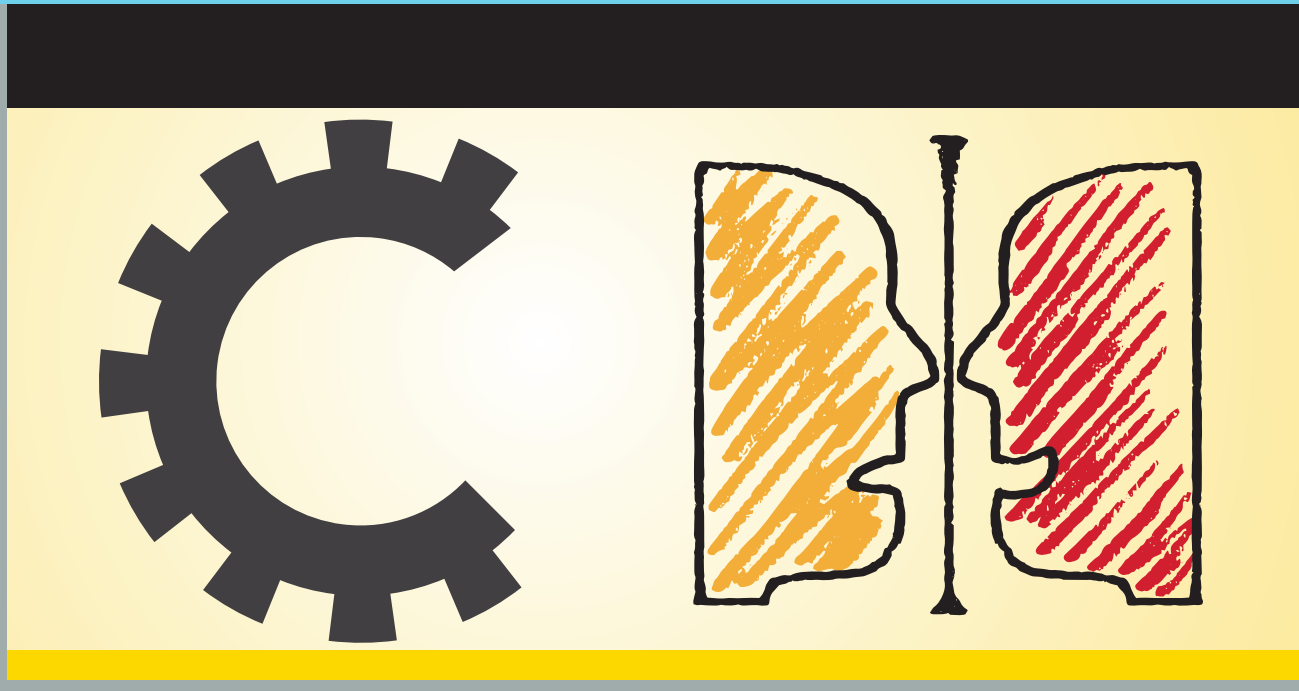
CURRENT DEBATES IN **SOCIOLOGY & ANTHROPOLOGY**

VOLUME 10

Şükrü Aslan
Cihan Cinemre

IJOPEC PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul

CURRENT DEBATES IN

SOCIOLOGY & ANTHROPOLOGY

VOLUME 10

Edited By

Şükrü Aslan
Mimar Sinan Fine Arts University, Istanbul / Turkey

Cihan Cinemre
Mimar Fine Sinan Arts University, Istanbul / Turkey

Current Debates in **Sociology & Anthropology**

(Edited by: Şükrü Aslan, Cihan Cinemre)

IJOPEC PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul

IJOPEC Publication Limited
CRN:10806608
615 7 Baltimore Wharf
London E14 9EY
United Kingdom

www.ijopec.co.uk
E-Mail: info@ijopoc.co.uk
Phone: (+44) 73 875 2361 (UK)
(+90) 488 217 4007 (Turkey)

Current Debates in Sociology & Anthropology
First Edition, December 2017
IJOPEC Publication No: 2017/24

ISBN: 978-1-912503-11-7

No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, transmitted in any form or by any means electronically without publisher's permission. No responsibility is accepted for the accuracy of information contained in the text, illustrations or advertisements. The opinions expressed in these chapters are not necessarily those of the editors or publisher. The publishing, scientific, ethical, and linguistic responsibilities of the chapters in this book belong to the auhors.

A catalogue record for this book is available from Nielsen Book Data, British Library and Google Books.

Printed in London.

Composer:
***Çizgeadam Design**, İstanbul, TR*
www.cizgeadam.com.tr / info@cizgeadam.com.tr

Cover Illustrators designd by Freepik

Contents

Contents III
Current Debates in Social Sciences Series
Scientific Committee VI
Introduction: Current Debates in Sociology & Anthropology VIII

Part I Sociological Tought, Migration, Refugees and Poverty

Socıology in Turkey Untıl 1980 17
Çiçek Coşkun

1950'Lerde Türkiye'de Köy Sosyolojisi Gündemi ve
Araştırmaların Sınıflandırılması 43
Hakan Arslan

Migration, Displacement and Adaptation:
Historical Perspective and The Present 67
Marcel Mečiar

The Legal Condıtıon of Refugees And Support Systems in Turkey 85
Neşe Şahin Taşğın

Çokkültürlülük ve Ara Mekanlar:
Paris'in Strasbourg Saint-Denis Mahallesinde Hintli, Pakistanlı ve
Türkiye Kökenli Göçmenlerin Günlük Etkileşim Alanları 109
Mustafa Poyraz

Yoksulluğun Kimliği, Mekanı ve İdeolojisi 121
Polat S. Alpman

Karanlıkta Kalanlar: Türkiye'de Bulunan Afgan Mültecilerin Durumu 141
Fatih Kahraman

Part II Urban Studies

Kentsel Dönüşüm ile Apartmanlardan
Rezidanslara Bomonti'de "Yeni Yaşam" 155
Çağlayan Kovanlıkaya

Kentsel Dönüşümün Bomonti'nin "Eski Sakinleri" Üzerindeki Etkisi.....173
Aylın Dikmen Özarslan

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi: 93 Harbinden
1999 Depremine Göç Dalgaları, Toplumsal Karşılaşmalar ve
Dönüşüm Dinamikleri.....187
Egemen Yılgür

Yazılı ve Sözlü Anlatılarda bir Sanayi Mekanı Olarak Bomonti (1960-80) 211
Şükrü Aslan

Tarihsel Mekanın Habitus Değişimine Örnek Olarak Nitel Bir Çalışma:
Beyazıd Sahaflar Çarşısı.....231
Aysel Tekgöz Obuz,Nursen Tekgöz, Hazal Özdemir

Part III Anthropology

Geç Roma-Bizans Dönemi Sinop Toplumunda Saklizasyon.....245
Ayşegül Şarbak

İnsan İskelet Kalıntılarında Yaş ve Cinsiyet Tayininde
Bireye Özgü Asimetrinin Yansımaları 257
Ece Demirelli, Fadime Suata Alpaslan

Paranazal Sinüs Boşluğu Morfolojilerinin Cinsiyet
Yaş ve Kimlik Tespiti Açısından İncelenmesi.....265
Fadime Suata Alpaslan

Antik Tieion Kenti Toplumunda Görülen Ağır Metaller 279
Mustafa Tolga Çırak

Akgüney Bizans Toplumunda Ölçülemeyen Karakterlerin Belirlenmesi 297
Asuman Çırak

Part IV Sociology of Communications and Media Research

Anadolu İnsanında Kulağın Geometrik
Morfometrik Analizi ile Yaş Tahmini.....311
Vahdet Özkoçak, Timur Gültekin

What Is Meant By "A Sense of Belonging" and Is It Possible
To "Belong" In A Globalised World?.....333
Baris Cagirkan, Alper Bilgehan

Cyberbullyıng: A Study on Iranıan News Coverage.....343
Ehsan Shahghasemi, Zahra Karami, Ali Rabiei

Recep Ivedik 5: The Presentatıon of Carnıval/Grotesque Body
in Publıc Sphere and Its Evocations in Mınds.....353
Nahide Konak, Veysel Mehmet Elgin

Part V Forensic Anthropology

Adli Antropolojide Yüz Ölçümünün Kullanımı 371
Fikri Özdemir , Vahdet Özkoçak

Türkiye'de Ceza Adaleti Alanında Değişimi İzlemenin
Bir Aracı Olarak Ceza Populizmi 381
Metin Türkmen

Trepanasyon: Kuriki Höyük (Batman) Örneği 403
Ayşen Açıkkol Yıldırım, Pınar Gözlük Kırmızıoğlu, Elif Genç

Yaşlılara Yönelik Tasarımlarda Antropometrinin ve Ergonuminin Önemi 425
Gülüşan Özgün Başibüyük Faruk Ay, Sercan Acar

CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES SERIES SCIENTIFIC COMMITTEE

Abdunnur Yıldız
Fırat University

Adam Safronijevic
University of Belgrade

Alfredo Saad-Filho
University of London

Ali Osman Öztürk
N. Erbakan University

Anastasia P. Valavanidou
Ministery of Culture

Aslı Yüksel Mermod
Marmara University

Atilla Göktürk
Dokuz Eylül University

Ayşe Cebeci
Harran University

Başar Soydan
Marmara University

Bige Aşkun Yıldırım
Marmara University

Birgit Mahnkopf
B. School of Econ. & Law

Bora Erdağı
Kocaeli University

C. Alberto Dondona
IRES Piemonte

Dallen J. Timothy
Arizona State University

Derman Küçükaltan
İstanbul Arel University

Devrim Dumludağ
Marmara University

Dibyesh Anand
University of Westminster

Donald F. Staub
B. Onyedi Eylül University

Dursun Zengin
Ankara University

Ensar Yılmaz
Yıldırz Technical University

Erhan Aslanoğlu
Piri Reis University

Ergün Serindağ
Çukurova University

Erich Kirchler
University of Vienna

Erika Torres Godinez
UNAM México

Erinç Yeldan
Bilkent University

Erol Turan
Kastamonu University

Eyyup Yaraş
Selcuk University

Farhang Morady
University of Westminster

Fatih Tepebaşlı
N. Erbakan University

Fikret Şenses
METU

Friederick Nixson
Manchester University

Georgios Katsangelos
University of Thessaloniki

Gülçin Taşkıran
Gaziosmanpaşa University

H. Gülçin Beken
Gümüşhane University

Hakan Kapucu
Kocaeli University

Hakan Öniz
Selçuk University

Hatice Sözer
İ. Technical University

Hayri Kozanoğlu
K.Altınbaş University

Hilal Yıldız
Kocaeli University

Hun Joo Park
KDI School of P.Policy&M.

İnci User
Acıbadem University

İzzettin Önder
İstanbul University

Joachim Becker
WU Vienna University

Julia Nentwich
University of St.Gallen

Julienne Brabet
University Paris-Est Créteil

Kaoru Natsuda
R. Asia Pacific University

Kemal Yakut
Anadolu University

Ljiljana Markovic
University of Belgrade

Mahmut Tekçe
Marmara University

Mehmet Okan Taşar
Selçuk University

Melih Özçalık
Celal Bayar University

Michalle Mor Barak
University of S. California

Mike O'Donnell
University of Westminster

Milenko Popovic
Mediterranean University

Muhammet Koçak
Gazi University

Mukadder Seyhan Yücel
Trakya University

Murat Demir
Harran University

Murat Donduran
Yıldız Technical University

Murat Gümüş
Batman University

Murat Şeker
İstanbul University

M. Mustafa Erdoğdu
Marmara University

Naciye Tuba Yılmaz
Marmara University

Nadir Eroğlu
Marmara University

Nihal Ş. Pınarcıoğlu
Batman University

Nurit Zaidman
University of the Negev

Olivia Kyriakidou
University of Athens

Óscar Navajas Corral
Universidad de Alcalá

Osman Küçükahmetoğlu
Marmara University

Oxana Karnaukhova
S. Federal University

Örgen Uğurlu
Kocaeli University

Özlem Ergüt
Marmara University

Paul Zarembka
New York University

Peter C. Young
University of St Thomas

Peter Davis
Newcastle University

Salvatore Capasso
University of N.Parthenope

Savaş Çevik
Selçuk University

Seçil Paçacı Elitok
Michigan University

Sena Durguner
University of S. California

Sevda Mutlu Akar
B. Onyedi Eylül University

Sevinç Güler Özçalık
Dokuz Eylül University

Sinan Alçın
Kültür University

Süleyman Karaçor
Selçuk University

Şenel Gerçek
Kocaeli University

Şükrü Aslan
MSGS University

Tahit Balcı
Çukurova University

Targan Ünal
Okan University

Thankom Gopinath Arun
University of Essex

Turgay Berksoy
Marmara University

Umut Balcı
Batman University

Yılmaz Kılıçaslan
Anadolu Universi

INTRODUCTION: CURRENT DEBATES IN SOCIOLOGY & ANTHROPOLOGY

FROM THE EDITORS

> *The specialization of skills leads to the destruction of every image of the whole. And as, despite this, the need to grasp the whole — at least cognitively — cannot die out, we find that science, which is likewise based on specialization and thus caught up in the same immediacy, is criticized for having torn the real world into shreds and having lost its vision of the whole*
>
> *Georg Lukacs*

A social scientist who is stable within the boundaries of a specific discipline should have accepted that he is to miss his own whole concept advancing a new theory, all over. Actually, to succeed in understanding the reality of any social theory attempt, to achieve any hope firstly, he should have done the criticism of acquired factitious field separation. If this criticism is not done, theorization concern becomes a description which studies a single moment of issued plot that is abstracted and becomes simplified as a technical issue ignoring, multiplicity of social interactions and dialectic features in social theories. Comprising as an alienated social theory is not only a matter of theory, thus will become the inevitable results beyond the output. An alienated theory social theory follows the same route of its own discipline dealing with the object and it becomes an easy sum of articles applying ıts own disciplines view. Thus, it lets the social scientist have a quality to intervene to the problematic field with a so-called rationality and utmost care of a technician. As a result, social scientist turns into a social engineer who tries to restore and repair an instant moment which is fractured in a society in lack of producing its own knowledge.

As in sample of creating a fund from some countries or international institutions to reduce the poverty, the theory turns into an object and the scientist becomes a promoter intellectual regenerating the power of a class by taking advantage of the financial power of the class.

This model of social theory and the association between the object and the scientist also tells us something. The separation of social theory to different disciplines, thus, the division of tasks between the people putting out the social theory has embedded in means of a more general task sharing. These two tasks conditions the other in reciprocal way. The common division of labour has been the separation of mental effort from physical effort which is named as more bureaucratization in means of the improvement of monopoly capitalism since the end of 19th century. In that case, it becomes impossible for massive amount of people to yield the learnedness of their own lives, relations, needs and deals. They have been stripped from their own patter. As Hegel expressed in Hegel's Phenomenology of Spirit, individuals express themselves first by the language they speak and secondly by the manual effort. In case of separating communicative process from manual process results in loss of individual's initial self-expression tool. Simultaneously, through the process of reducing the work in means of techniques separates individual's hand from himself. So that, the social scientist will propagate, advise to the whole World and interfere whereas the individual cannot express the knowledge of his own perspective which remains unstated and non-autonomous.

In brief, as a whole the conditions of social sciences has proceeded in such way. In other words, social sciences assumed functions beyond the political or social needs of the 19th century by when ıt arose and it became a matter of tension within itself. First and foremost social science disciplines started to examine their on functions where the critical approach came into Picture by the second half of the 20th century. That made it possible to examine oneself and also the connection within the Powers. So that, the social science has gained the chance to get away from the idea referring to socializing in which the relations to the Powers are predominant.

It had the opportunity of understanding and analysing the society instead of guidance and understanding the social system out of elevating it. Sociology as some of the articles point in this vey book has followed the same route. Thus, it is adventure of focusing on reality out of ideality. Through the elapsed time, it became possible to have an important sociological corpus.

Another way of understanding this is to have a look over the diverted history sociological studies. Marquis de Condorcet who was arrested and imprisoned in Bourg-La-Raine and found dead next morning in April 17th 1794 wrote a book ''Reflections

on Negro Slavery" and on that time, Social sciences has not been addressed yet. But, Condercet proposed all positions available for males to females including civil services as early as that time and those were the ideas; religious freedom for all doctrines, social insurance, right of accuse for all, a general court with an unıtary council, the need for an international courts for international disputes, right to divorce, permit for birth control, even difficult to Access in 20th century. Condercet adversed not only to slavery but also to wars, death sentence, heavy penalties for hookers and homosexuals, and right of seniority. According to Bierstedt, he was over the standards as an intellectual even for the age of enlightenment .Certainly, these were the ideas full of matter according to the social analysis of Ibn Khaldun in 14th century.

Saint Simon criticized against religion at the beginning of the 19th century and expressed that the Catholics and Protestants were to fall short of sense for common benefaction. He was against the church and that was far from the social problems of the day rather than the principles of religion. His emphasize on labour of employees was important .He said that the nations are like individuals and they are to live by only stealing or producing. For him poverty was encouraging situation for stealing, therefore working by producing would bring in enrichment. He was also against the human exploitation. It was meaningful for Simmon supports to wear vests buttoned up from the back. Because these vests couldn't be worn without the help of someone else and tis explained the importance of solidarity. Simon used the term "class struggle", He also emphasized the role of the economic factors in society life. He stood for the main principle, ''form each according to his own ability, benefit for each according to his ability" which was relieved by Marx and Engels while they were developing the idea of class struggle.

Auguste Comte, a medical student, met Saint Simon in 1817 and has served him as a secretary for 7 years. He gained the commitment of studying over history, politics, and society from him. But when he passed away in 1857, there was no influence of Simon in his system. On his headstone, it was written as for principle love, order for base, and progress as goal. Marx said ''French and English take offers for him '' on a letter he wrote to Engels. Because Comte was on his way to establish science of modern society.

The search for a modern society theory that carries within a kind of social engineering signs met the study of Ferdinand Tönnies ''Community and Society". While doing this distinction, Tönnies reconciled it as organic and rationally. The community needs

organic but society needs rationalist will. Community will has an historic priority.

As Community mainly outstood in ancient civilizations, society outstood in modern civilizations. As the science of modern society; sociology has continued over this distinction for a long time. Emile Durkheim has dealed with how the social order was established and maintained and wrote about transition of traditional communities into modern societies and how the rural communities to industrial societies. His first major work ''The Division of Labour in Society" covers this topic and it was based on two forms of solidarity-mechanical and natural. They were in the centre of Durkheim theory which can be read in a kind of dilemma as community/society or tradition/modern. Durkheim tried to examine and measure the transition from mechanical to natural solidarity in means of law. While moral cases are not easily and precisely observed, law orders can be a measurable index while that are formal expressions. According to Durkheim, the role of sciences were already to overcome these problems related to social transition by identifying them and proposing effective solutions and social policies.

The positivist tradition as differentiation of community/society, mechanical/natural underlying the sociological analysis of all this process has always required to focus on the urban area that has been described as the venue of this second conception. This positivist tradition which opened a kind of gap by adding Weber's understanding and interpretation left a mark upon social studies for many years.

In this context, George Simmel illuminated the urban life in modern times and the effect of urban life to society and the features of a metropolitan's behavıours .According to him, mentalism was preferential for a metropolitan and financial factors on the basis of many relationships and Money controls the life in metropoles. Money pay attention to which is common to all, requests the exchange value and simplifies the quantity and quality to the question of "How Much?" As Money superseded by Exchange, the social commerce is also superseded by a formal and occasional concern. According to Simmel, this is mostly a mechanical and unprincipled relation. It is unquestionable that the academics of Chicago University Sociology Department which was established as the first sociology department (1892), has an important place within tis discipline. They have made Chicago city where they lived a research subject which was a town of 10000 population and came up to 2 million by 1910.The school was named after the city has made urban sociology studies for long terms focusing on understanding Chicago city.

Robert Park, a member of this group, referred to the city as a habitat or organism and he has elaborated the concept of dominance in order to understand the spatial relationships there. Burgess needed to separate these ecological settlement by means of circles and that contains concentration, centralization, segregation, and invasion. At the first half of the century, the idea of defining urbanization and being urbanized relevant to the mentioned scheme was dominant in sociology.

Another lecturer of Chicago University, Louis Wirth stated in an article that he wrote in 1938,industry,trade, and management related activities and possibilities; transportation and communication means ,concert halls, hospitals, higher education institutions, theatres, news, radio stations, central research and publication foundations, business associations, charities and ecclesiastical corporations are highly to be gathered in cities, so that Wirth stated that city has been the centre of attraction and being urbanized is not only limited by taking place in the centre of attraction but also means acceptance of the life style of cities and also emphasized that the process of being a member of urban nation comes out by taking advance of possibilities. It was also continuation of this tradition when Giedon Sjoberg sorted cities as pre- or post- industrial and emphasized that the original distinction or independent variable is the technology. This tradition was so intense in sociology, a large scale of liberal and socialist ideologies has seen the progress in political/financial success of cities over rural areas.

Undoubtfully, the tradition of sociology taking a critical look over modernism and its political, cultural, scientific existence and production modes could not find much response but in the analysıs of Marx and Engels criticism on capitalism and writings about the possibility of a new World. Thus the critical way of thinking has been the reason for improvement of new critical movements on the second half of the 20th century. In addition, critical sociology took advantage of other social disciplines and came out as an interdisciplinary sociology. Certainly, this aspect has directly related to critical approach within the social sciences. Contemporary sociological theories and theoreticians have been apparent during this process. Many new approaches on a series of new sociological areas such as culture, bio politics, population oriented environment, urban, gender, ethnicity and arts have been evolved at this time. Some theorists such as A. Giddens, J. Turner, R. W. Conell, T. Adorno, and W. Benjamin, P. Bourdieu, N. Heinich, M. Foucault, A. Smith and S. Fenton produced many valuable texts on this

field. As it could be understood from the names it is not easy to mention of a pure sociological study which originated in19th century.

The story of anthropology as a scientific study is not much different as some of the articles point in this book. Nowadays the basis of many discussions on the field of anthropology leans upon the discussions from the times of foundation of modern social sciences. These debates have emerged both in relation to the discipline of anthropology as well as to the other disciplines. So that the scope of the anthropology towards more specific discussion from wider debate; the interconnection of anthropology to the other social sciences has been centered.

The quality of anthropological knowledge and methodological are important in this context. The perspective and the way of analysis through ethnographic research and the ethnographer's research related to the other disciplines has been widely discussed both on studies conducted in other fields and within the discipline of anthropology. For the contributions of ethnography to other fields; we can easily append the urban studies and the materialistic culture.

Nowadays a debate taking place over the ethnographical studies is about culture. Earlier attempts focused on what could be understood from the concept of culture and its Notion. In those days, debates taking place are about cultural essence and basic criticism focusing on centralizing culture concept. Instead of a generic and quite extensive cultural concept nowadays studies are made which are more addressing to a group way of thinking, abstract thinking maps, interpretation and meaning practises leading to a concept examined through an analytical perspective (1981;87).In this concept, there are debates about today's anthropological essays for culture concept or any such perspective not to cover identity debates coming out on different fields and closed to such discussions and covers only specific classes and specific concepts. It is also received these studies ignores social classes, gender, transgender, and especially the disadvantaged groups facing discrimination. Besides all this, in different social science fields, especially after 1980 and 1990 there has been debates which are expressed primarily in terms of narrative turn that is the major expression of identity and distinct forms of subjectivity and also with the concepts of cultural and ethnographical turn.

In summary, Anthropology cannot maintain or cannot be relevant to the political

needs of the period in which it emerged with the same neatness .Anthropology seems to have already entered to the process of leaving traditional functions from 19th century such as sociology and the other sciences. In this context, being the science of modernistic power reflects the property of being an interdisciplinary conduct instead of its traditional functions. Anthropology, together with the other social sciences, has a very important role in the effort to understand the individual and various dimensions of cultural existence. Anthropology examines the position of well-known, ordinary and natural behaviours and customs in cultural frame. As Kenny and Smille stated in the book "An Introduction to Anthropology" Anthropology is a kind of story-telling and Anthropologist is the story-teller and this is the point dissociating sociology from the other social disciplines. Christian Wulf stated that limiting sociology through primitive communities and less-developed societies is meaningless. He said ''I am guided by assumption that all human societies and cultures have equal status". This may be the key sentence to understand the adventure of anthropology.

CUDES 2017, as the topic of current debates contains texts from sociology and anthropology disciplines that are written by different perspectives and as the texts reveal a variety from singular events to general concepts also offers newly debates. In this context, different perspectives reflected in texts provides information about the broad spectrum of social sciences in today's World.

Part I
Sociological Tought, Migration, Refugees and Poverty

1

SOCIOLOGY IN TURKEY UNTIL 1980

Çiçek Coşkun

Abstract

Most of the social sciences, including sociology, received academic legitimacy in the 19th century. Sociology developed as an academic discipline around 1880 and soon came to Turkey. The two important people who helped to the foundation of Turkish sociology are Prince Sabahattin and Ziya Gökalp. Since then, sociology has been an important academic discipline in Turkey.

Turkey lived important social changes during its history. One of the most important changes is migration from rural areas to urban areas in the country between 1950 and 1980. Sociology studies interested with this social change and important field researches were done. In this study, development of sociology discipline in Turkey, its importance as an academic discipline after the foundation of Turkish Republic and major studies that were done during 1950-1980 period will be examined. With this aim, development of sociology in the Western world and development of sociology in Turkey since its advent in Turkey until 1980s will be briefly reviewed. Third, some of the important field researches during the aforementioned period will be examined.

Key words: Turkish sociology, social change, social science

Introduction

In the post-WW2 period, social sciences rise in the all world. The social sciences are the child of the Enlightenment as we know (Wallerstein, 1999: 120). Actually, the entire World was in a process of change in the post-WW2 period. Issues such as population increase, migration from rural to urban areas, industrialization, and democratization were on the agenda of the all the World. Actually, "if one believes in the certainty of progress, and in its rationality, then the study of social change cannot be thought of as merely one particular domain of social science; thus all of social science is necessarily the study of social change" (Wallerstein, 1999: 120). Hence, we can state that social scientists during the post-WW2 period were examining all those social changes anywise.

Social sciences, which completed its institutionalization between 1850 and 1945, get into a new settlement after 1945 and the number of legitimate names of the fields increased. Besides, "in the period since 1945, the decolonization of Asia and Africa, plus the sharply accentuated political consciousness of the non- European world everywhere, has affected the world of knowledge just as much as it has affected the politics o f the world-system" (Wallerstein, 1999: 168). Social science studies also shaped according to these developments.

As for sociology, it also developed as a discipline during the period 1880 to 1945 (Wallerstein, 1999: 132). 'The culture of sociology' continued its development after 1945 and lived the strongest period between 1945 and 1970. This period contains three concepts; "the reality of social facts, the perennity of social conflict, and the existence of mechanisms of legitimation to contain the conflict" (Wallerstein, 1999: 228-229).

Post-WW2 period was also a period of change in Turkey as we mentioned. We can state that sociology in Turkey completed its institutionalization during the post-WW2 period. Thus, development of sociology is parallel to social change process in Turkey. Besides, many sociologists studied this change process during this period. We will review the development of Turkish sociology within the context of development of sociology in the Western world first. Then, we will review the development of empirical studies until 1980s in Turkish sociology.

Development of Sociology in Turkey: A Brief Review

Most of the social sciences, including sociology, received academic legitimacy in the 19th century. Non-western societies encountered the economic and scientific developments in Europe in the 19th century and started Westernization. Berkes (1936) writes that Turkish society felt a connection with the Western world and with Western thought during the end of eighteenth century. European social thought started to affect Ottoman thought, especially after the promulgation of Tanzimat Fermanı (Gülhane-i Hatt-ı Hümayunu/Imperial Edict of Gulhane). The Ottoman executives implemented lots of reforms. These reforms, combined with closer ties to Europe, helped creation lots of writers and thinkers in the Ottoman Empire. A new class of intellectual bureaucrats and writers and thinkers started to transform main ideas and developed new literary

genres. "Positivism" began to influence and become synonymous with "science".

European sociology first affected Turkey when Ahmet Riza, one of the ideologists of the Jön Türkler (Young Turks) movement, traveled to Paris. As a political fighter against the autocratic Hamidian regime and thinker, he encountered Comte's thoughts in Paris. He incorporated Comte's positivist philosophy into his political writings. According to Berkes (1936: 241) "he was chiefly responsible for bringing Comte's philosophy to Turkey." Comte's philosophy influenced future Turkish sociologists and became an important element in the foundation of modern Turkish sociology.

Berkes (1943;1985:167-168 in Hançer, 2004:5) and Ülken (1956:13 in Hançer, 2004: 5) claim that, similar to France, there were two explicit sociological approaches in Turkish sociological thought at the beginning of the twentieth century: Durkheim's sociology and Le Play's sociology.

The two important people who helped to the foundation of Turkish sociology are Ziya Gökalp and Prince Sabahattin. Prince Sabahattin is widely accepted as the second intellectual founder of sociology according to Kasapoğlu, Kaya and Ecevit (2010: 103). He had an individual focus, different from Comte's followers; and he was the first sociologist of the Westernist Turkish thinkers (Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010: 103; Berkes, 1936: 242). He studied in Paris with the followers of the Le Play School. According to İlyasoğlu (1985: 2168 in Hançer, 2004: 7), Prince Sabahattin was the thinker who asserted that the main problem of Turkey was not a question of administration but that of structural problem. He offered individual liberty and independence by following Le Play's thoughts. But he was largely unable to spread his ideas since they predominantly had an individual focus, in contrast to Gökalp's Durkheimian sociology and positivism (Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010:103).

Ziya Gökalp, who was also one of the prominent thinkers of the constitutional monarchy period, is the founder of Turkish sociology (Akşit, 1998: 7; Berkes, 1936: 242; Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010:102). Although he founded a sociological system based on Durkheim's works, he was not a mere translator or interpreter of foreign sociology (Berkes, 1936: 242). He accepted Durkheim's methodological views and, according to Berkes (1936: 242), created an original system of thinking by adopting and adding to several points in Durkheim's work. He developed a hybrid system that

balanced Islam, nationalism and Westernism (Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010:102) in a in a period when arguments in favor of modernization were popular.

> *In this formulation, he drew a distinction between culture and civilization. He thought that civilization could be achieved through material means, without a cultural base, since culture was, for him, embedded in nation and he was trying to establish an independent Turkish nation and a state based on European civilization (Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010:102).*

The first sociology department was founded in Istanbul Darülfünun (which turned into İstanbul University in 1933) in 1914 by Ziya Gökalp. "In Sezer's opinion (1991), there really was no Western influence on sociology. Therefore, the honor of establishing the first independent sociology departments belongs to Emile Durkheim of France and Ziya Gökalp of the Ottoman Empire. Kasapoğlu, Kaya and Ecevit (2010:102) and Berkes (1936:243) write that all Turkish sociologists are direct or indirect disciples of Gökalp1. One of the important characteristics of Ziya Gökalp is that he continuously worked with a group of young people. Therefore, his influence continued after his death through his followers. Halim Sabit, Mustafa Şeref, Tekin Alp (Moiz Kohen), Necmettin Sadak and especially Fuad Köprülü were affected by Ziya Gökalp (Kongar, 2003: 13).

Sociology has always carried a positive status since its foundation because intellectuals in Turkey prioritized the study of societal issues and took society as the unit of analysis (Kasapoğlu 2005 in Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010: 103). This situation continued after the foundation of Turkish Republic. Sociology was added to all school programs in 1924, and sociology departments were opened at universities. The sociology programs of these schools were modeled after the program of the French ministry of education for the French normal schools in 1920 (Berkes, 1936). The first sociology textbook was also translated from a French textbook written by Hess and Gleyze for the French normal schools (Berkes, 1936: 244).

> *"Unlike Western societies, Ottoman and later Turkish society, were basically "communitarian" in nature and there was a harmony between sociology as a discipline and traditional Turkish intellectual thought which addressed social problems at a societal instead of individual level" (Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010: 102-103).*

Kongar (2003) examines the development of Turkish sociology within the categories

1 Gökalp was arrested by the Allies during the WW1 and exiled to Malta and died in 1924.

of 1923-1938, 1938-1950, 1950-1960, post-1960 and post 1970 periods in his work. According to him, the 1923-1938 period is a period of searching and producing 'a new society' and 'a new social identity' for all people who were writing and discussing whether they were sociologists or thinkers (Kongar, 2003: 15).

With the university reform of 1933 and with the coming of German academicians to Turkish universities after their exile from the German National Socialist State, Turkish sociology gained new changes. (İlyasoğlu, 1985: 2171)2.

One of the important schools of sociology of the time was founded in the Faculty of Letters of Ankara University in Ankara3. The Faculty of Letters was founded in 1936 by the initiatives of Mustafa Kemal Atatürk as a research institution dedicated to the study of Turkish language, history and geography (Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010:103). The Department of Sociology was founded after Ataturk's death. Sociologists of the department were mostly educated in the USA, and Behice Boran and Niyazi Berkes were two remarkable sociologists of the department at the time.

Behice Boran made her famous empirical field study, "Research on Social Structure: Comparisons of Two Villages4", in 1945 in the villages of Manisa. Niyazi Berkes also conducted a field study in the villages of Ankara entitled "A Research on Some Ankara Villages5" in 1942 and studied the development dynamics and possibilities of those villages. Boran's and Berkes' studies are so important because they became a main source and starting point for later studies. Mübeccel Kıray, who followed Boran's studies and conducted her own studies in villages and towns, is also an influential and important sociologist.

The other important school of sociology was at Istanbul University with Hilmi Ziya Ülken. Istanbul University followed Ziya Gökalp's Comte and Durkheim sociology.

2 Kıray tells the period and German academicians in her memoirs. Please see, Kıray, M. B. Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım. İstanbul: Bağlam Yayınları; 1998: 59-62

3 Faculty of Letters worked within the scope of Ministry of Education until 1946 and transferred to Ankara University with the 4936 numbered Law on universities (http://www.dtcf.ankara.edu.tr/fakulte_yon.php).

4 Boran, Behice. Toplumsal Yapı Araştırmaları, İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945

5 Berkes, Niyazi. Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1942

Different from the positivist approach of the school of sociology at the Faculty of Letters of Ankara University, the school of sociology at Istanbul University dealt with sociology in a more conventional and philosophical way (Hançer, 2004: 9). This is one of the most important differences between the Ankara and Istanbul schools. Moreover, there is another difference in the conceptualization of science. "According to Ankara school, science had to be used for the society's interests, while the sociologists in Istanbul University insisted on a more philosophical conceptualization of science" (Hançer, 2004: 10).

Another important characteristic of the 1923-1938 period is that a great number of people in different occupations, from politicians to bureaucrats, had an interest in "thoughts" (Kongar, 2003: 14). This positive mood toward sociology didn't last long. Lots of academicians resigned or were forced to resign after the university reform of 1946. In 1947, the department of sociology at the Faculty of Letters of Ankara was purged, some lecturers were fired and some were imprisoned (Kasapoğlu, 1991 in Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010:103-104). With this purge at the Ankara University Faculty of Letters in 1947, the development of Turkish social science took a blow. The period of 1950-1960 was an infertile period (Kongar, 2003).

This period brought stagnation, and there were not as many studies until the 1960s[6]. The sociology that was developed after the 1960s is the second period in the history of sociology in Turkey. This period primarily focused on field studies and research on social problems.

Empirical Researches in Turkish Sociology

Rapid social changes started in Turkey around the 1940s and accelerated during the 1950s when changes in government and policy altered both rural and urban areas. With the start of tractor using in agriculture, mechanization started. Besides, population increased. Thus, surplus labor emerged in rural areas. Moreover, individuals, especially

6 Among a few studies that were made in this period, we can state Hilmi Ziya Ülken's attendance to the 1st Congress of International Sociology Association in Zurich and his selection as a member to the congress in 1950 (Hançer, 2004: 11). Besides, the 15th International Sociology Congress was organized in Istanbul University (Ülken, 1956: 28-35 in Hançer, 2004: 11). Moreover, Hilmi Ziya Ülken's work "Sosyolojinin Problemleri/Problems of Sociology" was published in 1955 (Kongar, 2003: 17).

rural individuals, gained importance as voters for governments. Cities were started to seem better places for living, education and health services and finding better jobs. People left the land and agricultural life and began migrating from rural to urban areas. Turkey's present day social structure emerged at the end of this process, which lasted until 1980s. This change process is also one of the main issues of Turkish social scientists. One of the main aims of Turkish sociology in the 1960s, 1970s and 1980s was to understand rural change, internal and external migration and the role of shantytowns in the urbanization process of cities. Sociologists did various field studies as one of the fertile research methods with this aim. Thus, it is possible to state that with the advent of 1960s, Turkish sociology entered in a new period.

First of all, many social sciences departments in universities and state institutions were established. These include the Middle East Technical University, Hacettepe University, State Planning Organization and State Institute of Statistics (Kasapoğlu, Kaya and Ecevit, 2010: 104). Moreover, the Turkish Social Sciences Association (Türk Sosyal Bilimler Derneği) was founded in Ankara in 1967, an important moment for the development of social sciences. The first president of the Association was Şerif Mardin. The Association's aim was to "Contribute to development of social sciences in Turkey, do studies in that way or support existing studies, encourage an increase of empirical studies in social sciences, and contribute to Turkey's frame of mind through researches and publications7." After its foundation, the Turkish Social Sciences Association published various books on social sciences. The 1960s were a period in which lots of social scientists made studies on social change and transformation by using empirical methods. Lots of social scientists made numerous studies comprising data collection and theory analyses (Kongar, 2003: 17). Rural change and development, urban change and migration were mostly examined. Mübeccel Kıray, İbrahim Yasa and Şerif Mardin were three sociologists who interested in social change and made empirical and field studies (İlyasoğlu, 1985: 2173-2174). Sociology in Turkey transitioned from philosophical, speculative and even scholastic inefficiency to a scientific, empirical and searcher phase in the 1940s and then in the 1960s.

At that point, it would be relevant to make a short review of development of empirical sociology in Europe. Since the day Auguste Comte asserted in 1830 that social science

7 http://www.tsbd.org.tr/tsbdtarihi.html, accessed on 15/11/2017

should be a positive science, empiricism has an important place in sociology Comte's positivist views became influential both in France and England. Herbert Spencer in England and Ferdinand Tonnies in Germany worked on positivist views8 (Kıray, 1999: 12).

At the end of the 19th century, Emile Durkheim used the positivist view again and became very influential in the development of social fact-driven studies based social sciences. Two works of Durkheim, De La Division Du Travail Social/The Division of Labor in Society (1893) and Le Suicide /Suicide (1897), are among the most important works of the area9. Durkheim also wrote Les Règles de la Méthode Sociologique/The Rules of Sociological Method (1895), which is one of the founding works of sociological method10. Durkheim was making the very first analyses of norms, values and cultural terms that are very common in today's world (Kıray, 1999: 12). Thus, we can state that Durkheim, as well as Comte, is one of the most important positivists. We can also state that it is Durkheim who turned sociology into an academic discipline11. During this period, , Max Weber and Werner Sombart noticed the difference between natural sciences and social sciences and asserted the need for 'verstehen' (understanding) (Kıray, 1999: 14 and Tucker, 1965:157-165). Weber wrote essays on methodology according to his interpretive understanding, and they were published as 'The Methodology of the Social Sciences'12. Besides, Georg Simmel introduced interpretive understanding in the period. According to him, the interpretation or understanding (verstehen) of history "constitutes the understanding of a single fact by reference to the totality of life in which it is implicated or embedded" (Simmel, 1980: 111)13.

8 But, Comte and his followers were at the forefront of the evaluation and critique of the 19th century and critique of the 19th century. Necessary data for such an evaluation and critique was not gathered yet (Kıray, 1999: 12).

9 Please see Durkheim, Emile. The Division of Labor in Society.Translated by W.D. Halls. New York: Free Press; 1997, c1984 and Durkheim, E. Suicide. Translated by J.A. Spaulding, G. Simpson. New York: Free Press,1979

10 Please see Durkheim, Emile. The Rules of Sociological Method. Translated by A.Sarah, S.A Solovay, J.H Mueller. New York: Free Press, 1964, c1938

11 For a forward reading for Durkheim, please see Lukes, S. Émile Durkheim, His Life and Work: A Historical and Critical Study. Standford: Stanford University Press, 1973.

12 Please see Weber, Max. The Methodology of the Social Sciences. Translated by E.A. Shills, H.Finch, New York: Free Press, 1949

13 Please see Simmel, Georg. Essays on Interpretation in Social Science. Manchester: Manchester Uni-

Empirical sociology has an important place in sociology discipline. Spencer's work, Social Statistics (1851), makes a statistical approach to sociology14. In addition, Adolphe Quetelet used statistical methods for the first time and conducted a population census for the government in 1874 (Kıray, 1999: 13). His important work, Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou Essai de physique sociale/A Treatise on Man and the Development of his Faculties (1835), was a study based on statistical work that he called 'social physics'15. He produced the concept of 'l'homme moyen/average man' and used mean values of measured data. He produced the "average man" concept for the values within normal distribution (Desrosières, 1998: 90, 91, 96). In the meantime, Le Play was doing researches about level of living and budgets of workers through surveys in France (Kıray, 1999: 13). Charles Booth wrote 'Life and Labor of the People in London' also in this period16 (Desrosières, 1998: 114, 115). His book is a founding work and remained the largest scale survey work for many years (Kıray, 1999: 13 and Desrosières, 1998: 114, 115,139).

In this period social sciences made a big progress in the United States of America (US). When we look at empirical methods, we see that they continued to use a positivist-empiricist approach. The first sociology journal was published in 1889 in the U.S., and a "Sociology and Statistics" department was founded at the University of Columbia in 1893 (Kıray, 1999: 15). The American Sociological Association was founded in 1905. The first president of the Association, Lester Ward, is considered one of the founders of sociology in the U.S. (Breslau, 2007: 49). Ward, like his colleagues Comte, Spencer, and Durkheim, was a positivist. The first sociological publication in the U.S. was Ward's "Dynamic Sociology", which shows his justification and position on the fundamentals of natural science (Breslau, 2007: 49). Between 1900 and 1930, the terms of sociology and methodology were developed; studies on problem, hypotheses, techniques, theory, data collection, classification and data analysis were done in the U.S. (Kıray, 1999: 16). The settlement sociologists developed a rich methodology by using multiple

versity Press, 1980

14 Please see Spencer, Herbert. Social statics; the conditions essential to human happiness specified, and the first of them developed. New York: Robert Schalkenbach Foundation, 1970.

15 Please see Quetelet, Adolphe. A Treatise on Man and the Development of his Faculties. California: University of California Libraries, 1842

16 Please see "Charles Booth Online Archive: Charles Booth and the survey into life and labor in London (1886-1903)" http://booth.lse.ac.uk/, accessed on November 14, 2017.

research and data collection methods with both qualitative and quantitative techniques (Lengermann, Niebrugge, 2007: 102-103). Furthermore, American sociologists developed survey techniques drawing from the British social survey tradition and the works of Charles Booth and made surveys on poverty (DeVault, 2007: 158). The statistical method of the period was 'descriptive statistics' (Kıray, 1999: 16). Analytical statistics gained acceptance within the social sciences between 1948 and 1960; and mathematical statistics, after 1960 (Kıray, 1999: 16 and Calhoun, 2007).

Probably one of the most important changes in social sciences in the 20th century was the introduction of mathematical and other quantitative methods together with the development of computing technologies (Nisbet, 2017). Closely related to mathematical, computer and other quantitative aspects of the social sciences is the vast increase in the empiricism of modern science in the 20th century (Nisbet, 2017). A large quantity of data could be collected and analyzed in a short time through mathematical methods and computer technologies. As a result, empirical studies employed the modern principles of scientific inquiry since they included the formulation of verifiable hypotheses that could be tested (McCormick, 2007)[17].

When it comes to the development of empirical studies in Turkey, Ziya Gökalp wrote the first social fact driven article in Turkey. In this study, which was under the Durkheimian effect, Gökalp collected data from the Diyarbakır region and mentioned social facts (Kıray, 1999: 18). We also see research attempts of people like Hüseyin Avni, İsmail Hüsrev and members of Kadro Journal in the 1930s and 1940s. Field research techniques, on the other hand, did not develop in Turkey until the 1940s (Kıray, 1999: 18). Niyazi Berkes and Behice Boran made empirical researches in 1940s, as we stated

17 On the other hand, empirical field researches were criticized since there could be no concrete results if there were human variables in the studies. For instance, Adorno writes in his famous essay, "Sociology and Empirical Research" that theoretical reflections in a society cannot be presented totally through empirical results. He continues by stating that theory is implicitly critical. "But, for this reason, hypotheses derived from it—forecasts of what can be regularly expected—are not completely sufficient for it. What can merely be expected is itself a piece of societal activity, and is incommensurable with the goal of criticism." Consequently, "the empirical and the theoretical cannot be registered on a continuum. Compared with the presumption of insight into the essence of modern society, empirical contributions are like drops in the ocean." Adorno, Theodor. "Sociology and Empirical Research" in The Adorno Reader. Ed. Brian O'Connor. Oxford and Massachusetts: Blackwell Publishers, 2000 and Adorno, Theodor. "Sociology and Empirical Research" http://www.autodidactproject.org/other/positivismusstreit/adorno-empirical.html, accessed on 11/11/2017.

above.One of the most important developments of the 1960s was the "Development of Social Researches in Turkey" symposium that was organized together by the Turkish Social Sciences Association and Hacettepe Institute of Population Researches. Papers from the symposium were also published as a book. A manifesto was published at the symposium, in which various important social scientists participated (Kongar, 2003: 18).

Items of the declaration were as follows (Kongar, 2003: 18):

The notice of the seminar stated that;

1. A particular importance should be given to the social sciences studies to reveal the social problems of our country and reasons of these problems.

2. Conducted research should be assessed within the conditions particular to Turkey.

3. Topics about the socio-economic structures of our country should be given priority.

4. Problems arising from the dynamics of the social structures should be approached within the constraints of time dimensions and social change.

5. It is necessary to found an autonomous 'Social Researches Institution' by the State in order to give priority to finding a solution to the social problems of our society and social sciences studies analyses that assist our country's development, and finally to ensure the cooperation of the researchers and support research conducting.

This notice was in fact offering the foundation of a social research institution one more time, which was suggested before by the development plans and thought concurrent to TUBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu/The Scientific and Technological Research Council of Turkey). However, the most important point is that it reflects a common approach of the Turkish Social Scientists (Kongar, 2003: 18-19). Through this declaration, numerous social scientists that have a power of representation came together, determined a common opinion and declared it to the public for the first time in Turkey (Kongar, 2003:18-19).

We can state that there is a remarkable increase in field studies after the 1960s. As we mentioned above, rapid social change in the country and issues such as rural change,

migration and squatting directed sociologists to field studies on the subject in order to examine the cases in detail. Those studies became very influential in order to determine and analyze the main elements of Turkish social structure.

But in the 1960s, issues such as problem determination, hypothesis testing, and technique and data analysis were not totally developed yet (Kıray, 1999: 19). Studies are a kind of data stack rather. For instance, in a study in 196818, a bibliography of sociology literature of the past thirty years was prepared; and it was seen that 85% of studies were in compilation status. 11% of the studies were based on individual observations of researchers. Only 4% of studies were using controlled observation and testing method (Kıray, 1999: 28). On the other hand, Ergun (1985) criticizes this period and claims that sociology became excessively empirical with positivist research techniques. Ergun (1985) writes that a new and scientific understanding method developed in the 1980s and this excessive empiricism started to change. Kongar (1982) valued it for its intent to conduct field researches enriched by positivist theoretical assumptions. The growth in financial support and increased demand for social science research, as well as the establishment of new sociology departments, were other positive signs of 1960s (Kıray, 1986).

Öncü (1997: 268) states that until the 1970s, cultural constructions of academic sociology in Turkey remained tightly based on the rural/urban opposition. Öncü (1997: 268) continues, stating "Social change was conceived and studied as the flow from one to the other, i.e. migration." The increase of village studies in the 1940s was a part of the Republic's civilizing mission. Large-scale planning-oriented rural surveys followed this in the 1960s. According to these studies and surveys, the homogenous totality of the nation had remained divided between rural and urban parts. Öncü (1997: 268) claims that, this rigid homogenization of the rural studies was broken in the 1970s during the heated debates on agrarian class structures and capitalist transitions.

Ergun (1985: 2163) states that main change in the 1970s was methods that were used in sociological studies. From the 1970s until 1980, several academicians made various empirical researches. When we look at the sociology discipline in Turkey in general, we find a multi-area orientation among sociologists. Akşit (1998: 16) writes that this

18 Please see: Tezcan, Mahmut. Türk Sosyoloji Bibliyografyası 1928-1968. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1970.

situation can be taken as a sign of not being sufficiently specialized. Kaçmazoğlu (1994) states that, the institutionalization of sociology in Turkey started after 1980 (Kasapoğlu, Kaya, Ecevit, 2010: 105).

Actually, each country has its own dynamics; and one should look at these dynamics while studying that country. In Turkey, methods of social sciences have a complex structure. From dialectical methods to questionnaire forms, almost all data collection activities were discussed under the 'methodology' problem (Kongar, 2003: 23)19. On the other hand, while statistical sociology methods were being developed in the U.S at the beginning of the 20th century, Americans gave little attention to issues of social change (Kıray, 1999: 16). On the contrary, in Turkey, social change was one of the main topics of researches especially after 1950 since there was a very fast and problematic social change in the country.

Akşit (1998) makes a classification based on this orientation to various areas and lists fifteen sub-areas that sociologists study in Turkey: 1) Sociological theory and method 2) History of sociology 3) Socio-economic structure changes, modernization, development, improvement, underdevelopment 4) Religion, laicism, ideology, culture structures and identities 5) Rural sociology 6) Town and urban sociology 7) Family and woman studies 8) Political sociology, class structure, stratification and mobility 9) Economic structure and industry 10) Sociology of organizations and bureaucracy 11) Social deviation and crime sociology 12) Sociology of mass communication 13) Sociology of education 14) Sociology of demographics and health 15) Sociology of Middle East and other Islam countries. Akşit (1998:16) further states that those sub-areas in sociology are not separate from each other. Most sociologists in Turkey make studies in various areas. As we mentioned, according to Akşit (1998), this situation can be taken as a sign of insufficient specialization. But it is also an indication of the relationship between areas and coherence. Akşit (1998) views this variety as hope-inspiring. According to him, if there is only one paradigm that is effective in a science, it is not a good sign for the future of sociology.

19 According to this there is only one scientific method toward knowledge production, and it is the "empirical method" of positivist sciences. Since sociology is a positive science, it also uses an inductive method that as phases of observation, assumption, testing and generalization (Kongar, 2003: 23).

Conclusion

In sum, post-WW2 period is an important period for sociology not just in Turkey but also in the World. During the period between 1945 and 1980 empirical researches increased all over the world and sociology gained importance as a universal discipline. Also in Turkey, with the effect of rapid social changes, empirical researches increased and gained importance during the same period. Besides, until 1980s, lots of sociology departments were opened in the universities and various empirical sociological studies were done following 1960s.

References

Adorno, T. "Sociology and Empirical Research" in The Adorno Reader. Ed. Brian O'Connor. Oxford and Massachusetts: Blackwell Publishers, 2000 and Adorno, Theodor. "Sociology and Empirical Research" http://www.autodidactproject.org/other/positivismusstreit/adorno-empirical.html, accessed on 18/11/2017.

Akşit, B.(1998) "Sosyoloji" Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim: Sosyal Bilimler. Ankara: TÜBA, pp: 7-18.

Berkes, N. (1936) "Sociology in Turkey."American Journal of Sociology 42.2, pp: 238-246.

Desrosières, A. (1998), The Politics of Large Numbers: A History of Statistical Reasoning.Trans. Camille Naish. Cambridge and Massachusetts: Harvard University Press

DeVault, M. L. (2007), "Knowledge from the Field." Sociology in America: A History. Ed. Craig Calhoun. Chicago: The University of Chicago Press, pp: 155-182

Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi. http://www.dtcf.ankara.edu.tr/fakulte_yon.php

Durkheim, É. (1964, c1938.), The Rules of Sociological Method.Trans. S.A. Solovay and J.H. Mueller. New York: Free Press

Durkheim, E. (1997, c1984) The Division of Labor in Society.Translated by W.D. Halls. New York: Free Press

Durkheim, E. (1979), Suicide. Translated by J.A. Spaulding, G. Simpson. New York: Free Press

Hançer, Z. Y. (2004), "Problems and Status of Sociology in Turkey."Master's Thesis. Middle East Technical University

İlyasoğlu, A. (1985) "Türkiye'de Sosyolojinin Gelişmesi ve Sosyoloji Araştırmaları" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8. pp: 2164- 2174.

Kaçmazoğlu, H. B. (1999) Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Birey Yayıncılık

Kasapoğlu, A., Nilay Çabuk Kaya, and Mehmet Ecevit. (2010), "The Center - Periphery Relationship between Turkish and Western Sociologies." Facing an Unequal World: Challenges for a Global Sociology Volume Two: Asia. Eds. Michael Burawoy, Mau-kuei Chang, and Michelle Fei-yu Hsieh. Taiwan: Institute of Sociology, Academia Sinica

Kıray, M. (1998), Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım. İstanbul: Bağlam Yayınları

Kıray, M. (1999), Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme. İstanbul: Bağlam Yayınları

Kongar, E. (2003), ed. Türk Toplumbilimcileri. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Lengermann, P., and Gillian Niebrugge. (2007), "Thrice Told: Narratives of Sociology's Relation to Social Work."Sociology in America: A History. Ed. Calhoun, C. Chicago: The University of Chicago Press, pp: 63-114.

Nisbet, R. A. "Nature of the Research." Encyclopedia Britannica.Accessed on 13/11/2017. Available from: http://www.britannica.com/ EBchecked/topic/551385/social-science/38933/Nature-of-the-research

Öncü, A. (1997) "Crossing Borders into Turkish Sociology with Gunder Frank and Michel Foucault."Contemporary Sociology 26.3 (1997): 267-270. Accessed on: 18/11/2017. Available from: http://www.jstor.org/stable/2654000.

Quetelet, A. (1842), A Treatise on Man and the Development of his Faculties. California: University of California Libraries

Simmel, G. (1980) Essays on Interpretation in Social Science. Manchester: Manchester University Press

Spencer, H. (1970), Social Statics; the Conditions Essential to Human Happiness Specified, and the First of Them Developed. New York: Robert Schalkenbach Foundation.

Tezcan, M. (1970), Türk Sosyoloji Bibliyografyası 1928-1968. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları

Wallerstein, I. (1999), The End of the World As We Know It: Social Science for the Twenty-First Century. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Weber, M. (1949), The Methodology of the Social Sciences. Translated by E.A. Shills, H.Finch, New York: Free Press

2

1950'LERDE TÜRKİYE'DE KÖY SOSYOLOJİSİ GÜNDEMİ VE ARAŞTIRMALARIN SINIFLANDIRILMASI

RURAL SOCIOLOGY AGENDA IN TURKEY IN 1950s AND CLASSIFICATION OF RESEARCHES

Hakan Arslan

Abstract

The purpose of this study is to examine and classify the village surveys in 1950s, which are expressed as "golden years" of rural sociology in Turkey. In terms of sociological researches, the 1950s are defined by many researchers as an inefficient period. However, this "infertility" is not seen in rural sociology. Sociologists turned their research interests into villages and conducted field researches in different regions of Turkey's geography. When the rural studies in 1950s are considered as a whole, it is possible to collect the works in four general categories. The first category has a general and inclusive framework and this category covers a significant extent in other categories as well. This category can be called "social change researches". Within this category, there are works such as "Hasanoğlan Village" by Ibrahim Yasa (1955), "Cultural Changes" by Mumtaz Turhan (1951) and "The Grocer and the Chief: A Parable" by Lerner (1958). It is possible to evaluate the second group of studies within the first category. However, because they choose to directly measure relationship between social change and mechanization in agriculture, they are handled in a separate category. "The Agricultural Mechanization in Turkey" (1954), which was conducted by a 8 person research commission in Political Science Faculty, Ankara University, and was selected to cover the most mechanized villages in Turkey, can be considered within this category. This research was supported by the Foreign Operations Administration (FOA) and the aim of the research is to determine the effects of the machinery on the agriculture in Turkey. This category includes Cahit Tanyol's " Control of Population Movements and Social Changes in 50 Villages After the Inroduction of Tractor" (1958), and Robinson's "Tractors in the Village. A Study in Turkey "(1952). In the third category, there are social anthropological and ethnographic studies. This category includes, for example, Nermin Erdentug's ethnological investigation in Hal and Sun villages of Elazig, Stirling's work in two

villages of Kayseri. The last category can be considered as "monographic studies". The researches such as; Demirkan's "Baglum" (1952), Kurhan's "Eskitasli" (1955) and "Yenidebir" (1955), Tascioglu's "Mutevelli" (1955) and Kayalioglu (1955), Tutengil's Ihsaniye (1954) and Keciller (1956), Ulken ve Tanyeli's "Gonen" (1955) and Yorukan and Cebe's "Catak" (1955) can be considered within this category.

Giriş

1950'ler Türkiye'nin hem iç hem de dış politikada önemli dönüşümler içerisinde olduğu bir dönemi ifade etmektedir. İkinci dünya savaşının bitişini takip eden süreçte çok partili yaşama geçiş, Amerikan yardımlarının başlaması (Trumann Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde), Cumhuriyetin temel ilkelerinin ağırlık ve gücünün azaltılması, tek parti iktidarının sona ererek Demokrat Partinin işbaşına geçmesi vs sosyolojik araştırma ve yaklaşımları da derinden etkilemiştir (Kaçmazoğlu, 2012).

Pek çok araştırmacı 1950'leri, Türkiye'deki sosyolojik çalışmalar açısından verimsiz bir dönem olarak görmektedir. Kaçmazoğlu (2002: 114) bu dönemi "fetret devri" diye tanımlarken; Kongar (2012: 16) "tam bir kısırlık dönemi" şeklinde ifade etmiştir. Çelebi de (2004: 10) yapılan çalışmaların nicelik ve nitelik bakımından yetersiz olduğunu belirtmiştir. Genel olarak sosyolojideki bu olumsuz gidişata rağmen kır sosyolojisi bu dönemde hızlı bir gelişme içerisine girmiş ve bu alandaki çalışmalar, 1950'lerin Türkiye'de kır sosyolojisinin "altın yılları" olarak sayılmasına yol açmıştır (Kaçmazoğlu 2002: 123). Bu dönemde Science Sociale ekolünün yeniden önem kazandığı görülmektedir.

1950'lerin köy çalışmaları bir bütün olarak ele alındığında, eserler genel olarak 4 kategoride toplanabilir. Bu kategoriler birbirine geçişken olmakla beraber bazen odak bazen amaçlar açısından birbirinden ayrışmaktadır. Sözkonusu dört kategori "toplumsal değişme araştırmaları", "doğrudan tarımda makineleşmeyi ele alan çalışmalar", "sosyal antropolojik ve etnolojik çalışmalar" ve "monografik çalışmalar"dır. Aşağıda, dönemin "köy sosyolojisi" başlığı altında yapılmış ve öne çıkan çalışmaları bu kategorilere uygun olarak ele alınmaktadır.

1. Toplumsal Değişme Araştırmaları

İlk kategori genel ve kapsayıcı bir çerçeveye sahip olup diğer kategorileri de önemli ölçüde kapsamaktadır.

1. 1.Köyden Geçen Bir Tren ve Yarattığı Dönüşüm: Hasanoğlan

1911 yılında Selanik'in bir köyünde doğan ve 1934 yılında devlet bursuyla Amerika'ya giderek orada eğitimini tamamladıktan sonra 1942'de Türkiye'ye dönen İbrahim Yasa Hasanoğlan Köy Enstitüsünde öğretmenlik yaptığı dönemde, Türkiye'de köy sosyolojisi alanındaki en değerli çalışmalardan biri olan "Hasanoğlan Köyünün İçtimai ve İktisadi Yapısı"nı tamamladı. Araştırmaya enstitüdeki öğrencilerin zorlamasıyla (Tüzün, 2016: 208) başlayan Yasa, araştırmanın verilerini 1944 ve 1945'de, toplamış yazımını ise 1946'da gerçekleştirmiştir. Ancak çalışmanın yayınlanması 1955 tarihindedir. Bir toplumsal değişme araştırması olan bu çalışmasında Yasa'nın test ettiği hipotez, köyden geçen tren yolunun (1915'ten itibaren) köyün iç ve dış düzenini değiştirmesidir (Yasa, 1955: 5). Ancak Yasa analizine, Hasanoğlan'ın bağlı bulunduğu Ankara'nın başkent olması ve Hasanoğlan'da köy enstitüsünün açılmasını da katar.

İbrahim Yasa'nın Amerika'daki eğitimi sonrası yurda dönmesiyle köy çalışmalarına başlaması rastlantısal sayılamaz. Köy doğumlu olmasına bağlı olarak köye doğal yöneliminin yanısıra Amerika'daki yüksek lisans tezinin Meksika'daki tarım reformunu ele alması, Amerika'da dönem itibariyle köy sosyolojisine yoğun ilgi ve Türkiye'ye dönüşü sonrası 1942-1948 yılları arasında Hasanoğlan Köy Enstitüsünde öğretmenlik yapması da köy çalışmalarına yöneliminin belirleyici nedenleri arasında sayılabilir.

İbrahim Yasa'nın yöntemsel tercihi monografi olmuştur. Durkheim'ın yöntem yaklaşımını eleştiren Yasa, Le Play anlayışını (biraz değiştirerek de olsa) köy araştırmalarında kullanmamız gerektiğini belirtir. O'na göre araştırmaları "yerinde" yapmak ve incelenen toplulukla doğrudan temas önemlidir (Yasa, 1960).

Yasa, bölgeden tren yolunun geçmesinin köyün fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel yapısı üzerinde büyük etkisi olduğunu belirtmektedir. Nüfustaki ve ev sayısındaki artış; köyün eski sosyal merkezi olan cami ve çevresinin yerini köyün daha aşağı kısmında yeni oluşan iş alanının alması, köy odalarının sayısında azalma ve kahvehanelerin ve parti ocağının önem kazanması son 30 yılın köy üzerindeki fiziksel değişimini gözler önüne sermektedir. Bununla beraber köyün son zamanlardaki (1944 yılına doğru) fiziksel dönüşümü üzerinde Hasanoğlan Köy Enstitüsünün etkisi de gözardı edilemez. Enstitünün açılmasıyla Ankara-Elmadağ yolunun bir kolunun köye uzanmış olması neticesinde köyün içinde ve dışında açılan tesisler Yasa'nın deyişiyle "köyün yakın çevresini

tanınmayacak bir hale sokmuştur" (Yasa, 1955: 228).

Taşıt ve haberleşme araçlarındaki gelişmeyle köyün dışa kapalı yapısı değişmiş ve sosyo-ekonomik bakımdan "açık" hale gelmiştir. Bu "dışa açıklık" görgü ve bilginin gelişmesine katkı sağlamıştır. Köylünün zaman ve mesafe anlayışları da değişerek alaturka ve güneş saatleri yerlerini trenin geliş-gidişine; adım ve minare hesaplarıysa yerini metre hesabına bırakmıştır. Ayrıca köylünün kısa veya uzun bir zaman tren yollarında çalışması "maharet" olarak isimlendirilen hünerleri köye sokmuştur.

Köyün ekonomik yapısı incelendiğinde temel ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılık olmakla beraber, tren yolunun köyden geçmeye başladığı tarihten itibaren tarımla uğraşan aile sayısında belirgin bir azalma görülmektedir. Hatta Yasa, tren yolunun açılmasını takip eden süre içerisinde Hasanoğlan'ın "tipik tarımsal köy" özelliğini yitirerek nüfus ve ekonomik bakımdan daha aktif hale geldiğini belirtmektedir. Bu durum giderek köyde para ekonomisini daha hakim kılmaktadır. Bu tarz ekonomik gelişmeler Hasanoğlan'ı "komşu köylerin bir kasabası haline" getirmektedir.

Yasa köylüleri sosyal tabakalar açısından da inceler (age, 230). Yapmış olduğu analizler neticesinde köyde son 30 yıl içerisinde belirmiş olan dükkân sahipleri, müteahhitler, memurlar köyün sosyo-ekonomik açıdan üst tabakasını oluşturmaktadırlar. Köyün tüm ailelerinin %17,6'sını oluşturan bu grubun en zenginleri ise eski köy ağalarıdır. İkinci grup olan orta tabaka ağırlıklı olarak çiftçilik yapan ailelerden oluşmakta olup %24,71'lik bir oranı kapsar. Alt tabaka ya da köylülerin deyişiyle "yalın ayaklar" olarak adlandırılan grup ise tüm köy hanelerinin %57,69'unu teşkil etmektedir.

Köyün dışarıyla temasının artması "dünya işleriyle daha çok ilgili bulunan eğitim-öğretim anlayışı"nı hakim hale getirmiştir. Ancak köyün neredeyse 3/4'ünün yoksulluk veya başka sebeplerle yazılı materyalle teması yoktur. Halk okulları, halk odası vb. kurumların köyde faaliyetleri bulunmamaktadır. Bu nedenlerle "kültür alanında meydana getirilen değişmeler köy eğitim-öğretim problemini çözememiş; bütünüyle köylülerin düşünüş ve inançlarında esaslı tesirler yapamamıştır" (age, 233).

Sonuç olarak Yasa çalışmasında, 1915'te tren yolunun köyden geçmesiyle başlayan süreçte (Ankara'nın başkent olması ve köy enstitüsünün açılmasını da hesaba katarak) köyün "kapalı" ve "hemen hemen tamamıyla geleneklerine bağlı yarı feodal bir topluluk"

(age, 236) olma özelliğinin değişerek "açık" bir köy haline geldiğini saptamıştır.

İbrahim Yasa toplam 51 adet yayın yapmış olup bunların 19'u köye ilişkindir (Başak, 2008: 921). 1955 tarihli Hasanoğlan'ın yanısıra 1960'da Bergama'nın Sindel köyünde gerçekleştirdiği bir araştırmayı daha yayınlayan Yasa, gerek saha çalışmalarını gerek teorik ve metodolojik anlayışlarını aktaran başka yayınlarla da köy sosyolojisi alanına önemli katkılarda bulunmuştur. Başak'a göre, İbrahim Yasa "sosyolojimizde 1940'lara kadar süren, genellikle masabaşı çalışmaların ağırlık verildiği döneme son verenlerden biri"dir (2008: 955). Hasanoğlan Köyü monografisi Türkiye'de kır sosyolojisinin gelişmesine çok büyük katkı sağlamış ve eserde köyün sosyal hayatı; nüfusu, ekonomisi, aile yapısı, kültürel değişimi, haberleşme ve ulaşım imkanları, eğitimi, dinsel yaşamı ve siyasi ve idari ilişkileri gibi özelikleriyle ele alınmıştır. Ayrıca köydeki fiziksel değişim de köyün sosyal ve ekonomik değişimiyle ilişkili bir şekilde değerlendirilmiştir. Magnarella ve Türkdoğan (1977: 287) bu çalışmayı, bu dönemlerin en esaslı çalışması saymışlardır. Kitabın 1957'deki İngilizce baskısına önsöz yazan A. T. J. Matthews kitabı tanıtırken "Türk sosyolojisinin yeni bilimsel bir yön kazanmasındaki seçkin rolünü kaydetmek gerekir" (akt. Magnarella ve Türkdoğan, 1977: 287) demekte çok haklıdır. Ayrıca Yasa'nın Hasanoğlan köyünü ele yeniden incelediği ikinci araştırmasının 1969 tarihinde yayınlanması da Türk sosyolojisinde az görülen fakat çok önemli bir katkıdır. Yasa ikinci eserinde 1944'den itibaren geçen 25 yıllık zaman diliminde Hasanoğlan köyünde değişen ve değişmeyen maddi ve manevi değer ve alışkanlıkları göstermeyi hedeflemiştir (Yasa, 1969).

1. 2. Köyde Serbest "Kültür Değişmeleri"

Mümtaz Turhan, 1908 yılında, daha sonra en önemli araştırmasını yapacağı Erzurum köylerinden birinde doğar. 1. Dünya Savaşı başladıktan sonra yaşadığı bölgenin Rus işgaline uğraması nedeniyle ailesi ve diğer köylülerle birlikte Kayseri'ye göç etmek zorunda kalır. Kurtuluş savaşı kazanılıncaya kadar ailesi ve diğer köylüleri memleketlerine geri dönmez. Köylülerince tecrübe edilen bu 8-9 yıllık göç, Turhan'ın Türk sosyolojisine yapacağı katkıya zemin hazırlayan ana güdüleyicilerinden biri olmuştur.

Mümtaz Turhan, İstanbul Üniversitesi'nde Felsefe okumaya başlamış ardından Milli Eğitim Bakanlığının bir sınavını kazanarak Almanya'ya gitmiş ve burada psikoloji eğitimi almıştır. Doktora eğitimini de yine Almanya'da Wertheimer ve Metzger gibi önemli

psikologlarla çalışarak tamamlamıştır. O'nu Türk sosyolojisinin önemli aktörlerinden biri haline getiren eseri ise 1951 tarihli "Kültür Değişmeleri" olmuştur. Bu çalışmanın saha araştırması kısmı yazarın (ikinci) doktora tezi olarak sunulmuş ve aslen bir psikolog ya da sosyal psikolog Turhan bu çalışma sayesinde dikkat çekici bir bilim adamı ve Türkiye'de kır sosyolojisi alanında önemli kilometre taşlarından biri haline gelmiştir. Türkdoğan (2006: 542) Turhan'ın bu çalışmasını toplumdaki oluşumları maddi ve manevi kültür bütününe göre değerlendirmek bakımından ilk ciddi çalışma olarak değerlendirmektedir.

Turhan analizini Malinowski'nin "kültür değişmesi" kavramını esas alarak gerçekleştirir. Malinowski'ye göre (akt. Turhan, 1987: 49) kültür değişmesi, bir toplumun "mevcut nizamını, yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden [dönüştüren] bir proses"dir. "Serbest" ve "zorlanmış, empoze veya mecburi" olmak üzere iki tür kültür değişmesi tespit edilebilir. Bir sosyal grubun yabancı bir kültüre sahip başka bir grupla karşılaştığında iç veya dış herhangi bir baskıya maruz kalmadan bünyesinde bir takım değişiklikler meydana getirmesi "serbest kültür değişmesi"dir. "Zorlanmış, empoze veya mecburi" kültür değişmesi ise iki sosyal gruptan birinin diğerine baskı yaparak kendi kültürünü kabul ettirmeye çalışması ya da idari nüfuz ve iktidara sahip bir zümrenin yabancı bir kültürü, genelin arzusuna aykırı olarak zorla kabul ettirmeye çalışması sonucunda meydana gelen değişmeleri içerir. (Turhan, 1987: 49-52).

Bir topluluğun kültüründeki değişim, ancak onun yabancı bir kültürle teması sonucunda mümkün olabilir (age, 107-8). Değişim sürecinin ilk aşaması çoğu zaman toplumda yeralan müteşebbis (müceddit) karakterlerin yeni kültür unsurlarını kabul etmeleri ve kendi toplumlarına taşımalarıyla başlar. İthal edilecek kültür unsurlarının seçilmesinde en etkili olan faktörler ise anlama çabası, yenilik, fayda ve itibardır. İkinci aşama yeni kültür unsurlarının toplumdaki diğer bireyler tarafından benimsenmesi ve son aşama ise bu unsurların mevcut kültüre uyum sağlamasıdır (age, 54-64). Turhan bu faktörlere farklı kültür gruplarının birbirlerine karşı tutum ve tavırlarının, birbirlerinin kültürlerini anlayabilme düzeylerinin, kültürleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların ve maddi ve manevi kültürler arasındaki ilişkilerin de eklenmesi gerektiğini belirtmektedir (age, 216).

Bu çerçeve içerisinde, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası arasındaki kültür değişimini tür, nitelik ve derece açısından inceleyen (age, 72) Turhan, araştırmasını Erzurum

ve Kars arasında kalan ve Erzurum'a 70 km mesafedeki "Aşağı Pasin Ovası" alanında yer alan beş köyde (Horasan, Azap, Ardos, Zars ve Zanzak köyleri) gerçekleştirmiştir. Turhan verileri, katılımlı gözlemle, 1936, 1942 ve 1948 yıllarının yaz tatillerinde toplamış ve değerlendirmelerini yaparken, bu köylerden birinde doğmuş ve buralarda büyümüş olması dolayısıyla geçmiş tecrübe ve hatıralarını da hesaba katmıştır.

Turhan, sözkonusu beş köydeki kültürel değişmeler üzerinde belli başlı üç faktörün etkili olduğunu belirtir (age, 76-7). Bunlardan ilki göçmenlik deneyimidir. Osmanlı İmparatorluğu birinci dünya savaşına girdikten sonra köylerin bulunduğu bölge Ruslar tarafından 2-3 ay işgal edilmiştir. Bu olaydan sonra bu köylerin halkının önemli bir kısmı önce Erzurum'a ardından da Kayseri'ye göçer ve Kayseri'de şehir merkezinde yaşarlar. Köylülerin bir kısmı buradan Yozgat, Konya ve Karaman'a göç etmişlerse de çoğunluk Kayseri'de yaşamaya devam etmiş ve Kurtuluş savaşının kazanılmasıyla 1923-1924 yıllarında tekrar köylerine geri dönmüştür (age, 70). Sekiz yıllık bu şehir yaşamı tecrübesi kültür değişimi süreçleri üzerinde etkili olmuştur. İkinci faktör köylerin çevresinde meydana gelen sosyal ve coğrafi değişimleri içerir. Sarıkamış- Erzurum arasına Ruslar tarafından yapılan dekovil hattı ve ikinci bir karayolu bu değişimlerin bir bölümünü oluşturur. Ayrıca bölgede tarım işçiliği yapan Ermenilerin bölgeden ayrılmak zorunda kalması ve savaş sırasındaki ölüm oranlarının artışı da kültür değişimi üzerinde etkili unsurlar arasında yer alır. İyi becerikli tarım işçilerinin ve ustaların eksikliği fazlasıyla hissedilmiştir. 1928'de meydana gelen deprem de zorlu yaşam koşullarını daha da zorlaştıran bir etkiye sahip olmuştur. Köylerdeki kültür değişmeleri üzerinde etkili olan üçüncü unsur ise Kars ahalisiyle temastır. Kars'ın yarım asır Rus hakimiyetinde kalması özellikle teknik araçlara yansıyan bir kültür farkı meydana getirmiştir. Bu da köy topluluklarının Kars ahalisiyle temasının kültür değişmeleri bakımından önemli sonuçlar yaratmasına neden olmuştur.

Turhan'ın çalışması 1940'larda Ankara Ekolü tarafından yapılan ve maddi değişmelerin manevi hayatı etkilediğini iddia eden köy araştırmalarının sonuçlarını çürüten veriler ortaya koymaya çalışmaktadır (Ülken, 1951: 25; Planck, 2006: 699; Kaçmazoğlu, 2002: 129). Turhan eserinde, kültür değişmelerinin maddi ve manevi boyutları arasında bir ilişki kurulup kurulamayacağına yönelik soruyu doğrudan sorar: "Umumiyetle bir sosyal grubun içtimai atitüd ve zihniyetinde vuku bulan tahavvüller, acaba kültürün maddi kısmında muvaffakiyetle elde ettiği yeniliklerin bir neticesi midir, yoksa bu saha-

da meydana gelecek aynı neviden değişmelerin bir alameti midir?" (Turhan, 1987: 84). O'na göre bu konuda kesin bir hüküm vermek kolay değildir. Ancak kültür değişmelerine ilişkin araştırmaların sonuçları herhangi bir topluluğun tutum, zihniyet ve değer ölçülerinde yaygın, derin ve özellikle başarılı ve devamlı bir değişmenin ortaya çıkmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Buna karşın münferit kültür unsurları en geleneksel toplumlar tarafından bile alınabilir. Ancak bunların da kültürde iz bırakacak denli derin ve devamlı olması mümkün değildir (age, 84-5).

Turhan bu noktadan sonra araştırmasını gerçekleştirdiği köylerin halkının din, eğitim, sağlık ve ticarete yönelik tutumlarındaki değişmeleri ele alır. Sözkonusu köylerde eskiden din daha merkezi ve kollektif bir mesele olarak varlığını sürdürürken artık daha bireysel bir anlama sahiptir. Daha önce birer dini vecibe sayılan pekçok batıl itikat ve hurafeler bugün terkedilmiştir. Eskiden devlet okullarına ve öğretmenlerine yönelik olumsuz algı değişmiş ve köy halklarının "istisnasız" bir şekilde hem okullardan memnun hem de öğretmenlere "hayran" olma noktasına gelmiştir. Önceden hastalanınca kocakarı ilaçlarına ve hocalara başvuran halk sağlık tedbirlerine, aşılanmaya yönelik olarak olumlu bir algı sahibidir. Aynı şekilde daha önce hakir görülen ticarete yönelik tutumlar da pozitif yönde değişmiştir (age, 83-8).

Bu değişmeler için ifade edilen "eski" ve "şimdi" terimleri tarihsel olarak 1915 öncesi ve 1923 sonrasıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi köylüler bu tarihler arasındaki 8 yılı köylerinin dışında, özellikle Kayseri'de geçirmişlerdir. Dolayısıyla yazarın da defalarca belirttiği üzere bu değişim nedenlerinin başında tecrübe edilen şehir hayatı gelmektedir. Bu bağlamda Turhan'ın titizlikle topladığı ve okuyucularıyla paylaştığı bu veriler tekrar değerlendirildiğinde manevi kültür değişmelerinin kültürün maddi boyutlarındaki değişmelerle yakın bir ilişki içerisinde olduğu düşünülebilmektedir. Kanaatimiz, Mümtaz Turhan'ın da bu durumu gördüğü, bu nedenle de bir yandan en gelenekçi toplumların bile kültür unsurlarını alabildiğini söyleyerek ifadesini yumuşatmış, öte yandan alınan bu kültür unsurlarının "gayri şuuri" (bilinçsiz) olduğunu ve kültürde iz bırakacak derin bir etkiye sahip olamayacağını belirterek ölçümünü zorlaştırmıştır.

Turhan'ın maddi ve manevi kültürler arasındaki ilişkiyi açıklama konusundaki tercihi, kültürün manevi boyutuna daha büyük bir işlev yüklemek yönündedir. Antropoloji li-

teratüründen verdiği örneklerle manevi kültür unsurlarının maddi gelişmeler üzerinde ne derece etkili olduğunu ifade etmeye çalışır. O'na göre topluluğun sahip olduğu alışkanlık, adet, görüş ve zihniyet; alınan yabancı kültür unsurunun yerleşip yerleşmeyeceği üzerinde etkilidir. (age, 108). İthal edilecek unsurun, kültürün özüne ait olup olmaması ya da merkezi bir yer işgal edip etmemesi de bu akıbeti belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Turhan'ın bu noktadan yola çıkarak vardığı sonuç, köydeki kültür değişmelerinin serbest, şuurlu kültür değişimi özelliği gösterdiği ve köy ahalisinin yabancı kültür unsurlarını alması konusunda "seçici" bir karaktere sahip olduğudur. Köylerinin bu özelliğine karşılık şehirlerdeki kültür değişimi ise baskı ve müdahale esasına dayanmakta mecburi, güdümlü bir değişme karakteri göstermektedir. Kentte çok kültür unsuru terkedilmekte ve yerine daha iyisinin konulamaması yüzünden eski kültür, kendini kontrol etme gücünü kaybeder ve birey şehirde nasıl hareket edeceğini bilemez (age, 210).

1. 3. Daniel Lerner'ın Balgat'ı: Bakkal ve Muhtar

ABD'li bir iletişimci olan ve Amerikan askeri ve istihbarat çevrelerine yakınlığıyla bilinen (http://www.izinsizgosteri.net/new/?page=1&content=161) Daniel Lerner Ankara'nın yaklaşık 8 km dışında yer alan ve "standart haritalarda görünmeyen, standart tarihin bir figürü olmayan" Balgat köyünün kısa zaman içerisindeki dönüşümünü edebi bir dille anlatır. Balgat'tan ilk kez 1950'de haberdar olan Lerner, ilk baskısını 1958'de yapmış olan çalışmasında köyün 1954'e kadar geçirdiği hızlı dönüşüm ve modernleşme izlerinin Balgat'lı iki karakter (Bakkal ve Muhtar) üzerinden izlenebileceğini belirtmektedir.

Lerner, Balgat'la ilk tanışmasının, 1950 baharında bu bölgede başka araştırmacılarca yapılmış görüşmeleri okuması olduğunu belirttikten sonra, Balgat'ta gerçekleştirilen beş görüşmenin dikkatini çektiğini ifade eder. Görüşmelerin yapıldığı tarih, 1950 genel seçiminden önce, Lerner'in raporları okuduğu tarih ise seçimden hemen sonradır. Bu iki tarih arasında gerçekleşen seçimlerde ise çarpıcı bir sonuç ortaya çıkmış ve hemen hemen tüm kalifiye Türklerin oy verdiği CHP iktidardan düşerken Demokrat Parti iş başına gelmiştir. Lerner'a göre bu durumu şaşkınlıkla karşılamış olan uzmanlar, bu çığır açan olay için ancak "bu işi Anadolu köylüleri yaptı" diyebilmişlerdir (Lerner, 1964: 19-20). Lerner bu duygu ve bakıştan hareketle, Balgat'ı referans alarak, bu değişim, dönüşüm, modernleşme sürecini okumaya çalışmaktadır. Köyün bakkalı ve muhtarı süreci

ve sürecin taraflarını anlayabilmek açısından simgesel önem taşırlar.

1950'de Balgat'ta ilk mülakatlar Tosun B. tarafından yapılmıştır. Muhtar ve Bakkal'la görüşen Tosun B., Lerner'in özellikle üzerinde durduğu bu iki karakterden de hoşlanmamıştır. Muhtar, sevimsiz yaşlı bir adamdır ve köyün mutlak diktatörüdür. Bakkal ise olduğundan farklı görünmeye çalışan, gergin ve köyde çiftçilik yapmayan tek kişi olmasına rağmen köy topluluğunun önemli bir parçası gibi görünmeyen bir kişiliktir (age, 21-22). Ancak Lerner, bakkalı farklı bir yere konumlandırır. Bakkal, Balgat'ta doğmuş ve büyümüş olmasına rağmen daha geniş bir ufka sahip olan çok farklı bir insandır; daha güzel bir eve, daha güzel bir giyime ve şehirde daha büyük bir markete sahip olmayı hayal etmektedir (age, 23). Bakkalın, kendisini köyün geri kalanından farklı bir yere konumlandırması köylülerle bakkal arasındaki ilişkilerin yüzeyinde bir gerginlik yaratmasına rağmen Tosun B., köylülerin muhtardan sonra en fazla bakkalın fikirlerine ve öğütlerine başvurduklarını tespit eder.

Lerner, 1954'te Yunanistan, Mısır, Lübnan, Suriye ve İran'dan sonra Türkiye'ye gelir ve Balgat'ta 4 yıl içerisinde gerçekleşmiş olan değişimin, kendisini Sultanahmet Camii ve Ayasofya'yı sönük bırakacak kadar etkilediğini belirtir (age, 28). Elektrik ve temiz su sağlanmasının yanısıra Balgat'ta Tosun B. tarafından köyde sayılan 50 evin sayısındaki artış, jandarmanın yerini polise bırakması, özellikle de Balgat'ı Ankara'nın merkezine, Ulus'a bağlayan yol ve saat başı kalkan otobüsler Daniel Lerner'ı çok şaşırtmıştır. Muhtara göre tüm bunların başlangıcı Demokrat Parti'nin iktidara gelmesidir (age, 31).

1950'den 1954'e kadar geçen süreçte köyde üretim ve tüketim süreçleri de değişime uğramıştır. Lerner, Balgat'ı ziyareti sırasında uğradığı bir kahvehanede çevresinde bulunanlarla sohbet ederken, o anda orada bulunan 29 kişiden sadece 4'ünün çiftçilik yapmaya devam ettiğini öğrenir. Balgat'lı erkekler çiftçilik yerine maaş karşılığı Ankara'daki fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır (age, 32-33). Bu nedenle artık yiyeceklerin çoğu, hatta süt bile köye dışarıdan gelmektedir. Ayrıca 4 yıl önce 1 tane olan radyo 100'e ulaşmış, buzdolabı gibi ev eşyaları ve traktör, kamyonet gibi ulaşım araçları da köyde yaygınlaşmıştır. Köyde bakkal sayısı da yediye çıkmış ancak bu süre içerisinde, daha önce Tosun B. tarafından mülakat yapılan bakkal hayatını kaybetmiştir (age, 34). Lerner bu duruma çok üzülür ancak Balgat'ın, bakkalın hayalleri yönünde bir değişim içerisinde olduğunu tespit eder. 1950'lerin bakkalı, muhtarın büyük oğlunda adeta yeniden doğmuştur (age, 42). Muhtarın, bakkallık yapan oğlunun dükkanındaki ürün çeşitliliği, Balgat ör-

neğinde Türkiye'nin ve Ortadoğu'nun ne kadar hızlı değiştiğini gösteren bir simgedir. Lerner'a göre (age, 43) Balgat, Ortadoğu'nun geleneksel toplumlarının geçirdiği sürecin bir örneğidir ve pekçok Tosun B.'yi, çobanı, bakkalı, muhtarı ve muhtarın çocuklarını kapsayan eski yaşam biçimlerinin modernleşmesidir.

"Toplumsal değişme araştırmaları" başlığı altında ele alınabilecek olan başka çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Orhan Tuna'nın "Senirkent Kasabasında El ve Ev Dokumacılığı ve Kasabanın İktisadi Durumuna Umumi Bir Bakış" adlı çalışması da bu kategoriye eklenebilir.

2. Doğrudan Tarımda Makineleşmeyi Ele Alan Çalışmalar

Bu gruptaki çalışmaları da ilk kategori içerisinde değerlendirmek mümkün olmakla birlikte sosyal değişmeyle tarımda makineleşme arasındaki ilişkiyi doğrudan ölçmeyi seçtikleri için ayrı bir kategoride ele almak daha uygun görülmüştür.

2. 1. Türkiye'de Zirai Makinalaşma

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesindeki 8 kişilik bir araştırma komisyonu tarafından gerçekleştirilen bu araştırmada, Prof. Dr. Fadıl Hakkı Sur, Prof. Dr. Yavuz Abadan, Prof. Dr. Hamit Sadi Selen, İsmail Hakkı Ülkmen, Şefik İnan, Doç. Dr. Fehmi Yavuz, Doç. Dr. Aydın Yalçın ve Dr. Reşat Aktan görev almışlardır. Amacı makineleşmenin Türkiye tarımı üzerindeki etkilerini tespit etmek olarak belirlenmiş olan ve örneklemi, Türkiye'nin en fazla makineleşmiş köylerini kapsayacak şekilde seçilen araştırma, Amerika'nın Dış Faaliyetler Dairesi (FOA) tarafından desteklenmiş ve 1954 yılında yayınlanmıştır.

Çalışmanın öne çıkan bazı bulgularından sözedilebilir. Makineleşme, daha önceden arazisini karalayarak geçinen bazı kimselerin fiilen ziraate başlamasında etkili olmuştur (age, 126); diğer önemli bir sonuç makineleşme sonrası çiftçi ailesinde bilfiil ziraatte çalışanların oranındaki artıştır (age, 127). Ayrıca makineleşmeyle beraber ortakçılık ve yarıcılık azalırken kiracılıkta artış tespit edilmiştir. Bununla birlikte traktörün devreye girmesiyle işsiz kalan ortakçı ve yarıcıların sayısı ve nereye gittikleri araştırmada tam olarak belirlenememiştir. Köyde kalanlar ise genel olarak amelelik yapmaktadırlar (age, 128-129). Araştırma sonuçlarına göre köylülerin kasaba ve şehirlerle teması da artmıştır (age, 130). İlginç bir bulgu araştırma yapılan köylere yerleşmek üzere gelenlerin yük-

sek bir oran teşkil etmesidir. Ancak köye doğru olan bu göçler ağırlıklı olarak şehir ve kasabalardan değildir. Başka köylerden gelenlerden ve yarıya yakını da göçmenlerden oluşmaktadır. Şehir ve kasabalardan gelenler sadece %5 seviyesindedir (age, 131-133). Ayrıca makineleşme köylerde yeni dükkanların açılmasına yol açmış ve yeni iş alanları ortaya çıkmıştır (age, 131). Öte yandan arazi ihtilaflarında da artış gözlenmiştir (age, 135).

Bu çalışmayı üstlenen grubun bir üyesi olan Aktan da (1957), araştırmanın verilerini değerlendirdiği İngilizce bir makaleyi de yurtdışında yayınlamıştır.

2. 2. Cahit Tanyol'un Barak Ovası İncelemeleri

1950'lerin kaydadeğer köy araştırmalarından biri de Cahit Tanyol'un 1958 tarihli "Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü" başlıklı çalışmasıdır. Gaziantep'in Nizip ilçesine bağlı 50 köyde, traktörün nüfus hareketleri ve sosyal yaşam üzerindeki etkilerini inceleyen Tanyol, son 10-15 yılda üretim çeşitlerinin değişmesinin "muazzam bir sosyal değişmeye" (Tanyol, 1958: 198) neden olduğunu belirtmektedir.

Tanyol, köylerin sosyal hayatındaki ve nüfus hareketlerindeki değişimleri sadece köylere traktörün girmesiyle ilişkilendirmenin hatalı değerlendirmelere yol açacağını söylemektedir. Tanyol'a göre (age, 199-200) traktörün etkisini; üretimin çeşitlenmesi, köyün şehir ve kasabalara yakınlığı, kaçakçılık hadisesinin rolü, kan davaları, bölgede yeni ve büyük iş sahalarının varlığı, köy türleri, traktörün girmesiyle boş arazilerin genişlemesi, traktör seçimindeki isabetsizlikler, aşiret dayanışması, üretim değişikliğinin giyim, kuşam ve gıdada yarattığı değişiklikler, şehirdeki kazancın zirai kazançtan daha fazla olması, çeşitli yaşlardaki doğum ve ölüm oranları, sulama tesislerinin artışı, kara sabanla traktörün yarattığı üretimin iktisadi ve sosyal tesirleri gibi faktörlerle birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

Tanyol, analizinde özellikle köy türleri üzerinde durmuştur. Araştırmanın yapıldığı Barak ovasında üç tür köy bulunmaktadır: Ahali köyü (halk köyü), Efendi köyü ve Yarı Efendi yarı halk köyü. Efendi köyleri, toprağın bir ağaya ya da şehirliye ait olduğu ve köylülerin sadece emekleriyle üretime katıldıkları köylerdir. "Yarı efendi yarı halk köyü" ise efendi köyüyken toprağın miras yoluyla parçalanması neticesinde ortaya çıkar (age,

199). Tanyol, köylerde 1950 ve 1955 tarihleri için tablolarla belirlediği traktör ve biçerdöver sayısını ve köylerdeki nüfus hareketliliğini yorumlarken sözkonusu köy tiplerine özel olarak dikkat çeker. Çünkü köylerin dahil olduğu tipler bilinmeden ve diğer unsurlar hesaba katılmadan yapılacak değerlendirmeler traktörlerin nüfus hareketleri ve sosyal yaşam üzerindeki rolleri hakkında olumlu veya olumsuz bir kanaat geliştirilememesine yol açar. Oysa ki, örneğin traktörün girdiği köy, efendi ve ağa köyü tipleri içindeyse özellikle topraksız köylülerin köyden şehre veya az miktarda da olsa köyden köye göçünü hızlandırmaktadır (age, 205). Bazı köylerde ise traktörün devreye girişi sonrası köy nüfusu azalmak bir yana artmıştır. Bu tip köyler daha çok halk köyü tipindedir ve traktör sahipleri kendi topraklarının yanısıra diğer köylülerinin toprağını da işlemektedir. Ancak bu köylerdeki nüfus artışının ana nedeni köyün çevresindeki iş sahasının genişlemesiyle (Birecik köprüsü inşaatı dolayısıyla) ilgilidir (age, 209). Bir de traktöre sahip olmadığı halde nüfusu azalan köyler bulunmaktadır. Toprak yetersizliği ve şehirde kazanç imkanının daha fazla olması bu yönde bir değişmeyi öne çıkarmıştır.

Cahit Tanyol köylerin gerek traktör nedeniyle gerekse diğer faktörlere dayalı olarak köylerin hızlı bir şekilde boşalması tespitinden hareketle zaman içerisinde karşılaşılacak sorunlara ilişkin saptamalarda bulunur. Köyler hızlı bir şekilde göç vermektedir. Ağırlıklı olarak şehir ve kasabalara göç eden köylüler gittikleri yerlerde üretim alanlarında istihdam edilmemektedirler. Şehirlerde daha çok imar ve inşaat alanlarında çalışmakta ve bu alanlar da üretime değil tüketime yönelik olarak ortaya çıkmaktadır. Tanyol'un belirlemesine göre inşaat faaliyetler devamlı değil, "kazip [sahte] iş sahası"nı teşkil etmektedir. Köylü, köyünde bir üretim unsuru iken, şehirde bir tüketim unsuru haline gelmektedir (age, 216).

Tanyol, köylerin boşalmasını "tehlikeli bir hadise" (age, 216) olarak görmekte ve köylüyü toprağına bağlayacak önlemlerin alınması gereği (age, 217) üzerinde durmaktadır. Girişimciliğin güçlendirilmesi, köylerin üretimi arttırıcı özelliği nedeniyle çiftlikleşmesi de Tanyol'un desteklediği unsurlar arasında yer almaktadır.

Tanyol bu çalışmasının yanında aynı bölgede (Gaziantep'in Nizip ilçesi ve çevresinde) başka araştırmalar da yapmıştır. Yazarın kendisinin de bu bölgeden olması, burayı inceleme sahası olarak seçmesinin önemli nedenlerindendir. Üç makale halinde yayınlanmış olan Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları 1953 yılında Sosyoloji Dergisinin 7, 8 ve 9. sayılarında yer almıştır. Bölgede gerçekleştirdiği Elifoğlu (1962) ve Peşke Binamlısı

(1962) ve Eylen (1964) köyleri çalışmaları da yine aynı dergide 1960'larda yayınlanmıştır.

Bu kategoriye Robinson'un "Tractors in the Village. A Study in Turkey" (1952) başlıklı makalesi de eklenebilir.

3. Sosyal Antropolojik, Etnolojik Çalışmalar

Üçüncü kategoride sosyal antropolojik ve etnolojik çalışmalar bulunmaktadır.

Bu kategori içinde özellikle Nermin Erdentuğ'un Elazığ'ın Hal ve Sün köylerindeki araştırmalarını incelemek gerekmektedir.

Nermin Erdentuğ Türkiye'de sosyal antropoloji (etnoloji ya da kültürel antropoloji) alanına çok önemli katkılar sunmuştur ve özellikle 1950'lerde Elazığ'ın Hal ve Sün köylerinde gerçekleştirdiği araştırmalar, bu katkıları en açık şekliyle ortaya koymaktadır. Erdentuğ'a göre insanlar ilkel veya modern hangi toplum türünde yaşarlarsa yaşasınlar aynı biyolojik ihtiyaçlara sahiptirler; ancak yaşayışları, çevreye uyum biçimleri ve çevreleriyle ilişkileri farklıdır. Sosyal antropoloji (kültürel antropoloji ya da etnoloji) bu noktaları incelemeyi amaç edinmiş bir bilim dalıdır (Erdentuğ, 1956: 1-2). Erdentuğ, köylerin, işlevsel bir yaklaşımla çevrelenmiş ve "saha tetkiki" metodunun uygulandığı sosyal antropolojik araştırmaların nesnesi olmasını çok önemli bulmaktadır. O'na göre "memleket sosyal davasının temeli köyden başladığına göre, sosyal problemlerimizin hallinde köylümüzü maddi ve manevi alemi içinde tanımak ve bilmek ancak bu bilim sayesinde mümkün olacaktır" (age, 2-3). Böyle bir metodik zemin içerisinde Hal köyü çalışması basit monografik bir çalışma kategorisinde değerlendirilemez (age, 4). Türkdoğan (2006: 543-544) ve Planck da (2006: 700) bu konuda Erdentuğ'a katılır ve Türkdoğan Erdentuğ'un, Planck da Stirling'in çalışmalarına atıfta bulunarak sosyal antropolojik çalışmaların birer köy monografisinden ziyade toplumsal kültür sürecinin işlenmesi olduğunu ve köy hayatını derinlikli bir şekilde anlayabilmek için mülakatlardan çok daha üstün olduğunu ifade ederler.

Hal Köyü Elazığ'a 35 km mesafede yeralan, nüfusu son yıllarda göçlere bağlı olarak düşmüş, ne rençber ne de hayvancı köyü sayılabilecek, Türk, Müslüman, Sünni bir topluluğa sahip ve fakir bir dağ köyüdür. Köyün erkeklerinin %80-90'ı mevsimlik olarak iş

ve ticaret şehirlerinde bulunmaktadırlar. Bu nedenle köyde kadın nüfusu daha yüksektir. Erdentuğ kitabının ilk bölümünde, köyün "maddi hayat"ı hakkında bilgi verdikten sonra ikinci bölümde köydeki "sosyal hayat"ı inceler. Bu bölümde aile ve akrabalık ilişkileri, evlenme adetleri, komşuluk ilişkileri, işbölümü, eğitim, sosyal statüler, yabancıyla ilişkiler, emniyet, ahlak, geçim gibi konular ele alınmıştır. Köylüler dışarıya kız vermeye sıcak bakmaz ve evlendirmede akrabayı tercih ederler (age, 45). Bu nedenle köylüler genellikle birbirleriyle akrabadırlar. Akrabalık ve komşuluk her bakımdan önemlidir. Yardımlaşma, dayanışma duygusu gelişmiştir (age, 66). Köyde işbölümü cinsiyete bağlı olarak ayrışmıştır ve kadınların iş yükleri oldukça fazladır. Köydeki idari ve dini işlerin hemen hepsi de erkekler tarafından yapılır (age, 68). Köydeki sosyal kademelenme (statü) durumu incelendiğinde, itibarı belirleyen üç faktörün öne çıktığı görülür: yaş ve aile içindeki durum; iş ve maharet ve din ve ahlak (age, 78). Bunların yanısıra servet de nispeten bir itibar faktörüdür (age, 77). Ancak, Erdentuğ'a göre bu unsurlar birbirinden ayrılmazlar ve her bakımdan itibara sahip olanlar köyün lider pozisyonunu oluştururlar (age, 78).

Çalışmanın son bölümünde ise doğum, sünnet ve evlenme gibi hayatın önemli safhalarına ilişkin örf ve adetlerin yanısıra yerel tedavi usulleri ve batıl inançlar da incelenmiştir.

Erdentuğ'un Elazığ'ın başka bir köyünde yaptığı diğer bir çalışma da, "Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki" başlığıyla 1959'da yayınlanmıştır. Çalışma Hal köyü çalışmasında kullanılan plana uygun olarak hazırlanmıştır. Farkı ise "Dini Hayat" başlığı altında bir bölümün daha eklenmiş olmasıdır. Sün, Elazığ'dan 21 km mesafede olan 160 hane ve 870 nüfuslu bir Alevi köyüdür. Nüfusun çoğunluğunu kadınlar oluşturur. Bunun sebebi Hal köyünde de gözlendiği gibi erkeklerin belirli mevsimlerde çalışmak üzere köy dışına çıkmaları ve bekar erkeklerin çalışmak için gittikleri yerde evlenip kalmalarıdır (Erdentuğ, 1971: 5). Sün'deki 160 hanenin 60'ı çiftçilik yapmakta ve ekilebilir arazilerin hepsi ekilmektedir. Geri kalan haneler ise amelelik ve işçilikle geçinir. Sün'de hayvancılık, otlakların yetersizliği nedeniyle yok olmak üzeredir (age, 5-6).

Erdentuğ, eserinin önemli bir kısmını sosyal ve dini hayatı anlatmaya ayırmıştır. Sün'deki sosyal hayat pekçok açıdan Hal köyündeki benzer. Aile, akrabalık ve komşuluğa verilen değer, aile ilişkilerindeki patrilineal özellikler, erkek çocuğun daha kıymetli olması, kadınların ağır iş yükleri vs Hal'de olduğu gibi Sün'de de görülür. Buna karşılık levirat ve sororat gibi evlenme biçimlerine Hal'de rastlanabilmesine rağmen bunlar Sün'de görülmez ve hoş karşılanmaz. Sün'deki kadınlar, Hal'dekilere göre daha serbesttirler ve toplum

içerisinde daha çok görünürler. Ayrıca inanç bakımında Sün bir Alevi köyü olması dolayısıyla Hal'dekinden farklı ibadet anlayışlarına sahiptir. Erdentuğ, çalışmasının "Dini Hayat" başlıklı üçüncü kısmında ibadetler ve "Dedelik" müessesesi üzerinde durur. Kitabın son bölümü ise Sün'deki hayatın doğum, sünnet, ölüm gibi belirli dönemlerine mahsus örf ve adetlerinden söz edilmiştir.

Bu kategori içerisinde ele alınabilecek diğer çalışmalara Stirling'in Kayseri'nin iki köyündeki çalışmaları (1953) ve Orhan Aydın Acıpayamlı'nın, Acıpayam ve çevresindeki mesken türlerini ve bu noktadan yola çıkarak bölgedeki sosyo-kültürel yaşamı incelediği çalışması (1954) eklenebilir.

4. Monografik Çalışmalar

Son kategori ise "monografik çalışmalar"dır.

Dönemin önemli monografilerinden biri Ülken ve Tanyeli tarafından yapılmış olan Gönen Bölge Monografisidir (1955). Gönen bölgesi içinde Balkanlar ve Kafkasya'dan gelen göçmenleri, farklı etnik kökene ve dinlere sahip olan toplulukları içeren köylere sahip bir özellik gösterir. Bölgede Türk nüfusun büyük ve Türk kültürünün baskın olması yerli çevreyle kaynaşma düzeyini arttırmakla birlikte bölgedeki göçmenlerin uyum ve entegrasyon meselesi halledilmiş değildir (Ülken ve Tanyeli, 1955: 116). Bölgeye yerleştirilmiş olan göçmenlerin (Rumeli Türkü, Pomak, Çıtak, Boşnak, Gürcü ve Çerkez) Sünni ve Müslüman olması, bölgenin yerlileriyle aralarındaki en büyük ortak noktayı oluşturur. Manyas gölü kenarındaki Kazaklar ise Hristiyan olmaları dolayısıyla diğer köylerin ahalisinden ayrılırlar (age, 118).

Bölgedeki köylerde büyük toprak sahipliği oldukça azdır. Köylerde genellikle küçük çiftçiler bulunmaktadır ve bölge büyük tarımsal işletmeler için uygun değildir (age, 121) ve toprak ağalığının getirdiği tahakküm ve nüfuza da rastlanmaz (age, 124).

Ülken ve Tanyeli, Gönen bölgesindeki nüfusun heterojenliğini göstermek amacıyla yerli ve göçmen tiplerinden seçilmiş aile monografileri yapmışlardır. Bulgaristan'dan göçmüş iki aileyi ve bir de aslen Gönenli olan bir yerli aileyi incelemiş olan yazarlar, üç ailenin de dinlerine oldukça bağlı olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanısıra göçmen ailelerden bakkallıkla uğraşan aile hayatından memnunken; aile reisinin gündelik karşılığı çalıştığı evin hanımı ve kızının da gelir getirecek işler yaptığı ailenin memnuniyetsiz olduğu be-

lirlenmiştir. Ancak her iki ailenin de ortak olarak Gönen bölgesindeki yaşamda yadırgadıkları nokta, bölgedeki kızların fazla "açık" giyinmeleri, başörtüsüz sokağa çıkmalarıdır (age, 137-140).

Ülken ve Tanyeli bölgedeki köyleri 4 tipte incelemiş ve üç köyün monografisini yaparken de buna dikkat etmişlerdir. İlk köy tipinde yerleşenlerin bir kısmını Rumeli ve Doğu'dan gelen Türkler oluşturur. Aralarında ufak şive farkları olmakla birlikte iki grubun kaynaşması için önemli engeller bulunmaz. İkinci köy tipi Çerkez, Gürcü, Pomak gibi Türkçe dışında bir dil konuşanlarca oluşturulmuştur. Etnik farklılıklarına rağmen İslamiyet'e kuvvetli bağlılıkları yerlilerle kaynaşmalarını kolaylaştırmıştır. Üçüncü tip köylerde farklı kökenlerden gelenler aynı yerde yaşarlar. Bu tarzdaki yerleşmelerde entegrasyon daha kolay olmaktadır. Son köy tipi ise etnik köken ayrılığının yanısıra din ve mezhep farklılığını da içerir. Yazarların monografisini yaptığı Dereköy, daha çok ikinci tip içerisine girerken; aynı zamanda gelişerek bucak merkezi haline de gelmiş olan Sarıköy üçüncü tip; Büyük Petro zamanında Rusya'dan gelmiş Hristiyan Kazakların yerleştiği Kocagöl Köyü ise dördüncü tip içerisinde yer alır.

Hilmi Ziya Ülken'in Nurettin Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol ile birlikte Antalya'ya bağlı Karataş köyünde yaptıkları "Karataş Köyü Monografisi" de (1950) dönemin kaydadeğer çalışmalarından biri olarak öne çıkmıştır.

Turhan Yörükan ve Turgut Cebe'nin "Çatak Köyü Araştırması" başlıklı çalışmaları ise aslen psikososyal bir çerçeveye sahip olarak toplum, kültür ve kişilik arasındaki ilişkileri ortaya koymayı ve bu çerçevede ortaya atılan hipotez ve teorileri test etmeyi hedeflemiş; ancak zaman ve eleman yetersizliğine bağlı olarak çalışma henüz sonuçlandırılamamıştır (Yörükan ve Cebe, 1955: 1). Bu nedenle, yazarlar, Çatak köyünün kültür ve psikodinamiğini anlamaya yardım edecek ve köyler arası (asıl çalışmada Çatak'ın yanısıra başka bir dağ köyü ve bir de ova köyü yeralmaktadır) karşılaştırmaya imkan verecek bir takım basit materyali vermekle yetindiklerini ve bundan bir sonuç çıkarmayacaklarını belirtmişlerdir (age, 2).

Ankara'ya 122 km uzaklıkta olan Çatak köyünün hane sayısı 150; nüfusu ise 1013'tür (age, 2). Ağırlıklı olarak hububat yetiştiren köylünün yetiştirdiği ürün miktarını, kendi ihtiyacını bile karşılamakta, köylülerin yarısı dışarıdan hububat almak zorunda kalmaktadır (age, 5). Köy dahilinde ve haricinde yapılı yol bulunmaz; mevcut yollar araba

tekerleği, insan ve hayvanların ayak izlerinden oluşmuştur (age, 8).

Köylüler arasında şehre karşı geniş bir ilgi (age, 19) tespit eden Yörükan ve Cebe, özellikle son iki yılda Ankara'ya doğru hızlı bir göç olduğunu belirlemişlerdir. Göç edenler Ankara'da ağırlıklı olarak kerestecilik, bakkallık, manavlık ve amelelik gibi işlerle uğraşmaktadırlar (age, 23).

Yörükan ve Cebe'nin, Çatak çalışmasında üzerinde durduğu önemli bir konu da "kültürel değişme"dir. Yazarlara göre son zamanlarda bina şekillerinden, giyim tarzına; üretilen ürün çeşitlerinden, tedavi biçimlerine kadar pekçok şey değişmiştir. Buna karşın okula karşı ilgisizlik devam ederken, orman kaçakçılığı faaliyetlerde artış ve büyüklere karşı hürmette azalma ortaya çıkmıştır (age, 22-23).

Selahattin Demirkan'ın Ankara'ya bağlı Bağlum köyündeki araştırması da (1952) bu kategoride değerlendirilebilir. Demirkan Bağlum köyünde belirlediği iki aile tipine "zirai işletme anketi" uygulamış, hayat ve bilgi seviyesi açısından ortaçağdan daha geri olduğunu değerlendirdiği köy ve köylünün düzeyini sosyolojik anlamda neden-sonuç ilişkileri üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Yer (çevre), iş, devlet, mülkiyet, yaşama tarzı, yaşama safhası, teknik kültür, zihni kültür, aile, komşuluk münasebetleri gibi faktörler de bazen neden bazen de sonuç olarak köy ve köylü üzerinde etkili olmaktadır.

Kurhan Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesine bağlı Bulgaristan göçmeni Pomaklar tarafından kurulmuş olan Eskitaşlı (1955) ve bir Alevi köyü olan Yenidebir (1955) köylerinde; Rahmi Taşçıoğlu da öğrencileriyle birlikte Manisa'ya bağlı Mütevelli (1955) ve Manisa'nın Akhisar ilçesine bağlı Kayalıoğlu (1955) köylerinde monografiler yapmış ve yayınlamıştır.

Tütengil ise Antalya'da İhsaniye (1954) ve Kütahya'da Keçiller (1956) köylerinde yaptığı monografilerle alana katkı sağlamıştır. İhsaniye köyü incelemesi 1949-50 ders yılında Aksu Köy Enstitüsü öğrencileriyle birlikte yapılmıştır. Çalışmada köyün nüfus gelişimi, aile yapısı, işbölümü, ev içi ve ev dışındaki hayat, eğitim, dinsel yaşam, ekonomi, sağlık, yardımlaşma, el sanatları gibi konular ele alınmıştır. Tütengil Keçiller köyü monografisini de, İhsaniye araştırmasına benzer bir kurguyla hazırlamıştır.

5. Mahmut Makal'ın "Köy"ü

Yukarıda ele alınan (ve alınamayan) köy çalışmaları incelendiğinde, eserlerdeki ortak bulgulardan birinin köyün ve köylünün geri kalmışlığı ve önemli ölçüde kendi içine kapanıklığı ve özellikle de yoksulluğu olduğu görülmektedir. Ancak bu meseleleri, belki de akademik çalışmalardan daha etkileyici olarak aktaran, Mahmut Makal'ın "Bizim Köy"üdür. İvriz Köy Enstitüsü mezunu 18 yaşlarında genç bir öğretmen olan Makal'ın Varlık Dergisine gönderdiği yazıların bir kısmını da içeren bir kitap olan "Bizim Köy (Bir Köy Öğretmeninin Notları)" büyük bir ilgiyle karşılandı ve adeta kıyameti kopardı. Birkaç ay içerisinde dört baskı yaparak, yayıncısı Yaşar Nabi'nin ifadesiyle "şimdiye kadar bizde pek az kitaba nasip olmuş bir rağbetle" (Makal, 1950: 6) karşılandı. Yine Yaşar Nabi bu eserle Varlık Yayınlarının "şimdiye kadar çıkardığı kitapların en ehemmiyetlisini verdiği" (age, 5) kanaatindedir. Yayıncısının bu denli övmesine ve okuyucunun da bu denli ilgi göstermesinin yanında bu eser, yazarını hapse de götürmüştür.

Pekiyi, bu kitabın bu denli ilgi görürken yazarını da hapse düşüren sebep neydi?

Mahmut Makal köye romantik bir bakış atmamıştı. Eser tam olarak bir edebiyat metni olmaktan ziyade sosyolojik bir gerçekçiliği içeriyordu. Anadolu köyü ve köylüsü kalkındırılmak isteniyorsa, ona, gören bir gözle bakılmalı ve köy hayatı gerçekçi bir dille anlatılmalıydı. Yoksulluk, perişanlık Anadolu köylerinde sıradan bir durumdu. Yayıncı Yaşar Nabi'nin uyarısı, Makal'ın gözlemlerinin acılığında, bu tanıklıkların yüzyılda bir veya iki kere karşılaşılabilecek korkunç kıtlık yıllarına denk gelmesinin de etkili olduğuydu. Ayrıca Anadolu'nun tüm köyleri de bu kadar perişan vaziyette değildi. Ancak Yaşar Nabi bu uyarılarıyla birlikte, Orta Anadolu'daki köylerinin büyük bir kısmının ne yazık ki bu seviyede olduğunu da belirtmek durumunda kalır (age, 4). Eserde yer alan yazılar bazen yarım sayfa bazense 4-5 sayfayı bulmaktadır. Yazılarda, soğuktan ölen yaşını doldurmamış çocuklar (age, 11), otlağa gidip gelen sığırların tezeklerini toplamak isterken saç saça baş başa kavga eden kadınlar (age, 12), fasulyeyi, patatesi, pekmezi lüks sayan köy haneleri (age, 15), dükkan borcu, kumar borcu ödemek için hırsızlık yapan köy delikanlılar (age, 19), kredi kooperatifinden borç alıp, eski borcunu kapatan köylüler (age, 40) vs anlatılır. Makal kitabında doğrudan politik konuları işlememişse de Yıldırmaz'ın dediği gibi kitabın kendisinin politik anlam taşıdığı düşünülmüştür. Köylülerin bu zor yaşamını olduğu gibi aksettirmek ve köylülerin cahilliğinin ve yaşadıkları yoksulluğun sebeplerinin devletin ilgisizliğine bağlanması siyasal çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır ve Makal hem CHP hem de DP iktidarınca yasaklanmıştır (Yıldırmaz, 2009: 282).

Sonuç

1950'lerde köye olan ilgideki artışın öne çıkan nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Köy araştırması yapanların genellikle köy kökenli olmaları ve köy yaşamıyla ilgili tecrübeleri,
2. Araştırmacıların yurtdışı eğitim deneyimleri sırasında köy çalışmalarıyla karşılaşmaları. Özellikle dönem itibariyle Amerika'da köy sosyolojisinin önemli bir yer tutması,
3. Le Playci science sociale akımının yeniden talep görmeye başlaması,
4. Sosyo-kültürel değişim (Batılılaşma da denilenilir) ve ekonomik kalkınma konularında engel olduğu düşünülen faktörlerin ortaya çıkarılması isteği,
5. Makineleşmenin köylerde yarattığı etkinin ele alınma isteği. Bu konuda Amerikan yardımlarının sonuçlarını ölçmek isteyen FOA gibi yabancı kurumların talepleri,
6. Antropolojik ve etnolojik yaklaşımların ülkenin geri kalmış bölgelerinde uygulanması arzusu.

1950'lerde yapılan köy araştırmaları, daha önceki dönemler için de geçerli sayılabilecek bir amaca uygun olarak gerçekleştirilmişlerdir. En net şekliyle bu amaç, nüfusun önemli kısmının yaşamaya devam ettiği köylerde gelişmenin ve kalkınmanın önündeki engelleri tespit etmektir. Değişme ve gelişmenin önüne set çeken temel unsurun da katı geleneksel özellikler olduğu araştırmacılarca çoğu zaman apriori bir bilgi olarak da kabul edilmiştir. Sözkonusu katı geleneksel tutumların nasıl yumuşatılacağı konusu çalışmaların odaklandığı noktalar arasında yer almıştır.

Araştırmaların dengeli olmasa da Türkiye'nin değişik coğrafyalarına ve kültürlerine yayıldığı görülmektedir. Ankara ilindeki nispeten biraz fazla görünse de Batı Anadolu'da Manisa, Balıkesir, Kütahya; Trakya'da Kırklareli Akdeniz'de Çukurova bölgesi, Antalya, Isparta; Doğu Anadolu'da Erzurum, Elazığ; Orta Anadolu'da Çorum, Eskişehir, Kayseri, Yozgat; Güneydoğu Anadolu'da Gaziantep gibi illere bağlı köyler araştırmalara konu edilmişlerdir. Türkiye çapında örneklem alınan ve Ankara Üniversitesi tarafından FOA'nın talebi üzerine gerçekleştirilen "Türkiye'de Zirai Makinalaşma" araştırmasında da Karadeniz'in iki ili (Tokat ve Samsun) dahil olmak üzere Türkiye'deki 24 il'e bağlı 448 köy inceleme kapsamına alınmıştır.

1950'lerdeki köy araştırmalarından kaydadeğer sonuçlara varıldığını söylemek pek mümkün değildir. Araştırmacılar inceledikleri köyleri betimlemeye ağırlık vermişler ve genellikle teorik tartışmalardan uzak durmuşlardır. Kaçmazoğlu'nun da ifade ettiği gibi (2012: 67) araştırmalar genellikle "amaçsız"ca yapılmış tetkiklerden ibaret kalmıştır. Dönem araştırmaları içerisinde İbrahim Yasa'nın Hasanoğlan Köyü incelemesi net bir hipoteze sahip olması; Mümtaz Turhan'ın "Kültür Değişmeleri" eseri, teorik bir tartışmayı içermesi ve Lerner'ın Balgat çalışması da Balgat'ın değişimi üzerinden Ortadoğu'nun modernleşmesine yönelik bir teori inşa etme gayreti içinde olması nedeniyle diğer çalışmalardan ayrılır.

Kaynaklar

Acıpayamlı, O. A. (1954). Acıpayam ve çevresinde mesken ve mesken ile ilgili etnografik araştırmalar. DTCF Dergisi, 12(3-4), 163-216.

Aktan, R. (1957). Mechanization of agriculture in Turkey. Land economics, 33(4), 273-285.

Ankara Üniversitesi (1954). Türkiye'de zirai makinalaşma: ziraatte makina kullanılmasının doğurduğu teknik, ekonomik ve sosyal meseleler üzerinde bir araştırma. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Ayteş, A. (2009). Bakkal, muhtar ve Balgat'ta bir Amerikalı [A. Ayteş tarafından Daniel Lerner'ın "The grocer and the chief: a parable" başlıklı çalışmasına yapılan eleştiri]. Erişim adresi: http://www.izinsizgosteri.net/new/?page=1&content=161 (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2017)

Başak, Suna (2008). İbrahim Yasa. Ç. Özdemir (Ed.) Türkiye'de Sosyoloji I (İsimler-Eserler) (s. 917-960) içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Çelebi, N. (2004). Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları. Ankara: Anı Yayıncılık.

Demirkan, S. (1952). Bağlum köyünde köylü işletmesi anketi. Sosyoloji Dergisi 2(7), 23-39.

Erdentuğ, N. (1956). Hal köyünün etnolojik tetkiki. Ankara: DTCF Yayını.

Erdentuğ, N. (1971). Sün köyünün etnolojik tetkiki. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Kaçmazoğlu, H. Bayram (2002). Türkiye'de sosyoloji çalışmaları: 1950-1960. H. B. Kaçmazoğlu Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar (s. 114-173) içinde, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Kaçmazoğlu, H. B. (2012). Türk sosyolojisinde temalar 1: Türkçülük, İslamcılık, Muhafazakarlık. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Kongar, E. (2012). Türk toplumbilimcileri. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Lerner, D. (1958). The passing of traditional society: modernizing the Middle East. New York: The Free Press.

Magnarella, P. ve Türkdoğan, O. (1977). Türk sosyal antropolojisinin gelişmesi. İşletme Dergisi, 2(4), 278-302.

Makal, M. (1950). Bizim Köy (Bir Köy Öğretmeninin Notları). İstanbul: Varlık Yayınları.

Planck, Ulrich (2006). Türkiye'de köy sosyolojisi. O. Türkdoğan Türkiye'de Köy Sosyolojisi (s. 692-710) içinde, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Robinson, R. D. (1952). Tractors in the village- a study in Turkey. Journal of Farm Economics 34(4), 451-462.

Stirling, P. (1953). Social ranking in a Turkish village. The British Journal of Sociology 4(1), 31-44.

Tanyol, C. (1958). Traktör giren "50" köyde nüfus hareketlerinin ve içtimai değişmelerin kontrolü. Sosyoloji Dergisi, 2(13-14), 198-218.

Turhan, M. (1987). Kültür değişmeleri. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Türkdoğan, O. (2006). Türkiye'de köy sosyolojisi. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Tüzün, S. (2016). İbrahim Yasa. E. Kongar (Ed.) Türk toplumbilimcileri (Cilt. 1, s. 205-235) içinde, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ülken, H. Z. (1951). Türkiye'de köy sosyolojisi. Sosyoloji Dünyası Dergisi, sayı. 1, 22-27.

Ülken, H. Z.; Kösemihal, N. Ş. ve Tanyol, C. (1950). Karataş köyü monografisi. Sosyoloji Dergisi, 2(6), 85-103.

Ülken, H. Z. ve Tanyeli, A. N. (1955). Gönen bölge monografisi. Sosyoloji Dergisi, 2(10-11), 117-154.

Yasa, İ. (1955). Hasanoğlan köyü. Ankara: Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Yasa, İ. (1960). Sindel köyünün toplumsal ve ekonomik yapısı. Ankara: Balkanoğlu Matbaası.

Yasa, İ. (1969). Yirmibeş yıl sonra Hasanoğlan köyü: karşılaştırmalı bir toplumbilimsel araştırma. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Yıldırmaz, S. (2009). From "imaginary" to "real": a social history of the peasantry in Turkey (1945-1960) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Yörükan, T. ve Cebe, T. (1955). Çatak köyü araştırması. Sosyoloji Dergisi, 2(10-11), 1-27.

1950'LERDE TÜRKİYE'DE KÖY SOSYOLOJİSİ GÜNDEMİ VE ARAŞTIRMALARIN SINIFLANDIRILMASI

Hakan Arslan

3

MIGRATION, DISPLACEMENT AND ADAPTATION: HISTORICAL PERSPECTIVE AND THE PRESENT

Marcel Mečiar

Abstract

This comparative study is focused on two territorial communities whose members had to face deep changes in their status and living conditions after the WWI following the changes borders on a political map. The first community had lived in Northern Greece before its villages were moved during the Great Population Exchange to the newly founded Turkish Republic to the region of Cappadocia. Its members tell us stories of migration and of a long adaptation process in a brand new geography, surrounded by Muslim brethren, but not speaking Turkish as they spoke a specific dialect of Macedonian (Slavic language). The second community was not forced to migrate but political borders surrounding the region changed and the inhabitants were "displaced" from Germany into newly born Czechoslovakia. The experiences of these people from the region of Hultschin represent different forms of initial exclusion that was specifically connected to the access to labor market and discursive struggles for the national identification of these inhabitants between the two bordering states. This paper is dealing on a theoretical level with two questions: (1) with the adaptation process of the two aforementioned communities and (2) with what we can learn from these two case studies about adaptation for the present era of immigration. Methodologically, the study is based on two qualitative researches conducted by the author and a document analysis of primary sources.

1. Introduction

Humans have faced and witnessed the acts of forced migration since the ancient times. The post-Westphalian period with its novelty in the form of a modern nation(al) state brought up a question of state-controlled political borders, their contestation, and their eventual changes usually after huge cataclysmic events.

The 20th century has been characterized by the intensification of these processes which were reinforced by two world wars and many other local violent conflicts. The World

War I or "the Great War" (1914-1918) had already caused large population movements during ongoing military campaigns and also in its aftermath after the cease-fire. On the ruins of the Austro-Hungarian Empire, several new states with a republican regime were founded in 1918 and their existence was confirmed by the results of the Versailles Peace Conference. Among these states (e. g. re-unified Poland, territorially reduced Hungary and Austria), the Czechoslovak Republic was built on the backdrop of a new political project by binding together of two linguistically related nations and other nations that became large ethnic minorities within the borders of this new state.

In the case of Turkey it was the large peninsula of Asia Minor (Anatolia) which played a role of contested territory. Technically, only parts of Central Anatolia remained – after crumbling of the vast multi-national and multi-religious Ottoman Empire – in the hand of the Turks. And it was there where one more final war was about to be fought. The name of the war which translates into English as "The Independence War" bears a strong symbolic connotation for the people of Turkey as its literal meaning in Turkish is "The War for Survival."

2. The story of a local community influenced by the Great Population Exchange of 1924

The contents of this study about Macedonian-speaking inhabitants of Mustafapaşa (previously Sinasos) come from a short-term field work conducted in May 2015 after an invitation of the linguist Şirin Tufan who discovered initial information about this intriguing community.

This section of text is meant to give a little contribution to developing a nascent branch of migration studies that reflects the specific historical circumstances and conditions in Turkey. In this context, a discourse about migrant identities becomes to be enriched by subtypes of "muhacir" (Muslim refugees in Turkey from previously dominated areas as Caucasus, the Balkans) and "mübadil" ("the exchangees" from the Great Population Exchange) identities which are logically opposed to the "monolithic", and social reality non-reflecting, understanding of identity.

After the Independence War (1919-1922) it became clear that yet another time of a forced resettlement has come. Such were the results of the first phase of the Conference

of Lausanne (30 November 1922 – 24 July 1923) after the "Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations" was signed by the governments of Greece and Turkey on 30 January 1923. The agreement enacted the population exchange between Greece and Turkey based on a religious affiliation.

This meant that the people of ascribed Muslim identity had to leave the territory of the Greek Republic and the members of Greek Orthodox Christian community were deported from the Turkish Republic. The Exchange (Mübadele) belongs among the most massive organized resettlement (deportation) events in the 20th century which is comparable to the deportations of Germans during the years 1945-1947 from the Eastern Europe and Stalin's forced migrations in Soviet Union which were conducted along the lines of the "ethnic harmonization" doctrine.

But the great population exchange is not going to be discussed in detail in this text since it has been researched thoroughly and has been richly documented by Turkish and Greek historiography and related social sciences. This large macrosocial change set in motion the life stories and influenced the formation of social identities of the people who were forced to leave their homes and to search for new ones.

2.1. Immigrant culture in narratives

For the reasons stated above, this text is devoted to the study of the narratives containing memories about the 1923 population exchange between Greece and Turkey and about adaptation of Turkish Muslims who were speaking a Slavic Macedonian dialect and who were resettled from the region of Kastoria in Greece into the heart of Anatolia in Turkey to the town of Sinasos (at the present Mustafapaşa) in the region of Cappadocia.

In the interview with Süreyya Aytaş an utterance of the term "immigrant culture" (göçmen kültürü) appeared within the discourse about migrants from The Exchange. The interviewee used it as a discursive device to point out that there has been an obvious difference between the cultures of locals and newcomers. More interestingly, the dialect of Macedonian language used by the immigrants from Kastoria is referred to, by themselves, as a secret language or the immigrant language (Muhacirca or more often in local vernacular Turkish Macirce). We can identify this fact as both awareness of their distinctiveness and an instance of setting up the symbolic boundaries.

When the first generation of immigrants arrived in Sinasos, almost no one knew how to speak Turkish language. Moreover, no one was speaking Turkish fluently and there had been only two or three men in their previous village of Zherveny1 who were able to communicate in the official language (Ottoman Turkish) when coming to the local market to sell the agricultural goods to the local community in Kastoria (Kostur).

The main source of livelihood was logging and wood chopping (odunculuk), followed by farming and animal husbandry, and many men worked like lumberjacks or workers at sawmill. We can only imagine what a shock and how hard it must have been to adapt in Cappadocia where trees are rather scarce. In spite of the economic hardship, "the most of the exchangees were trying to do any job" they could learn quickly, for example many men worked as "the construction workers" (Aytaş 2007: 21).

"Cultural differences" (Aytaş 2007: 21) seem to have caused more troubles than the economic adaptation. At the very beginning, the coexistence of the locals with the newcomers in Sinasos had been far from unproblematic. The conflicts between men from the two neighboring groups occurred not only for practical-economic reason but also as result of perceived cultural distinctions. The local men would use utterances like "You are infidels because you cannot speak Turkish" which often led to a verbal conflict and even physical brawl in which reportedly at least on two separate occasions a local man got stabbed to death by young men from the newcomer community.

These unfortunate events and economic hardships raised a strong social barrier between the two local communities which limited their interactionism to minimum and until the present they explain why there had been no intermarriages in the first 30 years of co-existence in Sinasos. During the initial period, the small town started to be informally called after Mustafa paşa2 who sponsored the construction of water fountain3 in the town in the 1920s and, finally, in the 1960s the town has been officially renamed as

1 The name of the village of origin is in Latin letters with a Slavic spelling "Žerveny", in Turkish Jerveni, in Macedonian and Bulgarian Жервени, Greek Ζέρβαινη.

2 Paşa – a title bestowed on a senior civil servant or high-ranking army officer in the Ottoman Empire. This explains why the toponym had remained informal during the Republic until the 1960s when it long lost its political charge of a symbol from the previous era.

3 A good deed for community (well, water fountain, school, mosque) is one of the five pillars of Islam (giving in charity)and a traditional custom of believingş Muslims undertaken to stay in the memory and prayers of other people and to be closer to Paradise (salvation).

Mustafapaşa.

2.2. Forced migration and social adaptation

The newcomers from Zherveny were as matter of fact Sunni Muslims which is supported by two sources. The first piece of evidence proving Muslim identity of the Zhervenians is a map from an ethnographic research published by a French author in 1915 and reprinted a few years ago in Turkey (Güvenç, 2010: 14-15). On the said map, the village of Zherveny (today Agios Antonios, north of Kastoria, Greece) was shown as a Muslim settlement (in then-contemporary French as Mahometans) surrounded by Macedonian villages (Macedonian Slavs, Macédonoslaves) and thus situated further from more compact area with Muslim inhabitants. The second proof is based on a study of archival records by Süreyya Aytaş (shared via interview) who is both a native and, at the same time, a researcher of her community. According to the author from Sinasos, her ancestors have probably been Islamized during a process ending by the late 17th century. In the following 18th century the records do not show any Christian inhabitants in the village of Zherveny as it became a fully Muslim settlement. Other logical explanation is migration, i.e. a resettling of population from other region which was quite common in the early modern era in the Ottoman Empire. The most probable "scenario" involved the both processes of interaction of the local population (South Slavic speaking inhabitants) and the then-newcomers (the Islamized sub-group of Karamans (Karamanlılar). The research from the late 1920s empirically supports the hypothesis pointing at possibility of widely practiced intermarriages in times of social transformation (i. e. conquest, migration). Physical anthropologists Margaret Hasluck and Geoffrey M. Morant (1929: 335) found no significant phenotypic differences between the Greek, Turkish, and Slavic speaking populations in West Macedonia.

Moreover, the Muslim identity must be considered a connection bridge of identification with a new-born Turkish nation at the time of building the Republic. At the same time, not knowing the official language of this nation state (and according to many a primordial trait of ethnicity) was a quite common characteristics of many 'exchangees' (Mübadiller). According to the region of origin some spoke Greek (Tsetleka, 2012), some Albanian, and some Macedonian-Bulgarian (Sepetçioğlu, 2012) based dialects.

As the Turkish sociologist Halim Çavuşoğlu (2007: 123) states "while migrations during

the Ottoman period had taken place along the lines of being 'a Muslim' (a co-religionist, dindaş), in the Republican era that became defined according to the criteria of being "a Turkish descendent or a person connected to Turkish culture" (a kinsman, soydaş). German historiography as well as the political discourse in the 19th-century Germany used for non-German speaking people who had become Germanized (e.g. in Silesia) the term Kulturdeutsche ('culture-Germans' – acculturated Germans). We may say that similarly 'Muslim acculturated Turks' became a part of the Turkish nation while preserving some anthropologically interesting elements of the original pre-migration culture which blend nicely with the cultural mosaic of Anatolia.

The first generation of the inhabitants who were already born in Turkey can be approximately temporally localized as a cohort from 1924 to the beginning of the 1950s. A local story has it that four students from immigrant families had sworn before enrolling into university that they would marry four local girls after a successful graduation. And they really did so and after coming back to the village, they married four local girls to help to forge the peaceful coexistence between the old and the new inhabitants. This event helped to dissolve the boundaries between the two groups and the previous tensions have been relaxed.

The survivors of the exchange from the very first generation have mentioned very often how much they missed the region around Kastoria the village and its nature that was much greener than the one in Cappadocia. In other words, they missed the place where they were born. But they have never had a chance to get back and visit Zherveny during the first 30 years.

From the generational perspective on a language acculturation, the following can be summarized. While in the eldest (first) generation the language of majority remained a Macedonian dialect, the process of shift to Turkish have started during the second generation (elementary education received in modern Turkey, the people born during the early Republican period). The members of this generation report that they can speak and understand both languages and they feel very self-fulfilled and satisfied with their everyday bilingual practice. Within the third generation the use of Macedonian has become more passive being represented by understanding and leading mostly basic dialogues (with an exception of the so-called cultural leaders; people devoted to the ancestral cultural heritage). The position of the youngest ('Millenial') generation needs

to be researched in more detail, but so far it seems that this generation is becoming monolingual (Turkish language use) again. The most amazing about this fact is that after 93 years you can still say "Kako ste?" ("How are you?" in Macedonian) in the middle of Anatolia and you get a welcoming smile and an answer in the same language followed by many personal questions of the host.

Süreyya Aytaş shared with the author that although she identifies herself as a Turkish person she would not feel complete without the regular use of Macedonian dialect. She argued that it is the multiplicity of the identity which is the source of uniqueness in the social identity formation of the inhabitants of Mustafapaşa (Sinasos).

In the story (and history) of the people from the village of Zherveny, two interrelated social phenomena find its empirical manifestation. From the sociological perspective, the lived history of the 'then-newcomers' to the community of Sinasos (Mustafapaşa) represents interesting features of the discursive formation of social identities. Only a few mentions during interviews about the people's Macedonian, at the least linguistic, roots demonstrates one significant part of the discourse – the silenced voices and the themes (words, statements) that are, if not "unthinkable", definitely "inarticulable" (Foucault 1972, cited in Hall, 2001: 73).

The last but not least, their life stories can be interpreted as an example of a successful acculturation and ethnic integration into the Turkish political nation. The residents of Mustafapaşa form a well-integrated and peaceful - yet vibrant - rural community. In fact, the bilingual character of the immigrant-background denizens of this charming town serves as a proof of richness and inclusivity of the Turkish citizenship and the diversity of Turkey's citizenry.

3. The story of a territorial community being "displaced" several times during the first decades of the 20th century

The second example about the process of social adaptation comes from a more detailed sociological study conducted between 2003 and 2007 among autochthonous inhabitants of the Hultschin region4 in the contemporary Czech Republic. This research was directly

4 Hultschin (in Czech Hlučínsko, in German known as Hultschiner Ländchen, in Polish Kraik hulczyński, and in Anglophone literature a sporadic use of the term Hultchini was traced back to the 1930s)

focused on changes in the social identities formation between three living generations of the Hultschin people. The historical border region of Hultschin became a subject of political contention between Germany and Czechoslovakia in 20th century, and as a consequence its territory belonged at different periods to either state. A manipulation with the territory and its inhabitants had strongly influenced primarily the interwar generation, with partial impact on two successive generations. Political interests led to formation of antagonistic discourses. Their effects caused a rise of symbolical forms of displacement of Hultschin people on both levels of institutional praxis and everyday life. Critical analysis of the discursive formation of social identities uncovered gradual changes in identification between generations from the past to the present. Religiosity, ethnicity and regional identity were identified as dominant sources of identification. The story of inhabitants of Hultschin is essentially encoded in the following „rule of three" – ethnically indifferent, Slavic-speaking, in religion Roman Catholic, community living for generations on the same territory is being subjected to a struggle of nationalisms to be revived after Velvet Revolution by its local cultural elites as a self-conscious regional community with a partial orientation towards Germany (labor market, to a lesser extent due to existing cultural affinity) but mostly consisting (seemingly paradoxically) of inhabitants who, in terms of nationhood, identify themselves with Czechia.

3.1. Hultschin's brief history and the region's formation

The Hultschinian historian Vilém Plaček (2000: 5) spatially defined the micro-region called Hlučínsko (Hultschin) as "the territory between the rivers Pština and Opava", which used to be a part of the Margraviate of Moravia from 1203 to 1318. On the basis of this historical fact, he then deduces the origin of the ethnonym with which the inhabitants had identified themselves during the following centuries – the Moravese.5 The identification prevailed even after the links with Moravia began to relax due to a political re-orientation of the Principality of Opava (Troppau in German), which

is at the present an official micro-region recognized by the European Union in the northeastern part of the Czech Republic. The German form of the name is used merely for practical phonetic (only a reader acquainted with Slavic languages can read the Czech name properly) and librarian reasons since it is the most common term used to refer to the territory and its inhabitants in scholarly literature. A phonetic note: Hultschin shall be pronounced as [hool-chin] and Hlučínsko as [hloo-cheen-sko].

5 In this case the term - and most probably a neologism in English language - Moravese refers to its synonym in Czech Moravec (pl. Moravci). The well-known term used for the inhabitants of whole Moravia until this day is Moravians (Moravané).

included the territory of Hultschin, towards Silesia. Hultschin remained under the newly reorganized Principality of Opava (1377) until 1742.

The 1740s became a turning point for the inhabitants of later Hlučín and Silesia. The historic land of Silesia was divided between victorious Prussia (led by the king Frederick II.) and defeated Austria (The Holy Roman Empress Maria Theresa) as a result of the First Silesian War (1740-1742). Austria lost most of the territory of Lower and Upper Silesia. The House of Habsburgs managed only to keep the territory of Czech Silesia (the name used between 1742 and 1848 and at the present)6 (Gawrecki, 2003: 63). In the area of the Principality of Opava, the diplomatically negotiated border line led along Opava River. The left northern half fell to Prussia which included the territory inhabited by the Moravese - the future Hultschin Region (Plaček 2000: 6).

The inhabitants of Hultschin found themselves in the Kingdom of Prussia in a completely new situation. In the position of the linguistic and cultural minority they continued to speak a specific Moravian dialect of the Czech language (close to the Lachian dialects of north-eastern Moravia) and remained in the Roman Catholic Church (the territory has been a part of the Olomouc Archdiocese since 1063), which formed a strong dividing line between them and the Protestant Germans (Gawrecki 2003: 64).

V. Plaček (2000) reveals the functioning of the mechanism that helped to preserve the use of 'Moravian language'. One of the new conditions of an educational reform declared in 1765 was an obligation of teachers to know "the pupils' mother tongue next to the German language" which created a relatively reliable barrier to immigration of teachers who did not know Czech or Polish (Plaček 2000: 16). The Hultschinian pupils learned German at school but at home and during religious practices they kept on using the Moravian dialect, or as they called it speaking 'in our way', in our language ('po našemu').

Another possibility to develop language identification through Moravian language to the Czech and Moravian cultural environment was opened in 1842 when the use of Slavic languages was also allowed in secondary schools and course syllabuses and textbooks published in Bohemia and Moravia were in use. Moreover, the creation of new textbooks for Slavic minorities was supported by the then-influential Prussian Party.

6 Between 1848 and 1918 the geographical name Austrian Silesia had been in use, too.

The turnaround came in the 1860s, when German nationalism clearly crystallized and became amplified by the chancellor Otto von Bismarck's unifying and leading spirit. Since 1865, German became the language of instruction at schools while the Moravian dialect remained to be used in religious education. At the same period, the influence of the Czech national revival movement did not reach beyond the boundaries of the Habsburg monarchy to a sufficient extent that would draw Hultschinians towards Czech nationalism. In addition, people often had to look for work outside of their small region, so knowledge of German was practical and necessary and the Hultschinian parents were well aware of the cultural and symbolic significance of German for their children. On the other hand, the Slavic-speaking Moravians in Moravia gradually became a part of the Czech nation as they were historically very close to the Czechs in Bohemia. In this case, their ethnic identity was suppressed for the good of united nation and 'being Moravian' became an expression of territorial affinity and land patriotism.

The inhabitants of Hultschin remained an interesting puzzle in terms of their social identities. Historian Nina Pavelčíková pointed out some interesting nuances between the influence of nationalism and regional identity. According to the author, the use of 'Moravian language' was preserved thanks to the efforts of Catholic teachers and priests, however, "national identity of the Hultschinians remained somehow nondescript" (Pavelčíková, 1999: 55). The main idea of her thesis on this community is the absence of a more pronounced political awareness of nationality even throughout the 20th century. Conversely, "the features often attributed to the Prussian (national) character, such as respect to authority, diligence, orderliness, were obvious in mentality of these autochthonous people but they could not be considered to be self-aware Germans" (Pavelčíková, 1999: 57).

A new tumultuous period started in 1920 after the WWI, when Hultschin was annexed by newly founded Czechoslovakia after Versailles Peace Conference. The inhabitants of Hultschin found themselves in a new position of the "nationally unreliable" population (Pavelčíková, 1999: 58, quotation marks in orig.). Czechoslovakia was not able to help them with integration sufficiently due to uneasy socio-economic conditions (e.g. problems with an equal access to employment, lower wages). For the previous reasons, the economic migration (mostly for seasonal work) of Hultschinians to Germany had continued during the whole interwar period (1918-1939).

The specific label with a negative connotation given to the people of Hultschin comes from the annexation period – Prajzáci (meaning 'the ones from Prussia'). To be addressed this way is still considered, especially by the members of older generations, to be defamatory, although the Hultschinians may often use it among each other with pride as a self-label. The slanderous label quite faithfully illustrates the ruthless relationship between Czechs (labeled as the 'ones from the Imperial side' of the river, Čisaraci) and Hultschinians during this period. The majority of Hultschinians did not want to belong to Czechoslovakia because of the worse economic conditions and discrimination (Plaček, 2000: 19). Some groups (e. g. optants for German citizenship) did not believe in the idea of a new state and expected the re-connection to Germany (Gawrecki, 2003: 227).

It is not surprising that the new annexation in 1938, this time to Germany (to the Altreich – the old integral part of the Empire),7 was accepted with satisfaction (full employment, increased social benefits). An elderly female interviewee who experienced that year as a young girl explained to the author how old men were greeting the arriving soldiers of Wehrmacht (the German army) with tears in their eyes because they had fought for Germany in the previous war (the WWI), too. Such was the strength of their youthful memories. Many inhabitants of the region – as new German citizens – became members of the NSDAP8 and other national socialist organizations which was largely considered and understood as the only possible (or more viable) form of survival. Their support did not exceed a formal level (e.g. paying membership fees) (Pavelčíková, 1990: 290). Despite the great pressure of the Nazis, Hultschinians did not abandon speaking the Moravian dialect (at least not at home) during the war. But some children born during this period learned only German language and after the World War II, they had to start learning Czech from scratch.

The end of the WWII in 1945 was welcomed by many with joy but for people in border regions (like Sudetenland, Kladsko region, and Hultschin region) it was a time of fear and uncertainty. The German population was to be deported, however, the Hultschinians were considered by the Czechoslovak president Eduard Beneš to be

7 The Empire in this context meant The Holy Roman Empire of the German Nation (second after the original Roman Empire) and its follower 'The Third Reich'.

8 Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – The National Socialist German Workers Party

the 'Czechoslovaks.'9 To put it simply, Czechoslovakia wanted this piece of land back and the "state idea" (of the re-unified country) could not be questioned. This period of "the national purification" process (Pavelčíková 1990: 294) greatly influenced the development of many negative attitudes both on the Hultschin and the Czech side. Nevertheless, even negative attitudes may change over the course of generations.

3.2. Four Hultschinian generations and their social identities

The study combines the genealogical and historical-sociological concept of the generation which takes into consideration the importance of socialization, historical experience and cultural (and often traumatic) memory. The interviews were conducted with members of three then-living generations while the identity of the first and oldest generation was 'reconstructed' from the archive material, the period's literature and personal documents. Truly valuable was the help of experienced historians (as the dear professor Nina Pavelčíková with her paradigm-changing socio-historical insights) who had met the members of the oldest generation face-to-face decades ago.

The temporally first (Prussian) generation was not only brought to life by mere study of documents. The oldest (interwar) generation shared the memories about the pre-war generation, too. The members of the 'Prussian' generation used to display strong traditional (Roman Catholic) religiosity, but really felt ambivalent about the issue of ethnicity or about the belonging to larger collectivities (nations) and had a shared generational consciousness. The following members of the inter-war generation experienced their youth in the newly created Czechoslovakia, but lived under the strong socio-economic influence of Germany. This fact, in addition to the war-time hardship experienced during the Third Reich, led after the re-affiliation to Czechoslovakia after the end of the WWII to creation of a strategy of ethnic indifference which caused an internal rupture dividing the Hultschinians into two camps - those who rejected the past and looked for ways of adaptation to the new situation, and those who continued to refer to the past and to maintain strong (lingual and cultural) identifications with Germany.10 The irreplaceable role was played by family ties and their maintenance

9 The historians specializing in the history of Czech Silesia (D. Gawrecki, N. Pavelčíková, V. Plaček, and P. Kladiva (1998: 16)) agree that the proportion of Hultchinians deported to Germany was about 8 percent.

10 Referring to the limited but existing communication between family members in Czechoslovakia and

despite the existence of the Iron Curtain. The current middle-aged (dubbed socialist) generation has spent a substantial part of its life in the communist regime and has not witnessed the type of changes that had affected the peculiarity of social identity of the Hultschinian community before. Nevertheless, within this age generation there have been changes that helped them to integrate themselves into the Czech political nation and become closer to Czech culture (while preserving regional distinctions). The revival of the generation's generational consciousness was influenced by the changes after 1989, when its members began to consciously participate in the new establishment of the micro-region Hlučínsko (an official name in Czech) and became active in and via The Association of Hultschinian Municipalities to hand over the historical memory to younger generations. The younger generation ('the generation of 1989') represents the Hultschin discourse in the form of regional differences without clearly defined borders (regional identity) because the lingual and social elements connect it with the people in Czech society (existence of inter-dialect, links to larger cities such as Ostrava and Opava through attending the institutions of higher education, and lately also exogamic inter-marriages).

Religiosity has been an important source of identification for the Hultschin autochthones as the strong influence of the Catholic faith has had a positive impact on the inner cohesion of the community and the preservation of linguistic loyalty (the Moravian dialect of Czech) among the inhabitants. During the period of strong atheistic pressure by the Communist regime (particularly in the 1950s), religiosity became an oppositional identity against the regime with which it paradoxically managed to coexist. For example, some member of the Communist Party of Czechoslovakia used to attend Sunday masses incognito by visiting a church farther from their place of residence in another county or a town, socialization to the values of faith continued, and people in some parishes were not afraid to help with repairing the churches which was otherwise deliberately neglected by the socialist regime. Yet, in the Socialist Generation, a unquestionable break in the reproduction of religiosity can be identified. Nowadays, baptism or confirmation "ends" the religious part of life of many Hultschinians, although a certain revival of interest in religious practices has come to life after 1989. However, the greater part of the socialist generation and the generation of 1989 became "the Catholics twice a year" as they attend Christmas and Easter masses only. The churches and chapels are

West Germany (letters, postcards, packages, and visits from 'the West').

filled mainly with the members of the oldest interwar generation. In spite all of that, religiosity finds new forms of representation that are more closely corresponding to the late modern age. Faith is becoming privatized - believers from the middle and younger generations celebrate feasts and conduct daily religious practices (prayers) at home so as not to disturb the pace of a working week.

The question of ethnicity of the inhabitants of the Hultschin Region started during the blossoming stage of nationalist ideologies in the 19th century and later led to the dilemma after the accession of the territory to Czechoslovakia in 1920. Until that time, there was an awareness of Slavic origin and kinship (territorial identification) toward Moravians which was not conflicting with the belonging to German state (citizenship). But the interwar period brought the strongest discursive rivalry for (ethno-cultural and civic) affiliation of Hultschinians. The failures of the First Republic of Czechoslovakia in the field of social policy and the influence of Germany (on the level of advantages in everyday life and ideology) caused a greater inclination of the community towards the 'old order' embodied by Germany. This influence did not completely dissipate in the inter-war and the previous Prussian generation even after the WWII. Further discourse analysis of narratives confirmed the validity of the concept of ethnic indifference (Lozoviuk, 2005: 162) for the Hultschin territorial community, with a reservation that there are differences between the two generations. In the case of the Prussian generation, the question of ethnic belonging was not raised because it seemed to be irrelevant. The inter-war generation in the post-WWII unfavorable situation in Czechoslovakia found the strategy of ethnic indifference practical (the 'silenced voice' discourse), yet, under the surface, the memory of social ties with Germany was preserved. The socialist generation was not forced to raise this issue because the international spirit of the Communist regime did not require it. Even here, however, there has been a 'quiet revolution' in ethno-cultural identification since contact with the representations of 'Germanness' was not a daily reality and thus this form of identification lost its foundation in direct experience. The ethnic indifference has seen some changes in the growing capacity of Hultschinians to view Czechoslovakia as an indisputable homeland. There still are some distinctions in belonging to the Czech nation since the identification with the Hultschin Region of some informants stands hierarchically higher than the national one. The characteristic that is specific to ethnic identity of the Hultschinians prevails in the ambivalence of the position 'in-between' (German and Czech). In the younger

generation (1989) the ties to Czech ethnicity seem to predominate; references and memories brought up by photographs of grandfathers in the German military uniforms are understood as representations of this region's historical peculiarities.

The second presented sociological study is a story about displacement, stigmatization, attempted assimilation, and in the end a successful integration of the border territorial community. One may say that it has been a 'thorny' journey from the good-old-days multiculturalism, through the modern-era feud of nationalisms to the present multicultural environment of the Moravian-Silesian District (eventually Moravo-Silesian Region).

Conclusion: Historical migration movements and the question of contribution to the migrant adaptation theory

What can be learned from these two historical cases of social adaptation experiences for the migrant adaptation theory? Historical perspective offers a necessary temporal distance enabling us to conduct a well-grounded empirical qualitative analysis by 'looking-back' at what happened. One of the basic methods which is used and presented on the following lines is a comparative method. The differences and similarities between these two social territorial groups (Zhervenians and Hultschinians) are juxtaposed in order to understand the ways (strategies) which were employed by the social actors.

By starting with comparing the inter-group differences, the people from the village of Zherveny were forced to migrate from the region of Western Macedonia (Kastoria province) in northern Greece to the region of Cappadocia in Central Anatolia (Nevşehir province) whereas the inhabitants of the Hultschin region had to face the reality of 'displaced' new state borders between Czechoslovakia and Germany.

From the perspective of attitudes toward social change, the Zhervenians welcomed the help of the Turkish Republic although were saddened because they had to leave the land they loved, and believed from the start they were going to be well and safe in Turkey. On the other hand, most of the Hultschinians felt displaced (without even migrating) because of the change of political borders and disenfranchised for two reasons as nobody asked them which state they wanted to opt for (no choice) and because their prospects on the labor market of Czechoslovakia seemed to be rather grim (unemployment).

Several similarities between the two territorial communities are identifiable as well. In both communities the use of a Slavic language was preserved at home and as a communication device (a speech code) in a community (a specific dialect of Macedonian of the people from the Kastoria province and a Moravian dialect of Czech in the case of Hultschinians) in a situation when the speakers lived (Hultschinians) and have lived (Zhervenians) on a territory surrounded by speaker of other language (German, Turkish). Both groups used to be addressed by 'othering' labels, an ethnic label 'Prajzáci' ('the ones from Prussia') aimed against the Hulschinians and a religious imbued label 'Gavuri' (infidels) which the first generation of Zhervenians heard from time to time because of their immigration from northern Greece and almost absent knowledge of Turkish language. Also the ambivalent 'in-betweenness' is common to both communities as their members feel that the connection to the old and the new (for Zhervenians in Mustafapaşa Turkishness and Muslim identity and at the same time a sincere, though diminishing, cultural affinity to Macedonian language; and for Hultschinians belongingness to Czechia and their dialect and a memory cultural affinity to Germany) is what make their social identity complete.

The once fashionable migrant adaptation theory with a too strong reliance on the concept of social capital seems to offer an incomplete picture of adaptation processes. Social capital may help enabling an access to economic resources (labor market, entrepreneurship) but if it is not accompanied by positive building of cultural capital (in-group motivation) which need to be supported by structural base provided by the state (recognition of a community, equal access to education and labor market, that is, the external motivation for an immigrant group), the process of adaptation may take its opposite and negative turn. The comparison of the two communities (the first being physically displaced, the second symbolically displaced by the change of political borders) also shows that the social adaptation process (on the side of 'newcomers') and integration to the polity takes at the least two generations to achieve some first positive results. It is also a matter of the strength and 'health' of one state's economy since non-adapted groups are most vulnerable to cyclical crises of the present neoliberal capitalist system.

References

AYTAŞ, S. (2007), Bitmeyen Muhacirlik. İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı.

BAYINDIR-GOULARAS, G. (2012), 1923 "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması", Alternatif Politika, 4 (2), 129-146.

ÇAVUŞOĞLU, H. (2007), "'Yugoslavya-Makedonya' Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", Bilig, 41, 123-154.

FOUCAULT, M. (1972), Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language. New York: Pantheon Books.

GAWRECKI, D. et al. (2003), Dějiny Českého Slezska. Opava: Slezská univerzita.

GÜVENÇ, S. (2010), Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası: Mübadele Öncesi ve Sonrası Eski ve Yeni Adları. İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı.

HALL, S. (2001), "Foucalt: Power, Knowledge and Discourse," in Discourse Theory and Practice, Eds. M. Wetherell, S. Taylor and S. J. Yates. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, pp. 72–81.

HASLUCK, M. M. & MORANT, G. M. (1929), Measurements of Macedonian Men. Biometrica, 21 (1), 322-336.

İLBARS, Z. & TEMREN, B. (2003), Kültürel Boyutuyla Mustafapaşa (Sinasos). Sosyal Antropolojik Monografi. Ankara: TÜKSEV.

KLADIVA, P. (1998), "K provádění národní očisty na Hlučínsku po roce 1945", Vlastivědné listy, 2, 1998: 14–16.

LOZOVIUK, P. (2005), "Etnická indiference a její reflexe v etnologii", in Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva. Eds. T. Hirt and M. Jakoubek. Plzeň: Aleš Čeněk. pp. 162–197.

PAVELČÍKOVÁ, N. (1990), "Postoje obyvatel Hlučínska v letech politických zvratů (1930–1945)," *Slezský sborník*, 88 (4): 280-295.

PAVELČÍKOVÁ, N. (1999), "Fenomén Hlučínska jako příhraniční oblasti z historického hlediska", in Hranice a pohraničí jako geopolitický, ekonomický, historický, sociokulturní a filosofický fenomén. Ed. J. Petrucijová. Ostrava: OU a TU-VŠB. pp. 57–61.

PLAČEK, V. (2000), Prajzáci aneb k osudům Hlučínska 1742–1960. Kravaře: Kulturní středisko zámek Kravaře.

SEPETÇİOĞLU, T. E. (2014), "İki tarihsel "eski" kavram, bir sosyo-kültürel "yeni" kimlik: mübadele nedir, mübadiller kimlerdir?," Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. 18 (3), 49-83.

TSETLEKA, A. M. (2012). "Batı Makedonya'nın Yunanca Konuşan Müslümaları: Valladesler." İn Mübadil Kentler: Yunanistan. Ed. Müfide Pekin. İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı. pp.146-168.

4

THE LEGAL CONDITION OF REFUGEES AND SUPPORT SYSTEMS IN TURKEY

Neşe Şahin Taşğın

Abstract

Turkey witnessed intensive internal and external migration waves such immigration from the Balkans and population exchanges in the first years of the Republic as well as migration from rural areas to urban areas. Since the 1980s, different from the earlier periods, international migration and individual/mass refugee movements have become more significant. Due to Turkey's position concerning legal obligations on the right of asylum (geographical limitation to the 1951 Geneva Convention on Refugees), extensive legal regulations on refugees and asylum procedures were not developed until very recently. Therefore, a coherent asylum policy and social/public services for refugees and asylum seekers were not developed, either. The only exception was the 1994 government regulation on the status of asylum seekers from non-European countries that was issued in the wake of the refugee inflow from Iraq. Only in the aftermath of the European Union accession process, legislation and policies on refugees started to be introduced. In this framework, the Law on Foreigners and International Protection came into force and the Directorate General of Migration Management was established in 2013. Prior to this, services for refugees were carried out predominantly by NGOs. Several NGOs struggled against the deportation of refugees due to the uncertainty of the legal framework, and worked for establishing solidarity networks that would facilitate their lives during their stay in Turkey. A mass movement of Syrian refugees has taken place since 2011. In the last three years, Turkey has become the country with the largest number of Syrian refugees worldwide. While there were a limited number of NGOs who carried out rights-based advocacy activities for refugees and asylum seekers, the number of NGOs working in this field has increased considerably after the Syrian inflow. In this paper, public agencies' and NGOs' activities and practices towards refugees for providing them access to support systems including social services will be discussed. 75 percent of the Syrians under temporary protection are women and children. Public services for women and children -especially for unaccompanied minors and persons with special needs- are not sufficient and there is a lack of qualified personnel. Some of the newly established NGOs do not have necessary experience. Therefore developing an integrated support system has become an urgent need.

Keywords: asylum seeker, refugee, conditional refugee, subsidiary protection, temporary protection, unaccompanied minors, social assistance, social services.

Introduction

The fact that human beings changing their living area temporarily or permanently historically goes back to ancient times. Nevertheless the concepts that we use today such as internal and external migration, immigrant, asylum seeker, refugee, are the concepts of judicial framework that developed after the nation-state building processes. A century after the nation-state building process of the Republic of Turkey's history can be read as a history of migrations including its foundation and its aftermath. In this framework, the state's immigration policy and the repercussions of the policy to the state-citizen relations in the newly founded state and its effects on the embodiment of social, political and economic structure of the country are topics which have been widely studied by different disciplines. The migrations mentioned here, both internal and external, are predominantly Balkan migrations and external migrations by population exchanges in the first years of the Republic and internal migration from rural to urban parts of the country. Turkey became a stage for different migrations from the previous ones in 1980's and especially after the year 2011: international foreign migration and migration from Syria. As for these two migration wave, one can see that actually a policy was not constituted therefore there was not a planning process and problems were tried to be solved "manually" for a long time.

When these immigration movements after 1980 are taken into consideration, it is seen that Turkey's position was determined in the first one by the framework of international legal obligations on the right to asylum as a human right, and in the more recent one, by the foreign policy towards the war in Syria is decisive. In other words, an asylum regime and its framework have not been established until 2013 in Turkey against these two immigration flows, which are referred to as individual asylum movements and collective asylum in international law. Between 1980 and 2014 the activities for asylum seekers were predominantly in the area of interest of few Non-Governmental Organisations (NGOs). These NGOs worked against the deportation of the refugees due to the uncertainty of the legal framework and to create solidarity networks in order to sustain the lives of refugees throughout the time they spend in Turkey. In this article, refugees' access to protection and support systems which includes social services and their benefitting practices from these services will be investigated in the framework of public services and the works of NGOs. First of all a brief evaluation of Turkey's immigration and asylum policies will be made. Then international and national legal situation will be summarised and in the light of this summary, the position of immigrations and asylum

seekers with regards to access to these support systems that includes social services will be discussed.

Migration and Asylum Movements towards Turkey

The relation between modernity/nation-state and international migration in Turkey should be investigated by dividing it in three periods according to its structural features. First period, early Republic period, that includes years between 1923 and 1950 is the period of the foundation of nation-state. The second period, 1950-1980, are the years that deepened the nation-state and modernisation. The dominant features of the third period, from 1980's to today, are globalism and the articulation of the nation-state with the global order (İçduygu, Erder and Gençkaya, 2014: 48-58). Basic feature of the first period was population exchange. In that period 1,3 million Muslims had immigrated to Turkey from Balkans and approximately three million non-Muslims had left the country. This political project which was realised during the foundation stage of the Turkish nation-state aimed to create a Turkish/Muslim nation from the heterogeneous Ottoman population (İçduygu and Biehl: 2012: 3). Second period was the years that immigration from rural to urban areas of Turkey and workers' immigration to Europe are intensified. Third period was characterised with the new groups of immigrants from former Soviet Union countries as well as collective asylum movements due to war and internal conflicts and the movement of individual asylum seekers and refugees from Middle East and North Africa (İçduygu, Erder and Gençkaya, 2014: 48-58). In this period Turkey became both country of destination and transit.

Table 1. Migration Movements in the Republic Period

Year	**Origin**	**Number of person**
1922-1938	Greece	384,000
1923-1945	Balkans	800,000
1933-1945	Germany	800
1988	Iraq	51,542
1989	Bulgaria	345,000
1991	Iraq (1st Gulf War)	467,489
1992-1998	Bosnia	20,000
1999	Kosovo	17,746
2001	Macedonia	10,500
April 2011-October 2017	Syria	3,000,000 (approximately)

Source: http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-tarihi_363_380 Access date: 17.11.2017.

Table 1 which illustrates the Republic period, does not include non-Muslim population that had been deported between 1923 and 1950 as a part of population exchange and individual asylum seekers movement that had started 1980 and has been escalating since then. According to the United Nations High Commission for Refugees (UNHCR), as of September 30, 2017, there are 330,000 individual asylum seekers in Turkey (Table 2).

The numbers are very cold but by taking these numbers into consideration, it can be said that historically, Turkey is a country that shelters three different category of immigrants/ refugees: incoming, outgoing and passer-by (the ones that use the country as a transit one). Passer-by category predominantly consists people who try to go to a third country by using Turkey as transit country. But individual asylum seekers in these categories are becoming persistent in Turkey. The two reasons of this are Turkey's asylum policy and recently readmission agreements signed with the European Union.

Table 2. Individual Asylum Applications in Turkey (as of September 30, 2017)

Country of Origin	**Number**
Afghanistan	145,000
Iraq	140,000
Iran	32,000
Somalia	4,000
Other	9,000
Total	330,000

Source: http://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri Access date: 17.11.2017

What kind of immigration and asylum policies has Turkey developed in the face of such an intense immigration flow? According to İçduygu, Erder and Gençkaya, one can talk about three transition periods. First period, before1994, is the period of ignore. In this period, any legal regulation was not amended for mass immigration flows which were experienced in 1988, 1989 and 1991 as well as for the escalating individual asylum movements. Second period, 1994-2000, is the period of transition to international norms; a statute was issued in 1994. The period after 2001 is referred as the Europeanization of change. In this period harmonization efforts with the European Union (EU) acquis started to come into prominence (2014: 242).

A fourth one should be added to this periodization. According to the EU-Turkey Joint Action Plan, which was decided in 2015 (October) and was put into action after 2016 (March), it is foreseen that for every Syrian who tried to pass to European countries with illegal ways, a Syrian, who did not do that, will be placed to EU. Turkey, suddenly, became a safe third country or a country of first asylum (Heck and Hess, 2017: 45-46). The agreement is seen as against the human rights and international refugee law by human rights organisations, the Amnesty International being in the first place. On the other hand the agreement criticized as turning the refugees to political hostages (Mackreath and Sağnıç, 2017: 9) and its effects will cause to fall of Turkey's asylum regime (Heck and Hess, 2017:46-48).

Turkey that has been a stage for intensive immigrations since its foundation could not develop an international immigration and asylum policy. Although it will be elaborated in the pages to come, the first regulation in this field was made in 1994 with a statute. The process to develop an asylum regime in line with the EU acquis, came to a particular stage with the amendment of the Law on Foreigners and International Protection in 2013 and these activities intensified since 2014. In this process in which the asylum law was recently developed, Turkey is evaluated as third safe country without the development of protection and support systems. These developments have been hardening the already hard living conditions of the refugees who have been struggling for their lives and deepened the uncertainty they are in. The fourth period can be referred as the period of uncertainty.

Legal Condition of Refugees in Turkey

1951 Geneva Convention Relating to the Status of Refugees and 1967 Protocol

Convention Relating to the Status of Refugees (1951 Geneva Convention) which Turkey has been a party since 1961 and 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees are two essential document that regulate the legal condition of refugees. Turkey's attitude to these two documents is the fundamental factor that determines Turkey's commitments and policies in the field of refugee law. Geneva Convention defined "refugee" as follows:

> *"As a result of events occurring before 1 January 1951 and owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular*

social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it."1

The expression in the convention "events occurring before 1 January 1951" has two meanings: (a) events occurring in Europe before 1 January 1951 or (b) events occurring in Europe or elsewhere before 1 January 1951.2 Turkey ratified the convention by making a reservation to section (b).3 This means that Turkey would not accept refugees from countries outside Europe.

1967 Protocol Relating to the Status of Refugees4, had annulled historical limitation with the expression "events occurring before 1 January 1951" in the 1951 Convention. Turkey ratified the Protocol in 1968 but protected the geographical reservation in the convention. This reservation hindered the development of a refugee policy in Turkey and because of it this field was tried to be regulated with administrative decisions without constituting judicial one for a long time. Turkey, after becoming the state party to two documents, accepted 43 people in total as refugees5 (Erdoğan, 2014: 45).

1994 Statute

With the increase of individual asylum movements outside European countries after 1980's, Turkey decided to regulate the field of asylum and issued a statute. Legal regulation which was fully referred as "Procedures and Principles related to Possible Population Movements and Aliens Arriving in Turkey either as Individuals or in Groups Wishing to Seek Asylum either from Turkey or Requesting Residence Permission in

1 Convention Relating to the Status of Refugees, section A, 1st Chapter Article 1 (2). http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1l%C4%B1sk%C4%B-1nsozlesme.pdf Access Date: 17.11.2017.

2 Convention Relating to the Status of Refugees, section B, article 1(a)

3 Congo, Madagascar, Monaco and Turkey declared geographical limitation to the 1951 Geneva Convention (Ekşi, 2016:20).

4 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTE-C%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20%C4%B0L%C4%B0%-C5%9EK%C4%B0N%201967%20PROTOKOL%C3%9C(1).pdf. Access Date: 17.11.2017.

5 Among these 43 people, 27 from Greece, 6 from Bulgaria, 6 from Serbia-Montenegro, 3 from Azerbaijan and 1 from Coratia (Erdoğan, 2014:45).

order to Seek Asylum From Another Country"6 and known as 1994 Statute was the primary document that determined the asylum policy till the enactment of Law on Foreigners and International Protection in 2013.

1994 Statute had brought two different definitions as refugee and asylum seeker which caused confusions. According to the statute, by taking 1951 Convention in to consideration the persons from Europe defined as "refugee" [mülteci]7 and the persons outside Europe defined as "asylum seeker" [sığınmacı]8. Actually in international law asylum seekers are defined as "persons who would like to be accepted as refugees to a country and who are waiting for the result of their application to refugee status in the framework of national and international documents" (IOM, 2009: 49). The definitions of the 1994 Statute are criticised on the grounds that they do not comply with the international law.

During the negotiation process for Turkey's accession to the EU, two topics particularly emphasised: the annulment of geographical limitation in order to give the refugee status to the people who are coming from non-European countries and the development of asylum regime which complies with the international refuge law. Finally after long discussions and preparations Law on Foreigners and International Protection was amended in 2013.

---

6 http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeligi.pdf Access Date: 17.11.2017.

7 1994 Statute, Definitions, Article 3. Refugee: An alien who as a result of events occurring in Europe and owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it". http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeligi.pdf. Access Date: 17.11.2017. For English translation of the Statute please see, http://www.refworld.org/docid/49746cc62.html.

8 1994 Statute, Definitions, Article 3. Asylum Seeker: An alien who owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it." http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeligi.pdf. Access Date: 17.11.2017.

Law on Foreigners and International Protection (YUKK)

Law on Foreigners and International Protection (YUKK), was amended in 2013 and the part of the law on the international protection came into effect in April 2014. With the YUKK "The Directorate General for Migration Management has been established under the Ministry of Interior with a view to implement policies and strategies related to migration; ensure coordination between the related agencies and organizations in these matters; carry out the tasks and procedures related to foreigners' entry into, stay in, exit and deportation from Turkey, international protection, temporary protection and protection of victims of human trafficking" (Article 103). Directorate General of Migration Management (GİGM), consists of central, provincial and international organisations. Establishment of "acceptance and accommodation centres", "return centres" and "shelters for victims of human trafficking" that are affiliated to the provincial migration managements, is foreseen.

The law defines three types of international protection: refugee, conditional refugee and subsidiary protection (Article 61, 62, 63). The law preserved the geographical limitation to the Convention Relating to the Status of Refugees and did not grant refugee status to the persons from non-European countries. One of novelties of the law is that it defines the persons from non-European countries as conditional refugee who had been referred as "asylum seeker in the 1994 statute. Another novelty is "subsidiary protection" status. In a different section it is mentioned that temporary protection would be provided in emergency and massive situations and it shall be governed by a statute to be issued by the Council of Ministers (Article 91).

Definitions

Refugee, A person who as a result of events occurring in European countries and owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his citizenship and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself or herself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it, shall be granted refugee status upon completion of the refugee status determination process.

Conditional refugee, A person who as a result of events occurring outside European countries and owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself or herself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it, shall be granted conditional refugee status upon completion of the refugee status determination process. Conditional refugees shall be allowed to reside in Turkey temporarily until they are resettled to a third country.

Subsidiary protection, A foreigner or a stateless person, who neither could be qualified as a refugee nor as a conditional refugee, shall nevertheless be granted subsidiary protection upon the status determination because if returned to the country of origin or country of [former] habitual residence would: a) be sentenced to death or face the execution of the death penalty; b) face torture or inhuman or degrading treatment or punishment; c) face serious threat to himself or herself by reason of indiscriminate violence in situations of international or nationwide armed conflict; and therefore is unable or for the reason of such threat is unwilling, to avail himself or herself of the protection of his country of origin or country of [former] habitual residence.

Temporary protection may be provided for foreigners who have been forced to leave their country, cannot return to the country that they have left, and have arrived at or crossed the borders of Turkey in a mass influx situation seeking immediate and temporary protection. (YUKK, Article 91).

The Temporary Protection Statute, which regulates the procedures and principles of temporary protection, entered into force on October 13, 2014, approximately 3.5 years after the beginning of the flow of Syrians to Turkey. In this time span the word "guest" was widely used for Syrians although it does not have any legal equivalent, moreover it is still in use. The Law on Foreigners and International Protection is seen as a very important turning point for the asylum regime in Turkey. However, in terms of legal status, the only novelty brought by the YUKK is the secondary protection status. Refugees are still the persons coming from Europe. Temporary protection status is prepared according to the "temporary protection" instructions of the Council of European for the mass

immigration situations in 2001 (Heck and Hess, 2017:43) and in the current situation is a legal definition that only used for Syrians. Temporary protection status hinders Syrians to access international protection (Ataç, Heck, Hess et al. 2017:17). On the other hand temporary protection status increases insecurity due to legal uncertainty and make Syrians more fragile (Baban, Ilıcan and Rygiel, 2017:89).

As a result three different legal status are defined regarding to the Turkey's current asylum regime. Persons coming from Europe are refugees. "Conditional refugee" or "subsidiary protection" status are given to the persons coming outside Europe. Syrians are in "temporary protection status". As it is shown in the Table 2, the number of asylum seekers other than Syrians is 330,000. These numbers are total ones. According to the data provided by the Directorate General of Migration Management 66,167 international protection application was made in 2016 (http://www.goc.gov.tr/icerik6/uluslararasi-koruma_363_378_4712_icerik). Differentiated data on the number of individual asylum seekers, who were granted conditional refugee or subsidiary protection status since the date of the entry into force of YUKK, is not accessible. Defined legal statuses determine the protection and support services that are accessible. In the next section an evaluation of the available protection and support services that include social services will be made under specific titles.

Refugee's Support System in Turkey

The protection and support systems that are provided to the refugees can be evaluated in two periods. The first period that the state did not developed any support systems for the asylum seekers9 and did not take any responsibility, covers the years between 1980 and 2014. Second period, after 2014, in which rights to access specific services granted to the persons who have international protection (conditional refugee and subsidiary protection) status and to the Syrians who are under temporary protection on the condition of they meet specific conditions.

In the first period legal and administrative proceedings had been carried out in the

9 The concept of asylum seeker, when referred to the 1994 Statute is used as it is conceptualised in the statute, in other sections is used in the meaning of "a person who would like to be accepted to a country as a refugee and who has been waiting for the result of his/her application for the refugee status in the framework of the related national or international documents" (IOM, 2009:49).

framework of the 1994 statute. During this period asylum seekers' access to fundamental needs such as health, education, work and shelter was very constrained. Serious obstacles were faced due to reasons such as the obligations to provide residence certificate and to pay fees in order to benefit from the services. On the other hand there were articles in the legislation such as state was not obliged to provide health service to the asylum seekers and refugees (Amnesty International, 2009: 20-22). During this period activities for the asylum seekers were carried predominantly out by NGOs. NGOs struggled against the deportation of refugees due to the uncertainty of the legal framework, and worked for establishing solidarity networks that would facilitate their lives during their stay in Turkey. Especially as the negotiation process for Turkey's accession to the EU was intensified, some changes were made in the 1994 Statute. With the changes some developments, although very limited, were experienced on the issues such as providing access to health, education and social services for asylum seekers, specifically to unaccompanied minors. Despite attempts to improve unaccompanied minors' access to rights and services due to the obligations that stem from being a state party to the UN Convention on the Rights of the Child, their access have remained quite limited. Unaccompanied minors were taken under the state protection in the institutions that were limited in number and capacity. Even the state protection which could be accessed by few unaccompanied minors did not decreased issues concerning the access to education and other social services. Due to both the uncertainty and the extended period of time of the refugee status determination procedures, but also the procedures for placement in the third country, unaccompanied minors continue to be deprived of access to education and social services (Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2010).

In the second period in which accession right to some specific services were granted (after 2014), two different statutes were regulated after the YUKK's entry into force. Syrians under the temporary protection were subjected to Temporary Protection Statute which was amended on 13 October 2014 and asylum seekers under the international protection who would be granted to conditional refugee and subsidiary protection status were subjected to Statute on the Implementation of the Law on Foreigners and International Protection which was issued on 17 March 2016. As mentioned above, legal statuses determine the accessible services. These statutes regulate all procedures and proceedings that will be implemented including acceptance to the country and status determination, as well as subjects such as access to health, education, work, shelter, social

assistance and social services. Although access to services such as education, health, social assistance and social services are recognised by laws, it could not be said that refugees could benefitted from protection and support systems in this period. Turkey's asylum regime was in the stage of constitution and the systems do not have the capacity to meet the needs on millions of asylum seekers and refugees in the country (Amnesty International, 2016: 11-17). There are deficiencies and uncertainties in information and practice. On the other hand the capacity of current health, education, social assistance and social services is very limited.

Turkey, more than three million Syrians who are under temporary protection and 330.00010 asylum seekers from different nationalities, according to the data of the United Nations High Commission for Refugees (UNHCR), became the country that has the largest population of refugees in last three years. (UNHCR Turkey Fact Sheet May 2017). According to the Amnesty International "Despite its broadly welcoming attitude towards refugees, such large numbers have inevitably placed a considerable strain both on Turkey's nascent asylum system and its capacity to meet the basic needs of refugees" (Amnesty International, 2016: 4). Amnesty International criticised the agreement between EU and Turkey and indicated that Turkey does not meet the "safe country" criteria that are foreseen in EU and international law because it does not provide effective protection for asylum seekers and refugees. First of all asylum-seekers do not have access to fair and efficient procedures for the determination of their status. Second, asylum-seekers and refugees do not have timely access to what are known as "durable solutions" which consist repatriation (when safe to do so) to countries of origin, integration in host countries, and resettlement to third countries. All the asylum seekers, including Syrians, living in Turkey came from countries outside Europe. Turkey regarding to its asylum regime do not grant "refugee" status to non –Europeans.

People coming from Afghanistan, Iraq, Iran, Somalia and other non-European countries, are temporarily residing in Turkey from the moment their international protection applications are accepted and the status of "conditional refugee" or "subsidiary protection" are granted to their placement in a third country. On the grounds that Syrians are under temporary protection status, they could not apply to international protection except

10 These are official numbers of the UNHCR's Turkey Office and it is estimated that the real numbers are much more higher.

the ones whose situations are sensitive and have specific features. Temporary protection does not present an effective protection framework. It can be finalised with a decision. Therefore integration is out of question. Then for the asylum seekers in Turkey only the resettlement to third countries from the durable solutions is possible. The waiting period for the resettlement through the UNHCR is very long. Moreover the resettlement rates are very low. Third, asylum-seekers and refugees in Turkey are denied access to means of subsistence sufficient to maintain an adequate standard of living. As a result Amnesty International mentioned that it is understandable that Turkey's newly founded asylum system, with overwhelming numbers of asylum-seekers and refugees would struggle. Turkey has already spent considerable sums hosting refugees. The point is, rather, to highlight the recklessness with which the EU has been prepared to countenance the return of refugees and asylum-seekers to a country that is not currently capable of fully respecting their rights. According to Amnesty International, the EU-Turkey Deal is a "bad deal for refugees, and returns of asylum-seekers and refugees under the deal should be suspended" (Amnesty International, 2016:4-6).

As it is underlined by the Amnesty International, asylum regime of Turkey is just newly founded. The Directorate General of Migration Management could not finalised its structuration. Another public institution authorised on massive asylums, the Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD), is predominantly interested with Syrians and does not have an authority on individual asylums. Ministry of Family and Social Policies (ASPB), responsible from the presentation of social assistance and social services, has very limited facilities due to its number of personnel and their quality. Health and education services are also in similar conditions. Actually in general, some of the institutions that present services directly to asylum-seekers and refugees are newly structured; some of the institutions' capacities to present services are very limited. At the same time, although the right to access to specific services, though limited, was recognised with the YUKK's entry into force and the issued statutes after 2014, there are loopholes, arbitrary practices of the administrators and even lack of knowledge. As a conclusion, support systems presented to the asylum-seekers and refugees are not sufficient.

NGOs Working with Refugees

In the period 1980-2014 there were very few NGOs that carried out human rights and advocacy activities aimed at asylum-seekers and refugees, after the immigration of Syrians, an increase in the number of NGOs, working for or presenting services to refugees, was observed. In the face of the massive number of people coming from Syria, asylum seekers coming from non-European countries became almost invisible. Foremost the ASPB and other public institutions, as well as NGOs, have intensified their work towards the Syrians. The AFAD focused predominantly on the Syrians that reside in the camps; NGOs, in the face of the escalating number of the refugees who struggle for life outside the camps, tried fill the gap. After the recognition of the right to benefit from certain public services and following the entry into force of YUKK and other statutes, NGOs continue to work on their own, as well as to lead advice and cooperate on how asylum seekers and refugees can benefit from these services.

According to the survey's note that was published in 2016, there are 14 international and 42 national NGOs conducting activities with Syrians in Turkey. These activities of the NGOs can be classified as follows: shelter and nutrition, health, right to work, legal support, Syrian juveniles and education, Syrian women and adaptation to the society (Türk, 2016:145-157). Based on the NGO mapping made in 2015, the number of the NGOs is thought to be much more than this. As it is suggested in this study, also other studies underline the increase in the number of NGO (İGAM, 2013; Türk, 2016; Mackreath and Sağnıç, 2017). But besides the survey's note mentioned before, the exact number of the NGOs working in the field could not be found. The evaluation of the increase in the number of NGOs, is made by relying on the annual data provided by Ministry of Interior Affairs Department of Associations on the number of associations in Turkey (Türk, 2016: 146-147), observations made in the field studies, information provided by academics and public employees. According to this, the number of NGOs, especially in the provinces where the Syrians have been residing, is increasing since 2011 (Mackreath and Sağnıç, 2017: 28-30).

A comprehensive study was held in 2017 that aim to demonstrate the response and change of civil society in Turkey in the face of intensifying immigration of Syrians. In the scope of this survey interviews were made with persons from different sects of society such as the representatives of NGOs that have been working on asylum seekers

and refugees since 2011 and of the newly founded ones, academics, public employees. The survey includes evaluations under several titles such as the increase in the number of NGOs, differentiations in the perspectives of activity, relations with the government and each other, dynamics between the international and local NGOs. The NGOs are classified in terms of the aid they provided; providing basic needs (nutrition, health service, clothing, etc.), social services (education, psyhco-social counselling, information exchange, judicial help, etc.), activities aiming to adaptation to society, culture and art projects, investigation and reporting activities and coordination efforts. It is indicated that the increase in the number of registered NGOs especially in Gaziantep and Şanlıurfa provinces is much more prominent (Mackreath and Sağnıç, 2017: 2, 21, 29).

In this process, some of the NGOs which were not founded recently have expanded their work to include refugees. Red Crescent Association, although it is controversial whether it is a NGO or not, can be shown as an example of this. Red Crescent presents health and psycho-social support services for the refugees through its 12 society centres with the collaboration of public institutions. Association for Solidarity with Asylum Seekers and Refugees (SGDD/ASAM) and Human Resource Development Foundation (İKGV/HRDF) are examples of NGOs which have been working for asylum seekers and refugees and increased their activities and number of their branched after the Crises of Syria. Both of the NGOs have been conducting activities as the practise partner of the UNHCR's Representation in Turkey. SGDD, in the beginning of 2017, has 52 field offices in 45 provinces (SGDD, 2017: 11). It is noteworthy that the SGDD's enlargement of its service capacity and field of activity as NGO. Moreover human rights organisations such as Human Rights Association (IHD), Human Rights Foundation of Turkey (TİHV/HRFT), Helsinki Citizens Association (with its new name Citizens Association) have been conducting their activities for refugees for a long time. However most of the NGOs were recently founded.

The chairperson of Center for Asylum and Migration Studies (İGAM) Metin Çorabatır, in his interview in the field study of Mackreath and Sağnıç said that "Until 2012, before the crisis, there were only a few organisations working in this field and their capacities were very low. There were less than 13 organisations and most of them were 'rights based' ones. Today, 8 providing NGOs have been established [in response to] the Syrian refugee situation. Between 2014-2015 the crisis became visible. Foundations

and platforms in the West of Turkey increased. They have good intentions but they don't know who refugees are" (Mackreath and Sağnıç, 2017: 30). As Çorabatır mentioned above, the activities concerning the refugees of the NGOs in Turkey were predominantly right based and mostly advocacy. "Integration" of the non-European asylum seekers and refugees whom Turkey had previously granted "asylum seeker" status and after the new legal regulation, accepted to grant "conditional refugee" or "subsidiary protection" statuses did not come to agenda because these refugees were not seen as permanent. Activities had been focused on legal support, rights based struggle by forcing public institutions to cover basic needs and providing psycho-social support. Thus integration of the refugees and how it could be done did not come into agenda. But today with the supposition that Syrians under the temporary protection would not return to their country even if the conditions for their return will be formed, their integration has been taken in to consideration and activities has been started. But it is very difficult to say that NGOs, that could be considered as experienced on the activities for asylum seekers and refugees, are experienced on the issues of integration.

The necessities and issues of asylum seekers and refugees in Turkey with regards to access to an adequate and humane standard of living are relate to the right to access to shelter, nutrition and hygiene, access to health services, access to social and social services, education and work. No matter how much the number of NGOs increase, it cannot be expected that the basic needs of three and half million asylum seekers and refugees could be covered by the NGOs. Moreover the services for asylum seekers and refugees which have aspects that concern the whole society such as integration should be more extensive and should be presented as a public service. According to the Amnesty International one of the apparent deficiencies is the access of asylum seekers and refugees to appropriate sheltering opportunities. But Turkey had been having difficulties to find a solution to the sheltering issues of its own citizens even before the massive arrival of Syrians in 2011. Although Turkey has to develop a national housing strategy as a state party to the UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the deficiency in this matter is still existing (Amnesty International, 2017: 24). Similar to the right to shelter which is a structural issue, there are serious difficulties concerning with access to opportunities of health, social assistance and social services and education. Different from the right to shelter, the access of asylum seekers and refugees to these services legally recognised although it is limited. The ASPB is responsible from sheltering, caring

and monitoring of persons with special needs such as unaccompanied minors, disabled people. Similarly the ASPB also responsible from psyhco-social counselling services, determination of social assistance, activities concerning the adaptation of the families that have been living outside the temporary sheltering centres (camps) to the social structure of the country, informing and counselling services (AFAD, Circular dated on: 18.12.2014 no: 27767).

54.2% of Syrians in Turkey consists of children and young persons who are under 18 year-old and more than 75% of them consist of children and women who are in need of special protection (Erdoğan, 2016:30). Therefore meeting the basic necessities is predominantly under the responsibility of the ASPB. In Turkey social assistance and social services are predominantly presented by the ASPB. Despite the increasing and complicating social issues, the ASPB is very weak with regards to infrastructure, number and quality of personnel. In total 15,133 personnel have been working in the ministry's central and provincial organisations. Among the institution's employees the number of social worker (2070), psychologist (964), child development specialist (466) and sociologist (774) who could serve to the groups with special needs are very low (ASPB, 2016a: 19-20). In Turkey, sheltering the highest number of refugee in the world, the system has become almost congested in terms of the fact that the basic needs of the Syrians under temporary protection, which are expressed as over three million, are directly related to social assistance and social services. It is noteworthy that public employees working in the public institutions are not experienced on working with refugees due to the fact that previously public institutions were not obliged to serve to asylum seekers and refugees. In the field of practice there is deficiency of knowledge because the YUKK and especially statutes are new (2014-2016). Most important of all the capacity of the ministry to present services is not sufficient. This situation can more clearly be seen if it is evaluated with close examination of the problems of unaccompanied minors and Syrians from Syria under temporary protection. The problems are frequently mirrored in public opinion. Problems such as unaccompanied minors, children forced to work or beg in the streets, increase in the number of child workers, early marriages and adolescent pregnancies, violence against women and women forced to make unofficial marriages are in the field of authority and responsibility of the ASPB.

Unaccompanied minors, children forced to work or beg in the streets. As mentioned

before, unaccompanied minors can be taken under care and protection in the institutions affiliated to the ASPB. For the unaccompanied minors who have the nationality of Afghanistan, Somalia, Sudan, Iraq, Syria etc. there are eight Child Support Centres (ÇODEM) in Ağrı, Konya, Yozgat, Gaziantep, Bilecik, Erzincan, İstanbul and Van Provinces (ASPB, 2016b: 37). The proceedings of unaccompanied minors between 13 and 18 year-old who had been identified by law enforcement are finalised by the Provincial Migration Management and then they oriented to the institutions. Care and sheltering services for Syrian unaccompanied minors, has been carried out in a special unit inside the Adana Sarıçam Temporary Sheltering Centre (ASPB, 2016a: 88). Unaccompanied minors under 12 year-old and mentally or/and physically disabled, children with chronic disease or psychiatric disorder, children who are victims or perpetrator of a crime are placed in a social service institution suitable for their situation. Juveniles that are forced to work or beg in the streets are oriented to Osmaniye Düziçi Temporary Sheltering Centre (ASPB, 2016b: 37-38). As it can be seen unaccompanied minors legally have the right to access care and shelter. But due to the capacity of the institutions -throughout the country there are 8 ÇODEM and each of them has a 50 to 100 capacity when they were founded and these institutions can present care to 1000 juveniles at most- the number of juveniles who can access to these services are very limited. The number of registered, unaccompanied minors was not declared to public opinion.11 Unaccompanied minors, even if they are under institution's care, face with several difficulties such as access to health services, proceed to their education, not having a translator in the institution. On the other hand, issues such as the quality of the presented services, the view of the employees to juveniles, the obligation to stay in the temporary sheltering centres are criticised (Tibet, 2017:195-212). These practises are clearly against the UN Convention on Children's Rights.

The situation of Syrian women. Although, according to the Turkish Civil Law official age for marriage is 18, early marriage of, in particular, girls (child brides) creates one of the most important social problems of Turkey. This problem increased with the Syrians under temporary protection. United Nations Committee on the Elimination of all

11 A CHP deputy has not been responded by the General Directorate of Immigration of the Ministry of Interior on the grounds that the application he made under the Information Act regarding the number of unaccompanied minor is "confidential information". https://www.chp.org.tr/Haberler/4/adiguzel-kayip-multeci-cocuklari-meclis-gundemine-tasidi-24389.aspx. Access Date: 23.11.2017

Forms of Discrimination against Women, in its concluding observations on Turkey's 7th periodic country report, which was announced on 25 July 2016, it expresses the concern of asylum seekers and refugee women. The Committee notes with appreciation that the State party has welcomed more than 2.5 million refugees, mainly Syrians, and allocated significant resources to catering for their needs. The Committee is concerned, however, about the precarious and insecure living conditions of female refugees, both inside and outside the refugee camps, who are often deprived of basic services and essential goods, education, economic opportunities, health care, clothing, food, heating and hygiene articles, and are at heightened risk of sexual and other forms of violence. The Committee is furthermore concerned about: (a) The significant increase of prostitution in areas with high concentrations of Syrian refugees, particularly among girls and young women between 15 and 20 years of age, who often resort to prostitution to be able to gain access to food and other essential goods for themselves and their children; (b) The pervasive underreporting of gender-based violence against refugee women, including sexual violence, and the limited availability of specialized services; (c) Forced marriages of refugee women and girls to Syrian and Turkish men, often in polygamous marriages, for socioeconomic reasons or protection purposes (CEDAW, 2016:3-4).

Services for women who were subjected to violence, Asylum-seekers and refugees in Turkey have the right to benefit from services presented in guesthouses for woman, primary reception centres and the Centres for Prevention of Violence (ŞÖNİM) when they were subjected to violence against woman or domestic violence. In the data of the ASPB it is said that "In 2015, 84 Syrian women who were subjected to violence against woman or domestic violence and under the risk against the safety of life and their 77 juveniles benefited from the service of guesthouse" (ASPB, 2016b: 39). Taken into consideration of the ratio of woman in asylum-seekers and refugees and the violent events covered by media, the number that was given is thought-provoking. On the other hand the services for the women who were subjected to violence are insufficient in general. There are 101 shelters (with a capacity of 2.657 persons) which are affiliated to the ASPB and 25 primary reception centres (ASPB, 2016a: 92).

Conclusion

Today the largest refugee crisis has been experienced all over the world since the Second

World War. According to the data of the UNHCR, throughout the world highest numbers of people were subjected to forced displacement in our times. Syrians rank first among the people who were subjected to forced displacement. Most of the refugees throughout the world, as it is in the example of Turkey, are in low or middle income countries.

Turkey is a country which has been experiencing intense immigrations since it had been founded. For the last three years, with the massive flow from Syria after 2011, it has become the most refugee-hosting country in the world. The asylum regime, which has been under construction since 2014, goes on not granting the "refugee" status to the non-Europeans. On the other hand Turkey is accepted as "third safe country" as a result of the agreement with the EU since 2016. This agreement, which was criticised by Amnesty International and human rights organisations, has been leaving asylum seekers and refuges in uncertainty. Prior to 2014, asylum seekers and refugees who had no right to shelter and nutrition, to access health, social assistance and social services, education and right to work, were granted access to certain services. However, both the boundaries and novelty of the legal framework establishing the asylum regime and the limitations of the service capacity of public institutions that are obliged to offer the mentioned services have led to an increase in NGO activities in this field. On the other hand, tremendous number of asylum seekers and refugees and the concentration of problems at the point of meeting basic needs require a structure that transcends NGOs. As it can be seen from the examples concerning the situation of juveniles and women, the ASPB which is responsible for the providing these support services to these groups, has limited resources to meet the necessities and to create solutions for the problems. A similar situation is also applicable for the fields of education and health which are included in this study. The problems concerning the juveniles and women that have the highest proportion among the asylum seekers and refugees and the violations of human rights have been increasing incrementally. The role of the NGOs is, no doubt, important. However, in the face of this picture, the expansion and strengthening of support systems, including social assistance and social services, by increasing the quality of the capacities and personnel of existing public institutions is an urgent need.

References

AFAD, Circular on "Management of Services Related to Foreigners under Temporary Protection" (no. 27767, 2014/4), https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2311/files/2014-4_sayili_Genelge_-_parafsiz.pdf. [20.11.2017].

AMNESTY INTERNATIONAL, (2009), İki Arada Bir Derede Türkiye'deki Mülteci ve Sığınmacılara Korunma Sağlanmıyor. http://www.madde14.org/images/8/87/Uaoikiarada2009.pdf. [18.11.2017].

AMNESTY INTERNATIONAL, (2016), No Safe Refuge Asylum Seekers and Refugees Denied Effective Protection in Turkey, https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/3825/2016/en/ [18.11.2017].

ASPB (2016a), 2016 Activity Report.

http://www.aile.gov.tr/data/58b58e4c691407119c139239/2016%20%20Faaliyet%20Raporu.pdf. [09.09.2017].

ASPB, (2016b), Türkiye'de Geçici Koruma Statüsündeki Suriye Vatandaşlarına Yönelik Sosyal Uyum ve Psikososyal Destek Çalışmaları Koordinasyon ve Planlama Çalıştay Raporu. http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/5429366a369dc32358ee2a92/calistay_raporu.pdf. [23.11.2017].

BABAN, F., ILCAN, S., RYGİEL, K. (2017), "Playing Border Politics with Urban Syrian Refugees. Legal Ambiguities, Insecurities, and Humanitarian Assistance in Turkey", movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies Vol. 3, Issue 2/2017, pp. 82-102.

CEDAW, (2016), Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of Turkey, CEDAW/C/TUR/CO/7. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fTUR%2fCO%2f7&Lang=en. [08.09.2017].

Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees, http://www.unhcr.org/3b66c2aa10. [18.11.2017]

EKŞİ, N. (2016), "Suriyelilerin Hukuki Statüsü ve Suriyelilere Sağlanan Hizmetler", ASPB Türkiye'de Geçici Koruma Statüsündeki Suriye Vatandaşlarına Yönelik Sosyal Uyum ve Psikososyal Destek Çalışmaları Koordinasyon ve Planlama Çalıştayı Raporu, Ankara. pp. 19-28.

ERDOĞAN M. (2015), Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum. Istanbul Bilgi University Publication.

ERDOĞAN, M. (2016). "Türkiye'deki Suriyeliler ve Ortak Gelecek", ASBP Türkiye'de Geçici Koruma Statüsündeki Suriye Vatandaşlarına Yönelik Sosyal Uyum ve Psikososyal Destek Çalışmaları Koordinasyon ve Planlama Çalıştayı Raporu, Ankara. pp. 29-33.

HECK, G., HESS, S. (2017), "Tracing the Effects of the EU-Turkey Deal The Momentum of the Multi-layered Turkish Border Regime", movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies Vol. 3, Issue 2/2017, pp. 35-58.

HELSİNKİ YURTTAŞLAR DERNEĞİ (2010). Askıya Alınmış Çocukluk: Türkiye'de Sığınma Arayan Ailesinden Ayrı Düşmüş Mülteci Çocukların Durumu. http://www.mhd.org.tr/assets/2010-askiya-alinmis-cocukluk.pdf. [18.11.2017].

IOM, (2009), Göç Terimleri Sözlüğü, (Edited by Bülent Çiçekli), International Migration Organization Publication 18.

İÇDUYGU, A., ERDER, S., GENÇKAYA Ö.F., (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MireKOÇ Araştırma Raporları.

İÇDUYGU, A., BİEHL, K., (2012), "Giriş". Kentler ve Göç Türkiye, İtalya, İspanya (edited by Ahmet İçduygu), Istanbul: Bilgi University Publication.

İGAM (2013), Report on the Activities of Non Governmental Organisations for Syrian Refugees in Turkey, http://www.igamder.org/wp-content/uploads/2012/06/Suriye-STK-Raporu.pdf. [20.11.2017].

Law on Foreigners and International Protection, http://www.goc.gov.tr/files/files/ingilizce-2.pdf. [18.11.2017].

MACKREATH, H., SAĞNIÇ G. (2017), Türkiye'de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler, İstanbul: Yurttaşlar Derneği.

Ministry of Interior 1994 Regulation, http://www.refworld.org/docid/49746cc62.html. [20.11.2017].

SGDD, (2017). Mültecilerle Çalışmak Yeni Başlayanlar için Notlar, Ankara. SGDD Publication.

TİBET, E.,A. (2017), "Escaping Exclusion Confused Moralities and Syrian Unaccompanied Minors' Search for Freedom in Turkey", movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies Vol. 3, Issue 2/2017, pp. 196-213.

TÜRK, D., G. (2016), "Türkiye'de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme", Marmara İletişim Dergisi / Marmara Journal of Communication, Year: 2016, Issue: 25 pp. 145-157.

UNHCR Turkey Fact Sheet May 2017. https://data2.unhcr.org/en/documents/details/57333, [18.11.2017].

5

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ARA MEKANLAR: PARİS'İN STRASBOURG SAİNT-DENİS MAHALLESİNDE HİNTLİ, PAKİSTANLI VE TÜRKİYE KÖKENLİ GÖÇMENLERİN GÜNLÜK ETKİLEŞİM ALANLARI

MULTICULTURALITY AND INTERMEDIARY SPACES: ABOUT THE EVERDAY LINKS BETWEEN IMMIGRANTS FROM INDIA, PAKISTAN AND TURKEY IN THE FAUBOURG SAINT DENIS NEIGHBORHOOD IN PARIS

Mustafa Poyraz

Abstract

The way people coming from all over the world constitute a group and create links in the metropolis as well as the places they tend to turn into something they can identify themselves with still stand for a major topic of research nowadays. As one can observe in Paris, Istanbul and London, that is to say in any big city, new potentialities emerge from the mix of everyday life habits coming from different cultural backgrounds but also from the encounter of mutual influences and the relations with the individuals' cultural and political constitution. Although every society shows certain tendencies to become withdrawn, the unity and mutuality feelings shared within these groups create special links and make room for the constitution of original common spaces. This presentation is based on a long-term fieldwork conducted on the uses of places and links created betweenIndia, Pakistan and Turkey originated people.We will insist on the intermediary links and spaces these groups tend to create. The analysis will particularly focus on the

coexistence issues as far as different identities are concerned.

Multiculturality, Spaces, İmmigrants, Coexistence, Quarter

Giriş

Göçmenlerin yeni bir hayat kurma mücadelesi çerçevesinde oluşturdukları oturma, çalışma ve etkileşim alanları onların toplum içerisinde geliştirecekleri ilişki ağlarını önemli ölçüde etkiler. İçine kapanma veya içine girdiği toplumla sıkı bağlar kurma sorunu büyük ölçüde yaşanılan mekânların durumuna bağlıdır. Kenarlarda oluşturulan gruplaşmaların, aynı yerden gelenlerin meydana getirdiği homojen toplulukların kentsel ayrışmayı körüklediği, etnik temelde ayrı bir ilişkiler sistemini öne çıkardığı farklı araştırmalarla ortaya kondu. Özellikle Loic Wacquant'ın (2012) ve Didier Lapeyronnie'nin (2008) Paris'in ve Amerika'nın banliyölerinde oluşmaya başlayan gettolaşma süreci konusunda yaptıkları çalışmalar oldukça değerlidir. Farklı geleneklerden gelen insanların oluşturduğu grupların bir arada yaşama sorunu ve topluma bağlanma noktalarının zayıflığı Fransız toplumunda ve Avrupa'da tartışılan en önemli konulardan biridir.

Bu sunuş çerçevesinde üzerinde durmaya çalışacağımız araştırma, daha ziyade, bir arada kümelenen farklılıkların olumlu bir şekilde de yaşanabileceği, kopmayı değil yakınlaşmayı kuvvetlendirebileceği bir deneyimi konu almaktadır. Kentsel alanda yaratılan ara mekânların nasıl kültürlerarası ilişkiyi kolaylaştırdığı, insanları bütün farklılıklarına rağmen birbirine yaklaştırdığı sorunsalı ele alınacaktır. Bir bakıma mekânların birbiriyle ilintililik derecesinin toplumsal kaynaşmayı veya ayrışmayı nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır. Bir diğer nokta da kendini, dört bir yandan kültürel etkinliklerle çevrilmiş, değişik geleneklerin bir arada yaşandığı Paris gibi küreselleşmiş ve kozmopolit şehirlerde bulan göçmenin bu çok yönlü etkileri nasıl algıladığı ve kendi yaşam biçimine uyarladığıdır. Bir başka deyişle, yerel kimlikle uluslararalılaşmanın getirdiği yeni konumun birbirine uyumu veya uyumsuzluğu sorunu ele alınacaktır. Yerel ve gelenekselin direnciyle hakim kültür arasındaki ilişki de bu çerçeveye dahil edilebilir.

Strasbourg Saint-Denis mahallesi Paris'in merkezine uzak olmayan, geçmişten beri çoğunlukla işçi kesiminin oturduğu, küçük işyerlerinin, konfeksiyon atölyelerinin ve hayatını kendi vücudunu satarak kazanan kadınların iş yerlerinin bir arada bulunduğu bir bölge. On yıllardır Musevi ve diğer göçmenlerin yanında Türkiyeli göçmenlerin de

yoğun olarak yaşadığı, hatta Türkiyelilerin merkezi olarak bilinen bir mahalle. Paris'in farklı yerlerinde oturan Türkiyelilerin birbirlerine randevu verirken "mahallede buluşalım" terimini sıkça kullanmaları da bu semtin özel durumunu ifade etmektedir. Bizim bu mahalleye ilgi duymamızın nedeni, bir yandan otuz yıldan beri sürekli bu mekânı tanıyor olmamız, bir yandan da farklı kültürlerin bir arada yaşamasına olanak sağlayan özgün bir mekânlar zinciri olduğunu düşünmemizdendir. Yıllardır biriktirdiğimiz gözlemleri daha ileriye götürebilmek için, bu çalışma kapsamında yirmi esnafla ayrıca görüşmeler yaptık. Farklı mekânlarda gerçekleştirdiğimiz sohbetler ve karşılamalar da tamamlayıcı ve önemli bilgilere ulaşmamızı sağladı. Karşılaştığımız esnafların farklı kökenlerden olması da ayrıca verileri zenginleştirdi. Hindistan ve Pakistanlı esnafların yanında Türkiyeli ve Fransız esnaflarda bu alan çalışmasına dâhil edildi. Yaptığımız görüşmelerin birçoğunda Hindistan ve Pakistan kökenli göçmenlerle ilgili araştırmalarıyla tanınan, kendisi de Hindistan kökenli olan Vasoodeven Wuddamalay'da bulunması ayrıca çalışmayı zenginleştirdi.

Hindistan, Pakistan ve Türkiye kökenli göçmenlerin mekân edindiği ve çok farklı kültürden gelen insanın harmanlandığı bir laboratuar olan Saint- Denis semti bize çokkültürlülük ve mekânlar üzerine bir dizi soru sormamıza olanak verdi. Öncelikle bu mahallenin Türkiyeliler, Hindistanlılar ve Pakistanlılar tarafından neden ikinci bir "ev" olarak benimsendiği sorusunu gündeme getirdi. İkinci olarak da günlük yaşam içerisinde farklı memleketlerde gelen insanların nasıl bir işbirliğine girdikleri ve ortak alanlar yarattıkları bizi ilgilendirmektedir. Türkiyeli, Hindistanlı ve Pakistanlıları araştırmamızın odağına koymamızın nedeni, her üç topluluğun da aynı mekân üzerinde ilk yerleşmelerinden itibaren kendi sosyal ve ticari ağlarını örmeye başlamalarıdır. Temel aldığımız nokta günlük yaşam pratiği içerisinde bu ağların kendilerini nasıl yeniden ürettiğidir. Kişilerin ve toplulukların mekânları kullanış ve üretme biçimleri, bir mekândan diğerlerine geçiş noktaları ve yeni bir sosyalleşme biçiminin üretiliş tarzı bizi özellikle ilgilendirmektedir. Ticari yerlerin rolü ve buralarda oluşan ilişki ağları, buluşma noktaları aynı topluluğa dâhil kişiler için olduğu kadar farklı topluluklara ait insanlar için de ayrı bir önem arz eder. Yeni gelen göçmenleri ve eskileri bir alanda buluşturan bu ağlar bir yandan etnik temelli gruplaşmalar olarak görülürken, diğer yandan da yeni gelenlere içine girmeye çalıştıkları topluma girme olanakları açmaları anlamında entegrasyon için temel dayanak noktası olarak da bakılabilir. Her geleneksel gruplaşma kendine özgü bir var olma ve başka topluluklarla ilişkiye girme biçimi yaratır. Hindistan, Pakistan ve Türkiye kökenli

göçmenlerin en genel ve ortak yanları her üç topluluğun da ticari mekânlar etrafında oluşturdukları ağlardır. Her ne kadar, her topluluk kendi özgün kontak yerleri ve dayanışma mekanizmalarını oluşturma eğilimi taşıyorsa da, aynı mekânları paylaşmaktan kaynaklanan ortak kullanım alanları da kaçınılmaz olarak var edilir. Bu da kişilerin kendi geleneksel ağları yanında başka ağlara da dâhil olma olanağını sağlar. Bu noktadan itibaren tekli aidiyet çok yönlü bir aidiyete doğru evrilme imkânını kazanır. Yerelle evrenselin (Hall, 2014) buluştuğu ve etkileştiği bir durumdur sözkonusu olan.

Türkiyelilerin Özgün Durumu: "Bizim Mahalle" Nasıl Yaratıldı?

"Ben ilk geldiğimde bir terzinin yanında çalışmaya başladım. Fransızlarla ilişkilerimiz yoktu, işten sonra ve Pazar günleri birkaç Türk arkadaşla buluşup bir kahveye gidiyorduk. Zaman geçtikçe kahveye gelenlerin sayısı epeyce çoğaldı. Kahvenin adını da Atatürk kahvesi koymuştuk. Gide gide bazı arkadaşlarla aramızdaki dostluklar gelişti, Fransızca bilen arkadaşlar işlerimizi halletmemizde yardımcı oluyorlardı. Tabi o zamanlar Türkiye'den çok uzaktaydık, gidip gelme olanaklarımız azdı, bulguru bulabilmek için bile bir bakkal bulmak sorun oluyordu. Bildiğimiz ve uğradığımız yerlerden biri de Cadet metrosunun yanındaki Ermeni bakkalıydı. Bulabildiğimiz memleket ürünlerini buradan temin ediyorduk" diyerek özetliyor Yusuf (75 yaşında, emekli, yıllardan sonra Türkiye'ye geri döndü)1970'li yıllardaki Türkiyeli göçmenlerin durumunu.

Türkiyeli göçmenlerin Fransa'ya geliş hikâyeleri 1965'deki ikili anlaşmalardan sonra başlıyor. İlk gelenler Sanayinin yoğun olduğu bölgelere yerleşip fabrikalarda çalışıyorlar. 1980'li yıllara kadar Türkiyelilerin sayısı son derece sınırlı, 12 Eylül askeri darbesinden sonra başlayan mülteci akımıyla birlikte Fransa'daki Türkiyelilerin sayısı hızla artmaya başlıyor. Bir yandan, Türkiye'den gelen mülteciler, öte yandan da Almanya'da yığılmış olan kâğıtsızların Fransa'ya doğru akın etmesiyle, Fransa'daki Türkiyeli göçmenlerin durumu bütünüyle farklılaşıyor. Hatırlatmak gerekir ki, bu dönem aynı zamanda Fransa'da işsizliğin hızla artmaya başladığı ve yabancılar için normal yollardan iş bulmanın oldukça zorlaştığı bir dönemdir de. Başka bir deyişle, hazır iş için sözleşmeli olarak gelinen nispeten güvenli bir göçmenlik durumundan, iş bulurum umuduyla Avrupa'ya tutunmaya çalışan ve bir dizi macerayla kendi memleketini terk eden bireylerin belirsiz ve güvensiz ortamına doğru ilerleyen bir süreçtir söz konusu olan. Sentier denen bölge etrafında kümelenen bu belirsiz grupların legal olanaklarla iş bulma ve para kazanma

imkânlarının ortadan kalkmış olması ister istemez başka kanalların devreye girmesini gündeme getirmiştir. "Duruma her ne pahasına olursa olsun bir çare bulmak zorundaydık" diyor Haydar o zamanki belirsizliği işaret etmek için. Konfeksiyon atölyelerinin yabancı işgücüne dayalı olarak çalışıyor olması Türkiyeli göçmenlerin durumuna bir "çare" olmuştur. Kontrolsüz bir şekilde biriken dinamik işgücü konfeksiyon sektörünün "yumuşak" ve denetimsiz durumundan yararlanarak kendine bir sermaye birikimi ve iş alanı açtı. Bu alandaki belirsizlik ve sosyal güvenlik sisteminin koruma mekanizmalarının dışında oyun kurmaya çalışan yeni bir göçmen kitlesinin oluşumu o zamana kadar yürürlükte olan düzenli iş kavramını bir çırpıda sorunlu hale getirdi.

Türkiyeli göçmenlerin ticari ve derneksel ağları harekete geçirmeleri de bu döneme rastlar. Çok sayıda dernek yeni gelen göçmenlerle eskileri, politik ilticacılarla ekonomik nedenlerle gelenleri aynı mekânlarda bir araya getirir. En önemli derneklerden birisi o dönem özellikle Almanya üzerinden gelen siyasi mülteciler tarafından kurulan Türkiyeli İşçiler Derneği (Association des travailleurs de Turquie) dir. O zamanlar birçok dernek, Türkiye'deki o güncel siyasi atmosferin de etkisiyle Türkiye'ye yönelik muhalif bir çizgi geliştirirken Türkiyeli İşçiler Derneği göçmenlik sorunlarını çalışmalarının odağına koyarak önemli bir rol oynamıştır. Art arda derneklerin, konfeksiyon atölyelerinin bakkalların, kahvelerin ve lokantaların açılmaya başlaması, Strasbourg Saint-Denis semtini Türkiyeli göçmenler için bir çekim merkezi haline getirmiştir. Yeni gelenlerin ekonomik anlamda çok aktif bir girişimcilik faaliyetine soyunması ve iş alanı açması hemşeriliğe bağlı ağların örülmesine ve dayanışma dinamiklerinin yayılmasına yol açmıştır. Mesela bugün çok sınırlı bir alanda on civarında kahve ve onlarca restoran ve diğer ticari yerler Türkiyeli göçmenler tarafından çalıştırılmaktadır. Derneklerin ve ibadet yerlerinin devreye girmesiyle ara mekânların sayısı giderek daha da artmıştır.

Konfeksiyon atölyelerinde başlayan sermaye birikimi ve iş alanları başka sektörlere de sıçramış ve Paris'in bütün semtleri bu ticari ağların yayılma alanına dönüşmüştür. Fransa'daki işletme ve yönetim kurallarına hâkim olmamalarına, dil konusundaki olağanüstü eksikliklere rağmen, Türkiyeli göçmenler el yordamıyla da olsa, batıp çıkma kuralını da bırakmayarak kendilerine bir istihdam alanı yaratabilmişlerdir. Giderek, otuz yıldan beri biriken tecrübelerle, Türkiyeli esnaf ve ticaret adamları kendi hukuki ve yönetimsel altyapılarını da yaratabilmişlerdir. Zamanla muhasebecilerin, avukatların ve yöneticilerin sayısı giderek çoğalmıştır. İlk başlarda tesadüflere dayanan girişimcilik şimdi daha

rasyonel bir biçime bürünmüş, bir anlamıyla normalleşmiştir. "O zaman gözü kara bir biçimde, hiç sonunu düşünmeden işe girişiyorduk. İçimizden biraz bir şey bilen diğerlerine yardımcı oluyordu, ama her şey el yordamıyla ve risklerle ilerliyordu. Tökezleyip düşmek an meselesiydi, zaten durumumuz her zaman düşmüşlük durumundan farklı değildi ki" diye özetliyor Ali (58 yaşında, inşat sektöründe çalışıyor) o günkü koşulları.

Ekonomik Tutunma Yerleri ve Topluma Giriş Kanallarının Açılması

İlk başlarda çaresizlikten gelen ve kendiliğinden bir gelişim eğrisi kaydeden bu girişimcilik dinamiği kısa bir müddet sonra çok kapsamlı bir ekonomik ve toplumsal ağa dönüşüyor. Aşağı yukarı bütün ekonomik sektörler bu çalışma alanına dâhil ediliyor. En çarpıcı gelişmeyi restoran ve inşaat sektöründe gözlemliyoruz. Mesela Paris ve çevresinde açılan restoran sayısı 7200 civarındadır, rötuş yapan terzilerin sayısı ise 4200 kadardır. Her ne kadar Türkiye kökenli göçmenler kendi geleneksel ağları içerisindeki sektörlerde yoğunlaşıyorlarsa da iş imkânlarının çıkması durumunda başka alanlara da kayma konusunda tereddüt etmiyorlar. "1970 yılından beri birçok sektörde çalıştım. Önce konfeksiyonu denedim, oradan bir sermaye biriktirdikten sonra, restorancılık yaptım, şimdi de fotokopi ve baskı işleriyle uğraşan bir dükkânım var. Müşterilerimin hemen hepsi Fransız" diyor Mahmut 40 yıldır süren iş hayatını özetlerken. Bir sektörden başka sektörlere sermaye aktarımı çoğu zaman aynı geleneksel zincir içerisinde belli bir dayanışma çerçevesinde gerçekleşiyor. Strasbourg Saint-Denis Mahallesi bütün ekonomik ve sosyal aktivitelerin birbirleriyle iletişime geçtiği alan olarak merkezi önemini korumaya devam ediyor.

Türkiyeli göçmenleri birbiriyle harmanlayan, bununla da kalmayıp Fransız toplumuyla ve diğer topluluklarla da karıştıran bu mekân aynı zamanda politik etkinliklerin de can damarıdır. Farklı eğilimlerden gruplara ait derneklerin varlığı ve onların militan faaliyetleri bir yandan Türkiyeli göçmenlere var olma alanı açarken diğer yandan da Fransız toplumuyla olan ilişkileri kaçınılmaz olarak sıklaştırıyor. Politik alanlarla ticari alanın iç içe geçtiğini gözlemlemek de çok zor değil. Bir bakıma ticari mekânlar, politik mekânlara dönüşebilmektedir. Aynı zamanda bu ticari mekânlar insanların buluşma yerleri olarak bütün eğilimlerin uğrak yerleri de olabilmektedir. Başka bir deyişle, ticari mekânların bu semtte yoğunlaşmış olması, Türkiye'den gelen bütün ürünlere ve bilgilere yakın olma durumu burayı ikinci bir ev gibi görme psikolojisini yaratabilmektedir.

"Arada bir mahalleye gitmek zorunda hissediyorum kendimi. Bir bakıma insan kendini Türkiye'de hissediyor. Kahveye gidip bir çay içmek, bir iki de sohbet rahatlatıyor insanı. Her ne kadar Fransız toplumuna alışmış olsak da bunun yeri başka" diyor Ahmet (65 yaşında, emekli).

Bu mekânla olan ilişki kişiden kişiye değişmektedir. Özellikle yeni gelenler için bir tutunma ve hasreti azaltma ve korunma alanı olabilirken, eskiler için arada bir uğranılan mekândır. Zira iş bulma, bir eve yerleşme veya oturum alma işlemlerinin yürütülebilmesi büyük ölçüde bu ağ çerçevesinde oluşturulan ilişkilere bağlıdır. Aile çevresiyle olan ilişkiler ve Türkiyelilerin oluşturduğu imkânlarla temasa geçebilmek genellikle bu merkez mekânda gerçekleşir. Özellikle kahveler bu konuda çok önemli bir işlevi yerine getirirler.

Hindistanlı ve Pakistanlıların Mekânı da Strasbourg Saint Denis

Hindistanlıların ve Pakistanlıların bu semte yerleşmeleri de Türkiyelilerle aynı döneme tekabül eder. Sentier bölgesindeki konfeksiyon atölyeleri bu iki topluluk için de bir tutunma noktasıdır. Türkiyelilerde olduğu gibi, belli bir sermaye birikimi ve iş yerlerinin açılmaya başlaması Hindistan ve Pakistanlıları bu mekâna bağlıyor. Vassodeven Vuddamalay bu toplulukların Strasbourg Saint Denis Mahallesinde ikinci bir "vatan" yarattıklarının altını çizer. Hatta "küçük Hindistan" terimini kullanmaktan da çekinmez. Aslında bizde aynı mahalle için aynı anlamda "Küçük Türkiye" terimini kullanabiliriz. Yiyecek maddeleri satan bakkal tipi yerlerin, restoranların, ucuz tarifeli berberlerin, telefon kartları satan dükkânların çoğalması Hindistan ve Pakistanlıları bu semtin ana unsurlarından biri haline getirmiştir. Her ne kadar daha sonra, Hindistan ve Pakistan kökenli göçmenler biraz daha kuzeye doğru yoğunlaşsalar da, Starsbourg Saint Denis bölgesi onlar için bir merkez olmaya devam eder.

Şunun da altını çizmek gerekir ki, Türkiyelilerin, Hindistanlıların ve Pakistanlıların kendine merkez edindikleri semt olan Strasbourg Saint Denis kentin en önemli özelliklerinden biri olan farklı grupların harmanlanması olayını bir kenara bırakmaz. Başka bir deyişle, farklı kökenlerden gelen insanlar, kendi içlerine kapanarak ayrı bir grup oluşturmanın ötesine geçerler. Farklı kültürlerden gelen insanların oluşturduğu mozaiğin içerisinde birer öğe olarak yerlerini alırlar Hindistanlılar ve Pakistanlılar. Türkiyeliler de aynı mekânın bir parçası olarak varlıklarını sürdürürler. Her etnik grup veya

cemaat kendi özgün ilişkilerini belli bir ağ içerisinde muhafaza eder, bu anlamda belli bir kümelenmeden ve ayrışmadan söz edebiliriz; ancak grupların kendi içine kapalı ayrı bir sistem oluşturduklarını söyleyemeyiz. Mesela Pakistanlıların Prado ve Brady pasajlarında yoğunlaşmaları her ne kadar gettolaşma imajını verse de, hemen yanında farklı gruplara ait başka mekânların oluşu heterojen ve kozmopolit bir durum ortaya çıkarır. Araştırmalarımızda ortaya çıkan bir farklılık da işyerlerinin yönetimine ilişkindir. Türkiyeli esnaflar genellikle bir işyerine sahipken, Hindistanlı ve Pakistanlılar zincirleme birkaç işyerinin birden sahibi olabiliyorlar. Görüştüğümüz bir Pakistanlı, 15 restoranın sahibi olduğunu belirtti. Daha sonraki görüşmelerimizde, bu gruplardaki alışkanlıkların şefliğe dayanan hiyerarşik yapıyı özendirdiğini ve belli kişiler zengin olurken diğerlerinin kolaylıkla bunların hizmetine girdiklerini göstermektedir.

Türkiye kökenlilerde ise daha otonom bir davranış biçimini gözlemleyebiliyoruz. Aile ilişkileri bazında oluşturulan sermaye bir veya birkaç kişinin açacağı şirketin kalkış noktasını oluşturmaktadır. Bu birikim biçimi ve aile içi yardımlaşma mekanizması, sermaye yoğunlaşmasını hızlandırdığı gibi, sırayla birkaç kişinin birden şirket sahibi olmasının olanaklarını da yaratmaktadır. Türkiyelilerin, ticaret alanında hızla ilerlemelerinin ve ekonomik koşullarını iyileştirmelerinin altında yatan en önemli faktör sanıyoruz bu özgün dayanışmaya dayalı birikim sürecinden gelmektedir. Ekonomik olarak bir otonom alanın açılması, kişilerin genel olarak özgürlük alanlarını genişleterek kendi topluluğuyla olan çok sıkı ilişkilerde bir gevşemeye yol açarken aynı zamanda içinde yaşadığı toplumla ve diğer kültürel gruplarla daha zengin ağlar kurmasını kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda Türkiyelilerin Fransız toplumu içerisine girmeleri, kendi kabuğundan çıkmaları biraz daha az sorunlu gözükürken Pakistanlılar ve Hindistanlılar için durum daha değişiktir. Grubun sıkı yapısından ve ekonomik bağımsızlığın gecikmesinden dolayı bireyselleşme süreci daha gecikmeli olarak gündeme gelir.

Farklı Kültürlerden İnsanların Ortak Alanlarda Oluşturduğu ilişkiler ağı

Değişik kültürlerden gelen insanların kentteki mekânlarda sıkça karşılaşma durumunda kalmaları onları hemen birbirine yaklaştırıp kaynaştırmaz. Simmel'in de belirttiği gibi, rasyonel bir davranış içerisinde olan kentte yaşayan bireyler her zaman dikkatli davranmak ve "gereksiz" girişimlerden kaçınmak durumundadırlar. Bu dikkatli olma durumu farklı geleneklerden gelen insanlar için daha da geçerlidir. Önceden oluşan önyargılar ve

"yabancı"ya ilişkin var olan mesafe koyma anlayışı biraz daha aktif olarak devreye girer. "Önceleri bir Pakistanlı veya Hindistanlı gördüğümde hiç ayıramıyordum, zaman geçtikçe kimin ne olduğunu anlamaya başladım. Merhaba deyişleri, bir şey isteme biçimleri ve bütün davranışlarıyla hemen kendini ele veriyorlar. Biz de onlar için öyleyizdir belki. Hindistanlılar daha efendi, Bangladeşliler de öyle. Çoğu zaman şakalaşıyoruz bir şey almaya geldiklerinde" diyerek açıklıyor Cemal (Strasbourg Saint Denis'de esnaf) başka topluluklardan gelen kişilerle olan ilişkileri.

Zamanla farklı kültürlerden gelen esnafların ve dolaylı olarak da müşterilerin birbirlerine alıştıkları, bir arada olmayı kabullendiklerini hatta yakın ilişkiler de geliştirebildiklerini gözlemleyebiliyoruz. Her ne kadar her etnik grup kendi içerisinde ayrı ve nispeten sağlam bir ilişki ağı geliştiriyorsa da, diğer geleneklerden gelen insanlarla olan ilişkiler de giderek güçlenmekte, bir başka deyişle kapalı grup olma durumu bir bakıma önlenmektedir. Ticari mekânların bir arada olması ve sokakların bir mekândan başkalarına geçişi kolaylaştırması farklı insanların karşılaşma imkânlarını artırmaktadır. Mesela Türkiyeliler ucuz Hindistanlı berberlerin veya telefon malzemeleri satan Pakistanlıların müşterisi olurken, Hindistanlı ve Pakistanlılar da Türkiyelilerin kurduğu restoranların, bakkalların ve kahvelerin müşterisi olabilmektedir. Gözlemlediğimiz örneklerden en çarpıcı olanlarından biri de Türkiyelilerin gidip geldiği bir kahvehanenin Pakistanlı, Hindistanlı ve Arap kökenli insanların da uğrak yeri olabilmesidir. "Bizim bura herkese açıktır, Türk, Kürt, Hindistanlı, Arap, kim olursa olsun. Her zaman olmasa da ara sıra birkaç milletten insanı kâğıt oynarken aynı masada görebilirsiniz" diyordu Antepli kahveci. Gözleme yapan bir Kürt restoranına gidip gelenlerdeki çeşitlilik de ticari mekânların yarattığı çoklu ilişkileri ispatlayan bir durum. Hüseyin'in ifadeleri de ara mekânların rolünü daha iyi kavramamıza yardımcı oluyor: "Gözlemeyi sevmeyen yok gibi, diğer yemeklerimizi de. Burası her şeyden önce bir buluşma yeri gibi farklı insanlar için. Ayrımın ve dışlamanın olmadığı bir yer rahat olunan ve alışılan bir yerdir. Biz de öyle olmaya çalışıyoruz" .

Sonuç yerine

Her şeyden önce Strasbourg Saint Denis Mahallesi farklı kültürlerden gelen göçmenler için bir dayanak noktası, sığınma yeridir. Burası aynı zamanda çok farklı kültürlerin ve yaşam pratiklerinin bir arada olduğu bir mekândır da. Türkiyeliler, Hindistanlılar ve

Pakistanlılar diğer gruplarda da olduğu gibi içine girdikleri toplumda var olabilmek ve kendi geleceklerini kurabilmek için farklı stratejiler geliştirirler. Kendi değerleriyle başka değerleri karşılaştırma ve gözlemleme imkânı bulurlar. Bir bakıma, kendi kimliklerinin dönüşümü başka bir ortamda, farklı kültürlerin yeşerdiği, birbirine değdiği Tomlinson'un (2013) "karmaşık bağlantılılık" diye adlandırdığı bir ortamda gerçekleşmeye başlar. Koruma güdüleriyle geliştirme, dönüştürme eğilimleri bir arada aynı süreçte iç içe geçerler. Çeşitli kültürlerin bir arada ve yan yana oluşu Paris'in bir semtinde yaşayan insanlara dünyayı açarken, onları kendi köklerinden kopma korkusunu da yaşatabilir. Okyanusta kaybolma duygusu gibi bir şey bu. Kaybolmamak için dışarıya açılan kapıları kapatarak kendi geleneksel kabuğuna dönmek bir çare olarak gözükebilir.

Ancak gözlemler onu gösteriyor ki, bu çeşitliliğin içerisinde olmakla kendisi olarak kalmak arasında bir çelişki olmayabilir. Anadolu'dan gelen bir kişi hem kendi köyünden gelen hemşerilerle kendi köyünün özgünlüğünü hem de dünyanın öbür ucundan gelmiş insanların gösterdiği güzellikleri aynı anda yaşayabilir. Dünyalı olmak illa da kendini inkâr etmek değildir, kendini başka zenginliklerle yeniden inşa etmektir. Bu anlamda hem Türkiye'den hem de Hindistan ve Pakistan'dan gelen göçmenler, "Küçük Türkiye"yi, "Küçük Hindistan"ı (Vudammalay, 2003) ve "Küçük Pakistan"ı "Küçük Dünya"nın içine yerleştirirler."Küçük Dünya" derken kastettiğimiz çok çeşitli mekânları ve kültürleri harmanlayan Saint Denis semtidir. Stuat Hall'in (Hall, 2014) de altını çizdiği gibi, azınlık kültürler kendi direnişlerini örgütlerlerken küresellikle yerellik arasında bir etkileşim kurarak toplumun dönüşümüne önemli bir katkı da sunarlar. Yabancıların kendilerini değiştirme süreçleri illa da çeşitliliğin ortadan kalkması olarak düşünülemez.

Saint-Denis mahallesinde yaptığımız gözlemler, ara mekânların oluşturduğu kamusal alanın varlığının farklı geleneksel yapılardan gelen insanların harmanlanması açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bir başka biçimde söylersek, toplumsal dengeyi ayarlayan bu ara mekânların olmayışı çoğu zaman farklı kültürleri ayrı yerlerde gruplaştırıp kendi içine hapsedebiliyor. Önyargıları ve kültürler arası düşmanlıkların oluşumunu kolaylaştıran en önemli unsur kültürlerin birbirlerini keşfetme olanağını bulacağı mekânlardan yoksun olmasıdır.

Kaynaklar

HALL, S. (2014), "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik, Mülkiye Dergisi, 38 (2), 133-150.

LAPEYRONNİE D. (2008), Le ghetto urbain, Fayard.

WACQUANT L. (2012), Kent Paryaları İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

TOMLİNSON J. (2013), Küreselleşme ve Kültür, Ayrıntı Yayınları.

VUDDAMALAY V. (2003), "Le Little India du Faubourg Saint-Denis", Panoramiques, n° 65, 62-69.

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ARA MEKANLAR: PARİS'İN STRASBOURG SAİNT-DENİS MAHALLESİNDE HİNTLİ, PAKİSTANLI VE TÜRKİYE KÖKENLİ GÖÇMENLERİN GÜNLÜK ETKİLEŞİM ALANLARI

Mustafa Poyraz

6

YOKSULLUĞUN KİMLİĞİ, MEKANI VE İDEOLOJİSİ

THE IDENTITY, SPACE AND IDEOLOGY OF POVERTY

Polat S. Alpman

Abstract

The poverty is not only a description about the income status. There are many studies aimed at this fact known as that it has a cultural context. Related with the subject Oscar Lewis, who brought the concept of "poverty culture" into the literature, explains the poverty as a culture and daily life style transferring to next generations. The poverty possesses its own language and symbols as a culture; but to reduce the poverty as a culture or moral accumulation, which is left to the oppressed on the face of the structural inequalities, means to hide the violence of the poverty and its real conditions. Nowadays, there are studies due to that the poverty is contented again with ethnical, sexual, religious and some similar identities. These studies take on axis the relations between the collective identities, in which the poverty intensifies, and their economic conditions.

In this work, the main claim is that the poverty is not only an economic category but also it is not a life style or a culture invented by the poor and it is one of the sense of self arisen as a result of the domination mechanisms. The poor have some common qualifications derive from their life under the poor conditions. For example, the poverty can include an identity. Some collective identities may be exposed to poverty more than others. However, in this work, the identity of the poverty is an identity, which is -independently whether they are members of same class or not-ascribed to the poor by the other more than the poor themselves and uttered by the poor, as a part of the construction of otherness. This is because the poverty is framed by the urban and the urban space. The poverty is stigmatized as a product of the differentiation, which is described as spatial, marked off and mapped publicly, and the poor tend to internalize and even defend this spatial differentiation. This internalizing and defending tendency of the poor sign the ideological moments of their comprehension the poverty and express it by producing and using suitable cultural materials.

Keywords: Poverty, Culture, Identity, Space, Ideology, Other.

Giriş

Yoksulluk değerlendirildiği ölçütlere, mekana, döneme göre farklı tanımlama kriterleri ile ifade edilebilir. Yoksulluk, genellikle "insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu veya çok benzer biçimlerde mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu ve yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanmaması durumu" (Şenses, 2002: 62-63) olarak tanımlanır. Benzer biçimde günlük temel ihtiyaçların büyük bir kısmını karşılayacak yeterli gelire sahip olmama durumu olarak tanımlanan yoksulluk, istihdamdan, barınmadan, sağlık hizmetlerinden, eğitimden ve sosyal hayatın gereklerinden mahrum olma durumu olarak da tanımlanabilir. Bu çalışma içerisinde yoksulluk ihtiyaç için değil, zenginlik için üretimden kaynaklanan eşitsizlik biçimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de yoksulluk çalışmaları genellikle yapısal değerlendirmeleri, iktisadi ve istatistiki veriler üzerinden yapılan genellemeleri içerir. Bu bakış açısı, yoksullukla ilgili genel görünümü, daha doğrusu sınıf-içi ve sınıflar arası katmanların yoksulluk karşısındaki konumlarını belirtmektedir. Bu yönüyle yoksulluk ile ilgili, daha doğrusu iktisadi göstergelerle yoksul olarak tanımlanan katmanın, toplam içerisindeki yerini göstermesi ve buna neden olan yapısallaşma eğilimindeki vektörleri göstermesi bakımından önemlidir.

Bu değerlendirme biçimlerinden birine örnek olarak TÜİK verileri gösterilebilir. TÜİK 2015'e göre 'mutlak aç' olarak kabul edilen kişiler (yüzde 0,06, yaklaşık elli bin kişi) ile 'yoksulluk sınırının altında' kabul edilen kişiler (yüzde 14,7, yaklaşık 12 milyon kişi) arasında sınıfsal olarak bir fark olmamasına rağmen yoksullukla karşılaşma, yoksulluğu deneyimleme ve yoksullukla başa çıkma stratejilerinin farklılık sergilediği çeşitli çalışmalarda bulgulanmıştır (Dumanlı, 1996; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Oktik, 2008). Bu durumun sabit olmadığı, özellikle Türkiye gibi finans hareketlenmelerinden doğrudan etkilenen ülkelerde oldukça hızlı kaymalar gösterdiği ise yoksulluk meselesini iktisadi araçlarla değerlendiren araştırmacılar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir (Akçay ve Güngen, 2014). Günümüzde yoksulluğun nedenlerine ilişkin açıklamalar genellikle ücretlerin düşük olması, gelir dağılımı bozukluğu, enformel istihdam sorunu, bölgesel gelişme eşitsizlikleri, çarpık kentleşme, düzensiz göç gibi yapısal etmenlerle yapılmaktadır.

Yoksulluğun sadece gelir durumuyla açıklanabilecek iktisadi bir kategori ve tanımlama olmadığının, bunun aynı zamanda sosyal, siyasal, hukuki ve kültürel bir içeriğinin de

bulunduğuna yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Yoksulluğu açıklamaya yönelik ilk girişimler, yoksulluk olgusunu yoksulların kendisinden kaynaklanan bir mesele olarak değerlendirmiş, yoksulların ahlaki yozlaşma, tembellik, zayıflık, beceriksizlik gibi kişisel nedenlerden dolayı yoksul oldukları öne sürülmüştür. Örneğin 16. Yüzyılda, İngiltere Kralı VIII. Henry döneminde aylaklık, idamla cezalandırılan bir suç olarak değerlendirilmekteydi ve o dönemde 72 bin kişi yoksulluğunun bedelini idam edilerek ödedi. Kriminalizasyon, cinsiyetçilik, din ve kötü metafizik ile iç içe geçen ve kişiselleştirilen yoksulluk kavrayışının 1834 yılında, İngiltere'de Yoksulluk Yasası (Poor Law) ile kurala bağlanması, yoksulluğun kişisel bir sorun olarak değerlendirilmesinin aşırı sonuçlarından biriydi. Yoksul olmak, yardıma muhtaç olmak yurttaşlık haklarını ve özgürlüğünü kaybederek sıklıkla çalışmaya zorlanmak anlamına gelmekteydi (Federici, 2009: 61-132, 136; Marshall, 2013: 19-32).

Yoksulluğu refah devletinin hatalı sosyal politikalarının bir sonucu olarak yorumlayan yaklaşımlara göre yoksulluğun nedeni refah devletlerinin sosyal yardım politikalarıdır. Özellikle 1990'lı yıllarda revaçta olan bu yaklaşım, neoliberal ekonomik politikaların yoksulluğu ortadan kaldırmak için gerekli olduğunu, devletin sosyal politikalarının yoksulluğa neden olduğunu, devletin sosyal bir görev olarak eğitim, sağlık, güvenlik ya da çocuk bakımı gibi hizmetleri karşılamasının yurttaşlığı zayıflattığını ve bir tür bağımlılık kültürü (dependency culture) yaratarak bireyselliği ve sosyal sorumlulukları ortadan kaldırdığını; devleti ve hükümeti, toplum üzerinde bir gözetleyici haline getirdiğini öne sürmektedir. Böylece devleti çalışamaz hal getiren bu kamusal yükler onu hantallaştırır. Bununla birlikte devletin bu kadar sorumluluk yüklenmesi aileyi ve sağduyuya dayalı sosyal ilişkileri ortadan kaldırmaktadır. Bu süreç yoksulların aleyhine işlemekte ve gerçekten yardıma ihtiyacı olanların daha az yardım almasına, yardıma ihtiyacı olmayanların ise asalaklaşmasına ve yoksulluğun yapısallaşmasına neden olmaktadır (Marsland 1996; 1991).

Yoksulluğun nedenini yoksulların kendisinde ya da refah devleti modelinde arayanlardan farklı olarak, bunu egemen birikim stratejisi olarak kapitalist üretim biçiminin neden olduğu bir sorun olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Yoksulluğun nedenini kapitalizmin kendisinde görenler açısından yoksullar çalıştıkları sırada bile yoksulluktan kurtulamazlar. Sosyal devlet ya da refah devleti uygulamaları ise kalıcı değil, ancak süreli bir iyileşme sağlayabilir. Sermaye birikiminin sürekliliği için ve kârların azalma

eğilimine ilişkin iktisadi yasa nedeniyle yoksulluk, bu üretim biçiminin tamamlayıcı parçasıdır. Çünkü kapitalizm ile birlikte ortaya çıkan yoksulluk, tarım toplumlarında yaşanan yoksulluktan oldukça farklıdır. Özellikle 16. yüzyılla birlikte başlayan ve kapitalist üretim biçiminin egemenliğine doğru ilerleyen toplumsal değişim süreci beraberinde mekânsal değişimleri ve sosyal belirsizlikleri getirerek yoksulluğun içeriğini farklılaştırır (Buğra, 2008: 23-45; Erdoğdu ve Kutlu, 2014). Marksizmin çok boyutlu kapitalizmin eleştirisi, kapitalist toplumsal formasyonun sınıfsal niteliğine ilişkin bir eleştiriyi içerir. Kapitalizm bir sistem olarak değerlendirildiği için yoksulluk bu sistemin sürekliliğini sağlayan yapısal etmenlerden biridir. Yedek ya da faal işgücü ordusu olarak yoksulların, yoksulluktan çalışarak çıkmaları mümkün olmadığı için yoksulluğun ortadan kalkmasının önkoşulu mevcut üretim biçiminin ortadan kalkmasına bağlıdır.

Yoksulluğu sosyal tabakalaşmanın içerisinde değerlendiren ve bu kavramı Weber'in kullandığı anlamda ele alanlar açısından yoksulluk; mülk sahibi sınıflar içerisindeki bir kategoridir. Weber'in sınıf derken kastettiği şey ortak niteliklere sahip kişilerdir. Marx'ın analizinde sınıf özel mülkiyet ile, bir başka ifadeyle üretim araçları karşısında kişinin konumuna göre belirlenirken; Weber'e göre sınıf mülk sahipliği üzerinden tanımlanmalıdır ve bu tanım mülkiyet sahibi olanlar ile olmayanları içerecek şekilde oluşturulmalıdır. Sınıfsal ayrıcalık ise mülk sahiplerinin pozitif ayrıcalıklığı ve yoksulların negatif ayrıcalıklığı ile tanımlanır. Böylece Weber mülkiyet sahipliği ile yoksunluğu arasında bir sınıf tanımı yapmış olarak sosyal sınıfları da bu aralığa yerleştirerek açıklar. Pozitif ayrıcalıklı sınıflar mülk sahipleri ile ticaret sınıfını içermektedir. Mülk sahipleri, genellikle toprak ve emlak sahibi olanları kapsamaktadır. Ticaret sınıfı ise piyasaya sunulacak malların ve hizmetlerin sağlanması ile ilgilenen tüccarları, bankerleri, meslek erbaplarını, mesleki nitelikleri ya da becerileri konusunda tekel olan işçileri içerir. Negatif ayrıcalıklı sınıflar ise mülkiyet bağlamında özgürlüğü olmayanlar, sınıftan çıkarılanları ve yoksulları içerir. Ticaret sınıfı vasıflı, yarı-vasıflı ve vasıfsız işçileri içerir. Weber pozitif ve negatif ayrıcalıklı sınıf tipleri arasında farklı biçimlerde bulunan köylüleri, zanaatkarları, memurları, esnafları ise orta sınıf olarak isimlendirir (Weber, 1978: 302-307; Edgell, 1998: 22).

Yoksulluğun sınıfsal eşitsizliğin ya da tabakalaşmanın sonucu ya da fenomenlerinden biri olarak değerlendirilmesi ile yoksulluğun açıklanması farklı faktörlerin analizini içerir. Örneğin Friedmann (1996: 162-165) yoksulluk meselesine ilişkin en az dört bakış açısının, yaklaşımın bulunduğunu ifade eder. Ona göre bürokratik, ahlaki, akademik

bakış açılarına ek olarak, yoksulların kendi seslerinin de bulunduğu dördüncü bir bakış açısı bulunmaktadır. Friedmann'a göre yoksulluğa ilişkin bürokratik bakış açısı dar gelirlilik, mutlak yoksulluk, göreli yoksulluk gibi istatistik oranları ile meseleyi değerlendirme eğilimindedir. Yoksulluk kriteri olarak kalori tüketimini hesaplamak ya da düşük ücretliliği odaklanmak bürokratik bakışın yoksulluğu anlama ve açıklama biçiminin özetidir. Bu bakış açısında yoksulluk "tüketebilme yeteneği" ile ölçülen bir orandır. Yoksulluğa ilişkin ahlaki bakış açısı daha çok kültürel değerlerle harmanlanan perspektifleri içerir. Örneğin İslamiyet dinindeki yaygın yoruma göre zenginler ölümlerinden sonra zenginliklerinin ve sahip oldukları malların hesabını vermek için zorlu bir soruşturmadan geçecektir, oysa imanlı fakirler zaten fakir oldukları için bu tür bir soruşturmayı daha kolay atlatacaktır. Dervişlik ya da zühd hayatının idealize edilmesi ile sadaka, fitre ve infak gibi yardımların teşvik edilmesi yoksulluğa ilişkin ahlaki bakışın boyutlarından biridir. Bu muhtaç, mazlum, çilekeş yoksulluğun dışında yer alan tehlikeli sınıflar ya da Marksist literatürdeki ifadesiyle lümpen proletarya ise her an saldırmaya hazır, isyan etmeye eğilimli olarak resmedilir. Yoksulluğa ilişkin akademik bakış açısı yoksulluğu, yoksulların dışında gerçekleşen yapısal bir işleyiş olarak değerlendirmektedir. Bu yapısal yoksulluk kavrayışı dışlanmayı yoksullukla iç içe geçirir. Yoksulluğun bir diğer görünümü ise emeğin marjinalleşmesi ve emek sömürüsüdür. Yoksulluğa ilişkin son bakış açısı ise yoksulların bakış açısıdır; Friedmann'ın ifadesiyle "yoksulların sesi"dir. Yoksullar güçsüzleştirilerek temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ya da bunları karşılamak için gereken kaynaklara ulaşamayan kişilere dönüşmüştür. Kendi kendini yönetme ve politik mücadeleyi de içeren bir biçimde beslenme, barınma, güvenlik ve benzeri birçok gereksinimi tatmin edici düzeyde karşılayamamanın sosyal, politik ve psikolojik gerilimini yaşarlar. Friedmann'a göre yoksulların güçsüzleştirilmesine neden olan alanlara müdahale edilerek onların güçlendirilmesi gerekir; yeni bir yurttaşlık konsepti, sivil toplumun güçlendirilmesi ve yeni bir toplumsal sözleşme ile yoksullukla mücadele edilebilir.

Yoksulluğa ilişkin birçok farklı açıklama geliştirilebilir. Bireysel, kültürel, politik, ekonomik, coğrafi ve dönemsel olmak üzere birçok farklı kriter etrafında yoksulluk kavramı değerlendirilebilir. Beklenildiği üzere, bu değerlendirmelerin her biri yoksulluğa ilişkin gerçekliğin bir yönünü anlamak ve açıklamak gayretinin bir sonucudur. Yoksulluk çalışmaları içerisinde "yoksulların sesi" üzerine çalışmak, yoksulluğun nasıl oluştuğu ve onun yapısal niteliklerinden daha çok yoksulluğun yoksullar tarafından nasıl algılandığı ve nasıl deneyimlendiği üzerine odaklanmaktadır. Yoksulluğun kimliklendirilmesi,

mekânsallaştırılması ve ideolojisi yoksulluğun yoksullar tarafından temsilini anlamanın aşamalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma kolektif kimlikler ile yoksulluk ve yoksulluk kültürü arasında, birbirini yeniden üreten bir ilişki olduğu varsayımından hareket etmektedir. Çalışmada "yoksulluk kültürü" ve "kolektif kimlik" konseptleri üzerinden yoksulluk olgusunun kimliklerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Yoksulluğun kolektif kimlikler ile temsil edildiği, bununla birlikte kentsel mekanın yoksulluğu ve onun kültürünü çevrelediği ve egemen ideoloji ile yoksulların, dünyayı ve içinde bulundukları koşuları algılama, açıklama pratikleri arasındaki ilişkinin sınıfsallığını açıklamayı amaçlamaktadır.

Yoksulluğun Kimliklendirilmesi

Kimlik konusu, sosyal bilimler içerisinde güncelliğini kaybetmeyen konulardan biridir. Sosyolojinin ilgi konusu olan kolektif kimlik, küresel ölçekte yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak halen güncelliğini korumaktadır. Kolektif kimliğe ilişkin ilk açıklama girişimleri klasik sosyoloji içerisinde yer alır. Durkheim'ın "kolektif bilinç", Marks'ın "sınıf bilinci", Weber'in "idrak" (Verstehen), Tönnies'in "cemaat" (Gemeinschaft) kavramlarında karşılık bulan yaklaşımın ortak vurgusu, grup aidiyeti bağlamında oluşan "bizlik" (we-ness) kurgusudur. Cerulo'ya göre (1997: 386-387) eşitli nitelikler etrafında oluşturulan "doğal" ya da "zorunlu" bizlik duygusunun, grup üyeleri tarafından inşa edilen benlik duygusunun nedeni olduğu varsayılmaktadır. Bir diğer ifadeyle klasik sosyolojinin kimlik kavrayışı "somut bireysel davranış ve kolektifliğin gerektirdiği soyutlama arasındaki ilişkiyi" içermektedir (Jenkins, 2004: 17).

Sosyoloji içerisinde kimlik tartışmasının bir diğer boyutu Berger ve Luckman (1991) tarafından temsil edilir. Sosyal gerçekliğin nasıl yapılandırıldığına yönelik sosyolojik geleneğin yeniden yorumlanmasıyla oluşturulan bu sosyolojik teori, fenomenoloji ile bağlantılı olan sosyal inşacı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda kimlik, toplumsal değerlerin kolektif olarak benimsenmesi olarak değerlendirilir. Bir başka ifadeyle kimlik, toplumsallığın sürdürülmesine yönelik, toplum tarafından yaratılan bir inşadır. Böylelikle bireyin nesnel gerçeklik (objective reality) olarak kavradığı ve içinde yer aldığı toplum ile kurduğu ilişki, kimlik dolayımıyla temsil edilir. Bu yaklaşıma göre kimliğin inşa edildiği gündelik gerçeklik "şimdi" ve "burada" düzenlenir.

Yoksulluk kolektif bir kimlik değildir. Yoksulların kendi benliklerine ilişkin deneyimlerini dile getirmelerinde yoksulluklarını sarmalayan, onu ifade edilebilir hale getiren kabuklar üretilir. Sefaletin ve çaresizliğin dile getirilişinde kültürel malzemelerin nasıl bir araya getirildiği, az şey ile nasıl çok şey söylendiği ya da söylenmediği yoksulların kendilerini dile getirmek için geliştirdikleri taktiklerde gömülüdür. Yoksulluk kolektif bir kimlik değildir, denilmişti ancak bu durum, onun kimliksiz olduğu anlamına gelmez. Yoksulluk kimliklendirilir. Özellikle etnik, dini, cinsel, ekonomik, hukuki, politik ve benzeri tahakkümler altında sürdürülen yaşamlar açısından bu durum, belli bir aşamadan sonra yoksulluğun gerekçesi olarak ifade edilir.

Yoksulluk, kimlik göstereni olarak kabul edilemez. Yoksulluğun bir kimlik, yani kişinin kendini ve içinde bulunduğu grubu tanımlama kriterlerinden birine dönüşmesi için kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkilerin yeniden örgütlenmesi gerekir. Oscar Lewis tarafından "yoksulluk kültürü" olarak ifade edilen ve yoksulluğu bir nesilden diğerine aktarılan bir kültür, yaşam stili, kişinin benliğini açıklama malzemelerinden biri olarak tanımlamayı teklif eden bu yaklaşım, yoksulluğu mekan ve egemen ideoloji ile bütünleşen bir kültürel form olarak ele alır.

Melucci (1995: 41-63) kolektif kimliklerin kolektif fiiller ile oluştuğunu öne sürer. Kolektif fiiller ise sosyal ilişkiler aracılığıyla kurulan ve belli bir amacı olan fiillerdir. Amaçların, kaynakların ve sınırların neticesi olarak ortaya çıkan kolektif fiiller, imkanlar ve kısıtlamalar sistemi içerisinde kendi yollarını bularak ortaya çıkarlar. Bu nedenle kolektif fiiller "yapısal ön belirleyicilerin" ya da "değerler ve inançların" ifadesi olarak değerlendirilemez. Bunun yerine, kolektif olarak hareket eden faillerin, organize ettikleri kendi fiillerini inşa ettikleri bir süreç söz konusudur. Buradaki imkanlar ve sınırlara yönelik kolektif algılamaların birliktelik içerisinde şekillenmesi ve yöneldikleri hedeflerin birlikteliği faillerin kolektiflik algısını güçlendirir. Melucci'ye göre kolektif failler, kendilerini tanımlayabildikleri ve çevreleriyle ilişkili oldukları için kolektif fiili üretirler. Kolektif fiilin ortaya çıkmasının ön koşulu ise kutuplaşmış gerilim alanıdır. Kolektif failler açısından çok sayıda ve birbiriyle çelişen ihtiyaçları karşılayabilmek için bu gerilimler kabul edilmeli ve sürdürülmelidir. Böylelikle kolektif failler birbiriyle çelişen ihtiyaçları bütünleştirmeyi ve bu süreci kavramayı başarır. Kolektif olanın sosyal inşası, müzakere ve yeniden müzakere yoluyla sürekli işlemeye devam eder. Bu analize bağlı olarak Melucci kolektif kimliği, kolektif fiilin oluştuğu inşa süreci olarak tanımlar: "Ko-

lektif kimlik, karşılıklı ve müşterek olarak farklı bireyler (ya da daha karmaşık düzeydeki gruplar) tarafından üretilen bir tanımdır ve fiilin yönelimleri ve fiilin içinde gerçekleştiği imkanlar ve kısıtlamalar alanı ile ilişkilidir." Melucci'nin "karşılıklı ve müşterek" bir süreç olarak tanımladığı kolektif kimlik, hem inşa hem de bireyleri ya da grupları birbiriyle ilişkilendiren yinelenen faaliyetler aracılığıyla müzakere edilmektedir.

Yoksulluk kültürü ile kolektif kimlik, yoksulluk koşulları altında bir araya gelen kişilerin kendilerini anlamak ve açıklamak için kullandıkları sosyo-kültürel malzemelerin içerisinde örülür. Örneğin Lewis (1961) yoksulların dünyasından gelen bazı yazarların eserlerindeki suç, şiddet, ihanet, yoksulların yoksullara yaptıkları eziyetler ve benzeri fenalıklar ile daha iyi bir hayat arzusu, sevme ve sevilme isteği, tevekkül ve umut temalarını yoksulluk kültürü ile açıklar. Çalışmanın yapıldığı mahalle Casa Grande'de –ki burası çevresinden yalıtılmış bir yerdir- yaşayan gençlerin büyük bir kısmı çete üyesidir. Meksikalı olmak, Casa Grandeli olmak, bir çete üyesi olmak, bir ailenin, örneğin Martinez, Gomez ya da Gutierrez ailesinin üyesi olmak ve kişinin kendisini ve içinde bulunduğu sosyal grubu bunlarla tanımlaması, onlarla girdiği karşılıklı ve müşterek ilişkilerin içerisinde şekillenir.

Yoksulluğun kimliklendirilmesi iki yönlü bir süreçtir. Bu yönlerden ilki, kişinin bir aidiyet olarak içselleştirdiği ve deneyimlerinin tümel ifadesi olarak dile getirdiği kimliktir. İkincisi ise ona atfedilen, onu içinde bulunduğu koşullara razı etmeye teşvik eden, onun yoksulluğunun gerekçesi olarak dile getirilen kimliktir. Örneğin yoksulluğun etnikleştirilmesi böyle bir sürecin ürünüdür. Özellikle azgelişmiş ülkelerden gelişmiş kapitalist ülkelere ya da otoriter, baskıcı rejimlerden görece demokratik rejimlere yönelik kaçak ya da yasal yollarla gelenlerin, göç ettikleri yerde sürekli baskı, ötekileştirme, kolluk baskısı, denetlenme ve benzeri ayrımcılıklar yoluyla istismara açık hale getirilmesiyle birlikte kentlerde etnik varoşlar ortaya çıkmış ve kolektif kimliğin etrafında yeni bir yoksulluk kültürü oluşmuştur. Dolayısıyla yoksulluk, sınıfsal ve kültürel hiyerarşiler ile dinsel ve/veya etnik aidiyetler ekseninde yeniden tartışılması gereken bir sorun olarak güncelliğini koruyor. Belki bu tartışmaya egemen kültür içerisindeki yoksulluk da eklenebilir. Türkiye'deki milliyetçiliğin yoksulluğa ilişkin söylemindeki hamaset, milliyet, daha doğrusu nesep gibi yoksulluğun da yaratılıştan geldiğine ilişkin homojenleştirme etkisinin bir kolektif kimlik olarak ulusal kimliği desteklemektedir (Can, 2016: 176-179). Böylelikle yoksullar kendi çıkarlarını dile getirmek için egemenlere yönelik herhangi bir itiraz

geliştirmeye isteksizleşmekle birlikte kendilerini egemen kimliğin bir parçası olarak düşünme eğilimini güçlendireceklerdir.

Sonuç olarak yoksulluğun kimliklendirilmesinde yoksulların kendilerini tanımlamaları aşamalardan biridir. Kendilerini yoksul olarak tanımlamak yerine, yoksulluğun üzerine giydirilen kültürel aidiyetleri, kimlik bileşenlerini taşımayı tercih ederler. Örneğin İstanbul'da Kürt olmak; herhangi bir ilden olmak, bir grubun, aşiretin, örgütün, partinin, ailenin üyesi olmak ve/veya kendini bir mahalle ile tanımlamak yoksulların kendi kimliklerini inşa etme süreçlerinin bir parçasıdır. Bunun diğer aşaması, çevrelendikleri mekânsal ve ideolojik sınırlar içerisindeki yoksulların, dışardakiler tarafından yaftalanması, damgalanması ve onların yoksullukları ile kolektif kimliklerini (ya da damgalarını) örtüştürme eğilimidir. Böylece yoksulluk olgusu, yoksulluk kültürü ve kolektif kimlik dolayımıyla sosyal dışlanma ve kent yoksulları üzerinden değerlendirilmektedir. Bir başka ifadeyle, 19. yüzyıla kadar devam eden ve yoksulluğu yoksulların kişisel özelliklerinin bir sonucu olarak yorumlayan anlayış şekil değiştirerek, yoksulluğu, yeni kurbanların sorumluluğu olarak kimliklere devretmiştir.

19. yüzyıla kadar yaygın olan anlayış çalışmak istemeyen ve toplumun sırtından geçinen yoksulların, yani hak edilmiş yoksulluğun günümüzdeki karşılığı, yoksulluk ile kimliği örtüştürmektir. Yoksulların yoksul olmasını onların sorumluluğuna bağlamak, yani kurbanı, mağduru suçlamak ve bunu yoksulun kimliği ile bağlamak; bir taraftan onu sorumsuz, tembel, eğitimsiz, cahil, kumarbaz, ahlaksız olarak damgalarken diğer taraftan yoksulu etnik ya da benzeri bir kimlik ile çağırmak, yoksulluktan kaynaklanan sorunların sorumluluğunu yine yoksullara yıkmanın meşruiyetini üretme gayretinin sonucudur. Özellikle metropol niteliğine sahip kentlerin içinde (inner city) ve onların çeperlerindeki yerleşimlerde kurulan etnik gettoların içerisinde yaşanan yoksulluğun, dışlanma, ayrımcılık ve suç ile bir arada ilerlemesi ve benzer biçimde, örneğin ABD'deki siyahların, toplam nüfusa oranları siyah olmayanlardan çok daha az olmasına rağmen, hala topumun en yoksul kesimi olmalarının nedeni yoksulluğun kolektif kimlikler etrafında yeniden üretilebilmesi mümkün kılan toplumsal düzenlemelerdir (Marks, 1991: 456-459).

Sonuç olarak varsıllık ya da yoksulluk, toplumsal alanlarda gelişigüzel ve kişilerin kendi potansiyellerine ya da kişilik özelliklerine göre dağılmamaktadır. Ekonomik, sosyal, sembolik ya da kültürel sermayenin dağılımını belirleyen dinamikler ve filtreler ya da

elekler, kimlikleri de işleme dahil ederek gerçekleşmektedir. Bu nedenle yoksulluk kültürü ve onun "yoksulluğu yeniden üreten ve içinde yer aldığı toplumsal formasyonun bütününden ayrı bir şekilde düşünülebilecek anlamlar, değerler, pratiklere atıfta" açıklayıcı bir gücü bulunmaz. Yoksulların içerisinde bulundukları yokluk koşulları altında geliştirdikleri yaşam stratejileri ve içerisinde bulundukları koşulları tanımlama biçimleri sadece yoksullukla sınırlı değildir. Onların karşılaştıkları ve baş etmek zorunda oldukları sorunlar ile çevrelendikleri egemenlik ilişkilerini "idare etme" sanatları, örneğin fırsatçılık ve kurnazlık ya da sakınan ve savunan pratikler sergilemeleri yoksulluklarını çözmeye dönük girişimler değildir. Gerçek benliğini, kendi içinde hissettiği benliğini örtmek ve böylece kendini korumayı hedeflemek ile birlikte (Erdoğan, 2016: 29-46) aynı zamanda bunu elinde bir koz olarak bulundurmak ve ihtiyaç hissettiğinde bunu kullanmak da savunma pratiklerinin bir parçasıdır. Örneğin erkek ya da kadın olmanın, Alevi ya da Sünni olmanın, Kürt ya da Arap olmanın bir fayda ya da karşılık bulma olasılığının bulunduğu yerde, bu kolektif kimlik bileşenleri bazen bağlamsal bazen de dayanışma duygusu yaratmak için kullanılabilir. Bu nedenle yoksulluk sadece ekonomik anlamda yeterli gelire sahip olmamakla sınırlandırılabilecek bir olgu değildir.

Yoksulluğun Mekansallaşması

Yoksulluk kültürü kişilerin benliklerinde olumsuz etkilere neden olmakla birlikte onların özellikle tüketim alanlarından dışlanmasına da neden olur. Yoksullukla baş etme süreçleri, yoksulluğuna yüklediği anlamlar, kendine özgü iş görme tarzları ile yeniden üretilen yoksulluk kültürünün (Harvey ve Reed, 1992) gerçekleşmesi gereken koşullardan bir diğeri de mekânsal farklılaşmadır. Kavramı literatüre kazandıran Lewis'e göre yoksulluk, kronikleşen düşük istihdam ve işsizlik ile yedek işgücüne dönüşen kitleler için sürekli hale geldikten sonra geri çevrilmesi zor bir süreçtir. Özellikle muhafazakar ya da sağ siyasal eğilimler tarafından yoksulların aleyhine kullanılan bu kavramın (Harvey ve Reed, 1996: 485-491), yoksulluk meselesine ilişkin tartışmaları, yoksullara indirgeyerek açıklamaya çalışan bir bakış açısını güçlendirdiği öne sürülebilir. Yoksulları sürekli yardım bekleyen bir kesim olarak sunmak, girişim imkanlarından yararlanmamayı tercih ettiklerini öne sürmek ve onlara yönelik mekânsal tecridi onların seçimlerinin bir sonucu olarak göstermek çabası, yoksulları suçlamanın yollarından biridir.

Yoksulluk olgusunu kültür – kimlik bileşkesinde çalışmaya yönelik araştırmalar, özel-

likle 1980 sonrasında, sınıfsal açıklama modeli yerine tüketimi eksene aldı ve kişilerin tüketim tercihleri ile yaşam stilleri arasında ilişki kuran, sınıfsal sömürü ilişkileriyle iç içe giren kültürel ve sosyal pratiklerin kimlik üzerinde nasıl işlendiğini gösteren çalışmalardan biri Bauman'ın (1999) yoksulluk ve tüketim ilişkini gösterdiği Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar isimli eseridir. Bauman bu eserinde yoksulluğun geçmişte olduğu gibi "yokluk ve bedensel tehlike anlamına" gelmediğini; yoksulluğun tüketim üzerinden yeni bir anlam kazandığını ve modern tüketim toplumunda, tüketim şölenine katılamayanların yoksul olarak tanımladığını ifade eder. Ona göre yeni yoksulluk, tüketim standartlarıyla ölçülen bir yaşamın içerisinde kurulan ve "normal yaşam" olarak kabul edilen şeylerden mahrum kalmak anlamına gelir. Yoksulluk "istenilen düzeyde olmama" ya da reklamlarda dönen mutlu yaşam temalı imkanlardan mahrum olmanın bir biçimidir. Bu durum özsaygının kaybolmasına, suçluluk duygusuna, kendini değersiz görmeye ve nihayet kin ve öfkeye dönüşür (Bauman, 1999: 59-61). Bu yoksulluk kavrayışına dahil olan bir diğer unsur mekandır. Mekan tüketimin yoğunlaştığı alanlar olarak "bireylerin değerlerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, piyasa donanımlarını ve bilinç hallerini önemli ölçüde etkileyecek özel toplumsal etkileşim ortamlarıdır" ve mekânsal farklılaşma yoluyla yoksullar mekânsal tüketimden de dışlanırlar. Yoksullar, kentsel mekan içerisinde varsıllardan geri kalan, onların terk ettiği ya da tercih etmediği yerlerde barınmak zorunda kaldıkları için herhangi bir tercihte bulunamazlar (Harvey, 2002). Bir başka ifadeyle; varsıl kesimler, üst sınıflar kent-içi yerleşimlerinde tercih yapabilecek imkanlara sahiptir, ancak yoksullar, alt sınıflar zorunlu olarak yer bulabildikleri yerlerde ikamet ederler.

1980 ve sonrasında kullanılan "yeni kent yoksulluğu" kavramı, kentlerde ikamet eden çalışan nüfusun yoksulluğunu açıklamak için kullanılmıştır. Özellikle sosyal devlet rejimlerinin sona ermeye başladığı ve refah devleti politikalarının sonlandığı yerlerde gözlemlenen bu yeni yoksulluk biçimi, çalışan yoksulluğu olarak da tanımlanmaktadır. Yoksulluğun mekansallaşması kent içerisinde ortaya çıkan yoksul gettolar ve onların dönüşümü ile ilgilidir. Sosyal yardımların hane geçimini temin etmekten uzak olması, prekarizasyonun yoğunlaşması (Taşkıran, 2016: 1748), taşeronlaşmanın rutinleşmesi (Taşkıran,2011a: 6; Taşkıran, 2011b: 138), çalışma koşullarının esnekleşmeşi, işgücünün ucuzlaşması, devlet – sermaye ilişkisinin bir tür ortaklığa dönüşmesi, kapitalizmin devlet eliyle ve yönlendirmesiyle etkinlik – verimlilik gibi objektif değerlerden uzaklaşarak ahabap-çavuş kapitalizmi (crony capitalism) haline gelmesi yoksulluğun mekan-

sallaşmasında rol oynayan faktörlerdir. Yoksullar kent içerisindeki belli yerlerde ikamet ederek çevrelenmekte ve aynı zamanda kendilerini kentten izole etmektedir. Sermayenin kentsel alandaki birikim stratejisinin bir parçası olarak cisimleşen bu sürecin mekânsal karşılığı ekonomik, sosyal ve politik kesişimler içerisinde gerçekleşir. Çünkü Harvey'in (2010: 52) ifade ettiği üzere "[S]ermayenin dolaşımı aynı zamanda mekansal hareket" içerdiği için mekansal farklılaşma aynı zamanda sınıfsal farklılaşmanın ifadesidir. Sermaye birikiminin hareket etme ihtiyacıyla doğru orantılı olarak kentleşme süreci de artar. Dolayısıyla mekansal farklılaşma aynı zamanda toplumda var olan çelişkilerin somutlaştığı alanlardır. Çelişkilerin somutlaşması beraberinde mekanın bir sınıfsal çatışmanın da alanı olarak kurulmasını beraberinde getirir (Harvey, 1985: 117-127).

Yoksulların kentsel mekanda maruz kaldığı prekarizasyon yoksulları sadece proleterleştirmekle kalmaz, onları sosyal bedenden yarı-dışlanmanın bir örneği haline getirerek kendi gettoları dışında konuşmalarının önüne geçer. Böylece kentlilik ya da kentliliğe ait konforların dışında kalanlar olarak sadece çalıştıkları sürece kente dahil olan kitlelere dönüşürler. İşsizler ise toplumun faydasızları olarak, bir başka ifadeyle sosyal olamayanlar olarak gettonun da içine, haneye kadar gömülen hayatlara maruz kalabilir. Kentteki faal ya da yedek işgücü "iş buldukları sürece yaşayan ve emekleri sermayeyi artırdığı sürece iş bulan bir emekçiler sınıfı" olarak (Marx & Engels, 2005: 123), prekarizasyon süreçlerine ve kentteki üretim ilişkilerine, kentin içerisindeki çöküntü alanlarından ya da kenar mahallelerden katılırlar.

Yoksulluğun mekânsal görünümleri, genellikle bir sürgün atmosferinin hakim olduğu ve sosyal hürmetsizlik/aşağılama ile sarmalanmış, kolektif kimlikler üzerinden damgalanmış ve ötekinin gözünde şeytanlaştırılmış, aynı zamanda yasa dışılıkla çerçevelenmiştir. Suçla, kanunsuzlukla ya da geniş kesimlerce paylaşılan önyargılarla etiketlenmiş yoksulluk mekanlarının devlet – sermaye ortaklığıyla ve gerektiğinde yaptırımlar uygulayarak dönüştürülmesi, sermayenin yoksulluk mekanlarını sermaye lehine dönüştürmesini kolaylaştıran bir işleve sahiptir. Yoksulluğun mekansallaşmasının bir diğer yönü ise orada yaşayan yoksulları, enformel emek ilişkilerine ve onun kuralsızlıklarına boyun eğmeye zorlamasıdır. Bu istihdam stratejisi yoksulların görünmez olmasını ve kentin görece cazip alanlarının dışında kalmalarını sağlanmış olur (Wacquant, 2007: 68-69).

Yoksulluğun mekânsallaşmasıyla birlikte oluşan etnik gettolar, enformel emek gücünün, etnik ayrımcılık temelinde sürekliliğini kaybetmeyen, fakat şiddeti düzensiz aralıklarla

değişen sınıf-içi çatışmaya neden olur. Aynı işi yapan hatta benzer gettolarda yaşayanlar arasında bile oluşması muhtemel etnik hiyerarşi ve bu hiyerarşinin içinde barındırdığı latent-manifest çatışma potansiyeli, yoksulluğu bölüşmekten başka bir ortaklıkları olmayan yığınlar halindeki yoksulları kolektif kimliklerine gömmektedir. Ancak buna rağmen yoksulluğun ya da yoksulların ideolojisi bu çatışmaların doğallaşmasına neden olmakta ve yoksulluğun sürdürülebilmesinin kültürel referanslarını oluşturmaktadır.

Yoksulluğun İdeolojisi

Kentin içerisindeki yoksul gettolarda ya da çöküntü alanlarında gözlemlenen yoksulluğun sadece buralarla sınırlı olmadığı, küreselleşme ve neoliberal politikalarla birlikte formel emek piyasasını yeniden biçimlendiren bir enformel emek piyasasının ortaya çıkmasına bağlı olarak, kentlerin yoksulluk mekanlarına dönüştüğü gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte, yaygınlaşan yoksulluğun yoksullar tarafından algılanma, anlamlandırılma ve açıklanma biçiminde ortaya çıkan farklılıklar, yoksulluk ile egemen ideoloji arasındaki ilişki üzerine düşünmeyi teşvik etmektedir.

Egemen ideoloji, egemen sınıfın iktisadi, politik ve toplumsal çıkarlarını sürdürebilmesini sağlayan düşünce, fikir, kanaat, inanç, değer ve söylemlerdir. Toplumsal birlik ve bütünlük illüzyonun yaratılmasını ve toplumsal eşitsizlikten olumsuz etkilenenlerin, egemen işleyişe uyum sağlamasını hedefler. Egemen ideolojinin kitle iletişim araçları ya da yaygın manipülasyon olanaklarıyla yarattığı toplumsal bütünlük illüzyonun yoksulların dünyasındaki karşılığı mutlak bir içselleştirmeyi içermemekle birlikte, onların birleşmelerine ve kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için örgütlenmelerine engel olmayı başarır. Marx ve Engels (2013: 34-35) egemen ideolojinin gerçekliği gizleyen, onu gizemli hale getiren, egemen sınıfların çıkarlarını toplumun genel çıkarı olarak sunan ve nereden bakılırsa bakılsın "baş aşağı duruyor" gibi görünen niteliğini vurgulayarak eşitsizliğin sürdürülmesinde ideolojinin rolünün altını çizer. Marx egemen sınıfların fikirlerinin, genellikle o çağın egemen fikri olduğunu söylerken, bu fikirlerin, düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olan maddi koşulları işaret eder:

"Egemen sınıfın düşünceleri, her çağda egemen düşüncelerdir: Yani, toplumun maddi egemen gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen fikri güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, bu sayede aynı zamanda zihinsel üretim araçlarının da üzerinde denetim kurar; böylelikle zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşüncelerini

de, genel olarak, kendine tabi kılar. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikri ifadesinden, düşünceler halinde kavranan egemen maddi ilişkilerden, yani o bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerden başka bir şey değildir; yani, onun egemenliğinin düşünceleridir" (Marx, Engels, 2013: 52).

Althusser'in toplumsal formasyonu oluşturan düzeylerden biri olarak (ilki ekonomi, ikincisi politikadır) ideolojiden söz etmesi, onun ekonomik ilişkilerin bir türevi olarak değil, toplumsal ilişkilerin bir pratiği olarak değerlendirmesinden kaynaklanır. Hatırlamak gerekirse; Althusser'e göre ideoloji soyut yansımalar olarak değil, hayatın her alanında, örneğin dilin, ibadetin, eğitimin, ailenin içinde kendini var eden ve sürdüren pratiklerdir (Althusser, 2000).

Örneğin Lewis'in yoksulluk kültürü kavramı, egemen ideolojinin yoksulluğu açıklamak için kullandığı malzemelerden biri olarak yorumlanabilir. Lewis yoksulluk kültürü ve onun içindeki evrensel nitelikleri açıklamak için uğraşmasına rağmen varsıllık kültürü ve onun içindeki evrensel nitelikleri açıklamaya zaman ayırmadı. Belki de varsılların zihinsel, ideolojik, sembolik, kültürel, ekonomik ve sosyal varlıklarının, yoksullara ve onların kültürüne göre çok daha güçlü bir etkiye ve ortaklığa sahip olduğunu; varsılların sermaye birikiminin devamını sağlamak uğruna hiçbir ahlaki ilke, etik kural tanımaksızın doğayı tahrip etmekten çekinmediğini; ağır yoksulluk koşulları altında çalışan milyarlarca kişiye rağmen çok az bir azınlığın refahının devletler tarafından meşru kabul edildiğini açıklayarak yoksulluğun nedenlerini buralarda aramak, yoksulları bir kültür içerisinde tanımlayıp yoksulluklarının nedenini bu kültürle ilişkilendirmekten daha ikna edici olabilirdi. Elbette bu eleştiri Lewis'in yoksulluk kültürü kavramının açıklama kapasitesine yönelik bir eleştiri olarak yorumlanamaz; ancak egemen ideolojinin bilimsel pratik de dahil olmak üzere, hayatın tümü üzerinde etkili olduğunu göstermeye çalıştığı öne sürülebilir.

Lewis, yoksulluk kültürünün aile yapısı, harcama alışkanlıkları ve sosyal ilişki kurma biçimlerinde bir kısım özelliklerin evrensel olduğunu iddia eder. Buradaki evrensellik iddiası, egemen ideolojinin etkisi üzerinden de açıklanabilir. Gerçekten de yoksulluk kültürü güçlü bir kadercilik, şiddet kullanımı kolay meşrulaştırma, kanaat etmeyi övme ve benzeri birçok inançla iç içedir. Bu bir bilinç durumu olarak değil, yoksulun zihni üzerinde onu aşan ancak onun tarafından yeniden aşılan bir mücadelenin ürünüdür. Aynı zamanda alttakilerin içerisinde bulundukları koşullara uyum gösterme çabalarının

bir sonucudur. Dile getirdikleri fikirler, inançlar, kanaatler yaşamlarını çevreleyen ilkeler bütünü ya da ahlaki değerler olarak değil, güvenlik duygusunu tesis etmeye en yakın görüşlerdir. Bir anlamda, toplumdaki egemen fikirlerdir.

Yoksulların kendilerini ifade etme, tanımlama pratiklerinin oluşmasında egemen ideolojinin bir politik ve kültürel eklemlenme söylemi olarak sunduğu imkanlar, yoksulluğun dile getirildiği eserlerde kendini gösterir. Örneğin Türkiye'de yoksulluğun büyük bir sempatiyle anlatıldığı 1970 – 80 arasındaki Yeşilçam sineması ya da aynı dönemde icra edilen arabesk müzik böyle bir aktarımı içerir. Neoliberalizm ile birlikte yoksulluğun ve yoksulların tehlikeli birer heyulaya dönüşmesi ve onlarla kurulan diyalogun bir emniyet – güvenlik şeridinin arkasından gerçekleştirilmesi kendini "Arka Sokaklar" gibi televizyon dizileri ile sadece kırık kalplerin sızısını anlatan yeni arabesk içerisinde gösterir. 1980 öncesinde zenginliğin gösterilmesinin gösteriş kabul edildiği ve ayıp olduğu dönemden 1980 sonrasına geçiş, yoksulluğun ayıp ve/veya tehlikeli olduğu döneme geçişti; bu dönemin ruh halini betimleyen parola "köşe dönmecilik" olarak ifade edilebilir. Kolay yoldan zengin olmak anlamına gelen bu parolanın yoksulluk kültürü içerisindeki karşılığı kültürel-politik pratik olarak çalışmayı, çalışarak geçimi aşağılamayı getirdi.

Yoksulların, yoksulluk koşulları altında yaşamalarından kaynaklanan bazı ortak nitelikleri, özellikleri bulunabilir. Ancak yoksulluğun ideolojisi kendi başına ve yoksulların icadı olan bir görme biçimi değildir. Onların kendilerini ve çevrelerini tanımlamak ve açıklamak için geliştirdikleri anlam setlerinin arkasında, (Türkdoğan'ın (1974) Erzurum'daki gecekondu mahalleleri üzerine yaptığı çalışmasında yoksulların kendilerini açıklamak için dile getirdikleri dinsellik örneğinde olduğu gibi) yoksulluğu makulleştirmenin, yoksulluğunu kendisi dışındakilere ifade etmenin araçları bulunur.

Sonuç olarak, yoksulluğun ideolojisi, yoksulluk kültürünün içerisinde ve yoksullar tarafından oluşturulan dünyayı algılama biçimlerinden biri değildir. Egemen ideolojinin sınıfsal olarak parçalanmış toplumsal formasyona yönelik düşünsel mevzilerinden biridir. Yoksulluğun ideolojisi içerisinde yer alan anlamlar, değerler, söylemler, inançlar, kanaat ve benzeri ideolojik parçalar yoksulların kendilerini tanımlamak için kullandıkları kültürel malzemelerden daha çok kendilerinin içselleştirmeleri beklenen kanaatleri içerir. Dışlanmanın olağanlaştığı ve yoksulluğun sıradanlaştığı bir sosyal ilişkiler sistemi içerisinde dünyayı anlama, kavram ve açıklama pratiklerinin egemen ideolojinin çok yönlü şiddeti altında gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

Sonuç

Yoksulluk bir kültür olarak kendi diline ve sembollerine sahiptir. Ancak yoksulluk bir kültüre ya da yapısal eşitsizlikler karşısındaki ezilenlerin ellerinde kalan manevi birikime indirgenemez. Böyle bir bakış açısı, yoksulluğun içerdiği şiddeti ve ona neden gerçek koşulları gizlemek anlamına gelir.

Yoksulluk, yoksullar tarafından icat edilen bir yaşam stili ya da kültürün ürünü değildir. Ancak yoksulların, yoksulluk koşulları altında yaşamalarından kaynaklanan kültürel pratikleri ve ortaklaşan nitelikleri bulunmaktadır. Yoksulluk kültürü olarak ifade edilen bu durumun, yoksulluğu yeniden üreten bir mekanizma olarak tanımlanması, günümüzde yerkürenin neredeyse her yerinde ve yoğun bicimde yaşanan yoksulluğu açıklamaktan oldukça uzaktır. Bugün yoksulluk kimliklerin üzerinde taşınan bir damga olarak kentlerin çeperlerinden kılcallarına kadar her yerde kendini göstermektedir. Yoksulluğun kimliklendirilmesi, yoksulların kendilerinin kendilerine atfettiği bir tanımlama olarak değil; aynı sınıfa mensup olup olmamalarından bağımsız ve ötekilik inşasının bir parçası olarak, yoksula atfedilen bir kimliktir. Sosyal dışlanma pratiklerinin içerisine gömülen ırkçılık, cinsiyetçilik ve benzeri birçok ayrımcılık pratiğiyle sarmal halinde gerçekleşen bu süreç, yoksulları kendi kimliklerine, dolayısıyla yoksulluğa mahkum etmeyi hedeflemektedir.

Yoksulluk kent ve mekanla çevrelenir. Yoksulluk mekânsal olarak tanımlanmış, sınırları çizilmiş ve kamusal olarak haritalanmış bir farklılaşmanın ürünü olarak damgalanır ve yoksullar bu mekânsal farklılaşmayı içselleştirme, hatta kimi zaman savunma eğilimindedir. Kentin içerisinde barındıkları her alan, her an devlet – sermaye ortaklığında gerçekleşecek bir kentsel dönüşüm atağı ile kentten sürülmelerine neden olabilir. Önceden kendi yoksul gettosu içinde görece özerk olan yaşamlar neoliberalizm ile tehdit altında barınmaya dönüştü. Hastalık, köhnelik, suç, şiddet ve kriminalizasyon ile çevrelenen yoksulluk mekanlarının camdan sınırlarla çevrelenmesi ve kendi içine hapsedilmesi, söz konusu mekanların sağaltılmasını da zorlaştırmaktadır. Bunun yerine oraları kentsel dönüşüme açmak ve yoksulları yeniden kentten sürmek, sermaye açısından daha pratik bir çözüm olarak sunulmaktadır.

Yoksulluğun bir sosyal sorun olarak giderek yoğunlaşması karşısında siyasetin sıkışması ve topyekûn sermayeden yana tavır alması, yoksulların yaşamakta olduğu krizi derin-

leştirecektir. Human Development Report 2016'da ifade edildiği üzere bugün "etnik azınlıklar, yerli halklar, mülteciler ve göçmenler olmak üzere yoksul, ötekileştirilmiş ve korunmasız gruplar" insanca yaşama hakkından mahrum ve şiddetli "yoksunluk ve eşitsizlikler, ayrımcılık ve dışlama, sosyal yaptırımlar ve değerler, önyargı ve hoşgörüsüzlük" ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu koşullar altında yoksulluk sorunu siyasal ve ekonomik bir sorun olduğu kadar beşeriyetin uygarlaşma sürecine ilişkin sarsıcı bir imtihanı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Referanslar

AKÇAY, Ü.; A. R. Güngen (2014) Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş, Ankara: NotaBene.

ALTHUSSER, Louis (2000) İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İstanbul: İletişim.

BAUMAN Zygmunt (1999) Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar, çev. Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal.

BERGER, Peter L.; Thomas Luckmann (1991) The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge, New York: Penguin.

BUĞRA, Ayşe (2008) Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İstanbul: İletişim.

CAN, Kemal (2016) "Yoksulluk ve Milliyetçilik", Yoksulluk Halleri içinde, (edi) Necmi Erdoğan, İstanbul: İletişim.

CERULO, Karen A. (1997) "Identity Construction: New Issues, New Directions", Annual Review of Sociology, Vol. 23, 385-409.

DUMANLI, Recep (1996) Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları, Ankara: DPT.

EDGELL, Stephen (1998) Sınıf, çev. Didem Özyiğit, Ankara: Dost.

ERDOĞAN, Necmi (2016) "Garibanların Dünyası Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsileri Üzerine İlk Notlar", Yoksulluk Halleri içinde, (edi) Necmi Erdoğan, İstanbul: İletişim.

ERDOĞDU, S.; Kutlu, D. (2014) "Dünyada ve Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme", Çalışma ve Toplum, 2 (41), 63-114.

FEDERICI, Silvia (2009) Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation, New York: Autonomedia.

FRIEDMANN, John (1996) "Rethinking Poverty: Empowerment and Citizen Rights" International Social Science Journal, 2 (48),161-172.

HARVEY, D. L., M.H. Reed (1996) "The Culture of Poverty: An Ideological Analysis", Sociological Perspectives, Vol. 39 (4), 465-495.

HARVEY, D. L., M.H.Reed (1992) "Paradigms of Poverty: A Critical Assessment of Contemporary Perspectives", The International Journal of Politics, Culture, and Society, Vol. 6 (2), 269-297.

HARVEY, David (1985) The Urbanization of Capital, Oxford: Blackwell.

HARVEY, David (2010) Sermayenin Muamması, çev: Sungur Savran, Sel: İstanbul.

HARVEY, David, (2002) "Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı", 20. Yüzyıl Kenti içinde, (edi) Ayten Alkan, Bülent Duru, Ankara: İmge.

HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2016, "Human Development for Everyone", New York: UNDP.

IŞIK, O.; M. M. Pınarcıoğlu (2001) Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği, İstanbul: İletişim.

Jenkins, Richard (2004) Social Identity, New York: Routledge.

LEWIS, Oscar (1961) The Children of Sanchez, Penguin Books, London.

MARKS, Carole (1991) "The Urban Underclass", Annual Review of Sociology, Vol. 17, 445-466.

MARSHALL, T. H. (2013) "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf", Sosyal Politika Yazıları içinde, der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul: İletişim.

MARSLAND, David (1991) "Beyond The Welfare State", Libertarian Alliance, London. Online Erişim: https://goo.gl/cdanpQ [10.12.2017].

MARSLAND, David (1996) Welfare or Welfare State? Contradictions and Dilemmas in Social Policy, London: Palgrave.

MARX, K.; F. Engels (2005) Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol.

MARX, K.; F. Engels (2013) Alman İdeolojisi, çev. Tonguç Ok, Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel.

MELLUCI, Alberto (1995) "The Process of Collective Identity", Social Movements and Culture içinde, (edi) Hank Johnston, Bert Klandermans, Minneapolis: University of Minnesota Press.

OKTİK, Nurgün (2008) Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, İzmir: Yakın.

ŞENSES, Fikret (2002) Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İstanbul: İletişim.

TAŞKIRAN, Gülçin (2011a), "Sınıf Örgütlenmesinde Yeni Deneyimler, Çalışma ve Toplum Dergisi, 31, 2011/4, 135-162

TAŞKIRAN, Gülçin. (2011b), "Taşeron İşçilerde Örgütlenme Sorunları Sağlık İşçileri Üzerine Bir Araştırma", III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, Poster Bildiri, 24-25. 10. 2011, Kocaeli.

TAŞKIRAN, Gülçin (2016), "Güvencesiz İş Güvenliği Uzmanları, Piyasalaşan İş Güvenliği: Bir Alan Araştırması", Çalışma ve Toplum Dergisi, 2016/4, 51, 1747-1768.

TÜRKDOĞAN, Orhan (1977) Yoksulluk Kültürü, İstanbul: Dede Korkut.

Wacquant, Loïc (2007) "Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality", Thesis Eleven, Sayı: 91, 66–77.

WEBER, Max (1978) Economy and Society - Vol. I, Berkeley: University of California.

7

KARANLIKTA KALANLAR: TÜRKİYE'DE BULUNAN AFGAN MÜLTECİLERİN DURUMU

THOSE LEFT IN DARKNESS: STATUS OF AFGHAN REFUGEES IN TURKEY

Fatih Kahraman[1]

Abstract

It is possible to say that Anatolia hosted refugees from various geographic areas during different periods of history. Particularly, the periodical flow of refugees towards Anatolia starting with the Balkan Wars also included in Turkish refugees from Greece, Romania, Yugoslavia and Cyprus, later on under different circumstances, and thousands of Afghans came to Turkey, fleeing from Soviet Invasion in 1979. The group that became obliged to migrate from the region due to the war having broken out after the invasion of Afghanistan by Soviet Union in 1979 consisted of the Uighurs, Kazakhs and Kyrgyzs as well as Uzbeks. Millions of Afghans leaving their country after Soviet invasion also came to Turkey as well as Pakistan and Iran. It may also be expressed that over 120,000 Afghan refugees constitute a significant part of the population in Turkey. This study deals with the problems that Afghan refugees, who are among the non-Syrian refugee groups in Turkey and whose population and problems have gradually increased in the recent years, experience during the social adaptation process, especially such issues as legal status, employment, accommodation etc. within the scope of various studies conducted.

Giriş

Afganistan'ın son kırk yıllık süre içerisinde farklı ülkeler tarafından işgale uğraması ülkede var olan istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Önce Sovyetler Birliği devamında ise Amerikan güçleri tarafından işgali ile birlikte milyonlarca Afgan'ın ülkesini terk etmek zorunda kaldıkları görülmektedir. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali

1 Yrd. Doç. Dr. Fatih Kahraman, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, fatihkahraman@kmu.edu.tr

ile birlikte başlayan Afgan sığınmacılar krizi sonucunda Türkiye'ye binlerce Afgan göç etmek zorunda kalmıştır. Sovyet işgali sırasında 7 milyondan fazla insan ülkesini terk etmek zorunda kalırken, 1988-2000 yılları arasında 4.6 milyon insan BMMYK aracılığıyla ülkesine dönmüş buna rağmen işgallere bağlı olarak ciddi bir nüfusun ülkeyi terk ettiğini söylemek mümkündür. Yirmi birinci yüzyılın başında yaşanan 11 Eylül saldırısı ile birlikte Amerikan güçleri tarafından işgal edilmesini takip eden birkaç yıl boyunca Afgan mültecilerin 3 milyonu Pakistan'a; 1,5 milyonu da İran'a olmak üzere toplamda 4,5 milyon insan ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Kabil bu süreçte kırdan gelen insanlar için bir hedef konumuna gelirken, ülke nüfusunun toplamda yarısı yer değiştirmiştir. Bu süreç boyunca 700 bin ile 1,3 milyon Afgan ise hayatını kaybetmiştir (UN, 2007). İstikrarsızlığın kronikleştiği bu ülkeden milyonlarca insan farklı coğrafyalara zorunlu olarak göç etmiştir. Afganların göç ettikleri ülkeler arasında Türkiye'de bulunmaktadır. Türkiye'nin özellikle son otuz yıllık süre içerisinde transit ülke konumundan hedef ülke olmaya doğru dönüşen göç rejimiyle birlikte farklı coğrafyalardan mültecilere ev sahipliği yapmaktadır. Afganistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin göç üzerinden yoğunlaşmasıyla birlikte Türkiye'ye gelen Afgan mültecilerin farklı alanlarda yaşadıkları sorunlar mültecilik hallerinin belirsizlik ve güvencesizliğini yansıtmaktadır.

Türkiye-Afganistan İlişkilerini Göç Üzerinden Okumak

Pakistan ve İran dışında ise Afgan mültecilerin dünya ölçeğinde gitmeyi seçtiği bölgeler arasında Avrupa Birliği ve sanayileşmiş ülkelerin de olduğunu söylemek yanlış olmaz. 2001 yılında 77 farklı ülkeye Afgan mültecileri başvuru yapmıştır. Bu ülkeler arasına İzlanda, Şili ve Singapur gibi farklı coğrafyalarda yer alan ülkeler de bulunmaktadır. 1999-2001 yılları arasında AB ülkelerine başvuran Afgan mültecilerin sayısında ise ciddi bir artış yaşanmıştır. Özellikle 2001 yılında sanayileşmiş/gelişmiş ülkelere yapılan başvuruların %80'inden fazlası AB ülkelerine yapılmıştır. Avrupa'da 2000-2004 yılları arasında sığınmacı başvurusunun yapıldığı ülkelere bakıldığında ise Almanya 47.000 başvuru ile ilk sırada yer alırken, Almanya'yı 26.000 başvuru ile Hollanda izlemekte, Birleşik Krallık ise 24.000 başvuru ile üçüncü sırada yer almaktadır (UNHCR, 2005).

Dünya üzerindeki en kalabalık mülteci gruplarından olan Afgan mültecilerin Türkiye ile temasın 1979 yılında Afganistan'ın Sovyet İşgaline dayanmaktadır. TBMM'nin 1982 yılında çıkardığı "Afganistan'dan Pakistan'a Sığman Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye

Kabulü ve İskânına Dair Kanunun" ilk maddesinde Türk soylu Afgan ailelerinin Türkiye'ye yerleşmek isteyenlere imkan vermektedir. Madde 1: "Afganistan'daki olaylar nedeniyle Pakistan İslam Cumhuriyetine sığınmış Türk Soylu Afgan ailelerinden, Türkiye'ye yerleşmek isteyenler, bir defaya mahsus olmak üzere, serbest veya iskânlı göç men olarak kabul olunabilirler" (TBMM, 1982). 1982 yılında çıkarılan bu yasa, Pakistan mülteci kamplarındaki Türk kökenli mültecilerin Türkiye'ye kabul edilmelerinin yolunu açmıştır. 1982 yılı Ağustos ayında Türk hükümeti, Pakistan'dan yaklaşık 4.350 Türk kökenli mülteciyi kabul etme kararı almakla birlikte söz konusu gruplar Doğu Anadolu bölgesine yerleştirilmiştir. Hemen o ay içerisinde Türk Hava Yolları tarafından oluşturulan Karaçi-Adana hava köprüsü üzerinden ilk 366 mülteci Türkiye'ye ulaşmıştır. 1982-1987 yılları arasında Türkiye'de Afganistan gelen 4500 Türk kökenli ailenin yaşadığını söylemek mümkündür (Bentzin, 2010; Taşkın, 2014).

Bu tarihten sonra da Afganistanlı ailelerin Türkiye'ye hemşerilik ağlarını kullanarak özellikle İstanbul'a geldiklerini söylemek mümkündür. Çakırer Özservet (2013)'in cümleleri göçmenlerin sosyal ağları kullanarak Türkiye'ye göçün dinamiğine ilişkin önemli bir tespiti içermektedir:

> *"Göç süresince kullanılan sosyal ağlar durumuna baktığımızda, çoğu kendi öz kaynaklarını ya da akrabalarının yardımlarını kullanarak kaçak yolla göç etmenin maliyetinin üstesinden gelmiştir. Bazıları ise, Türkiye'ye gelmeden önce durak olarak kullandığı ilk ülkelerde (Pakistan veya İran) belirli sektörlerde (inşaat gibi) çalışarak para biriktirerek bu ücreti karşılamıştır. Ara noktada ağlar denildiğinde kastedilen Pakistan, İran gibi basamaklı göçteki duraklarda bulunan ağlardır. Çoğunun bu ara noktada da hemşerisi, akrabası bulunmaktadır. Özbek kökenli göçmenlerin çoğunluğunun Türkiye'ye yönelen göç süreçlerinde ve öncesinde hep Türkiye'de sosyal ağlara sahip olduğu, kaçak yolla gelinse bile, Türkiye'deki hemşerilerine olan güvenleri onların göçlerini kolaylaştırmıştır. Çoğu tanıdık ve akrabalarından bu noktada maddi ve manevi yardım almış durumdadır" (Çakırer-Özservet, 2013: 175).*

2016 yılında BMMYK'nin yayınladığı "Yerinden Edilenler Raporu"nda ise Afgan Mültecilere ilişkin önemli veriler bulunmaktadır. Dünya üzerinde 4.7 milyon yerinden edilmiş Afgan bulunurken, bunların 1.8 milyonu ülke içinde yerinden edilenler içerisindeyken, 2.9 milyonu ise mülteci veya sığınmacı konumundadır. Afgan mültecilerin Avrupa ülkelerine başvuruları 2016 yılı içerisinde de sürmektedir. Almanya'ya 46,300

başvuru olurken, Avusturya'ya 20,200, İsveç'e 16,600, İtalya'ya 16,000 ve Yunanistan'a ise 11,400 başvuru yapılmıştır. Afgan mülteciler arasında bir diğer önemli sorun ise refakatsiz küçük olarak ifade edilen herhangi bir ebeveyn veya kimsenin gözetiminde olmadan göç etmek zorunda kalan çocukların sayısının yüksekliğidir. 70 farklı ülkeye başvuran 75.000 refakatsiz küçüğün büyük çoğunluğunu Suriyeli ve Afgan mülteci çocukların oluşturması, Afgan mültecilerin deneyimlediği risklere ilişkin çarpıcı bir örnektir (UNHCR, 2016: 3-17).

Statülerin ve Yaşamların Muğlaklığı: Türkiye'de Bulunan Afganistanlı Mültecilerin Durumu ve Sorunları

Türkiye'nin değişen göç rejimiyle birlikte farklı coğrafyalardan gelen mültecilere ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş sonucunda, Türkiye'de sayıları 4 milyonu bulan Suriyeli mülteciler ile birlikte özellikle göç literatüründe mülteciliğe ilişkin tartışmalar Suriyeliler üzerinden daha görünür olmaya başlamıştır. 4 milyonluk mülteci nüfus içerisinde ise Suriyeli mülteciler dışında kalan nüfus ise özellikle Afganistan, Irak ve İran'dan gelen yaklaşık 290.000'lik mülteci nüfus oluşturmaktadır. Türkiye'de Suriyeli olmayan iltica başvurularından son on yıllık sürece bakıldığında gittikçe artan bir başvuru artışı görülmektedir. 2006 yılında 4,550 başvuru yapılmışken, 2011 yılında bu sayı 16.000'e, 2013 yılında 44.800'e, 2014 yılında ise 82.000'e ve 2015 yılında ise 100.000'e ulaşmışken, 2016 yılında ise 328.000'e ulaştığı görülmektedir (UNHCR, 2016). Türkiye'de Suriyeli olmayan mültecilere bakıldığında Afgan mülteciler (%37), Iraklı mültecilerden (%40) sonra Türkiye'deki en kalabalık mülteci nüfusunu oluşturmaktadır (UNHCR, 2016).

Afgan mülteciler Türkiye'deki en kalabalık üçüncü mülteci grubu olmasına rağmen Suriyelilerin dışında Türkiye'de yaşayan mültecilerin sorunlarının arka planda veya daha az görünür olma riski bulunmaktadır. Bu eksiklik beraberinde söz konusu grupların yaşam koşullarına ilişkin veri eksikliğini de beraberinde getirmektedir. Türkiye'de BMMYK Temmuz 2017 istatistiklerine göre 119.269 Afgan mülteci bulunmaktadır. Bu sayının %51'ini göç süreçlerinin dezavantajlılık halini yoğun bir şekilde deneyimleyen kadınlar ve çocuklar oluştururken, %49'luk kısmını ise yetişkin erkekler oluşturmaktadır. 2012-2016 yılları arasında Afgan mülteciler ve sığınmacıların sayısında ki artış göze çarpmaktadır. 2012 yılında 18,104 olan sayı, 2013'de 26,256, 2014'te 37,296'ya,

2015'te 94,002'ye ve 2016 yılında ise 122,386'ya ve 2017'de ise 120,529'a yükselmiştir (UNHCR, 2017).

Türkiye'nin İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerinde Afgan mültecilerin görünürlüğünün arttığı görülmektedir. Özellikle İstanbul'un Zeytinburnu ilçesine herhangi bir planlama olmadan kendiliğinden yerleşen Afgan mülteciler deri atölyeleri ve imalathanelerinde çalışarak kente tutunmaya çalışmışlardır. Ankara (Altındağ, Ayaş, Kayaş) İzmir (Özbay-Balpınarı) Bursa ve Eskişehirîn farklı bölgelerine yerleşmişlerdir. Afgan mülteciler ekonomik olarak farklı sektörlerde çalışmakla birlikte sadece Zeytinburnu'nda yaklaşık 500 kadar Afgan mülteci deri ve tekstil atölyesinde çalışmaktadır (Danış, vd., 2006: 70).

Türkiye'de bulunan Afgan mültecilerin için resmi olarak tanınma/var olma temelinde farklı sorunlar ile karşı karşıya kaldıklarını söylemek mümkündür. Afgan mülteciler için önemli sorunlar arasında ise tıpkı diğer mültecilerin yaşadığı Türkiye'de bekleme süresinin uzaması, statü alıp alamayacaklarına ilişkin belirsizlik, göçmenlerin haytta kalma stratejileri arasında yer alan istihdam piyasasına katılım önündeki engellerden olan çalışma izinlerinin olmaması ve devamında kamusal hizmetlerden yararlanamama gibi durumlar sayılabilir. Afgan sığınmacıların üçüncü ülkeye yerleştirilme işlemlerinin durdurulması ise, Türkiye'de yaşayan diğer mülteciler bakımından daha da dezavantajlı bir duruma düşürmektedir. Mülteciliğin ontolojik durumu olan belirsizliği deneyimlemeleri, kendilerini güvende hissedememeleri, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimlerinin olmaması Afgan mültecilerin Türkiye'de yaşamlarını daha da zorlaştıran ve onları psikolojik sorunlar ile karşı karşıya bırakan faktörler arasındadır (Şimşek, 2015: 20-21).

Leghtas ve Sullivan (2017)'ın Türkiye'nin 2013 yılında iltica alanında ilk kanunu olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve söz konusu kanunun ülkedeki mevcut mülteci ve sığınmacı gruplara bakışın değişimine ilişkin önemli tespitler içermektedir.

> *"Türkiye'nin, 2013 yılında iltica alanındaki ilk kanunu olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu kabul etmesiyle diğer ülkelerdeki zulümden kaçanlar mülteci olarak kabul edilirken, dünyadaki diğer ülkelerdeki zulüm olaylarından kaçıp Türkiye'de kalanlar ise kısa vadeli olması hedeflenen "şartlı mülteciler" olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu iki statüden birisi için uygun olmayan ancak menşe ülkelerine ölüm cezası, işkence ya da kötü muamele veya ayrım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle dönemeyecek durumda olanlar da "ikincil koruma statüsü" sahibi olabiliyorlar. Suri-*

yelilere ise "geçici koruma" adı verilen ve ülkelerini terk edip Türkiye'ye gelen kişilere uygulanan bir koruma ve farklı türde haklar sağlanıyor ve kurallar getiriliyor" (Leghtas ve Sullivan, 2017: 4).

BMMYK, 2013 yılında aldığı "mülteci statüsü belirleme" mülakatlarını askıya alam kararı Türkiye'deki sığınma sistemine başvuran tüm sığınmacıların muhatap olduğu belirsizlikle yani sıra kendilerine geldiğinde üçüncü ülkeye yerleştirilme işleminin durdurulması ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu belirsizlik kendisini son dört yıl içerisinde Türkiye'ye gelen Afganistanlı sığınmacılara mülakat tarihi verilmemesinde kendisini göstermektedir. Afganistanlı sığınmacı ve mülteciler Avrupa ülkesi vatandaşı olmadıklarından dolayı, İran ve Iraklı mülteciler gibi ancak bir üçüncü ülkeye yerleştirilmeleri halinde insanca bir yaşama kavuşabilmekteydiler (Şimşek, 2015; İGAM, 2016; Leghats ve Sullivian, 2017). Stephaine-Kaytaz (2016)'ın vurguladığı gibi 2007 yılından itibaren Türkiye'ye yönelen ve gittikçe artan Afgan mülteciler için Türkiye'nin sığınılacak yakın ülkeler arasında yer alması buna rağmen Avrupa Birliği sınırına komşu olması nedeniyle sınır güvenlik önlemlerinin yoğunluğu, mülteciler için Avrupa'ya geçişi zorlaştıran etmenler arasındadır (Stephanie Kaytaz, 2016: 284).

Türkiye'nin 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne Dair Sözleşmeye uyguladığı coğrafi kısıtlama nedeniyle Afganistanlılar için Türkiye'nin onları eksik bir uluslararası koruma ile karşı karşıya bıraktığı söylenebilir. Bu süreçle beraberi mültecilik ve sığınmacılığın getirdiği belirsizlik ve güvensizlik halini söz konusu grup içerisindekiler daha da yoğun bir şekilde deneyimlemeye başladılar. Bu süreç Türkiye'de yerleşebilme umutlarını kaybeden çok sayıda Afganistanlı sığınmacıyı, yasal olmayan ayrıca ölüm riskinin çok yüksek olduğu yolları kullanarak Avrupa ülkelerine gitmeye zorlamıştır. Bu bağlamda AFGANDER (2015)'in yaptığı araştırmada elde edilen veriler dikkat çekicidir. Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan Afganistanlı sığınmacıların %88'inin diğer sığınmacılar ile birlikte Türkiye'yi terk ettikleri görülmektedir. Dünya üzerindeki mültecilerin hedef ülkeleri arasında Avrupa ülkelerinin görülmesinde söz konusu ülkelerin ekonomik olarak güçlü ülkeler olması temel sebeplerdendir. Suriyelilerin 2011 yılından beri Türkiye'de görünürlüklerinin artışı diğer mülteci ve sığınmacı grupların görünürlüklerini kaybetmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum ise kaçınılmaz olarak Afgan sığınmacıları Türkiye'nin en unutulmuş gruplarından biri haline getirmiştir (İGAM, 2016: 2-3).

Afgan Mültecilerin Uyum Sorunları Çerçevesinde Eğitim, Barınma ve

İstihdam

Eğitime erişim mülteci çocuklar açısından yaşadıkları topluma uyumu kolaylaştıran yegane araçlar arasındadır. Eğitim sürecine katılabilen çocuklar başta çocuk işçiliği olmak üzere farklı istismar biçimlerinden de korunabilmektedir. Türkiye'de Suriye dışındaki ülkelerden 42.221 okul çağında mülteci ve sığınmacı çocuk bulunmaktadır. Fakat yaklaşık 400 bin okul çağında olup okula kayıtlı olmayan Suriyeli çocuğun bulunduğu bir süreçte 42.221 okul çağındaki çocuğun okula devamı hakkında güvenilir verilerin bulunmaması kaçınılmaz olmaktadır. Suriyeli mülteci çocukların okullara kaydı hükümet tarafından taahhüt edilse de, Suriyeli olmayan sığınmacı çocuklar için benzer bir vaatte bulunulmadığı görülmektedir (HWR, 2017).

Afgan mülteci ve sığınmacıların barınma alanında da ciddi sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Leghats ve Sullivian (2017)'ın Türkiye'de Afgan mülteci ve sığınmacıları ele alan çalışmalarında, barınacak bir yer bulma ve kira ödeme alanında yaşadıkları zorlukları ve yabancılarla yaşadıkları evleri paylaşmak zorunda kaldıkları, barınmak zorunda kaldıkları yerlerin fiziksel olarak yeterliliğinin olmaması tespitleri arasındadır. Bir diğer sorun olarak ifade ettikleri nokta ise uydu kentlere yöneliktir. Görüşülenlerin daha önce hiç gitmedikleri ve kimseyi tanımadıkları uydu kentlere gitmek zorunda kaldıklarını, Türkiye'deki sistem çerçevesinde düzenlenen kayıt için getirilen bu yasal zorunluluğun doğurduğu sorunlara ve bu sorunların da yaygın bir biçimde bilinmesine rağmen, konut arayan mülteci ve sığınmacıların sorunlarının çözümüne yönelik bir girişimin olmadığını vurgulamışlardır. Çalışmanın dikkat çeken bir diğer noktası ise mülteci ve sığınmacıların sağlık sistemine ilişkin yaşadığı sorunlardır. Türkiye'nin, kamu tarafından sunulan sağlık hizmetleri sisteminin oldukça cömert sayılabilecek bir erişim sağlamasına rağmen Afgan mülteci ve sığınmacıların yaşadıkları mali güçlükler ve dil engelleri nedeniyle hizmetlere erişimleri yetersiz kalmaktadır. Afgan mülteciler ve sığınmacılar mali kaynaklarının olmaması nedeniyle Türkiye hastanelerinde ödemek zorunda oldukları %20'lik payın dahi tedaviye erişimlerini güçleştirdiğini ifade etmişlerdir (Leghats ve Sullivian, 2017: 8-11).

Yasal statüleri, Afgan mültecilerin önüne farklı alanlarda engel olarak çıkmaktadır. Türkiye'nin mevzuatı tüm çocuklar için 12 yıllık ücretsiz ve zorunlu eğitimi öngörürken, Türkiye'nin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, çocuk sığınmacıların hem ilköğretim hem de ortaöğretim alma hakkı olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu kanun

ayrıca mülteci statüsü için dört kategori de oluşturmaktadır. Afganistanlılar, Suriyeliler gibi geçici korunma talebinde bulunamadıkları gibi, eğitim ve sağlık hizmetlerine ve belirli şartların yerine getirilmesi halinde onlara çalışma hakkı sağlayan ikincil koruma statüsü talebinde bulunabilmektedirler. HRW, Mart 2017'de yaşları 5-17 arasında değişen 68 Afganistanlı ve İranlı çocuğun aileleriyle görüşmüştür. Görüşmelerde çocukların eğitim sürecine dahil olamamaları ile birlikte yoksulluk nedeniyle çocuk işçi olma riskinin günden güne arttığını vurgulamışlardır. Görüşmecilerin çoğu uydu kent olmayan İstanbul'a iş bulabilmek için geldiklerini vurgularken, onları bekleyen tehlikelerden hukuki statüye sahip olamadıkları için yakalanıp tutuklanma ihtimalleridir. Görüşme yapılan çocukların 19'u ise ya hali hazırda çalışıyor veya iş aramaktaydılar. Anne babalarının statüleri nedeniyle istihdam piyasasına katılamamaları beraberinde çocukların eğitim sürecinin dışında kalmalarına neden olmaktadır. Her ne kadar devlet okulları ücretsiz olsa da veliler, ulaşım, kırtasiye, okul forması ve malzemeleri gibi eğitim giderlerini karşılayamadıkları görülmektedir. Yükseköğrenimde ise Afgan gençler için ciddi sorunlar bulunmaktadır. 110 bin nüfus içerisinde ise yükseköğrenim sistemi içerisinde bulunana Afganların sayısı ise yalnızca 8'dir (HRW, 2017).

Zorunlu göç sürecinde travmayı derin bir şekilde deneyimleyen gruplar arasında kadınlar da yer almaktadır. Bu bağlamda Afgan kadınlar zorunlu göç nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalmış ve başta Pakistan ve İran olmak üzere farklı ülkelerde mülteci ve sığınmacı olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. Murphy vd. (2013)'nin yaptığı çalışmada Türkiye'de Afgan mülteci kadınların başta derin ve yaygın bir savunmasızlık duygusu ile birlikte savaş travması geçirdikleri belirlenmiştir. Umutsuzluk ve mutsuzluk Afgan mülteci kadınların iç hukuk sisteminde mültecilerin karşı karşıya kaldığı yasal statü belirsizliği nedeniyle sıklıkla ortaya çıkan duygulardandır. Geriye dönüş sürecinin plansız ve zamansız bir şekilde ortaya çıkması Afgan mültecilerin geri dönüşlerde hazırlıksız bir şekilde yakalanmalarını beraberinde getirmektedir. Güler (2013: 121)'in belirttiği gibi, Afganistan'daki siyasi, ekonomik ve güvenli koşullarının dönüşler için uygun olmaması ve çekici etkenlerin yokluğu nedeniyle, ülkeye yapılan toplu dönüşlerin zoraki ve zamansız olduğu görülmektedir.

Sonuç

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş sonucunda Türkiye'ye gelen milyonlarca Suri-

yeli mülteci ile birlikte özellikle yerli göç literatüründe ilginin daha yoğun olarak Suriyeli mültecilere odaklandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye'de farklı mülteci/sığınmacı grupların toplumsal uyum alanında yaşadıkları sorunlara ilişkin çalışmaların yapılması Türkiye'nin değişen göç rejiminin yeni aktörleri olan farklı mülteci gruplarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Türkiye'de sayıları 120 bin olan Afgan mültecilerin Türkiye'de yaşadıkları sorunlara ilişkin yerli literatürde çalışmaların sınırlı olması söz konusu grupların karşı karşıya kaldıkları farklı risklere ilişkin bilgi sahibi olunmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye'de Suriyeli olmayan mülteci grupları arasında nüfus bakımından ikinci sırada yer alan Afgan mültecilerin yaşadıkları en önemli sorunların başında yasal statüye ilişkin tanınma(ma)/kimliksiz olmak sorunu gelmektedir.

Çalışabilmek için özellikle İstanbul, Ankara, İzmir vb. büyük kentleri seçmeleri yaşadıkları uydu kentlerin dışında bu kentlere gelerek çalışmaları beraberinde sınır dışı edilme tehlikelerini getirmektedir. Ebeveynlerin düzenli işlerinin olmaması çoğu zaman işsizlik ile yüzleşmeleri beraberinde çocukların yaşamında da farklı sorunları beraberinde getirmektedir. Mültecilerin yaşadıkları yoksulluk nedeniyle çocuklarını okuldan almaları ve devamında çocukların çalışmak zorunda kalması göçmenlerin hayatta kalma stratejilerinde başvurdukları bilindik bir süreci yansıtmaktadır. Afgan mültecilerin yaşadıkları sorunların başında yasal statü üzerinden deneyimledikleri muğlaklık yer almaktadır. 3. Ülkeye yerleştirilme işlemlerinin durdurulması ve devamında kendileri için tanınan uydu şehirler dışında bir hayat kurmalarının oldukça zorlu bir süreç olması Afgan mültecilerin deneyimledikleri en temel sorundur. Politika yapıcıların Afgan mültecilerin deneyimlediği bu soruna ilişkin ivedikle çözüm bulması ve devamında konuyla ilgili diğer paydaşların da görüşlerine yer vermesi sorunun çözümü için önem taşımaktadır.

Kaynakça

Bentzin, A. (2010), "Türk, Türkistan ve Özbek Kimlikleri Arasında: İstanbul'daki Özbek Göçmenler" in. Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar-Bireysel Yaşamlar, Eds. B. Pusch and T. Wilkoszewski, Kitap Yayınevi, İstanbul, pp.281-296.

Danış, D., Pérouse, J. F., and Taraghi, C. (2006), Integration in limbo, Iraqi, Afghan

and Maghrebi Migrants in Istanbul, Research report submitted to Migration Research Program, Koç University, Istanbul.

Güler, A. (2013), "Uluslararası Mülteci Rejimi: Afganistan Örneği Üzerinden Bir Rejim Etkinliği Analizi", Uluslararası İlişkiler, 9-36, pp. 101-127.

Şimşek, D. (2015), "Türkiye'de Sığınmacı Olmak: Belirsizlikler İçinde Yaşamak", Birikim Dergisi, 320, pp. 16-23.

Taşkın, D. (2014), "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye", TSA, 18-1, pp.175-204.

Leghats, I. ve Sullivian, D. (2017), "Tanrı'dan Başka Kimsemiz Yok: Türkiye'deki Suriyeli Olmayan Mülteciler İçin Kalıcı Çözümlerin Bulunmayışı". Erişim Tarihi 1 Kasım 2017, http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=58a411924

Murphy, T., Çiğdem, G., and Nurlu, S. (2013), War, Trauma and Reality: Afghan Women's Plight in Turkey, Sabancı University, IPC Policy Papers. Erişim Tarihi 3 Kasım 2017 http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2013/04/AFGHAN-WOMEN_SON1.pdf

Özçakırer Servet, Y. (2013), "İstanbul Zeytinburnu İlçesi'nde Afgan Türklerinin Ulusötesi Kentleşme Ağlarının Analizi", FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2, pp.163-181.

Stephaine Kaytaz, E. (2016), "Afghan Journeys to Turkey: Narratives of Immobility, Travel and Transformation", Geopolitics, 21-2, pp.284-302.

TBMM (1982), Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun. Erişim Tarihi 1 Kasım 2017, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc065/kanunmgkc065/kanunmgkc06502641.pdf

İGAMDER (2016), Türkiye'deki Afgan Sığınmacılar; Yaşam Koşulları ve Avrupa'ya Kaçış Nedenleri. Erişim Tarihi 3 Kasım 2017, http://www.igamder.org/wp-content/uploads/2016/08/T%C3%BCrkiyede-Afgan S%C4%B1%-

C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1lar_Proje-Rapor-%C3%96zeti.pdf

HRW (2017), Turkey: Education Barriers for Asylum Seekers. Erişim Tarihi 4 Kasım 2017, https://www.hrw.org/news/2017/05/31/turkey-education-barriers-asylum-seekers

UN (2007), Afghanistan & the United Nations. Erişim Tarihi 5 Kasım 2017, http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/un-afghan-history.shtml

UN (2005), Afghan Refugee Statistics. Erişim Tarihi 9 Kasım 2017 http://www.unhcr.org/subsites/afghancrisis/421316072/afghan-refugee-statistics.html

UNHCR (2016), Türkiye Bilgi Notu. Erişim Tarihi 10 Kasım 2017, http://data2.unhcr.org/en/documents/download/51691

Part II
Urban Studies

8

KENTSEL DÖNÜŞÜM İLE APARTMANLARDAN REZİDANSLARA BOMONTİ'DE "YENİ YAŞAM"[1]

URBAN TRANSFORMATION FROM APARTMENT BUILDINGS TO RESIDENCES: A "NEW LIFE" IN BOMONTI

Çağlayan Kovanlıkaya

Abstract

National and multi-national construction corporations have been carrying out several projects in "rentable areas" of Turkey on the framework of the urban transformation, and especially of Istanbul. The neighborhood of Bomonti has been a major area of the post-2000 period, especially for its central location within easy reach of transportation networks. Its distinguishing character comes from the fact that older buildings are increasingly mixing with a variety of vertical residence-type structures, told to offer a "new life", and locals already settled in for decades, with a new profile of higher-class professionals. At the same time, a slum-like group of structures made out of tin (teneke mahalle) is still part of the neighborhood. This paper draws upon interviews conducted with upper and upper-middle class residents, in an attempt to understand and analyze their relationships to their neighborhood, their perception of it, and their practices of everyday life in this residential space

Keywords: urban transformation in Istanbul, everyday life, practices of everyday life, everyday life of residences

Neoliberal kent politikaları ve küresel inşaat sermayesinin dolaşımı Türkiye'de kentsel dönüşüm sürecinin itici gücü olarak görünür. İstanbul'da 1980'lerden itibaren başlayan

1 Bu çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında yapılan 2014-22 nolu "Sanayi Bölgesinden Rezidanslara: Bomonti'de Mekansal Dönüşüm ve Kent Belleği" başlıklı projenin eksenlerinden biri olarak yapılmıştır.

kentsel dönüşüm projeleriyle kent içi gecekondu bölgeleri, ya da çöküntü alanlarının soylulaştırılması, yenilenmesi, dönüştürülmesi süreci ile karşılaşılmaktadır. Özellikle neoliberal kent politikalarının bir sonucu olan "rant alanı" olarak kent merkezleri çöküntü alanları aynı zamanda yeni sınıfsal dönüşüme de tanıklık etmektedir. 1990'larla kent merkezlerinin dışında kente bağlı, onun konut yükünü azaltmak üzere kurulan uydu kentlerde biçimlenmeye başlayan yeni sınıfsal yapı, davranış, tüketim alışkanları 2000'li yıllarla birlikte kent merkezlerine kaymaya başlamıştır (Yalçıntan vd., 2014; Şen, 2011). Bunun önemli nedenleri kent merkezlerinin çekiciliği, mülklerin yatırım olarak daha fazla getirisinin olması, rantın önemi olarak görünmektedir. Sulukule, Galata, Fener Balat hattı, Tarlabaşı ya da Cihangir semtlerinde yapılan dönüşümler ya da yenileme çalışmaları, merkezlerde kentsel dönüşümün, soylulaştırma politikalarının sosyal boyutlarının da önemini göstermiştir (bkz. Şen, 2011; Şen&Soytemel, 2016; Enlil, 2003; İslam, 2003). Çalışmamıza konu olan İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden bir olan Bomonti semti, gerek çöküntü ya da gecekondu alanları, gerekse eski bir sanayi bölgesi olması ve işletmelerin merkezi terk etmesi ile boşalan binaları ile bu dönüşümün yaşandığı mekanlardan biri olmaktadır. Bomonti'de mekansal dönüşüm olgusuna 2000'li yıllarla birlikte başlamıştır. Bomonti semtinin özellikle teneke mahallesi ya da çöküntü alanları/gecekondu/ bostan (üretim alanları) olarak nitelendirilen yerleşim alanlarının Merkezi İş Alanları (MİA) olarak kabul edilmesinden sonra, uluslararası veya ulusal büyük inşaat şirketleri tarafından yeni bir "rant alanı" olarak belirlenmiştir. Projeler Bomonti semtinin imar planlarının izin verdiği şekilde, fiziki yapıların yatay ve dikey rezidanslar olarak yapılmasına neden olmuştur. İlk olarak yatay olarak inşa edilen rezidans, 2004 yılında Ofton İnşaat Şirketi'nin yaptığı Ofton Elysium Residence olmuştur. Bu rezidans semtin apartmanlarıyla aynı seviyede çok katlı, geniş bir apartman görünümü veren, ancak güvenlikli, *"concierge"* hizmeti olan, içinde her türlü gereksinimin karşılanabileceği küçük alışveriş merkezi bulunan bir yapı özelliği taşımaktadır. Bomonti semtinde rezidansları iki ayrı kısım ve mekansal alanla açıklamalıdır; Bomonti'nin eski yerleşim yerinin içinde, apartmanların olduğu kısımda yatay rezidansların olduğu kuzeyde bulunan alan, diğer kısım ise Teneke mahallesi ile sadece bir cadde (İncirlidere cad.) ile sınır çekilen, ki şu anda kurutulmuş olan İncirli derenin bulunduğu, ve dikey yapıların yan yana dizildiği bir ada biçiminde olan güneyde bulunan alan. Bomonti semti bir yandan semtin yerleşik gündelik yaşam pratiklerinin sürdürülmesine izin verirken, diğer yandan dikey yapılarla, rezidanslarla, farklı gündelik yaşam pratiklerinin inşa edilmesine sahne olmaktadır. Bu da eski yapıların yenilenmesi, çöküntü alanların dönüştürülmesi

ile eğlence, yeme içme, barınma mekanlarına evrilmesiyle kendini göstermektedir. Semte adına veren Bomonti Bira Fabrikası'nın bulunduğu tarihi bina yenilenerek, "Bomontiada" adıyla yeme-içme mekanları, Babylon gibi eğlence mekanı ve yazlık sinema etkinliklerini içinde barındıran üst, üst-orta ya da orta gelir düzeyinde olan semt sakinlerine yeni bir boş zaman (loisir, leisure) mekanı haline dönüşmüştür [2]. Bomontiada sadece semt sakinlerine değil, İstanbul'un çeşitli bölgelerinden gelen kent sakinleri için de dönüşüm sonrası yeni bir "cazibe alanı" haline gelmektedir. Ayrıca 2000'li yıllarda tekstil mekanları olan bir çok işletme de semtin dışına çıktığı için bu alanlarda yeni yeme içme mekanlarının bu gelir düzeyine uygun değiştiği görülmektedir. Görüşme yapılan rezidans sakinleri de semtin gelir düzeylerine göre uygun dönüşümünün yaşanılan mekansal dönüşüm ile paralel gitmesinden hoşnut olduklarını belirtmektedirler.

Araştırma Yöntemi

Araştırma, Bomonti semtinde bulunan yatay ve dikey yapısal özelliklerdeki rezidanslarda ikamet edenlerin gündelik yaşamlarındaki pratiklerin ayrıntılı, derinlemesine tanımını yapmayı, gündelik yaşama verdikleri anlamları, olayları, ilişkileri, süreçleri ortaya koymayı amaçladığından niteliksel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Kümbetoğlu, 2008: 47). Niteliksel araştırma yönteminde araştırılan evrenin niteliğine göre derinlemesine görüşme, katılımlı gözlem, grup görüşmeleri, örnek olaylar, anlatılar vb gibi farklı araçlar/teknikler kullanılır. Bu araştırmada rezidans sakinlerinin Bomonti semti ile ilişkilerine, rezidansta gündelik hayat algılarına, rezidans yaşam tarzı konusundaki düşüncelerini, değerlendirmelerini bir araya getirerek, veri oluşturma amaçlandığından "derinlemesine görüşme" yapılmıştır (Kümbetoğlu, 2008:72). Derinlemesine görüşme tekniği karşılıklı konuşma ve ilişkinin kurulmasıyla başlayan bir sürecin sonunda, bir anlamda görüşme yapan araştırmacı ile görüşme yapılan kişiler arasında güven ilişkisinin de oluşmasına bağlıdır. Bu güven ilişkisi kurulduktan sonra araştırma için gerekli verilerin oluşmasını sağlayacak diğer görüşmecilere ulaşmak olanaklı olur ve araştırma örneklemini oluşturur. Bu da kartopu tekniği ile güven ve işbirliği ile gerçekleştirilir (Kümbetoğlu, 2008: 99). Bu araştırma için de kartopu tekniği örneklemin oluşmasında yardımcı olmuştur.

2 2006 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme hakkını özel sektöre devretmiş, kongre ve alışveriş merkezinden oluşan kültür kompleksi olarak tasarlanmıştır. (Doldur, 2009:49)

Araştırma örneklemi 20 ile 50 üstü yaş aralığında kadın erkek dengesi göz önünde bulundurularak, üst ve üst-orta, orta gelir düzeyinde olup (ki bir görüşmecimiz "Allaha şükür", diğeri de "keyfim yerinde" demiştir) lisans ve lisansüstü (ki çoğu master ve doktora yapmıştır) eğitimi almış, çalışma yaşamında yüksek gelir sağlayan meslek gruplarına sahip ya da kendi işlerinde çalışan, çoğunluğu bekar olan ve evli-çocuklu rezidans sakinlerinden oluşmaktadır. Örneklemin içinde bir tane öğrenci (erkek) ile de görüşme yapılmıştır. Çünkü rezidanslar, özellikle vakıf üniversitelerine yakın olan yerlerde, öğrenciler tarafından sıklıkla tercih edilen ikamet alanları olmaktadır.

Bomonti semtinde bulunan yatay olarak nitelendirilen Ofton Elysium, Ofton Elysium Fantastic, Bomonti Extensa Apartmanı ile dikey rezidans olarak da Anthill Residence ve Divan Residence araştırma alanı olarak belirlenmiş, buralarda ikamet eden konut sahibi ve kiracılarından oluşan bir örneklem grubu ile derinlemesine görüşme yapılmıştır [3]. Metin içinde görüşmeden yapılan alıntılarda isimler farklı kullanılıp, yaş, gelir durumu, ikamet ettiği rezidans referans olarak gösterilmektedir.

Kentsel dönüşümle Apartmanlarla Rezidanslarda Gündelik Yaşam

Gündelik yaşam kavramı, sosyal bilimler özelde sosyolojinin 1960'lı yıllardan itibaren gündeme getirdiği bir kavramdır. Modern gündelik yaşamın tanımlanması ve kapitalist toplumsal yaşamın egemenliği ile başlayan süreçle birlikte, gündelik yaşam, iş ve boş zaman gibi iki temel alanda bireylerin farklı rollerle yaşamı sürdürdüğü bir alandır. Bireylerin toplumda "zaman ve mekan" ikiliği içerisinde kullanılan çalışma zamanı (iş zaman), serbest zaman (boş/eğlence zaman) ve zoraki zaman (ulaşım gibi arada tüketilen zaman) olarak harcadığı zaman bütçesi çerçevesinde yapıp-ettikleri, gereksinmelerini (yeme-içme, giyinme, barınma, boş zaman değerlendirme, komşuluk ilişkileri vs.) karşıladıkları bir alandır. Modernite ve kapitalist sistem ile gündelik yaşam kendi halinde akışa bırakılmamakta, yönlendirilmekte, parçalara ayrılarak örgütlenmektedir (Lefebvre, 1998: 63) Bireyler bir yandan üretici olurken, diğer yandan tüketici halini alır. Sistemi bunun üzerine kurar. Bir yandan çalışırken, diğer yandan ihtiyaçlarını onlara göstererek birer tüketici yapıyor. Çalışmakla elde edilen maddi kazancı harcamak için, dinlenmek, boş zamanını değerlendirmek için alanlar yaratır. Lefebvre'e göre gündelik yaşamda "her şey hesabedilir". Tüketilen nesneler gibi, onları tüketenler ve düşünceleri

3 Görüşmeler 2015 yılında başlayıp 2016 yılında devam etmiştir.

de sayılır ve bir bütünlük içinde yaşarlar. Bu da toplumda "maddi kültürü" oluşturur (Lefebvre, 1998:28) Bir bütünün parçalarını oluşturdukları ve birbirlerini etkiledikleri için bir bütün olarak düşünülmelidir.

De Certeau'ya göre de gündelik yaşam, iş zamanı ile eğlence, boş zaman (loisir, leisure) birbirinden ayrı değil, bir noktada birleşen, türdeş etkinlik alanı olarak nitelendirilir. (De Certeau,2009:103) Gündelik yaşam pratikleri bireyin faaliyetleri üzerinden giden değil, bir yandan konuşma, okuma, üretme, yürüme, alışveriş etme, vb etkinlikler yani yaşam pratikleri üzerinden giden bir kontrol sistemi, ilişkiler sistemi olarak işlerken, diğer yandan bu belirlenmiş ilişkiler sisteminin içine sızan başka bir alanla iç içe işler. (De Certeau, 2009:104) Bu alan *"kullanım taktikleri"* dir. Birey "belli bir mekan ya da dili kullanmaya zorlayan düzende, bu düzeni kullanma tarzına uygun bir oyun uzamı yaratır." (De Certeau,2009:104) Bu uzamlar, mekana göre değildir, stratejilerin üretebildikleri, birimlere ayırabildikleri ve dayatmalar gerçekleştirebildikleri uzamlardır; taktikler aynı uzamları kullanır, manüpele eder ve yolundan döndürebilirler.

Gündelik yaşam, süreklilik gösterir. Tekrarlar içerir, bu açıdan sıradanlaşır. Sıradanlık, düşüncenin arkasındaki güven duygusunun bir sonucu olarak kabul ediştir. Ancak gündelik yaşam aynı zamanda zaman ve mekana göre toplumdaki değişmelerden etkilenerek oluşur. Yani Lefebvre'in belirttiği gibi gündelik yaşam pratiklerini ortaya koyarken, "üslup" ve "kültür" karşı karşıya gelir, kitle kültüründe bölünmeler farklılıkları ortaya çıkarabilir; ancak modern toplumun gündelik yaşamı içinde üsluba duyulan özlem hep kalır. Üsluptaki bozulma içinde yeni bir üslup arayışı hep kendini hissettirir. Bu da "yeniden bir üslup yaratmak, şenliği yeniden canlandırmak, kültürün dağınık parçalarını yeniden bir araya getirmek ve böylece gündelik hayatı dönüştürmek" tir (Lefebvre, 1998: 44). Rezidanslarda ikamet eden sakinlerin görüşmenin bir yerinde apartman ya da bahçeli ev özlemlerini dile getirmeleri, ya da yatay rezidanslarda ikamet edenlerin apartman yaşantısına benzer ama güvenliği de olan bir yapı olduğu için kendilerine yeni bir uzamda tanımlamaları gibi.... Apartman yaşantısının ayrıştırıcı değil, birleştirici olması; zaman ve mekan içinde aynı yaşamı pratik etme anlamındadır. Komşuluk ilişkileri ile yeni uzamlar geliştirme; destek taktikleri, güvenlik taktikleri, (anahtarını bile bırakma ile) yardımlaşma taktikleri geliştirme pratiğidir. Apartmanların sokağa yakınlığı ile sokağın gündelik yaşamından yararlanma ve eklemlenme pratiklerinin olmasıdır. Sokaktaki bakkal, kasap, manav, kahve, terzi, kuaför gibi küçük ve aynı zamanda ilişkinin

kolay kurabileceği, samimi mekanların olması ile bireylerin kurduğu ilişkiler bütünüdür gündelik yaşam.

Rezidanslar gerek apartmanın mekansal işlevi, gerek ilişkisel işlevini, gerekse sokağın tüketim mekanları ile kuruduğu ilişkiselliği değiştirerek yeni bir gündelik yaşam sunma amacındadır. Temelde aynı ilişkisellik bağlamında, yani bağlamından kopuk olmaksızın sunulan yeni hizmet alanları içinde yaşayan birey, kendine göre taktikler ve uzamlar kurma çabası içindedir. İşte böylesi durumlarda "nostalji" bu kurgunun bir yanında bulunur.

Bomonti semtinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm son yıllarda İstanbul'un muhtelif yerlerinde sürdürülen yapısal değişim bakımından aynı, ancak apartmanlarla ayrışmadan yan yana olması itibariyle de farklı bir fiziksel görünüm sergiliyor. Bomonti'de iki tür yapılaşmaya tanık oluyoruz; biri yatay, ki mevcut apartman yüksekliğinde ya da biraz daha yüksek olan ve kapısında bazen "rezidans" bazen de "apartman" yazan yeni yapılar; diğer taraftan dikey, yüksek ve göğü delen bir uzantı olarak yapılan rezidanslar. Dikey rezidanslar bir "ada" biçimindeki imar alanında sanki "ayrılmak, ayrışmak" istermiş gibi bir arada yer alır. Bu ada imar planında Merkezi İş Alanı olarak görüldüğü için yüksek katlı/rezidans tipi yapısal değişime izin vermektedir. Yatay rezidanslar ise eski yerleşim yerinin içinde eski sanayi (Nestle fabrikasının yerinde yapılan Ofton İnşaat Şirketi tarafından yapılan yatay rezidans Elysium, ya da Bomonti Extansa Apartmanı gibi) [4] mekanlarına yapılan rezidanslar semtin yerleşik yapılarıyla, apartmanlarla yan yana yer almaktadır.

Rezidanslarda ikamet edenlerin çoğunun taşınmadan önceki barınma pratikleri apartman dairesi ya da müstakil, bahçe içinde evler olmuştur. Bu nedenle gündelik yaşam pratikleri, taktikler arasındaki farklı konumlanışları, uzamları karşılaştırma yapabilmektedirler. Yeni mekan ile yeni gündelik yaşam pratikleri içinde olarak yeni taktikler geliştirerek, kullanım operasyonları (De Certeau, 2009) yaratabilmektedirler.

Residansların apartman yaşantısının biraz daha güvenliği olan bir biçimi olduğunu söyleyen bir görüşmecimiz bir anlamda yatay ve dikey rezidans ayrımını da ortaya koyar; *" O daha çok apartmana yakındı, bu (Anthill) daha çok sosyal şeyi (olanakları/ortama) fazla olan bir şeydi"* (Ayşe, 40, üst-orta, Anthill)

4 http://arsiv.sabah.com.tr/2006/08/17/em/eml117-20060803-104.html

Rezidanslarda "Yeni Yaşam"

Bomonti'de bulunan rezidanslarda ikamet eden sakinlerinin gündelik yaşamı ile semtin gündelik yaşamı ayrışıyor mu? Pratiklerdeki farklar nelerdir? Gündelik yaşam pratiklerinde etkileşimler oluyor mu? İç içe geçmiş (apartman-rezidans-teneke mahallesi) yapısal farklılıklar gündelik hayatı farklılaştırıyor mu? Semt rezidanslarda ikamet eden üst ve üst-orta gelir düzeyine sahip sakinlerinin gündelik yaşam pratiklerine uygun dönüşüyor mu? sorularına verilecek cevaplar, semtte son yıllarda görülen kentsel dönüşümün mekan üzerinde yaptığı yapısal değişimin yanı sıra gündelik yaşamı ve sonuçta semt belleğini de değiştirip değiştirmediğini ortaya koyacaktır.

Bomonti'de 2000'li yıllarla birlikte büyük inşaat şirketleri tarafından yapılan rezidanslardan dikey olanlarından biri olan Anthill'i yapan şirket (Ant Yapı) reklamlarında *"bir evden daha fazlası"* mottosunu kullanır. Bununla birlikte satın alınan malın değişim değerinden öte *"seçkin bir yaşam tarzı*" vaad ederek, rezidanslarda ikamet edeceklere statüsel bir belirleme ile toplum içinde alacakları konumu da sunar. Lefebvre'e göre reklam bir *ideoloji*dir, meta değerlerinin karışıklığını meta lehine örgütlediği için *metanın ideolojisidir* (Lefebvre, 1998: 109) Reklamlarda, gündelik yaşamda varlığımızı sürdürmek ya da sürdürmemek, sadece sürdürmek veya dolu dolu yaşamak için neyi yemeli, içmeliden, neyi giyinmeli, nerede barınmalı sorularını yanıtladığı yönlendirir ve kişi de yönlendirildikleri nesneleri tüketerek var olacağına inanır (Lefebvre, 1998: 28; 109). Gündelik Hayatın Eleştiri eserinde Lefebvre, kapitalist üreticinin gerçek arzuları belirleyerek tahmin etme yerine tersine çevirerek, üretilmesi en basit olan ve en fazla kazanç sağlayan nesneden yola çıktığını, bunun da onun gereksinimi olduğunu göstermeye çalıştığını söyler. Bunu yaparken de özellikle reklamdan yararlanır. Bir anlamda reklam kurgusal, yapay hayali gereksinimler yaratmanın aracıdır. (Lefebvre 2010:166)

Lefebvre Marx'tan alıntılayarak şunu söyler; "Senin yapamadığın her şeyi paran yapar" (Lefebvre 2010:164). Böylece bireyler sahip olduklarını zannederlerken aslında tüketerek tüketimin birer nesnesi olurlar. Reklamlar da kendi boş zamanlarını onlara satın aldırır. Görüşme esnasında inşaat şirketleri ve reklamlarının sahip oldukları rezidans tercihlerindeki etkileri sorulduğunda bir kadın görüşmeci gazetede ev ararken "*Ne tarzda evler var nasıl fiyatlar. ... Rezidansa bakayım dedim nasıl oluyor rezidans. Ama rezidans mantıkları yeni çıkmış yani. Bir baktım şey, 1600 tl Anthill rezidans, içine bakıyorum yepyeni, yok aşçılık okulu, yok bilmem ne, havuzuydu, spa salonuydu, 1600 lira diyor."* bi-

linmeyeni cezbettiriyor, (Tülay, 31, Evli, üst gelir, Anthill, görüşme tarihi 2015); bir başkası semtte bir apartman dairesinde ikamet ederlerken Antyapı inşaat şirketinin yaptığı Anthill Residence'ın inşa edilme aşamalarını *"... İnşaat başladığından beri seyrediyorduk. Bir de onlar (Antyapı) enteresan bir şey yaptılar. Her kat bittiğinde, kocaman kırmızı, yazdılar. Tabii, kaç katlı olduğunu bilmiyoruz. 1, 2, 3, 4, 5, ..., 25 falan.. Böyle şey; skor gibi oldu artık. Her gün seyrediyorduk"* (Ayşe, 40, Evli, üst-orta gelir, Anthill) diyerek tüketime sunanın tüketiciyi reklam taktiklerinden birini kullanarak nasıl etkilediğini ve izleyiciyi göstergeleriyle nasıl tüketim nesnesi haline getirdiğini gösterir. İzleyici Anthill'den ev alarak bu sürecin işbirlikçisi olur. Bir görüşmeci rezidans tercihini kısaca "*lokasyon, inşaat şirketi ve reklam bence*" diyerek genel eğilimin özetini yapmaktadır .

Rezidanslar aynı zamanda bir tüketim mekanlarıdır; hem satın alınma amaçları dolayısıyla, hem de bünyesinde bulunan eğlence, alışveriş mekanları ile. Rezidanslarda ikamet etmenin amacı sadece "rant aracı" olarak görülmesi değildir. Aynı zamanda ikamet ettikleri için mekanı tüketmektedirler. Tüketim nesnesi ile kurulan ilişki bir "arzu nesnesi" haline dönüşmektedir. Lefebvre'e göre "gündelik hayatta, şimdi ve burada zevk alınır veya acı çekilir" (Lefebvre, 1998:28). Rezidanslarda ikamet edenler, sunulan mal ve hizmetler tüketilmeden önce de bilinen ve tüketildiğinde vereceği zevkin farkında olunarak hareket eder. Aynı zamanda satın alınan yapısal "ev" algısı da farklılaşmaktadır. Ev, rezidansın gündelik yaşam pratiklerinin tüketildiği tüm mekanların toplamı olarak algılanmaktadır; "Rezidansın tümü ev" dir. Hemen hepsinin tanımlaması aynıdır: "*Havuz var, işte sauna var, jakuzi var, buhar odası var, tuz odası var. (etkili oldu mu?) Tabii ki ilk başta. Fitness var, kapalı havuzu var, spor salonu var, açık havuz, bilardo oynayacağın salon, masaj merkezi. Bunların hepsi var bunların hepsinin senin evinin altında olması ilk başta seni çok cezbediyor.*" (Tülay, 31, Evli, üst gelir, Anthill) Evli ve çocuklu olanların da ihtiyaçları için *" Kids Club var"* dır. "*Biz mesela gecenin bir vakti acıkıyoruz, saat 12.00, hemen aşağıda en alt katta 24 saat açık, telefonu kaldırıyoruz hemen makarna, pizza ne istersek, bütün mutfak her şey açık, 24 saat hemen kapıyı çalıyorlar. Yani sanki bir otel odası gibi. Yani yaşam kurgusu o. evet biz mesela bazen şey diyoruz, oda diyoruz, "odaya girdin mi, odadan çıktın mı?". Ev demiyoruz, alışkanlık böyle şey…"* (Birol, 35, Evli, üst gelir, Anthill)

Rezidanslarda ikamet edenlerin hepsi otomobillerini güvenle park edecekleri, güvenlikli *"kapalı otopark"* konseptinin tercihlerindeki en önemli cazibe unsuru olduğunu söy-

lemişlerdir. "*..bıraktım arabayı aşağıdaki otoparka dolayısıyla arabayı nereye bırakacam derdi yok, yukarda(*Bomonti'nin eski yerleşim yerlerini kastediyor*) oturunca öyle bir sıkıntı var çünkü otopark çok uzak eve*." (Esin, 51, Bekar, üst-orta gelir, Anthill) Başka bir görüşmeci de kapalı otopark ve güvenliğin olmasının rezidanstan zevk almasının ereği olduğunu belirtmiştir; " *Daha önceden apartmanda otururken sokak aralarında arabayı koymak için yer aramak zorunda kalıyordum, oysa şimdi hiç zorlanmama gerek yok, aşağıda otopark var, üstelik 24 saat güvenlik de... içim rahat*" (Asım, 42, evli, üst-orta gelir, Anthill). Otomobil faktörü, rezidanslardaki yaşamları inceleyen Bektaş'ın yaptığı araştırmada (Bektaş, 2015) rezidans sakinleri ile özdeşleşen statü gösteren bir araç olarak görülmektedir. Rezidansların kent içindeki lokasyonu, statü ile araç ilişkisinde önemli olmaktadır. Otomobil ile kentle ilişki kuran rezidans sakinleri için otomobilleri ile iş yerlerine ulaşmak önemlidir.

Bomonti semti, görüşmecilerimiz acısından "merkeze yakın" bir lokasyon olması dolayısıyla tercih sebebi ve ulaşım olanakları ile de merkezdedir. Metropollerin en büyük sorunun trafik olduğu bilinen bir gerçektir. Görüşmecilerin hepsinin birleştiği nokta da buranın "merkez"de oluşudur. Merkezilik, ulaşım arterlerine yakın, bağlantı yolları ile iş/boş zaman/zoraki zaman arasındaki bölünmeyi ortadan kaldıran, zaman bütçesinin kısaltılmasına olanak sağlayan ve en önemlisi boş zaman ile iş arasındaki zoraki zamanı aza indiren, bazen ortadan kaldıran bir etkendir: "*Ben açıkçası biraz da işime yakın olduğu için Bomonti'yi tercih ediyorum, çünkü ben yürüyerek gidip geliyorum... Levazım'da (*Levent*) otururken ben metroyla gidip geliyordum işe, iş yerim Bomonti'de"* (Füsun, 28, bekar, orta gelir, Ofton Fantastic Residence) Başka bir görüşmeci "*ulaşım sorununu çözerek kendimize zaman ayırabileceğimizi düşünüyorduk ama ulaşımda geçen zamanı işe kullanıyoruz*" (Pınar, 51, evli, üst-orta gelir, Ofton Elysium Residence) demesi gündelik yaşam pratiklerindeki iç içe geçmişliğin, bütünlüğün altını çizerken, sınırların olamayacağını göstermektedir.

Rezidanslarda ikamet edenler kendilerini meslekleri, üyesi oldukları sınıfsal kategoriler üzerinden tanımlamak yerine "tüketim etrafında örgütlenmiş imajlar, görüntüler ve boş zaman faaliyetleri" (Kellner,2001:207) etrafında tanımlanmaktadır. Rezidansların kendilerine sundukları olanakların, fazladan çaba harcamadan, mesafeler kat etmeden, bir anlamda "evinin" bünyesinde, kolay ulaşılabilir olması ile toplumda daha avantajlı kesimi oluşturduklarını belirtmişlerdir. Gereksinimi olan her türlü faaliyeti bir arada

bulunduran bir mülk sahibi olmak bir prestijdir, bu mülke sahip olma ile gerektirdiği toplumsal statüye de dahil olduğu düşüncesi egemendir.

Bütün görüşmecilerin ayrıca başka ortak noktalarda birleştikleri görülmektedir: biri güvenlik, diğeri hizmet olanakları (*concierge*). Güvenlik konusu da rezidansların tercih edilme nedeni olarak önemli bir unsurdur. Rezidansların güvenliğinin olması "otel mantığı" ile kurumsal işletilmesiyle benzerlik gösterir. Rezidanslar sakinleri açısından "geçiş mekanları" dır. Ev sahipleri de, kiracılar da mekanı deneyimlemenin öneminden söz etmiştir. Ayrıca dikey rezidansların üst katlarının penthouse olarak otel müşterisi gibi gelip geçici sakinlerine hizmet etmesinin otel gibi algılanmasında önemi vardır. Bu nedenle otel mantığı ile işletilen rezidansların sakinlerinin hızlı değişimi, mekanın da hızlı tüketildiğini göstermektedir. "*Yerleşik oturanlar da var, ev sahibi ya da kiracı olarak, ama aynı zamanda kısa dönemli kiralayanlar da var. Aşağıda İngiliz bir firmanın ofisi var, onlar kiralıyor. Bu da sürekli ilişki kurmayı engelliyor*" (Leyla, 52, bekar, orta gelir, Anthill). Başka bir görüşmeci "*özellikle yoğun çalışan, çocuğu olmayan, evini bir otel gibi kullanmak zorunda olan insanlar için pratik diyebilirim (*ama anne babasını kastederek*) 365 gün burada yaşasalar hiç zannetmiyorum bu binada oturabileceklerini, çünkü basıyor bir noktadan sonra...*" (Elif, 32, evli, üst-orta gelir, Anthill) Yaptığı iş nedeniyle farklı şehirlerde yaşamak zorunda kalan ve bu süreci otellerde geçirmek zorunda kalan bir görüşmeci rezidans kiralama tercih sebebini geçici bir mekan olarak tüketmek olarak belirtmektedir; " *Uzun süre otellerde kalmaya başladım. Hep iyi otellerde kalıyordum. Belli bir standarttaki otellerde kalıyordum. Ve otellere çok ciddi bir paralar ödemeye başladım. ... Dolayısıyla çeşitli ev ihtiyaçları doğdu. Ve o dönemde gerçekten çok yoğundum. Birkaç tane rezidansa baktım. Bu Divan'ın rezidansı benim gördüğüm daire sıfır bir daireydi. Dayalı döşeliydi ve bütün mobilyaları hiç kullanılmamıştı ve full döşeliydi. Yani a dan z ye bütün mutfak eşyalarından tutun televizyona mutfak tan koltuk takımına yatak odasına her şey dayalı döşeliydi. Kapıyı açtım ve direk bu tarafa taşındım...Dolayısıyla eşyalarımı koyabileceğim, gidip geldikçe de kalabileceğim bu ufak yeri tuttum. Ama önümüzdeki günlerde burada fazla yaşamayı düşünmüyorum açıkçası çünkü bana küçük geliyor. ...Artıları çok ama eksileri de var açıkçası.*" (Vedat, 34, bekar, üst gelir, Divan Residence)

Gerek yüksek ve dikey olanlarda, gerekse yatay olan rezidanslarda ikamet etmek, güvenlikli binalarda güvende olmak, girişte güvenlik personeli ve "resepsiyon görevlileri" tarafından karşılanmak, otoparkın kontrol altında tutulması, koridorların kameralarla

gözetlenmesi anlamına gelmektedir. Ancak bu durum ikamet edenler için rahatsız edici bir unsur değildir. Metropol şehirlerde nereye gidilirse gidilsin işyerleri, alışveriş merkezleri, sokaklar zaten kameralarla ve güvenlik kontrol araçlarıyla gözetlenip kontrol edildiği için gündelik yaşantının sözde "olağan akışı" olduğu inancı ile benimsetilmektedir. Bu da "sizin güvenliğiniz için" sloganıyla verilmektedir. Bu nedenle rezidans sakinleri için olağan yaşam akışının bir parçası ikamet mekanının güvenlik gerekçesiyle kontrol ediliyor oluşudur. "*Bu ne demek mesela Anthill'de 40'a yakın güvenlik var. Üç vardiya çalışıyorlar. Araç girişinden tutun işte kapılarda… Mesela size şöyle bir örnek vereyim: Otoparkı var bu bir. (*bu önemli*) İkincisi, örneğin ben otoparkta şu an gideyim arabanın camını biraz açayım, bir ya da iki saat içinde size bir uyarı gelir hemen. Aracınızın farkında mısınız, camı açık diye. Yani kameralarla her tarafta kamera var. Kameralarla denetliyorlar, yetmiyor, bir de devamlı geziyorlar, bütün katları. Yani güvenlik sistemi öylesine bir sistem değil.*" (Birol, 35, evli, üst gelir, Anthill) Evli ve çocuklu başka bir rezidans sakini de "*Valla, çocuklar için İstanbul'da biraz zorunluluk haline geldi. Hoş bir şey değil. Övünmek için de söylemiyorum. Ama içim rahat. Çocuklar için burada bahçe var, park var, havuz var. Yani evin içinde kapatmıyorum çocukları. Ee, etrafta güvenliğin olması zaten büyük şey.*." (Ayşe, 40, evli, üst-orta gelir, Anthill)

Güvenlik, metropollerde yaşamanın bir zorunluluğu olarak algılanmaktadır. Bu durum da metropolde yaşamın belki de "bedeli" olarak nitelendirilebilir. "*Sürekli biri sizi gözetliyor, düşünsenize. Yani bir komşunuz gürültü yapsa siz polisi arayacaksınız, bekleyeceksiniz, bir sürü mesele çıkacak... Benim öyle bir derdim yok. Ben güvenliği arıyorum. İki dakika sonra, komşuya rica ediyorlar benim adıma. Kimin aradığını bile bilmiyor komşu* " (Ayşe, 40, evli, üst-orta gelir, Anthill) Apartman ile rezidans arasındaki güvenlik açısından gündelik yaşam pratiklerine yansıyan eylemlerin farklılığını ortaya koyan bu düşünce, kendinizin yapması gereken eylemlerin satın alındığında kendinizi yansıttığını düşünmenizi sağlamaktadır.

Rezidanslarda sunulan *"concierge"* hizmetleri ve rezidansların giriş katlarında ve bünyelerinde bulunan marketler zinciri mekanları (Migros ve Carrefour), gündelik yaşam gereksinimi mekanları (eczane, terzi, kuaför, kuru temizleme vb.), apartmanların olduğu mahalle içindeki bakkal, kasap, manav, elektrik-su tesisatçısı, terzi, kuaför gibi küçük alışveriş mekanları ile girilen ilişkinin yerini alır. Aynı zamanda temizlik işinin *concierge* hizmetlerinin içinde oluşu ev içi hizmet alımı için "güvenilir" bir hizmetli bulma zorun-

luluğunu kaldırır. "*Her şeyin bir bina içinde olduğu veya bir kompleks içinde olduğu şeyleri seviyorum. Yani konforlu geliyor. Öbür türlü şöyle geliyor: İşte ev kirasını vereceksiniz, aidat vereceksiniz, gidip spor salonuna üye olacaksınız falan filan diye baktığınızda… Burada her şey içinde oluyor... civardaki bakkallar vesaireler 24 saate yakın servis yapıyorlar. İşte aşağıyı aradığınız zaman "yaa su bitti, peynir bitti" veya bir liste veriyorsunuz, eve getirebiliyorlar bunları. Hatta sizin adınıza yerleştirebiliyorlar bile.* " (Kemal, 42, bekar, üst gelir, Divan Residence) Evli ve çocuklu bir görüşmeci hizmet satın alıyor olmanın sağladığı avantajları otel hizmeti anlayışıyla özdeş görüyor ve evinin misafiri oluyor; "*içine girip yaşadıktan sonra, evet, çok şey fark ediyormuş. Onu anladım. Yani, benim burada musluğum bozulsa iki dakika sonra biri gelip tamir ediyor. Televizyonum bozulsa on dakika sonra biri gelip tamir ediyor. O kadar büyük avantaj ki.. Çamaşır makinem bozuldu. Üç-dört günlüğüne gitmesi gerekiyordu. Hemen pat, bir tane yeni getirdiler. Düşünsenize, iki tane çocuk var evde. Her gün kullanılıyor. Yani, içine girip yaşadıktan sonra "yaa" dedim, "dünya varmış hakikatten." Yani burnum aksa, kapıda biri var düşünsenize. Bundan daha şey ne olabilir? Daha konforlu ne olabilir? Neredeyse otel hayatı yaşıyoruz.*" (Ayşe, 40, Evli, üst-orta gelir, Anthill) Oysa mahalle içindeki küçük alışveriş mekanları sadece bir tüketim mekanı değildir. Onlar aynı zamanda rezidanslardaki resepsiyonun görevini yerine getirir: "anahtarın bırakıldığı bakkal amca" ya da "gelen misafirleri bazen sizin adınıza karşılayan" dır. Rezidansların resepsiyonları ile apartmanların hizmetlisi "kapıcı" arasında ilişkisel farklılık ve benzerlikler vardır. Apartmanlardaki yönetim de bir tür "denetim yeri" dir, ancak kurumsal değildir. Yönetim vardır ama kapıcı güvenlikten sorumlu tutulan bir kişi değildir. Profesyonel ve kurumsal bir yönetim tarafından görevlendirilmiş ve denetlenen değildir. Kapıcılar aynı zamanda apartmanda oturanlardan biridir. Oysa rezidanslardaki resepsiyonda bulunan ya da güvenlik görevlisi olanlar kurumsal ilişki kurmak zorunda olan çalışanlardır. Bu çalışanlar rezidans sakinlerine isimleri ile resmi bir dille (bey, hanım gibi) hitap etmektedir. Sakinler tarafından kendilerine bu şekilde hitap edilmesi bir ayrıcalık olarak belirtilmektedir. "hoş geldiniz Birol bey ya da Ayşe hanım" ya da spor salonuna indiğinde "Elif hanım size uygun spor hareketleri" diyen profesyonel bir spor hocası gibi çalışanların ilgisi, kendilerini tanıtmadan tanınmış olmaları farklılık olarak görülmektedir. Oysaki bu göstergeler, görünmez olan ama bedeli ödenerek alınan eylemlikleri ifade ettiğinin farkına varılmamaktadır. Statü satın alınır. Ayrıca gündelik yaşam pratikleri de kurumsal bir merci aracılığıyla karşılanmaktadır; "*evde yumurta olmadığında resepsiyonu arıyorum, hemen geliyor*".(Tuna, 24, bekar, öğrenci, Anthill). Apartmanlarda kapıcılardan istenen bakkal, kasap, manav alışverişleri

"concierge" hizmetleriyle paralellik içermektedir. Apartmanlarda anahtar bırakılan bir mekandır/kişidir kapıcılar, rezidanslarda "güvenlik"tir. Denetimlidir. aynı zamanda kolay erişilebilirdir. İzin verildiği sürece ikamet edenlerin temizlik, onarım, posta işlerini kendileri adına üstlenir; "*Hani resepsiyonu olması benim için çok büyük bir kolaylık çünkü gündüz evde değilim, çok seyahat ediyorum. Güvenlikli olması benim için daha iyi. İşte, asansörü var. Kolayca her şeyimi halledebiliyorum. Apartmanda yardımcı olan teknik servisler var. O benim için önemliydi*" (Gül, 36, bekar, orta gelir, Bomonti Extansa Apartmanı) Başka bir görüşmeci "*bir şey olur da evi kaybedersek falan, bu imkanları kaybettiğim için çok üzüleceğim. Evi kaybettiğim için değil de.. O şeye alışınca*" (Ayşe, 40, Evli, üst-orta gelir, Anthill) diye söz ettiği boş zaman mekanlarına ulaşımı kolaylaştırması dolayısıyla rezidansın yaşam tarzı haline geldiğini ifade etmektedir. Bunun dışında rezidansların, başka mekanlara giderek alınacak olan boş zaman hizmetlerini, spor salonu, spa, güzellik merkezi, havuz, sauna sunduğu diğer hizmetlerdir. Bu hizmetler ikamet edenin gündelik yaşam pratikleri için girdiği ilişkiyi, onun adına üstlenerek aynı zamanda zaman ve mekanda ortaklaşmayı, birlikte olma halini kesmektedir. Rezidanslarda bu mekanlar sadece rezidans içinde ikamet edenlerin karşılaştıkları "sosyal ortam" olarak nitelendirilebilecek alanlar olarak görülür. Güvenlik, *concierge* hizmetleri, boş zaman mekanları günlük yaşam pratiklerinden yeme-içme, barınma, eğlence gibi eylemliliklere cevap verirken, sosyalleşme mekanlarında pratiklerin işleyişi gereksinimlere cevap vermemektedir.

Rezidanslarda gündelik yaşam pratikleri *"izole edilmiş",* "*kalıp bir yaşam*", *"tek düze bir yaşam standartı"* nı sunar. Görüşmecilerinden bir kısmı aslında rezidansları " *kendimi bir kafese kapatılmış hissediyorum artık. Yani şurada oturuyorum. Evde yalnız kaldığımda insan sesi duyamıyorum. Hani sokaktan bir cıvıltı, bir şey duyarsın, ben ona alışmışım herkes ona alışmış*." (Tülay, 31, Evli, üst gelir, Anthill) bu ilişkilerden arınmış yer olarak görür. Apartmanlarda yaşamı deneyimlemiş olan sakinlerden bir kısmı da apartmanlarla rezidanslarda oturma arasındaki farkı *"gökyüzünü görmek"* olarak tanımlamaktadır. (Leyla, Aynur...) İzole olma halini bir başka görüşmeci de "*Yağmur yağıyor, kar yağıyor sesi* [yok]…" (Birol, 35, Evli, üst gelir, Anthill) diyerek tanımlamaktadır.

Komşuluk ilişkileri de apartmanlarda olduğu gibi doğal akışı içinde gelişmez, kimsenin kimse ile ilişki kurmak için gayrette bulunmadığı, sunulan hizmetlerle (*concierge*, profesyonel yönetim) bir anlamda "otel" gibi kendi evlerini gören rezidanslarda ikamet edenler için sınırlıdır. Görüşmecilerden biri kötü bir apartman komşuluğu deneyimlediğini

belirtmiş ve rezidansta oturmayı da "*... gidelim komşu olmayan bir yerde yaşalım"* (Elif, 32, evli, üst-orta gelir, Anthill) diyerek ön kabulle tercih ettiklerini belirtmiştir. Başka bir görüşmeci de "*Asansörde karşılaştığım veya lobide karşılaştığım insanlarla selamlaşıyoruz.. spor salonun karşılaştıklarınızla keza öyle biraz şey yapabilirsiniz. Ama diğer ölçüde anladığımız anlamda komşuluk şeyi burada pek yok*." (Kemal, 42, bekar, üst gelir, Divan Residence). Asansör ve sosyal ortamlarda kurulan ilişkiler "yalıtılmış bir sosyal ilişki" olarak nitelendiriliyor. Sosyal ortam rezidansların içinde yalıtılmış bir biçimde yapay (yeşil alan, gezi alanı vs) alanlar, sosyalleşme alanları olarak görülmektedir.

Semtle olan ilişkilerinde yatay ve dikey rezidanslar arasında farklılık vardır. Yatay rezidanslarda oturanlar semte gelen metro ağını kullanıp rezidansa gelene kadar sokağı kullanıyorlar. Dikey rezidans sakinleri semtin sokaklarını çok tercih etmiyorlar. Alışveriş için mekanın kendisinin sunduğu olanaklardan yararlanıyorlar. Yatay rezidansların birinde ikamet eden bir görüşmeci "*Yani, bir kere, yani yaşam çok kolay. Her şey bulunabiliyor. Mahalle hayatı da var. Ama işte pazarı da var. Bir takım kolaylıkları var. Cafe'si, restoranı; her şeyi var aslında. Nişantaşı'na çok yakın. Metroya çok yakın. Bir de, inşallah ileride, bira fabrikası açıldığında* (Babylon'dan bahsediyor*), eğlence merkezine de yakın olacak*" (Gül, 36, bekar, orta gelir, Bomonti Extansa Apartmanı) Ayrıca " *Evet. Pazardan ve etraftaki bakkallar ve marketlerden*" alışveriş yaptığını söyleyerek sokaktan kopmayan bir gündelik yaşamı tercih ettiğini söylemektedir. Evli ve çocuklu bir dikey rezidans sakini ikisi arasında fark görmemekte, ancak rezidans içinde pratiklerini gerçekleştirmektedir ;". *Ama onun dışında başka bir avantajı da şöyle var. Yukarı çıktığımda, hani. Carrefour'a mahkum değilim. İstersem kasap, manav da var*" (Ayşe, 40, evli, üst-orta gelir, Anthill) Bu ilişki gündelik yaşamın akışı içinde fazla rastlanmadığı için, ayrıca her iki rezidansın bünyesinde bulunan marketlerin çevredeki apartmanlara da hizmet verebildiği için semtin alışveriş mekanlarını dönüştüreceği öngörülmektedir.

Başka bir nokta da rezidansların olduğu bölge ile Teneke mahallesi, yerleşim alanları olarak karşı karşıyadırlar. Ortalarından geçen yol ve kurutulmuş dere bir tür *"görünmez sınır"* olarak görülebilir. B. Şen ve E. Soytemel'in çalışmasında da belirttikleri gibi kentsel dönüşüm ya da soylulaştırma süreci yeni yapısal değişimlerle devam ederken eski yerleşim yerlerinden yerinden edilme de bir süreç haline gelmektedir. "Soylulaştırıcılar (yeni mekanlarda oturan yeni orta sınıf aktörleri) ve soylulaştırıcı olmayanlar komşu olabilmektedir" (Şen&Soytemel, 2016:111) Rezidans sakinleri bu yapılardan rahatsız

olmadıklarını, ancak bir gün onlarında kentsel dönüşüm politikasının ve sürecin bir sonucu olarak yerinden edilme ile karşılaşacaklarını düşünüyor. "*Yavaş yavaş gidiyorlar her gün bir tanesi gidiyor, şehrin dışına gönderiliyorlar,... orası bir anda cazibe merkezi olunca "hadi siz kapı dışarı" oluyor. Bu bir dönüşüm, kimi suçlayacağız burada?"* (Elif, 32, evli, üst-orta, Anthill) Görüşmeciler kendileri rahatsız olmadıklarını söylerken ekseriyetle o mahallede oturanlarla ilişki kurmamak için otomobil ya da taksi kullanıldığını da eklemişlerdir. Bu durumu geçici durum olarak görüyorlar. Ancak bir görüşmeci karşı mahalle ve sakinlerinin gündelik yaşam pratiklerine nostalji ile bakmaktadır; "*Arada zurna sesleriyle düğün falan yapıyorlar...benim hoşuma gidiyor çünkü orada bir hayat var, hayatı duymak hoşuma gidiyor, ve insanların hani eğlenerek yaşadığını bilmek çok hoşuma gidiyor"* (Esin, 51, bekar, üst-orta gelir, Anthill)

Sonuç

Semte görülen yatay ve dikey rezidans sakinlerinin tercihleri de gündelik yaşam pratiklerinde kurulması istenilen ilişkiyle orantılıdır. Yatay rezidans tercih edenler semtin olağan akışı içinde olmayı, gündelik yaşam pratiklerini sokağa yakın olmakla tanımlarken, dikey yüksek rezidanslarda oturanlar sokaktan uzaklaşmada görmektedir. Dikey rezidansların içinde bulunan hane sayısı (Anthill yaklaşık 800 hane) bir semtin mahalle olmasıyla eşdeğer olduğu için, yapısal dikeylik ve kendi bünyesinde hizmetlerin bulunması dolayısıyla, aynı zamanda mekanın bir "mahalle" olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ayrıca bir mahallede bulunan tüm gündelik yaşam pratiklerini tüketecek alanları içinde barındırdığı için de ilişkileri sınırlandırmakta, başka bir ifadeyle "kendi yaşam alanını" belirlemektedir. Rezidanslar izole edilmiş, kapalı bir ortam görünümü vermesine rağmen, merkezde oluşu, ulaşım ağlarına kolay erişim, güvenlik, kapalı otopark, sosyal ve ticari alanların olması cezbedici özellikler olarak yeni gündelik yaşamın da kurucu unsurları oluyor. Ayrıca concierge hizmetleri semt ile girilelecek herhangi bir gündelik yaşam ilişkisini kesin bir alanı temsil eder. Bu da rezidans yönetiminin yönelttiği tüketici uzamlarının oluşmasını sağlar. Bireyler de bunu kendileri için kurgulandığının farkında olmadan birer nesnesi olarak, bedeli oldukça fazla olan "rezidans aidatı" adı altında ödeyerek satın alırlar. Böylece rezidanslarda kurgulanan, yapay yaşam sakinleri tarafından tüketilir, rezidanslar da tüketim mekanları olurlar.

Rezidanslar Bomonti'nin semt belleğini yıkan bir alan kaplamaktadır. Bu yeni alan,

içinde yaşayanlarıyla birlikte, yeni bir bellek oluşturmaya başlamıştır. Bir anlamda bellek dönüşümü de yaşanmaktadır. Kentsel dönüşüm öncesi birbirlerini tanıyan, komşuluk, etnik beraberlik, yakınlık, sokağa daha yakın olan apartmanların yerini komşuluk ilişkilerinin sadece giriş, resepsiyonda ya da ortak sosyal alanlarda, ya da asansörlerde "karşılaşmalarla" tanımlayan yüksek binalar almaktadır.

Kaynakça

BEKTAŞ, L. (2015), "Göğe Uzanan Binalarda Gündelik Hayatın İnşası", Moment Dergisi, 2 (1), pp. 266-295.

De CERTEAU, M. (2009), Gündelik Hayatın Keşfi I, Dost Yayınları, Ankara.

DOLDUR, H. (2009), "Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler", Coğrafya Dergisi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, sayı 18, İstanbul, pp. 39-56

ENLİL, Z. M. (2003) "Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabaşı, İstanbul", Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama Kolokyumu Kitabı, Şehir Plancıları Odası Yayınları, Ankara.

İSLAM, T. (2003) "Galata'da Soylulaştırma: Soylulaştırıcıların Demografik ve Kültürel Özellikleri Üzerine Bir Çalışma", Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, YTÜ Basım Yayın Merkezi, İstanbul.

LEFEBVRE, H. (1998), Modern Dünyada Gündelik Hayat, çev. I. Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul.

---------- (2010), Gündelik Hayatın Eleştirisi I, çev. I.Gürbüz, Sel Yayıncılık, İstanbul.

KELLNER, (2001), "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası", Doğu Batı, sayı 15, pp.

KÜMBETOĞLU, B. (2008), Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, Bağlam Yayınları, İstanbul.

ŞEN, B. (2011), "Kentsel Mekanda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf" , İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:44, pp. 1-21.

ŞEN, B.&SOYTEMEL,E. (2016), ""İstanbul'da Soylulaştırma: Orta Sınıfın Sosyal Ağları ve Mekan Yaratma Stratejileri", İstanbul Kimin Şehri?, haz. D.Ö.Koçak, O.K.Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, pp. 85-112.

YALÇINTAN, M. C., ÇALIŞKAN, Ç.,ÇILGIN, K., DÜNDAR, U.. (2014), "İstanbul Dönüşüm Coğrafyası", Yeni İstanbul Çalışmaları içinde, Ed.: Ayfer Bartu Candan; Cenk Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, ss.: 47-70

İlgili rezidans siteleri:

http://www.anthillresidence.com/tr/konsept.html

http://www.divanresidenceatbomonti.com/eng/default.asp

9

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN BOMONTİ'NİN "ESKİ SAKİNLERİ" ÜZERİNDEKİ ETKİSİ[1]

THE IMPACT OF URBAN TRANSFORMATION ON BOMONTI'S "FORMER INHABITANS"

Aylın Dikmen Özarslan

Abstract

Bomonti is an old settlement center and is a residential area, where apartments occupy most of the history dating back to the nineteenth century. People who live in these old apartments have been residing in the region for a long time. From the view point of habits of life, this group seems to use the space more intense. In this respect, the urban transformation that continues in the region is influencing these "former inhabitants" deeply. This study examines the meaning of the continuing urban transformation projects, which aim to attract the upper classes to the region, for the former inhabitants that can be defined as middle or lower middle class members. Through in-depth interviews with people, who have lived in the area for a long time, it has been aimed to examine how the projects of transformation and luxury housing construction in the region affect the lives of these people and how they lose their trust on their own living spaces. According to most of our participants of our study, the potential difficulties about keeping up with the changing economic structure of the region and / or the state intervention would force them to leave the region, so that this possibility is an important source of anxiety.

Key words*: Bomonti, urban transformation, gentrification*

Kentsel dönüşüm, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, savaşın kentlerde yol açtığı yıkımların yarattığı yenilenme gereksinimi ile gündeme gelmiştir. Bundan sonra kent içindeki sanayinin kent dışına taşınması ile başlayan süreçte, sanayinin arkasında boş, işlevsiz ve yıkılmış bıraktığı alanlar yeniden bir dönüşümü gerekli kılmıştır. Böylece bu

1 Bu çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında yapılan 2014-22 nolu "Sanayi Bölgesinden Rezidanslara: Bomonti'de Mekansal Dönüşüm ve Kent Belleği" başlıklı projenin eksenlerinden biri olarak yapılmıştır.

alanların yeniden kente katılması çabası ile kentsel dönüşüm kavramı bir kez daha ön plana çıkmıştır. Yalçıntan ve diğerlerinin altını çizdiğine göre ise 1990'lı yıllarla birlikte kentsel dönüşüm, sermaye birikiminin bir aracı ve neoliberal bir kentleşme pratiği haline gelmiştir. Bu bağlamda kavram, kentin merkezinde yer alan ve piyasa değeri düşük semtlerde, mekanın ve konutların yenilenmesi ve/veya üretilmesi ile değerinin arttırılmasına yönelik bir anlam kazanmıştır (Yalçıntan vd., 2014: 49). Bu şekilde tanımlandığında kentsel dönüşüm olumlu bir anlama sahip görünmektedir. Üstelik hızlı bir kentsel dönüşüm ve yenilenme süreci yaşayan İstanbul'da, kenti bir dünya kenti yapmaya (Türkün; Kurtuluş, 2005: 17) ve 1999 Marmara Depreminden sonra İstanbul'da gerçekleşmesi olası yıkıcı depreme karşı önlem amacına dönük olması (Yalçıntan vd., 2014: 48) söylemleri kentsel dönüşüm projelerinde kamu yararının gözetildiğini düşündürmektedir.

Oysa mevcut yapı stokunun güçlendirilmesi ve depreme karşı uygun bir hale getirilmesi söylemiyle girişilen kentsel dönüşüm hareketi çoğu zaman eski mülk sahipleri açısından hak kayıplarına ve adaletsizliklere neden olmuştur. Ayrıca Türkün ve Kurtuluş'un vurguladığı gibi, 1980'lerde hız kazanan neoliberal politikalar kentin mekânsal ve sınıfsal yeniden yapılanmasında belirleyici olmuştur (2005: 17). Böylece kentsel arazi alanları metalaşmış ve özel sermayeye teslim edilmiştir. Bunun sonucu Kurtuluş'un ifadesiyle "modern kentin dayandığı sağlıklı yaşam çevresi ve barınma hakkının gerçekleşmesi için tüm düzenlemeler ve düzenleyici kurumlar" küresel emlak piyasası tarafından bertaraf edilmiştir (2012: 49).

Neoliberal kentsel dönüşümün, öncekilerden önemli bir farkı Smith'in üzerinde durduğu gibi, devletin dönüşümü destekleyen tutumudur. Bu açıdan, genel olarak ülkede ancak özellikle İstanbul'da son yıllarda büyük bir hızla devam eden çalışmalarla ulaşım olanaklarının artışı ve çeşitlenmesinin önemli bir rolü bulunmaktadır (1979: 540; Çeker; Belge, 2015; Yalçıntan vd., 2014). Öte yandan 2000'den beri İstanbul'da soylulaştırma süreci Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyeleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ ve KİPTAŞ gibi devlet kurumları tarafından yürütülmektedir. Buna ek olarak küresel sermayeyi kente çekme ve inşaat sektörünü destekleme amacıyla devlet tarafından çeşitli düzenlemeler ve tedbirler de kentsel dönüşümün itici gücünü oluşturmaktadır (Yalçıntan vd., 2014). Ayrıca kentsel dönüşüm/yenilenme hareketinin önemli belirleyenlerinden biri Şen'in (2005) işaret ettiği gibi, değişen çalışma alanları ve biçimlerine

bağlı olarak ortaya çıkan ve ekonomik açıdan güçlenen yeni orta sınıfın kendine özgü yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıklarıdır. Neoliberal politikalar bağlamında kentlerin sanayiden arındırılması ve hizmet sektörünün başat hale gelmesi, sanayi tesislerinden boşalan mekanların ve arsaların yeniden düzenlenmesini ve yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu merkezlerde tarihi mekanların yeniden canlandırılması, kapalı lüks konut siteleri ve rezidansların yapımı, alış-veriş merkezlerinin, lüks cafe ve restoranların çoğalması, daha önce kent merkezlerinden banliyölere yönelen eğitimli profesyonel ve yüksek gelirli grupların kent merkezlerine dönmesini sağlamıştır. Bu gelişmelere de bağlı olarak, Harvey'in belirttiği gibi tüketimcilik, turizm, kültürel ve bilgi temelli endüstrinin kent ekonomisinde önemli bir yer edindiği dünyada kent yaşamının kalitesi, kentin kendisi gibi bir meta haline gelmiştir (2008: 31). Üstelik oldukça pahalı bir meta haline geldiğinden, işçi sınıfı ve alt orta sınıflar aleyhinde toplumsal adaletsizlikleri yaratıcı bir rol oynamaktadır. Bu açıdan kentsel dönüşüm konusunu ele alırken, dezavantajlı gruplar açısından yarattığı adaletsizliği ifade etmek için kullanılan soylulaştırma kavramını göz ardı etmek mümkün görünmemektedir.

Avrupa'da kent sosyolojinsin öncülerinden sayılan Ruth Glass, ilk defa 1964 yılında kullandığı *gentrification* (soylulaştırma) kavramını, eski ev stokunun rehabilitasyonu, kiracılıktan ev sahipliğine geçişi, emlak fiyatlarının artmasını ve işçi sınıfı sakinlerinin orta sınıflarla yer değiştirmesini içeren karmaşık kentsel bir süreç olarak tanımlamıştır (Glass'tan alıntılayan Lees vd., 2008: 4-5). Glass, soylulaştırma kavramı ile işçi sınıfı konut mahallelerinin orta sınıf konut alıcıları, mülk sahipleri ve profesyonel şehir plancıları tarafından rehabilite edilmesini ifade ettiğini belirtmektedir. Soylulaştırma ile yeniden yapılandırmanın teorik olarak birbirinden farklı kavramlar olduğuna işaret etmektedir. Yeniden yapılandırma, eski yapıların rehabilitasyonunu değil ancak daha önce gelişmiş alanlarda yeni yapıların inşa edilmesidir (a.g.e.: 9). Glass'ın tanımlamasından sonra soylulaştırma, kent çalışmalarında ve kentlerde yaşanan değişim ve dönüşümlerin açıklanmasında sıklıkla başvurulan temel kavramlardan biri olmuştur.

İstanbul'da özellikle 2000'li yıllarda büyük bir hız kazanan kentsel dönüşüm ve soylulaştırma konusu üzerinde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar genellikle kentsel dönüşüm projelerine ve bu süreçle birlikte yerlerinden edilen dezavantajlı gruplara yoğunlaşmaktadır. Ancak bu tür projelerin yürütüldüğü alanlarda, yerinde kalmayı başarabilmiş fakat bölgenin değişen ekonomik ve sosyal yapısına ayak uydurmakta

zorlanan gruplar açısından da olumsuzluklar yarattığı dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda çalışma Bomonti semtinde devam etmekte olan kentsel dönüşümün etkilerini, uzun yıllardır burada yaşayan orta sınıfların gözünden anlama çabasındadır.

Şişli ilçesine bağlı Bomonti'nin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Semt, 1800'lerin sonlarında sanayi bölgesi olarak gelişmeye başlamış ve sanayi tesisleri zaman içinde hızla artmıştır. Sanayi tesislerinin artması, bölgede gecekonduların da çoğalmasına yol açmıştır. Ancak bölgede apartman türü ikametgahlar da yaygın olarak bulunmaktadır. Bununla birlikte Bomonti'de son yimi-yirmi beş yıl içinde gelişimin yönü ve hızı değişmiştir. Sanayi bölgeden ayrılmış, bunun yerine daha küçük sanayi kuruluşları, iş merkezleri ve ofisler gelmiştir. Çeşitli dönemlerde çıkan imar izinleri ve tapulandırma, bölgedeki gecekonduların apartmanlara evrilmesine olanak sağlamıştır. Böylece Bomonti çöküntü alanı olmaktan çıkarak şehrin ortasında bir iş ve konut merkezi haline gelmiştir. Bu arada eski Bomonti Bira Fabrikası'nın yerinde otel ve kongre merkezi gelişmeye başlamıştır. Son on yıldır Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bomonti Kampüsü faaliyettedir. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak bölgenin demografik yapısı da önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Daha önce genellikle sanayide çalışan mavi yakalıların ikamet ettiği bölge, yaşanan değişime bağlı olarak, yüksek eğitimli beyaz yakalıların yoğun olduğu bir nüfus profili çizmeye başlamıştır. Bununla birlikte üniversitenin bölgedeki varlığı, semt sakinleri ile çeşitli sosyo-ekonomik ve etnik yapıdan, farklı inanç, siyasi düşünce ve farklı yaşam alışkanlıklarına sahip genç nüfusun açık kent mekanlarında karşılaşmalarına ve sosyal ilişkiler kurmalarına olanak sağlamaktadır.

Buna karşılık, lüks turizm ve kültür merkezlerinin konukları ile semt sakinlerinin hemen hemen hiç teması yok gibidir. Benzer şekilde son yıllarda bölgede sayıları hızla artan ve artmaya devam eden lüks rezidanslarda ikamet eden yeni orta sınıfın açık kentsel mekanları sıklıkla kullandıklarını söylemek olası görünmemektedir. Söz konusu rezidanslar, ikamet edenlerin her türlü gereksinimlerini aynı mekanda karşılayabilme olanağı sunmaktadır. Dolayısıyla Bomonti'nin görece daha eski yerleşimcileri olan orta sınıf ile semte yeni gelen üst orta sınıfın sosyal ayrışmasından söz etmek olasıdır.

Belirli bir fiziksel mekanın kullanımı, o mekanda yaşayan bireyleri yakından ilgilendirmektedir; bireylerin mekanla ve mekanı paylaştıkları diğer kişilerle ve kurumlarla ilişkilerini etkilemektedir. Harvey mekânsal birimlerin, "bireylerin değerlerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, pazar donanımlarını ve bilinç durumlarını önemli

ölçüde etkileyecek özel toplumsal etkileşim ortamları" olarak tanımlamaktadır (2002: 161). Bu mekânsal birimler içinde komşuluk birimi, toplumsallaşma deneyimlerinin başlıca kaynağıdır. Ancak mekânsal farklılaşma, farklı yerel topluluklar üretmekte ve bu durum bu topluluklar arasında bütünleşmenin yolunu kapatmaktadır (Harvey, a.g.e: 163). Konuya Bomonti özelinden bakacak olursak, semtte yaşanan değişimlerin, yaşam alışkanlıkları, tüketim kalıpları, değer ve beklentileri birbirinden farklı topluluklar yarattığı gözlenmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Bomonti'de semtin görece daha eski sakinleri olan orta sınıflar genellikle, yerleşimin yoğun olduğu daha yaşlı ve çok yüksek olmayan apartmanlarda yaşamaktadırlar. Ayrıca bu grubun mekanı daha fazla kullandığından, mekan olanaklarını daha fazla değerlendirdiğinden söz etmek de olasıdır. Bu durumda bu grubun mekandaki değişim ve dönüşümden önemli ölçüde etkilenmemeleri olası değildir. Bu nedenle, Bomonti'de sürmekte olan kentsel dönüşüm hakkındaki düşüncelerinin ve bu düşüncelerin nasıl şekillendiğinin anlaşılması önemli görülmektedir.

Bu amaçla semtte, orta sınıfları temsil eden profesyonel meslek sahipleri ve kendi adına mal ya da hizmet üreten esnaf ve zanaatkarlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu özelliklere uygun olarak on kadın ve on iki erkek olmak üzere yirmi iki kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kişilerin ikisi semtte ikamet etmemekle birlikte, birinin kuaför dükkanı diğerinin ise pasta fırını semtte bulunmaktadır. Hem uzun yıllardır semtte kalmaları hem de günün büyük kısmını burada geçiriyor olmaları nedeniyle örnekleme dahil edilmişlerdir. Ayrıca bu iki katılımcı semt sakinleri ile ticaret ilişkisi içinde bulunduklarından, Bomonti'de süregiden kentsel dönüşüm ile ilgili deneyimlerinin, algı ve düşüncelerinin öğrenilmesi önemli görülmüştür. Katılımcı grubun en küçüğü otuz üç, en büyüğü ise seksen dokuz yaşındadır. Genel olarak baktığımızdaysa katılımcıların on ikisi elli yaşın üzerindedir.

Bomonti ve çevresi, tarihi açısından bakıldığında gayri Müslimlerin yoğun olarak yaşamış oldukları bir alandır. Nitekim araştırmanın örneklem grubu da bölgenin bu kozmopolit yapısını yansıtmaktadır. Burada Ergün'ün, İstanbul'da soylulaştırma projelerini incelediği çalışmasında, kentte soylulaştırma süreci yaşanan alanların ortak özelliğinin daha önce yabancıların veya azınlıkların yaşadığı alanlar olduğu tespitini hatırlamak gerekir (Ergün, 2006: 28). Bomonti de bu özelliği paylaşmaktadır. Nitekim örneklem grubundaki bireylerin beşi Ermeni ve ikisi Musevi'dir.

Orta sınıfların tanımlanmasında en önemli etkenlerden bir diğeri de kişinin mesleğidir. Görüşülenlerin, yedisi kadın olmak üzere, sekizi yüksek eğitim gerektiren mesleklerde çalışmaktadırlar. Bu grupta üç avukat, kimya mühendisi, makine mühendisi, akademisyen, editör/muhabir, özel eğitim eğitmeni ve bir yönetici yer almaktadır. Katılımcılarımız arasında iki emekli, ticaretle uğraşan iki erkek, bir muhtar ve beş esnaf bulunmaktadır. Grubumuzda el emeğine dayanan işe sahip bir katılımcı bulunmaktadır. Seksen dokuz yaşındaki erkek katılımcı ilkokul mezunudur ve baba mesleği olan ayakkabıcılık yapmaktadır.

Toplumsal sınıfların tanımlanmasında en önemli etkenlerden biri kuşkusuz bireyin gelir durumudur. Gelir kişinin pazardaki konumunu belirlemesi açısından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında örneklem grubumuz, kendi ifadeleri doğrultusunda beliren iki gruba ayrılmaktadır; 2500-5000 TL. gelire sahip olanlar ile 5000-10.000 TL. gelir elde edenler. Ayrıca bütün katılımcılar kendilerini orta sınıf olarak tanımlamışlardır ki bu, onlara göre geçimini sağlayabiliyor olmak anlamına gelmektedir.

Araştırma açısından bireylerin Bomonti'de yaşadıkları süreler önemlidir. Bu konuda yapacağımız ilk saptama örneklem grubumuzun çoğunluğunun uzun süredir semtte yaşadığıdır. Katılımcılarımızın on biri yirmi yıl ve daha uzun süredir burada ikamet etmektedirler, dahası bunların üçü kırk, biri elli, biri elli üç ve bir diğer altmış üç yıldır Bomonti'de yaşamaktadır. Bu grubun dışındaki altı kişi on seneden fazladır Bomonti'dedir. Semtte daha kısa zamandan beri ikamet eden bireylere baktığımızda beş yıldan fazla on yıldan az süredir burada yaşayan üç, iki yıldır yaşayan bir katılımcı bulunmaktadır. Diğer bir katılımcımız ise bir yıldan az bir süredir semtte ikamet etmektedir. Bir de katılımcıların yaşları açısından bölgede yaşadıkları süreler sorgulandığında elli yaşın üstündekilerin, biri hariç tamamının yirmi yıldan fazladır Bomonti'de ikamet ettiği ortaya çıkmaktadır. Neyzi, kentin tarihi boyunca yurt içinden ve dışından yoğun olarak göç aldığından hareketle "İstanbulluluk"un nasıl tanımlanacağı sorusunu sormakta ve bunun kente ne zaman gelindiği ile yanıtlanabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla kente geliş süresi ve "İstanbul doğumlu kuşak arttıkça yerlilik perçinlenmektedir" (Neyzi). Bu durumda, Neyzi'nin İstanbulluluk ile ilgili önerisini takip ederek örneklem grubunun Bomonti'nin yerlisi olduğunu söyleyebiliriz. Oturulan apartmanların yaşlarına baktığımızda ise, sekiz yıllık iki apartman bulunmaktadır. Bunun dışında on beş yıllık iki ve yirmi iki yıllık bir apartman bulunmaktadır. Geri kalan apartmanların tümü kırk beş

yıldan eskidir. Dahası bu apartmanlardan biri yüz yıldan fazladır ayaktadır. Bu bulgu Bomonti'nin ne kadar eski bir yerleşim bölgesi olduğuna işaret etmektedir.

Örneklem grubunun Bomonti'yi seçme nedenleri incelendiğinde ağırlıklı olarak iki etkenden söz etmek olası olduğu gibi, semtte yaşam süreleri ile burayı seçme nedenleri arasında farklılık görülmektedir. Uzun süredir semtte yaşayanlar ya burada doğup büyümüşler ya da burada yaşamakta olan bir akraba veya tanıdıklarının yanına gelmişlerdir. Oysa daha kısa zamandır burada ikamet eden katılımcılar için bölgenin merkezi oluşu, kentin önemli merkezlerine kolayca ulaşılır olması önemli bir etken olarak belirmektedir. Aslında bu etkenler, Bomonti'nin kentsel dönüşüm açısından da cazibesini arttırmakta ve önemli mekânsal değişimlerin zeminini oluşturmaktadır. Bu değişimin örneklem grubumuz tarafından nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığına baktığımızda dikkat çekici anlatılardan biri elli dört yaşında ve otuz üç yıldır semtte oturan erkek katılımcıdan gelmiştir;

"Ben buraya ilk geldiğimde, tabii otuz-otuz üç sene oldu, burası böyle kendi içine kapalı küçük bir bölgeydi. Ulaşımı falan pek rahat değildi, buraya pek otobüs, minibüs hattı yok, böyle kapalı bir mekandı. Burada oturanlar da birbirini tanıyordu, sanki köy hayatı gibiydi. Geldiğimiz zaman bu aşağılar hep gecekonduydu. Sonra Ordu'luların olduğu, Afyon'luların olduğu bölgeler vardı; bölgesel bölgesel yerleşim vardı. Sanki bir köy gibi herkes birbirini tanıyor, kapalı bir mekandı, insan ilişkileri açısından şey olarak da hani. Bir yer düşünün başka yerden yol yok, bir yol var oradan gidilip çıkılıyordu yani oradan çalışıyordu. Bu aşağı yollar hiç yoktu, yapılmamıştı. Her taraf kapalıydı, sadece bir ana cadde bir de bu cadde çalışıyordu … Sosyal olarak pek gelişmiş bir muhit değildi yani insanlar birbirilerini tanıyorlardı ama dışarıya pek açık değildi. Benim geldiğim sıralarda buraya daha çok Taksim'e yakın olması sebebiyle tiyatro sanatçıları, sinema sanatçıları yerleşmişti. Ben o sıralar, nereden biliyorum çünkü ben çilingircilik de yapıyorum ya, kapılarını falan açmaya giderdim. Çok tanıdıklarım oldu. O insanların da gelmesiyle burada Dormen Tiyatrosu kuruldu, başka tiyatrolar da oldu. Pangaltı'da falan sosyal patlama oldu, bir dönem. Bir on sene böyle bir patlama yaşandı ama sonra nedense insanların ekonomisi bitince bu sosyal patlama bitti. Sinema, tiyatro, şu bu bitti, kültürel faaliyetler biraz azaldı. Ondan sonra binaların yapımına, durumuna da gelince … Fatma Girik döneminde buralar gecekondu olmaktan çıktı, aşağılara güzel güzel binalar yapılmaya başlandı. Şu dönemde de Anthill'in yapılmasıyla gecekondular o binalara geçti ya, o arada ka-

lan boşluklara da yerler yapılıyor. Yani hiç boşluk kalmadı artık" (Erkek, 54, otuz üç yıldır Bomonti'de yaşıyor).

Bu anlatıda Bomonti'deki değişimin, kentsel dönüşüm ve soylulaştırma literatüründe sürecin nasıl yürüğüne ilişkin bilgilerle paralelliği ortaya çıkmaktadır[2] (Ergün, 2006: 19-20; Uzun, 2006: 34; Lees vd, 2008: 31).

Bomonti'de yaşanan değişimle ilgili olarak katılımcılarımızın ilk dikkat çektiği konu, bölgedeki rezidansların çoğalma hızıdır. "*Biz geldiğimizde -ki sekiz yıl kısa bir süre- burada hiç rezidans yoktu, bir tek Elisium yapılmıştı ve ikincisi yapılıyordu. Çok hızla doldu, hala da sürüyor inşaatlar"* ifadesi bu yayılımın süratini anlamamızı sağlamaktadır. Benzer şekilde sekiz senedir semtte yaşıyor olan diğer kadın katılımcı da; *"rezidansların ilk yapımından şu anki haline kadar bu çevrede yaşadık ve günbegün değişimi korkutucu noktada oldu gerçekten"* ifadeleriyle gene lüks binaların bölgede yayılma hızına vurgu yapmıştır.

Üzerinde durulan ikinci konu ise boş ve yeşil alanların dolmasıdır. "*Boş buldukları yere dikiyorlar, her boş yere dikiyorlar"* ifadesi semtte, bol ve boş olan arsaların büyük bir hızla betonlaşmasını dile getirmektedir. Bu bağlamda olası İstanbul depremi açısından bu yapılaşma/betonlaşmanın sakıncaları dile getirilmektedir;

"Özellikle hani tamam burası bölge olarak depreme daha dayanıklı. Yapıldığında özellikle gördük gerçekten dipler kayalık hani sağlam dedikleri noktadalar. Fakat x bir durumda sonuçta İstanbul depremi beklenen bir deprem, ne zaman olacağını bilmiyoruz ama … o yerler toplanma alanlarıydı ve artık toplanma alanları yok. Ve hepimiz bu binaların altında kalabileceğiz gibi bir durum var yani" (Kadın, 39, sekiz yıldır Bomonti'de yaşıyor).

Bomonti'de yaşanan dönüşüme karşı getirilen bir diğer argüman da semtin kimliğinin değişmesidir. İnsanların birbirini tanıdığı ya da tanımasa bile yoldan geçenlerle, esnafla selamlaşıp hal hatır sorulduğu Bomonti, bu "mahalle kültürü"nü kaybetmektedir ve yeni bir Bomonti kurulmaktadır.

"Nefret ediyorum, çünkü artık Bomonti bu yeni yapılan rezidanslarla ya da Babylon üzerinden sembolleştirip anılmaya başlanıyor … Ben mesela, atıyorum, bu Anthill

2 Genellikle kent merkezlerinde sanayinin boşalttığı mekanlar ya da işlevini kaybetmiş tarihi mekanlar, kültürel ve tarihsel değerleri açısından ilk olarak sanatçıların ilgisini çekmektedir. Böylece bölgeye olan ilginin artmasıyla değeri de yükselmektedir. Buna bağlı olarak varlıklı kesimlerin ve yatırımcılar bu bölgelere yönelmektedirler.

ya da Elysium gibi yerleri Bomonti olarak, yani yeni Bomonti diyorum ben oralara. Yani hani oralar Bomonti değil çünkü oralar Bomonti'nin o kültürel ya da mahalle kültürüne ait değil. Herkesi böyle binalara tıkıştırılmış, yani orada oturanların mahalleyle ilişkisi bile yok doğru düzgün. En fazla belki markete gidip alışveriş yapıyorlar. Ama Bomonti benim için tam da mahalleyle ilişki kurmak, sokakta olmak, işte şurada otururken bir teyzeyle sohbet etmek falan filan demek, bu rahatlık demek, bir de bu güzellik demek. O yüzden o şeyi kabul edemiyorum, Bomonti olarak geçmesini kabul edemiyorum. Bir de zaten rezidans şeyine ayar oluyorum, insanları böyle kocaman bilmem kaç katlı şeylere tıkıştırılması ve yaşamaya mecbur bırakılması ve bunun bir değer olarak sunulması zaten çok problemli. Bu sadece Bomonti özelinde değil, İstanbul'da genel olarak öyle bir problem var. Ama dediğim gibi, mahalle kültürü olan yerlerde yapıldığında daha da böyle uçurum gibi fark ortaya çıkıyor. Ne bileyim Ataşehir'de bu hissedilmiyor çünkü Ataşehir zaten öyle bir yer. Ama Bomonti'de çok ciddi hissediliyor. Bunu emlak piyasasından falan daha iyi ölçebiliyorsunuz zaten. İşte az önce dediğim gibi, Anthill'e yakınlığıyla artık, mesela bir evin değeri Anthill'e yakınlığıyla ölçülüyor. Ne alakası var yani? Elysium'a yakınlığıyla ya da bilmem ne. Anthill manzaralı falan diye. Ne alakası var? Tam da Bomonti'yi Bomonti yapan şeyler değil de, yeni kurulan ve yeni semboller üretiliyor …" (Kadın, 33, altı yıldır Bomonti'de yaşıyor).

"Valla ben görür müyüm, görmez miyim … ama bu gidişle hepsi rezidanslara benzer, yani hepsi yıkılacak. Kültürün izi kalmayacak. Umarım kilisedir falan hiçbir yere dokunmazlar. En azından o kültür kalsın çünkü onların da çok hakkı var, biliyorsunuz yani Bomonti, Feriköy denilince akla kimlerin geldiği belli. Ama bundan on-on beş sene sonra hepsi rezidans olacak biliyorum. Manhattan'a benzetmeye çalışıyorlar. Manhattan olacak diyorlar. Ama önemli olan yapılan binaları dikmek değil, değerleri kaybetmemek. Önemli olan sevgiyi kaybetmemek, birlikteliği kaybetmemek. Yani ben seni tanımadıktan sonra aynı binada istersen beş yüz kat dik ne olacak ki!" (Kadın, 30+, on sekiz yıldır Bomonti'de kuaför dükkanı var).

Bu alıntılardan anlaşıldığı kadarıyla Bomonti'nin geçmişi ile ilgili belleği ve kimliği giderek kaybolmaktadır. Bu durum Bomonti'nin, özellikle semtin, farklı azınlık gruplarıyla bir arada huzur içinde yaşadıkları geçmiş zamanlarını özlemle anan "eski sakinler" açısından önemli bir kayıp olarak görülmektedir.

Tabii bu dönüşüm olumlu bulan bir iki katılımcıdan da söz etmek gerekir. Bölgenin ge-

cekondulardan temizlenmesi ve yapılan yeni konutların ve otellerin bölgenin kıymetini arttıracağını ifade edilmektedir.

> *Örneğin "rezidanslar burayı kıymetlendirdi. Çok köhne bir yerdi bu kısımlar, gecekondular falan vardı. Şimdi oteller yapılınca daha değeri arttı mıntıkanın" (Erkek, 89, kırk yıldır Bomonti'de yaşıyor)*

Fakat diğer yandan katılımcıların çok büyük bir kısmı, bölgenin kıymetinin artmasından endişe duymaktadırlar.

> *"… şimdi bu yapılan yüksek binalar pahalı pahalı. Onlar da iyice… burada yaşamayı zorlaştırdı. Kiraları arttırdı. Yani o yüzden bir yandan da kiradaysan yaşamı zorlaştırdı" (Erkek, 40, on beş yıldır Bomonti'de yaşıyor) ifadesi bu endişeyi dile getirmektedir. Kuşkusuz söz konusu görüşülenin kiracı olması, semtte artan konut ve kira fiyatlarının baskısını yaşamasına neden olmaktadır. Fakat benzer endişeyi sadece kiracılar değil, semtte uzun yıllardır ev sahibi olarak ikamet eden katılımcılar da dile getirmektedirler;*

"sen burada kiracısın mesela, üç gün sonra adam senden 5000 istiyor. Sen de burada … çekip gidiyorsun. Yani yavaş yavaş oturan fakir veyahut da iş yeri açan, durumu iyi değilse buradan tamamen gitmek zorunda. Aslında zorla bir dışarıya çıkartma gibi bir şey oluyor. Çünkü adam bakıyor ki orada 10.000 lira veriyor, "ben niye bu kadar kira alayım" diyor, o da arttırıyor. Sen tabii dayanamaz hale gelince ne yapacaksın, yavaş yavaş atılacaksın dışarıya. Sanki yavaş yavaş İstanbul'un dışına atılma gibi bir şeyin oluyor. İstanbul'un değersiz bir yeri kalmadı, her yer değerlendi bir şekilde. Nasıl yapılıyorsa rezidansları dikip, her yerde fiyatlar uçuyor. Yarın öbür gün normal orta gelirli bir aile bile İstanbul'da oturamaz hale gelecek. Ancak burada onların hizmetçiliğini yaparsın, öyle oturabilirsin belki İstanbul'da. O seviyeye gidiyor gibi geliyor. Onun dışında, burada hani iyi bir yol yaptılar … ne bileyim yaşlılar yeri yaptı, okulları yeniledi. O tür … değişimler oldu. Ama onun dışında görsel olarak sadece bu yüksek binaları görebiliyoruz şu an Bomonti'de. Halk için bir şey yapıldığı söylenemez. Başka bir şey yapılmadı yani, sürekli dik dik dik, bir milyon-iki milyon dolara sat. Yavaş yavaş böyle kapı dışarı ediliyorsun. Orta gelirli bile burada artık yetmeyebilir" (Erkek, 40, on beş yıldır Bomonti'de yaşıyor fakat doğduğundan beri Şişli civarında yaşamış).

Bu ve benzer ifadelerle, araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar soylulaştırmadan söz etmektedirler. Bomonti'de gözlenmekte olan süreci, Lees ve Davidson'ın soylulaştırmanın üçüncü dalgası olarak tanımladıkları "yeni inşa yoluyla soylulaştırma" olarak

okuyabiliriz. Devlet müdahalesi ve küresel sermaye girişimi ile farklılaşan bu yeni dalgayla üretilen fiziksel mekan, sosyal doku ve kültürel örüntünün büyük oranda farklılaşmasına neden olmaktadır. (aktaran Sönmez, 2014: 45). Ayrıca Bomonti'de de gördüğümüz gibi, kent merkezlerinde yer alan tarihi semtlerde ve işlevini yitirmiş tarihi binaların yenilenmesinin kültür varlıklarının ve kent kimliğinin korunması anlamında işlevsel olduğunu söylemek akla uygun görünmekteyse de, hem yabancı ülkelerde hem de Türkiye'deki örneklere bakıldığında bu tür yenileşme projelerinin semtin eski sakinlerinin mekanı satmak, kiraya vermek ya da dışarı atılmak yoluyla terk ettikleri görülmektedir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcılarımızın büyük bölümünde, bölgenin değişen ekonomik yapısına ayak uydurmakta yaşayacakları güçlük ve/veya devlet müdahalesi ile semtten ayrılmak zorunda kalacakları endişesi görülmektedir. Ki bu endişeye de kentte yaşanmış örneklerden temel oluşturduğu anlaşılmaktadır.

> *"Kentsel dönüşüm keşke adaletli olsa. Fakir fukaraya yarar mı? Kentsel dönüşüm ranta döndü. Bak şimdi Gazi'yi sıkıştırıyorlar, Okmeydanı'nı sıkıştırıyorlar, karşıda Sarıgazi var. Onlar hep rant. Gazi'yi neden sıkıştırıyorlar, orada göl var. Oraya şimdi bir gökdelen yaptın mı burada kaç para 400 bin dolar mı?, o da öyle bir şey olacak. Kentsel dönüşüm yaptığın zaman halka yapacaksın rantçılara değil" (Erkek, 63, elli üç yıldır İstanbul'da ve Bomonti'de yaşıyor).*

"Mülksüzleştirmeye de çok yatkın bir sistem o yani… Tapun var, mülkün var diye hiçbir güvencen yok İstanbul'da. Onun için ben buna çok karşıyım. Burada mahkemeye başvurduğunda durduramıyorsun falan filan yani bir sürü şey. Tepebaşı'nda olanlar, Sulukule'nin başına gelenler falan. Çok dertliyim o konularda, çok doğru bulmuyorum. Evet yenilenmesi gerekiyor ama bu bir destek değil, bu birazcık şey gibi, ranta dayalı kentsel dönüşüm oldu gibi geliyor bana. Yani oradaki halkla değil, yeni bir halkla. Ben mesela bizim apartmandakilere bunu anlatmaya çalışıyorum; bize de gelebilir bu hareket etmemiz lazım bir yerde mesela, onlar diyor ki bize olmaz. Yani Bağdat Caddesinde oluyor, niye bize olmasın. Her yere oluyor çünkü burası çok ciddi bir rant merkezi haline geldi. Bu kamulaştırma olayı doksan günden sonra olduğu için kanunda yani yapamadığın zaman, o parayı bulamadığın zaman, o krediyi çekemediğin zaman devlet elinden alıyor. Bu yani insan haklarına aykırı, evrensel hukuka aykırı saçma sapan mülksüzleştirmeye giden bir sistem. O bakımdan doğru bulmuyorum" (Kadın, 46, on dört yıldır Bomonti'de yaşıyor).

Daha önce İstanbul'daki kentsel dönüşüm planlamalarında Marmara Depremi'nin

önemli meşrulaştırıcı bir etken olarak kullanıldığından söz etmiştik. Nitekim katılımcılarımızın büyük bölümü de, İstanbul'un depreme hazırlanması gerektiği ve bu amaçla kentsel dönüşüme gereksinim olduğu konusunda fikir birliğine sahiplerdir. Ancak olması gereken ile olanın birbirinden farklı olduğuna dikkat çekmektedirler. Nitekim inşaat odaklı ekonomi modeli çerçevesinde, temel haklar açısından kentsel dönüşümün toplumsal sonuçlarını değerlendiren kimi çalışmada Türkiye'de yürütülen kentsel dönüşüm süreçlerinin toplumsal maliyetinin çok yüksek olduğuna dikkat çekilmektedir.

Sonuç

İstanbul'un eski semtlerinden biri olan ve tarihi boyunca önemli değişimler geçirmiş olan Bomont'nin, görece daha eski sakinleri olan orta sınıf bireylerin semtte yaşanan değişimle ilgi algı ve düşüncelerini anlamayı amaçlayan araştırmada görüşülenlerin hemen tamamının hem Bomonti'de hem de İstanbul genelinde büyük bir hızla sürdürülmekte olan kentsel dönüşüm konusunda oldukça olumsuz bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Bu olumsuz tutumun temeli, kentsel dönüşüm uygulamalarına karşı gelişen güvensizliktir.

Hızla devam eden ve mekânsal biçimlerin, ilişkilerin ve işlevlerin değişimine neden olan, bu nedenle de çokça tartışılan kentsel dönüşüm planlamaları Kurtuluş'a göre söylem düzeyinde tüm kentli sosyal sınıflar için sağlayacağı avantajlar yoluyla meşrulaştırılmıştır. Ancak uygulamada bu meşruiyet düzlemini hızla kaybetmiştir zira kentsel dönüşüm, "yeni bir ekonomi" olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Kurtuluş, Ayşe Buğra'dan "kentsel dönüşümün ahlaksız ekonomisi" kavramını ödünç almaktadır (Kurtuluş, 2012: 50).

Bu durumu araştırmamız katılımcıları rant ekonomisi olarak tanımlamaktadırlar. Mevcut uygulamalar, katılımcılarımızın olması gereken olarak tanımladıkları dönüşümün tam tersi istikamette; dönüşüme uğrayan bölgenin eski sakinlerini yerinden eden ve mülksüzleştiren, kentin yeşil alanlarını yiyip bitiren, hem yerel kültürü hem de kentin tarihsel kimliğini bozan sonuçlara yol açmaktadır. Üstelik belli kesimler bu dönüşüm çevresinde gelişen ranttan pay alırken, bölgede ikamet eden ve ekonomik açıdan görece daha zayıf ya da yoksul kesimler süreçten son derece olumsuz etkilenmektedirler. Bu açıdan bakıldığında katılımcılarımız için, kentsel dönüşüm adaletsiz ve haksız uygulamalara dönmektedir. Bu açıdan kentsel dönüşüm uygulamalarının araştırmamızın örneklem

grubu açısından meşruiyetini yitirmiş görünmektedir. Ayrıca genel olarak kentin dar gelirleri ve özel olarak kendileri açısından ciddi bir tehdit ve kaygı kaynağı olarak algılanmaktadır.

Kaynakça

AKSOY, Asu (2008), "Tarlabaşı Yenileme Projesi: Küresel İstanbul'un Yeni Kent Siyaseti", http://www.obarsiv.com/pdf/tarlabasisonkonusma.pdf, 02.11.2016.

ÇEKER, A.; BELGE, R. (2015), "İstanbul'da Kentsel Dönüşüm Kapsamında Gerçekleşen Bir Olgu: Soylulaştırma", Türk Coğrafya Dergisi, 65, 77-86, http://dx.doi.org/10.17211/tcd.30494, 23.10.2016.

ERGÜN, N. (2006), "Gentrification Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği", İstanbul'da "Soylulaştırma" Eski Kentin Yeni Sakinleri içinde, Ed.: David Behar; Tolga İslam, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.: 15-30.

HARVEY, D. (2002), "Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı", 20. Yüzyıl Kenti içinde, Ed. ve Çev.: Bülent Duru; Ayten Alkan, İmge Kitabevi, Ankara, ss.: 147-173.

HARVEY, D. (2008), "The Right To The City", New Left Review, 53, pp.: 23-40, https://newleftreview.org/II/53/david-harvey-the-right-to-the-city, 14.11.2017.

KURTULUŞ, H. (2012), "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", Planlama, TMMOB Şehir Planlamacıları Odası Yayını, Sayı: 53, Ankara, ss.: 49-53.

LEES, L.; SLATER, T.; WYLY, E. (2008), Gentrification, Routledge, New York.

NEYZİ, L., Eski İstanbul'un Şehir Kültürünü Hatırlamak: Yaşanmışlıklar, Bellek ve Nostalji, http://research.sabanciuniv.edu/15993/1/neyzi2009.doc, 12.11.2016.

SMITH, N. (1979), "Toward a Theory of Gentrification A Back to the City Movement by Capital, Not People", Journal of the American Planning Association, 45(3), pp.: 538-548, http://dx.doi.org/10.1080/01944367908977002, 27.10.2016.

SÖNMEZ, B. (2014), "Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek", Planlama, 24 (1), ss.: 42-53, www.journalagent.com/planlama/pdfs/PLAN-11939-RESEARCH_ARTICLE-SONMEZ.pdf, 11.20.2017.

ŞEN, B. (2005), "Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi", İstanbul'da Kentsel Ayrışma içinde, Ed.: Hatice Kurtuluş, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, ss.: 127-157.

TUNA, K. (2010), "İstanbul'un Sosyolojik Dönüşümü", Şehir ve Kültür: İstanbul içinde, Ed.: Ahmet Emre Bilgili, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul, ss.: 360-384.

TÜRKÜN, A.; KURTULUŞ, H. (2005), "Giriş", İstanbul'da Kentsel Ayrışma içinde, Ed.: Hatice Kurtuluş, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, ss.: 9-24.

UZUN, N. (2006), "İstanbul'da Seçkinleştirme (Gentrification): Örnekler ve Seçkinleştirme Kuramları Çerçevesinde Bir Değerlendirme", İstanbul'da "Soylulaştırma" Eski Kentin Yeni Sakinleri içinde, Ed.: David Behar; Tolga İslam, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.: 31-42.

YALÇINTAN, M. C., vd. (2014), "İstanbul Dönüşüm Coğrafyası", Yeni İstanbul Çalışmaları içinde, Ed.: Ayfer Bartu Candan; Cenk Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, ss.: 47-70.

10

BOMONTİ-FERİKÖY TENEKE MAHALLESİ: 93 HARBİNDEN 1999 DEPREMİNE GÖÇ DALGALARI, TOPLUMSAL KARŞILAŞMALAR VE DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİ[1]

TENEKE MAHALLE IN BOMONTI-FERIKÖY: THE WAVES of MIGRATION from the '93 WAR to 1999 EARTHQUAKE, SOCIAL ENCOUNTERS and THE DYNAMICS of TRANSFORMATION

Egemen Yılgür

Abstract

The urgent demand for housing of the migrants who took refuge in the Ottoman Empire after the Russo-Turkish War of 1877-78, arising with their eviction from the temporary settlements in 1880s enforced the formation of teneke mahalles. Teneke Mahalle in Bomonti-Feriköy, which was among the oldest of these settlements was built by the migrants who had come from the regions which is in Romania today. In time, the settlement of different migrant communities from Balkans and the participation of the poor from various Anatolian cities diversified the demographic structure of local population and the teneke mahalle which had been formed as carriage-drivers' settlement welcomed partly workers and partly families who experienced the various ways of temporary work in informal sector. There was a considerable transformation in the general environment which occurred in relation with the development of gentrification processes around Bomonti and the improvement of local substructure in 1990s and 2000s. However, the settlement of around 10 families who subsist on paper-collecting and whose houses in İzmit were damaged by the 1999 earthquake and their living conditions which remind the former

1 Bu çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında yapılan 2014-22 nolu "Sanayi Bölgesinden Rezidanslara: Bomonti'de Mekansal Dönüşüm ve Kent Belleği" başlıklı projenin eksenlerinden biri olarak yapılmıştır

situation in the first formation period of the teneke mahalle means the cohabitation of the typical teneke mahalle poverty and middle class daily routine of the new residents around in a narrow space. In this study, depending on archive sources, review of literature and oral records the aforementioned historical process and social mechanisms which influence the development of the process revealed with the main lines.

Giriş

İstanbul'un öncü sanayi yerleşkelerinden olan Bomonti, bu özelliği ile ilişkili olarak özellikle sanayide istihdam imkanlarını değerlendirmeye çalışan kent yoksullarının önde gelen yaşam alanlarından biri olmuştur. Bununla birlikte semt sadece bir işçi yerleşimi olarak değerlendirilemez. Bölgede bir yandan ağırlıklı olarak Bomonti sanayi işletmelerinde çalışanların ana gövdesini teşkil ettiği ve mekânsal görünümü gecekondu tipi konutlar olan bir yoksulluk hali[2] yaşanırken diğer taraftan semtin sınırında kurulan Teneke Mahallesi'nin sakinleri daha farklı bir sosyo-ekonomik temelde kendi yaşam örgülerini şekillendirmişlerdir.

Gecekondu tipi konutlarda ortaya çıkan yoksulluk halinin çeşitli bağlamlarda tartışılması sosyoloji literatüründe son derece kökleşmiş bir gelenek halini almış olmasına ve bu alanda hatırı sayılır bir yazın birikimi[3] oluşmasına rağmen teneke mahalle yoksulluğu ile ilgili çalışmalar kavramın ve olgunun çok daha eski olması ile açık bir tezat teşkil edecek şekilde daha ziyade yakın dönemlerde sosyolojik çalışmalara konu olabilmiştir. Bu makalede Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin kuruluş ve dönüşüm süreçleri monografik bir temelde ele alınırken bir yandan da söz konusu mekânsal birimde ortaya çıkan teneke mahalle yoksulluğunun tarihsel ve güncel bir kategori olarak kurulması ve dönüşüm potansiyellerinin tartışılması için kendi sınırlılıkları içerisinde bir akıl yürütme gerçekleştirilecektir.

2 Tümertekin Baruthane Deresi'nin batı yamacına yayılmış 200 gecekonduda bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yazara göre 1960'dan sonra yapımı hızlanan bu gecekondularda yaklaşık olarak 1000 kişi yaşamaktadır. Bu bölgede yaşayanlar ağırlıklı olarak Doğu Anadolu ve Karadeniz'den gelen ailelerdir. Mahalle sakinlerinden 200 erkek ve 87 kadın Bomonti civarındaki sanayi kuruluşlarında çalışmaktadır. Kadınların önemli bir bölümü ise civar semtlerde ev işçiliği yapmaktadırlar (Tümertekin, 1997: 126).

3 Işık ve Pınarcıoğlu'nun Sultanbeyli (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003), Erder'in Ümraniye (Erder, 2001), Aslan'ın 1 Mahallesi (Aslan, 2008) ve Şenyapılı'nın Ankara genelinde gecekondulaşma olgusunu tartıştığı çalışmaları (Şenyapılı, 2004) bu yazın geleneğinin ilk akla gelen örnekleri arasında sayılabilirler.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından kurulan Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesinin sakinleri onlarca yıl büyük ölçüde çeşitli Anadolu şehirlerinden gelmiş gecekondu sakinleri ile yan yana yaşamışlardır. Süreç içerisinde hem Teneke Mahallesi hem de civardaki gecekondu yerleşimlerinde hatırı sayılır bir nüfus değişiminin olması İstanbul ve Türkiye'nin yakın tarihi göz önüne alındığında hiç de şaşırtıcı bir durum değildir. Her yeni göç dalgası yeni karşılaşmaları, ahalinin yeni etkileşim örüntüleri içerisinde birlikte yaşama pratiklerini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan 2000'lerde civarda lüks konutların inşa edilmesi ve 1999 depreminin ardından bölgeye yerleşen İzmitli kâğıt toplayıcı ailelerin bölgedeki varlığı söz konusu mekân parçasında üst gelir gruplarına mensup hane ve bireylerle, toplumsal tabakalaşmanın en altında algılanan ve bir ölçüde de böyle bir nesnelliği deneyimleyen kent yoksullarının dramatik karşılaşmasını güncel bir toplumsal olgu olarak ortaya çıkarmıştır.

Çalışma hazırlanırken mümkün olduğunca çeşitli bilgi kaynaklarından yararlanılmasına gayret gösterilmiş, semtin monografik temelde anlaşılması için sosyal tarihinin aydınlatılmasına yardımcı olabilecek bütün olası kanallar değerlendirilmiştir. İlk kuruluş süreci ile ilgili olarak Osmanlı arşivinde yer alan belgeler ve çeşitli yazılı kaynaklarda yer alan değinmeler gözden geçirilmiştir. Özellikle 1892 yılında hazırlanan ve İstanbul genelinde idarenin ulaşabildiği teneke ev ve baraka tipi yerleşimlerin kayıt edildiği defterde bölge ile ilgili olarak paylaşılan kayıtlar kurucu nüfusun detaylı bir görünümünü ortaya koyması itibarıyla son derece kritik bir önem taşımaktadır. Yine semtin farklı dönemleri ile ilgili olarak bir şekilde analize dahil edilmesinin sağlayacağı katkılar son derece açık olan gazete haberleri ve muhtelif basılı kaynaklarda yer alan değinme ve tartışmalara imkanlar çerçevesinde olabildiğince geniş tutulan yazın ve gazete taraması ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bir diğer kaynağı mahallede halen yaşamakta olan 6 ve mahalleden ayrılmış 1 kaynak kişi ile yapılan görüşmelerdir. Ayrıca semte dönük dışarıdan bakışı yansıtabileceği düşüncesiyle uzun yıllar Feriköy Paşa Mahallesi'nde öğretmenlik yapmış bir kaynak kişi ile de görüşülmüştür.

Bu çalışma Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi ile bütün ulaşılabilir bilgileri kapsadığı iddiasında olmadığı gibi esas itibarıyla hem arşiv hem de saha üzerinden yürütülebilecek daha derinlikli çalışmalar için bir başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Okur gelecekte gerçekleştirilebilecek analizlerin burada ulaşılan sonuçların çok boyutlu olarak yeniden değerlendirilebilmesine izin verebileceği olasılığını göz önünde bulundurmalı, paylaşı-

lan argümanları nihai sonuçlar olarak değil, mevcut veriler üzerinden kurgulanan açıklayıcı modeller olarak değerlendirmelidir.

Teneke Mahalle Yoksulluğu

Gecekondu yazınının öncü isimleri evrensel yazındaki slum adlandırması ile Türkiye'nin gecekonduları arasında özdeşlik kurulmaması gerektiğini oldukça uzun bir dönemden beri dile getirmektedirler. Tekeli köyden kente göç sürecinin doğrudan bir sonucu olarak gördüğü gecekondularla "sefalet mahalleleri" slumların birbirlerine karıştırılmaması gerektiğine dikkat çeker (1982: 203). Gecekondu sakinlerinin kırsal kökeni Keleş'in de özellikle vurgu yaptığı bir noktadır. Yazar slum yerleşimcilerinin ise ağırlıklı olarak kentli olduklarını ifade etmektedir. Ona göre Türkiye örneğinde slum olgusu ile karşılaştırılabilecek mekânsal birimler daha ziyade "kale mahalleleridir" (1972: 179-180). Benzeri bir biçimde gecekonduları 2. Dünya Savaşı kentlere akın eden kırsal göçmen kitlesinin kentle bütünleşme sürecinin bir parçası olarak tartışan Karpat (2016: 18-19), Batı ülkelerindeki slumların gelişmekte olan ülkelerdeki karşılığının "*tren istasyonları ve trenlerin manevra sahalarında*", "*Ortadoğu'daki eski kervansarayların içinde*" ve kent merkezlerinde kurulan "kaledibi" semtleri olduğuna dikkat çeker (2016: 46-47). Işık ve Pınarcıoğlu söz konusu ikiliği umutsuz ve dönüştürme kapasitesinden yoksun "kentiçi yoksullar" ve dinamik "varoş yoksulluğu" terminolojisi üzerinden kurmaktadırlar (2003:39). Erman ve Türkyılmaz şehir merkezlerine yakın tepe yamaçları ve dere yataklarında kurulan gecekonduların çeşitli mekanizmalar (çok katlı konutlara izin veren yasalar, kamu tarafından sunulan alt yapı hizmetleri vs.) ile konut piyasasının formel veçhesine eklemlenen diğer gecekondulardan ayrıştığını ve zaman içerisinde slumlara dönüştüklerini ifade etmektedirler (2008: 1764).

Davis 19. yüzyılın slum yazınında ortaklaşan bir dizi öğeyi soyutlayarak genel bir modelleme için gerekli argümanları ortaya koyar. Buna göre slumlar viran evlerin, yüksek nüfus yoğunluğunun, sefalet, hastalık ve "ahlaksızlığın" bir arada durduğu sosyo-mekânsal birimlerdir (Davis, 2006: 21-22). Slumlara ilişkin olarak dönem yazınına "*ahlaki problemler*" ya da "*kriminal yaşantıların yaygınlığı*" varsayımı çoğu zaman olgusal olarak gözlemlenebilir olanın çok ötesine geçen tahayyül edilmiş bir imaja gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda Wacquant'ın güncel sosyal ve ekonomik süreçler üzerinden geliştirip kent yazınına armağan ettiği mekânsal damgalama teriminin açıkladığı etkileşim meka-

nizmasının slumlar özelinde son derece köklü maziye sahip olduğuna işaret edilebilir[4]. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde ortaya çıkan ve giderek diğer şehirlere yayılan teneke mahalleler dönemin Avrupa slumları ile pek çok açından benzer özelliklere sahiplerdir. Her şeyden önce viran evler slum tipi kent dokusu için tipik olduğu üzere teneke mahallelerin de ayrılmaz bir unsuru durumundadır (Yazar, 2012: 121-122). Döneme ait belgelerde geçen "çerçöp" ve "*eski gaz tenekelerinden*" yapılmış "barakalar" [5] ya da "*eski tahta ve gaz tenekelerinden yapılmış barakalar*"[6] gibi ifadeler söz konusu olgunun ne kadar görünür olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan teneke mahalleler altyapı sorunları itibarıyla slumlarla benzeri bir görünüme sahiplerdir. Söz konusu şartlarda inşa edilen bu yapıların "*esâsi lağımları ve mecraları*" mevcut değildir. Çamaşır suları ve diğer atıklar yollara dökülmekte ve bu durum idare tarafında tehdit olarak algılanmaktadır[7]. Tıpkı 19. yüzyılın slumları gibi teneke mahaller de gözlemciler tarafından normatif "ahlaki" yargılamanın konusu yapılmışlardır. Bir belgede geçen ve Zaptiye Nezareti'nin verilerine dayandırılan "*bu barakalarda bazı serseri eşhas dahi bulunarak uygunsuzluklar vuku bulmakta olduğu*"[8] ifadesi idarenin söz konusu yeni mekânsal dokuyu tahayyül etme biçimini yansıtmaktadır. Söz konusu normatif yargılama ve ahlaki tahayyül pratikleri çoğu durumda teneke mahalle yerleşimlerinin nüfus yapıları ne kadar karmaşık olursa olsun genellikle başlı başına bir pejoratif gönderme olan "Çingenelik" algısıyla damgalanmalarına yol açmaktadır (Yazar, 2012: 137-141). Post-endüstriyel toplumların damgalı mekânlarında olduğu gibi Türkiye'de de "Çingene mahallesi" olarak tanımlanmış yerleşim alanları, "girilmez", "tehlikeli", "kanunsuz" bölgeler olarak algılanırlar. "Çingene" kimliğine yüklenen önyargılar gerçek kökenlerine bakılmaksızın bu mahallelerin sakinlerine de yüklenmiştir[9]. Böylelikle çeşit-

4 Mekânsal damgalama kavramsallaştırması 2000'li yıllarda Loic Wacquant tarafından geliştirilmiştir. Yazara göre Güney Amerika, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa halklarının damgalı mekânları tanımlamak için kullandıkları kendi özgün terimleri bulunmaktadır. Bu yerleşim alanları dışarıdan bakanlar için "suç yuvaları", "vahşi" bölgelerdir (Wacquant, 2008: 1). Wacquant bu bölgelerde yaşayanların ekonominin post-fordist temelde yeniden yapılanması ve refah uygulamalarının Keynesçilik sonrası modele göre biçim değiştirmesi sonucu marjinalleştirilen kesimler olduğuna işaret eder (Wacquant, 2008: 1). Damgalı mekânların sakinleri için hayat alabildiğine zordur. İşverenler bu mekânların sakinlerini istihdam etme konusunda gönülsüz oldukları gibi polis, bürokratik kurumlar ve mahkeme de onlara karşı özel bir tutum takınır (Wacquant, 2008: 1).

5 BOA. Y.MTV.51.44.1.1.10 Haziran 1307 (22 Haziran 1891).

6 BOA.BEO. 288.21585.2.1.20 Eylül 1309 (1 Ekim 1893).

7 BOA. BEO. 52.3875.2.1.2 Ağustos 1308 (14 Ağustos 1892).

8 BOA. BEO. 52.3875.2.1.2 Ağustos 1308 (14 Ağustos 1892).

9 Nişantaşı Teneke Mahallesi örneğinde sürecin genel bir değerlendirmesi için: (Yazar, 2013, 31-47).

li nedenlerden dolayı bu mahallelerde yaşamak zorunda kalan farklı gruplar "Çingene" adlandırmasının ve adlandırmaya yüklenen normatif konumlandırma pratiklerinin asıl taşıyıcısı ve mağduru olan peripatetik gruplarla en azından kısmen benzeri bir dışlama pratiğini deneyimlemişlerdir[10].

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi temel özellikleri itibarıyla teneke mahalle yoksulluğunun özgünlüklerini yansıtmaktadır. Bununla birlikte tüm diğer teneke mahalleler gibi Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin de kendine özgü bir tarihi vardır. Bu tarih onu oluşturan ve dönüştüren dinamiklerce etkileşimsel bir süreç içerisinde inşa edilmiş ve halen inşa edilmektedir.

Konum

Günümüzde İncirli Dede Caddesi adı verilen dik yokuş Bomonti ve Feriköy arasında sınır teşkil etmektedir. Daha önceleri bir bütün olarak Dereli Sokak adıyla anılan bu mevkii (Ölçer, 2014: 192 ve 278), 1934 tarihli "İstanbul Şehir *Rehberi*"nde Şişli Deresi Sokağı ve Feriköy Kabristanı Sokağı olarak iki bölüme ayrılarak adlandırılmıştır[11]. Osman Cemal Kaygılı bugün İncirli Dede Caddesi'nin bulunduğu dik yokuştan akan ve iki semt arasında sınır teşkil eden söz konusu büyük su kütlesine "*Feriköyünün Siyah Çağlayanı*" adını vermektedir: "*Buradan dosdoğru biraz aşağıya inilince Feriköy'ünün yıllardan beri meşhur dillerde destan olan siyah çağlayanı ile karşılaşırsınız*" (1931: 8). Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi ıslahı ancak 1990'larda mümkün olacak olan bu su kütlesinin güneyinde ortaya çıkmıştır: "*Bu çağlayanın aktığı yere Teneke Mahallesi derler. Sanırsınız ki buraya gökten kırk gün, kırk gece paslı teneke yağmış ve bu tenekelerle o mahallenin bir kısmı vücuda gelmiş!*" (Kaygılı, 1931: 8). Büyük altyapı sorunlarının yaşandığı, yoksulluğun tüm teneke mahallelerde olduğu üzere sefalete dönüştüğü Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'ndeki yerleşim derenin üst kısımlarından başlayarak Baruthane Deresi ile kesiştiği noktaya doğru zamanla yaygınlaşmıştır. Hem 20. yüzyıl başlarında hazırlanan "Rumeli ciheti" haritası ve hem de ilgili Pervititch sigorta haritası incelendiğinde bu gelişim sürecinin ilk aşamalarına ilişkin bir fikir edinmek mümkün olabilmektedir. Eski adı Orta Kır Sokağı (Ölçer, 2014: 254) olan şimdiki Ortanca Soka-

10 Antropoloji yazınında peripatetik kavramsallaştırması geçimlerini çeşitli zanaat ve hizmetlerin sunumu ile karşılayan, endogamik ve mobilite seviyeleri komşularına göre daha yüksek olan toplumları tanımlamak için kullanılmaktadır (Rao, 1987: 7).

11 İstanbul Şehri Rehberi, 1934.

ğı'nın altındaki öbekte, Kaygılı'nın dramatik bir dille betimlediği "*Karonti nami diğerle Kuyu Sokağı*"nın (Kaygılı, 1931: 8) batı kesitinden başlayarak Teneke Mahallesi'nin ilk tohumları atılmıştır[12]. Bölgeyle ilgili Pervititch sigorta haritası, daha geç bir tarihe ait olması (1925) ve konut dokusunu göstermesi itibarıyla daha da işlevseldir. Haritaya göre dereye yaklaştıkça konutlar daha da küçülmekte ve "Korenti Sokağının" batı tarafında düzenli sokaklar yerlerini küçük evlerin üst üste yığıldığı aralıklara bırakmaktadır[13]. Pervititch haritasının hazırlandığı tarihte Teneke Mahallesi hala derenin üst kısımlarında yoğunlaşmıştır. 1910'lara ait bir Alman mavileri haritasında Bomonti-Teneke Mahallesi'nin dereye paralel sınırı Bahariye Sokak[14], dereden içerilere doğru giren sınırı ise Ruşen Sokak[15] olarak gösterilmektedir[16]. Bu sokakların ötesinde hem Alman Mavileri hem de Pervititch haritasında boş bir alan ve tarımsal araziler yer almaktadır. Sonraki süreçte bu alanda da yerleşim dokusu oluşacak ve Teneke Mahallesi, Baruthane Deresi'nin İncirli Dede ile kesiştiği nokta ve Baruthane Deresi boyunca yayılacaktır.

İlk Yerleşimciler ve Birinci Göç Dalgası

Tütengil'in son derece yerinde bir tespitle ifade ettiği üzere teneke mahallelerin kent yaşamının görünür bir unsuru olarak ortaya çıkması 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında İstanbul'a gelen göçmenlerin konut ihtiyacına bir yanıt olarak gerçekleşmiştir (Tütengil, 1975: 41). Genel olarak göçmen grupları içerisinde en dezavantajlı olanlar tarımcı olmayan, geçimlerini hamallık, arabacılık, küfecilik gibi daha ziyade günlük geçimlerini karşılamalarına yetecek işleri yaparak geçinen göçmenlerdir. 1883 yılına kadar çeşitli kamu binalarındaki geçici misafirliklerine devam eden bu göçmenler söz konusu tarihten sonra tahliye edilmeye başlanır. Bu noktada kendilerine ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalacakları açık olan taşraya gönderilmek ya da şehirde

12 Haritanın orijinal kopyası İstanbul Atatürk Kitaplığı arşivinde İstanbul-Rumeli Ciheti Haritaları Pafta No 17 başlığı ile kayıtlı durumdadır.

13 İlgili haritalara İstanbul Atatürk Kitaplığı arşivinde İstanbul: 9 Ferikeuy Ayazma plan cadastral d'assurances / Jacques Pervititch ve İstanbul: 8 Ferikeuy plan cadastral d'assurances / Jacques Pervititch başlıkları ile ulaşılabilir.

14 Bahariye Sokak 1930'larda Buhurlu Sokak adını almıştır (Ölçer, 2014: 312). Günümüzde sokağın bir bölümü aynı taşırken, İncirli Dede'ye doğru uzanan kısmı Çiğdem Sokak adıyla bilinmektedir (sehirharitasi.ibb.gov.tr).

15 Ruşen Sokağın söz konusu dönemlerde sınır oluşturan dış kesiti 1930'larda "Yalavaç Sokak" olarak adlandırılmıştır (Ölçer, 2014: 292). Günümüzde burası Yalvaç Sokak olarak anılmaktadır (sehirharitasi.ibb.gov.tr).

16 İlgili haritaya İstanbul Atatürk Kitaplığı arşivinden Hrt_002754 koduyla ulaşılabilir.

kalmakta ısrarcı olacaklarsa geçici yerleşim yerlerini tahliye etme seçenekleri sunulur[17]. Sonuç itibarıyla mesleklerini icra edebilmek için ihtiyaç duydukları kaynaklara sahip oldukları şehirde kalan göçmenlerin büyük bölümü 1884 yılı sonbaharında geçici olarak yerleştirildikleri mekanlardan tahliye edilmişlerdir[18]. Yoksul göçmenlerin geçici yerleşim alanlarından tahliyesi ciddi bir konut talebi yaratmıştır. Üstelik meslekleri ile elde ettikleri gelir ancak günlük ihtiyaçlarını karşılamalarına yettiğinden formel yollardan konut edinme imkanına sahip değillerdir. Atık malzeme kullanılarak sur dipleri, demiryolu civarı, dere yatakları ve genel olarak boş arazilerde inşa edilen teneke evler bu süreçte yaratıcı bir çözüm olarak ortaya çıkarlar. Teneke evlerin yoğunlaşması sonucu önce Kumkapı'da (Yazar, 2017, 538-576) ve çok geçmeden şehrin muhtelif bölgelerinde teneke mahalle olarak adlandırılan yerleşim bölgeleri ortaya çıkar. Çok geçmeden teneke evlerin gelişmesi idarenin dikkatini çekecek ve nihai amacı tahliye olan bir kayıt faaliyetine girişilecektir. 1892 yılında başlanılan bir araştırmada[19] İstanbul'un muhtelif bölgelerinde[20] yer alan 979 teneke evde yaşamını sürdüren 4868 kişinin kaydı tutulmuştur[21]. Feriköy Teneke Mahallesi'nin kurucu nüfusu ile ilgili ilk somut kayıtlar bu defterde mevcut bulunmaktadır. Defterde yaşadıkları bölge "*Feri karyesi mahallesinde barakada*" ifadesiyle tarif edilen 54 hanenin tamamı Kırım kökenli olarak gösterilmiştir. 48 hane reisi arabacı, 1 hane reisi rençper ve 1 hane reisi berber olarak çalışmaktadır. 4 hane reisi kadındır ve meslekleri ile ilgili herhangi bir bilgi paylaşılmamıştır[22]. Mahalle ile ilgili oldukça detaylı verilerin paylaşıldığı bir dönem belgesinde ise "*imam ve muhtarları olmamasından nâşi cenaze ve nikâh vukuunda başka mahalleden imam celb"* etmekte olan ahalinin kendi içlerinden bir imam, bir "muhtar-ı evvel" ve bir de "muhtarı-ı sani" seçtikleri anlatılmaktadır[23]. Mahalle henüz resmen idari bir birim olarak tam anlamıyla yapılandırılmadığından bu kişilerin hukuki durumları bir dizi karışıklık ve tartışmaya konu olmuş olsa da "*muhtar-ı evvelin*" Tulcalı Ahmed ve "*muhtar-ı saninin*" Köstenceli Abbas olması kurucu grubun kökenine ilişkin son derece güçlü bir işaret olarak değerlendirilebilir.

17 BOA. Y.PRK.KOM.4.20.1.29 Temmuz 1299 (7 Ağustos 1883).
18 BOA.Y.PRK.KOM.4.20.4 ve 5. 10 Eylül 1300 (22 Eylül 1884) ve 15 Eylül 1300 (27 Eylül 1884).
19 BOA. BEO.52.3875.2.1.24 Muharrem 1310 (17 Ağustos 1892).
20 Defterde yer almayan başka teneke mahalleler vardır. Gerçek rakamın bu değerin epeyce üstünde olduğunu düşünmek mümkündür.
21 BOA. DH.MKT.5.43.5.2.7 Zilhicce 1310 (21 Haziran 1893).
22 BOA. İ.ŞE.2.30.1.11 ve 12.
23 BOA.İ.DH.1371.22.1.18 Eylül 1315 (30 Eylül 1899).

Feriköy'de yaşayan bir aileye ait Osmanlıca nüfus kayıt örneklerinden birinin transkripsiyonu özellikle bölgede yaşayan ve kökenleri Kırım olarak gösterilen ailelerin göç serüveni hakkında son derece zihin açıcıdır. Ailenin 1846, 1851, 1856 ve 1857 tarihlerinde doğan üyeleri Kırım, 1881 doğumlu üyesi Köstence[24] ve 1895 doğumlu üyesi ise İstanbul doğumlu olarak gösterilmektedir[25]. Söz konusu göç örüntüsü bir dizi tarihsel olgu ile doğrudan ilişkilidir. Her şeyden önce Kırım Savaşı ile ilişkili olarak 1856 yılının sonlarına kadar günümüzde büyük ölçüde Romanya sınırları içerisinde yer alan Dobruca bölgesine Kırım'dan 13600 göçmen gelmiştir (Koyuncu, 2014: 682-683). Genel olarak Kırım'dan gelen göçmenlerin Dobruca bölgesinde yerleştirildikleri yerleşim birimleri arasında Tulca, Babadağ, Hırsova, Mecidiye, Köstence, Silistre, Varna gibi bölgeler başı çekmektedir (Koyuncu, 2014: 682-686). 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı söz konusu bölge ahalisini yeni bir göç dalgasına zorlar. Savaş sonrasında 90.000 civarı Dobruca'lı Müslüman Bulgaristan ve Türkiye'ye göç edecektir (Karpat, 1994: 484). 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Kırım asıllı göçmenler ağırlıklı olarak günümüzde Bulgaristan ve Romanya sınırları içerisinde yer alan bölgelerden gelmişlerdir (Paşaoğlu, 2013: 358). Sonuç itibarıyla Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'ndeki ilk yerleşimi inşa edenler birinci kuşakları Kırım'da, ikinci kuşakları günümüzde Romanya sınırları içerisinde yer alan Kuzey Dobruca bölgesinde ve üçüncü kuşakları İstanbul'da doğmuş olan göçmen ailelerdir. Diğer taraftan Bomonti-Teneke Mahallesi'nin sakinleri arasında 93 Harbi sonrası bölgeye yerleştiği anlaşılan ilk kurucu grubun dışında da başka Balkan kökenliler bulunmaktadır. Kaygılı bölgede günümüzde ağırlıklı olarak Yunanistan sınırları içerisinde yer alan bölgelerden gelen ailelerin yaşadığını ifade etmektedir (Kaygılı, 1931: 8). Anlaşıldığı kadarıyla 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Romanya üzerinden gelen Kırım göçmenleri tarafında kurulan mahalle Balkan Savaşları ve Cumhuriyet döneminde mübadele sonrasında farklı göç dalgaları ile bölgeye gelen Balkan kökenli diğer yoksul hanelere de ev sahipliği yapmıştır. Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin kuruluşunda rol oynayan ilk göç dalgası içerisinde anılması gereken diğer grup ise Çankırı-Kastamonu civarından gelen ailelerdir. 1940'larda yapılan bir istimlak sonrası mahalleden ayrılarak Kuştepe'ye yerleşen Hakkı Bey kendi ailesinin uzun yıllar Feriköy-Bomonti Teneke Mahallesi'nde kaldığını anlatmaktadır.

24 1864 yılı itibarıyla Tulca sancağına bağlı bir kaza olan Köstence günümüzde Romanya sınırları içerisinde yer almaktadır. (Sezen, 2006: 326). Köstence genel olarak Dobruca bölgesinin bir parçasıdır (Karpat, 1994: 482-496).

25 Salt Galata Arşivi. Şişli, Feriköy Mahallesi'ndeki numarası bilinmeyen haneleri 1300 h./1885 tarihli nüfus sayımına ait atik defteri transkripsiyon formları. Kod: AIHPRSISL101056.

Söylediğine göre burada çok sayıda Çankırılı aile bulunmaktadır.

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin ilk döneminde mahallenin geneline ilişkin gözlemcilerin zihninde yer etmiş genel bir "Çingenelik" algısının izi 1930'larda kaleme alınmış son derece kritik bir kaynakta karşımıza çıkar. Osman Cemal Kaygılı, 1935 yılında "Haber" gazetesinde tefrika halinde yayınlanan ve ilk baskısı Etiman yayınları tarafından 1939 yılında yapılan (Mangır, 2011:759) "Çingeneler" isimli monografik romanında Feriköy'ü; Taksim'deki Çöplük, Sulukule ve Ayvansaray'la birlikte "Çingene Musikisi" hakkında bilgi edinilebilecek yerler arasında sayar (1972: 43). Söz konusu alanla ilgili son derece kritik bir kaynak olan "Çingeneler"de bu değinmenin yer alması başlı başına önemli bir veridir. Anlaşıldığı kadarıyla Sulukule ve Hacı Hüsrev mahalleleri gibi ülke çapında bir "nama" sahip olmasa da Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi de en azında civar yerleşimlerin sakinleri tarafından bir süre için "Çingene mahallesi" olarak algılanmış ve bu algı Osman Cemal Kaygılı'nın metnine yansımıştır. Söz konusu algının Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'ni kuran ahalinin "Çingenelik" algısının kadim taşıyıcısı olan peripatetik kökenli gruplara mensubiyetinin genelleştirilmesiyle üretilmiş olma ihtimali söz konusudur. Olgular birlikte ele alındığında semte yerleşen kurucu grubun geleneksel mesleklerini şu veya bu dönemde, şu veya bu ölçüde yitirmiş bir geç-peripatetik grup olmasının imkân dahilinde olduğu görülmektedir. Her şeyden önce mahallenin kurucu unsurunun asıl memleketi olan Kırım'da, bu grupla yakın bir sosyo-ekonomik profile sahip olan çeşitli peripatetik topluluklar yaşamaktadır. Bunlar arasında yer alan ve komşuları olan etnik Tatarlar tarafından "Çingene" olarak adlandırılsalar da kendileri öz-adlandırma olarak "Tayfa" ya da "Tatar" ifadelerini tercih eden grup her halükârda Kırım Tatar klanlarının bir parçası olarak görülmektedir (Marushiakova ve Popov: 154). Osmanlı arşivinde "*Kabâil-i Tataran (Tatar kabileleri) nüfus defterinde mukayyed (kayıtlı) olan Kıptiyan taifesinin*" cizye kayıtlarını içeren H. 1262 (1845-46) yılına ait bir defterde ele alınan topluluk etnik Tatarlarla olan bağları iç tabakalaşması göz önüne alındığında büyük ölçüde Tayfa peripatetiklerini çağrıştırmaktadır[26]. Bir başka kaynakta Tayfa grubunun alt birimlerinden biri olan Gurbetlerin at ticaretinin yanı sıra arabacılık da yaptığı ifade edilmektedir (Tyaglyy, 2009: 29). Yine Romanya'nın Dobruca bölgesinde yer alan Maçin'deki "Kıpti" olarak adlandırılan yerel peripatetik gruplara ait 1845 tarihli bir temettüat defterinde bölgede yaşayan bu grubun üyelerince icra edilen mesleklerin arasında arabacılık ve yine ilişkili bir ekonomik faaliyet olan

26 BOA.ML.VRD.CMH.d.668.2.3.4

talikacılık da sayılmaktadır[27]. Söz konusu olgular Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi kurucularının olası peripatetik kökenine ilişkin işaretler olarak değerlendirilebilir. Yine de kesin bir değerlendirme için daha detaylı araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin ilk dönem tarihinde en kritik aşama kurucu nüfusun bir bölümünün 1944 yılında mahalle gerçekleşen bir istimlak ile tahliye edilmesi olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir haberde Feriköy'deki söz konusu yıkım "*Feriköyündeki Teneke Mahallesi İstimlak Edildi*" başlığı ile duyurulur[28]. Yıkıma neden olarak bu evlerin kirli sularının şehrin temiz sularını kirletmesi gösterilmiştir. Buna göre: "*bu barakalar terşih havuzlarında süzülüp temizlenerek şehrin Beyoğlu semtine sevk edilen Terkos suyunun ana galerisi üzerine rastlamakta ve bunlardan sızan pis suların şehrin temiz suyunu kirleterek halkın sıhhatini tehlikeye düşürmesi ihtimali bulunmaktadır*" [29]. Yine Cumhuriyet'te yayınlanan bir başka habere göre yıkılan teneke barakaların sakinlerinin medreselere yerleştirilmesi için girişimde bulunulmuştur[30]. Başlangıçta az sayıda evin yıkımı ile başlayan istimlak hareketi dalgalar halinde yayılmış ve etkileri büyük olmuştur. Göktürk bu durumu 1947 yılında ziyaret ettiği mahalle sakinlerinin ağzından şu sözlerle ifade eder: "*Mahalle halkının anlattığına göre sular idaresi tarafından su geçirilecek diye su boruları döşenmiş ve bu vesile ile de üç seneden beri sekiz yüz kadar ev yıktırılmıştır*" (1960: 1361). Rakam muhtemelen abartılı olsa da söz konusu istimlak faaliyetinin mahalle nüfus yapısı üzerinde önemli bir etkisi olduğu açıktır. Sonuç itibarıyla istimlak kurucun grubun genel nüfus içerisindeki ağırlığını azaltırken yeni gelenlerin mahallenin dokusunun bir parçası olarak taşıdıkları önemi arttırır. Bunun anlamı eski mahalle sakinleri giderek geri planda kalırken dağınık göçle gelen karışık hanelerin görünürlüğünün artmasıdır.

İç Göçle Heterojenleşen ve Büyüyen Bir Mahalle: İkinci Dalga (1940-1990)

1925 tarihli Pervititch haritasında Teneke Mahallesi'nde ilk yerleşimin başladığı dereye paralel alanın batısında tarım arazilerinin olduğu gösterilmektedir. Çalışma kapsamında kendileriyle görüşülen kimi kaynak kişiler de söz konusu alanda yerleşim dokusu geliş-

27 BOA. MLVRD.TMT.d.12145.1.2.3.4.29 Zilhicce 1261 (29 Aralık 1845).
28 Feriköyündeki Teneke Mahalle İstimlak Edildi, Cumhuriyet, 18 Nisan 1944, 2.
29 Feriköyündeki Barakalar Niçin Yıktırıldı, Cumhuriyet, 12 Mayıs 1944, 4.
30 Barakalardan Tahliye Edilenler Medreselere Yerleştiriliyor, Cumhuriyet, 15 Mayıs 1944, 2.

meden önce Arnavut ailelere ait tarım arazilerinin bulunduğunu ifade etmektedirler: "(Sait Bey) İlk gelenler, Arnavut Zeynel vardı. Bizim buraları tarlaymış böyle. Tabi bunu ben hatırlamıyorum. Burada ekerken biçerken buraya gelen diğer insanlara parselleyip *parselleyip satmış… Arnavut Zeynel meşhur*". Yine bir diğer kaynak kişi olan Adnan Bey de babasının 1940'larda semte gelerek buradaki Arnavut ailelerden şimdiki evlerini aldığını ifade etmektedir: "*Yani biz bile Arnavutlardan aldık evi. Babam Arnavutlardan aldı*". Sait Bey çocukluğunu geçirdiği göreli geç dönemlerde bile mahalleyi çevreleyen kırsal dokuyu oldukça net bir biçimde anımsamaktadır: "*Valla önümüz tam dereydi. Karşımız tarlaydı. Orada bahçıvan vardı. Oradan domates çalardık. Ekmeğin arasına koyardık. İncir ağaçları vardı. Dut ağaçları vardı onun tepesine çıkardık*".

Bugün hala İncirli Dede hizasındaki konutlarda yaşayan ya da akrabaları burada yaşamaya devam eden ve çalışma kapsamında görüştüğümüz kaynak kişilerin bir bölümü 1940 sonrasında, Anadolu ve Trakya'dan semte yerleşen ailelerin çocuklarıdır. Her birinin kişisel göç anlatısı semtin bu dönemdeki gelişimine ışık tutmaktadır. 40'lı yıllarda İstanbul'da askerlik yapan Tekirdağlı Adnan Bey'in babası daha sonra semte yerleşir ve İncirli Dede'nin bir üst sokağında yer alan evlerini daha önce burada yaşayan Arnavut bir aileden satın alır. "*Valla babam 48 senesinde evi almış. 50 senesinde resmileştirmiş orayı. Yani elektriğini suyunu resmileştirmiş. O zaman gecekonduydu, biz* üç katlı yaptık binayı. Mahkemeyi kazandık. Hâkime hanım mahkemeden bir tane kâğıt gönderecek, *belediyeden tapuyu alacağız*". 1940'lardan sonra semte yerleşmeye başlayan göçmenler büyük aile grupları halinde değil daha küçük birimler halinde göç sürecini deneyimlemişlerdir. Bunun sonucunda ortaya kuruluş döneminin aksine son derece karmaşık bir nüfus yapısı çıkmıştır. Bayram Bey, "*Burada daha çok Trakyalı vardı, Ordulu vardı, Arnavut vardı. Yani herkes birbirini tanırdı. Çünkü okula beraber gidiyorduk. Herkes birbirini tanıdığı için şey yoktu, sorun yoktu yani*" ve semte epeyce geç tarihlerde yerleşecek olan Esma Hanım, "*Valla kimi buralı, kimi Samsunlu, kimi Siirtli, kimi Trakyalılar, Antalyalılar. Onlar da bizim gibi işte*" sözleriyle söz konusu süreçte ortaya çıkan heterojen nüfus yapısını net bir biçimde ortaya koyar.

Bölgeye 1940 sonrasında yerleşen ailelerin bazıları kırsal dünya ile bağlarını büyük ölçüde koparmışlardır. Her bir kişisel anlatıda karmaşık olay örgülerinin rol oynadığı bu süreç göçmenin kentteki yaşantısı ve diğer kentlilerle etkileşim süreci üzerinde önemli bir rol oynayacaktır: "(Sait Bey) *Ya biz aslen Sivaslıyız. Annem Balıkesirli. Ama şöyle o*

zamanlar soyadı falan varmış, dedem orada bir hata yapmış. Anladın mı? Kaçıyor geliyor buraya. Orada bir üvey amcam var. O zamanında ne yapıyor soyadından önce bütün malı mülkü üzerine alıyor. Akıllı adammış. Helal olsun. Bizimkiler sağken gitmedi. Baba gitsene. Ben gitmem niye, bu saatten sonra falan filan dedirtmem.". Köyüyle bağları çok erken bir dönemde kopan ve dolayısıyla kente yerleşmesi sürecinde kırsal kaynaklardan yararlanma imkanından yoksun kalan babasının yerleştiği mahallede doğan Sait Bey yaşamının büyük bölümünde ücretli bir işçi olarak çalışır: "*Ben deri piyasasından emekliyim. 14-15 sene TOYDEM'de çalıştım. 2-3 sene işte DERİMONT'ta çalıştım. Sonra piyasada emekli oldum*".

Sait Bey'den farklı olarak semte 1960'ların sonunda gelen Bolulu Bayram Bey'in ailesi geldikleri bölge ile bağlantılarını kesmemişlerdir. Kaynak kişinin ifadesine yazları köye gidip hayvanları ile ilgilenmektedirler. Daha da önemlisi Bayram Bey'in önce babası İstanbul'a gelmiş, evlerini inşa ettikten sonra ailesini de yanına almıştır: "*Tabi bekâr olarak geldi. Taksim'de, İstiklal Caddesi'nde Hacı Baba vardı. Şimdi Hatay sofrası oldu. Orada 15 sene çalıştı. Yani biz Bolulu olduğumuz için hep aşçıyızdır genelde*". Başta turizm olmak üzere çok çeşitli alanlarda ücretli olarak istihdam edilme şansını yakalayan Bayram Bey diğer mahalle sakinlerine göre daha geniş bir toplumsal evren içerisinde hareket etmektedir: "*Kimse bilmezkene biz turizmciydik. Otelciyiz yani. İstanbul'da 5 tane otel varken bunların birinde ben çalışıyordum. Şimdi 15 bin otel vardır İstanbul'da. Yani bilmiyorum 39 ilçesi mi var. 38 mi bilemiyorum sayısını. Beş tane otel vardı. Beş yıldızlı. İkisi emekli sandığınındı. Biri Tarabya biri Hilton. Biri de Maçka'ydı tabi. Birkaç tane daha büyük otel vardı. İşte o zaman turizme girdik*". Söz konusu çalışma süreçleri ailenin yeni kuşaklarının daha görünür bir sosyal mobilite sürecini deneyimlemesini mümkün kılmaktadır. Ailenin mahalle dışında Bayrampaşa'da kendilerine ait konutları bulunmaktadır. Semtte bulunan bakkal dükkânlarını kiraya vermişlerdir. Yaşadıkları sokak genel olarak mahallenin dereye yakın olan diğer sokakları ile kıyaslandığında göze çarpacak derecede iyi durumdadır.

Bayram Bey ve Sait Bey'in ailelerinin göç örüntülerindeki farklılık yoksulluk ve kent yazınında kırla bağlar kopmadan sürdürülen zincirleme göç sürecinin göçmene sağladığı genel avantajlara ilişkin değinmeleri haklı çıkarır niteliktedir (Erder, 2001: 290-291). Zincirleme göç sürecinde kente öncelikli olarak genç bekar ya da yeni evli erkeklerin gelmesi göç süreci ve ilk konaklama dönemi maliyetlerini sınırlandırmaktadır (Hatton,

2001: 14). Dahası ağırlıklı olarak küçük toprak sahibi olan göçmen aileler tarımsal üretimle bağlarını tümüyle koparmadıkları için kente karşılaşılan engellerin aşılması noktasında avantaj sağlayan önemli bir gelir transferi söz konusu olabilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 114-115). Diğer taraftan Erder'in işaret ettiği üzere kente beceri ve sermayeleri ile gelenlerin "iş ve konut piyasası" içerisindeki konumları diğerlerine daha avantajlı bir görünüm arz etmektedir (2001: 288-289). Sait Bey'in ailesi büyük ölçüde bu olanaklardan yoksun olarak göç sürecinin zorluklarına göğüs germeye çalışmışlar, sonuç itibarıyla Sait Bey'in yaşam güzergahı boyunca oldukça zorlu bir alan olan deri sektörü dışında çalışma ve kendisine sosyal mobilite olanaklarına kapı açan ilişki ağlarına ulaşması bu sınırlılıklar içerisinde mümkün olamamıştır.

1940 sonrası Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin sosyal yapısı Bayram Bey örneğinde görüldüğü üzere karmaşıklaşmışsa da özellikle dereye yakın bölgelerde teneke mahalle yoksulluğuna özgü genel koşullar ve atık malzemeden imal edilmiş konutların yaygınlığı büyük ölçüde varlığını korumuştur. Bunları inşa edenler ağırlıklı olarak Anadolu'dan tek tek aileler, ya da küçük aile grupları halinde gelmiş yoksul göçmenlerdir. Şenyapılı Ankara gecekonduları ile ilgili çalışmasında kırsal göçmenlerin içerisinde kente hemen hemen hiçbir sermayeden yoksun bir biçimde gelen bir grubun varlığına dikkat çekmektedir. Yazara göre bunlar kırda ortakçı, maraba, yarıcı gibi topraksız köylü kategorilerinin bir parçası olup kente geldiklerinde mümkün olduğunca az kaynak tahsisiyle konut yapmak zorunda olanlardır (Şenyapılı, 2004: 126). Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin dereye yakın noktalarına yerleşen ve toplama atık malzemeden konut inşa edenler Şenyapılı'nın çizdiği çerçeveye uygun olarak göç sürecinde daha avantajlı toplumsal koordinat noktalarına yerleşmelerine imkân sağlayabilecek olan bir sosyal-kültürel ve ekonomik sermaye bileşiminden yoksun olan ailelerdir. Özellikle dereye paralel olan yerleşim dokusu teneke mahalle yoksulluğunun mekânsal özelliklerini açık bir biçimde sergilemeye devam etmektedir. 1980'lerin sonunda semti ziyaret eden Küçük, karşılaştığı manzarayı son derece dramatik bir dille anlatır: "'*Ev demeye bin tanık ister' desek, binden fazla tanığı var bu evlerin. İçinde oturan sakinleri bini çoktan aşmış, binlere varmış... Akla gelen her türlü malzemenin mozaik gibi kullanıldığı evlerden birinin bahçesinde iki küçük çocuk kesiyor yolu. Üzerleri ıslanmış. 'Derede ıslanmadık, demin çeşmeden su içtik, ondan…' diyorlar. Derenin lağım olduğunu onlar da biliyor, ama söylemeye korkuyorlar. Bir deliği andıran pencereleri lağım ırmağına açılan evlerin birinde, çamaşır asan bir kadına yaklaşıyoruz*" (Küçük, 1985: 16). Bu evleri inşa edenler içerisinde "*yük-*

seklerde görünen pis duvarlı fabrikalarda çalışan işçiler" (Özbilgen, 1990: 7) olsa da büyük bölümü ağırlıklı olarak kayıt-dışı ve düşük ücretli işlerde istihdam edilmektedirler: "*Babam şimdi mısır satıyor. Bazen de helva. Amcam kestane satıyor. Babam gençken de dondurma satarmış. Şimdi satmıyor*" (Küçük, 1985: 16).

Genel itibarıyla 2. dalga Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nde ciddi bir nüfus değişimine yol açmıştır. Çeşitli Anadolu şehirlerinden gelen küçük aile grupları farklı göç örüntüleri ile bölgeye yerleşmiş, sahip oldukları sermaye bileşimi ve göç sürecinin özgünlüklerine göre farklı kentlilik deneyimlerini paylaşmışlardır. Özellikle dereden uzaklaştıkça dinamik gecekondu yoksulluğunun özgünlüklerine yaklaşan hane, hane grubu ve mekânsal birimlere rastlamak mümkün olsa da dereye yakın noktalarda teneke mahalle yoksulluğuna özgü mekânsal karakteristikler varlığını korumaya devam etmektedir.

Zıtların Buluşması: 3. Dalga

Şişli Belediyesi 1990 yılında bölgedeki su kütlelerinin ıslahı için çalışmaya başlar. "Şişli'de, Sirkeci, Feriköy ve Baruthane kanalizasyon derelerinin üzerinde bulunduğu" alanda 140 "gecekondu" yıkılarak sakinlerinin Ayazağa'da inşa edilecek olan yeni sosyal konutlara taşınacağı ilan edilir (Doğru, 1990: 5). Bu arada yıkılan bir kısım evin sakinleri Alibeyköy'deki konutlara geçici olarak yerleştirilirken, bir diğer kısmına ise 100'er bin lira kira yardımı yapılır (Pulur, 1990: 3). Kısa süre içerisinde bölgenin çehresi değişmeye başlayacak, Bomonti-Feriköy civarı giderek daha yoğun bir biçimde son derece farklı bir sermaye bileşimine sahip olan toplumsal kesimlere ev sahipliği yapmaya başlayacaktır.

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin tarihsel dönüşümü içerisinde en az yukarıda değinilen altyapı çalışmaları ve soylulaştırma süreçleri kadar önemli olan bir diğer gelişme, çalışma kapsamında görüşülen kaynak kişilerden olan Esma ve Çilek hanımların ailelerinin 1999 Depremi'nin ardından İzmit'te yıkılan evlerini bırakıp İncirlidede'nin Baruthane Deresi ile buluştuğu noktadaki barakalara yerleşmeleridir. Peripatetik kökenli ve Roman olan başka ailelerle birlikte, sık dokulu, güçlü dayanışma ağlarına sahip bir grup olarak 10'a yakın akraba haneyle birlikte bölgeye gelmişler, günümüzde de dar bir alanda kalabalık bir aile topluluğu olarak yaşamaktadırlar: "(Esma) *Biz bizeydik işte, görümcelerimiz eltilerimiz, hep öyle 8-9 haneyiz burada*".

Esma hanım ve çevresinin kiraladıkları konutlar Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin

en kötü durumdaki konutlarıdır. Buna karşılık erken tarihlerde mahalleyi terk edip evini kiraya veren ev sahibi, Esma Hanım'a yüksek gelen bir kira bedeli talep etmektedir: "*Bir tek odaya 350 lira para veriyoruz. … Çok ne yapacan? Mecbur. Dışarıda kal bakayım bu soğukta kalamazsın. Bunun yağmuru var, karı var, buzu var. …* (ev sahibi) *Başka memlekette oturuyor. Tanıdığı var burada ona kefil etti. Ama değişik bir fiyat da istemiyor. İlla verecen eline, aç kalacan, susuz kalacan onu tamamlayıp verecen. Bak iki hane üç hane oturuyoruz burada anca öyle hak ediyoruz. Bir odaya 350 milyon*". Mahalleye yakın dönemlerde Esma Hanım'ın ailesi gibi peripatetik kökenli olan Adanalı başka aileler de yerleşmiştir: " (Esma Hanım) *Göçebelerden*[31] *8-9 hane biz varız. Başka yok burada. … Ha Adanalılar var, onlar ayrı. Onlar da göçebe. Onlar Adana'dan. Na şurada. Görecen zaten kâğıt arabaları var. Onlar da bizim gibi kâğıt topluyor*". Esma Hanım'ın akrabası olan bir başka kaynak kişi olan Çilek Hanım ise Adanalı aileleri daha yakından tanımakta ve geldikleri ilçeyi de belirtmektedir: "*Adana Ceyhanlı onlar*".

İzmitli Roman ve Adanalı peripatetik kökenli ailelerin bölgeye yerleşimi Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin nüfus yapısını şekillendiren üçüncü göç dalgası olarak kabul edilebilir. Kaygılı'nın "Çingeneler" romanında 1930'ların önemli Roman yerleşimleri arasında saydığı Feriköy Teneke Mahallesi'nin onlarca yıl sonra kültürel özelliklerini oldukça katı bir biçimde korumuş peripatetik kökenli topluluklar yerleşmeye başlamıştır. Bu insanlar hem çalışma ilişkileri hem de yaşam alanları itibarıyla Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin kuruluş dönemindeki koşullarını aratmayacak şartları deneyimlemektedirler. Geçimlerini kâğıt toplayarak sağlayan bu ailelerin hayatları oldukça zordur ve yaşam şartlarının kötülüğüne sürekli karşı karşıya oldukları sağlık problemleri eşlik etmektedir: "(Esma Hanım) *Hurda topluyoruz işte, naylon… Satıyoruz. İhtiyacımızı görüyoruz. Ne yapacağız. Aha gelin iki canlı bir tane torun var hasta. Bir özürlü kızım var hasta*".

Bölgeye en geç yerleşen Romanlar ve diğer peripatetik kökenli aileler bölgede konut sahibi olmamaları ve genel yoksullukları itibarıyla, bölgede yaşanmakta olan dönüşüm sürecini özellikle ikinci dalgada bölgeye yerleşen diğer ailelerden farklı bir biçimde de-

31 Farklı peripatetik grupların bir arada yaşadığı mahallelerde, ortak özellikleri işaret etmek amacıyla göçebe kelimesi kullanılmaktadır. Özellikle Abdal ve Romanların beraber yaşadığı İstanbul Küçükbakkalköy'de çok kullanılan bu kalıp Anadolu'da yaygındır. Göçebe dışarıdan bakanların Çingene kelimesi ile karşıladığı geniş sosyal bütünlüğü karşılayan içeriden bir adlandırma olarak değerlendirilmelidir.

ğerlendirmektedirler. Peripatetik kökenli, atık toplayıcı aileler için bu gelişme açık bir biçimde ve dolayımsız olarak kendi varlıklarını tehdit eden bir durum olarak algılanmaktadır: "(Esma Hanım) *Bak şimdi Antil oldu, büyük binalar oldu. Oteller oldu. Git de bıraksınlar. Gecekondu yavru kalıyor yanında. … Bir deprem olsa Allah korusun altında kalırız bunun. Direk üstümüze gelecek. Çoluk çocuk altta kalacağız. Başka bir şey yok*". Daha da önemlisi söz konusu endişe sadece algı düzeyinde kalmamakta, bölgede yapılan yeni konutlara yerleşen üst-orta sınıflarla peripatetik kökenli gruplar arasındaki bu son derece keskin yaşam tarzı farklılaşması zaman zaman açık çatışmalar üretebilmektedir: "(Esma Hanım) *Yok be abim hep durmadan* şikâyet *ediyorlar.* Şikâyet *ediyorlar bizi. İşte bak kâğıtlarımız araba üstünde. Bu odunumuzu, bahçemizi bile* şikâyet *ediyor bu karşı taraf, Anthill*".

Mahallenin daha eski ve alt-orta gelir gruplarıyla bütünleşmeye başlamış sakinleri ise semtte yaşanan değişme karşısında daha farklı bir yaklaşıma sahiplerdir: "(Bayram Bey) Şimdi genel olarak baktığın zaman birincisi şehir merkezine yakın olması fiyatları arttırdı. Artırınca *rant doğdu. Gerçeği konuşmak lazımsa yani… Bir de yüksek binalar yapılınca tabi şeyi etkiledi. Çevreyi etkiliyor yani. Etkilememesi mümkün değil. Doğal yani etkilemesi… Katma değeri yüksek oluyor, her* şeyi *yüksek oluyor*". Pek çok mahalle sakini gibi işçi emeklisi Sait Bey de değişim süreci konusunda çelişkili fikir ve duygulara sahiptir. Dönüşüme karşı olmamasına rağmen bir taraftan da onlarca yıl içerisinde şekillenmiş eski yaşam biçimlerinin tehdit altında olduğunu hissetmektedir: "*Ben burada mangal yapıyorum, rakıyı açıyorum. Oradan bana böyle yapıyor (el işareti). Çok güzel diyor. O bir milyon dolar vermiş daire almış salak. O onu yapamıyor. Ama o keyfi ben yapıyorum. Ha sen diyeceksin burayı müteahhitte verdiğin zaman sen bu keyfi yapabilecek misin? Yapamayacağım. Ne yapacağım. Satacağım gideceğim böyle bir köy yerine yerleşeceğim*". Yaşam tarzı ile ilgili bütün bu kaygılarına rağmen Sait Bey dönüşümün özellikle bölgede arazi ve konut sahibi olan aileler için yaratacağı avantajların altını dikkatle çizer: "Şu binaların yapılması buradaki insanlara çok karlı oldu yani. Buradaki eski komşularımız vardı, hep gecekondusunu sattılar gittiler. Şimdi onlar duyuyor, *pişman oluyor. Sana burada müteahhittin vereceği güzel bir daire. En az dört yüz beş yüz milyar".* Mahalle sakinlerinde var olan çelişkili eğilimlere rağmen dönüşüm süreci görünür bir biçimde hızlanmıştır. İçlerinde insanların yaşamaya devam ettiği konutlar dâhil pek çok evin üstüne inşaat firmalarının tabelaları asılmaktadır. Bunlar yakın gelecekte gerçekleşecek dönüşüm için ev sahiplerinin müteahhitlerle anlaştığı anlamına gelmektedir: "(Adnan Bey) *Mesela ta-*

belası var yukarıda. Hemen merdivenleri çıkınca… Hemen ileride Astoria tabela var şurada. Orada aldı yani Yıldırım, oradaki evleri aldı. Bak şurada hemen tabela var. Yıldırım yapı grubu yazıyor ya…".

Sonuç

Bugünkü İncirli Dede Caddesi'nin bulunduğu vadi üzerindeki su kütlesinin Baruthane Deresi'ne doğru aktığı vadinin güney yamaçlarında yer alan Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin kuruluşu 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrası günümüzde Romanya toprakları içerisinde yer alan bölgelerden gelen Kırım kökenli ve büyük bölümü geçimlerini arabacılık yaparak karşılayan göçmenler mahallenin ilk kuruculardır. Zamanla yine Balkanlardan gelen başka göçmenler de onlara katılmıştır. Giderek kalabalıklaşan mahalle aynı dönemde kurulan diğer teneke mahalleler gibi civar yerleşimlerin sakinleri tarafından, Teneke Mahallesi sakinlerinin peripatetik kökenli olup olmamasından bağımsız olarak "Çingene" mahallesi olarak algılanmıştır. Osman Cemal Kaygılı'nın alanın en önemli kaynakları arasında yer alan "Çingeneler" isimli belgesel romanında Feriköy'ü, Sulukule ve Ayvansaray gibi bölgelerle birlikte önemli peripatetik yerleşimleri arasında saymaktadır.

1944 yılında mahallenin kurucusu durumundaki Balkan kökenli nüfus ve onlarla aynı dönemde bölgeye yerleşen Çankırılı ailelerin bir bölümü kapsamlı bir istimlakle tahliye edilirler. Teneke evlerin Terkos su yollarının üzerinden bulunması gerekçesiyle gerçekleştirilen istimlak faaliyeti sonucunda yüzlerce ev yıkılır. Çeşitli tanıklıklardan bu sürecin sonucunda mahalle sakinlerinin civardaki başka teneke mahalle yerleşimlerine dağılması genel hatlarıyla izlenebilmektedir. Sonuç itibarıyla söz konusu istimlak hareketleri mahallenin kurucu grubunun etkinliği ve görünürlüğünü belirgin bir biçimde azaltırken, 1940'lardan itibaren Anadolu ve Trakya'dan küçük aile grupları halindeki göçmenler bölgeye gelmeye başlamışlardır. Bunlar daha ziyade Çiğdem ve Yalvaç Sokaklarının sınır teşkil ettiği ilk yerleşim alanının altında, daha önce Arnavutlar tarafından tarımsal üretim amacıyla kullanılan arazilere yerleşmişlerdir. Söz konusu ikinci dalga göç ile mahallenin nüfus yapısı belirgin bir biçimde karmaşıklaşır.

Bu dönemde bölgeye yerleşen göçmenlerin bir bölümü sanayi ve hizmet sektöründe ücretli olarak çalışmışlardır. Bölge genelinde söz konusu dönemde çok sayıda sanayi tesisinin bulunması bu durumu kolaylaştıran bir rol oynar. Diğer taraftan özellikle dere-

ye yakın bölgelerde yaşayan mahalle sakinlerinin önemli bir bölümü ise ağırlıklı olarak kayıt-dışı ve düşük gelirli işlerde istihdam edilmişlerdir. Dereden uzaklaşıldıkça hem konut yapısı hem çalışma ilişkileri itibarıyla gecekondu yoksulluğunun genel özelliklerini yansıtan aile profilleri görülmeye başlansa da dere civarındaki alanlarda teneke mahalle yoksulluğunun sosyo-mekânsal özellikleri geç dönemlere kadar varlığını korumuştur.

1990 sonrasında İzmit'teki evleri 1999 depreminde yıkılan 8-10 hanelik peripatetik kökenli bir Roman grubu İncirli Dede'nin Baruthane Vadisi ile birleştiği noktada yer alan barakalardan birkaçını kiralayarak bölgeye yerleşirler. Onların varlığı Adana'dan gelen bir diğer peripatetik grupla beraber Teneke Mahallesi'nin kuruluş dönemindeki algılanma biçimini yeniden üretebilecek bir yoksulluk halinin buralarda yeniden yaşanmaya başlaması anlamına gelmektedir. Öte yandan 1990'larda derenin ıslahı ve benzeri çevre düzenlenmeleri ve civarda inşa edilen lüks konutlar farklı sosyal kesimlerin bölgeye yönelmesine neden olmuştur. Özellikle Anthill'in inşası ile birlikte Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin kuruluş dönemindeki koşullarını en çok andıran kesiti üst orta sınıfların belirgin olduğu bir toplumsal doku ile komşu olur.

Son 15 yıl içerisinde semte yerleşmiş olan peripatetik kökenli ve semtte mülk sahibi olmayan aileler için üst-orta sınıfların gelişi ve genel olarak semtteki değişim son derece büyük bir gerilim kaynağıdır. Topladıkları kâğıtlar, bahçelerindeki odunlar ve gündelik hayatlarının hemen her safhası şikâyet konusu olmakta, bu şikâyetlerin sonucunda güvenlik güçleri ile karşı karşıya gelmektedirler. Üstelik yaşadıkları yerlerde kiracıdırlar ve semtin gelişiminin arsa ve konut değerlerini artırmasının onlar açısından hiçbir olumlu sonucu olmayacaktır. Diğer taraftan semtin daha eski sakinleri olan aileler geleceğin potansiyel orta sınıf mensupları olarak değişim süreci konusunda ikircikli bir tutum izlemektedirler. Özellikle arsa değerlerinin yükselmesi müteahhitlerle anlaşmayı son derece cazip bir hale getirmektedir. Konut sahiplerinin bir bölümü için buradaki evlerini sattıktan sonra herhangi bir alt-orta sınıf yerleşiminden ev almak mümkün olabileceğinden değişime temelden karşı çıkmamaktadırlar. Diğer taraftan değişim pek çoğunda içinde yetiştikleri dünyanın ve kodlarına aşina oldukları yaşam tarzının yitirileceği endişesini uyandırmakta, yine de maddi beklentiler çoğu durumda bu kaygılara baskın çıkmaktadır.

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi ve civarının sosyo-mekânsal evreninde karşılaşmış olan; farklı tarihlere, farklı sosyal-ekonomik ve kültürel sermaye bileşimleri ve farklı ya-

şam deneyimlerine sahip muhtelif yerel topluluklar mahalle zemininde çatışma ve uyum süreçlerini son derece değişken düzeylerde deneyimlerken; mekân, mahalle ve bölge sınırlarının dışından gelen toplumsal güçlerin de müdahil oluşu ile yeniden kurulmaktadır. Bölgenin geleceği bu sahnede çarpışan güçlerin etkileşimleri ile belirlenecektir.

Kaynakça

Aslan, Ş. (2008), 1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İletişim, İstanbul.

(1944, 15 Mayıs), "Barakalardan Tahliye Edilenler Medreselere Yerleştiriliyor", Cumhuriyet, 2.

(1937, 4 Birinci Kanun), "Bir Çocuk Yanarak Öldü", Cumhuriyet, 2.

Davis, M. (2006), Planet of Slums, Verso, New York, London.

Devellioğlu, F. (2013), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara.

Doğru, N. (1990, 16 Şubat), "İstanbul'un Arka Yüzü Fatma Girik", Milliyet, 5.

Erder, S. (2001), İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye, İletişim, İstanbul.

Erman, T., Türkyılmaz, S. (2008), "Neighborhood Effects and Women's Agency Regarding Poverty and Patriarchy in a Turkish Slum", Environment and Planning A, 40, 1760-1776.

(1944, 12 Mayıs), "Feriköyündeki Barakalar Niçin Yıktırıldı", Cumhuriyet, 4.

(1944, 18 Nisan), "Feriköyündeki Teneke Mahalle İstimlak Edildi", Cumhuriyet, 2.

Göktürk, H. (1960), "Avukat Caddesi" İstanbul Ansiklopedisi-3.Cilt içinde, der. R. E. Koçu, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, 1361-1362.

Hatton, T. (2001), "The Age of Mass Migration: What We can and can not Explain" Migration and Mobility The European Context içinde, der. S. Ghatak, A. S. Sassoon, Palgreve Macmillan, London.

Işık, O. (2003), Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İstanbul, İletişim.

(1944, 5 Mayıs), "İstanbul Sular İdaresinden", Cumhuriyet, 6.

(1934), İstanbul Şehri Rehberi, İstanbul Belediyesi, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul.

(1985, 16 Eylül), "İstanbul'un Göbeğinde Bir Sokak", Cumhuriyet, 1.

Karpat, K. (1994), "Dobruca" İslam Ansiklopedisi Cilt 9 içinde, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 482-496.

Karpat, K. (2016), Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme, Timaş, İstanbul,

Kaygılı, O. C. (1972), Çingeneler, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Kaygılı, O. C. (1931, 8 Mart), "Feriköyü Sokakları ve Siyah Çağlayan", Yeni Gün, 8.

Keleş, R. (1972), Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Koyuncu, A. (2014), "Tuna Vilâyeti'nde Nüfus ve Demografi (1864-1877)", Turkish Studies, 9(4), 675-737.

Küçük, K. (1985, 16 Eylül), "Osmanbey'in Yanı Başında Kabristan Sokağı İstanbul'un Arka Yüzü", Cumhuriyet, 16.

Mangır, M. (2011), "Osman Cemal Kaygılı –Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri", Turkish Studies, 6(4), 755-768.

Marushiakova, E., Popov, V, "Segmentation vs. Consolidation: The Example of Four Gypsy Groups in CIS", Romani Studies, 14(2), 145-191.

Ölçer, E. (2014) Şehir Sokak Hafıza Kuyulu'dan Biçki Yurdu'na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokakları, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi.

Özbilgen, F. (1990, 20 Şubat), "Şişli Deresinde Bir Temel Atma Töreni", Cumhuriyet, 7.

Paşaoğlu, D. D., "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskanı", History Studies, 5(2), 347-386.

Pulur, H. (1990, 19 Şubat) "Fatma Girik ve Bir Vatandaş, Olaylar ve İnsanlar", Milliyet, 3.

Rao, A. "The Concept of Peripatetics: An Introduction" The Other Nomads içinde, der. Rao, Aparna, Böhlau, Köln, 1-33.

Sezen, T. (2006), Osmanlı Yer Adları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Şenyapılı, T. (2004), "Baraka"dan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1960", İletişim, İstanbul.

Tekeli, İ. (1982), Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi, Ankara.

Tümertekin, E. (1997), İstanbul İnsan ve Mekân, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tütengil, C. O. (1975), Temeldeki Çatlak, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

Tyaglyy, M. (2009), "Were the "Chingene" Victims of the Holocaust? Nazi Policy toward the Crimean Roma, 1941-1944", Holocaust and Genocide Studies 23, 1, 26-53.

Wacquant, L. (2008), Urban Outcast, Polity, Cambridge.

Yazar. (2017), …, …, 8 (22), 538-576.

Yazar. (2016), …, …, 4, 177-210.

Yazar. (2013), …, …, 8, 31-47.

Yazar. (2012), …, …, İstanbul.

Arşiv Kaynakları

BOA. BEO. 52.3875.2.1.2 Ağustos 1308 (14 Ağustos 1892).

BOA. BEO. 52.3875.2.1.2 Ağustos 1308 (14 Ağustos 1892).

BOA. BEO.52.3875.2.1.24 Muharrem 1310 (17 Ağustos 1892).

BOA. DH.MKT.1667.10.1.1.3 Teşrin-i Evvel 1305 (15 Ekim 1889).

BOA. DH.MKT.5.43.5.2.7 Zilhicce 1310 (21 Haziran 1893).

BOA. İ.ŞE.2.30.1.11 ve 12.

BOA. İ.ŞE.2.30.4.1. 4 Safer 311 (16.8.1893)

BOA. MLVRD.TMT.d.12145.1.2.3.4.29 Zilhicce 1261 (29 Aralık 1845).

BOA. Y.MTV.51.44.1.1.10 Haziran 1307 (22 Haziran 1891).

BOA. Y.PRK. KOM. 2.13.1.2.3 Muharrem 1297 (17 Aralık 1879).

BOA. Y.PRK.KOM.4.20.1.29 Temmuz 1299 (7 Ağustos 1883).

BOA.BEO. 288.21585.2.1.20 Eylül 1309 (1 Ekim 1893).

BOA.İ.DH.1371.22.1.18 Eylül 1315 (30 Eylül 1899).

BOA.ML.VRD.CMH.d.668.2.3.4

BOA.ML.VRD.d.18.1.2.3.29 Zilhicce 1255 (4 Mart 1840).

BOA.Y.PRK.KOM.4.20.4 ve 5. 10 Eylül 1300 (22 Eylül 1884) ve 15 Eylül 1300 (27 Eylül 1884).

Kaynak Kişiler

Adnan Bey. İşçi. Tanıklıkları 1970 sonrasını ve büyüklerinden dinlediklerini kapsıyor. Ailesi 1940 sonrasında bölgeye yerleşmiş. Görüşme Tarihi: 2 Ekim 2014

Bayram Bey. Semt sakini. İşçi emeklisi. Tanıklıkları 1970 sonrasını ve büyüklerinden dinlediklerini kapsıyor. Ailesi 1960'ların sonlarında bölgeye yerleşmiş. Görüşme Tarihi: 2 Ekim 2014

Çilek Hanım. Katı Atık Toplayıcı. Tanıklıkları 1980 sonrası dönemi kapsıyor. Görüşme Tarihi: 2 Ekim 2014

Esma Hanım. Katı Atık Toplayıcı. Tanıklıkları 1980 sonrası dönemi kapsıyor. Görüşme Tarihi: 2 Ekim 2014

Hakkı Bey. Erkek. İşsiz, eski Kuştepe sakini. Tanıklıkları 1930'lardan günümüze kadar olan dönemi ve ailesinden dinlediği anıları kapsıyor. Görüşme Tarihi: 15.09.2006

Özkan Bey: Semt sakini. Elektrik teknisyeni. Tanıklıkları 80 sonrasını ve büyüklerinden dinlediklerini kapsıyor. Ailesi 1960 sonrasında bölgeye yerleşmiş. Görüşme Tarihi: 2 Ekim 2014

Sait Bey. Semt sakini. İşçi emeklisi. Tanıklıkları 1970 sonrasını ve büyüklerinden dinlediklerini kapsıyor. Ailesi 1950 sonrasında bölgeye yerleşmiş. Görüşme Tarihi: 2 Ekim 2014

11

YAZILI VE SÖZLÜ ANLATILARDA BİR SANAYİ MEKANI OLARAK BOMONTİ (1960-80)[1]

BOMONTI AS AN INDUSTRIAL SPACE IN WRITTEN AND VERBAL NARRATIVES (1960-1980)

Şükrü Aslan

Abstract

In this presentation 1960-1980 period of Bomonti, which was dominated by industrial activities is dealt with. In this period Bomonti is mainly characterized by industrialization, slumization and social and class dynamics. Within the framework of Istanbul industrial plans, industrial investments were made, the working class was brought to Bomonti and slumization developed correspondingly. This process paved the way for a speedy socio-spatial transformation. In this presentation industrial policies of the era along with the story of industrial institutions and related literature were reviewed, and narratives of the local residents and employees were collected. These narratives and written sources indicate that Bomonti occupies a special position in de-industrialized and gentrified spaces

Keywords: Bomonti, Industrialization, Slumization, Class Structure

Giriş

Toplumsal tarihin bir kesitine bakmanın araçlarından birisi, sözkonusu sürece tanıklık etmiş kişilerin anlatılarıdır. Sözlü tarih yöntemi olarak literatürde yer alan bu yöntemle aynı zamanda, dışarıdan bakıldığında derinliği tam olarak tahayyül edilemeyecek olan toplumsal hafızaya başvurmak da mümkün hale gelir. Zira Nora'nın dediği gibi hafıza

1 Bu makalede yer alan verilerin elde edilmesi için derinlemesine mülakatları gerçekleştiren, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi sevgili Melek Toprak'a çok teşekkür ederim.

diye adlandırdığımız aslında hatırlanması imkânsız şeylerin heybetli, baş döndürücü stoku; hatırlatma ihtiyacı duyabileceğimiz şeylerin sonsuz listesidir (Nora, 2004; 25). Dolayısıyla hafıza üzerinden mekanların görünmez öyküsünü de bilinir kılmak mümkün olur. Hafıza mekânları, insanların iradesiyle ya da zamanın işleyişiyle herhangi bir topluluğun ortak hafıza malına ait simgesel öğe haline getirdiği maddi ya da fikri düzendeki anlamlı bir birimdir (Nora,2004;171). Burada tanımlanan biçimiyle "maddi" hafıza mekanlarını (anıtlar, müzeler, fabrikalar, inanç mekanları, konaklar, kışlalar vb.) doğru bir biçimde anlamanın yolu da yine hafızaya başvurmaktan geçer.

Hafıza mekanlarının bu şekilde yeniden görünür hale gelmesi, tabii ki mekanı deneyimlemiş hatırlatıcıları gerektirir. Zira hafıza her zaman yaşayanlar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu yüzden Nora'ya göre hafıza, anımsama ve unutma diyalektiğine açık, her türlü kullanım ve el oyunlarına karşı duyarlı, uzun belirsizlik ve ani dirilmelere elverişlidir ve devamlı bir gelişme halindedir. Hafıza, her zaman güncel bir olay, şimdiki zamanda yaşanan bir bağdır. Hafıza duygulara dayalı ve sihirli, buğulu, karışık iç içe geçmiş, kabataslak, özel ve simgesel anılardan beslenir; her türlü aktarıma, perdeye, sansüre ve yansıtmaya karşı duyarlıdır (Nora,2004;19).

Bir olgu olarak "hafıza mekanı"nı iki türlü düşünebiliriz. Birincisi, her kentin bir hafızasına gönderme yapan boyutudur. Geçmişte ev sahipliği yaptığı her türlü hafızayla ilişkili olay bağlamında kentlerin de bir hafızası var. Bu anlamda kentler kendi başına birer hafıza mekanı sayılabilir. İkincisi ise bundan biraz daha fazla olarak kentlerin hafıza mekanlarına ev sahipliği yapması halidir. Dolayısıyla her türlü hafıza mekanının öyküsünü hem kendi dinamiklerinden hem de kentsel dinamikler üzerinden okuyabiliriz.

Bu bağlamda içinde bir dizi farklı sosyalliklere ait hafıza mekanlarını barındıran Bomonti'nin kendi hafızası, sadece bu bölgenin değil,bir bütün olarak İstanbul'un ekonomik, sosyal ve sınıfsal dinamiklerini anlamamıza katkıda bulunacak kadar zengindir. Bundan dolayı Bomonti'nin toplumsal öyküsünü anlamak için hafızasını yeniden üretilebilir kılmak gereklidir. Bu da kuşkusuz sözlü tarih yöntemini de gerekli kılar. Sözlü tarih yöntemi ile her şeyden önce özellikle metinlere (ve onun içinde olmak üzere resmi belgelere) geçmemiş alanlara ilişkin bilgi üretme olanakları doğar. Burada geçmişte kurulu gündelik hayatın çoğu kez önemsiz gibi algılanan ama aslında son derece kıymetli detayları öğrenmemizi sağlar.

Bir çok farklı çalışmada vurgulandığı gibi sözlü tarih aslında tarih yazımında demokratikleşmeye imkan verir. Sözlü tarih bir bilimsel disiplinden çok bilimsel bir yöntem olarak düşünülebilir. 1960'lı yıllarda batıda gelişmeye başlayan bu yöntem klasik tarih yöntemlerinden farklıdır. Sözlü tarihin geleneksel biçimi kişisel yaşam öykülerinin saptanmasıdır. Kişi, anı ve yaşadıklarını anlatırken sadece bir iletici değildir. Anlatılar, kişinin hayata bakışıyla da doğrudan ilgilidir. Yaşanmış olanla kişinin anısı arasında bir yeniden üretim süreci vardır. Bu nedenle sözlü tarih ürünleri tamamlayıcı belgeler olarak tanımlanmaktadır. Diğer tarihsel belgeleri tamamlayan, teyit eden veya çürüten ya da destekleyen işlevleri vardır. Bir konuda hiçbir yazılı belge yoksa işte o zaman yöntemine uygun sağlanmış sözlü tarih belgeleri aksi kanıtlanıncaya kadar gerçeğe uygun kabul edilebilir. Bu yöntemde tanıklar alt sınıflardan, ayrıcalıksız ve ezilenler arasından seçilebilir. Araştıran-araştırılan ikileminin aşılmasında önemli bir yaklaşımdır. Disiplinlerarasılık fikrinin gelişmesine zemin sağlar: Araştırmanın sorun çözücü, pratik fayda sağlayıcı gücünü artırır. Bu yöntemle aile tarihi, kadın tarihi, etnik ve kültürel grupların tarihi, emek tarihi, biyografik çalışmalar, bellekle çalışmaları, kurum tarihleri, yerel ve kent tarihi alanlar çalışılabilir. (Thompson,1999) (Danacıoğlu,2002), (Neyzi,2011)

Bu çalışmada sanayinin baskın bir ekonomik aktivite olarak öne çıktığı Bomonti'nin 1960-1980 yılları arasındaki dönemi ele alınmıştır. Zira Bomonti, İstanbul'da kendine özgü bir dizi sosyallikleri kapsayan hem tarihi ama aynı zamanda bugünle süreklilikleri olan güncel bir toplumsal mekandır. Geçmişte ekonomik üretim içerisindeki belirleyici yeriyle, bugün de turizm ve kültürel hayat bakımından üstlendiği yeni işlevleriyle İstanbul'da mekânsal/toplumsal büyük değişimin bir fotoğrafı gibidir.

Makalede Bomonti'de 1960-80 yılları arasında sanayinin etki ve işlevleri araştırılmış; bu çerçevede hem dönemin sanayileşme politikaları hem de sanayi kurumlarının öyküsüne bakılmıştır. Bu çerçevede o yıllarda bu bölgede çalışmış kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ağırlıklı olarak Karadeniz olmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerinden gelip bölgeye yerleşmiş olan ve yine ağırlıklı olarak Bomonti Bira Fabrikası olmak üzere çeşitli işyerlerinde çalışan 20 kişiyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu saha çalışmasında elde edilen bulgular, arşivlerde ulaşılan edilen belgelerle desteklenerek anlamlı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun yanısıra Bomonti'yi konu alan literatür taranmış; bu bağlamda özellikle 1960-80 yılları arasında sanayinin varolma biçimi ve onun etrafında inşa edilen toplumsal hayat anlaşılmaya çalışılmıştır.

Yazılı Anlatılar ve Araştırmalarda Bomonti'de Sanayi

İstanbul coğrafyası üzerine yazılmış metinlere göre "İstanbul'da şehir içi sanayi alanlarından en eski ve en yoğun olan yerleşimlerden birisi Bomonti'dir. Burada sanayi faaliyetleri daha çok Silahşör Caddesi ile bu caddenin Sıracevizler Caddesi ile Fırın Sokağının birleşim yerleri üzerinde yoğunlaşmıştır (Doldur, 2009). Burada bilinen ilk sanayi tesisi bölgeye adını da veren Bomonti Bira Fabrikası'dır. (Bkz. Fotoğraf 1)

Fotograf 1: Bira Fabrikasının 1940'lı yıllarda görünüşü (Cumhuriyet Gazetesi, 16 Nisan 1940

Konuyla ilgili en kapsamlı çalışma yapan Tümertekin'e göre Bomonti sanayi bölgesinin gelişmesi iki döneme ayrılabilir: 1. Bomonti'nin şehrin kenarında sayıldığı, konutlardan uzak, arazinin çok bol ve ucuz olduğu 1955'e kadarki dönem; 2. Bomonti'nin konutlarla çevrilip sanayi kuruluşlarının görece çoğalmış olduğu, arazinin azalıp pahalılaştığı, fakat bölgenin resmen "sanayi bölgesi" olarak kabul edildiği 1955'ten sonraki dönem. Bomonti' sanayi bölgesi olup olmayacağı tartışmaları başladığı zaman faaliyette bulunan

kuruluşların sayısı ancak 15 civarındaydı. Bakanlığın Bomonti'yi "sanayi bölgesi" ilan ettiği yıl ise (1955) 32 kuruluş vardı. 1955 sonrası dönemde dikkati çeken bir diğer özellik de sanayi faaliyetlerinin çeşitlenmesi ve yüzde yüz artmasıdır. Elektrik makineleri, mobilya ve mefruşat, makine, kauçuk, taş, toprak, çini ve optik alet sanayii, bölgeye bu dönemde giren kuruluşlar arasındadır. Bölgede 1956-1960 arasında 34, 1961-1966 arasında ise 54 yeni kuruluşun faaliyete geçmiştir. Aynı dönemde Bomonti sanayi bölgesinde 7.000'e yakın üretim işçisi vardır (kuruluşların beyanına göre 6957). Bu sayıya kuruluşlardaki diğer işçilerde çalışanlar, memur, müstahdem, şoför vb. dahil değildir. İşçilerin 4.223'ü kadındır. Kadınların çoğunlukta oluşu sanayi kolları (giyim, dokuma, kimyevi maddeler, yeni el işçiliği isteyen hafif sanayi) ile ilgilidir. (Tümertekin,2010)

Bütün bu yoğunlaşma Bomonti'nin bağlı olduğu Şişli ilçesindeki sanayileşme oranlarını yükseltmiştir. Nitekim 1985 yılında bile İstanbul imalat sanayinin %16.7'si Şişli'de kuruludur ve burada istihdam edilen nüfusun yüzde %14'ünün de Şişli'de olduğu görülmektedir ve Bomonti burada önemli bir pay sahibidir (Şişli Belediyesi, 1987).

Bölgenin güneyinde yer alan tesisler arasında en geniş yeri işgal eden" Bomonti Bira Fabrikası, İsviçreli Yahudi Bomonti kardeşler tarafından 1888 yılında inşaatına başlanmış, 1892 yılında faaliyete geçmiştir. 1892'den 1940 yılına kadar özel işletme olarak kalan fabrika o yıl TEKEL'e devredilerek kamulaştırılmış ve 1991'e kadar Tekel Bira Fabrikası olarak üretime devam etmiştir. Yoğun bir üretim sistemiyle donatılmış fabrika "özelleştirme" politikalarının adeta kutsandığı yıllarda 1991 yılında kapatılmıştır. Fabrika kapatıldıktan sonra yaklaşık 15 yıl kadar boş ve sahipsiz bir mekan olarak bekletilmiş ve nihayet 2006 yılında özelleştirilen kamu binaları listelerinde yer alıp bir özel işletmeye 49 yıllığına satışı yapılmış ve bu durum önemli bir gelişme olarak basında yer almıştır.

1894 yılı Ticaret Almanağında bira üretilen tesislerin listesinde Bomonti Biraderler de dahil olmak üzere A.Cosmo, C. Grein, Schaffer'lerin de Feriköy'de imalathaneleri vardır. 1910'lara gelindiğinde Bomonti Bira Fabrikası'yla rekabet edecek güçte olmayan bu küçük imalathaneler kapanmıştır. Kolleksiyonlarda Bomonti biraderler dışında listede yer alan firmaların jetonları bulunmuş olup, bunun dışında çok fazla kanıt bulunamamıştır. (Sandalcı,1997;8) Ancak sadece bunlar bile Bomonti'nin çok eski bir sanayi ve üretim semti olduğunu göstermektedir.

1940 yılına ait bir gazete haberine göre Bomonti fabrikasının Yahudi Kardeşlerden alı-

nıp kamulaştırılması tütün karşılığında yapılmıştır. (Bkz.Fotoğraf: 2)

Bomonti fabrikası satın alınıyor

İnhisarlar Vekâletile tasfiye halinde bulunan Bomonti - Nektar şirketi arasında Bomonti bira fabrikasının hükûmete satılması için cereyan eden müzakereler neticelenmiş ve satın alma mukavelesi Vekiller Heyetine arzolunmuştur.

Bir müddettenberi İnhisarlar Vekâletile Bomonti arasındaki müzakereler neticesinde fabrikada bir tecrübe yapılmasına karar verilmiş ve bu tecrübelere geçen ay başlanmıştı. Tecrübeler iyi netice verdiğinden nihayet anlaşma yapılmıştır.

Bomonti fabrikasının bedeli İnhisarlar idaresince tasfiye halindeki şirkete tütünle ödenecektir. Bu tütünler Türk Tütün Limited şirketi vasıtasile verilecektir. Şirketin mübayaa bedelini harice çıkarabilmesi için tütünler ihrac olunacaktır. Mukavele tasdik olunur olunmaz İnhisarlar idaresi Bomonti fabrikasını tesellüm edecektir.

Fotoğraf 2: Bomonti Bira Fabrikasının Hükümete Satışı (Cumhuriyet, 11 Nisan 1940

Tümertekin'in 1967 yılında yazılan notlarına göre Bomonti Bira Fabrikası'ndan sonra gelen ikinci büyük tesis Mısırlı Trikotajdır2. Tümertekin, Bomonti'deki öteki büyük fabrikaların Şark Çikolata, Yeni Türk Mencucat Fabrikası3, Nestle Çikolata4 olduklarını söyler. 1930 ile 1950 yılları arasında yukarıdaki tesislerin dışında bölgede 12 tesis daha faaliyete geçmiştir. 1967 de Bomonti bölgesinde 119 sanayi tesisinin faaliyette

2 Şirketin web sayfasında yer alan bilgilere göre Triko Mısırlı 15 Ekim 1951 tarihinde Süleyman Mısırlı tarafından 1950'li yılların ortalarında fabrika üretimini Bomonti'ye taşımış, 2007 yılından itibaren Türkmen Ailesi bünyesine dahil olmuştur.

3 Ufuk Kızıltan'ın "satıp satıp bitiremeyenler" başlıklı yazısında yer alan bir bilgiye göre 1928 yılında Bomonti'de kurulan bir kamu kuruluşudur. (http://www.haberdar.com.)

4 Şirketin facebook sayfasında yer alan bilgilere göre Sütlü çikolatanın mucidi Nestlé, 1900'lerin başında Karaköy'de açılan ilk şubesi ile Türkiye'yi çikolatayla tanıştırdı. 1927'de İstanbul Feriköy'de Türkiye'nin ilk çikolata fabrikasını kurdu. Üretimini 1990 yılında Karacabey'deki modern tesislerine taşıyan Nestlé, portföyüne eklenen birçok yeni ürünü ile 100 yılı aşkın süredir Türkiye'nin damak tadına en uygun çikolatasını üretmeye, Türk tüketicisine eşşiz lezzetler sunmaya devam ediyor.

olduğunu ve bunların yaklaşık 166.000 m' gibi büyük bir araziyi işgal ettiğini öğreniyoruz. Sürece baktığımızda 1950 ye kadar bölgede sanayi kuruluşlarının çok yavaş gelişirken 1950 ile 1967 yılları arasında hızlı bir artış yaşandığını görüyoruz. Zira 1955'de İmar Müdürlüğünce hazırlanan Nazım Planında Bomonti Sanayi Bölgesi ilan edilmiştir (Tümertekin,1967;40-52).

1950'lerde Marshal yardımları etkisiyle makineleşmenin sonucunda tarımda iş gücü olarak çalışanların kente göçü başlamış ve 1950'li yıllardan itibaren İstanbul'da sanayileşme ve kentleşme süreci çok hızlı gelişmiştir. Bu şekilde İstanbul'a göç eden nüfus da ciddi boyutlara ulaşmıştır. TÜİK verilerine göre 1950'lerden itibaren kente (İstanbul'a) her yıl yaklaşık 200 bin kişi eklenmiştir (Bay, 2013;15). Bu göçün, Türkiye kentlerinde yarattığı mekânsal ve toplumsal etkilerle ilgili olarak bir dizi akademik çalışma yapılmıştır (Keleş,2014), (Kongar,2008), (Tekeli,2011).

Bu göçlerle ilişkili biçimde ucuz iş gücü ve servis vs kullanmadan gidip gelebilmeyi mümkün kılacak şekilde Bomonti bir sanayi bölgesi olarak tercih edilmiştir. Nitekim 60'larda Bomonti aynı zamanda konut bir bölgesidir (Tümertekin, 1967;17). O dönemlerde kente göç eden kişilerin Bomonti'ye yakın bölgelere yerleşmeleriyle enformel konut alanları ve gecekondulaşma da mümkün olmuştur. Bomonti de çalışanlar daha çok Halide Edip Mahallesi ve Feriköy gecekondularında ikamet etmişlerdir.

Tümertekin, bu döneme ilişkin araştırmalarında şunları yazmıştır:

Bomonti sanayi bölgesi batı ve güneyden gecekondularla çevrilidir; özellikle batıda geniş bir alanı kaplamaktadır. Kuzeyde de 40 kadar gecekondu görülür. Batıda Baruthane deresinin batı yamacına yayılmış 200 gecekonduda oturanların coğrafi kökenleri ve çalıştıkları yerlere ait bir anket yapmak fırsatını bulduk. Konunun tarihine bir göz atarsak, gecekondu inşaatı 1956'da tek tük başlamışsa da özellikle 1960'tan sonra hızlanmıştır. Nitekim 1959'daki durumu gösteren fotoğrafta bu kısımda hiçbir gecekondu görülmemektedir. Anket yaptığımız 200 gecekonduda 1000 kişi yaşamaktadır. Bunlardan yaklaşık 200 erkek ve 87 kadın Bomonti sanayi bölgesindeki kuruluşlarda çalışmaktadır. Kadınların çoğu Şişli, Maçka, Osmanbey, Bomonti ve Harbiye gibi yakın semtlerde hizmetçilik ve benzeri işler yaparlar. Hizmetçilik ve gündelik ücretle evlerde çalışmak, fabrikaların sıkıcı ve daha az ücretli işlerine tercih edilmektedir. Kuzeydeki gecekondular daha az sayıda ve yenidir.

Çalışanların demografik yapısıyla ilgili olarak Tümertekin, şu bilgiyi verir: İşçiler geldikleri yerlere göre üç gruba ayrılabilir: a) Ordu ve Rize'nin hakim olduğu Doğu Karadenizliler; b) Sivas, Erzurum ve Erzincan'ın hakim olduğu Doğu Anadolular; c) Yugoslav göçmenleri. Ordu ve Rizeliler başta olmak üzere Karadenizliler ve Doğu Anadolular çoğunluktadır. İşçilerin % 60'ı gecekondularda oturur. Dokuma sanayiinde çalışan işçiler çoğunlukla Karadenizli (Ordu hakim) ve Doğu Anadoluludur (Sivas hakim). Bir miktar da göçmen vardır. Sarper işçilerinin % 80'i, eldiven sanayiindeki işçilerin hepsi Yugoslav göçmenidir (Tümertekin,1967;18-22).

Büyük bölümü Erol Tümertekin'in çalışmalarında olmak üzere, çeşitli araştırmalardan yansıyan bütün bu bilgilerden de görüleceği gibi Bomonti, 1960-1980 yılları arasında kentteki en önemli sanayi merkezlerinden birisidir. Kuşkusuz Bomonti'nin toplumsal örüntüsü de yine bir ölçüde Erol Tümertekin'in çalışmalarında göreceğimiz gibi, sanayi ile ilişkilenmiş bir toplumsal nitelik sunar. Bu doku içerisinde yer almış kişilerin döneme ilişkin anlatıları büyük önem kazanmaktadır.

Sözlü Anlatılarda Bomonti, Sanayi ve Gündelik Hayat

Bu araştırma kapsamında Bomonti'de 1960-1980 yılları arasında gündelik hayatı, mekan ve aidiyet algılarını, toplumsal ve sınıfsal dayanışmayı anlamak için bir kısmı Bomonti çevresinde ikamet eden, tamamı Bomonti'de çalışmış tanıkların anlatılarına başvurulmuştur. Sözlü tarih ve derinlemesine mülakatların yapıldığı yirmi kişi Bomonti sanayi tesislerinde çalıştıktan sonra emekli olmuşlardır. Ayrıca hepsi gündelik zamanlarının çoğunu Bomonti'de geçirmektedirler. Sözlü anlatılar geçmişte Bomonti'de iş ve yaşam koşullarının kendine özgü pek çok özelliğine işaret ederken aynı zamanda farklı iş kollarındaki çalışma deneyimlerinin karşılaştırılmasına da olanak sağlamaktadır.

Bomonti'de çalışmış olanların ilk hatırladıkları Bomonti'ye gelmek durumunda kalmalarına yol açan yoksulluk halleridir. Anlatıcılardan Kenan C. "Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışanlar yoksul insanlardı, hali vakti yerinde olan insanlar orada çalışmazdı" diye aktarır.

1971'de Bira Fabrikası'nda çalışmaya başlamış ve buradan emekli olmuş Sabahattin B.de benzer şeyleri ifade etmektedir:

"16 yaşında işe atıldım biliyor musun? Ortaokulu terkettim, geldim. Para yok, pul yok defter alacağın... Sana bir şey söylesem inanır mısın? Şu kadar kalem a ha şu kadar iki parmağımın arasında kaldı, iki parmağının arasına sığmıyor, para yok pul yok! Babamda da yok, fakirlik var köyde. Ucunu elime aldığım da şöyle düşerdi kalem. İyi kötü orta birden ayrıldık geçti gitti. Geldik işte dedim ya gaz ocağına, ordan da geldim devlete müracaat ettim, imtihanı da verdim."

Mısırlı Trikotaj Fabrikasında çalışmış Zeynel B. şöyle demektedir: "…ama ben hep çileyle geçirdim hayatımı gene de çok şükür memnunum kimseye yalvarmadım, kimseye de muhtaç olmadım, çok şükür."

Bira Fabrikasında çalışma yaşamına baktığımızda özel işletmelere göre ve kendi içinde dönemlere göre farklılıklar gösterdiğini anlıyoruz. Bira Fabrikasının 1970'lerde gerek kıyafet konusunda gerekse çalışma şartlarında Nestle Çikolata Fabrikası ile benzer nitelikleri olduğunu Sabahattin B.'den öğrenmekteyiz:

> *"… Temiz olacaksın öyle yok. Öyle saç, sakal şudur budur öyle dava yok. Zaten kendinden başlıyor, disipline uymak zorundasın yok öyle palyaço gibi, iş yeri disiplin ister. Bizde emek gıda demektir. İçki, içki olarak değil gıda olarak geçiyor. Bizim biralarımız diğerlerine göre düşüktür alkol oranı, alkol derecesi nerden baksan arada bir derece fark eder mesela bizim üç derece ise diğerleri dört derece."*

Nestle Çikolata fabrikasında çalışmış olanlar genelde çok sıkı bir çalışma sistemi olduğunu anlatmaktadır. Ayfer D. fabrikadaki çalışma koşullarını şöyle anlatıyor:

> *"Aşağıda en az 200 kişi, müdürleri 100 kişi ve kadınlarda 70 kişi desek baya kalabalık, büyük bir şirketti, 300 den fazla kişi çalışıyordu. Kart basma usulü vardı, resmen askeri sistem, hapishane gibi bir iş yeriydi. Kartı basıp çalışıyordun, beş dakika geçince onları topluyorlardı, 15 dakika fazla, bedava çalıştırıyorlardı. Üç gün geç kaldığında işten atılıyordun. Sigara içmek yasaktı, ama ben gizli gizli içiyordum. Ben ayrıldıktan sonra sigara odası yapmışlar ona çok üzüldüm."*

Dört yıl Nestle'de çalışmış aynı zamanda 1982'de de Bomonti Bira Fabrikasına girmiş olan Semih B. de Nestle Fabrikası'ndan şöyle bahseder:

> *"Çalışması zordu yemin ediyorum sana, askeriye gibi ama bizim gene de o zamanlar iyiydi. Şimdi her taraf kamera, kamera sistemi var, robot gibisin yani şimdi kamera sistemi var; ama bizim zamanımızda olmadığı için kaçırabiliyorduk."*

Görüşmecilerden Kadir D.'a, Baksan Bakalit'te veya Banat'ta çalıştığı yıllarda servis, kreş ve servis olmadığını ve buradaki fabrikaların çalışanlarını seçerken yine bu bölgede ikamet edenleri tercih ettiğini söyler. "Feriköy, Bomonti civarı yürüyerek giderdik yürüyerek gelirdik gece vardiyası olduğu zamanda aynı idi" demektedir. Eşinin de 1979 yıllarında Bomonti'de Hisar İplik fabrikasında çalıştığını ve onların da servisi olmadığını, belirten Kadir D. şunları ekler: "O dönemde zaten greve gitmişlerdi, sendikalar vardı; ama ne kreşi vardı ne başka bir şey vardı fabrikaların."

Yıllara ve kişilere göre disiplin algısı değişebilir elbette, ancak 1980'lere doğru Bomonti Bira Fabrikası'nda işçiler üzerindeki denetimin azaldığını gözlemleyebiliriz. Özelleştirme öncesi hemen tüm kamu kurumlarında gözlendiği gibi bir gevşeme hali sözkonusudur. Görüşmecilerden Sami B. son yıllarda Bira Fabrikasının hiçbir zorluğu olmadığını şu şekilde anlatır: "Ben tekelde kaynakçıydım, bakımcıydım yani. Kaynatma bölümünde, bira kapanacak, dolaşıp duruyoruz. İş yok ki dolanıyorum ortada, müdür ne dolanıyorsun dedi ne yapayım iş yok ki daha sonra müdür dedi ki güvenliği geç. Allah razı olsun. İyi ki demiş…"

Bununla birlikte bazı işçiler için fabrika devletin imgesi ve gücü anlamına gelmektedir, bilhassa 1960'lı yıllarda. Fabrikaya yapılacak herhangi bir sadakatsizlik devlete karşı bir suç olarak algılanabilir. Fabrikayla işçi arasında ki bu duygusal ilişki genelleştirilemese de bu algı Sabahattin B.'nin vurgusunda yer alır:

> *"Bizim işimiz döner sermaye, burda pişirirsek beraber yiyecez. Devlet kazanacak ki sana verecek, devlet kazanmazsa nerden verecek? Biz yatağımızı yorganımızı attık oraya, çalışacaz! …İş makinalarını dinleyeceksin, işini seveceksin, ne iş olursa olsun hepsi de… İşini seveceksin, işini sevmiyorsan rahatsız oluyorsan aksi takdirde batar gidersin isteksiz yaparsan. Kimse bana bu yaşımda olduğuma inanmıyorlar niye? Ben bunu sporla kazandım. Müdür gelir elimi sıkardı, ötekiler kaçardı. Bana sen niye kaçmıyorsun, yağcılık mı yapıyorsun derlerdi. Ben kaçmam, ne yağcılık yapıcam, ben çalışıyorum, işimi de görüyor, kaçmıyorum derdim. Senin A kapısından girip B kapısından çıktığını biliyor müdür, müdür bi şey bilmiyor mu sanıyosun! Müdür uyumuyo, kimsenin ekmeğiyle de oynamazdı. Müdürlerimiz iyidi; fakat uyarmayı da ihmal etmezdi."*

Çocukluğu Bomonti'de geçen Hande Öğüt 1980'li yıllarda oturdukları evin karşısındaki tekstil atölyelerinin gece yarılarına kadar çalıştığını söyler. (Öğüt, 2010) Hüseyin

K. da Öğüt'ün anılarını doğrular: "Bomonti'de çalışmaya başladım, çorap fabrikasında, aşağı yukarı 300 - 400 kişi çalışıyorduk. Mutfak bölümündeydim; gece gidiyorum, gece vardiyasında yemek yapıyorduk; ben servis yapıyordum." Hüseyin K. fabrika da şartlarının çok iyi olduğunu kapanmasını istemediğini de ifade ediyor.

Fabrikaların yoğun olarak bölgede bulunduğu yıllara dair Torna Ustası Kadir B. de şunları söyler:

> *"O yıllar sanayiden geçilmiyordu buralar, bütün her yer fabrika ve iş yerleriyle doluydu. Şimdi boşaldı, o zamanlar harıl harıl insan akıyordu. Sabahın köründe mesela sabah yedi yedi buçukta çıktığın zaman insan akın ediyordu o tarafa doğru. Buradan olsun, kurtuluştan Okmeydanı'ndan, Şişliden şimdi de var; ama o kadar değil."*

Devlete ait işyerlerinin bir tür "güvenli iş kapısı" olarak algılanması o yıllarda yaygın bir eğilimdir. Nitekim anlatılara baktığımızda Bomonti Bira Fabrikası'nın o dönem iş kapısı olarak diğer fabrikalara göre daha önemli bir yer oluşturduğunu; zira buradaki "iş güvencesi" ve çok çeşitli olanaklar, fabrikayı çalışanların gözünde daha özel bir yere koymuştur. Örneğin Merdan K. İstanbul'a gelişini ve fabrikada çalışmaya başlamasını şöyle anlatır:

> *"1955 te İstanbul'a geldim, 1963'te Tekel Bira Fabrikası'na girdim, birinci ayın 15'inde. 1963'ten 88'e kadar burada devam ettim. Allah affetsin, burada çok çileler çektim; ama olmadık yere hizmet ettik işte. Rabbil'alemin affetsin. 10 şişeye kadar bir şey demezlerdi, çalarlar, çırparlar, satarlar, içerler. On şişe ye kadar bunun kapsamında."*

Bomonti Bira'dan emekli, şimdi torna ustası olarak çalışan Kadir B. fabrikayı şöyle anlatır:

> *"Filtre bölümünde çalışıyordum. Size şöyle anlatayım: Hala gülesim geliyor, askeriyenin tüneline benziyor burası, Bomonti Bira Fabrikası. Çok büyük marangoz hanesi var, camcısı var, tamirhanesi var, aklına gelmedik zanaat vardır orda. Torna atölyeleri vardı, boyacı ayrı, marangoz ayrı aklına ne gelirse… Dışarıdaki yaşantıda ne varsa her şey vardı içerde. Hepsinde ayrı ayrı ustaları vardı o zaman"*

Merdan K'nın işe başlama tarihini işten çıkışından 25 yıl sonrasında bile hatırlaması bile iş ve mekana aidiyet açısından önemlidir.

Anlatılarda genellikle eleştirel tarzda sık sık geçmişe gönderme yapıldığı gözlenmektedir. "Sorun şurdan birisine, şu önümüzdeki ağaç mı daha güzel yoksa karşımızdaki gökdelenin rengi mi?15 yıl önce filan işte karşımızdaki Anthill'in yapıldığı yerler Arnavutlarındı.

Bu duygu durumunu Hakan A. Da şöyle anlatıyor:

> *"Fabrika döneminde çok güzeldi, ben çalıştığım yerde çok mutluydum arkadaşlarımla olsun, diğer insanlarla kaynaşma, ortam olsun çok iyiydim. Okul gibiydi; ama ne oldu!.. İş değişti, insanlar değişti buralar hızlıca değişti, tamamen dengemiz bozuldu. Uyum sağlamakta çok zorluk yaşadım. Şu anda kendi semtinden nefret eder duruma geldim."*

Bomonti'de çalışma ve yaşam kişiden kişiye farklı bir duygu bırakmaktadır. Örneğin gece vardiyası için sürekli karanlık bahçelerden geçen bir erkek ve kadın için korku ve heyecan taşımazken, çocuk için farklıdır. Öğüt, çocukluğuna dair anılarında Bomonti'ye dair şunları der: "Bomonti, bana hazla karışık bir heyecan veren, korku duygusunu her daim diri tutan bir semt oldu. Fabrikaları, atölyeleri, kiliseleri, manastırları, geceleri ıssız sokaklarıyla (Öğüt,2010;24).

İkametgah bölgesiyle sanayi bölgesinin birbirine yakın olması nedeniyle görüşmecilere sanayinin varlığından herhangi bir rahatsızlık duyulup duyulmadığı sorusuna verilen yanıtlar da ilgi çekicidir. Buna göre rahatsız olmaktan çok sanayinin getirdiği yoğunluk haline bir tür "alışma" sözkonusudur.

Görüştüğümüz kişilerden Ayfer Hanımın açıklamaları şöyledir:

"Bomonti'nin Bira Fabrikası'nın yanında fazla ev yoktu, Bomonti ayrı bir yerdi. Onun içinde 7 - 24 çalışılıyordu. Zaten Nestle en baştaydı. Dediğim gibi 3 vardiya çalışıyorduk. Rahatsız edilecek bir durum yoktu. Tabi bir de o dönemde o makinanın çalışmasına alışmıştım, şimdi senin evinin yanında fabrika olsa kafan götürmez; daha sonra rahatsız olabiliyor insanlar, evinin yanında bir fabrika çalışıyor, 24 saat. Rahatsız olursunuz; ama o dönem öyle bir şey olmuyor."

Bütün anlatıların bir ortak sonucu olarak sanayi alanlarının çalışanlar arasında kendine özgü bir sınıf dayanışması ve dostluk ortamı ve pratiğini inşa ettiğini söyleyebiliriz. Başka bir deyişle sanayi semti olması nedeniyle işçi hareketleri, sınıf örgütlülüğü ve sendikal süreç açısından da ilgi çekici bir deneyim alanı olarak dikkati çekiyor.

Bilindiği üzere işçi hareketleri ve sendikalar daha çok sanayileşme ve kentleşme ile birlikte ortaya çıkmışlardır. Sendika "işçilerin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla oluşturdukları örgütlenmedir. İşçi haklarının ve kısa ve uzun vadeli çıkarlarının ne olduğu konusunda farklı görüş ve eğilimler vardır. Buna bağlı olarak da, farklı sendikal anlayışlar ve yapılar ve farklı sendikal mücadele biçimleri ortaya çıkarıyor." (Koç,2003;9)

Sendikal mücadelelerle demokrasi arasında ki bağlantıyı Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışmış olan Erol G. şöyle anlatır; "1960'larda bile demokrasi daha iyiydi şimdikine göre demokrasi var. İleri demokrasi var, 60'larda bile demokrasi daha iyiydi, sendikamız vardı, sendika haklarımız olabildiğine göre demek ki demokrasi vardı. Şimdi devlet ne isterse onu veriyor, iki kuruş verdim tamam. Sendika senin haklarını alabiliyordu grevle 60'larda. Bak!"

Bomonti'de Bira Fabrikası ve diğer fabrikalara baktığımızda çalışanların hepsinde ortak bir bilinç oluşmuştur demek yanılgı olabilir. Bunu zamanında greve gitmiş ve sendika sayesinde belirli hakları almış olan, şu an emekli kişilerin sözlerinden anlamaktayız. Mevlüt B. 1955 de Bomonti iplik fabrikasında 1965 den 1979 a kadar da Nestle Çikolata Fabrikası'nda çalışmış. Her iki fabrikada da sendika olduğunu ama iş durdurma olmadığını, sendika ile patronların anlaştığını hatırlıyor.

İşçiler örgütlenme görevini daha çok sendikaya bırakmışlardır. Anlatılara göre eyleme ve greve gitmeyen bir kesim her zaman olmuştur. Mesela 1976 yılına kadar Baksan Bakalit, Deva İlaç ve Banat Diş Fırçası Fabrikalarında çalışmış olan Kadir D. hiç grev olmadığını ve eylemlere katılmadığını; ama sendikaların olduğunu hatta Deva ilaçta DİSK'e bağlı bir sendikayı fabrikaya kendilerinin soktuklarını ve Banat'ta "sarı sendika" olduğunu söylüyor. Ayrıca eşinin 1980'lerde çalıştığı işyerinde grev yapılmış olmasına ve DİSK'e bağlı bir sendikanın yetkili olmasına rağmen ayrılırken tazminat alamadığını, sendikaların DİSK, Türk- İş vb. hepsinin hikaye olduğunu, bir tanesinin bile işçinin yanında olmadıklarını ve kim iktidarsa sendikacıların ona itaat ettiğini söylemektedir.

1952 yılında Türk – İş'in kurulmasıyla sendikaların büyük çoğunluğun Türk- İş çatısı altında toplanmış ve bahsekonu dönemde sendikalı işçilerin yüzde 72'si Türk–İş tarafından temsil edilmiştir (Yiğit, 2010;107).

Bomonti Mısırlı Trikotaj Fabrikasında 1959 yılında işe girmiş ve orada 25 yıl çalışmış olan Zeynel B. şöyle demektedir:

"Mısırlı Triko Fabrikası'ndan işçilik olarak çok da memnun değildik, sendikalar doğru düzgün de sahip çıkmıyordu bizlere, baskıcı bir çalışma vardı, pek de memnun değildik. Bizi temsil eden sendikacı fabrikaya geldi, sözde bizim için çalışıyordu. Bizim patron onu işe aldı, işçilerin başına getirdi, sendikadan ne beklersin ki! Hepsi kendine çalışıyor, biz sendikaya gittiğimiz zaman işyerinden şikayet ettiğinizde telefon açıyor benden önce patron adam duyuyor… Patron duyuyor… İşte öyle bir durum vardı, ne beklersin ki yani…

Hüseyin K. Bomonti'de çalıştığı iş yerinde hiç grev olmadığını söylüyor. Herşeye rağmen bazı görüşmeciler sendika sayesinde hakkımızı alırdık, giyecek eşyalar düzenli verilirdi demektedirler. Ayfer D. Tek Gıda İş Sendikası'yla ilgili şunları aktarmaktadır; "Uzaktan Gültepe'den gelen arkadaşlar vardı. Greve gittiğimiz zaman uzaktan gelenlere servis istemiştik, ama çoğu kişi Feriköy'den geldiği için servise gerek duymadılar, sadece servisi kabul ettiremedik, ama istediğimiz maaşı vermişlerdi." Dolayısıyla bazı işçiler için çok sembolik kalsa da bazıları için işçilerin hakların aranmasında etkili olan bir sendikacılık var diyebiliriz.

Bomonti Bira Fabrikasında çalışmış Torna Ustası Kadir B. sendikayı şöyle anlatmaktadır:

"Size anlatacağım şu ki sendika işçiyi çok tutuyordu. İşçi ne kabahat işlese sendika hemen önüne geçiyordu, benim işçim işini de yapar, hata da yapar diye olayı kapatıyorlardı. İşçi ne suç işlerse işlesin adam öldürme bıçaklama hariç, her türlü şeyle, ne suç işlerse işlesin hemen müdürün karşısına geçer sendika. Mesela daha önce bizde burada fabrika soyuldu, senesini hatırlayamayacağım. Bir gece işçi fabrikayı soymuş, bilmiyorum nasıl anlatayım şöyle bir motor kısmımız vardı, o kısımda fabrika soyuldu. Çok komik işçiye mükâfat verdiler, başka yerde işten atarlar, işte burada mükâfat verildi. Başka yere gönderdiler. Tabi arkasında sendika vardı, benim işçim yapmamıştır, etmemiştir, benim işçimi yakma diye söylediler, bir takım katakulliye getirdiler."

Anlatılarda görüldüğü gibi çalışma hayatında yer alan Bomontililerin örgütlenme ve sendikal mücadele deneyimleri farklı olsa da genel olarak bu süreci deneyimledikleri söylenebilir. Bu bağlamda sendika, grev, eylem, örgütlülük vb. onların bu deneyimleri bağlamında farklı anlamlara konu edilebildiği görülüyor.

Sözlü Anlatılarda Sanayinin Bomonti'yi Terketmesi…

Anlatılar, Bomonti'den sanayinin ayrılmasının farklı algılara konu olduğunu göstermektedir.

1955'te Bomonti'nin "sanayi bölgesi" olarak ilanından sonra kırsal kesimden gelenler buraya yerleşmiş ve burada bir ömür geçirince Bomonti'yi memleketi olarak kodlamıştır. Bu durumda Bomonti'de yıllardır oturmuş kişiler fabrikaların kapanmasıyla birden kendilerini emekli olamadan sokakta bulmuşlardır.

1975 yılında Bomonti'de çalışmaya başlamış olan Semih S. fabrikaların taşınmasından şöyle bahseder:

> *"Benim mesela Nestle'de çalışan arkadaşlarım, akrabalarım vardı; bunların işyeri taşınacak olunca bir kısmı işten çıktı, bir kısmı da fabrikanın gittiği yere, hiç bilmediği bir yere, işten emekli olayım diye mecburen gittiler; ama çalışanlardan yani gidenlerden de bir kısmı geri döndü, gitmeyenler de burada başka işlere girmek zorunda kaldılar; ama tabi iş bulma güçlüğü de çektiler. Uzaklara gidince de tabii yol parası söz konusu olduğu için evlerini taşımak durumunda kaldılar yani Bomonti'yi terk ettiler sonunda mecburen."*

Bomonti Bira Fabrikası'nın kapanışını Torna Ustası Kadir B. şöyle anlatır:

> *"Bir söylenti çıkmıştı tekel kapanacak tekel kapanacak diye, kimse inanmıyordu. Hani derler ya davulun sesi uzaktan diye o hesap. Sonra birdenbire gel zaman git zaman sesler kulağımızın dibine kadar geldi, kapanıyor kapanıyor kapanıyor denirken. Zaten biz yüz kişi kalmıştık fabrikada yazıcıları falan. O dönemde Çiller zorunlu emeklilik çıkarttı. sadece Tekel'e değil; sular idaresine vergi dairesine her yere vurdu bu zaten. Üç gün sürdü, üç günde emekliliği gelenlere hemen tazminatı verdiler işten ayırdılar, geri kalanları galiba Tekirdağ'daki şarap fabrikasına gönderdiler 40 kişi gibi."*

1956 yılında Bomonti Glikoz Fabrikası'nda çalışmış olan 82 yaşında ki Muharrem C. Bomonti Bira Fabrikası'nın kapanışnı sorduğumuzda şöyle izah etmekte:

> *"Taşındı, orda Bira Fabrikası vardı, Bomonti Bira Fabrikası'nda ustalar çalışıyordu. Orda Alman müdürler vardı, oraya buğday getirirlerdi, arpa getirirlerdi, çıkarırlar mayasını alırlardı. En sonunda orayı çalışanlar soydu…Fabrikayı soymak için ellerinden gelen herşeyi yaptılar: Eski lastikleri alıyorlardı, arabanın lastiği patladı diye las-*

tiğin yenisinin parasını alıyorlardı, içki şişeleri tepelerini kırıyorlardı, başka bir şişeye boşaltıyorlardı. Boşu getir doluyu götür sisteminde dolusunu alıyorlardı. Kazanları da söktüler sattılar. Öyle böyle fabrikayı bitirdiler. Kaç kişi ev sahibi oldu biliyor musun? Allaha şükür hiçbir şey çalmadım, kendi yaşantımda hiçbir şey çalmadım. Bak ben 81 yaşındayım, hala mutluyum Allah'a şükür Allah bana kul hakkı sormayacak çok şükür."

Cemal K.'ya sanayi bölgesinden rezidanslar bölgesine geçişin yansımalarını ve Bomonti'in bugünkü haliyle geçmişteki hali hakkkında neler düşündüklerini sorduğumuz da değişimi tüm çıplaklığıyla şu şekilde anlattı:

"Mahallenin geçmişteki hali ile düşündüğümde bu hale getirenlere lanet olsun diyorum, korkunç şu güzelim semti, güzel gecekondu semtini birden gökdelenler yapıp, çirkin görüntü yapanlara lanet olsun. Rant olduğu zaman insanlar her türlü bir şeyler yapabiliyorlar, benim hiç istemediğim bir şey. Benim için şöyle bir bakar mısın? Orada bir tarafta neyi yaşıyorsun, bu tarafta neyi yaşıyorsun arada bir yol var. Adam bana 60'ıncı kattan bakıyor, bende buradan gecekondudan ona bakıyorum. Böyle bir yere onu yapacaksın Feriköy'ü tamamen silmen gerekiyor, komple alıcaktın bu adayı. Burayı yok edecektin, buradaki insanlara siz buraya yakışmıyorsun diyecektin, siz gidin köyünüze diyecektin, komple alacaktın. Biz burayı bu tip insanlar böyle bir şey olacak diyecektin, burada gariban insanlar da var, hala gecekonduda yaşayan, bazen ekmek parası bulamayan insanlar da var burada, bir ekmeği katıksız yiyen insanlar var, gökdelene bakıyor bende insanım! Daha nasıl söyleyim… Böyle bi görüntü işte."

Hakan A. da Bomonti'deki dönüşümü şöyle değerlendirmektedir:

"Binalar yapıldı, bu binalar burayı tamamen bitirdi. Mesala, binaya bakıyorum, burada bir bina yapılıyor, burda evlerin ortalama değeri 100 milyar sana binaları gösteriyolar 400 milyar, kiralar burada benim kanaatimce geçmiş yıllara göre değerlendirildiğinde en fazla 500 lira olması lazım, ama 1500 - 2000 lira kira, bunların hiçbiri gündeme gelmiyor… Ben burada başbakana kızamam gündeme gelmediği için, bunu başbakanımız takip edemez; ama belediye başkanına kızarım. Çünkü belediye başkanı peşkeş çekti genelde hep, buradan rant amaçlı gelirde elde ettiğine inanıyorum; ama olan burada yaşayan halka oldu, burada çalışan insanlar asgari ücretle çalışıyor. Devlet sana asgari ücret veriyor. Devlet! Devlet sana asgari ücret maaş veriyor, asgari ücret! 1500 lira kira, elektrik bu para ile nasıl yaşayacaksın! O zaman

bu şu demek anlamına geliyor; burada doğdum, burada büyüdüm, bu para ile burada geçmiş olsun. O zaman açık açık sana terk et burayı anlamına geliyor."

Osman S. Oldukça nostaljik ifadeler kullanmış:

"Ben buranın tekrar fabrika alanına dönmesini isterim. O zamanlar her fabrika kapısında işçi aranıyor yazısı yazardı. Şimdi ne fabrika var ne bir şey. Çocuklarım üniversite mezunu iş arıyorlar. Buranın yeniden canlanmasını isteriz. O zamanlar insanlar akın akın gelirdi bu yollardan işçiler." (Sevgin, 2014)

Bu anlatıdan da görüleceği üzere buradaki insanlar çoğu zaman çaresiz ve kendilerinden sonra gelen nesilleri de işsiz bırakmış hissetmektedirler.

Görüşme yaptığımız 20 kişiden 18'i "eskiden iş vardı, işimiz yakın bölgede olduğu için kendimize vakit ayırabiliyorduk, şimdi bizim çalışan çocuklarımız ve torunlarımız çok uzaklara işe gidiyorlar, eve döndüklerinde iki kelime bile etmeden yemek yiyip yatıyorlar gibi nostaljik cümleler kurmaktadırlar, eski Bomonti'den bahsederken.

Sonuç

Bomonti'nin bir sanayi mekanı olarak inşası ve daha sonra sanayisizleşme süreci, kuşkusuz salt Bomonti'ye özgü bir durum değildir. Bu değişimi, İstanbul'a dair geliştirilen politikaların bir parçası, örneği ve yansıması olarak okumak gereklidir. İstanbul, bu çalışmada ele alınan dönemde (1960-80) bir sanayi kenti olarak tasarlanmıştı. Aralarında Bomonti'nin de bulunduğu kentsel mekanın çeşitli bölgeleri sanayi alanları olarak planlanmış ve bu bölgeler çeşitli sanayi kuruluşları tarafından yatırım alanları olarak ilgi görmüştür. Anlatılardan da yansıdığı gibi Türkiye'nin önemli bazı şirketleri Bomonti'yi bu süreçte tercih etmişlerdir.

Sanayinin getirdiği yeni yatırımlar ile işgücünün Bomonti'ye doğru akması burada hem fiziki hem de toplumsal olarak yeni bir dokunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gecekondulaşmayı, farklı kültürlerden insanların bu bölgeye yerleşmesi ve yeni bir toplumsal hayatın kuruluşu da bu sürecin sonucunda gerçekleşmiştir.

1980'li yıllara geldiğimizde İstanbul'un bir sanayi kenti olma halini terk etmesi süreci ve bu alanda geliştirilen yeni politikalar Bomonti'de de etkili olmuştur. Sözlü anlatılarda da yer aldığı gibi fabrikalar bu bölgeyi terk ettikçe ya da kapandıkça toplumsal dokusu da

fiziksel dokusu da hızla değişmeye başlamıştır. Anlatıların hemen tümünde, giderek yok olmakta olan toplumsal hayata dair özlemi görebilmek mümkündür.

Kentin bugünü gibi Bomonti'nin de bugünü yepyeni bir görünüm sunuyor. Bunun nasıl bir toplumsal doku yaratacağına dair net şeyler söyleyebilmek için zamana ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

Bay, E. (2013, Ocak). Kentleşme Sürecinde Mekansal Ayrışmanın Konut Üzerinden Değerlendirilmesi: İstanbul Şişli / Bomonti Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Teknik Üniversitesi - Fen Bilimleri Enstitüsü . İstanbul.

Danacıoglu, E. (2002) Geçmişin İzleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Doldur, H. (2009). Bomonti Sanayi Bölgesinde Meydana Gelen Değişimler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi(18), 36-56. İstanbul

Keleş, R. (2014). 100 Soruda Türkiye'de Kentleşme Konut ve Gecekondu. İstanbul: Cem Yayınevi.

Koç, Y. (2003). Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi. Kaynak Yayınları. İstanbul

Kongar, E. (2008). 21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplum Yapısı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Neyzi, L. (2011) İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Nora, Pierre; Hafıza Mekanları, Dost Yayınları, 2004

Öğüt, H. (2010). Bomonti'den Harbiye'ye (1. b.). Heyamola.İstanbul

Özer, S. (2014, Nisan). Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi(31), 61-80. Isparta

Sandalcı, M. (1997). Fatma Ananın Helvasından, Bomonti Biraderlere... Bira. Tombak, Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat(14), 6-18. İstanbul

Şişli Belediyesi. (1987). Şişli Belediyesi Yayınları. İstanbul

Tekeli, İ. (2011). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm. İstanbul: Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları.

Thompson, Paul; Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih, İstanbul Tarih Vakfı yurt Yayınları, İstanbul

Tümertekin, E. (1967). İstanbul›da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti. İstanbul Üniversitesi Yayınları. İstanbul

Tümertekin, E. (2010). İstanbul İnsan Ve Mekan (2. b.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul

12

TARİHSEL MEKANIN HABİTUS DEĞİŞİMİNE ÖRNEK OLARAK NİTEL BİR ÇALIŞMA: BEYAZID SAHAFLAR ÇARŞISI

A QUALITATIVE EXAMPLE ON THE HABITUS TRANSFORMATION IN HISTORICAL PLACES: BEYAZID USED BOOKS BAZAAR

Aysel Tekgöz Obuz,Nursen Tekgöz, Hazal Özdemir

Abstract

Dynamics of change, which took place around the world, brought along the transformation of historical places. "A place is neither an absolute abstraction, an object; nor a mere concrete, physical entity. Therefore, it is a combination of relations and forms" (Avar, 2009). From this point of view, it can be observed that the societies reflect their own traditions and thoughts on places in time. The aim is to contribute to the literature by revealing the dynamics of transformation that the Beyazıd Second-Hand Booksellers' Bazaar went through in due course as a historical habitus example. In this study, the interview method which is one of the qualitative research methods was used. The sample of the study consists of 4 second-hand booksellers who work in the Beyazıd Second-Hand Booksellers' Bazaar located in İstanbul. The interviewers stated that the works that were sold were highly affected by the social likings. It was also stressed out that the online book shopping which was very popular at the time and the interest towards old books played a prominent role in the transformation of booksellers and that the notions of solidarity and neighborhood diminished compared to past. According to the interviewers, even though some rituals still continue in the Bazaar, most of the old rituals are lost. Thus, these factors and the fact that the new second-hand booksellers; who replaced the previous second-hand booksellers that passed away, are not very loyal to old traditions; caused the transformation of both the booksellers and the Beyazıd Second-Hand Bookseller's Bazaar at the present time. Once, the design of the Bazaar used to feature chairs and rugs, thus allow the customer to establish a relationship with the second-hand bookseller and vice versa. However, nowadays there are no chairs or rugs and it is very hard for the customer or the second-hand bookseller to establish a relationship with each other. This situation creates

some results; the Beyazıd Second-Hand Booksellers' Bazaar breaks with its past gradually, its habitus established during the historical process changes and the place also changes into a new and different form.

Key Words: Place, Change, Habitus, Beyazıd Used-Book Bazaar

1.Giriş

Tarih boyunca dünya toplumları, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler ile teknolojik fırsatlar neticesinde etkilenmektedir. Meydana gelen bu değişmeler sosyal hayatta da bir takım değişmelere yol açmakta ve özellikle de kentlerin niteliğinde de bir takım değişimler yaratmaktadır. Doğal yaşama uyum, göz önünde bulundurularak inşa edilen kentler, günümüzde teknolojik ve ekonomik faktörlere bağlı olarak inşa edilmektedir. Bu süreçte kentsel mekanlarda ve toplumsal yapılarda bir takım değişimler kaçınılmaz olmaktadır (Topçu, 2011: 1048). Mekan toplumsal bir gerçekliktir, sadece bir nesne, fiziksel bir olgu değildir (Avar, 2009:7). Bu gerçekliklerden bakıldığında, zamanla toplumsal yapıların mekânsal yapılarda bir takım değişiklikler yarattığı, gelenek ve sosyal hayat yaşantılarının mekânsal alanda etkili olduğu görülmektedir. Böylece mekan kavramının canlı ve değişken bir yapı sergilediğini söyleyebilmek mümkün olacaktır. Bununla beraber mekan ve toplum arasında karşılıklı bir etkileşimin var olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kentsel mekanlar salt mimarinin olanaklarıyla ele alınan yapılar olmaktan ziyade, toplumsal ilişki ve örüntülerin sonucudur.

Günümüz dünyasında pek çoı alanda sayısız değişimlere tanık olmaktayız. Meydana gelen bu değişimler tarihsel mekanların dönüşümünde aktif rol oynamakta ve fiziki yapıyı değiştirebilmektedir. Çalışmada Beyazıd Sahaflar Çarşısı ele alınmaktadır. Beyazıd Sahaflar Çarşısı, İstanbul'un fethedilmesinden sonra, eğitim kurumlarının tesis edildiği, tarihsel dokuyu günümüze kadar taşıyan önemli bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır (Erünsal, 2007: 105). Bu nedenle de çalışmada, ile tarihsel bir habitus örneği olarak Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nın zaman içerisinde geçirdiği değişim dinamiklerini ortaya koymak ve böylece akademik literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Alan ve Habitus bir bütünü temsil eden iki parçayı temsil eden kavramlardır. Zira Bordieu da, habitus ve alan arasında iki yönlü bir ilişki olduğunu ve bunun da analiz edilmesini önermiştir. "Alan"ın yapılaşmış bir uzay olduğunu ve habitusu yapılandırdığını tıpkı bunun gibi, habitusun da alana ait algıyı yapılandırmakta olduğunu ifade eder

(Bourdieu, 2007: 48). Habitus da, bir takım kültürel ve alt kültürel deneyimlerin, insan zihninde oluşturduğu bilgi stokunu temsil eder (Palabıyık, 2011: 28). Bu bilgi stoku ise bireylerin davranışlarını ve dolayısıyla sosyal ilişkilerinin seyrini oluşturur. Habitus, alanı yeniden üretilmesinde ve sürekliliğinin sağlanmasında etkili olmaktadır. Belli bir sürecin varlığını gerekli kılan habitus, tarihsel bir yapıya sahip olmaktadır. Geçmiş yaşantıların tecrübelerini ve günümüz dünyasına ait yaşam deneyimlerini içerir (Baran ve Özsöz, 2013:10). Genelde "yer" olarak belirtilen mekan, salt fiziki bir oluşumu değil bunun yanında, toplumsal ilişkiler ve bunlar sonucunda ortaya çıkan eylemler sonucunda meydana gelir. Ve alan ile habitus arasında var olan illişkiyle orantılıdır. Alver (2007: 21), mekanın kültürel bir simge olduğuna, kültürün de mekanlarda hayat bulduğuna ve yaygınlaştığına işaret eder. Ona göre kültürün hayat bulduğu alandır mekan, varoluşunu ise zemin sağlar. Bu kapsamda toplumsal bir mekânın şekillenmesinde Bourdieu'nun alan ve habitus kavramlarının önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

2.Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada tarihsel bir mekan olan Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nın habitusunda meydana gelen değişimleri anlamak amaçlanmış ve bu kapsamda veriler nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, doküman analizi gibi veri toplama teknikleri ile olay ve olguların yaşanan ortamda ele alınarak gerçekçi ve bütüncü bir şekilde ele alındığı süreci ifade eder (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39) Bu bağlamda bu araştırmada elde edilen sonuçların, Yıldırım ve Şimşek(2008)'in "nitel araştırmalarda elde edilen sonuçlarda genelleme amacı güdülmemekle birlikte, elde edilen sonuçlar, konuya ilişkin bir perspektif sağlaması bakımından önemlidir" görüşleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, okuyucuda genelleme amacı taşımayarak, konuyla ilişkili bir fikir oluşturması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın örneklemini, İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan ve tarihinin 15.yy'a kadar dayandığı bilinen Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nda çalışan, 63-70 Yaş aralığındaki 4 erkek sahaf oluşturmaktadır.

2.1.Veri Toplama Aracı

Nitel araştırma tekniklerinden biri olan görüşme yönteminin kullanıldığı bu araştırma-

da, yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme daha esnektir. Burada sorulması planlanan sorular için önceden protokul hazırlar. Görüşme esnasında araştırmacı, bir takım alt sorularla görüşme sürecini etkiler ve verilen cevapları ayrıntılandırmasını sağlar (oguzcetin.gen.tr, 2012).

10 sorudan oluşan bu soru formu, görüşmecilerin demografik bilgilerinin yanı sıra, Sahaflar Çarşı'nın habitusunun geçirdiği değişimin nedenlerini anlamak üzere hazırlanan sorulardan oluşmuştur. Görüşmelerin tümünde kalıcılığın sağlanması için ses kayıt edici cihaz kullanılmıştır. Görüşme Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nda, görüşmecilerin çalıştıkları mekanda gerçekleşmiştir. Görüşme öncesinde katılımcılara araştırma ile ilgili bilgi verilmiştir. Araştırma esnasında ses kayıt cihazı aracılığıyla ses kayıtlarının yapılacağı, bu ses kayıtlarının araştırmacı tarafından deşifrelerinin yapılacağı kendilerine aktarılmış ve kimliklerinin gizli tutulacağı taraflarına iletilmiştir. Veri toplama sürecinde birçok sahafın araştırmaya katılmak istememesi araştırmanın önemli bir sınırlılığını oluşturmuştur

3.Bulgular ve Tartışma

Tarihi bir mekan olarak Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nı bir mekan olarak oluşturan habitusu, geçen yıllar ile beraber birçok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu değişimi anlamayı amaçlayan bu araştırmada görüşülen sahaflara öncelikle yaşları sorulmuştur. Bu kapsamda görüşülen sahafların yaşları 63,70, 25 ve 72 olarak sıralanabilir. Bununla birlikte görüşme yapılan sahafların tümü erkektir.

Tarihi 15. Yy'a kadar uzanan bu çarşının özellikle 1960'lı yıllardan sonra tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme olgusuyla beraber değişimin hızlandığı söylenebilir. Dolayısıyla görüşülen sahafların değişimi gözlemlemiş bireylerden oluşmaları ve bu çerçevede ne kadar süredir bu çarşıda çalıştıkları araştırma için önemli bir sorudur. Bu soruya görüşmeciler tarafından sırasıyla 51, 20, 3 ve 40 cevapları verilmiştir. Bu sürelerin Çarşı'da meydana gelen değişim ve dönüşümü gözlemleyebilme imkanı sağladığı düşünülmüştür. Bununla birlikte Çarşı'da en kısa süredir çalışan sahaf bunu 3 yıl olarak dile getirmesine rağmen, çocukluğunun Çarşı'da geçtiğini belirtmiştir.

3.1.Yapılan İşi Tanımlama Biçimi

Görüşülen sahaflara sorulan sorulardan bir diğeri ise sahaf kelimesini nasıl tanımladık-

ları olmuştur. Mevcut sahaflık algıları ile günümüzdeki sahaf dükkanlarının formatının karşılaştırılması açısından önemli olduğu düşünülebilecek bu soruya Görüşmeci 1: "Bir kültürü ayakta tutan kişilerdir. Sence öyle değil mi? Aradığın ne varsa buradaydı. Tarih de buradaydı, coğrafya da buradaydı, her şey buradaydı. Bilgisayar, teknoloji şu bu derken bu sona erdi, bitti yani. Şimdi bunu (bilgisayarı göstererek) açıyorsun tüm Dünya'da ne olmuş görebiliyorsun ama işte eskiden öyle değildi ki. Eskiden kitaplardan istifade ediyordun. " şeklinde yanıt vermiştir. Görüşmeci 2 ise: "Sahaf, sahifenin çoğuludur. Sahifeden gelmedir. Sahaflığı yapan da kitaptan anlayan A'dan Z'ye tüm kitabı bilen ve alıp satan kişidir." olarak yanıtlamıştır. Görüşmecilerin uzun süredir sahaflık mesleğini icra eden bireyler olmaları onların sahaflık algılarının da günümüzde ikinci el kitap alıp satan kişiden daha öteye uzandığı görülmektedir. Nitekim yapılan görüşmeciler sahaflığın bunun ötesinde bir sanat olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin Görüşmeci 4: "…Bizim sahaf olarak yaptığımız şu, yani biz kendimize sahaf diyorsak şunun için diyoruz, eski Kuran-ı Kerim geliyor mesela ama baş sayfası Fatiha ve Bakara kısmı yok, ne bileyim işte ortasında bilmem ne suresi yok veya yırtık veya çizilmiş. Biz o Kuran-ı Kerim eğer bizim elimizde yoksa alıyoruz, ona Bakara ve Fatiha kısmını başka elimizde mesela baskı getirdi, aynı baskıdan varsa ondan hemen bir şekilde restorasyonla tamamlıyoruz, eksik kısımlarını da tamamlıyoruz ve cildi eğer kitabın dağılmışsa yeni bir cilt de yapıyoruz tabi eskisine uygun olarak veya eski cildi duruyorsa eski cildini tamir ettirip tezgahımıza öyle koyuyoruz. Şimdi o kendine sahaf diyen arkadaşım bunu yapmıyor. O sadece mesela o yırtık kitap gördüğü zaman da almıyor çünkü onu tamir etmekle uğraşmaz o. Biz aynı zamanda bu restore işiyle uğraştığımız için hani kendimize sahaf diyoruz." şeklinde yanıt vermiştir.

3.2.Yaşanan Değişimler ve Nedenleri

Kimlik oluşumunda bir mekan ile var olan ilişki ve iletişim de önemlidir (Bostancı, 2005:16). Görüşmecilerin sahaflık ile ilgili algılarını da yapılan işe ve mekana aidiyet kurarak ve mekanla ilişkilendirerek belirtmeleri kimliklerinin de mekan tarafından şekillenmiş olduğunu gösterir.

Çarşıda meydana gelen değişimin ne zaman başladığına dair sorulan soruya ise tüm görüşmeciler 1955-1960 yılları olarak cevap vermişlerdir. Görüşmeci 1 bu durumu şöyle ifade etmiştir: "1965 ile 1970 arası gayet güzeldi. Sonra değişime uğradı(Sahaflar

Çarşısı)." Görüşmeci 2 ise bu durumu benzer şekilde: "Yazma kitaplar, eski eserler yok. Bir de kimsenin elinde bunlar yok. Ağır ağır, işte bu dükkanda sahaftı, burada sahaf olmaya dükkan yoktu. Ben çocukluğumda geldiğimde 12 yaşımdaydım. Babam da sahaftı. 1960'lı yıllardı. 1965 senesinde. 70'e kadar gitti, ondan sonra ağır ağır bozulmaya başladı." şeklinde açıklamıştır.

Bu sorulardan sonra ise Sahaflar Çarşısı'nın geçirdiği değişimin nedenleri sorulmuştur. Bu soruya sahaflar benzer cevaplar vermişlerdir. Görüşmeciler Çarşı'nın özellikle 1950'li yıllarda yaşanan yangın sonrasında mimari olarak değişiminin günümüzdeki değişimi etkilediğini belirtmişlerdir. Görüşmecilerden elde edilen bilgiye göre, yangın sonrasında Çarşı'nın Kapalıçarşı'ya inen yokuşuna da yeni sahaf dükkanları yapılmış ve bu dükkanlar aynı zamanda Beyazıd Camiisi'nin topraklarından bir kısmını da işgal etmiştir. Bu sebeple Çarşı'nın bu yakasındaki dükkanlar hem belediyeye hem de bazı bankalara kira vermek durumunda kalmışlardır. Nitekim görüşmeciler Çarşı'nın genelindeki dükkanların kiralarının fazlalığından şikayetçi olduklarını belirtmiş ve bu durumun özellikle Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nın hem mimari hem de içerik bakımından değişimine neden olan dinamiklerden biri olduğunu belirtmişlerdir.

Görüşmeci 3 bu durumu: "Onun dışında mimari olarak da bu yapıya şey oldu. Eski resimler ve kitaplarda şey var sahafların nasıl olduğu. Aslında o zamanki daha güzelmiş böyle dükkanın önü tamamen açık, yaklaşık bir kürsü gibiymiş her dükkan ve ayakkabı çıkartılarak giriliyormuş, aynı bir medrese gibi. Aynı bir camii gibiymiş, yerde oturuyorlarmış, kitaplar inceleniyor, o şekilde satılıyormuş. Ha, şimdi o şekilde değil ama mesela oturaklı dükkan da çok azdır. Mesela burası." şeklinde ifade etmiştir. Bu durumun görüşmecinin de ifade ettiği gibi günümüzde neredeyse kalmadığını gözlemlemek mümkün olmuştur.

Yazma eserlerin artık çok nadiren bulunması tüm sahafların ortak olarak verdikleri bir diğer cevap olmuştur. Örneğin Görüşmeci 1: "1965 ile 1970 arası gayet güzeldi. Sonra değişime uğradı(Sahaflar Çarşısı). Bu da şunun için, bizde eski eserler kalmadı. Yabancıların bunun tamamını dışarıya götürdüklerine ben şahit olduğum için diyorum. Parasını verdi, bizim burada gerek Müzeler Müdürlüğü olsun artık kim ilgileniyorsa, değer vermediler. Adamın elinde babasından kalma, atıyorum mesela bir yazma eser var. Yeryüzünde bu bir tane. Bunu müzeler almadığı gibi, adama da diyor ki sen bunu satamazsın. Sen de kalacak bu. Senin baban sana fabrikalar, köşkler, yalılar bırakmış

sen bunu satıyorsun ve krallar gibi yaşıyorsun. Adamların elindeki kitap ise bir fabrika etmese de boğazda bir yalı edecek değerdeydi. Çünkü yeryüzünde bir tane kalmış o kitaptan. Bu adam da bunu sattı. Dolayısıyla bunu benzer şekilde tüm kitaplar kapıldı dışarısı tarafından. Yani yabancılar tarafından özellikle bilhassa Amerikalılar yaptı bunu. Amerika'da böyle çok var, her tarafta başka yerlerden aldıkları eserleri koydukları müzeleri var. Almanya'da böyle işte, Anadolu'nun bütün tarihi eserlerini alıp götürdüler, biz bunu biliyoruz, yaşadık çünkü." şeklinde ifade etmiştir.

Görüşmeci 4 ise eski dillerin artık çok ilgi görmemesi sebebiyle yazma eserlerin de bulunmadığını dile getirmiştir. Bu durumu: "Osmanlıca'nın Arapça'nın artık ilgi görmemesi yüzünden eserler artık bulunamıyor. Çünkü 100 tane okuyucu varsa 99 tanesi hep yeni kitapları, romanları okuyor. Dışarıdaki değişim yani halkın, toplumun değişmesi burayı da etkiliyor, sahaflarda onlara uyum sağlıyor mecburen. Şimdi ben dükkanın tamamını Osmanlıca yapsam, şu yeni kitaplar gibi rağbet olmaz. " şeklinde ifade etmiştir.

Beyazıd Sahaflar Çarşısı'ndaki sahafların birer birer vefat etmesi sonucu yerine gelen yeni neslin sahaflık zaanatını tam olarak anlayamamaları ve değişime daha açık olmaları, görüşmeciler tarafından belirtilen değişim dinamiklerinden bir diğeri olmuştur. Günümüzde Çarşı'da bulunan kişilerin çoğunluğunun baba mesleğini icra etmelerine rağmen, görüşmecilere göre sahaflık algılarının değiştiği belirtilmiştir. Hatta sahaf algıları değişen bu bireylerin sahaf olarak nitelendirilemeyecekleri görüşmeciler tarafından sık sık dile getirilen ortak bir nokta olmuştur. Mekansal habitusun değişime uğraması buna sebep olarak gösterilebilir. Çünkü sahafların bir sanat icra etmeleri, bunun yanında Çarşı'daki sahafların çoğunun artık bu sanattan uzak kalması, değişimin başlıca dinamiklerinden biri olarak belirtilmiştir.

Değişimin nedenlerinden ortak olarak belirtilen bir diğer görüş ise her ne kadar sahaflardan alışveriş yapan belli bir kitle olsa da, özellikle son yıllarda artan internetten kitap alışverişlerinin ya da eski kitaplara olan ilginin sahafların değişiminde önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Kitapçılardan özellikle de sahaflardan yapılan alışverişin son yıllarda giderek azalması görüşmeciler tarafından Çarşı'nın değişimine sebep olan dinamiklerden biri olduğu belirtilmiştir.

Görüşmeci 3 bu durumu : "Şimdi çarşının değişmesinin sebebi şu, geçen gün biri daha geldi yani bir daha geldiği dediğim bir amca yakındı işte böyle, işte sahaflar çok de-

ğişmiş, hep yeni kitap var falan. Evet, şimdi insan girdiği zaman bir bozuluyor yani, eskiden buraya gelen biri, yani morali bozuluyor ama. Şöyle bir şey var mesela o zaman bu amcanın böyle çıkışından dolayı mesela dükkan sahipleri ona açıklama yaptılar ve mantıklı bir açıklamaydı. Çünkü adama sordular dediler ki , "Ağabey dedi sen en son ne zaman gelmiştin?" , "Ooo, ben öğrenci zamanında gelmiştim." falan dedi , "İşte, sen gelmediğin için burası değişti." dedi. " Sen gelip eski kitap almaya devam etseydin…" şeklinde aktarmıştır.

Görüşmecilere kendi dükkanlarında yaptıkları değişikliklerin ne olduğu sorulduğunda, tümü artık sattıkları eserlerde yeni toplumsal beğenilerin önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Bu konuda görüşmecilerin dördünün de kendi dükkanlarında bu değişikliği yapmak durumunda kaldıkları anlaşılmıştır. Örneğin bu durumu Görüşmeci 3:" Bütün insanlar interneti kullanamaz evet aynı zamanda interneti kullansa bile bazı insanlar gelip kitabı görmek ister, görmeden almak istemez yani internetten nasıl bir şey yollanacağına dair ne kadar güvenilir olsa da kitap yırtık gelebilir ve ya eski kitabı yollayabilir, kitabı görmüyorsunuz çünkü, kitabı depodan size yolluyorlar onlar. Yani kitabı güzel şekliyle bulup almak isteyebilir. Yani ölmez ama işler büyük ihtimalle azalır. O yüzden hani format değişikliği zorunlu hale geldi. Bu dükkan neden değişmedi? Aslında bu dükkan da değişti. Bu dükkan eski kitap yapmaya devam ediyor ama dikkat ederseniz sanat kitapları da var, turistik kitaplar da var bizde. Niye? Çünkü, sadece sahaf işiyle olmuyor. Mesela biz Kuran-ı Kerim tamir ediyoruz, bunlara emek harcıyoruz, vakit harcıyoruz. Kıştan beri aldık ilkbahar döneminde biz bunların restorasyonuna başladık, çoğu da bitti yani şuan bizim tezgahımızda ama hiçbirini satamadık. Yani bu dükkanı da bir yerde çeviren aslında bu bizim sonradan eklediğimiz sanat kitapları, turistik kitaplar." olarak belirtmiştir. Bu durumda görülmektedir ki sahaflarda bir format değişikliği adeta zorunlu hale gelmiştir. Mevcut toplumsal koşullar beraberinde sahafların da bu koşullara uyum sürecini oluşturmuştur.

Görüşme esnasında özellikle Sahaflar Çarşısı'nda ders kitapları ve sınavlara hazırlık kitaplarının neden fazla olduğunun cevabı aranmıştır. Bunu Görüşmeci 3: "Şimdi, KPSS kitabı dediğim gibi hani demek ki kazandırıyor ki insanlar bunu tezgahlarına koyuyor. Çünkü şöyle bir şey var şimdi, size şöyle bir örnek vereyim yani, siz KPSS'ye hazırlandığınızı düşünün, KPSS kitabı aldınız, o kitabı bitirdiniz, sınava girdiniz, kazanamadınız ve ya tekrar hazırlanacaksınız, puanınızı beğenmediniz her neyse. Siz elinizdeki test kita-

bını bitirdiniz ve onu yeniden almanız gerekiyor. Çünkü bu işin sirkülasyonu var, mesela ama atıyorum romanda bu yoktur. Okursunuz ve biter." olarak açıklamıştır. Bu durum ise sahafların değişiminin başlı başına bir göstergesi olduğu kabul edilebilir.

Bunun yanı sıra toplumsal algıda sahafların ikinci el ve ucuz kitap satan yerler olarak bilindiği söylenebilir. Nitekim bu araştırmada, görüşülen sahaflara bu algı ile ilgili birtakım sorular yöneltilmiştir. Bu durumun müşteri kitlesinin sahafları tercih etmesinin sebeplerinden biri olduğu görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nın geçmişten gelen ucuz kitapların satıldığı mekan olarak algılanmasının da bunda rolü olduğu görülmüştür. Örneğin bu durumu Görüşmeci 2: "Şimdi Beylikdüzü'nden tutun Malta'dan Pendik'ten müşteri geliyor buraya. Ha niye gelir buraya işte buraya geleyim biraz daha ucuza alırım. Buranın bu özelliği itimadı var. Burası kültür oluşturmuş. Nasıl millet peynir zeytin almaya Eminönü'ne gidiyorsa kitap almaya buraya geliyor. Halbuki ben şunu derim adam Avcılardan çıkıp buraya gelince harcadığı masraf aradaki farkı kurtarmaz yani. Ama o işte insanlar için önemli yani buradan almak ben ucuza aldım demek." şeklinde ifade etmiştir.

3.3. Mekanın Özgünlüğüne Bakış Açısı

Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nın diğer sahaflara oranla nasıl bir farklılık teşkil ettiği görüşmecilere sorulmuştur. Bu konuda görüşmecilerin tümü bu çarşının tarihsel ve kültürel özelliklerinin insanları diğer sahaflardan daha fazla etkilediğini bunun yanı sıra hem konumunun hem de burada kitap alıcılarıyla kurulan ilişkinin daha farklı olduğunun dile getirmişlerdir. Bu konuyu Görüşmeci 2: "Buranın özelliği eski sahaflar. Yıllardır herkesin tanıdığı, bildiği, daha eski bir kültür. Buranın kokusunu alan bir insan 50 yıl sonra gelip 50 yıl önceki yaşantıyı gözlerinde canlandırabiliyor. O zevki tadabiliyor yani." şeklinde belirtmiştir. Görüşmeci 3 ise Çarşı'nın konumunun tercih edilmesinde oynadığı rolü şöyle dile getirmiştir: "Bir de insanların burayı tercih etmesinin en büyük sebeplerinden bir tanesi, hani geçen soruya şey, buranın eski bir havası olması, eski İstanbul'un içinde olması, insanlar haliyle buraya geldikten sonra gidip Kapalıçarşı'yı geziyorlar, ne bileyim Nuruosmaniye'de çay içiyorlar, Süleymaniye'de namazını kılıyorlar. O şekilde vakit geçirebildikleri için hani sadece kitap almak için sahaflara gelmiyorlar, eski İstanbul'a geliyorlar, gelmişken kitap ihtiyacını da görüyorlar, işte gezme ihtiyacını da görüyorlar, Kapalıçarşı'dan belki alışveriş ihtiyacını da görüyor ve öyle gidiyorlar buradan."Görüşmecilerin ifade ettiği gibi Beyazıd Kapalı Çarşısı'nın diğer sahaf çarşıların-

dan farklı birtakım özellikleri olduğu görülmüştür. Çarşı'nın konumu ve tarihsel süreç içerisinde oluşturduğu kimliği ise bundan bağımsız olarak okunmamalıdır.

3.4. Sosyal İlişkiler

Bunların yanı sıra görüşmecilere Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nın habitusunu daha iyi anlayabilmek için sahaflar arasındaki sosyal ilişkilerin nasıl olduğu sorusu yöneltilmiştir. Görüşmeciler bu soruya yanıt olarak, eskisine oranla dayanışmanın ve komşuluk ilişkilerinin azaldığını ama bununla birlikte hala devam eden bazı ilişkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin Görüşmeci 2: "Şimdi herkes koptu. Eskiden burada dediğim gibi herkes kendi branşında kitap satardı. Birbirlerine karşı hürmet vardı, saygı vardı. Şimdi her şey maddiyata döküldü maalesef. Ama işte komşuyuz, geçiniyoruz, kavgamız yok, gürültümüz yok. Meshep olarak ta yakışmaz yani." olarak ifade etmiştir. Aynı zamanda Çarşı'da müşteriyi kendi dükkanında bulunmayan bir eser için başka dükkana yönlendirme, tavsiye etme gibi uygulamaların devam ettiği ve görüşme yapılan sahafların tümünün bu durumdan hoşnut olduğu anlaşılmıştır.

Bu sorudan sonra yöneltilen bir diğer soru ise Beyazıd Sahaflar Çarşısı'na özel olan bir ritüelin bulunup bulunmadığı olmuştur. Görüşmeci 1: "Komşular arasında biz toplanırız, yemeğe gideriz, pikniğe gideriz. Ama daha çok mesela birinin diyelim çocuğu oldu, alır eline tepsi baklavayı gelir dağıtır. Sadece çalışanlara değil, geçenlerde istifade eder. Mesela ben Malatyalıyım, memleketten kayısı getirince misal, bana ait değil artık getirdikten sonra çarşıya ait artık. Eskiden ama daha da güzeldi. Büyük yardımlaşmalar olduğunu biliyorum ben, duyardım. Mesela düşmüş birisi gelirse, mağdur, paralar toplaşılıp ona verilip ondan sonra yollanırlardı yani. Sahaflar güzel bir yerdi. Tam ne diyorlardı ona Ahirlik, burada geçerliydi işte. Yani çok güzeldi sahaflar." olarak ifade etmiştir. Tüm görüşmecilerden alınan ortak yanıta göre Çarşı'da hala birtakım ritüellerin varlığı söz konusu olmasına rağmen, eski ritüellerin büyük çoğunluğunun yitirildiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nda dönemin ünlü eserlerinin bir araya getirildiği kitap müzayedelerinin gerçekleştiği tüm görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Bu müzayedelerin hem sahaflar arasındaki dayanışmayı arttırdığı hem de Çarşı'nın kültürünün önemli bir parçası olduğu belirtilmiştir. Ancak günümüzde bu müzayedelerin artık yapılmadığı belirtilmiştir. Görüşmeci 4 bu durumu: "Hani ama artık (kitap müzayedeleri) kalmadı, şuan her dükkan, her koyun kendi bacağından asılır misali kendi karıyla uğraşıyor. " şeklinde ifade etmiştir.

4.Sonuç

Beyazıd Sahaflar Çarşısı tarihi 15 yy'a kadar götürülebilen önemli bir mekandır. Çarşı'nın Tarihi Yarımada'nın en merkezi yerinde bulunması, geçmişte medreselere günümüzde ise kütüphanelere ve Üniversite'ye yakın oluşu, sahip olduğu merkezi konum itibariyle erişilebilirliğinin kolay olması Çarşı'nın gelişebilmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu araştırmada ise Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nın sahip olduğu mekânsal özelliklerin incelenmesi amaçlanmış olup, bu özellikler Bourdieu'nun habitus kavramıyla beraber ele alınmıştır. Bu kapsamda görüşme yapılan sahaflara bu habitusun tarih içerisinde geçirdiği değişimin dinamikleri sorulmuştur. Görüşmecilerden elde edilen bilgilere göre gerek eski dillere olan ilginin azalması, gerekse de yazma eserlere erişimin günümüzde oldukça zor olması sahafların raflarının değişmesindeki nedenlerden olmuşlardır. Bunun yanı sıra Çarşı'daki dükkanların yüksek kira bedellerine sahip olması toplumsal beğenilere yönelik, bir anlamda talebe yönelik arzın doğmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede tarihi eser niteliğindeki metinlerden ziyade daha çok güncel metinler ve sınavlara yardımcı kaynaklar satılmaya başlanmıştır. Gerek bu etkiler gerekse de eski sahafların vefat etmesi sonucu gelen kişilerin eskinin geleneklerine çok fazla bağlı olmayışı, günümüzde hem sahafların değişimine, hem de Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nın mekan olarak değişmesine sebep olduğu düşünülmektedir.

Görüşmecilerin verdiği bilgilerden yola çıkarak Beyazıd Sahaflar Çarşısı'ndaki sosyal ilişkilerin de eskisi gibi olmadığı ve Çarşı'ya ait ritüellerin unutulmaya yüz tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır. Görüşme yapılan sahaflar bu konuda rahatsızlıklarını dile getirmenin yanında, bu durumun aslında normal olduğunu belirtmişlerdir. Mekansal habitusun değişimine sebep olan bu etkenler göz önünde tutulursa, Sahaflar Çarşısı gibi tarihi nitelikleri asırlara dayanan bir mekanın bile direnmesinin güç olacağı açıktır. Nitekim özellikle 1950'li yıllarda meydana gelen yangınla beraber özellikle imarının değişimi, Çarşı içerisindeki birçok özelliğin değişimini de hızlandırıcı bir rol oynamıştır. Daha önce içerisinde oturak ve halı bulunan, bir medrese gibi kitap alıcısı ve sahaf arasında ilişki kurulmasına izin veren yapı yerini bugünkü oturaksız, halısız, kitap alıcısının hem sahafla hem de kitapla ilişkisi kurmasına çok olanak vermeyen yapılara dönüşmüşlerdir.

Aynı yıllarda tüm dünyada meydana gelen küreselleşme olgusu da Çarşı'nın yapısını değiştiren önemli etkenlerden biri olarak görülebilir. Küreselleşme olgusuyla beraber geçmişe ve geçmişin kültürüne olan ilginin salt spesifik bir hale dönüşmesi, toplumsal

beğenilerin ise gittikçe ortaklaşması sahaflar gibi belli bir kültürün taşıyıcısı olan zanaatleri de etkilemiştir. Bu çerçevede ele alındığında görüşmecilerin de ifade ettiği gibi kitapları her yönüyle bilen, kitaplarla her yönüyle ilgilenen, restore eden bir zanaat olan sahaflık artık yerini modern dünyadaki her şey gibi bir hıza bırakmıştır. Bu hız sahafın kitapla ilişkisine de yansımıştır. Tüm bu etkiler ise tarihi bir habitus örneği teşkil eden Beyazıd Sahaflar Çarşısı'nın da günümüzde geçmişle ilişkisinin gittikçe azalması, tarihsel süreçte oluşturduğu habitusunun değişmesi mekanın da yeni ve farklı bir forma dönüşmesi sonucunu doğurmuştur.

Kaynaklar

Alver, K. (2007). Steril hayatlar. Ankara: Hece Yayınları

Arslan Avar, A. (2009). Lefebvre'in Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân Diyalektiği, Sayı: 17, S. 7-17

Bourdieu, P. (2007). Viva La Crise!: Sosyal Bilimde Heterodoksi İçin(İçinde: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (der.) Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi), İstanbul, İletişim Yayınları.

Çetin, O. (2012). Nitel bir araştırma tekniği: görüşme. Erişim tarihi: 28.10..2017, http://oguzcetin.gen.tr/nitel-bir-arastirma-teknigi-gorusme.html

Erünsal, İ. İstanbul Sahafları. Erişim tarihi: 12.11. 2017, http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-1/22_ismail-e-erunsal.pdf

Görgün Baran, A. ve Özsöz, C.(2013). Sosyolojide yakın dönem gelişmeler, Nadirkitap Yayınları, Eskişehir.

Palabıyık, A.(2016). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 61-62, 121-141.

Topçu, K.(2011). Kent kimliği üzerine bir araştırma: Konya örneği , Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, 1048-1072

Yıldırım, A. ve Şimşek, H.(2008)., Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Seçkin Yayınları, Ankara.

Part III
Anthropology

13

GEÇ ROMA-BİZANS DÖNEMİ SİNOP TOPLUMUNDA SAKRALİZASYON SACRALIZATION IN THE LATE ROME-BYZANTINE PERIOD SINOP POPULATION

Ayşegül Şarbak

Abstract

By examining the human skeletons captured from anthropological and archaeological excavations, it is possible to obtain information about the demographics, health structures, cultural and social life of the communities of the past period. Especially paleopathological phenomena that are reflected on bones on skeletons present important data about the health status of the populations. Sacralization is known as a congenital state of fusion of the 5th or 6th lumbar vertebrae with the sacrum. In addition, 5th sacral vertebra and the coexistence of coccyxis is called sacralization (coccygeal sacralization). The vertebrae fused to the sacrum is just like the sacral vertebra and is like the first sacral vertebra. In ancient Anatolian populations, the rate of sacralization varies between 2% and 6%. In the Late Roman-Byzantine Sinop (Akgüney) population, sacralization ratio was found to be 6,25%. The aim of the study is to determine the rate of sacralization in Sinop population which is rare in ancient Anatolian populations. It is also to provide information about the health structure of Sinop population. In addition to making comparisons with other Old Anatolian populations, it is also a source of few studies on this subject.

Key Words: Sacralization, Lumbarization, Paleopathology, Anatolian, Ancient Period,

Giriş

Antik dönemde yaşamış olan insanlara ait iskeletlerin incelenmesiyle, antik dönem toplumlarının demografileri, sağlık yapıları, kültürel ve sosyal yaşamları hakkında bilgiler edinebilmektedir. Özellikle iskeletler üzerinde kemiklere yansımış olan paleopatolojik olgular toplumun sağlık yapıları hakkında önemli veriler sunmaktadır. Sakralizasyon konjenital bir durum olarak 5. ya da 6. lumbar vertabraların sakrumla kaynaşması olarak

bilinmektedir. Ayrıca 5. sakral vertebra ile koksigisin kaynaşması da sakralizasyon (koksigiyal sakralizasyon) olarak adlandırılmaktadır (Hughes vd,2004). Sakrumla kaynaşan omur tıpkı sakral vertebra özelliği gösterir ve birinci sakral vertebra görünümündedir (Barnes,1994; Mann ve Hunt,2005). Sakral vertebranın transvers çıkıntılarının mevcut olması, yani lumbal vertebraya benzemesi ise lumbalizasyon olarak adlandırılmaktadır (Atıcı,2015). Lumbosakral geçiş omurları (LSTV) olarak bilinen sakralizasyon ve lumbalizasyon lumbosakral bölgenin konjenital anomalisidir. Bu anomalinin etiyolojisi tam olarak bilinmemektedir. Ancak araştırmacılar bazı genlerle sakralizasyon arasında ilişki olabileceğini söylemektedir (Dharati vd,2012). Sakrum ve lumbal vertebralarda görülen bu anomalileri ilk tanımlayan Bertolottidir. Bertolotti, sakralizasyonun bel ağrısının nedenleri arasında olduğunu belirtmiştir (Bertolotti,1917). Günümüz toplumları üzerinde yapılan çalışmalar da bel ağrısıyla sakralizasyon arasında ilişki olduğunu göstermektedir (Erden vd,1994). Çalışmanın amacı Eski Anadolu toplumlarında nadir olarak görülen sakralizasyonun Sinop toplumundaki oranını belirlemek ve Sinop toplumunun sağlık yapısıyla ilgili bilgi vermektir Ayrıca diğer Eski Anadolu toplumlarıyla karşılaştırmak ve bu konuda yapılan az sayıdaki çalışmalara kaynak oluşturmaktır.

Materyal ve Yöntem

Geç Roma-Bizans Dönemine tarihlendirilen Akgüney Toplumu Sinop'ta yapılan arkeolojik kazılar sonucu tespit edilmiştir. Yapılan kazılarda toplam 61 mezardan 170 birey ele geçirilmiştir. Toplumun paleodemografisi Çırak (2017) tarafından yapılmıştır. Buna göre toplumdaki erkek bireylerin sayısı 45 (%26,5), kadın 43 (%25,2), adölesan 11 (%6,5), çocuk 16 (9,4), bebek 18 (%10,6), cinsiyeti belirlenemeyenlerin sayısı ise 37 (%21,8) olarak tespit edilmiştir (Çırak,2017) (Tablo 1). Toplumun yaş dağılımına bakıldığında ise bebek %10,6 (n:18), çocuk %9,4 (n:16), adölesan %6,5 (n:11), genç erişkin %8,8 (n:15), orta erişkin %8,2 (n:14), ileri erişkin % 7,1 (n:12) olarak tespit edilmiştir. Yaşı tespit edilemeyen erişkin bireylerin oranı ise %49,4 (n:84)'tür (Çırak,2017) (Tablo 2).

Tablo 1. Akgüney Toplumu Paleodemografisi (Çırak,2017)

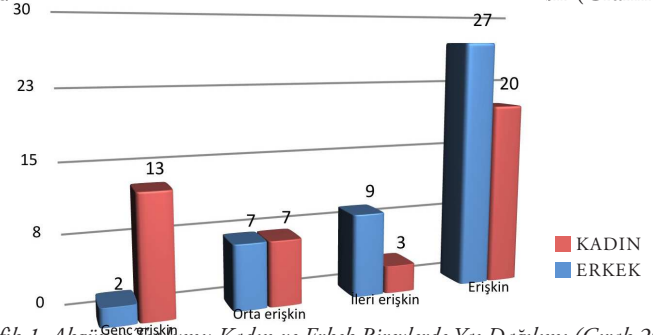
Grup	**N**	**%**
Erkek	45	26,5
Kadın	43	25,2

Adölesan	11	6,5
Çocuk	16	9,4
Bebek	18	10,6
Belirsiz	37	21,8
Toplam	170	100

Tablo 2. Akgüney Toplumu Yaş Dağılımı (Çırak,2017)

Yaş	**N**	**%**
Bebek	18	10,6
Çocuk	16	9,4
Adölesan	11	6,5
Genç erişkin	15	8,8
Orta erişkin	14	8,2
İleri erişkin	12	7,1
Erişkin	84	49,4
TOPLAM	170	100

Kadın ve erkek bireylerin yaş ortalamalarına bakıldığında ise 43 adet kadın bireyin 13'ü genç erişkin, 7'si orta erişkin, 3'ü ise ileri erişkindir. Yaşı tam olarak tespit edilemeyen kadın bireylerin sayısı 20'dir. Erkek bireylerin ise 2'si genç erişkin, 7'si orta erişkin, 9'u ileri erişkindir. Yaşı tespit edilemeyen erişkin bireylerin sayısı 27'dir (Grafik 1).

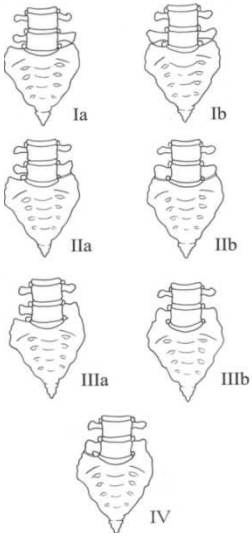
Grafik 1. Akgüney Toplumu Kadın ve Erkek Bireylerde Yaş Dağılımı (Çırak,2017)

Akgüney toplumundaki sakralizasyon oranlarını belirlemek için toplumdaki erişkin bireyler dikkate alınmıştır. Buna göre toplumdaki kadın ve erkek bireyler (toplam 88

birey) incelenmiştir. Ancak toplumdaki bireylere ait toplam 32 sakrum tespit edilmiştir. Arkeolojik kazılarda morfolojisinden dolayı topraktan çıkarılması esnasında en çok zarar gören kemiklerden biri sakrumdur. Dolayısıyla ele geçirilen sakrum sayısı toplam birey sayısından oldukça azdır. Sakralizasyonu tespit etmek için var olan sakrumlar makraskobik olarak incelenmiş ve tespit edilen sakralizasyonlar not edilmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

Akgüney toplumunda 32 bireye ait sakrum sakralizasyon açısından incelenmiştir. Sakrumu olan 32 bireyin 17si erkek birey, 15'i ise kadın bireydir. İncelenen 32 sakrumun 2'sinde sakralizasyon tespit edilmiştir. Sakralizasyon tespit edilen 2 bireyden 1'i erkek birey 1'i ise kadın bireydir. Sakralizasyon tespit edilen bireylerin birinde hem lumbal vertebra kaynaşması (L5 sakralizasyon), hem de koksigis kaynaşma (koksigiyal sakralizasyon) tespit edilirken (Resim 1), bir bireyde sadece koksigis kaynaşması (koksigiyal sakralizasyon) (Resim 2) tespit edilmiştir. Bu bireye ait sakrumun proksimal kısmı parçalıdır.

Şekil 1. Sakralizasyon Sınıflandırması, (Castellvi,1984;Kılınçoğlu,2017)

Sakralizasyon bilateral ve unilateral olarak sınıflandırılır; bilateral sakralizasyon lumbal vertebranın her iki tranvers çıkıntısı sakrum ile kaynaşırken, unilateral sakralizasyon tranvers çıkıntıların yalnızca sağ veya sol tarafının sakrumla kaynaşması olarak tanımlanmaktadır (Shetty ve Jetti,2017). Ayrca sakralizasyon tam (comple) ve eksik (incomple) sakralizasyon olarak da sınıflandırılmaktadır. Tam sakralizasyonda anormal transvers proses ve sakrum arasında tam bir kemik füzyonu vardır. Eksik sakralizasyon durumunda transvers proses ve sakrum arasında iyi tanımlanmış bir ek hat oluşturmaktadır (Moore,1925).

Castavelli tarafından sakralizasyon morfolojik özelliklerine göre gruplandırılmıştır (Castellvi,1984). Buna göre;

Tip 1: Genişlemiş ve transvers displazi (en az 19mm) (Ia:Tek taraflı, Ib:Çift taraflı)

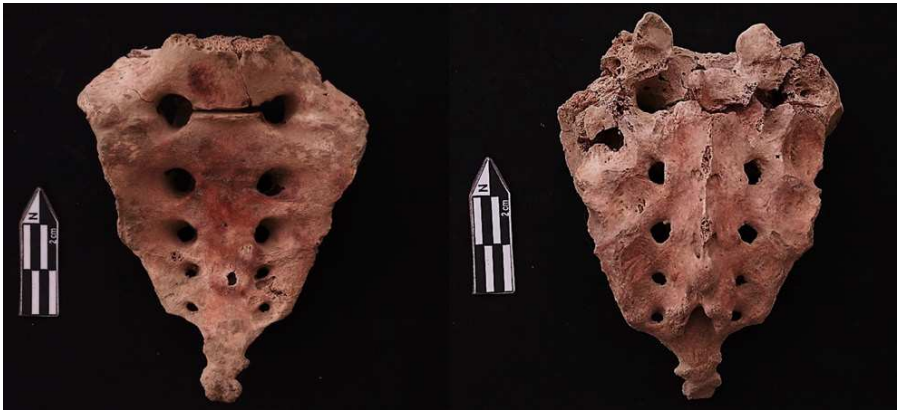
Tip:2: 5.Lumbar vertebranın transver poresesi sakrumun tek

(IIa) yada çift taraflı (IIb) olarak eklemleşmiş gibi görünmesi (pseudoarticulation)

Tip 3: 5.Lumbar vertebranın transvers proses ile sakrumun kaynaşması ve tam sakralizasyonu oluşturması (IIIa:Tek taraflı, IIIb:Çift taraflı)

Tip 4: Bir tarafı Tip IIa, karşı tarafında Tip III'ün olduğu kaynaşma.

Akgüney toplumu bireylerinde tespit edilen sakralizasyon bilateral sakralizasyondur. Castavelli sınıflandırmasına göre ise Tip 3'e dahil edilmiştir (Resim 1).

Resim 1:AGN 2015 M 63. Birey Sakralizasyon ve Koksigiyal Sakralizasyon (Koksigis Kaynaşması)

Resim 2:AGN 2015 Mezar No Yok 3. Birey Koksigiyal Sakralizasyon (Koksigis Kaynaşması)

Tartışma ve Sonuç

Sakralizasyon, 5. lumbal vertebranın transvers çıkıntısının büyüyerek sakrum ile birleşmesi ve sakrum özelliği kazanması olarak bilinmektedir. Sakralizasyon ilk defa 1917 yılında Bertolotti tarafından tanımlandığı için Bertlolotti Sendromu olarak da bilinir. Sakralizasyon konjenital bir anomalidir ve bu durum lumbosakral omurganın segmentlerinin gelişimi sırasında zarar görmesine bağlı olarak oluşur (Shetty ve Jetti,2017). Sakralizasyon sakrumun embriyolojik gelişimi ve osteolojik bozukluklarla bağlantılıdır. Araştırmacılar bel ağrısının günümüz insanların %60–85'inde hayatları boyunca en az bir kez yaşadıklarını ve %10–20'sinde kronikleştiğini belirtmektedir (Furlan vd,1976; Atıcı,2015). Konjenital bir anomali olan sakralizasyonun bel ağrısıyla ilişkisi bilim insanları tarafından ortaya konmuştur (Bertolotti,1917; Dharati vd,2012). 5. bel omurunun sakrumla kaynaşması sonucu pelvis daha az hareket eder ve özellikle doğum sırasında güçlük yaşanmasına neden olmaktadır. Sakralizasyonun bel ağrısına neden olmasının nedenleri arasında sinirler veya sinir gövdelerinde gerçek basınç, ligamantöz gerginlik, kemik eklemleri arasındaki yumuşak doku sıkışması gibi çeşitli nedenler sayılmıştır (Dharati vd,2012). Ayrıca siyatik sinirin dağılımı boyunca ağrıya neden olan 5. lumbal siniri sıkıştırabilir. Sinop toplumunda görülen sakralizasyon Tip III olarak tespit edilmiştir. 5. lumbal vertebra bilateral olarak sakrumla tam olarak kaynaşmıştır. . Sakralizasyon embriyolojik gelişim sırasında meydana gelen hatalar sonucunda oluştuğu bilinmektedir. Ayrıca sakralizasyonun oluşum nedenleri arasında genetik faktörlerin de etkili olduğu bilim insanları tarafından ortaya konmuştur. Akgüney toplumundaki sakralizasyonun oluşumunda genetik faktörlerin etkisi olduğu düşünülmektedir.

Sakralizasyon günümüz toplumlarında değişik oranlarda görülmektedir. Yapılan çalışmalar İngilizlerde %8,1, Hint toplumlarında %14, Avustralya Aborjinlerinde %18 oranında sakralizasyon olduğunu göstermiştir (Hsieh vd,2000; Erken vd,2002;Shetty ve Jetti 2017). Günümüz Anadolu toplumlarında ise sakralizasyon oranı %17-%35 arasında toplumları incelendiğinde en düşük oranın %1,20 değerle Bizans Dönemine tarihlendirilen Smyrna Agora toplumunda olduğu görülmektedir. Urartu dönemine tarihlendirilen Van Kalesi toplumunda sakralizasyon oranı %1,37 iken, Eski Tunç Çağı toplumu olan Resuloğlu toplumunda %3,57'dir. Bizans dönemine tarihlendirilen Filyos/Tios toplumunda %3,65, Roma-Bizans dönemine tarihlendirilen Mersin Kız Kalesi toplumunda %14,28, Roma-Bizans Dönemi Belentepe toplumunda %5,33 oranındadır. Roma dönemine tarihlendirilen Datça-Burgaz toplumunda sakralizasyon ora-

nı %9,37'dir. Orta çağa tarihlendirilen Giresun adası toplumunda sakralizasyon oranı %2,9'dur. 19.yy Datça-Burgaz (Reşadiye) toplumunda %25, Kelenderis toplumunda ise %3,57'dir. Datça-Burgaz (Reşadiye) toplumundaki oranın yüksek olması bakılan örnek sayısının az olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Anadolu toplumlarında sakralizasyon oranlarının az olmasının nedenlerinden biri sakrum kemiğinin arkeolojik kazı sırasında ya da iskeletlerin taşınması sırasında kolay kırılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 3. Eski Anadolu Toplumlarında Sakralizasyon Görülme Sıklıkları

Eski Anadolu Toplumlarında Sakralizasyon Görülme Sıklıkları								
Toplum	**Dönem**	**Araştırmacı**	**Bakılan**	**Görülen**			**Toplam**	**%**
				Kadın	**Erkek**	**Belirsiz**		
Resuloğlu	Eski Tunç Çağı	Atamtürk ve Duyar,2010	112	3	1		4	3,57
Van Kalesi	Urartu	Yılmaz,2011	145	1	1		2	1,37
Datça-Burgaz	Roma	Karagöz Arıhan vd,2009	32	0	1	2	3	9,37
Mersin Kız Kalesi	Roma-Bizans	Sevim vd,2004	7	0	1		1	14,28
Belentepe/Muğla	Roma-Bizans	Mutlu vd.2015	75	2	2		4	5,33
Akgüney (Sinop)	Geç Roma-Bizans	Şarbak,2017 (Bu çalışma)	32	1	1		2	6,25
Smyrna Agora	Bizans	Gözlük vd,2006	83	0	1		1	1,20
Filyos/Tios	Bizans	Çırak ve Çırak,2014	82	1	2		3	3,65
Giresun Adası	Orta Çağ	Karagöz Arıhan ve Acar,2014	172				5	%2,9
Datça-Burgaz (Reşadiye)	19.yy	Arıhan vd,2009	4	0	1		1	25
Kelenderis/ Mersin	19.yy	Çırak,2009	84				3	3,57

Eski Anadolu toplumlarında sakralizasyon görülme oranları cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde kadın ve erkek bireylerde yakın değerlerde olduğu gözlenmektedir. Akgüney toplumunda da sakralizasyon görülen 2 bireyden 1'i kadın,1'i erkektir. Yapılan ça-

lışmalarda koksigis sakralizasyon görülme oranının erkeklerde, kadınlardan daha fazla görüldüğü belirtilmiştir (Aufderheide ve Rodriguez-Martin,1998; Günay,2007). Akgüney toplumunda koksigiyal sakralizasyon gözlemlenen bireylerden 1'i kadın diğeri ise erkektir.

Günümüz insanlarında bu kadar sık rastlanılan bu rahatsızlık antik dönemde yaşayan insanlarında da gözlenmiş olmalıdır ve insanların yaşam kalitelerini etkilemiştir. İskeletler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda antik dönem toplumlarında bu rahatsızlığın varlığını ortaya koymuştur. Antik dönem toplumlarında sakralizasyon oranının az olmasının nedeni sakrum kemiğinin kazı çalışmaları ve iskeletin taşınması sırasında kolay kırılan bir kemik olmasından dolayı incelenen sakrum sayılarının az olmasından kaynaklanmaktadır. Bel ağrısı bireylerin gündelik yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Günümüz toplumların yaklaşık %65'inde bel ağrısı yaşamaktadır. Sakralizasyonun bel ağrısının nedenlerinden biri olduğu bilim insanları tarafından kanıtlanmıştır. Antik dönem toplumlarında günümüz teknolojilerin olmadığı ve yaşam koşullarının daha zor olduğu göz önüne alındığında bireylerin yaşam kalitesini düşürdüğü ve iş gücünü zayıflattığı söylenebilir. Akgüney toplumunda sakralizasyon görülen bireylerin de bel ağrısı çektikleri ve günlük hayatlarında zorluk yaşadıkları düşünülmektedir.

Sonuç olarak yapılan çalışmada Akgüney toplumunda %6,25 oranında sakralizasyon tespit edilmiştir. Antik dönem Anadolu toplumlarında az rastlanan bir rahatsızlık olan sakralizasyon paleopatolojik çalışmalarda yer almıştır.

Teşekkür

Bu çalışmanın yapıldığı iskelet materyalleri sağlayan Sinop Müzesi Müdürü Hüseyin Vural'a, Sinop Müzesi çalışanlarına, Hitit Üniversitesi Antropoloji Bölüm Başkanı Yrd. Doç.Dr. Mustafa Tolga Çırak'a ve Hitit Üniversitesi Antropoloji Bölüm öğrencilerine teşekkürlerimi sunarım.

Kaynaklar

ATAMTÜRK DUYAR, D. ve DUYAR, İ. (2010), "Resuloğlu (Uğurludağ, Çorum) İskeletlerinin Antropolojik Analizi", T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü XXV. Arkeometri Sonuçları Toplantısı:311-328.

ATICI,Y.(2015), "Lumbosakral bileşke anomalileri ve bel ağrısı", TOTBİD Dergisi 2015; 14:258–261 doi: 10.14292/totbid.dergisi,42

AUFDERHEIDE, A.C., RODRIGUEZ-MARTIN, C., (1998), "The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology", Cambridge University Press: 52-65.

BARNES, E., (1994), "Developmental defects of the axial skeleton in paleo –pathology", University of Oklahoma Press, Niwot, 1994.

BERTOLOTTI M.(1917), "Contributto alla conoscenza dei vici di differenzarione regionale del rachide con speciale riguards all asimilazzione sacrale della v. Lombare", Radiologique Medica; 4: 113-144.

CASTELLVI A.E., GOLDSTEIN L.A., CHAN D.P., (1984), "Lumbosacraltransitional vertebrae and their relationship with lumbar extradural defects", Spine;9(5):493-495.

ÇIRAK,A.,(2009), "Kelenderis İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi ve Anadolu Toplumları Arasındaki Yeri", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi

ÇIRAK, A. VE ÇIRAK, M.T., (2014), "Tios/filyos iskelet kalıtılarının paleoantropolojik analizi", 30. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 167-175.

ÇIRAK, M., (2017), "Akgüney Geç Roma - Bizans Dönemi Toplumu Üzerine Paleodemografik Çalışma", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (1), 249-263. Doı: 10.17218/Hititsosbil.313652

DHARATI K, NAGAR SK, OJASWINI M, DIPALI T, PARAS S, SUCHETA P., (2012), "A study of sacralisation of fifth lumber vertebra in Gujarat", National Journal of Medical research; 2: 211-213.

ERDEN E, GÜVEN Z, KAYHAN Ö., (1994), "Türk toplumunda bel ve bacak ağrılı olgularda radyopatolojik bulgular", Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi; 18(3): 192-5.

ERKEN, E., ÖZER, H. T., GÜLEK, B.,DURGUN, B.,(2002), "The association between cervical rib and sacralization", Spine 27(15):1659–1664.

FURLAN A.D., CLARKE J., ESMAIL R., SINCLAIR S., IRVIN E., BOMBARDIER C.,(1976), "A critical review of reviews on the treatment of chronic lowback pain", Spine,;26(7):E155–62.

GÖZLÜK, Ö. DURGUNLU, S. ÖZDEMİR, M. TAŞLIALAN, A. SEVİM,(2006), "Symrna Agorası İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi", 21. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 125-140, Antalya.

GÜNAY, I. (2007), "A Possible Case of PİD (Pelvic Inflammatory Disease) From Ancient Kelenderis City (Mersin, Turkey)", European Anthropological Association Summer School eBook 1. 91-95.

HSIEH C.Y., VANDERFORD J.D., MOREAU S.R., PRONG T., (2000), "Lumbosacral transitional segments: classification, prevalence, and effect on disk height", J Manipulative Physiol Ther;23(7):483–489.

HUGHES RJ, SAİFUDDİN A., (2004), "Imaging of lumbosacral transitional vertebrae", Clin Radiol;59(11):984–91.

KARAÖZ ARIHAN, S., ÇIRAK, A., ERKMAN, A.C., (2009), "Datça / Burgaz İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi", 25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı,s. 297-310, Ankara.

KARAÖZ ARIHAN, S., ve ACAR, E., (2014), "Giresun Adası İskeletlerinin Paleoantropolojik Değerlendirmesi", 30. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, s.189-202,Gaziantep.

KILINÇOĞLU,V., (2017), "Kahramanmaraş Popülasyonunda Geniş Bir Kitle Taraması Yapılarak Lumbosakral Transizyonel Vertebra Prevalans Değerlendirilmesi", Okmeydanı Tıp Dergisi 33(3):134-138, doi:10.5222/otd.2017.1091

MANN,R.W.R,HUNT,D.R.,(2005), "Photographic Regional Atlas of Bone Disease: A Guide to Pathologic and Normal Variations in the Human Skeleton", Charles C Thomas Publisher, ISBN 978-0-398-08826-2 Ltd.3rd Edition

MOORE, B.H., (1925), "Sacralization of the fifth lumbar vertebra", J Bone Joint Surg Am; 7: 271-278.

MUTLU,H.,KIZGUT,B.,SÖNMEZ SÖZER,Ç., ÜRKER,K., AÇAR, O.,SEVİM EROL,A.,(2015), "Milas Belentepe Doğu Roma – Bizans Toplumunda Sakralizasyon Olgusu",Antropoloji, Randyoloji ve Anatomi Kongresi,Poster Sunum

SEVİM, A., GÜNAY, I. VE SATAR, Z., (2004), "Mersin Kız Kalesi iskeletlerinin paleoantropolojik açıdan değerlendirilmesi", 20. Arkeometri Sonuçları Toplantısı , s.67-66.

SHETTY,A.S., JETTI, R.,(2017), "Sacralization of Fifth Lumbar Vertebra- A Case Report", Austin J Anat.; 4(2): 1066.

YILMAZ, H., (2011), "Van Kalecik (Urartu) Toplumunun Erişkin Bireylerinin Paleopatolojik Analizi",Belleten, 75: 272:1-18.

14

İNSAN İSKELET KALINTILARINDA YAŞ VE CİNSİYET TAYİNİNDE BİREYE ÖZGÜ ASİMETRİNİN YANSIMALARI

THE REFLECTIONS OF INDIVIDUAL ASYMMETRY IN THE DETERMINATION OF AGE AND SEX IN HUMAN REMAINS

Ece Demirelli, Fadime Suata Alpaslan

Abstract

The tradition of burial has come from the Homo neanderthalensis, a member of the Hominidae family, in which the human being is present, as well.Human skeletal remains studied in biological anthropological research are usually found in the necropolis areas of historic and prehistoric societies.The first step in the palaeodemographic studies on the remains of these areas is sex and age determination. In skeletons, two main methods are used for sex determination.One of these methods is the morphological features of the skeletal remains and the other is the metric measurements.The parts that best reflect sex criteria in body skeletons are hip bone and skull bones. Variations (asymmetric changes) related to vital activities may be seen in the hip bone and other skeletal remains, while developmental differences are specific to the sides in the skull.Macroscopic and statistical methods and techniques are used for age determination in skeleton studies.Criteria used in age determination methods are calculated using different methods depending on the changes in growth and development process.In addition to sex-specific differences in age prediction, living conditions, habits, and occupational activities play an important role in the emergence of individual differences.Considering the differences in age and gender of skeletal residues due to methodological problems and variations between populations, as well as differences due to sexual dimorphism and asymmetric changes due to body integrity of the individual, may increase the reliability and validity of the analyzes.

Key words: Paleodemography, age, sex, asymmetry.

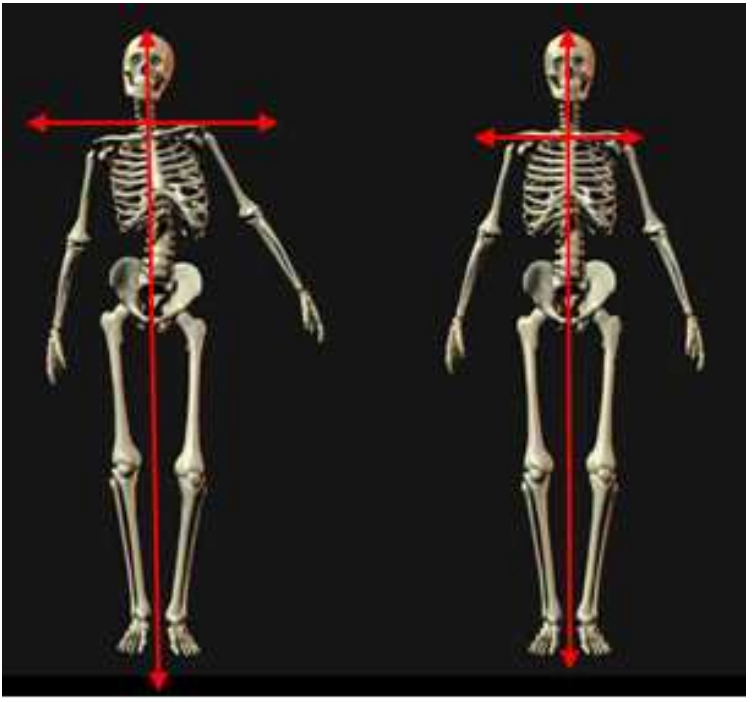
Giriş

Antropoloji insanı kültürel ve biyolojik açıdan incelememize olanak sağlayan bir bilim dalıdır. Geçmişte yaşamış insan topluluklarının fiziksel özelliklerinin ortaya çıkarılmasını sağlayan arkeolojik alanlardan ele geçen insan kalıntıları antropolojik çalışmalarda önemli yer tutar. Antropolojinin bir alt dalı olan paleoantropolojinin çalışma alanı ise insan iskelet kalıntılarıdır. Paleoantropologların insan iskeletleri ile yaptıkları çalışmalarda dikkat etmeleri gereken önemli unsur bireyin yaş ve cinsiyetini doğru bir şekilde tespit etmektir. Daha sonra ise demografik yapının belirlenmesi ile yaş ve cinsiyete özgü ölüm örüntüsünün ortaya çıkarılmasıdır. İskeletten cinsiyetin belirlenmesi şekil ve boyut farklılıklarına dayanır ancak bunların toplumsal etkilere yani etnik gruplara tabi olabileceği de dikkate alınmalıdır. Topluluğu oluşturan ve incelenebilecek tüm bireylerin bu açılardan incelenmesi topluluğun biyolojik ve kültürel özellikleri hakkında genel bilgilere ulaşmamızı sağlar. İnsan iskelet sisteminde meydana gelen değişimler, kafatasında genellikle yöne ve bireylere bağlı gelişimsel farklılıklar gösterirken, kalça kemiği ve diğer iskelet elemanlarında daha çok yaşamsal aktivitelere bağlı varyasyonlar olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, erişkin birey sayısının fazla olduğu iskelet serisi üzerinde yapılan cinsiyet tayini çalışmaları, ikincil cinsiyet karakterlerinin (kadınların aşırı strese bağlı olarak vücutlarında morfolojik olarak erkeklik bulgularının gözlenmesi) kendi doğasından kaynaklanan hata payı nedeniyle erkekler lehine %12 sapma gösterdiği belirtilmektedir (Weiss, 1972).

Bu araştırma ile insan iskelet kalıntıları analizinde vücut asimetrinin yaş ve cinsiyet tayininde kullanılan bir yöntem olduğu önceki çalışmalar ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede yapılan kaynak taramasında bireylerin iskeletlerine etki eden gelişimsel ve yaşamsal faaliyetlerin vücuda yansımalarını konu alan çalışmalar derlenmiştir. İnsan iskelet sisteminde morfolojik asimetrinin ortaya çıkması büyük oranda çevrenin etkisi, genetik ve hormonal faktörler nedeniyle olabilmektedir (Albert ve Greene, 1999). Bu faktörlerin yanı sıra mekanik etkiler de gelişim ve iskelet biçiminin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır (Auerbach ve Raxter, 2008).

Simetri ve Asimetrinin İnsan İskeleti Üzerindeki Yansıması

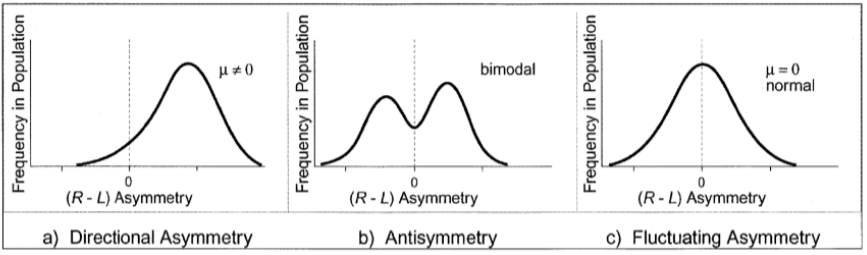
Simetri her iki yarımın birbirinin yansıması, Asimetri ise, orta çizgi ile bölünen karşıt yanların eşdeş olmama durumu olarak tanımlanabilir. İnsan ve omurgalı canlılar bilateral simetri planı dahilinde gelişir. Ancak, bilateral simetrik organizmalar çok sayıda asimetri sergiler (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. İnsan iskeletinde simetri (sol) ve asimetri (sağ) görünümü (http://drcraiglandry.com/headachestmd).

Bilateral simetrik organizmalar için sağ ve sol tarafların ideal olarak simetrik olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayım göz önüne alındığında, simetri sapmalarının oluşumu gelişmedeki rastgele hataların sonucudur. Başka bir deyişle asimetrinin büyüklüğü, büyüme sırasında yaşanan gelişimsel değişkenliklerin vücuda yansımasıdır. Asimetri, bir popülasyonda asimetri değerlerinin dağılımı ile karakterize edilebilir (Şek. 1). Aşağıdaki

grafiklerde asimetri türlerine yer verilmiştir; **(a)** Yönlü asimetri, bir popülasyonun tüm üyelerinde genellikle aynı tarafta daha büyük olan ölçüyü tanımlar. **(b)** Antisimetri, genellikle asimetrik olan bir ölçüm anlamına gelir. Ancak popülasyonun bazı üyelerinde sağ tarafta büyük, bazı üyelerinde ise sol tarafta daha büyük olduğu için (R-L) frekans dağılımı çift taraflıdır. **(c)** Dalgalanan asimetri de ise, simetri sapmaları küçük ve rastgele olarak sağ ve sol taraflara dağıldığından (R - L) dağılımı normaldir ve sıfıra ortalanır (Deleon, 2004).

Şekil 1: Asimetri türlerinin grafiksel gösterimi (Deleon, 2004).

Asimetri, bir popülasyonda asimetri değerlerinin dağılımı ile karakterize edilebilir. Simetride rastgele meydana gelen küçük veya hafif sapmalara "dalgalanan asimetri (fluctuating asymmetry) denir (Van Valen, 1962). Vücut morfolojisinde gelişen asimetriler küçük dalgalanmaların bir sonucu olarak kendini gösterir (Van Valen, 1962). Dalgalanan asimetri strese bağlı gelişimsel düzensizliğin biyolojik göstergesi olarak kullanılmaktadır (Palmer, 1994; Palmer and Strobeck, 1986). Bu asimetri, erkek bireylere oranla kadın bireylerde daha sık rastlanmaktadır. Çünkü kadın bireyler yaşa bağlı olarak strese dayalı deformasyonlarla sık sık karşı karşıya gelmektedir. Örneğin, kadınların doğum yapması sebebiyle vücut oranlarında meydana gelen morfolojik değişimler gibi.

Deleon'un (2004) Washington'da bulunan Ulusal Tabiat Tarihi Müzesi, Antropoloji bölümünde bulunan kadavra iskelet topluluğu olan Terry Koleksiyonundan alınan numunelerin sağlık ve çevresel stresin popülasyon üzerindeki etkisini ele aldığı çalışmasında, fazla strese maruz kalmış bireylerin dalgalanan asimetrisinin nispeten daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Gutnik ve diğerleri (2015) Litvanya Spor Üniversitesinde

ortalama yaşları 20 olan ve 20'si kadın 20'si erkek olmak üzere toplam 40 bireyde üst kol kütlesinin ölçümü ve hesaplanması konulu araştırmalarında; sağ elini sol eline göre baskın olarak kullanan bireylerin üst kol ekstremiteleri arasındaki asimetriyi çalışmışlardır. Tercih edilen/tercih edilmeyen sağ/sol kol taraflarının, kişisel kullanımla bağlantılı olduğunu ve baskın olan kolun baskın olmayan kola oranla daha yüksek bir kitleye sahip olduğunu gözlemlemişlerdir. Genel olarak sağ üst ektremitelerin sol üst ekstremitelere nispeten %90 oranla daha çok gelişmiştir (Cuk ve diğ., 2001). Asimetrinin gelişiminde baskın tarafın maruz kaldığı stres ve gerginliğe bağlı olduğu sonucuna varmışlardır. Gutnik ve diğerleri (2015), vücudun baskın tarafının ek stres ve gerginlik nedeniyle diğer taraftan daha güçlü olduğunu savunmuşlardır. İnsan iskelet sisteminde morfolojik asimetrinin ortaya çıkmasına çevrenin etkisi, genetik ve hormonal faktörler neden olmaktadır (Kontulainen ve diğ., 2003). Çalışılan iskelet serilerinde yaşa ve cinsiyete bağlı asimetrik yansımalar araştırmacıların, topluluğun yaşam standartları hakkında yorum yapmasına olanak sağlayabilir. Örneğin; bir toplumun insan iskeleti serisine bakıldığında bireylerin kemiklerinde meydana gelen deformasyonlar o toplumdaki bireylerin maruz kaldığı stres boyutunu ele vermektedir.

Gelişimsel kararlılık, belirli bir genetik ve çevresel koşullar altında ideal bir büyüme yörüngesini koruma kabiliyeti olarak tanımlanır. Gelişimsel anomali, bu kavramın negatif korelasyonudur ve bir organizmanın genetik ve çevresel etkiler altında ideal bir büyüme yörüngesini takip edememesi anlamına gelir.

Asimetrinin açıklanmasında vücutta gözlenen gelişimsel bozukluk önemli rol oynar. Gelişimsel anomali genetik ve çevresel faktörlerin etkisi ile oluşur (Deleon, 2004). Woo (1939), Mısır'da bulunan 30 hanedana ait koleksiyondan yaklaşık 800 kişi üzerinde yapılan kafatası çalışmalarında, kafatasının sağ tarafının sol tarafına oranla asimetrinin daha baskın olduğunu saptamışlardır. Bu sonuçlara dayanarak, Hoadley ve Pearson'a (1929) göre; zigomatik alan kafatasının sol tarafında daha büyüktür. Aynı zamanda bu araştırıcılar yüzün sağ ve sol bölümünden alınan yüz ölçüm değerlerinin, kafatasının diğer bölümlerinden alınan değerlere oranla daha fazla korelasyon yapabileceğini kaydetmişlerdir. Bunun gibi yapılan birçok çalışmada insan kraniofasiyal iskeletindeki dalgalanan asimetri cinsiyet, çevresel stres ve gelişimsel bozukluk ile birlikte ele alınmaktadır. Balıkesir ili Zeytinli ada kazılarından elde edilen kafatası iskeleti üzerinde yapılan ölçümlerde asimetrinin varlığı tespit edilmiştir (Fotoğraf 2). Bu ölçümlere göre,

sol zigomatik uzunluğu 6 mm sağ zigomatik uzunluk ise 4,5 mm'dir. Bu ölçüm sonucundan yola çıkarak bireyin sağ tarafına nispeten sol tarafının aktif olarak kullandığını öne sürebiliriz.

Önden Görünüm *Soldan Görünüm* *Sağdan Görünüm*

Fotoğraf 2. Zeytinli adası, ZK-44 numaralı bireye ait kafatasında asimetrik ölçüm değerleri.

Değerlendirme ve Sonuç

Paleoantropolojinin çalışma alanını öncelikle, insan iskelet kalıntılarında yaş ve cinsiyet tayini oluşturur. Tanımlanan yaş ve cinsiyet tayininden sonra yapılacak çalışma ise paleopatoloji ve varyasyon incelemeleridir. Yaş ve cinsiyet tayini morfolojik olarak kolayca saptanabilse de, bireyin vücudunu kullanma şekli veya gelişimsel anomalilerden kaynaklı olarak kadın ve erkek bireylerde farklılıklar meydana gelebilmektedir (Peters ve diğ., 2006). Bu durumu Locard'ın "Her temas bir iz bırakır" sözünden yola çıkarak açıklayacak olursak; yaşam koşulları, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapı, beslenme, yaşanılan çevrenin iklim koşulları, stresler, bireye özgü ya da bir bütün olarak topluluğu oluşturan bireylerin ontojenik gelişiminde farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yaşam boyu, bedenin iç ve dış güçlere karşı vermiş olduğu bu tepki bazen iskelet sisteminde vücudun taraflarına veya topluma özgü, normalin dışında yapı ve dokuların gelişmesine (asimetri) yol açmaktadır. Vücudun vertikal düzlemde iki yana bölünmüş olduğunu düşünürsek yani sagital düzlemde içten dışa doğru gelişimsel anomali ya da kullanma şekillerine bağlı olarak asimetri gözlemlenir. Asimetri terimi kulağa olumsuz gibi gelse de, çoğu zaman paleoantropolji bilimine büyük katkı sağlar. Örneğin; arkeo-

lojik alanlardan incelenmek üzere çok sayıda insan iskelet kalıntıları bir araya getirildiğinde ya da toplu gömülerde kaç bireyin yer aldığını belirlemek için asimetriye ihtiyaç duyulmaktadır (Kanchan ve diğ., 2008).

Sonuç olarak; İskelet kalıntılarının yaş ve cinsiyet tayininde metodolojik sorunlar ve popülasyonlar arası varyasyonlarla birlikte seksüel dimorfizm bireyin vücut bütünlüğüne bağlı asimetrik değişimlere neden olmaktadır. Bu değişimlerden kaynaklı olarak gelişen, vücuttaki asimetrilerin göz önünde bulundurulması yaş ve cinsiyet tayininde güvenilirlik ve geçerlilik derecesini arttırabilir.

Kaynakça

AUERBACH, BM., RAXTER, MH. (2008), "Patterns of clavicular bilateral asymmetry in relation to the humerus: variations amonghumans", J. Hum. Evol. 54, ss. 663–674.

ALBERT, AM., GREENE, DL. (1999), "Bilateral Asymmetry İn Skeletal Growth and Maturation as a Indicator of Environmental Stress", American Journal of Physica Anthropology, 110, ss. 341-349.

CUK, T., SELJAK, PL., STEFANCİC, M. (2001), " Lateral asymmetry of human long bones", Variabil. Evol., 9, ss. 19–32.

DELEON, VB. (2004), " Fluctuating Asymmetry In The Human Craniofacial Skeleton: Effects Of Sexual Dimorphism, Stress and Developmental Anomalies", Baltimore-Maryland, ss. 1-22.

GUTNIK, B., SKURVYDAS, A., ZUOZA, A., ZUOZIENE, I., MICKEVICIENE, D., ALEKRINSKIS, A. ve NASH, D. (2015), "Evaluatıon Of Bılateral Asymmetry Between Upper Lımb Masses In Rıght Handed Young Adults Of Both Sexes", Perceptual & Motor Skills, 120, 3, ss. 804-815.

HOADLEY, MF., PEARSON, K. (1929), " On measurement of the internal diameters of the skull in relation (i) to the prediction of its capacity, (ii) to the pre-eminence of the left hemisphere", Biometrika, 27, ss. 85-123.

KANCHAN, T., MOHAN KUMAR, TS., PRADEEP KUMAR, G., YOGANARASİMHA, K. (2008), "Skeletal asymmetry. Journal of Forensic and Legal Medicine", 15(3), ss. 177–179.

KONTULAİNEN, S., SİEVANEN, H., KANNUS, P., PASANEN, M., VUORİ, I. (2003), " Effect of long-term impact-loading on mass, size, and estimated strength of humerus and radius of female racquetsports players: a peripheral quantitative computed tomography study between young and old starters and controls", J Bone Miner Res, 18, ss.352–359.

PALMER, AR. STROBECK, C., (1986), " Fluctuating Asymmetry: Measurement, Analysis, Annual Review of Ecology and Systematics", 77, ss. 391-421.

PALMER, AR. (1994), "Fluctuating Asymmetry Analyses: A primer", Developmental Instability: Its Origins and Evolutionary Implications, T. Markow (Ed), ss. 335-364.

PETERS, M., REİMERS, S., MANNİNG, JT. (2006), "Hand preference for writing and associations with selected demographic andbehavioral variables in 255100 subjects", The BBC internet study, Brain Cognit, 62, ss.177–189.

VAN VALEN, Y. (1962), " A Study of Fluctuating Asymmetry", Evolution, 16, ss. 125-142.

WEİSS, KM. (1972), " On the Systematic bias in skeltal sexing", American Journal of Physical Anthropology, 37(2), ss. 239-249.

WOO, TL. (1939), " On the asymmetry of the human skull", Biometrika, 22, ss. 324-352.

http://drcraiglandry.com/headachestmd/ ERİŞİM TARİHİ: 15.12.2017

16

PARANAZAL SİNÜS BOŞLUĞU MORFOLOJİLERİNİN CİNSİYET - YAŞ VE KİMLİK TESPİTİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF PARANASAL SINUS CAVITY MORPHOLOGY IN TERMS OF GENDER - AGE AND IDENTITY

Fadime Suata Alpaslan

Abstract

Anthropology is a scientific discipline that examines the human being in all its cultural and biological aspects. Forensic anthropology, on the other hand, can be described as an area where human skeletal remains are examined morphologically and identification is made. Forensic Anthropology calls for a response to the question of how external factors influence the skeletal system and conducts its work on an individual basis. Determination of factors such as gender, age and ethnic group, if the skeleton or bone remains are related to a person, if it belongs to human beings, comes at the forefront of the subjects concerned with forensic anthropology. Many methods for identification are based on biometric parameters such as fingerprint, face, iris and retina. But such biometric measurements are not available for dead people. In these cases, the parameters of the human skeleton, dental record, thorax, spine and shoulder, as well as the sinus cavity parameter can be used for identification. Sinus cavity; (frontal, ethmoid, maxillary, and sphenoid) paranasal sinuses evaluated in four separate groups, each pair of which opens to it and the respiratory epithelium is filled with air-filled cavities. Paranasal sinuses are highly complicated anatomies that can vary according to the individual. Sinusoidal asymmetry emerges as a technique used to identify individuals by analyzing sine measurements from X-ray films. Disasters such as aircraft accidents, fire, earthquakes and floods can benefit from the paranasal sinus cavity difference in the identification of individuals (disaster victims) who cannot be identified by the methods available. Paranasal sinus cavity features can be visualized by computed tomography in paranasal sinus skeletons of catastrophic victims and paranasal sinus cavity morphology can be measured taking into consideration the characteristics such as "circularity, width, height, area, circumference and ferret diameter",

these measured values can be compared between individuals to reveal differences. Since paranasal sinus cavities give different appearance to different people, it can be used as an alternative method in terms of gender - age determination and identification by radiographic imaging method.

Key Words: Paranasal Sinus Cavity, Computerized Tomography (CT), Gender - Age Identification, Forensic Anthropology.

Giriş

Adli Antropoloji adli vakaların çözümlenmesinde biyolojik/fiziksel antropoloji yöntemlerinin adli amaçlı kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Çöloğlu ve İşcan 1998; Ubelaker 2006; Adams 2007). Adli Antropolojide temel konu kimliklendirmedir. Bir insanın tanınmasında, tanımlanmasında ve diğer insanlardan ayırt edilmesinde etkili olan özelliklere "kimlik" denir. Adli kimlik "tanzim edilmiş belgelerle yapılan hüviyet tayini" (Bilge 2002) olarak açıklanabilir. Tıbbi kimlik ise vücut özelliklerinin tamamının birlikte değerlendirilip, incelenmesi sonucu ortaya çıkan bilgiler bütünüdür (Soysal ve Çakalır 1999). Kişinin yaşam şeklinden, sahip olduğu alışkanlıklardan başlayarak, bedensel farklılıklarına kadar tespit edilebilen özellikleriyle yapılan kimlik tayini olarak da açıklanabilir (Bilge 2002). Bir başka deyişle, kişinin görüntüsünün fotoğraf gibi tanımlanmasıdır (Beyhan ve Aktaş 1999). Kimlik tespitinde kullanılan yöntemler; "Kimlik Belgeleri, Tıbbi Kimlik Özellikleri, Diş Özellikleri, Parmak İzi, Damak izi, Süperimpozisyon Yöntemi, Fasiyal Rekonstrüksiyon, Adli Antropoloji Çalışmaları, Serolojik Bulgular ve Genetik Materyal (DNA) olarak sıralanabilir. Aşağıda bu yöntemlere kısaca değinilmiştir. Bu çalışma ile Paranazal Sinüs Boşluğu Morfolojileri'nin kimlik tespitinde, yaş ve cinsiyet ayrımında yukarıdaki yöntemlere alternatif olarak güvenilir bir şekilde kullanılabileceği gösterilmeye çalışılmıştır.

- Kimlik Belgeleri: Kolluk birimlerinin, kişiye ait fotoğrafı ve kimlik numarasını içeren nüfus cüzdanı, sürücü belgesi, kurum kimliği, öğrenci belgesi, pasaport, vb. belgelerle kimlik tespitinin yapıldığı durumdur.
- Tıbbi Kimlik Özellikleri: Yaş, boy, kilo, saç rengi, saç uzunluğu, saç şekli, saçın dökülme tipi, bıyık şekli, bıyık rengi, sakal şekli, sakal rengi, göz rengi, göz şekli, kaş ve kirpik, hymen şekli, doğum lekeleri, vücutta bulunan benler, burun biçimi, kulak biçimi, dudak biçimi, vücuttaki ampütasyonlar, çene yapısı ve anormali varlığı gibi özelliklerle kişilerin kimliği tespit edilmektedir.

- Diş Özellikleri: Dişten kimlik tespitinin en büyük avantajı dişlerin vücuttaki en sert ve dirençli doku olması ve tam dekompozisyon durumlarında hatta en ciddi yangınlarda bile bozulmadan kalmasıdır. Dişler ayrıca cinsiyet, ırk ve bazen meslekle ilgili bilgiler verebilir (Zeyfeoğlu ve Hancı 2001). Tıbbi kimlik tespitinde diş hekimleriyle yapılan konsültasyonlar sonunda dişler ve diş restorasyonlarından yararlanılabilmesi adli diş hekimliğinin önemini ortaya koymuştur (Gustafson 1966). Dünyada kazaların artması, özellikle deniz ve hava kazalarının artması, cesetlerin tanınmaz halde, olması kimlik tespiti için dişler ve diş restorasyonlarının kullanılmasını gerekli kılmaktadır (Gustafson 1966). Bu olaylarda yolcu listesine göre kayıtlar çıkartılır ve çene bulguları, çekilen dişler, dolgular, kronlar, çürükler ve diş plakları gibi bilgiler karşılaştırılır. Cinayet ya da kayıplar gibi tek kişiyi ilgilendiren olaylarda da aynı teknik kullanılmaktadır.
- Parmak İzi: Parmak uçlarında bulunan deri kıvrımlarına papil adı verilir. Bu papiller anne karnında altıncı ayda tam olarak teşekkül eder ve hayat müddetince şekilleri değişmediği gibi hayat sonuna kadar kalır. Bu papillerin herhangi bir cisim üzerinde bıraktıkları izlere parmak izleri denir (Tunalı 2001). Kriminalistik biliminin alt disiplinlerinden biri olan "parmak izi" suçluların ortaya çıkarılmasında büyük önem taşımaktadır. Ancak son zamanlarda yazılı ve görsel iletişim araçlarının da etkisiyle parmak izinin herkes tarafından bilinmesi, olay yeri inceleme uzmanları açısından önemli bir risktir ve çalışmalarının başarısını büyük ölçüde etkilemiştir. Çünkü suçlular çoğu zaman parmak izini bırakmama çabası içerisinde olmaktadırlar. Ancak bu çaba içerisinde olurlarken farkında olmadan temas ettikleri yüzeylerde yarım parmak izleri bırakmaktadırlar. İşte bu yarım parmak izlerinden poroskopi çalışması yapılarak kimlik tespit etmek mümkün olmaktadır. Öte yandan poroskopi, parmak izi mukayeselerinde karakteristik noktaların yeterli olmadığı durumlarda, daha detaylı karşılaştırma imkânı verdiğinden uzmanlara yardımcı da olmaktadır.
- Damak izi: Damağın ön kısmındaki ruga denilen kırışıklıkların kişiye özgü ve devamlı olduğu düşünülmektedir. Rugalar ancak yumuşak dokuların var olduğu hallerde kimlik tespitinde kullanılabilir (Gustafson 1966).
- Süperimpozisyon Yöntemi: Süperimpozisyon yöntemi iki fotoğraftan ya da görüntülerden birinin şeffaflaştırılarak diğerinin üzerine getirilmesi ve bu sayede benzerlik ve farklılıkların araştırılması olarak tanımlanmaktadır.
- Fasiyal Rekonstrüksiyon: İleri derecede çürümüş ya da iskeletleşmiş olan cesetlerde,

kafatası ve yüz yumuşak dokularının yeniden oluşturulması ilkesine dayanır. Öncelikle kafatasından ve varsa diğer kemiklerden elde edilen bilgilerle yaş ve cinsiyet saptanır. İkinci aşamada eldeki kafatasının kalıpları alınır ve kopyaları hazırlanır. Önceden bilinen ölçülere göre yumuşak doku (gözler, dudaklar, burun vb.) rekonstrüksiyonu yapılır. Ayrıntıları tamamlanarak son biçimi verilen örneğin, önden ve yandan fotoğrafları çekilir ve bu fotoğraflar kayıp kişilerin fotoğraflarıyla karşılaştırılır (Zeyfeoğlu ve Hancı 2001).

- Adli Antropoloji Çalışmaları: Adli Antropoloji çalışmaları, genellikle ileri derecede çürümüş ya da iskeletleşmiş cesetlerin kimlik tespitinde kullanılan yöntemlerdir (Zeyfeoğlu ve Hancı 2001). Adli antropoloji; klasik anlayışla, iskelet haline gelmiş insan kalıntılarının morfolojik yönden incelenerek kimlik tespitinin yapıldığı alan olarak bilinir. Atamtürk (2016) ise adli antropolojiyi "adli olayların aydınlatılması amacıyla insan morfolojisinin normal ve anormal özelliklerine odaklanarak fiziksel karakterlerden, arta kalan izlerden ve iskeletten kimlik tespiti yapmayı, iskelet ve çevresinde bulunan diğer kalıntıları değerlendirerek ölüm nedeni ve biçimini belirlemeyi hedefleyen alan" olarak tanımlamaktadır. Adli antropologlar hem birey hem de birden fazla insanın öldüğü doğal afetler, kazalar ve savaşlarda çürümüş insan bedenlerinden veya iskelet kalıntılarından ve ölümün gerçekleştiği çevrelerden toplanan kalıntıları analiz ederek olayları aydınlatmaya çalışır.
- Serolojik Bulgular ve Genetik Materyal (DNA): Burada incelenen materyal tam bir iskelet, bir kemik parçası, diş, kan lekesi, vücut sıvılarına ait lekeler, saç ya da vücut kılları olabilir. DNA çalışmalarının güvenilirliği %99.99'lara ulaşmıştır.

Kimlik tespitinde radyografik görüntüleme yöntemlerinin kullanılmasının gerekliliğini Schüller 1943'de belirtmiştir. Ancak, ilk radyografi görüntülemesi 1927 yılında Culbert ve Law tarafından yapılmıştır (Gustafson 1966). Culbert ve Law kafatasındaki pnömatik boşlukların radyografilerini çekmişler ve bu radyografilerin kimliklendirme çalışmalarında kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Elde ettikleri görüntülerde paranazal ve sfenoidal sinüslerin farklı kişilerde farklı görünüm verdiğini göstermişlerdir (Gustafson 1966). Paranazal sinüslerin radyolojik görüntülenmesinde; "Direkt Grafi, Ultrasonografi (USG), Bilgisayarlı Tomografi (BT) ve Manyetik Rezonans Görüntüleme (MRG)" gibi çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Paranazal sinüslerin görüntülenmesinde kullanılan bu yöntemlerin güvenilirlik ve ekonomik yönden avantaj ve dezavantajları aşağıda irdelenmiştir.

- Direkt Grafi: Sinüslerin radyolojik incelemesi, klinik bulguların tamamlayıcısı olarak bilgi verir. Standart radyografik sinüs serileri dört yönlü grafiden oluşur bunlar; Lateral grafi, Caldwell grafisi, Waters grafisi ve Submentoverteks grafileridir. Maksiller sinüsler, Waters grafisinde en iyi şekilde görüntülenir. Bu inceleme ile frontal sinüsler de görülür. Caldwell pozisyonu, etmoid, frontal ve kısmen sfenoid sinüslerin görülmesini sağlar (Önal 2006; ACR 2012). Ayrıca burun boşluğu ve etmoid şekillerde görüntülenebilir. Ancak ideal pozisyonu vermedeki zorluk, birçok anatomik yapının süperpoze olması ve yumuşak doku patolojisi ile kemik destrüksiyonunu tespit etmedeki yetersizlik direk grafilerin dezavantajıdır. Bu dezavantajlarından dolayı özellikle ön ethmoit hücreleri, frontal reses ve osteomeatal ünitedeki patolojileri tespit etmek direkt grafilerle mümkün olmamaktadır (Önal 2006; ACR 2012).
- Ultrasonografi (USG): Ultrasonografi genellikle boyun ve tükrük bezlerine ait patolojileri değerlendirmekte kullanılmaktadır. Yüz kemiklerine ait ve sinüs içerisindeki patolojileri değerlendirmede kullanılmaz (Önal 2006). Orbitaya doğru büyümüş malign lezyonların yumuşak dokularını ve anterior nazal fossada bulunan lezyonların yumuşak dokularını göstermede değer taşır (Eggesbo 2006; Önal 2006).
- - Bilgisayarlı Tomografi (BT): Bilgisayarlı tomografi (BT) paranazal sinüslerin incelenmesinde hastanın anatomisi ve patolojisini en iyi şekilde gösterir bir tekniktir (Eggesbo 2006; Önal 2006). Bilgisayarlı tomografi (BT) mukozal patolojileri göstermedeki üstün başarısı yanında, kronik sinüzitlere predispozisyon oluşturabilen ve direkt grafilerde, hatta bazen nazal endoskopide bile tespit edilemeyen anatomik yapıdaki değişiklikleri ve patolojileri tespit etmesi diğer bir avantajdır. Paranazal sinüslerin incelenmesinde aksiller ve koronal planda kesitler alınır. Daha çok tercih edilen koronal planda frontal sinüs ve ostiumu, bulla ethmoidalis, orta meatus, anterior ve posterior etmoid hücreler, osteomeatal unit, sfenoid sinüs hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilir. Koronal çekimlerin mümkün olmadığı durumlarda önce aksiller kesitler alınır. Daha sonra indirekt rekonstrüksiyonlarla koronal plandaki görüntüler elde edilir. Kontrast madde tümöral olguların incelenmesinde ve enflamatuar hastalıkların komplikasyonlarını değerlendirmek için kullanılır (Önal 2006; Kaygusuz 2012)
- Manyetik Rezonans Görüntüleme (MRG): Manyetik rezonans görüntüleme (MRG) görüntülemede T1, T2, proton dansitesi ve akım gibi birçok parametre kullanılarak görüntü elde edildiğinden yumuşak dokulardaki anatomik detay yönünden MRG, BT' den üstündür (Fatterpekar ve diğ. 2008; Önal 2006).

Manyetik rezonans görüntüleme temelde bir yumuşak doku inceleme tekniğidir. Sinonazal hastalıkların orbita, kavernöz sinüs, karotid arter ve optik sinirlerle ilişkisini değerlendirmede aksiyel imajlar yararlıdır. Kemik dokuların değerlendirilmesinde MRG yetersiz, BT daha üstündür. Eğer fungal sinüsit, piyosel veya maligniteden şüpheleniliyorsa MRG ile BT beraber kullanılabilir. (Eggesbo 2006; Önal 2006; Kaygusuz 2012; ACR 2012).

Paranasal sinüs boşluğu morfolojisi, cinsiyet ve yaş aralığı tayini üzerine gerek dünyada gerekse ülkemizde yapılmakta olan çalışmalar oldukça yeni ve sınırlı sayıdadır. Bu çalışmaları özetleyecek olursak;

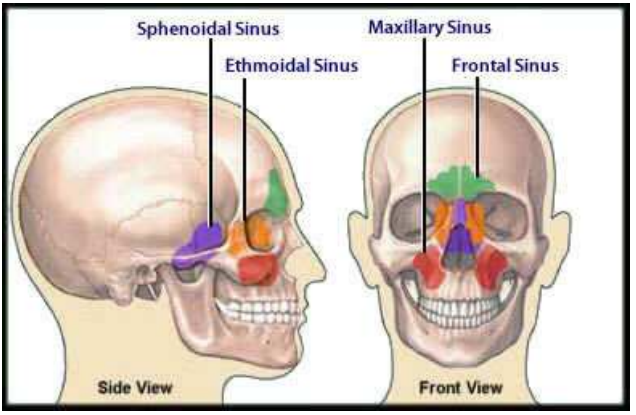
David ve Saxena'nın (2010) yaptıkları araştırmada; frontal sinüs ve nazal septum modellerinin önemli bireysel farklılıklar gösterdiği, frontal sinüs ve nazal septum modellerinin birlikte kullanılabileceği, kimlik tanımlama için yardımcı bir yöntem olabileceği vurgulanmaktadır. Zhang ve arkadaşları (2011) ise benzer şekilde frontal sinüsün adli kişisel tanımlama için kullanılabileceğini ancak cinsiyet belirleme için kullanılamayacağını çalışmalarında yorumlamışlardır. Hint popülasyonunda erişkin bireylerde frontal sinüs morfolojisi ile cinsiyet tayini üzerine Belaldavar ve diğerlerinin (2014) yaptıkları çalışmada; Hint popülasyona ait her bir bireyde sinüs boşluğunun farklı morfolojiye sahip olduğu ve bu morfolojik farklılığın cinsiyet belirlemede kullanılabileceği ifade edilmiştir. Kronolojik yaş ile frontal sinüs genişliği korelasyonu üzerine yapılan bir araştırmada, kronolojik yaş ile servikal vertebra iskelet olgunlaşması arasında ve kronolojik yaş ile frontal sinüs genişliği arasında anlamlı derecede pozitif bir korelasyonun bulunduğu belirtilmiştir (Singh ve diğ, 2015). Queiroz ve diğerleri (2016), panoramik radyografik görüntülerde, yükseklik ve genişlik gibi özelliklerin maksiller sinüs boyutlarının yetişkinlerde cinsiyet belirlemek için kullanılabileceğini ve ayrıca erkeklerin kadınlardan, maksiller sinüs özellikleri açısından (yükseklik ve genişlik) daha yüksek ortalama değerlere sahip olduklarını saptamışlardır. Akhlaghi ve diğerlerinin (2016) 100 erkek ve 100 kadın bireye ait frontal sinüs yapısının yükseklik ve genişlik özellikleri üzerine yaptıkları araştırmalarında, bu bireyleri 20-34, 35-49 ve ≥50 olacak şekilde üç yaş grubuna ayırarak bilgisayarlı tomografi tekniği ile görüntülemesini yapmışlardır. Araştırmanın sonucunda, frontal sinüs özelliklerinin adli tıp araştırmaları için kullanılabileceğini ve cinsiyet ayrımında istatiksel olarak 20-34 ve 35-49 yaş aralığında farklılığın anlamlı olduğunu ancak ≥50 yaş aralığındaki bireylerde ise anlamlı olmadığını yorumlamışlardır. Soman

ve diğerleri (2016), frontal sinüsün morfolojik değerlendirmesinin, cinsiyeti belirlemede kullanışlı bir teknik ve kişisel tanımlamada umut verici olduğunu belirtmişlerdir. Frontal sinüs boyutlarının ve nazal septum sapmalarının radyolojik olarak değerlendirilmesi konulu bir çalışmada ise, bu özelliklerin adli araştırmalarda kimlik tespitinde ve cinsiyet ayrımında kullanılabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca çalışmanın güvenilir, kolayca tekrarlanabilir, maliyetinin düşük ve etkin bir yöntem olduğu ileri sürülmektedir (Verma ve diğ., 2017) . Tatlısumak ve diğerleri (2017) çalışmalarında, geçmişten günümüze frontal sinüs morfolojilerinin her insanda kendine özgü bir yapı sunduğunu, adli tıp tanımlamasında vazgeçilmez bir unsur olduğunu ve bu yapının monozigot ikizlerde bile başarılı bir tanımlama aracı olarak kullanılabileği sonucuna varmışlardır. Erişkinlik döneminde frontal sinüs boyutlarının değişip değişmediğini belirlemek için ileri çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu ve bu tür çalışmaların sonuçlarının frontal sinüs ölçümlerini kullanarak adli kişisel tanımlama üzerinde çalışan araştırıcıların görüşlerini etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Öz ve Suata Alpaslan (2017) tarafından Zeytinli Ada MÖ 2.yy. – MS 12.yy. dönemi (Hellen-Roma-Bizans ve Osmanlı kültürlerini içeren mozaik bir yapıya sahip) bireylerine ait kafatası iskeletlerinde paranazal sinüs boşluğu özelliklerinin bireyler arasında farklılıklar gösterdiğini, bu farklılıkların cinsiyet - yaş tayini ve adli durumlarda kimlik tespitinde güvenilir bir şekilde kullanılabileceğini önermişlerdir.

Paranazal Sinüs Boşluğu Mofolojileri

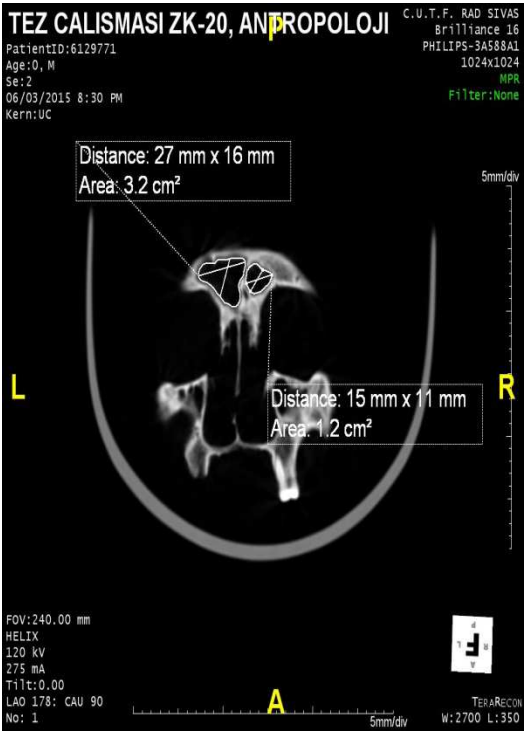
Kimlik tespiti için önerilen birçok yöntem parmak izi, yüz, iris ve retina gibi biyometrik parametrelere dayanır. Ama ölmüş şahıslar için böyle biyometrik ölçümler mevcut değildir. Bu durumlarda, insan iskeleti parçası, dişsel kayıt, göğüs kafesi, omurga, omuz ve sinüs boşluğu gibi parametreler kimlik tespiti için kullanılabilir. Sinüs boşluğu alın kemiğinde bulunur ve çiftlerden oluşur, düzensiz şekle sahiptir. Kalburumsu bir hücreden embriyoniksel olarak gelişen sinüs boşluğu doğumda görünmez, yaşamın ikinci yılı boyunca gelişmeye başlar, yirmi yaşında maksimum boyuta ulaşır ve yaşamın geri kalan zamanı boyunca durağan kalır. Paranazal sinüsler, kişiye göre farklılık gösterebilen oldukça karmaşık anatomiye sahip yapılar olup başın ön kısmında bulunur, beyin ve orbita gibi hayati yapıları olası dış travmalardan korurlar. Sinonazal kavite (boşluk), septumun ikiye ayırdığı nazal kavite ve her bir yanda ona açılan birer çift olan dört ayrı grupta değerlendirilen (frontal, etmoid, maksiller ve sfenoid) paranazal sinüslerin oluşturduğu, respiratuvar epitelle döşeli içi hava dolu boşluklar bütünüdür (Warwick and

Williams 1973 ve Önerci 1999), (Şekil 1).

Şekil 1: Paranazal Sinüslerin Yandan ve Önden Radyolojik Görüntüsü
(http://radiationtherapy.0fees.net/radiationsemester3/ahs266handnanatomy1.htm?i=1).

Paranazal sinüs özellikleri üzerine yapılan yaş, cinsiyet ve kimlik tayini araştırmaları ülkemizde henüz başlangıç aşamasındadır. Sinüs boşluğu asimetrisi, X-Ray filmlerinden elde edilen sinüs ölçümlerini analiz ederek, kişileri teşhis etmek için kullanılan bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Paranazal sinüs boşluklarının morfolojik özellikleri; paranazal sinüslerde alan ölçümü, paranazal sinüslerde yükseklik ölçümü, paranazal sinüslerde genişlik ölçümü, paranazal sinüslerde dairesellik ölçümü ve paranazal sinüslerde feret çapı ölçümü olmak üzere altı parametreye dayandırılır (Şekil 2). Bu parametreler ile yapılan ölçümlerin, kimlik tespitinde, yaş ve cinsiyet tayininde daha sağlıklı sonuçlar verdiği ve ayrıca paranazal sinüs boşluğu özelliklerinin (dairesellik, yükseklik, genişlik, çevre, alan ve feret çapı) cinsiyete göre farklılaştığı ve erkeklerin paranazal sinüs boşluğu özelliklerinin kadınlardan yüksek olduğu gözlenmiştir (Öz ve Suata Alpaslan; 2017). Paranazal sinüs boşluklarının görüntülenmesinde bilgisayarlı tomografi (BT) yönteminin kullanılması tercih edilebilir çünkü daha güvenilir ve ekonomik yönden avantajlıdır.

Şekil 2. Zeytinli ada, ZK-20 No'lu Bireyine ait paranazal sinüslerde alan ölçümü, paranazal sinüslerde yükseklik ölçümü, paranazal sinüslerde genişlik ölçüm değerlerinin BT Görüntüsü (Öz ve Suata Alpaslan, 2017).

Paranazal Sinüslerinin Ölçümünde Esas Alınan Parametreler

a. Çevre Uzunluğu: Paranazal sinüs boşluğu şeklinin çevre uzunluğunu ifade eder, milimetre (mm).

b. Alan: Paranazal sinüs boşluğu şeklinin alanını ifade eder, milimetre kare (mm^2).

c. Yükseklik: Paranazal sinüs boşluğu şeklini çevreleyen en küçük dikdörtgen yüksekliğidir, milimetre (mm).

d. Genişlik: (Paranazal sinüs boşluğu şeklini çevreleyen en küçük dikdörtgen genişliğidir, milimetre (mm).

e. Dairesellik: Paranazal sinüs boşluğu şeklinin daireselliğini ifade eder, milimetre kare (mm^2).

Dairesellik= (π=3.14 olarak alınmıştır).

f. Feret'in Çapı: Paranazal sinüs boşluğu şekli üzerinde bulunan herhangi iki nokta arasındaki en uzun mesafe, aynı zamanda çap pergeli uzunluğu olarak da bilinir, milimetre (mm).

Sonuçlar ve Tartışma

Paranazal sinüsler, kişiye göre farklılık gösterebilen oldukça karmaşık anatomiye sahip yapılar olup başın ön kısmında bulunur, beyin ve orbita gibi hayati yapıları olası dış travmalardan korurlar. Sinonazal kavite (boşluk), septumun ikiye ayırdığı nazal kavite ve her bir yanda ona açılan birer çift olan dört ayrı grupta değerlendirilen (frontal, etmoid, maksiller ve sfenoid) paranazal sinüslerin oluşturduğu, respiratuvar epitelle döşeli içi hava dolu boşluklar bütünüdür.

Bu güne kadar yapılan araştırmalar "paranazal sinüs boşluğu özelliklerinin (dairesellik, yükseklik, genişlik, çevre, alan ve feret çapı) cinsiyete göre farklılaştığını ve erkeklerin paranazal sinüs boşluğu ölçüm değerlerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu göstermiştir. Yapılan bu çalışmalar her ne kadar sınırlı sayıda olsa da güvenilir bir yöntem olması bakımından gelecek için umut vericidir. Bu yöntemde öncelikle bireylere ait kafatası iskeletinin (paranazal sinüs boşluklarının özelliklerini gösteren) bilgisayarlı tomografi (BT) tekniğiyle görüntülemesi yapılır ve daha sonra bireyler arasında görüntüleme sonuçları (dairesellik, yükseklik, genişlik, çevre, alan ve feret çapı gibi parametreler açısından) karşılaştırılarak her bir bireyin paranazal sinüs boşluklarının birbirlerinden farklı olduğu saptanabilir. Paranazal sinüslerin görüntülenmesinde BT tekniğinin kullanılması araştırıcıya güvenilir sonuçlar verirken ekonomik yönden de büyük bir avantaj sağlar.

Bireylerin paranazal sinüs boşluğu farklılıklarının özellikle kimlik tespiti yapılamayan felaket kurbanlarının kimliklendirilmesinde alternatif bir yöntem olarak kullanılabilir.

Örneğin bir uçak kazası sonrası elimizde sadece insanlara ait yanmış kafataslarının bulunması durumunda kimlik tespitinin güvenilir, hızlı ve sağlıklı bir şekilde yapılması için bu yöntem tercih edilebilir. Uçakta bulunanların listesinin mevcut olduğu, eğer verdilerse hastanelerde bulunan BT sonuçları ile elimizde bulunan kafataslarına ait paranazal sinüs boşluğu özelliklerini gösteren BT verilerinin karşılaştırılmasıyla kişilerin kimlik tespiti yapılarak doğru sonuçlara ulaşılabilir. İlerleyen süreçlerde parmak izi tanıma sistemi gibi "Paranazal Sinüs Tanıma Sistemleri" kurulabilir. Gelecekte, yaşayan bireylerin paranazal sinüs boşluklarına ait bilgisayarlı tomografi görüntülerinin saklandığı veri merkezleri (parmak izi arşivleri gibi) oluşturulup adli vakalarda kimlik tespitinin yapılamadığı durumlarda bu veri merkezlerinden yararlanılarak bireylerin "paranazal sinüs boşluğu farklılıkları" yeni bir yöntem olarak kimlik tespitinde kullanılabilir. Bununla birlikte, daha büyük örneklemler üzerinde yeni parametrelerin uygulanması ile yapılacak çalışmaların cinsiyet, yaş ve hatta özellikle etnik kökeni belirlemede dahi olumlu sonuçlar vereceği kanaatindeyim.

Kyanaklar

ACR, American College of Radiology, (2012). " Sinusitis – Child, Appropriateness Criteria" , ss.1-8

ADAMS, B. J. (2007), "Forensic Anthropology", Infobase Publishing, New York, ss. 1-103.

AKHLAGHİ, M., BAKHTAVAR, K., MOAREFDOOST, J., KAMALİ, A., RAFEİFAR, S. (2016), "Frontal Sinus Parameters in Computed Tomography and Sex Determination", Leg Med, 22-19,ss. 7.

ATAMTÜRK, D. (2016), "Adli Antropoloji İnsan İskeletinden Kimlik Tespiti", İstanbul Medikal Sağlık ve Yayıncılık, ss. 1-228.

BELALDAVAR C., KOTRASHETTİ V.S., HALLİKERİMATH S.R., KALE A.D. (2014), "Assessment of Frontal Sinus Dimensions to Determine Sexual Dimorphism Among Indian Adults" J Forensic Dent Sci., 6(1), ss. 25–30.

Ege, B., AKTAŞ,Ö.E. (1999), "Ege Üniversitesi Diş Hekimliği Öğrencileri İçin Adli Tıp Ders Notları", İzmir, ss. 28-48.

BİLGE, Y. (2002) "Adli Bilimler Sözlügü", Palme Yayıncılık, Ankara, ss. 1-305.

CULBERT, W. L., LAW, F. (1927), "Identification by Comparison of Roentgenograms of Nasal Accessory Sinuses and Mastoid Processes", Journal of the American Medical Association, 88, ss. 1634-1636.

ÇÖLOĞLU S., İŞCAN Y. (1998), "Adli Osteoloji", İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Yayınları, Rek. No:4150, Dilek Ofset Matbaacılık, ss. 2-145.

DAVİD, M.P., SAXENA, R. (2010), " Use of Frontal Sinus and Nasal Septum Patterns as an Aid in Personel İdentification :A Digital Radiographic Pilot Study", J. Frorensic Dent Sci.,2, ss. 277-280.

EGGESBO, H., (2006), "Radiological imaging of inflammatory lesions in the nasal cavity and paranasal sinuses", Head and Neck, Eur Radiol, 16, ss. 872–888.

FATTERPEKAR, G., ve ark. (2008), "Imaging the Paranasal Sinuses: Where We Are and Where We Are Going", The anatomıcal record, 291, ss. 1564–1572.

GUSTAFSON, F.G. (1966), "Dental Identification. In: Forensıc Odontology", London. Staples Press.

KAYGUSUZ A.(2012), "Kronik Rinosinüzit Olgularında Sinonazal Anatomik Varyasyonların Sinüzit Şiddetine Etkisinin Bilgisayarlı Tomografi Yöntemiyle Değerlendirilmesi", Uzmanlık Tezi, T.C. Sağlık Bakanlığı Şevket Yılmaz Eğitim ve Araştırma Hastanesi K.B.B. Kliniği, Bursa.

ÖNAL, N. (2006), "Paranasal Sinüs Inflamatuar Hastalıklarında Bilgisayarlı Tomografi ve Waters Grafisinin Karşılaştırılması", Uzmanlık Tezi, Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi Radyoloji Kliniği, ss. 1-50.

ÖNERCİ, M.(1999), "Endoskopik Sinüs Cerrahisi", İkinci baskı, Ankara, ss. 1–24.

ÖZ, H., SUATA ALPASLAN F. (2017), " Zeytinli Ada Topluluğuna Ait Kafatası İskeletlerinin Paranazal Sinüs (Bt) Boşluğu Morfolojilerinin Bilgisayarlı Tomografi Görüntüleme Yöntemi İle İncelenmesi", Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (Aralık, Baskıda).

SCHULLER, A. (1943), "A note on the identification of skulls by x-ray pictures of the frontal sinuses", Med J Aust., 25, ss. 554-557.

SİNGH, S., SANDHU, N., PURİ, T., GULATİ, R., KASHYAP, R. (2015), "A Study of Correlation ofVarious Growth Indication With Chronological Age", Int J Clin Pediatr Dent, 3-8, ss. 5-190.

SOMAN, B.A., SUJATHA, G.P., LİNGAPPA, A. (2016), " Morphometric Evaluation of the Frontal Sinus in Relation to Age and Gender in Subjects Residing in Davangere,Karnataka", J Forensic Dent Sci.,1-8, ss. 57.

SOYSAL, Z., ÇAKALIR, C.(1999), "Adli Tıp Cilt-I, Adli Olgularda Kimlik Belirlemesi", İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, ss. 73-92.

TATLISUMAK, E., ASIRDİZER, M., BORA, A., HEKİMOGLU, Y., ETLİ, Y., GÜMÜŞ, O., KESKİN, S.(2017), "The Effects of Gender and Age on Forensic Personal İdentification From Frontal Sinus in a Turkish Population", Saudi Med. J.,1-38,ss. 41-47.

TUNALI, İ. (2001), "Adli Tıp", Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss. 1-302.

UBELAKER, D.H. (2006), " Introduction to Forensic Anthropology, In: Forensic Anthropology and Medicine", Complementary Scienes from Recovery to Cause of Death, Humana Press: Totowa, NJ., ss.3-12

QUEİROZ LEAO DE, C., TERADA, A.S., DEZEM, T.U., GOMES DE ARAUJO, L., GALO ,R., OLİVEİRA-SANTOS C., ALVES DA SİLVA, RH.(2016), "Sex Determination of Adult Human Maxllary Sinuses on Panoramic Radiographs", Acta Stomatol Croat,3-50, ss.215-221.

VERMA, K., NAHAR, P.,MATHUR, H., BHUVANESHWARİ, S.(2017), "Use of Frontal Sinus and Nasal Septum Pattern as an Aid in Personel Identification and Determination of Gender: A Radiographic Study", J Clin Diagn Res.,1-11, ss.71-74.

WARWİCK, R., **Williams P. L** (1973), "Gray's Anatomy", WB Guyton AC: Textbook

of Medical, 35th British Ed. Philadelphia, ss. 1-983.

ZEYFEOĞLU, Y., HANCI, H. (2001), " İnsanlarda Kimlik Tespiti", Türk Tabipleri Birliği Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, ss. 375.

ZHANG, HX., YANG, CB., GUO, L., DENG, ZH. (2011) " Forensic İdentification By Coding of Frontal Sinus Characteristics of CT.", Fa Yi Xue Za Zhi, 1-27, ss. 13-6.

Adres:

http://radiationtherapy.0fees.net/radiationsemester3/ahs266handnanatomy1.htm?i=1

21 Kasım 2017

16

ANTİK TİEİON KENTİ TOPLUMUNDA GÖRÜLEN AĞIR METALLER

HEAVY METALS IN TIEION ANTIQUE CITY POPULATION

Mustafa Tolga Çırak

Abstract

The ancient city of Tieion, which is thought to have been founded by a priest of Milletos in the 7th century BC, is located in Filyos area of Çaycuma District of Zonguldak province. The theme of this work is the skeletons of Byzantine people dated to the 5th and 6th centuries, which were excavated from the church between 2010 and 2011. 15 female and 15 male were analyzed in the study. The amount of heavy metals such as Cadmium, Arsenic and Mercury in the 30 skeletons has been determined. Women and men were evaluated separately and the causes of these heavy metals in their bones were investigated. Cadmium in the bones of the Tieoion female was found about 1.8 ppm and this rate was found to be 1.2 ppm in males. In the Tieion Byzantine population, the average cadmium value was within the normal accepted limits for bones and was found about 1.4 ppm. When we look at Arsenic (As) levels in the Tieion Byzantine society, it is observed that male individuals with the highest number of cases have much higher levels of arsenic than female individuals. While arsenic was 2.9 ppm in female skeletons, this level increased to 4.6 ppm in males. The standard arsenic level found in the bones is around 1.6 ppm. It is thought that the Tieion male subjects especially consume marine shellfish more and as a result, the level of arsenic in their bones increases. The Mercury (Hg) element in the Tieion Community is found in the female and male individuals just above the normal limits. It is possible to say that the amount of mercury in the soil analysis is higher than the content of the bone, so it is possible to say that the amount of the soil has passed through the bones.

Keyword: Tieion, Heavy Metals, Cadmium, Arsenic, Mercury

Giriş

Tieion, Batı Karadeniz'de günümüz Filyos beldesinin yukarılarında kurulmuş olan antik bir liman kentidir. Zonguldak ilinin bir ilçesi olan Çaycuma'nın sahil beldesi olan Filyos antik çağlarda Billaios Irmağı, günümüzde ise Filyos Çayının deniz ile buluştuğu noktaya çok yakın bir yerde konumlanmıştır (Resim 1). Tieion Antik Kenti diğer Karadeniz Bölgesi Antik kentlerine göre en önemli farkı modern yerleşkenin antik kentten farklı bir yerde konumlanmasıdır (Resim 2). Antik Çağ yazarlarından öğrendiğimiz bilgilere göre kentin M.Ö. 7. Yüzyılda kurulduğu ve şehrin kurucusunun Tios isimli Milletoslu bir rahip olduğu konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Antik kaynaklarda şehrin Tios, Tion Tium gibi birçok farklı ismi geçmekle birlikte ünlü coğrafyacı Strabon, Geographika isimli eserinde şehri "Tieion" diye tanıtmaktadır (Esen, İ.,2004). Şehrin kurulmasıyla birlikte özellikle Billaios Irmağı (Filyos Çayı) adeta kente hayat vermiştir (Resim 3) (Yıldırım, Ş.,2017).

Resim 1: Antik Dönemde Tieion Kenti Haritası

Tieion antik kenti kazıları Karadeniz Ereğli Müzesinin öncülüğünde 2006 yılında başlamış ve halen devam etmektedir. Bu süreç içerisinde antik kentin mezarlıkları konumundaki farklı alanlardan özellikle Bizans dönemi iskeletleri elde edilmiştir (Resim 4).

Resim 2: Antik Tieion ve Günümüz Filyos Beldesi (Fotoğraf: Şahin Yıldırım)

Resim 3: Billaios Irmağı (Filyos Çayı) (Fotoğraf: Şahin Yıldırım)

İskeletlerle ilgili bilgi, onların sadece vücudun çatı yapısı değil, aynı zamanda insanın geçmişinin araştırılması yönünde de önemli ipuçlarının saklandığı adeta bir bankadır. Günümüzde Antropoloji bilimi kemik materyalini analiz ederek insan gruplarının biyolojik yapısıyla ilgili bilgiyi, tarih öncesi diyetleri ve çeşitli hastalıkların etiyolojisini genişletmek ve tanımlamak için kimyasal ve fiziksel yöntemleri giderek artan bir ivme ile kullanmaktadır (Sandford, 1992; Ambrose, 1993). Element analizlerinin antropolojik uygulamaları, Beslenme ve hastalık arasındaki ilişkileri ortaya koymanın yanında (Walker, 1986) eksikliğinde veya fazlalıklarında ne tür sonuçların olacağı üzerine yoğunlaşmıştır. İnsan kemiği üzerinde yapılan kimyasal analizlerin çeşitlenmesiyle birlikte gerek günümüzde yaşayan insanların beslenmeye bağlı olarak maruz kaldığı sağlık sorunlarının araştırılıp çözüme katkı sağlaması gerek ise antik çağlarda yine beslenme ve çevresel etkenler ile maruz kalınan birtakım sorunların ortaya çıkartılması Antropolojinin önemli çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kemik, çevresel veya diyete bağlı iz element maruziyetlerinin en önemli göstergelerinden biridir (Martinez- Garcia et al., 2005). Gerek makro elementler, gerek ise eser elementler ismi verilen elementlerin vücutta ve kemikte eksikliklerinin veya fazlalıklarının bireyde sağlıkla ilgili bir takım farklı hastalıkların oluşmasına sebep olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte özellikle ağır metal diye tanımlanan ve bir takım toksik etkiye sahip elementlerin bir şekilde vücutta birikmesi çok daha ciddi sağlık sorunlarına kapı açmaktadır. Tanımsal olarak 5 gram/cm^3 ve üzerinde yoğunluğa sahip metallere ağır metal denilmişse de eğer toksik özelliği üzerinde barındırıyor ise bunlar da ağır metal sınıfında değerlendirilmiştir. Birçok ağır metal doğada bulunur ki bunlardan bazıları; Kurşun (Pb), Bakır (Cu), Arsenik (As), Kadmiyum (Cd), Civa (Hg)'yı örnek verebiliriz (Duffus JH..,2002). Bu çalışmaya konu olan Arsenik, Kadmiyum ve Civa antik dönemlerde de kurşun kadar olmasa da insan sağlığı üzerinde olumsuz etkisini göstermiştir. Özellikle antik çağlarda ticaretin artmasına bağlı olarak birtakım metallerin farklı coğrafi bölgelerden getirilmesi veya o bölgenin yeraltı suları ve topraklarındaki ağır metal birikimi toplum sağlığında olumsuzluklara neden olmuştur. Zira geçmiş dönem insan kalıntılarında ağır metalleri araştırarak bu olumsuzluklarla ilgili bir takım veriler günümüzde elde edilebilmektedir.

Kadmiyum, kendisi gibi ağır metal sınıfında yer alan arsenik, kurşun, bakır, civa gibi elementlerde olduğu gibi fazla miktarda maruz kalınması durumunda vücut için teh-

likeli sonuçlara neden olmaktadır. Besin olarak buğdayda ve pirinçte fazla miktarda bulunmaktadır (Crist,1995). Çevresel nedenlerle Kadmiyuma maruz kalınması, hem kadınlarda hem de erkeklerde kemik mineral yoğunluğunda kayba, osteoporoza ve özellikle yaşlılarda ve kadınlarda kırık riskinde artışa neden olmaktadır (Zhu G, Wang H, Shi Y, Weng S, Jin T, Kong Q, Nordberg GF). Az miktarda çevreden kaynaklanan etkiye maruz kalınsa bile kadmiyum düzeyi artmış kemik, kırılganlığını ve kırık riskini artıran iskelet demineralizasyona uğrayabilir (Staessen JA, Roels HA, Emelianov D, Kuznetsova T, Thijs L, Vangronsveld J,Fagard R.). Hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalarda, kadmiyumun kemik içindeki kollajen matrisini parçalayan osteoklastların (kemik dokusunu çözen hücrelerin) oluşumunu ve aktivitesini uyardığını göstermiştir. Osteoporozun nedenleri arasında da kadmiyum düzeylerindeki artışın gösterilmesi bu konunun önemini vurgulamaktadır (Kazantziz G.). Ayrıca kadmiyum kalıcı leke pıhtılarına neden olarak kan akışını zayıflatabilir ve kemik hücresinde hasara ve ölüme neden olur. (Yamamoto C.).Kadmiyum konsantrasyonu, 20. Yüzyıldan itibaren insan kemiklerinde, sanayi öncesi seviyenin yaklaşık 10 katına kadar yükselmiştir (Jaworowski Z, Barbalat F, Blain C, Peyre E). Besin olarak buğdayda ve pirinçte fazla miktarda bulunmaktadır (Crist,1995).

Organik ve inorganik biçimde bulunan Arsenik (As) toksik bir metal olup, çevresel veya endüstriyel sebeplerle insanda etki edebilir (Rahman MM, Naidu R., 2009). Arsenik vücuda girdikten sonra uzun süre burada kalmaktadır (Young EG, Smith RP, 1942). Arsenik, miktar olarak sebzelerde sütte ette düşük miktarda bulunur (Underwood,1977). Arseniğin vücut içerisinde yer alması besin ile olduğunda toksik etkiye çok fazla neden olmamaktadır (Doğan, 2004). Bununla birlikte Arsenik su ile vücuda karışırsa %90 oranında kalıcıdır ve bu toksik etkiye neden olabilir (Baysal, 2007). Özellikle denizel canlılarda bol miktarda yer almaktadır (Underwood,1977).

Civa(Hg), tıpkı kadmiyum ve arsenikte olduğu gibi yüksek dozda vücuda alınması durumunda ciddi zararları bulunmaktadır. Civa, vücut için gerekli bir element olmadığı için zararlı etkisi diğer elementlerle birlikte olduğunda azalıp artabilir (Sandford ve Weaver, 2000).

Materyal -Metot

Bu çalışmaya konu olan iskeletler 2010 - 2011 yılları arasında çıkartılan 5.,6. Yüzyıla tarihlenen Bizans iskeletlerinden oluşmaktadır. Bu iskeletlerin demografik analizleri ya-

pılmış toplam 30 yetişkin iskeletin Kadmiyum (Cd), Arsenik (As) ve Civa (Hg) düzeyleri incelenmiştir. Ayrıca toplumdaki yaş grubu dağılımları Genç Erişkin (20- 34 yaş), Orta Erişkin (35-49 Yaş) ve İleri Erişkin (50 Yaş Üstü) olmak üzere ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte mezar alanından alınan toprak, yeraltı suyu da analizlere dahil edilmiş ve dışardan herhangi bir elemental karışmanın olup olmadığına bakılmıştır. Element analizleri yapılırken diagenezin etkilerinin minimal düzeyde kaldığı kortikal kemik yapısı trabekular kemiğe oranla daha çok tercih edilmektedir. Femur kemiğinden alınan örnekler ön hazırlıkların tamamlanmasına müteakip Ankara Üniversitesi YEBİM'de XRF-PED ile analiz edilmiştir. Topluma ait yaklaşık 60 eser ve makro element analiz edilmiş olup bu çalışmada ağır element sınıfında yer alan 3 elementin değerlendirmeleri yapılmıştır.

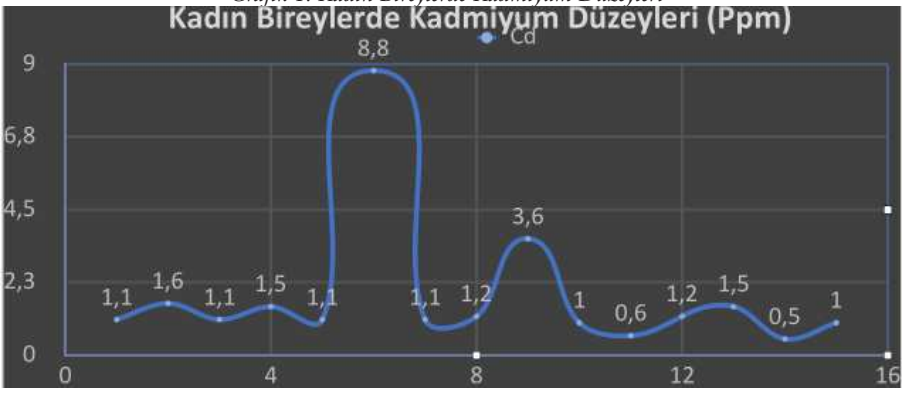

Resim 4: Tieion Antik Kent Bizans Mezarı

Bulgular - Değerlendirmeler

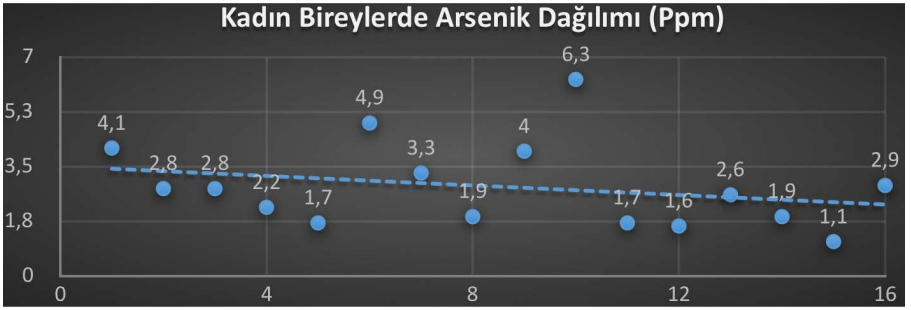
Tieion Antik kenti toplumuna ait ağır metal araştırması yapılırken ilk baktığımız element Kadmiyum (Cd) olmuştur. Toplumun cinsiyetler arası benzerlik veya farklılıklarını ortaya koymak adına bireyler hem cinsiyetlerine hem de yaş gruplarına göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Tieion Toplumu kadın bireylerinde kadmiyum düzeyleri genellikle birbirine yakın düzeylerde seyretmekle birlikte K24 bireyi toplum içerisindeki kadın bireyler arasında en yüksek kadmiyum değerine sahip birey olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun kadın bireyleri arasındaki ortalama 1,8 ppm iken K24'te 8.8 ppm gibi yüksek değerde kadmiyum değerlerine ulaşılmıştır. Yine kadın bireylerden K15 bireyi 3,6 ppm ile en yüksek 2. Kadmiyum düzeyine sahip kadın birey olarak göze çarpar. Toplumun diğer kadın bireyleri ortalama kadmiyum değerlerine sahiptir (Grafik 1).

Grafik 1: Kadın Bireylerde Kadmiyum Düzeyleri

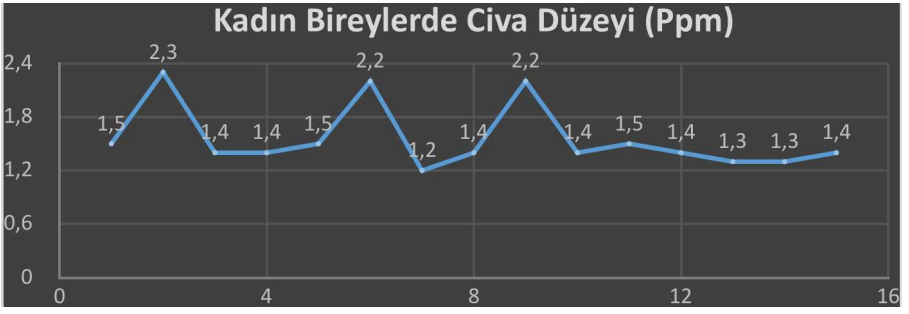
Bakılan bir diğer ağır element olan arsenik (As), Tieion Toplumu kadın bireylerinde birbirine yakın seyretmekle birlikte 6,3 ppm arsenik düzeyiyle K16, 4,9 ppm ile K24 ve 4,1 ppm ile K3 bireyleri kadın bireyler içerisinde yüksek değerlerdedir. Toplumun kadın bireylerinin geneline bakıldığında 2,9 ppm'lik bir ortalama hesaplanmıştır. Kadın bireyler arasında en düşük kadmiyum değeri 0,5 ppm ile K48 bireyinde saptanmıştır. Toplum içerisindeki en düşük arsenik düzeyi 1,1 ppm ile K52 bireyinde saptanmıştır (Grafik 2).

Grafik 2: Kadın Bireylerde Arsenik Dağılımı (Ppm)

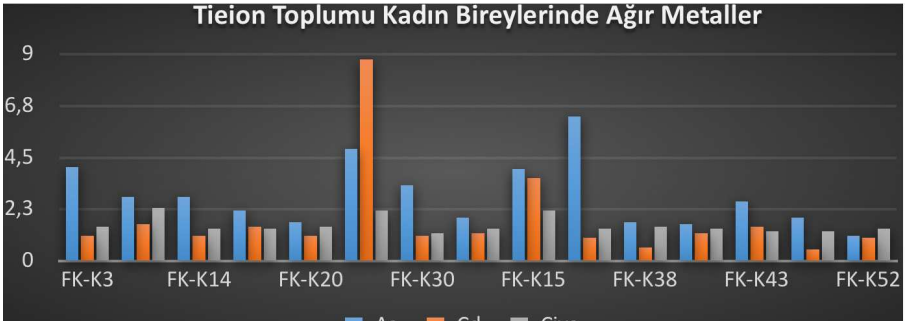
Tieion Antik Toplumu kadın bireylerin kemiklerinden bakılan Civa düzeylerine göre K9 bireyi 2,3 ppm ile toplumdaki en yüksek Civa düzeyine sahip kadın birey olmuş iken 1,2 ppm ile K9 bireyi en düşük civa düzeyine sahip kadın birey olmuştur. Toplumun kadın bireylerindeki civanın ortalama değeri 1,6 ppm olarak hesaplanmıştır. 2,2 ppm ile K24 ve K15 toplumdaki diğer yüksek Civa seviyesine sahip kadın bireylerdir (Grafik 3).

Grafik 3: Kadın Bireylerde Civa (Hg) Dağılımı (Ppm)

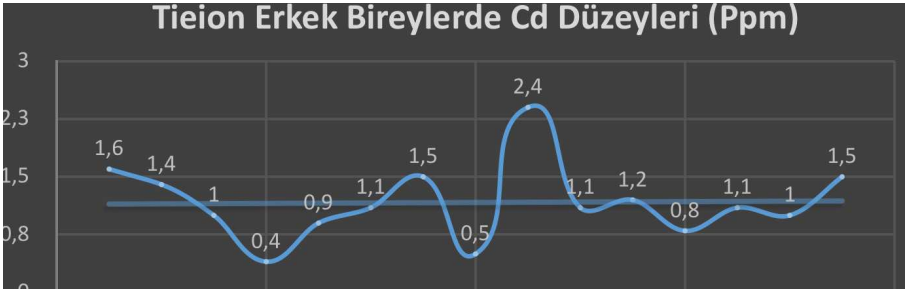
Tek bir tablo üzerinden Tieion Toplumu kadın bireylerdeki ağır metallere bakıldığında K24 kadın bireyinin kemiklerinde kadın bireyler arasındaki en yoğun ağır metal birikiminin mevcut olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Yine K15 kadın bireyi de yüksek ağır metal değerlerine sahiptir (Grafik 4).

Grafik 4: Tieion Toplumu Kadın Bireylerde Ağır Metal Dağılımı (Ppm)

Tieion Antik Kenti toplumunda erkek bireylerin ağır metal düzeylerin seviyelerine bakıldığında Kadmiyum düzeyleri tüm erkekler genel ortalama da 1,2 ppm olarak hesaplanmıştır. Erkek bireylerden K22 2,4 ppm ile tüm erkek bireyler içerisinde en yüksek kadmiyum değerine sahiptir. K6 erkek bireyi ise en düşük kadmiyum değerini vermektedir (0,4 ppm) (Grafik 5).

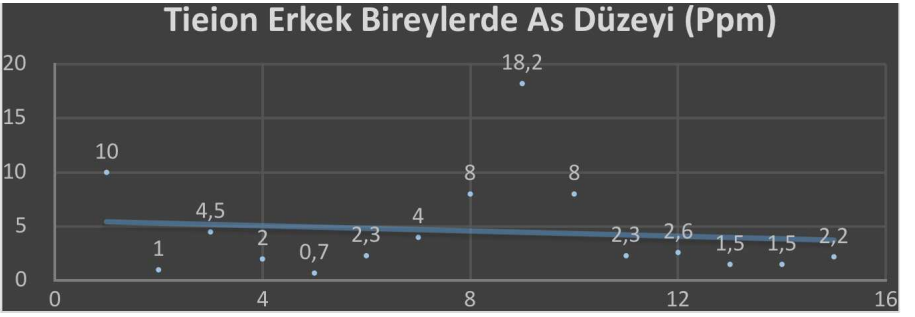
Grafik 5: Erkek Bireylerde Kadmiyum Düzeyleri

Tieion toplumu erkek bireylerinde Arsenik (As) düzeyleri araştırılmış ve toplumdaki tüm erkekler içerisinde K22 bireyi 18,2 ppm ile yüksek oranda Arsenik değeri vermiştir. Bu Arsenik düzeyi aynı zamanda tüm toplumdaki en yüksek Arsenik düzeyidir. Toplumdaki erkek bireyler göz önünde bulundurulduğunda 3,9 ppm Arsenik ortalaması hesap edilmiştir. K1bireyi 10 ppm, K21 ve K23 bireyleri de 8 ppm ile yine erkek bireyler içerisinde yüksek Arsenik seviyelerini gösterir. K7 bireyi ise 0,7 ppm ile tüm erkekler içerisinde değil tüm toplum içerisinde dahi en düşük Arsenik oranına sahip birey olarak

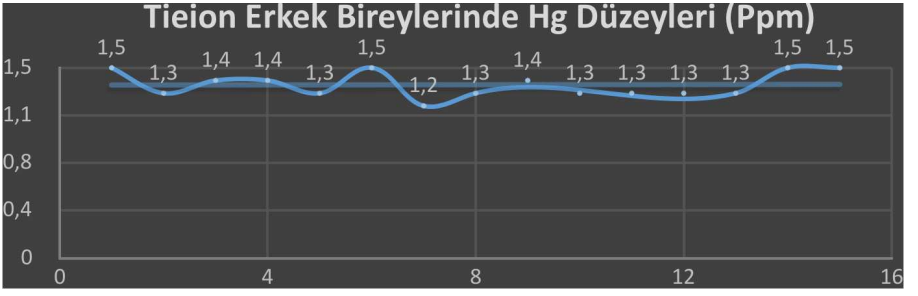
göze çarpar (Grafik 6).

Grafik 6: Erkek Bireylerde Arsenik Düzeyleri (Ppm)

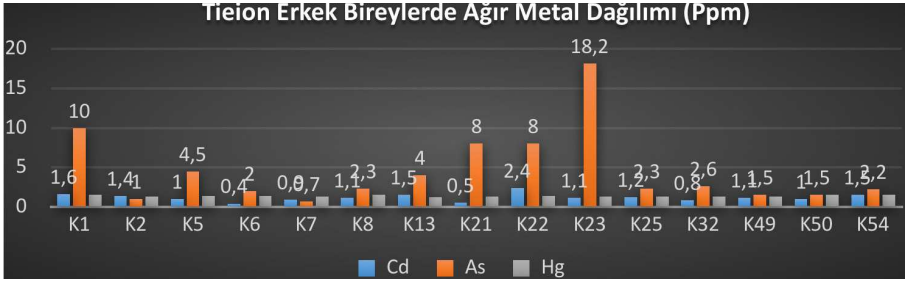

Tieion Toplumu Erkek bireylerindeki Civa (Hg) düzeylerine bakıldığında toplum genelinde 1,4 ppm olarak hesaplanmıştır. K1, K8, K50 ve K54 erkek bireyleri erkek bireyler içerisindeki en yüksek Civa seviyesine sahipken (1,5 ppm), K13 erkek bireyi 1,2 ppm ile en düşük civa seviyesine sahip erkek birey olmuştur (Grafik 7). Toplumun tüm erkek bireylerine bakılacak olur ise K23 Arsenik birikimde toplumda en yukarıda iken K22 bireyi hem yüksek Arsenik, hem de yüksek Kadmiyum seviyesine sahip birey olarak karşımıza çıkmaktadır (Grafik 8).

Grafik 7: Erkek Bireylerde Civa (Hg) Düzeyleri

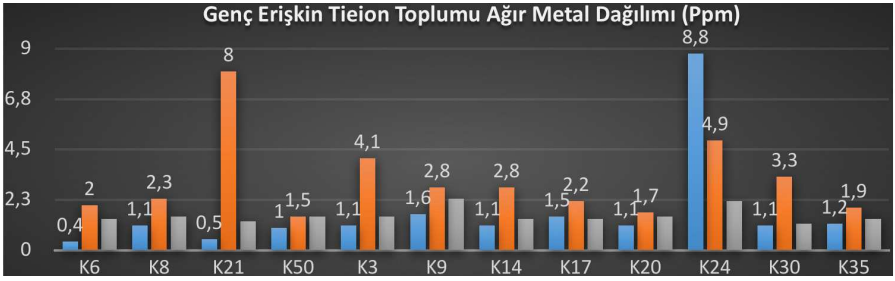

Grafik 8: Tieion Erkek Bireylerde Ağır Metal Dağılımı

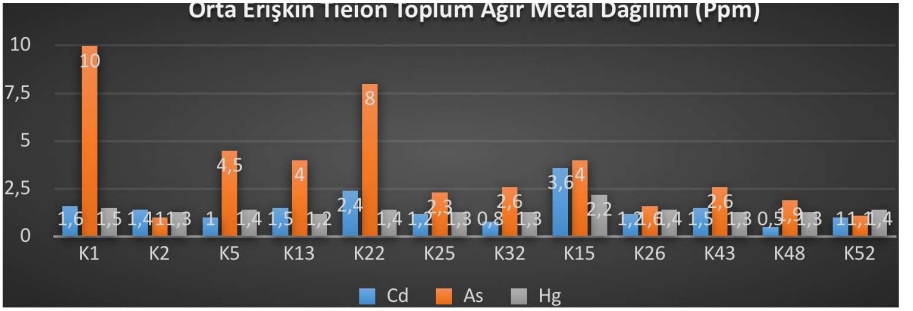

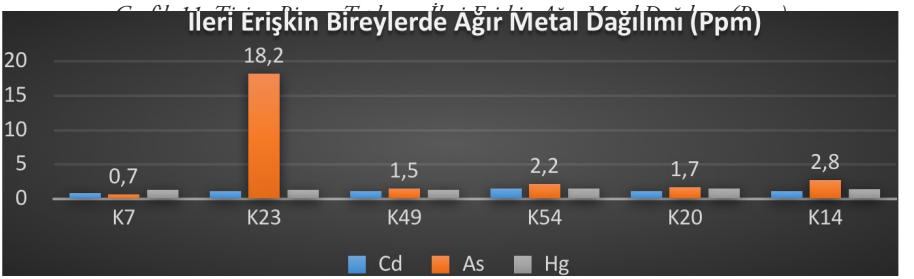
Tieion Bizans Toplumunda yaş gruplarında da ağır metal dağılımına bakılmıştır. Genç Erişkin Tieion bireylerinden 8 ppm kadmiyum değeriyle en yüksek seviyede iken, K24 bireyi 8,8 Ppm Arsenik düzeyi ile yaş grubunun en yüksek Arsenik değerine sahip genç erişkin birey olmuştur (Grafik 9). Orta Erişkin Tieion toplumunda K1 ve K22 yüksek Arsenik değerleriyle göze çarparken diğer element dağılımlarında fazla değer bulunmamıştır (Grafik 10). İleri erişkin bireylerden K22 tüm toplum içerisinde en yüksek arsenik değerlerine sahip birey olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bireylerde ortalamalara yakın değerlerde arsenik, kadmiyum ve civa tespit edilmiştir (Grafik 11). Toplumun geneline bakıldığında ise Tieion Toplumu Arsenik oranı topraktan düşük iken kadmiyum ve civa kemik düzeyleri topraktan yüksek çıkmıştır (Grafik 12).

Grafik 9: Tieion Bizans Toplumu Genç Erişkin Ağır Metal Dağılımı (Ppm)

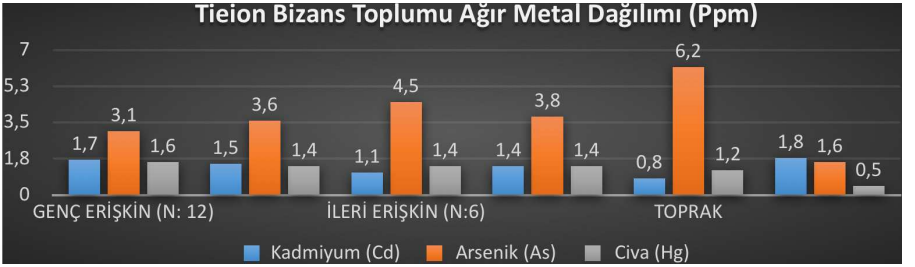

Grafik 10: Tieion Bizans Toplumu Orta Erişkin Ağır Metal Dağılımı (Ppm)

Grafik 12: Tieion Bizans Toplumu Ağır Metal Dağılımı (Ppm)

Tartışma ve Sonuç

Antropolojik çalışmalar, kemiğin sadece biyolojik ve patolojik özelliklerini incelemekle

sınırlı değildir. Son yıllarda hızla artacak biçimde kemiğim kimyasal içeriğinin saptanmasına dönük birtakım analizler sıklıkla yapılmaya başlamıştır. Bu analizlerin ortaya koyduğu bilgiler geçmiş insanların gerek beslenme ve sağlık, gerek ise çevresini anlamaya dönük bilgileri edinmeye çok büyük katkı yapmaktadır. Özellikle antik çağlarda tüketilen besinlerin kaynağını öğrenme adına yapılan element analiz çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar yapılırken özellikle kemikte bulunan birtakım elementlerin doğrudan beslenmeyle ilgili oldukları bilinen bir gerçektir. Özellikle stronsiyum, baryum, çinko gibi elementlerin kemik üzerindeki varlığı bireyin yaşadığı dönemdeki diyetini anlamak için çok güzel ipuçları vermektedir. Bunlarla birlikte birtakım elementler de sorunlu beslenmenin ortaya çıkartılması adına değerli bilgileri içerir. Özellikle çevreden gerek besinlerle, gerek topraktan gerekse sudan alınan bu zararlı ağır metaller insanlarda ciddi sağlık sorunlarına neden olabilmektedir. Antik çağlarda da ağır metaller denen kurşun, bakır, arsenik, kadmiyum, civa gibi elementlerin kullanımından kaynaklı birtakım sağlık sorunlarının varlığı bilinmektedir. Kemik yapıda bulunan bu ağır metallerin kaynağını da ortaya koymak önemlidir.

Tablo 1: Tieion Toplumu ve Toprak Ağır Metal Düzeyle

ORTALAMA(Ppm)			
	Kadmiyum (Cd)	**Arsenik (As)**	**Civa (Hg)**
Genç Erişkin (N: 12)	1,7	3,1	1,6
Orta Erişkin (N: 12)	1,5	3,6	1,4
İleri Erişkin (N:6)	1,1	4,5	1,4
Kadın	1,8	2,9	1,6
Erkek	1,2	4,6	1,4
Genel	1,4	3,8	1,4
Toprak	0,8	6,2	1,2
Su	0	0	0
Sırlı Kaplar	1,2	33	4
Kemik Standart	1,8	1,6	0,45

Yapılan bu çalışmada ilk bakılan ağır metal Kadmiyum (Cd) olmuştur. Kadmiyumun kemik yapıda bulunan normal miktarı 1,8 Ppm'dir (Emsley, J., 1998:44), (Bowen, H. J. M., 1979:104). Tieion Bizans toplumunda ortalama Kadmiyum değeri kemikte normal kabul edilen sınırlar içerisinde yer almış ve 1,4 Ppm düzeyinde saptanmıştır. Ancak Tieion toplumu kadın bireyler içerisinde K24 bireyi kemiğinde tespit edilen 8,8

ppm düzeyindeki Kadmiyum seviyesi normal kabul edilen sınırın çok üzerinde tespit edilmiştir. Ayrıca yine K15 kadın bireyinde 3,6 ppm Kadmiyum seviyesi saptanmıştır. Toplumdaki diğer kadın ve erkek bireylerdeki Kadmiyum seviyesi normal sayılacak sınırlar içerisinde seyretmektedir. Bu 2 bireydeki yüksek kadmiyumun nedenini anlamak için gerek toprak yapısına gerek kap kacak yapısına baktığımızda çevresel etkilerin çok önemli olmadığı sonucuna varmaktayız. Gerek toprak, gerek yeraltı suyu gerek ise kullandıkları kap kacaklardaki kadmiyum seviyesi bireylerin vücudundakilerden çok aşağıda yer almaktadır (Tablo 1). Dolayısıyla bu yapılardan bir elementsel geçiş olması zor görünmektedir. K24 kadın bireyinin yüksek yoğunlukta Kadmiyum seviyesinin nedeni beslenme kaynaklı olmalı. Kadmiyumun yoğun olarak bulunduğu besinler buğday ve pirinç olduğundan (Crist,1995) bu bireyin özellikle sağlıkla ilgili nedenlerden dolayı yoğun olarak tükettiği ve bunun sonunda kemiklerinde yoğun miktarda Kadmiyum biriktiği söylenebilir. Bitkilerle alınan yoğun kadmiyum, bu kişide baş ağrısı kusma, uykusuzluk ve kemik erimesi gibi rahatsızlığa neden olduğu düşünülmektedir. Yaş gruplarında Kadmiyum değerlerinde göreceli azalma görülebilmektedir. En yüksek kadmiyum değeri genç erişkinlerde iken en düşük yaş grubundaki ileri erişkin bireylerde kadmiyum değeri gözlenmiştir. Bunun nedeninin yine beslenme kaynaklı olduğu söylenebilir.

Tieion Bizans Toplumundaki bireylerde mevcut Arsenik (As) düzeylerine bakıldığında en çok göze çarpan durumun erkek bireylerin kadın bireylere oranla çok daha fazla Arsenik düzeyine sahip olduklarıdır. Kadın bireylerde Arsenik 2,9 ppm iken bu düzey erkeklerde 4,6 ppm'e yükselmiştir. Topraktaki Arsenik düzeyinin kemik düzeylerinden fazla olması oradan bir geçiş olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte cinsiyetler arası farkı anlamak için yeterli olmamaktadır. Kemiklerde bulunan standart Arsenik düzeyi 1,6 ppm civarındadır. Arkeolojik kemiklerde bu oranın biraz daha yukarılarda olması normal karşılanmaktadır. Arsenik, bitkilerde ette ve süt ürünlerinde eser miktarda bulunmaktadır ve oranları yaklaşık 0,5 ppm civarındadır (Underwood,1977). Deniz ürünlerinde ise Arsenik yüksektir. Örneğin balıkta 8 ppm iken midyede 120 ppm civarı bir değere ulaşır ki bu yüksek bir orandır (Underwood,1977). Aşırı tüketimi bireyde ciddi sağlık sorunlarına neden olabilmektedir. Tieion kentinin sahil kenarında yer alması Tieion erkek bireylerinin özellikle denizel kabukluları fazlaca tükettiği ve bunun sonucunda kemiklerindeki Arsenik düzeyinin yükseldiği fikrini düşündürmektedir. Ayrıca toplumun kullandığı kapların analizleri sonucunda belli düzeyde Arsenik saptanmış (33 ppm) ve bunları kullanan kişilerde vücutlarında Arsenik birikiminin olduğu saptan-

mıştır (Tablo 1). Fazla miktarda Arseniğe maruz kalmanın baş ağrısı, halsizlik, kemik mineral yoğunluğunda azalma gibi birtakım sorunlara yol açtığı bilinmektedir.

Tieion Toplumunda Civa (Hg) elementi kadın ve erkek bireylerde normal sınırların biraz üzerinde bulunmuştur. Yapılan toprak analizlerinde elde edilen Civa düzeyi kemiğin içeriğinden fazla olduğu için topraktan belli miktarda civanın kemiklere geçiş yaptığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla kemikteki normalin üzerinde görülen civanın kaynağının dış etkenler olduğu söylenebilir. Kadın bireylerde civa düzeyi erkeklere göre çok az fazla olması çok anlamlı değildir. Bununla birlikte civa özellikle denizel canlılarda bol miktarda bulunmaktadır. Bu besinleri tüketen insanların vücudunda belli oranda civa zenginleşmesi olması kaçınılmazdır. Arsenik ve civa denizel beslenme ile ilgili bilgiler veren 2 ağır metaldir. Tieion, deniz kenarında bir Bizans yerleşkesi olduğundan balıkla beslenmeleri de son derece normaldir.

Kaynaklar

Baysal, A., (2007), Beslenme, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara

Crist, T. A. J., (1995), "Bone Chemistry Analysis And Documentary Archaeology: Dietary Patterns Of Enslaved African Americans in The South Carolina Low Country", A. L. Grauer (Ed.) Bodies Of Evidence. Hoboken. Nj: John Wiley & Sons, Inc., L. Pp.97-2l9.

de Freitas JF. A (1979), Survey of the elemental composition of alloy for dental amalgam. Australian Dental Journal.; 24 (1) : 17-25

Doğan, F., (2004), Arsenic Determination In Ancient Bone Sample By Voltammetry, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Duffus JH (2002), Heavy metals: a meaningless term (IUPAC Technical report). Pure Appl Chem.;74:793-807.

Esen, İ., "Antik Tios / Tieion / Villaios (Filyos) Kenti" AMMY (2002-2003), s. 196- 224.

Gjerdet NR, Berge M. (1983), Liberation of Copper, Zinc And Cadmium From Different Amalgams. Acta Odontol. Scand. Aug, 41 (4): 217-20

Bowen, H. J. M..(1979), Environmental Chemistry of the Elements. London: Academic Press, Inc.,

Jaworowski Z, Barbalat F, Blain C, Peyre E. (1985), Heavy metals in human and animal bones from ancient and contemporary France. Sci Total Environ.; 43(1-2) : 103-126

John Emsley (1998), The Elements, 3rd edition. Oxford: Oxford University Press,

Kazantziz, G. (2004), Cadmium, osteoporosis and calcium metabolism. Biometals. Oct; 17 (5) : 493-8

Martinez-Garcia, MJ., Moreno JM, Moreno-Clavel J, Vergara N, Garcia-Sanchez A, Guillamon A, et al. Heavy metals in human bones in different historical epochs. Sci Total Environ 2005;348:51–72.

Rahman MM, Ng JC, Naidu R. Chronic exposure of arsenic via drinking water and its adverse health impacts on humans. Environ Geochem Health 2009;31:189-200.

Sandford, M. K., Weaver, D. S., (2000), "Trace Element Research Element In Anthropology: New Perspectives And Challenges", Biological Anthropology of The Human Skeleton, pp. 329- 349.

Staessen JA, Roels HA, Emelianov D, Kuznetsova T, Thijs L, Vangronsveld J,Fagard R. (1999), Environmental exposure to cadmium, forearm bone density, and risk of fractures: prospective population stuy. Public Health and Environmental Exposure to Cadmium (PheeCad) Study Group. Lancet. 3; 53 (9159): 1140-4.

Underwood, E. J., (1977), Trace Element In Human And Animal Nutrition. Academic Press, New York.

Yamamoto C. (2000). Toxicity of cadmium and lead on vascular cells that regulate fibrinolysis. Yakugaku Zasshi. ;120 (5) : 463-73.

Yıldırım, Ş.,"Tios-Tieion: Söylenecek Çok Önemli Bir Şeyi Olmayan Kent" Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (2017), Cilt 7 (14): 206-242.

Young EG, Smith RP.(1942), The Arsenic Content Of Hair And Bone İn Acute And Chronic Arsenical Poisoning Review Of Two Cases Examined Posthumously From A Medico-Legal Aspect. BMJ;21:251-3.

Zhu G, Wang H, Shi Y, Weng S, Jin T, Kong Q., Nordberg, GF.(2004),Environmental cadmium exposure and forearm bone density. Biometals.;17(5):499-503.

17

AKGÜNEY BİZANS TOPLUMUNDA ÖLÇÜLEMEYEN KARAKTERLERİN BELİRLENMESİ

DETERMINING CHARACTERS NOT MEASURED IN THE AKGÜNEY BYZANTINE POPULATION

Asuman Çırak

Abstract

When kinship associations are investigated, one of the observed points is the variations in the skull and the body bones called epigenetic characters. The non-metric character name is used instead of the epigenetic character. The frequency of epigenetic traits in society is an important area of study for understanding the relationships among contemporary populations. In Akgüney society, epigenetic characters belonging to both skull and body bones were investigated and only adult individuals with gender were examined. A total of 88 adult individuals were studied in the community. Eighteen of the epigenetic characters in the skulls examined were not found in the Akgüney population. The remaining 12 different phenotypic variations were found at different rates and frequencies in both male and female individuals. The exsutural mastoid foramen in the skull is seen as the character with the highest percentage of 30% in the general population. In the Late Roman - Early Byzantine population, 18 varieties of 30 characters in total were not seen in the community. Looking at the general population, the Anterior Calcaneal Facet Double has the highest incidence with 19.1%. It can be said that Akgüney society shows different characteristics when compared to other Anatolian populations.

Keywords: Akgüney, Late Roman- Early Byzantine, Nonmatric Features, Variation

Giriş

Anadolu'da birçok kazı alanından elde edilen iskelet toplumlarının Antropolojik analizlerinde Paleopatoloji, paleodemografi, paleodiet gibi birçok konu araştırılmaktadır. Bu analizler topluma ait sağlık yapısı, beslenme ve demografik özellikleri ortaya koyma noktasında önemlidir. Tüm bu çalışmaların yanında araştırması yapılan bu toplumun akrabalık ilişkilerinin ortaya konabilmesi adına da birtakım çıkarımlar yapmak Antropolojinin çalışma alanını oluşturmaktadır. Akrabalık ilişkileri araştırılırken bakılan noktalardan bir tanesi de gerek kafatasında, gerek ise vücut kemiklerinde bulunan ölçülemeyen özelliklerdir. Epigenetik karakterlerin toplum içerisindeki görülme frekansı çağdaş toplumlar arasındaki akrabalıkların anlaşılması adına önemli bir çalışma alanıdır (Piontek, 1988). Zira ölçülemeyen özellikler toplumlar arası farklılıkların veya benzerliklerin ortaya çıkartılması konusunda en iyi gösterge olarak bilinmektedir (Berry ve Berry, 1967). Ölçülemeyen özellikler herhangi bir ölçüm aracıyla ölçmek mümkün değildir. Ölçülemeyen özellikler, ek kemikçikler, kemik kaynaşma anomalileri, kemik üzerindeki kanal ya da delikler, bölgesel kemikleşme yetersizliği ya da bölgesel aşırı kemik büyümesi şeklinde görülmektedirler. Yeni sayılabilecek bir çalışma alanı olan ölçülemeyen özelliklerin tayini bilim alanında özellikle son zamanlarda yoğunluk kazanmıştır (Saunders, 1989, Dodo ve ark, 1992). Bazı araştırmacılar ölçülemeyen özelliklerin ortaya çıkartılması üzerine yapılan çalışmaları, çağdaş Fiziki Antropolojinin önemli bir bileşeni olarak değerlendirmiştir (Buikstra ve ark, 1990). Antik Dönem Anadolu topraklarından çıkartılan iskelet toplumlarıyla ilgili çalışmalar ise çok daha kısıtlıdır.

Materyal Metot

Sinop Müzesi gözetiminde 2015 yılında yapılan kurtarma kazıları sonucunda Sinop iline bağlı Gerze ilçesi Akgüney köyünde Geç Roma - Erken Bizans dönemine tarihlendirilen bir nekropol ele geçmiştir (Resim 1).

Resim 1: Sinop Akgüney Nekropolü

Akgüney nekropolünde yapılan Arkeolojik ve Antropolojik kazılar neticesinde elde edilen iskeletlerin Hitit Üniversitesi Antropoloji Bölümü Laboratuvarında temizlik ve arkasından onarım işlemleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan Paleodemografik analizler neticesinde toplam 170 bireyin varlığı tespit edilmiştir (Çırak, 2017). Akgüney Geç Roma – Erken Bizans Toplumunda 45 erkek birey, 43 kadın birey var iken 37 bireyin cinsiyeti yetersiz iskeletler nedeniyle tespit edilememiştir. Bununla birlikte 11 adet adölesan, 16 adet çocuk ve 18 adet bebek bireylerin varlığı tespit edilmiştir. Toplum içerisinde bu bireylerin yüzdelik dağılımlarına bakıldığında ise erkek bireyler tüm Akgüney toplumunda %26,5'lik oranla en yüksek orana sahip cinsiyet grubu iken kadınlarda bu oran %25,2'dir. Adölesan bireyler %6,5, çocuklar %9,4 ve bebek bireyler %10,6 düzeyindedir. Cinsiyeti tespit edilememiş bireylerin tüm toplumdaki oranı ise %21,8 olarak hesaplanmıştır (Çırak, 2017). Akgüney toplumunda araştırması yapılan hem kafatası hem de vücut kemiklerine ait ölçülemeyen özellik araştırılırken sadece cinsiyeti belli erişkin bireyler incelenmiştir. Toplum genelinde toplam 88 erişkin birey ele alınmıştır.

Berry ve Berry (1967), Finnegan (1974-1978), Ubelaker (1978), Brothwell (1981) ve Buikstra (1994) gibi araştırmacıların çalışmalarından yararlanılarak, kafataslarından 30 adet ve vücut kemiklerinden 29 adet ölçülemeyen özellik araştırılmıştır. Bu özelliklerin hem erkeklerde hem de kadınlarda görülme sıklıklarına bakılmış ve toplumun genelindeki görülme sıklık frekansı hesaplanmıştır (Tablo 1,2).

Bulgular ve Değerlendirmeler

Sinop Akgüney Geç Roma – Erken Bizans toplumu iskeletlerinden kafataslarında ve vücut kemiklerinde ölçülemeyen özelliklerin cinsiyetler arası sıklığı ve oranları ortaya konmuştur (Tablo 1, 2) İncelemesi yapılan kafataslarındaki ölçülemeyen özelliklerlerden 18 tanesine Akgüney Toplumunda rastlanmamıştır. Geriye kalan 12 farklı fenotipik varyasyonlar kadın ve erkek bireylerde farklı oran ve sıklıkta tespit edilmiştir. Kafatasında bakılan epigenetik karakterlerden exsutural mastoid foramen (Resim 5) toplum genelinde %30 ile en yüksek orana sahip karakter olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte %29,2 ile parietal foramen (Resim 3) yine toplumda exsutural mastoid foramenden hemen sonra en yüksek epigenetik kafatası karakteri olarak karşımıza çıkmaktadır. Akgüney Toplumu kadın bireylerinde kafatası karakterleri göz önünde bulundurularak yapılan incelemede en yüksek oranın %36,4 ile parietal foramende gözlenmişken bu özelliği %22,2 ile metopic suture ve lambdoid kemikçik (Resim 6) izlemektedir. Akgüney toplumu erkek bireylerinde toplumun genelinde olduğu gibi exsutural mastoid foramen %60 ile en yüksek düzeyde görülen ölçülemeyen karakter olarak tespit edilmiştir. Supra orbital foramen (Resim 1) ise erkek bireylerde %50 ile en çok görülen 2. kafatası epigenetik karakteri olmuştur (Tablo 1).

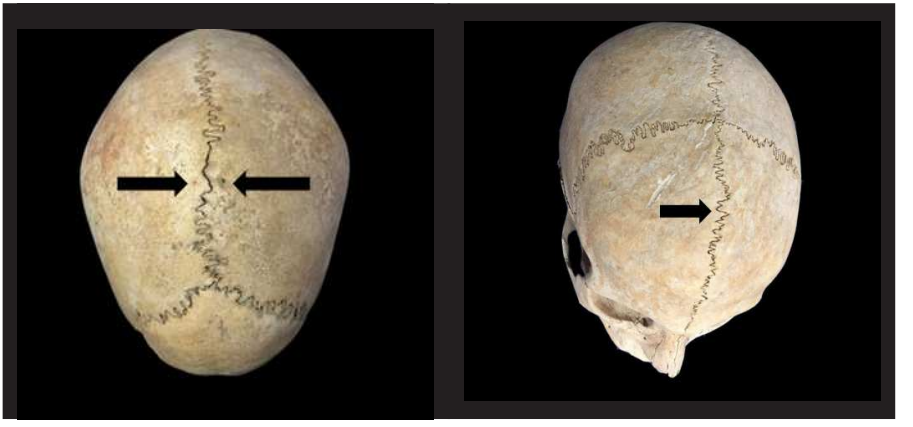
Toplum genelinde en düşük frekansta görülen kafatasındaki ölçülemeyen özellik %2,3 ile mental foramen olurken, bu özelliği %6,3 ile asterionda kemikçik izlemektedir. Kadın bireylerde mental foramen %3,8 (Resim 7) ile en düşük gözlemlenen değer olmuştur. Erkek bireylerde ise %16,7 ile metopic sutur (Resim 4) en düşük frekansı vermiştir (Tablo 1). Supra orbital foramen %23,1 olarak bulunmuştur (Resim 2).

Tablo 1: Kafatasının Metrik Olmayan Özellikleri

		Genel			Kadın			Erkek		
	Özelliğin Adı	**n**	**f**	**%**	**n**	**f**	**%**	**n**	**f**	**%**
1	En yüksek nuchal çizgi	16	0	-	9	0	-	7	0	-
2	Lambdada kemikçik	15	0	-	9	0	-	6	0	-
3	Lambdoid kemikçik	15	2	13,3	9	2	22,2	6	0	-
4	Parietal foramen	24	7	29,2	11	4	36,4	13	3	23,1
5	Bregmada kemikçik	13	0	-	7	0	-	6	0	-
6	Metopic sutur	15	3	6,7	9	2	22,2	6	1	16,7
7	Coronal kemikçik	13	0	-	7	0	-	6	0	-
8	Epipterik kemikçik	16	0	-	9	0	-	7	0	-
9	İnka kemiği	16	0	-	9	0	-	7	0	-
10	Parietal notch	14	0	-	8	0	-	6	0	-
11	Asterionda kemikçik	16	1	6,3	9	1	11,1	7	0	-
12	Auditory torus	13	0	-	8	0	-	5	0	-
13	Huschkle foramen	6	1	16,7	6	1	16,7	0	0	-
14	Exsutural mastoid for.	13	4	30,8	8	1	12,5	5	3	60
15	Posterior condyler kanal	6	1	16,7	6	1	16,7	0	0	-
16	Çift condyler yüzey	6	0	-	6	0	-	0	0	-
17	Precondyler tüberkül	6	0	-	6	0	-	0	0	-
18	Foramen ovale	6	1	16,7	6	1	16,7	0	0	-
19	Foramen spinozum	6	1	16,7	6	1	16,7	0	0	-
20	Accessory palatin foramen	8	0	-	7	0	-	1	0	-
21	Palatin torus	8	0	-	7	0	-	1	0	-
22	Maxillar torus	14	0	-	9	0	-	5	0	-
23	Mandibular torus	36	0	-	21	0	-	15	0	-
24	Zygomaticofacial foramen	13	0	-	9	0	-	4	0	-
25	Supra orbital foramen	13	3	23,1	9	1	11,1	4	2	50
26	Frontal foramen	13	0	-	9	0	-	4	0	-
27	Mental foramen	43	1	2,3	26	1	3,8	17	0	-
28	Supraorbital notch	13	2	15,4	9	1	11,1	4	1	25
29	Exsutural anter. ethmoid for.	12	0	-	8	0	-	4	0	-
30	Ekstra infraorbital for.	13	0	-	9	0	-	4	0	-

Resim 2: Supra Orbital Foramen ve Supra Orbital Notch (M 36)

Resim 3: Parietal Foramen (M 32) Resim 4: Metopic Sutur (MNY 3)

Resim 5: Mastoid Foramen (M32) Resim 6: Lambdoid Kemikçik (MNY 1)

Resim 7: Mental foramen (M 17)

Geç Roma – Erken Bizans Toplumunda vücut kemiklerinin ölçülemeyen özellikleri ele alınırken toplamda 30 karakterin 18 tanesi toplumda görülmemiştir. Bunun yanı sıra toplum geneline bakıldığında Anterior Calcaneal Facet Çift %19,1 ile en yüksek görülme sıklığına sahip özellik iken %1,4 ile medial talar facet en düşük görülme sıklığına sahip özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda kadın bireylerde %19,4 ile septal apertura (Resim 8) ve %18,8 ile anterior calcaneal facet çift (Resim 9) en yüksek düzeyde görülmektedir. Kadın bireylerde en düşük frekanslı özellik %2,8 ile os trigonum ve medial talar facet olmuştur. Erkek bireylerde %19,4 ile toplum genelinde de olduğu gibi anterior calcaneal facet çift (Resim 8) en yüksek frekansa sahiptir. Bu frekans düzeyini %18,2 ile os trigonum izlemektedir. Kadınlarda os trigonum frekansı en düşük

seviyedeki özellik iken bu frekansın erkek bireylerde en yüksek 2. özellik olması dikkati çekmektedir. En düşük frekansa sahip erkek bireylerdeki vücut iskelet ölçülemeyen özelliği ise %2,8 ile anterior calcaneal facet yokluğu olmuştur (Tablo 2).

Tablo 2: Vücut Kemiklerinin Metrik Olmayan Özellikleri

		Genel			Kadın			Erkek		
	Özelliğin Adı	**n**	**F**	**%**	**n**	**f**	**%**	**n**	**f**	**%**
1	Allen Çukuru	102	0	-	58	0	-	44	0	-
2	Poirier Facet	102	0	-	58	0	-	44	0	-
3	Plak Oluşumu	102	0	-	58	0	-	44	0	-
4	Hypotrochanteric Fossa	89	0	-	49	0	-	40	0	-
5	Trochanteric Fossada Exostosis	102	0	-	58	0	-	44	0	-
6	Üçüncü Trochanter	99	0	-	57	0	-	42	0	-
7	Processus Supracondylaris	71	0	-	36	0	-	35	0	-
8	Septal Apertura	71	9	12,7	36	7	19,4	35	2	5,7
9	Acetabular Yarık	39	0	-	19	0	-	20	0	-
10	Preauricular Sulcus	39	0	-	19	0	-	20	0	-
11	Accessory Sacral Facet	32	1	3,1	17	1	5,8	15	0	-
12	Acromial Facet	9	0	-	7	0	-	2	0	-
13	Suprascapular Foramen	9	0	-	7	0	-	2	0	-
14	Circumflex Sulcus	9	0	-	7	0	-	2	0	-
15	Vastus Çentiği	29	4	13,8	16	2	12,5	13	2	15,4
16	Vastus Çukurluğu	29	0	-	16	0	-	13	0	-
17	Emarginate Patella	29	0	-	16	0	-	13	0	-
18	Os Trigonum	69	7	10,1	36	1	2,8	33	6	18,2
19	Medial Talar Facet	69	1	1,4	36	1	2,8	33	0	-
20	Lateral Talar Extension	69	0	-	36	0	-	33	0	-
21	Inferior Talar Articular Yüzey	69	6	8,7	36	2	5,6	33	4	12,1
22	Anterior Calcaneal Facet Çift	68	13	19,1	32	6	18,8	36	7	19,4
23	Anterior Calcaneal Facet Yokluğu	68	4	5,9	32	3	9,4	36	1	2,8
24	Peroneal Tüberkül	68	0	-	32	0	-	36	0	-

25	Atlas Facet Formu	12	0	-	6	0	-	6	0	-
26	Posterior Köprü	12	0	-	6	0	-	6	0	-
27	Lateral Köprü	12	0	-	6	0	-	6	0	-
28	Transvers Foramen Bipartite	12	0	-	6	0	-	6	0	-
29	Sternal Foramen	1	0	-	1	0	-	0	0	-

Resim 8: Humerusta olecrani (M 22-2) Resim 9: Anterior Calcaneal Facet Çift (M 67)

Tartışma ve Sonuç

Antropolojik çalışmalarda toplumların birbirine yakınlık – uzaklık ilişkilerinin ortaya konması önemli çalışma konularından birisini oluşturmaktadır. Toplumlar arası bu ilişkinin saptanmasında gerek kafatasından gerek ise vücut kemiklerinde bulunan ölçülemeyen özelliklerin tespit edilmesi önem arz etmektedir (Ubelaker, 1978). Ayrıca insanlık tarihi içinde insan topluluklarının sahip olduğu kültürel ilişkilerle birlikte, morfolojik ve biyolojik yakınlıkların tespiti de önemlidir. Tüm bu toplumlar arası farklılıkların ortaya konabilmesi adına Akgüney Geç Roma - Erken Bizans toplumunun kafatası ve vücut kemiklerindeki ölçülemeyen özelliklerin tespiti yapılmıştır. Ayrı ayrı ölçülemeyen özelliklerin frekansı cinsiyetler arası farklılıkları ve benzerlikleri tespit edilerek çağdaşı diğer Anadolu toplumları ile farkları veya benzerlikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Tüm bu

analizler yapılırken bakılan gerek kafatası sayısı, gerek ise vücut kemikleri sayısı önem taşır. Morfolojik anlamda istatistiksel yöntemler toplumlar arası benzerlik ve farklılığın ortaya konması anlamında önemlidir (Özkoçak, V., Alkaya, A., 2017).

Araştırması yapılan iskeletin bu kısımlarının sayılarının az olması frekans değerlerinin çok düşük veya çok yüksek gözükmesine sebep görülebilir. Tüm bunlardan bağımsız olarak elde edilen sonuçlar irdelendiğinde Akgüney Toplumuna yakın dönem toplumlarından olan Datça – Burgaz Roma dönemi toplumunda kafatasında araştırılan özelliklerden parietal foramen yakın frekans aralığına sahiptir. Akgüney Toplumunda %30 mastoid foramen, toplumdaki en yüksek frekans değeri verirken Datça- Burgaz'da parietal foramen kendi toplumlarında %43,7 ile en yüksek kafatası ölçülemeyen özellik frekansını vermiştir. Akgüney toplumunda da parietal foramen %29,2 ile en yüksek 2. kafatası ölçülemeyen özellik olmuştur. Akgüney toplumunda en yüksek değere sahip mastoid foramen Datça – Burgaz toplumunda %7,1 ile en düşük frekansa sahip kafatası ölçülemeyen özelliği olarak belirlenmiştir. (Çırak vd, 2014). Cevizcioğlu Helenistik-Roma dönemine ait yapılan kafatası ölçülemeyen özellik çalışmasında zygomaticofacial foramen %83,3 ile toplumun en yükske frekansına sahipken %3,4 ile inka kemiği en düşük frekanstadır. İznik Geç Bizans toplumunda da zygomaticofacial foramen %70,8 ile Cevizcioğlu toplumundaki gibi en yüksek frekansa sahip iken inka kemiği %1 yine Cevizcioğlu toplumundaki gibi en düşük frekansa sahip kafatası ölçülemeyen özelliği olmuştur (Eroğlu ve Erdal, 2009). Akgüney toplumunda ise ne zygomaticofacial foramen ne de inka kemiği tespit edilememiştir. Tespit edilen kafatası ölçülemeyen özellikler içinde en düşük frekans %2,3 ile mental foramen olmuşken yakın dönem topluluklarından Bizans dönemi Göztepe Toplumunda bu oran %12,5 olarak bulunmuştur (Çırak vd., 2017). Geç Roma dönemine tarihlenen Spradon toplumunda metopic suture %8,7 iken Akgüney toplumunda bu oran %6,6 olarak bulunmuştur (Şarbak vd., 2017). Bizans dönemi Klazomenai toplumunda ise %6,3 frekansa sahip metopic suture mencuttur (Güleç, 1985). Eski Anadolu toplumlarında metopik suture %3,3 ile %14,9 arasında değişiklik göstermiştir (Eroğlu, 2008). Akgüney toplumu da bu aralık içerisinde diğer Anadolu toplulukları ile uyum göstermektedir.

Akgüney Geç Roma – Erken Bizans toplumunda vücut iskeletleri ölçülemeyen özellikleri Anadolu toplumları ile karşılaştırılmada Kelenderis toplumuyla anterior calcaneal facet çift frekansının fazlalığı açısından benzerlik göstermektedir. Kelenderis'te bu fre-

kans %47,5 iken Akgüney toplumunda %19,1 olarak hesaplanmıştır. Medial talar facet, Akgüney toplumunda %1,4 iken Kelenderis'te %23,7 bulunmuştur (Çırak, 2010). Akgüney toplumu üzerinde yapılan bu çalışma sonucunda diğer çağdaşı veya yakın dönem toplumlarından bazı ölçülemeyen özellikler bakımından ayrıldığı bazılarıyla ise uyumlu olduğu görülebilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisinin genetik faktörler olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ölçülemeyen özelliklerin incelenmesinde meydana gelecek artış ile Eski Anadolu halklarını anlamaya dönük daha fazla çalışma yapma imkanı doğacaktır. Ayrıca toplulukların karşılaştırılmalarında da verilerin artmasıyla daha güvenilir sonuçların ortaya çıkacağı mümkündür.

Teşekkür

Bu çalışmanın yapıldığı iskelet materyalleri sağlayan Sinop Müzesi Müdürü Hüseyin Vural'a, Sinop Müzesi çalışanlarına, Hitit Üniversitesi Antropoloji Bölüm Başkanı Yrd. Doç.Dr. Mustafa Tolga Çırak'a ve Hitit Üniversitesi Antropoloji Bölüm öğrencilerine teşekkür ederim.

Kaynaklar

BERRY, A.C., BERRY, R.J., (1967), "Epigenetic Variation in the Human Cranium", Journal of Anatomy, 101: 361-379.

BROTHWELL, D.R., (1981) Digging up Bones. BAS Printers, Great Britain

BUIKSTRA JE, FRANKEBERG SR, KONIGSBERG LW (1990), Skeletal biological distance studies in American physical anthropology: recenttrends. American Journal of PhysicalAnthropology 82, 1–7.

ÇIRAK, A. and ÇIRAK, M.T. (2010) Kelenderis Toplumunda Nonmetrik Varyasyonlar 32. Uluslararasi Kazi, Arastirma ve Arkeometri Sempozyumu, İstanbul.

ÇIRAK, A., & ÇIRAK, M.T., (2010), Kelenderis Toplumunda Nonmetrik Varyasyonlar, 26. Arkeometri Sonuçları Toplantısı s. 264.

ÇIRAK, A., ARIHAN, S.K., ERKMAN, A.C., ÇIRAK, M.T. (2014) Epigenetic features of human skulls from Datca - Burgaz excavations. Mediterranean Archaeology and Archaeometry, 14: 13-24.

ÇIRAK, MT.., ŞARBAK, A., ÇIRAK, A. (2017), Accessory Mental Foramen (Amf) In The Byzantine Population Of Great Göztepe Tumulus / Safranbolu, Mediterranean Archaeology and Archaeometry, Vol. 17, No 2, pp. 97-104.

ÇIRAK,M.T. (2017). "Akgüney Geç Roma - Bizans Dönemi Toplumu Üzerine Paleodemografik Çalışma", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10 (1), 249-264.

DODO, Y., H. ISIDA VE N. SAITOU (1992), "Population History of Japan A Cranial Nonmetric Approach." The Evolution and Dispersal of Modern Humans in Asia, Tokyo, 479-492.

EROĞLU S., ERDAL Y.S. (2009) Diş ve Kafatası Morfolojisine Dayanarak Üç Eski Anadolu Topluluğunda Biyolojik Uzaklıkların Belirlenmesi. Hacettepe Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi 33: 78– 90.

EROĞLU, S. (2008) The frequency of metopism in Anatolian populations dated from the Neolithic to the first quarter of the 20th century. Clin Anat 21, 471–78.

Finnegan, M., (1978), "Non-Metric Variation of the İnfracranial Skeleton", Journal of Anatomy, 125 (1): 23-37.

ÖZKOÇAK, V., ALKAYA, A., (2017), Geometrik Morfometride İstatistiksel Yaklaşımlar, Gazi Kitabevi, Ankara.

PIONTEK, J., 1988, "Natural Selection and Non-metric Traits in Skeletal Populations", Human Evolution, 3 (5), 321-327.

SAUNDERS, S.R., 1989, "Nonmetric skeletal Variation", Reconstruction of Life From the Skeleton, Alan R. Liss. İnc., 95-108.

ŞARBAK, A., ÇIRAK, MT., ÇIRAK, A. (2017), Osteoarchaeological Investigations Of Metopic Suture In The Late Roman Period In Spradon, , Mediterranean Archaeology and Archaeometry, Vol. 17, No 3, (2017), pp. 27-38.

UBELAKER, D. (1978) Human Skeletal Remains. Smithsonian Institution, Aidine Publishing Company, Chicago.

Part IV
Sociology of Communications and Media Research

18

ANADOLU İNSANINDA KULAĞIN GEOMETRİK MORFOMETRİK ANALİZİ İLE YAŞ TAHMİNİ

AGE ESTIMATION OF ANATOLIAN PEOPLE BY EAR VIA GEOMETRIC MORPHOMETRIC ANALYSİS

Vahdet Özkoçak, Timur Gültekin

Abstract

This study aims to make a prediction on ages of three different age groups, considering the 20-39, 40-59 and 60+ age-ranges based on the geometrical morphometric analysis of human ear structure, in regard to re-determined two-dimensional anatomical landmark points grounded on the cartesian coordinate system on x and y planes. The photographs left ears of 450 male participants, 150 from each age group, were taken. These participants are healthy individuals with no aesthetical or surgical operation and whose ear structures are not deformed. In addition, considering the determined distinguishing features among the age groups, it is also aimed to find out how effective the differences in ear forms are in the prediction of participants' ages. This study has significant importance for it is the very first study in the Republic of Turkey in which the morphometry method was used in age prediction based upon the soft issue, which is external ear. In this study, two-dimensional visuals gathered from three age groups were analyzed on 11 different landmark serials. 11 different landmarks are semi-landmark, general landmark type determined according to both biological and geometric criteria. Landmark data were handled in detail by two different analysis programs and age estimation series were created. In the end, a detailed study was made with 15 different statistical analyzes. There are also points that open up fundamental differences between age groups.

Keywords: Anatolian People, Human Ear, Geometric Morphometric, Age Estimation

Giriş

İnsan kulağı, yüzün en belirgin özelliği ve kafanın karakteristik parçalarından biridir. Çeşitli çalışmalarda bilim insanları kulakların morfolojik özelliklerini bireysel tanımlama için kullanmıştır (Galdámez ve ark., 2015). Kulak uzunluğu, tragus üzerindeki kulak uzunluğu, tragus altındaki kulak uzunluğu, tragus uzunluğu, kulak genişliği, konka uzunluğu, konka genişliği, lobül yüksekliği, dış kulak lobülü genişliği gibi çeşitli kulak bölgelerinin üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde, bireylerin kimlikleri yüksek doğruluk ile tespit edilmiştir. Dış kulak anatomisi, birçok bilimsel çalışmada ele alınmıştır. Dış kulak özellikleri çeşitli parametrelerle değerlendirilmiştir (El Kollali, 2009).

Kısaca yüz bölgesinin önemi adli bilimlerde yerini almıştır. Çünkü birini tanımanın en kolay şekillerinden biri kişinin yüzüne bakmaktır. CCTV kameralardan elde edilen görüntülerden veya fotografik verilerden yürüyüş şekli ve bacak arası açıklığı son dönemlerde kimliklendirmede önemli bir yere sahip olsa da arkadaş çevresi ve yakın aile bireyleri tarafından kişileri tanımada yüz bölgesi her zaman bir adım önde olacaktır. Öyle ki bir görgü tanığı veya video kaydından suçluların tespitinde yüz bölgesi hayati öneme sahiptir (Kleinberg, 2008).

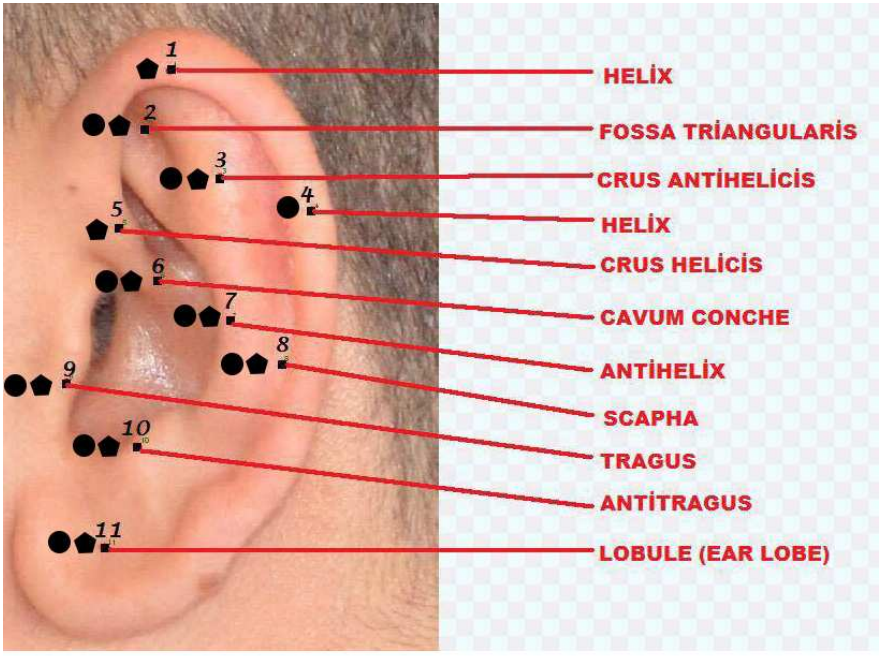
Materyal

Bu çalışmamızın örneklemini 3 ayrı grubun her birinden 150 kişi toplamda 450 kişi oluşturmaktadır. Bu örneklem 20-39, 40-59 ve 60 yaş üzeri grupların her birinden 150 erkek bireyin sol kulaklarının, literatürde sıklıkla kullanılan 11 Landmark (anatomik nokta) Şekil 14'de belirlenmiştir. Bu çalışmamızda kullanılan 11 farklı landmark ise semi-landmarktır. Yani bu çalışmada kullanılan 11 landmark biyolojik ve geometrik kriterlere göre belirlenen Tip II landmark grubuna hem de başka landmarklar baz alınarak belirlenen noktalara göre belirlenen Tip III landmark grubuna aittir. Kulak memesi genişliğe göre yaşlılarda, auricular boyutlarda anlamlı değişiklikler saptandığından, 60 yaş ve üzeri yaş grubu da bu çalışmamızda da ele alınmıştır. Lobül (kulak memesi) uzar ve sarkarken tam tersine genişlik azalır. Kulak lobül değişikliği yer çekimi ve dış etkilere bağlı olarak görülür. Yapılan çalışmalarda çevresel faktörlerin kulak lobül değişikliği dışında etkisi olmadığı da görülmüştür (Tandel ve ark., 2012).

Bireylerin kulak bütünlüğünde hasar olmaması ve estetik müdahale edilmemesi dışında

fenotipik bir değişkene dikkat edilmemiştir. Örneklemin Ankara ilinin farklı bölgelerinden seçilmesine dikkat edilmiş bu sebeple 7 farklı ilçeden (Keçiören, Yenimahalle, Çankaya, Gölbaşı, Sincan, Etimesgut ve Kızılcahamam) 450 erkek bireyin kulak görüntüleri alınmıştır.

Ayrıca bu çalışmamızda 13 veya dokuz noktanın değil de neden 11 referans noktasının ele alındığının ve noktaların özelliklerinin anatomik açıklaması Tandel ve arkadaşlarının 2012'de yaptığı çalışmada da detaylı olarak ele alınmıştır.

Şekil 1: Belirlenmiş 11 Semi-Landmark (anatomik nokta) (Özkoçak ve Alkaya, 2017).

Kulak anatomik noktaları ve bu çalışmamızda referans bazlı seçilerek kullanılan semi-landmarkların açıklamaları şöyledir:

1. 1. Helix Rim: Auriculanın belirgin kenar sarmalıdır.
2. 2. Fossa Triangularis: Antiheliksin iki Crus arasındaki üçgen alandır.
3. 3. Crus Antihelicis: Tragus üzerindeki Crus çıkıntısıdır.
4. 4. Helix: Dış kulağın en dış sarmalı.
5. 5. Crus Helicis: Dış kulağın en içteki sarmalı.
6. 6. Cavum Conchae: Auriculanın en derin bölgesinde yer alan, Antitragus üzerinde yer alan çıkıntıdır.
7. 7. Antihelix: Scapa üzerinde bulunan kıkırdak kavisli çıkıntıdır.
8. 8. Scapha: Tragus karşısında dış kulağın deliğe bakan iç kenarı.
9. 9. Tragus: Dış kulağın geriye doğru olan çıkıntısıdır.
10. 10. Antitragus: Cavum conchae üzerindeki dışa bakan kısımdır.
11. 11. Lobule: Kulağın elastikiyeti bulunan aerolar ve adipoz bağ dokulardan oluşan yumuşak meme kısmıdır. (Tandel ve ark., 2012).

Metot

İnsanları tanımlamak için kulak görüntüsünün kullanımında bazı zorluklar vardır. Saçların pozisyonu ve sıklığı zorlukların başında gelmektedir. Kültürel olgulardan biri olan Müslüman kadınlar tarafından takılan başörtüsü kullanımı da önemli zorluklardan biridir. Ayrıca süs eşyası olarak kullanılan küpe ve piercing gibi takılar da kadınlarda kulaktan fotografik verilerle analiz yapmayı güçleştirmektedir. Bu sebeple çalışmamızda sadece sağlıklı ve operasyon geçirmemiş erkeklerin kulak fotoğrafları kullanılmıştır.

Çalışmamızda çalışılan yaş grupları 20 yaştan önce başlamamaktadır. Nedeni ise dört yaşına kadar yetişkin kulağının %92'sinin, ergen bir bireyde ise %98'inin gelişiminin tamamlanmış olmasıdır.

Çalışmamızda diğer Antropolojik çalışmalarda oluğu gibi beşerli veya onarlı yaş grup-

lamasına gidilmemiştir. Bunun yerine kulağın gelişimini tamamladığı dönem olan 20 yaştan başlanarak, Grup 1; 20-39, Grup 2; 40-59 ve Grup 3; 60 yaş ve üzeri olmak üzere, üç farklı gruplamaya gidilmiştir. Yaş gruplarının kısa aralıklarla değil de yirmişerli olarak belirlenmesindeki asıl sebep, kulağın kısa yaş aralıklarında önemli şekilsel değişikliklere uğramaması ve çalışmamızın da ana konusu olan yaş aralığı tahmininde yüksek doğrulama oranının kısa yaş aralıklarında elde edilemeyeceğidir. Çünkü yüz bölgesinde en az değişen bölüm kulaktır. Nedeni de dış kulakta kıkırdak deriye çok yakındır, kas azdır ve deformasyona uğrama durumu nadirdir.

Bu çalışmamızda belli bir örneklem üzerinde çalışıldı ve sağ sol kulak arasında, birbirine bire bir benzememesine rağmen, anlamlı bir fark olmadığı görüldüğü ve literatürde genelde tek kulaktan çalışma yapıldığı için sadece sol kulak üzerinde analiz yapılarak yaş tahmini yapıldı. Ankara iline bağlı ilçelerden, üç farklı yaş grubundan toplam 450 örnekten sol kulak görüntüsü analiz edilerek sonuçlar ortaya konuldu.

Bu çalışmamızda ele alınan ölçülerin tamamı homolog noktalardır. Landmark (anatomik noktalar) referans tabanlıdır ancak tüm örneklemde homolog olması ve aynı yerlerden işaretlenmesi çalışmanın neticesinde ortaya çıkan sonuçların doğruluğunu etkilemektedir. Bu sebeple noktaların homolog olup olmadığı ve doğru alınıp alınmadığını test etmek için Scatter (saçılım) testi uygulanmıştır. Bu test neticesinde sapkın olan yerlerden tekrar işaretlenerek yapılarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

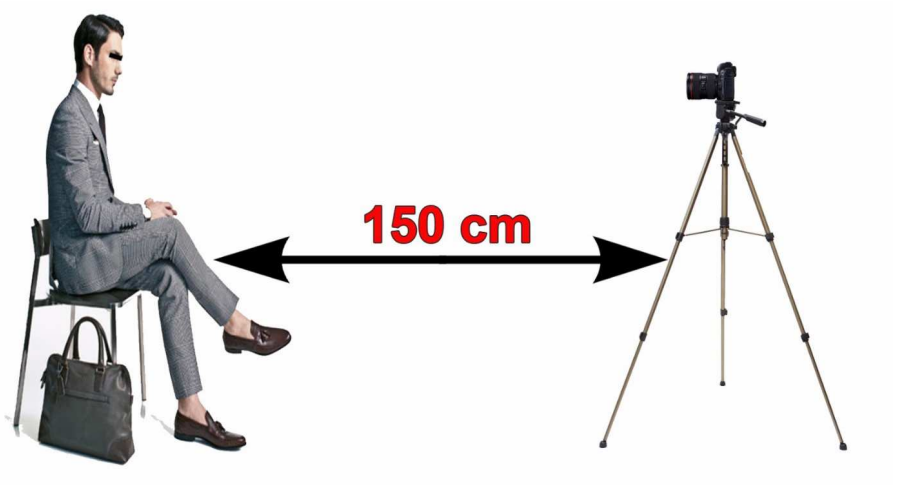
Ianerelli ve arkadaşları 38 yılda on binden fazla kulak incelemesi yapmıştır. Literatürde yer alan diğer çalışmalar incelendiğinde kulaklardan baskı üzerine alınmış şekiller ile çalışılmış ve eldeki verilerin, fotografik veri olmadıkları için, baskı dezenformasyonundan etkilendiklerinden hemen her yayında bahsetmişlerdir. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü bu çalışmamızda kullanılan veriler, kulak baskı izi yerine fotografik iki boyutlu resimler ile çalışmamız tamamlanmıştır (Iannarelli, 1998).

Biyometrik analizlerin ana sorusu, eldeki verilerin adli vakalarda ne derece güvenilir sonuç verdiğidir. Bu çalışmamızda 15 farklı istatistiksel analiz yöntemi ile kulaktan kimliklendirmenin bireyin yaş tahmininde adli bilimcilere ve antropologlara ne sıklıkta

başvurulabileceği, hangi oranda doğruluk payı sunacağı ve kulaktan kimliklendirmenin ileride hangi çalışmalarla ortak bir geleceği olduğunun gösterilmesi hedeflenmiştir.

Örneklemin Fotoğraflanması

Nikon D7000 marka profesyonel fotoğraf makinesiyle en iyi derinliği sağlamak amacı ile yaklaşık beş feet (1.54 metre) mesafeden gönüllülerin resimleri çekilmiştir. Çekilen fotoğraflarda ışığın yansımaması ve programlara tanıtma işlemelerinde resimlerin rahat ayıklanabilmesi için Şekil 17 ve Şekil 18'de gösterildiği üzere arka fon siyah olarak, poz süresi 1/60 sn, odak uzaklığı 50 mm, 3,1 açıklıkla, 24 bit derinliğinde, sekiz megapixel, 600 dpi çözünürlüğünde, bireylerin soldan JPG formatında fotoğrafları çekilmiştir. Fotoğraf makinası şekil 12'de görüldüğü gibi su terazili tripod üzerine yerleştirilerek fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Tüm fotoğrafların şekil 14'de olduğu üzere aynı açıdan (lateral) ve aynı pozisyonda (Frankfurt düzlemi) çekilmesi sağlanmıştır. Elde edilen fotoğraflar bilgisayar ortamına aktarılarak sırası ile yapılacak işlemler için ayrı bir alanda depolanmıştır.

Şekil 2: Soldan gönüllü kulak çekimi.

Landmarkların Belirlenmesi

Literatürde kulaktan kimliklendirme çalışmalarında 9 ile 12 arasında nokta belirlendiğini görmekteyiz. Ancak en sağlam verileri kulağın tüm yüzeylerini kapsayacak noktaların belirlenmesi ile alabileceğimizin farkına vardığımdan, 11 nokta ile belirleme yapılmıştır. Bu landmarklar yaş tahmini çalışmasında en iyi verileri sunmada yardımcı olacağı düşünülerek geniş literatür taraması sonrasında belirlenmiştir. Bunlar 20-39, 40-59 ve 60 yaş üzeri üç gruba da uygulanarak farklı yaş gruplarında, yaş tahmini elde edilebilirlik derecelerini ortaya koymak için özenle seçilmiştir. Kullanılan 11 landmark ve kodlamaları Şekil 20'de verilmiştir.

Landmarkların İşaretlenmesi

Literatürde ve daha önce landmarklar üzerinden yapılan çalışmalarda işaretleme konusunda yapılan en önemli uyarı gözlemciler arası hatayı (inter-observer error) ortadan kaldırma prosedürleri olmuştur. Bunun en önemli adımı da tek bir Antropolog tarafından ve iki hafta sonra tekrar denenerek alınan landmarkların sağlamasını yapmak olacaktır. Bu çalışmamızda tek bir Antropolog tarafından landmark işaretlemesi yapılarak iki hafta sonra yeniden tüm gruplar denenerek işaretleme işlemi sonlandırılmıştır.

Fotoğrafların eldesinden sonra, en önemli adım işaretlemedir. İşaretleme ise Tps programlarının kullanımı ile olmaktadır. Landmarklar iki aşamadan geçerek çalışmanın istatiksel analizleri elde edilmiştir. Öncelikle fotoğraflar aynı klasöre eklenmelidir ve sürekli o tek klasörden fotoğraflar çekilmelidir. İlk aşamada tpsUtil version 1.69 programı kullanılarak fotoğraflar tps formatında klasöre alınarak tpsDIG Version 2.26'ya hazır hale getirilmiştir. İkinci aşamada ise tpsDIG e tanımlanarak işleme başlanmaktadır. Sonrasında ise veriler üzerinden landmarklar tek tek işlenerek sistemden sayısal veriler çekilmektedir. Sayısal veriler daha sonra wordpad dosyasında çıkarılmakta ve istatistiksel analizler için kaynak oluşturulmuştur (Rohlf, 2000).

İstatistiksel Analizler

Bu çalışmada, Antropoloji Bilimlerinin yeni gelişen alt disiplini olan Adli Antropoloji alanında geometrik morfometri metotu uygulanarak yapılmamış olan bir çalışmanın ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu maksatla 15 farklı istatistiksel analiz kullanılmıştır. Bunlar sırası ile; Temel Bileşenler Analizi (PCA), T Testi (Eşit Ortalamalar Testi), F Testi (Eşit Varyanslar Testi), Eşit Medyanlar Testi (Mann- Whitney Testi), Kolmogorov-Smir-

nov Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (One-way ANOVA), Normal Yapıya Göre Artık Analizi (Residual Analysis), Kruskan Wallis Testi, Normal Dağılım Testi, Doğrusal Uygunluk (Linear Fit), Normal En Küçük Kareler Regresyonu (Ordinary Least Squares Regression: G1X-G1Y), Saçılım (Scatter), Genelleştirilmiş Doğrusal Model (Generalized Linear Model), Morfoloji Proscrustes Landmark Merkezli Uygunluk Analizi (Morphoj Proscrustes Fit), Regresyon Analizi (Regression Analysis). Kullanılan 15 Analiz için tek tek modelleme yapılarak çalışmanın istatistik verilerle daha detaylı açıklanması sağlanmıştır. Tüm bu yapılanlar çalışma yapacak olan öğrencilere ve bilim insanlarına, Adli Antropoloji alanında geometrik morfometri metotu uygulanarak kulaktan yaş tahmini alanında yapılmamış olan bir çalışmanın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Tartışma

Yumuşak doku ve özellikle kulak üzerinde literatürde bir çok çalışma olduğu görülmektedir (Taura ve ark., 2015). Fakat bu çalışmaların genelde kulağın anatomik değişimi üzerine yoğunlaştığı, adli kimliklendirme alanında bu değişime çok daha az önem verildiği görülmektedir (Taura ve ark., 2015). Bu tür çalışmalara Kafkasyalı Avrupalılarda nadiren rastlandığı da not edilmiştir (Sforza ve ark., 2009). Bununla birlikte günümüz Batı toplumlarında bu tür çalışmaların genelde 20-60 yaş aralığında yapıldığı belirtilmektedir. Yaşlı nüfusundaki artış ve adli olayların daha geniş yaş aralıklarına dağılması sebebiyle yeni referans verilerinin farklı etnik gruplarda ortaya konulmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Tüm bunlara ek olarak yeniden yüzlendirme çalışmalarında da kulak yapısı ve boyutlarına ilişkin verilerin farklı topluluklar için belirlenmesinin adli açıdan önemli olduğu belirtilmiştir (Sforza ve ark., 2009).

Ito ve arkadaşlarının (2001) Japonya'da gerçekleştirmiş oldukları araştırmada dış kulağın morformetrik ölçülerinin bir bireyin cinsiyet ve yaş tahmininde kullanılabileceğini rapor etmişlerdir. Yine gençlik döneminde gelişimi tamamlandıktan sonra da kulak kepçesinin boyut olarak artış gösterdiği görülmüş ve bu bilgiler ışığında yetişkinlik döneminde de yaşla ilişkili olarak değişimlerin devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Sforza ve ark., 2009). Hindistan'da 415 erkek üzerinde gerçekleştirilen başka bir araştırmada yaşın ilerlemesine bağlı olarak kulağın tüm lineer ölçülerinde artış gösterdiği not edilmiştir. Üç farklı etnik gruptan 420 kişinin incelendiği bir diğer araştırmada etnik varyasyona ek olarak yaşla ilişkili değişimler rapor edilmiştir (Alexander ve ark., 2009). Bunlara ek

olarak hem kesitsel ve hem de uzunlamasına çalışmalarda yaşlı insanların daha büyük kulaklara sahip olduklarına ilişkin bilgilere de ulaşılmıştır (Meijerman ve ark., 2007; Azaria ve ark., 2003). Araştırmamız bulguları da incelediğimiz gruplar arasında yaşa bağlı olarak meydana gelen değişimleri doğrulamaktadır.

Yaşlanma ile birlikte, deri elastikiyetinde ve dayanıklılığında azalma (Purkait ve Singh, 2007) ile kulak kıkırdağının mikroskobik yapısında elastik fiberlerde ve kıkırdak yoğunluğunda azalma gibi modifikasyonların gözlendiği rapor edilmiştir (Sforza ve ark., 2009). Yine erkeklerin kadınlara oranla daha büyük kulak boyutlarına sahip oldukları da bazı çalışmalarda vurgulanmaktadır (Barut ve ark., 2006; Bozkır ve ark., 2006; Meijerman ve ark., 2007; Azaria ve ark., 2003; Niemitz ve ark., 2007; Sforza ve ark., 2005).

Dünyada kimliklendirme için kullanılan verilerle geometrik morfometri alanında yapılan çalışmalarda, büyüme ve konjenital anomaliler antropometri, fotogrametrik ölçümler kullanılarak kulak boyutları ve morfolojisi değerlendirilmiştir. Buna karşılık, kulak morfolojisinin kimliklendirme hususunda yetersiz kaldığı çalışmalar da vardır. Örneğin, Afrikalıların Afro-Karayip grubunun incelendiği çalışma, gruplama ve kimliklendirmede yetersiz kalan çalışmalardan biridir. Bilim insanları, Down sendromu ile kulak lobu morfolojisi ilişkisini araştıran çalışmalar da yapmışlardır. Araplar ve karışık Arap-Afrikalı bireylerin kulak morfolojisi üzerine yapılan çalışmada, erkeklerin kızlara göre daha büyük kulaklara sahip olduğu görece ortaya çıksa da literatürde bu konuda net bilgilere ulaşılamamıştır (Sforza ve ark., 2011).

Taura ve ark. (2015) Nijerya'da gerekleştirdikleri araştırmada ise kulak boyutlarından yararlanılarak yaş tahmini yapılmış ve çalışmamıza benzer şekilde regresyon formülleri oluşturulmuştur. Ülkemizde ise antropoloji alanında iskelet, özellikle kafatası kemikleri ve antik toplumlardan kalan meteryaller üzerinde yapılan çalışmalara ek olarak (Aytek, 2016; Barutçu, 2012; Şahiner, 2007), geometrik morfometri tekniği kullanılarak yumuşak dokuların değerlendirildiği araştırmalara da son yıllarda rastlanmaktadır. Örneğin Ocakoğlu ve ark. (2013) dış kulağın değişkenliğini belirlemek amacı ile bir geometrik morfometri çalışması yürütmüşlerdir. Çalışmada 177 kadın ve 153 erkek olmak üzere

toplam 330 genç erişkin bireyin yüzlerinin sağ ve sol taraflarının fotoğrafları çekilmiştir. Kulak üzerinde belirlenen 12 anatomik nokta ile geometrik morfometri analizleri yapılmıştır. Analizler ile kulağın genel şeklini meydana getiren bileşenlerde bölgesel farklılıklar olduğu ortaya konulmuştur. Fakat bu çalışmalarda adli kimliklendirme amaçlı bir yaklaşıma yönelinmediği görülmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmamızın, yaşayan insanda dış kulaktan (auricle) geometrik morfometri teknikleri kullanılarak yaş tahmini yapılması açısından önemi ortadadır.

Literatürde kültürel olguları (başörtüsü) da ön plana çıkaran çalışmalara rastlanmaktadır. Özellikle İslam ülkelerinde yüz bölgesinden yapılan çalışmalarda, kadınların kullandıkları başörtüsü ve kapanma biçimlerinden dolayı, kadınlardan daha fazla erkeklerin tercih edildiği görülmektedir. Kulak üzerinde yapılan araştırmalarda görüntünün elde ediliş şekli ve süresinin önemli olduğu görülmektedir. Özellikle kadınların kullanmış oldukları küpe ve diğer süs eşyaları, çalışma için kullanılacak görüntünün sağlıklı kullanımını da etkilemektedir. Öyle ki hacimce büyük ve kulak kepçesinde önemli bir yer kaplayan bazı süs eşyalarının kadınların kulaklarında olması, denekten elde edilen fotoğrafik verilerin kimliklendirme ve yaş tahmininde kullanılamamasına, dolayısı ile zaman kaybına neden olmaktadır. Yine yapılan çalışmalarda önem verilen diğer bir önemli nokta ise kulağın deformasyona uğramamış, cerrahi müdahale ve estetik operasyon geçirmemiş, kulak bütünlüğü tam olan bireylerden elde edilen verilerin kullanılmasıdır. Bahsedilen sebeplerden dolayı bu araştırma erkek bireyler üzerinde yürütülmüştür. Gözle görülür bir farklılık gözlemlenen bireylere özel sorular yöneltilmiş, kaza, yaralanma ve estetik veya cerrahi operasyon geçiren erkek bireylerin kulak görüntüleri alınmamıştır.

Üç farklı ülkede yapılan Avrupa Adli Kulaktan Kimliklendirme Projesi (Forensic Ear Identification Project-FearID) çalışması landmarklar üzerinden yarı otomatik sistemlerle elde edilen görüntülerin yüksek kalitede olması gerektiği konusunda önemli bilgiler sunmuştur (Arbab-Zavar ve Nixon, 2011). Düşük kaliteli görüntüler ile sonuca ulaşmak neredeyse imkansızken, yüksek kaliteli görüntüler ile kulaktan kimliklendirme yüzdesi de artmaktadır. Çünkü kulaktaki anatomik noktaları (landmarklar) belirleyip kimliklendirme ve yaş tahmini yapabilmek için ayrıntılı inceleme gerekeceğinden kaliteli görüntü elde etmek önemlidir. Fotoğrafın görüntü kalitesi yani çözünürlüğünün yüksek olması araştırmacılar için yanılma payını azaltan etkenlerdendir. Otomatik veya yarı otomatik kulak tanımlama işlemleri günümüzde adli bilimlerde ve suçluların ya-

kalanmasında sıklıkla kullanılan bir yöntem olup, düşük kaliteli görsellerde dahi bu sistemin kullanılabileceği görülmektedir (Kumar ve ark., 2011). Bu çalışmamızda da yüksek kaliteli görüntüleme teknikleri kullanılarak 3B ve tam otomatik yapılamadığından, 2B ve yarı otomatik teknik kullanılmıştır. Mozaiklenmenin olmadığı, kamera çözünürlüğünün yüksek olduğu görüntülerden önceden belirlenen anatomik noktalar (landmarklar) üzerinden çalışma sağlıklı bir şekilde yapılarak, regresyon formülü ile yaş tahmini yapılabilmiştir.

Yapılan bazı çalışmalarda yüz tanımlama ve adli bilimlerde görüntülerin kullanılması için önerilen yöntem CVL yüz veri tabanı üzerinde MATLAB yazılımı ile simüle edilmesidir. Adı geçen çalışmada CVL veri tabanında 114 birey için 798 yüz görüntüsünden her farklı açı ile 7 farklı yüz görüntüsü ele alınmıştır. Görüntüler JPEG formatında 640 x 480 piksel olarak alınmıştır. Kadın ve erkeklerin yüz görüntüleri yer almaktadır. Görüntülerin tamamı CVL veri tabanına işlenmiştir (Corrucini, 1987; Kumar ve ark., 2011). Bu çalışmamızda veri tabanına işlemek yerine özel prosedürler ile istatistiksel analizler kullanılmıştır. Bu sayede özgün bir veri tabanına sahip 450 bireyden oluşan örneklem ile daha sonra kıyaslama yapılabilmesi için bilim insanlarının hizmetine sunulmuştur.

Kumar ve arkadaşları 2011 yılında yaptıkları çalışmada 9 farklı uzunluk mesafesi hesaplaması yöntemiyle kulaktan kimliklendirme yapmaya çalışmışlardır. Bunu dış kulak mesafe hesaplama noktaları ile ortaya koymuşlardır. Bu çalışmamızda uzunluk ve açı hesaplamalarının yerine, önceden belirlenmiş olan anatomik noktalar (landmarklar) üzerinden mesafe ve şekil hesaplamaları yapılmıştır. Bu işlemler neticesinde yaş tahmini ve daha sonra cinsiyet tahmini yapılmasında diğer veri tabanları ile çalışmaya kapı aralanmıştır. Çünkü literatürde yapılan kimliklendirme çalışmalarında da bu çalışmamızda olduğu gibi, kullanılan teknik ve prosedürler sıklıkla kullanılmıştır. Dolayısıyla ortaya konan sonuçları ilerleyen zamanlarda değerlendirme ve diğer çalışmalarda ortaya çıkan veri tabanlarıyla kıyaslama imkanı olacağını düşünüyoruz.

Yahyaoğlu, 2015'te yapmış olduğu Yüksek Lisans tez çalışmasında bireyler arasında dış kulak morfolojisinin gösterdiği varyasyonu incelemiş ve dış kulağın bilgisayar ortamında 2B ve 3B görüntülerle ifadesini karşılaştırmıştır. Çalışmasında 33 bireyden 3B görüntüleri almış, landmark tabanlı geometrik morfometrik analizler ile inceleme yapmıştır. Bireyler arasında görülen varyasyonun incelenebilmesi amacıyla bu çalışmamızda da

kullanılan Temel Bileşen Analizi (PCA) kullanılmış olup, dış kulak boyu toplam varyasyonu için birinci Temel bileşende yaklaşık %70 olarak tespit etmiştir (Yahyaoğlu, 2015). Bu çalışmamızda ise yaş tahminleme oranları hesaplanmıştır. Gruplar arası farklılıklar ve benzerlikler üzerinden yapılan bu çalışmamızda oranlar 2B ve yarı otomatik sistemler (tam otomatik olmayan) kullanılmasına rağmen Grup 1 için %78.5705, Grup 2 için %71.1960 ve Grup 3 için %76.32 olarak tahminleme oranı bulunmuştur.

2015 yılında yapılan bir diğer tez çalışmasında da 2B ve 3B kıyaslamasının etraflıca yapılarak tartışıldığı görülmektedir. Pflug'a göre 3B çalışmalar 2B çalışmalara göre pahalı olmasına rağmen, daha önce ICP ve LSP sistemlerinin kullanılması ile kulaktan kimliklendirmede elde edilen oranlar 2B çalışma sonrası elde edilen oranlara göre daha yüksektir. Öyle ki bu oranlar Chen ve Bhanu'nun yapmış olduğu çalışmalarda %96.3'tür. Dış helix baz alınarak elde edilen bu yüksek yüzdeler Adli Bilimciler ve Adli Antropologlar için parmak izi kadar değerlidir (Pflug, 2015). Bu sebeple bu çalışmamızdan sonra yapılacak olan kulaktan yaş tahminleme çalışmalarının, özel projeler dahilinde ve 3B yazılımların kullanıldığı, teknolojinin daha ön planda olduğu farklı Enstitüler ve Araştırma Merkezlerinin ortaklığında yapılması gerektiğini vurgulamaktayız. Multi disipliner (Adli Antropolog, Bilgi İşlem Uzmanı, Yazılım Mühendisleri, Görüntü Uzmanları, Anatomist vd.) yapılacak bir çalışma ile ülkemize özgü görüntüden kimliklendirme veri tabanının on yıl gibi kısa bir sürede alt yapısı ile birlikte tamamlanabileceğini düşünmekteyiz.

Chen ve Bhanu ile Yan ve Bowyer 2B CCTV kamera görsellerinden gölgeleme tekniği ile gerçek zamanlı kulak görüntüsü elde etmişlerdir ve 402 bireyden oluşan örneklemden alınan görseller referans 3B görüntülerle mukayese edilmiştir. Eldeki veeri tabanında %95'lik doğru tanımlama oranı elde edilmiştir. Bu sebeple de 3B çalışmalar ne kadar maliyetli olursa olsun ısrarla önerilmiştir (Pflug, 2015). Bu çalışmamızda yüksek bir proje veya destek bütçesinin olmaması ve 3B teknolojilerin bazı kurumlar dışında (Emniyet ve Jandarma Kriminal Daireleri Görüntü İnceleme Merkezleri, TÜBİTAK ve diğer istihbarat kurumları) yaygın olarak kullanılmıyor olması gibi çeşitli nedenlerden ötürü 2B ve yarı otomatik (tam otomatik olmayan) metot kullanılmıştır. Pflug'un elde ettiği %95'lik orana yakın olmasa da kabul edilebilir düzeyde olan yaş tahminleme oranını da bu çalışmada elde edebildik (Grup1 için %78.5705). Elbette bu doğru yaş tahminleme oranı yeterli değildir ancak ilerleyen dönemlerde ve Adli Antropolojinin ilgili

birimlerinde Akademik olarak daha fazla yer alması neticesinde, kulaktan yaş ve cinsiyet tahmini yapma konusunda 3B çalışmaların artacağını düşünmekteyiz.

Liu ve arkadaşlarının 2016 yılında, Online elde edilen görsellerin 3B olarak küresel ve yerel özelliklerine baktığı çalışmada 500 bireyden 2000 farklı sonuç elde edilmiştir ve en güncel kulaktan kimliklendirme çalışmalarından biri olarak literatürde yer almaktadır. Örneklemden elde edilen görüntüler 0-45 ve 90 derecelik açılarla rotasyona tabi tutulmuştur (Liu Y. ve ark., 2016). Bu çalışmamızda rotasyona tabi tutma işlemi yapılmamıştır. Çünkü önceden belirlenen anatomik noktalar (landmarklar) için rotasyona tabi tutma işlemi başvurulan yöntemlerden biri değildir. Ancak 3B çalışmaların genelinde rotasyon işlemi yapılmıştır. 2B çalışmaların rotasyona tabi tutulması için özel programların kullanılması gerekmektedir ve bunların neticesinde tam otomatik sisteme geçiş yapılmaktadır. Bu geçişin sonrasında 3B çalışmaya uygun veriler ortaya çıkmaktadır. İlerleyen çalışmalarda yukarıda da sıklıkla söz edildiği üzere Liu ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmaya benzer bir çalışmanın yapılmasını düşünmekteyiz. Çünkü elde edilecek veriler dünyada yapılan 3B çalışmalar ile kıyaslanabilecek ve varsa toplumlar arası varyasyonların ortaya konulmasında bilim insanlarına yararlı olacaktır.

Bandal ve arkadaşlarının 2016 yılında yapmış oldukları çalışma, 3B görüntülerden elde edilen verilerden biyometrik kimliklendirmenin, 2B çalışmaların ne kadar gölge, aydınlatma, rotasyona uğratma gibi sorunları iyileştirmeye tabi tutulsa da 3B çalışmalara göre daha az verimli olacağının önemli bir göstergesi olmuştur. Yarı otomatik 2B çalışmaların en iyi alternatifi olarak, tam otomatik ve teknolojinin imkanlarının daha iyi kullanıldığı 3B çalışmalarını göstermişlerdir (Bandal ve ark., 2016). Aslında Adli Bilimciler için, yalnızca biyometrik yöntemler ile insanları tanımlamak en bilimsel tekniklerden biri olacaktır. Ancak bu çalışmamızda olduğu gibi elde edilen verilerin kalitesi ve tabi tutulan işlemlerin şekli de biyometrik verileri ele alarak yapılan çalışmaların çeşitliliğini göstermiştir. Bazı çalışmalarda 3B teknikler kesinlikle tavsiye edilirken, bazı çalışmalarda da yarı otomatik 2B çalışmaların iyileştirmelere uğrayarak tam otomatik olmayan ve araştırmacının da katkı sağladığı sistemleri daha detaylı açıklama konusunda önde görülmektedir. Bizim çalışmamızda ise 3B çalışmalar multi disipliner anlayışla ve özel bir bütçe ile yapılmalıdır vurgusu ön plana çıkmıştır.

Tré ve arkadaşlarının üç farklı kurum ile ortaklaşa yaptıkları, Afet Kurbanlarını Kimliklendirme (DVI) ekiplerinin de katıldığı, ölüm öncesi ve sonrası kulak değişimlerini

ölçmek üzere yapılan 3B çalışmasında ölüm öncesi 2B görüntüleri ile ölüm sonrası 3B verilerin karşılaştırıldığı çalışma önemli bir kaynaktır. Postmortem 70 yaş üzeri bir birey ile antemortem genç bir bireyin kulak lobule (memesi) şekil karşılaştırmasında uyumsuzluk net ortaya konulabilmiştir. Tré ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada 2B görüntülerin 3B veri kaşılaştırılması yapıldığında her zaman olumlu sonuç verdiği ve yüksek kaliteli görüntülerde etkili olduğu gözlemlenmiştir (Tré ve ark., 2016). Bu çalışmamızda 2B çalışma yöntemleri ile kulaktan yaş tahminleme oranlarına baktığımızda da, ölüm öncesi görüntülerden elde edilebilirse, ölüm sonrası bütünlüğü korunmuş olan kulağın 3B verileri ile kıyaslama yapılabileceği görülmektedir. Bu durum bu çalışmamızın Türkiye'de kulaktan yaş tahminleme konusunda önemli bir 2B veri tabanı oluşturulmasının ilk adımı olarak görülmesini sağlayacaktır.

Taura ve arkadaşlarının Nijerya'da yapmış oldukları araştırmada ise kulak boyutlarından yararlanılarak yaş tahmini yapılmış ve çalışmamıza benzer şekilde regresyon formülleri oluşturulmuştur. 137 erkek 82 kadın olmak üzere toplamda 219 bireyden elde edilen verilerle yaş ve kulak genişliği-uzunluğu arasında korelasyonu hesaplamaya çalışan Taura ve arkadaşları sonuç olarak, sol kulak uzunluğunda pozitif yüksek korelasyon ($r = 0.24$, $P < 0.001$) ve az da olsa sol kulak indeksini ($r = 0.002$, $P > 0.05$) hesaplamışlardır. Yaptıkları çalışmada yaş grupları 18-24 üzerinde yoğundur ve geneli ise 40 yaş altı olarak görülmektedir. Bu çalışmamızda ise üç farklı yaş grubu ele alınarak özellikle 60 yaş üzeri kulak memesi (lobule) değişikliği ile yaş tahminlemesinin ne kadar doğru olduğu ve özellikle yaş grupları arasında da (Grup 1: %78,5705, Grup 2: %71,1960 ve Grup 3: %76.3200) farklılıklar olduğu gösterilmiştir. Ayrıca 11 landmark için ayrı ayrı regresyon formülü ortaya konularak, varyasyonları ve diğer önemli verileri sunan üç landmark (dördüncü, beşinci ve altıncı landmarklar) üzerinden yapılacak olan hesaplamalarla diğer sekiz landmarka bakılmaksızın daha hızlı sonuçların ortaya konulabileceği aktarılmıştır.

Bu çalışmamızda ele alınan örneklem genel bir değerlendirme yapmak için yeterli değildir. Bu sebeple daha fazla örnekleme ulaşmak için, farklı bilimler ve kurumlar arası işbirliği ve gayret gerekmektedir. Ayrıca örneklemin sadece erkeklerle değil kadınların da dahil olduğu bir çalışma ile kıyaslama yapılması daha sonra çalışacak araştırmacılar için önemli bir durumdur. Fizik Antropoloji alanında çalışma yapan araştırmacıların ilerleyen zamanlarda kulaktan yaş tahmini konusunda çalışma yapması kaçınılmazdır; bu

çalışmamızda yapılamayan ve eksik kalan işlemlerin tamamlanması oldukça önemlidir.

Çalışmamızın örneklemini oluşturan il Ankara'dır. Kulaktan yapılan çalışmalara bakıldığında tek bir bölge yerine genele yayılan bir örneklem dağılımı görülmektedir. Ancak bu çalışmaların tamamında farklı enstitü ve kurumlarla işbirliği yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu sebeple bu çalışma Ankara ilinde sınırlı kalmıştır. İlerleyen zamanlarda örneklem üzerine daha farklı bir strateji ve işbirliği ile çalışma yapılması kaçınılmazdır.

Diğer çalışmalarda yapılan istatistiksel analizlere göre bu çalışmada daha fazla sayıda ve daha farklı analizler kullanılmıştır. Bu sebeple doğrulama işlemleri daha hızlı ve daha detaylı olmuştur. Öyle ki homolog noktalarda bir sapkınlık var ise Scatter (saçılım) ile hemen tespit edilmiş ve o referans noktası üzerinden alınan ölçü tekrarlanmıştır. Bu sayede hata payı en aza indirilmiştir.

Diğer referans noktalı ve semi-landmark üzerinden yapılan çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmamızda da, seçilen referans noktalarının tamamı ile değil de sonuçları daha kolay verebilen noktaların seçildiği gözlemlenmiştir. Öyle ki 11 landmarktan dört, beş ve altıncı landmarkların istatistiksel analizler (özellikle PCA) sonucu yaş tahmini konusunda yeterli olduğu görülmüştür.

Yaş gruplarının beşerli veya onarlı değil de yirmişerli olarak ele alınmasının isabetli bir tercih olduğu, yapılan istatistiksel analizler sonrasında ortaya çıkmıştır. Özellikle 11 landmark içerisinden üç noktanın (dört, beş ve altıncı landmarklar) yaş gruplarında vermiş olduğu sonuçlar dikkate alındığında yaş aralığının geniş seçilmesinin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. 2B çalışmaların 3B çalışmalara göre daha zor ve daha kolay yanları vardır. Özellikle Türkiye'de 3B teknolojilerinin ve özel yazılımların sahip olduğu kurumların azlığı sebebi ile bu çalışmamızda olduğu gibi araştırmacılar genellikle 2B çalışmalara yönelmektedir. Ancak 3B çalışmalarda, 2B ve yarı otomatik çalışmalarda olduğu gibi manuel işlemler yapılmadığından yaş gruplarının özel yazılımlarla beşerli hatta üçerli yaş gruplarına inebileceği de unutulmamalıdır.

Kulağın biyolojik ve anatomik gelişimini tamamladığı yaş aralığı olan (18-20 yaş arası) dönemden sonra gruplama yapılmıştır. Bu sayede elde edilecek veriler daha net olacak ve sapmalar olmayacaktı. Nitekim çıkan sonuçlar da bize (cerrahi veya estetik operasyon geçirmemiş, doğuştan anomalisi olmayan gönüllüler seçildiğinden) yaş gruplamalarının

başlangıç yaşının ne kadar doğru seçildiğini göstermiştir.

Dünyada ve Türkiye'de bu çalışmamızın konusuna yakın olan çalışmalar mevcuttur. Ancak doğrudan kulaktan yaş tahmini yapılan çalışmalara pek rastlanmamıştır. Bu sebeple de karşılaştırma konusunda yeterli veriye ulaşılamamıştır. Genelde cinsiyet üzerine yapılan tahmin çalışmaları vardır ve bu çalışmaların bazı bölümlerinde kulaktan yaş tahmini yapılabileceği hususunda detaylı olmayan açıklamalarla çalışmalar sonlandırılmıştır. Geometrik morfometrinin Fizik Antropolojide kullanımı çok fazla değildir. Ülkemizde geometrik morfometri tekniği ile kulaktan yaş tahmini konusunda yapılan çalışma olmadığından detaylı karşılatırma da yapılamamıştır.

Bu çalışma ile amaçlanan, örneklem üzerinde geometrik morfometri analizleri ve bunların istatistiksel 15 farklı analiz ile ele alınarak kulaktan yaş tahmini yapmaktır. Ayrıca bu çalışma ile diğer hedeflenen durum ise geometrik morfometri tekniğinin Biyolojik Antropolojinin ve Adli Bilimlerin alt disiplini olan Adli Antropoloji çalışmalarında önemli bir kaynak olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu sebeple çalışmamızda uygulanan her aşama, detaylı açıklamaları yapılarak hem yazılı hem de (ilgili fotoğraflar eklenerek) görsel olarak araştırmacıların kullanımına sunulmuştur.

Sonuç

Bu çalışmamızda yumuşak dokudan ve son yıllarda adli kimliklendirmede sıklıkla kullanılan kulaktan yaş tahmini yapılmıştır. Bu çalışma neticesinde belirlenen gruplar arasında, dış kulakta (auricle) anlamlı farklılıkların ve bazı benzerliklerin ortaya konulabilmesi ile adli bilimcilere destek olması düşünülmüştür.

1. 20-39 yaş arası, 40-59 yaş arası ve 60 yaş ve üstü bireyler göz önüne alındığında; bu üç veri grubunun anlamlı farklılıklar içerdiği tespit edilmiştir. Bireylerde yaş arttıkça bireylere ait verilerin elde edilen temel istatistik sonuçları aracığıyla, seçilen landmark noktalarından uzaklaştığı ve değişkenliğinin arttığı gözlenmiştir. Bu çalışmamızda beklentilerimizi doğrulayan yaş ile birlikte özellikle üç noktada ve en önemlisi kulak lobül (memesinde) yaşa bağlı varyasyon ortaya çıkmıştır.
2. Tüm gruplara artık analizi uygulandığında, tüm grupların normale yakın dağılım gösterdiği anlaşılmaktadır.

3. En küçük kareler yöntemi ile uygulanan regresyon analizi sonuçlarına dayanarak; her grubun regresyon eğim değerleri 0,60 sayısı civarında olup birbirine çok yakındır. Bu durumda, ele alınan landmark noktalarındaki büyümenin ölçeklenebilir bir seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Sadece y koordinat değerleri; kesişim noktasının yaş arttıkça artmasından dolayı birinci maddedeki sonuçları destekler niteliktedir.

4. Basit doğrusal regresyonda elde edilen değerlerin determinasyon katsayısının çok düşük olması yani elde edilen regresyon modelinin açıklanırlığının çok az olması sebebiyle çoklu regresyon analizine başvurulmuştur. Daha önce temel bileşenler analizinde elde edilen temel bileşen değerlerinin varyans yüzdeleri göz önüne alınarak; özdeğer varyans yüzdeleri %5 ve yukarısındaki temel bileşenler, regresyon analizinde bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, her grup için; her bir temel bileşene karşılık gelen landmark noktasının x ve y koordinatlarına karşılık gelen (2*11=22 nokta) katsayıları elde edilmiştir. Böylece, iki boyutlu landmark noktalarına ait çoklu regresyon modeli oluşturulmuştur. Çoklu regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, mevcut 22 landmark verileri ile regresyon sonucu değerleri karşılaştırıldığında; Grup 1 için % 78.5705; Grup 2 için % 71.1960; Grup 3 için % 76.3200 oranlarında doğrulukla öngörüleme yaptığı görülmektedir.

Genel doğrusal modelde da değişken tahminleri görülmektedir. Her landmark noktasının x eksenindeki nokta değerlerinin, her landmark noktasına ait y ekseni noktası için tahminleme yapılarak %5 önem düzeyin göz önüne alınmıştır. Bu durumda p>= 0,05 olan değerler model dışında bırakılmıştır. Bu tahminlenen değerlere ‘’Özkoçak Tahminleme Değerleri’’ denilecektir.

Tahminlenen Marjinal Ortalamalar

Tablo 1: Tahminlenen marjinal ortalamalar

X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11
353,14	269,03	368,03	506,80	226,31	264,09	368,42	420,71	141,16	217,94	172,86

Bu çalışmamızın ortaya koyduğu en önemli sonuç; dış kulak görüntüsünden elde edilen verilerle referans noktaları (semi-landmarklar) üzerinden, geometrik morfometri tekniği kullanılarak yaş tahmininin yapılabilmesidir. Adli Antropologlara ve Adli Bilimcilere eldeki verilerin ve görüntü kalitesinin uygun olması durumunda, suçluların doğru teşhis edilebilmesine, dolayısıyla faili meçhul vakaların çözülebilmesine yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

Alexander, K.S, ve arkadaşları, (2009), A morphometric study of the human ear. J Plast Reconstr Aesthet Surg 2011;64: 41–7.

Arbab-Zavar, B, ve Nixon, M.S., (2011), On guided model-based analysis for ear biometrics. Computer Vision and Image Understanding 115(4), 487–502.

Aytek, İ., (2016), Antik Anadolu Toplumlarının Geometrik Morfometrik Karşılaştırılmaları, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Azaria, R. ve arkadaşları, (2003), Morphometry of the adult human earlobe: a study of 547 subjects and clinical application. Plasict Reconstructive Surgery, 111(7): p. 2398-402; discussion 2403-4.

Bandal, P. ve arkadaşları, (2016), Biometric Identification Using 3D Ear Recognition System, International Journal of Engineering Science and Computing, Vol. 6, Issue No.4, pp: 3567-69.

Barut Ç. ve Aktunç E., (2006), Anthropometric Measurements of the External Ear in a Group of Turkish Primary School Students, Aesth. Plast. Surg. 30:255259, DOI: 10.1007/s00266-005-0182-1.

Barutçu, S., (2012), Geometrik Morfometri Yöntemi ile Cinsiyet Belirleme Üzerine Bir Örnek. İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Fen Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Bozkır, M.G. ve arkadaşları, (2006), Morphometry of the external ear in our adult population, Aesthetic Plast Surg;30: 81–5.

Corrucini, R. S., (1987), Shape in Morphometrics: Comparative Analyses. American Journal of Physical Anthropology, 73: 289-303.

El Kollali, R., (2009), Earlobe morphology: a simple classification of normal earlobes. J Plast Reconstr Aesthet Surg;62: 277–80.

Galdámez, P.L. ve arkadaşları, (2015), A small look at the ear recognition process using a hybridapproach, Elsevier, Journal of Applied Logic. http: //dx.doi.org/10.1016/j.jal.2015.09.004.

Iannarelli, A.V., (1998), Ear identification. Fremont, California: Paramount Publishing Company.

Kleinberg, Krista, F., (2008), Facial anthropometry as an evidential tool in forensic image comparison. PhD thesis.

Kumar, A. ve arkadaşları, (2011), Automated human identification using ear imaging. Pattern Recognition; 45(3): 956-968.

Liu Y. ve arkadaşları, (2016), Online 3D Ear Recognition by Combining Global and Local Features, PLoS ONE 11(12): e0166204. doi:10.1371/journal.pone.0166204.

Meijerman, L. ve arkadaşları, (2007), Ear. Journal of Forensic Sciences, 52(2), 286-293.

Niemitz, C. ve arkadaşları, (2007), Human ears grow throughout the entire lifetime according to complicated and sexually dimorphic patterns--conclusions from a

cross-sectional analysis. Anthropologie Anzieger, 65(4): p. 391-413.

Özkoçak, V., Alkaya A., (2017), Geometrik Morfometride İstatistiksel Yaklaşımlar, Gazi Kitabevi, Basım sayısı:1, ISBN:978-605- 344-516- 6, Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 3527664).

Pflug, A., (2015), Ear Recognition: Biometric Identification using 2- and 3 Dimesional Images of Human Ears, Doctor of Philosophy in Information Security, Faculty of Computer Science and Media Technology Gjøvik University College.

Rohlf, F.J., (2000), Geometric morphometrics and phylogeny, Department of Ecology and Evolution, State University of New York, Stony Brook, NewYork, USA.

Sforza, C. ve arkadaşları, (2005), Morphometry of the ear in Down's syndrome subjects. A three-dimensional computerized assessment. International Journal Oral Maxillofacial Surgery, 34(5): p. 480-6.

Sforza, C. ve arkadaşları, (2009), Age-and sex-related changes in the normal human ear. Forensic Science International, 187(1), 110-e1.

Sforza, C. ve arkadaşları, (2011), Morphometry of the ear in north Sudanese subjects with Down syndrome: a three-dimensional computerized assessment. J Craniofac Surg; 22: 297–301.

Şahiner, Y., (2007), Erkek ve Bayanlarda Kafatası Kemiğinden Geometrik Morfometri Metoduyla Cinsiyet Tayini, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Anatomi (Vet) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Tandel, G.S. ve arkadaşları, (2012), Survey Report On Ear Biometrics System, International Journal of Advanced Technology & Engineering Research (IJATER), ISSN No: 2250-3536 Volume 2, Issue 5, 97.

Taura, G.M., ve arkadaşları, (2015), Application of external ear morphometry in age prediction: a pilot study, International Journal of Research in Medical Sciences 3(7):1775-1779.

Tré., G., ve arkadaşları, (2016), Human Centric Recognition of 3D Ear Models, International Journal of Computational Intelligence Systems, Vol.9, No.2, pp. 296-310.

Yahyaoğlu, Ö., (2015), Adli Bilimlerde Geometrik Morfometrik Yöntemlerin Uygulanması, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Yrd. Doç. Dr. Hitit Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, Fiziki Antropoloji ABD, vahdetozkocak@hitit.edu.tr

19

WHAT IS MEANT BY "A SENSE OF BELONGING" AND IS IT POSSIBLE TO "BELONG" IN A GLOBALISED WORLD?

Baris Cagirkan, Alper Bilgehan

Abstract

During the 1990s, globalisation became a term very popular and it was used to suggest a variety of international challenges facing nation states (Korpi, 2006). Many homogeneous societies have been transformed into multicultural1 communities in which people from different cultural backgrounds and ethnicities live together (Martens, Dreher and Gaston, 2010). Globalisation theorists emphasise that in a world characterised by virtual communication, institution, objects, and people at great speed across large distances, social life cannot be seen firmly located in particular places with clear boundaries; therefore, identities are mobile and transient. Social scientists have been preoccupied with understanding a sense of belonging linked to the kinship networks, or family ties, that bind the different members of "traditional" or so-called "tribal" communities. In order to distinguish one group from another, they sought to determine who was related to whom, and how (Baumeister and Leary, 1995). In modern societies today, it makes sense to think of humans as individuals. We have got individual bodies, individual minds, and individual goals and ambitions. But it must be said that being human is not about being an individual anymore. It is about belonging to a particular group of individuals. "Who we are?" is a very simple question but it can be defined by the social networks and communities to which we belong. When someone asks to describe ourselves, we reply this question by talking about our relationships to people and places – as sons, mothers, husbands, or friends; as members of nations, ethnic groups, or neighbourhoods; as employees; as consumers of certain brands and the lifestyles that go with them (Giddens, 1998). Through membership within these groups, we make statements about the kinds of people, beliefs, and values that we want to be associated with and, ultimately, the kinds of people we are. In subtle and complex ways, people's lives, as individuals, only become meaningful through our associations with others.

1

Baris Cagirkan, Alper Bilgehan

Introduction

During the 1990s, globalisation became a prevalent term, and it was used to suggest a variety of international challenges facing nation states and their welfare state arrangements in particular (Korpi, 2006). It has also increased interpersonal and international cultural exchanges via migration, tourism and exchange studentship, ets. Because of social changes, many homogeneous societies have been transformed into multicultural communities in which people from different cultural backgrounds and ethnicities live together (Martens, Dreher and Gaston, 2010). Population movements have always been one of the significant aspects of human life through the history. Individuals and groups change one location to another since the origin of man and, migration has emerged as a significant force throughout the world especially over the last three or four decades. Social changes are seen as a social fact for the understanding of the societies.

Social changes which have an influence society are also to have an impact on the understanding of identities. Savage (2005) indicates that over the past two centuries sociologist have frequently pointed out the end of local identities, and yet attachment to place remains remarkably obdurate. Globalisation theorists emphasise that in a world characterised by virtual communication, institution, objects and people at high speed across vast distances, social life cannot be seen firmly located in particular places with clear boundaries; therefore, identities are mobile and transient. Urry (2000: 132-133) has issued a manifesto for the twenty-first century centred on "new sociology of flows to replace a sociology of territory, arguing that belonging almost always involves diverse forms of mobility, so that people dwell in and through being at home and away, through the dialectic of roots and routes".

Social scientists have been preoccupied with understanding a sense of belonging linked to the kinship networks, or family ties, that bind the different members of "traditional" or so-called "tribal" communities. In order to distinguish one group from another, they sought to determine who was related to whom, and how (Baumeister and Leary, 1995). In modern societies today, it makes sense to think of humans as individuals. We have got individual bodies, individual minds, and individual goals and ambitions. But it must be said that being human is not about being an individual anymore. It is about belonging to a particular group of individuals. "Who I am?" is a straightforward question but it can be defined by the social networks and communities to which individual belongs. When

someone asked to describe the identity, people reply this question by talking about our relationships to people and places – as sons, mothers, husbands, or friends; as members of nations, ethnic groups, or neighbourhoods; as employees; as consumers of specific brands and the lifestyles that go with them (Giddens, 1998). Through membership within these groups, individuals make statements about the kinds of people, beliefs and values that they want to be associated with and, ultimately, the types of people they are. In subtle and sophisticated ways, people's lives, as individuals, only become meaningful through their associations with others. In this sense, it is complicated to belong any kinds of communities today. Globalisation is one of the key aspects for this obstacle because it is difficult to find ways to have a sense of belonging in globalised world.

During the last few decades, human dynamics, institutional change, political relations and the global world have become successively more connected. While increased global economic integration, universal forms of governance globally inter-linked social and environmental developments are often referred to as globalisation, there is no unanimously agreed upon definition of globalisation (Lavalette and Pratt, 2006; Smith, 2006). In generally speaking, globalisation has been used most commonly as a generic term to refer to variety of economic processes such as an increasing internationalisation of the production and exchange of goods and services, the deregulation of financial transactions, the spread of free trade on a worldwide scale and restructuring and relocation of productive activities between different regions of the world (Sykes, 2008). As it can be concluded that globalisation has so many aspects for different views. Sociologists look at the term as main factor for social changes. Giddens (1990) asserts that current large-scale globalisation has resulted mainly from forces of modernity like a rationalistic knowledge and capitalist production. Modernity has changed societies in many ways. The main forces of modernity have shaped the world today in a political, economic, cultural way. A sense of belonging is also shaped by globalisation and sociologists see that it is getting difficult to have a sense of belonging to societies, communities, and states. But this does not mean the end of sense of belonging in globalised world.

In social movement way of globalisation, contemporary societies, people live in a world with a global imaginary, where their imaginations roam far over space and time. Electronic mediation and mass migration mark the world of the present not as technically new forces but as ones that seem to impel the work of imagination

(Appadurai, 1996). The social organisation of vision is linked to five separated kinds of global cultural flows based on the movement of people; media technologies and images, technologies, finance and investment flows, political ideologies and narratives. In other words, flows of information, capital, goods, and people take place on a continuous (Eichhorn, 2003). Globalisation is characterised by a new form of inclusion in and exclusion from societal relationships. Castells (1996) emphasises that the role of new information technologies in creating global networks of wealth, power and images. These networks can selectively switch on and off individuals, groups, regions, and countries according to their relevance in fulfilling instrumental goals. This system is economically efficient but incapable of giving meaning to people's lives. To escape such abstract universalism, people increasingly seek meaning through particular identities based on ethnicity, religion, regionalism or nationalism (Castles and Davidson, 2000; Savage, 2005). An ethnicity and nationalism are using to label people's belonging to a state, territory, nation or community, frequently in the process of categorisation which assumes or ascribes belongingness in such terms as universally applicable, invariable and deterministic concepts (Christiansen and Hedetoft, 2004). Marden maintains "the phenomenon we call "globalization" is undoubtedly a series of complex changes that are impacting on, and challenging, the politics of identity relating to the nation-state". A belonging is not a fixed community, with the implication of closed boundaries, but is more fluid, seeing places as sites for performing identities. Individuals attach their biography to their chosen residential location so that they tell stories that indicate how their arrival and subsequent settlement is appropriate to their sense of belonging. People who come to live in an area with no prior ties to it, but people who can link their residence to their biographical life history, can see themselves as belonging to the area (Savage et al. 2005).

There is no doubt that globalisation has changed many things in individuals' life. Having or not having sense of belonging is one of them in contemporary societies. Savage (2005) states that belonging should be seen neither in existential terms (as primordial attachment to some kind of face-to-face community), nor as discursively constructed, but as a socially constructed, embedded process in which people reflexively judge the suability of given site as appropriate their social trajectory and their position in other fields. Identity is intimately connected to belonging, in that it is the active element, which roots an individual to the object of identity (Gasparini, 2010). This rooting to the object

(or objects) of identity comes about through three types of belonging: (1) spatial, fixed points and fluid segments, borders, cities, communities, landscapes and their symbolic transformation; (2) cultural, through values and abstract and standardised ideas; (3) social, through social groups and their relations. In border towns, all these types of belonging are present and robust and connected explicitly than is the case in the interior regions of a nation. Walton and Cohen (2007); and Oxford the Social Issues Research Centre Research (2007) have identified some critical aspects for social identities that the most important things for people's sense of belonging today in a globalised world: the first one is family. In modern society, the family remains the most critical focus of belonging. It has changed many ways, but family is still essential for many people. The second one is friendship. While the proximity of a large extended family would have provided a structure for social support in the past, this function is now filled, at least in part, by an increasingly diverse and multi-layered network of friendships. And this way, friendship is getting more important than family relationships. Some people consider that our friends know us more than our parents. The third one is a lifestyle choice. In developing friendships and social networks, people are also defining the kinds of lifestyle that they want to lead and the types of social capital – the social status, shared values, and cultural practices – that go with it. The fourth one is a nationality. An advocate of cultural globalisation point is the fact that national identity is on the decline. As the world becomes more connected, it is increasingly common for people to pass through the borders of individual countries, both physically and virtually. Christiansen and Hedetoft (2004) indicate that globalisation does spell significant changes in the cultural landscapes of belonging. Today, we are witnessing the beginning of the end of national belonging. The national belonging has been replaced interests, lifestyle, hobbies and so on. The context for citizenship based on belonging to a single nation is being eroded, they contend, through the process of erosion and redefinition of citizenship in response to globalisation are uneven and impacts different nation-states unevenly (Castles and Davidson, 2000). Nation states have been forced into realising that they are now on the fast track toward becoming multi-ethnic societies. The fifth one is professional identity. In a community where our social status is a significant extent measured by the work we do and, perhaps more importantly, the money we earn, it is little surprise that a professional identity is an essential place of belonging for both men and women.

While a sense of belonging is a fundamental aspect of being human, how people satisfy

this need have changed significantly over time. The development of industrial society raises fears that people have been losing our sense of community. The idea is about the modern life that it had lost the sense of shared values and standards and that this would lead to the erosion of civil society. On the other hand, contemporary sociologists such as Anthony Giddens (1990) stresses that modern social conditions now provide individuals with more freedom to design and mould their place in society. During new forms of belonging are emerging in the globalised world, people remain closely tied to the social exchanges that characterise their local lives (Schueth and O'Loughlin, 2008).

The social, cultural, political and economic changes have taken place during the past century, people develop new ways of belonging to social groups and networks that transcend physical and virtual boundaries and yet, while people live their lives in a world that is connected globally, they exist physically in local spaces – our living rooms, our desks and our cars all represent points of departure from which we connect with the broader social world.

Castles and Davidson (2000) points out that the experiences of immigrants and indigenous people have significantly impacted on each other, especially since the 1980s. What must be emphasised is that not only the volume of migration but also its new qualities, which makes it entirely different from earlier mass migrations. It is the rapidity of this movement and its great variety that they are forcing the creation of a new layer of belongings above that of the nation – the citizen who does not belong. Furthermore, in the process of immigration, countries turned themselves into multi-ethnic societies. Their populations came from everywhere and were polyglot. As they intermarried, the notion of the original national family disappeared (Jackson, 2011).

There is an argument for modern communities that our modern sense of belonging is characterised by a move away from traditional social categories. Distinctions such as class, family, neighbourhood, race, and nationality are still essential markers of identity, but the boundaries of what these differences actually describe are becoming less clear (Turner, 2007). Beck calls these institutions as a zombie; these are dead and still alive (cited Bauman, 2000). The most crucial part of this argument is that they are "still" alive. Recent social researchers suggest that traditional categories of belonging are less easily defined as distinct groups into which people have a sense of belonging today. On the other hand, people are increasingly obliged to choose the groups, values and beliefs

with which they want to identify themselves. Today in the globalised world, people's social interactions become more complex and intertwined, and people have developed new ways of solving old problems (Savage et al. 2008).

Conclusion

Globalisation is a complex range of processes, which is driven by a mixture of political, cultural, and economic factors. Globalisation is transforming the institutions of the societies in which people live. Furthermore, it is directly relevant to the rise of the new individualism. This new sort of individualism is both single and plural. People can build a unique sense of belonging. Everything is global in people's lives; for instance, foods interests, friendship, sense of humour, musical interests, sports, role models, education, ets. But also these can be seen individual because people can choose their way of building sense of belonging by high technology communication and transportation tools. It makes either possible or not possible to have a sense of belonging in global world. For example, people can watch any movies from anywhere across the world. Being fan of these movies could be the way of having a sense of belonging. "Star Wars" is a good example for this kind of sense of belonging. There are many people who dress up like a Star Wars characters coming from different kinds of gender, culture, colour, ethnicity, and profession. All these people have one link to have sense of belonging.

Globalisation implies that political, economic and social activity is becoming increasingly interregional or intercontinental in scope and that there has been intensification in the levels of interaction and interconnectedness between states and societies (Giddens, 1990). Widely discussed in the academic community that national borders are transcended on a regular basis by various flows of resources, ideas, migrants, ets. A complex phenomenon multiculturalism is getting more significant for all societies. There are wide range of subcultural groups which are part of mainstream community, and all these groups have a special sense of belonging to mainstream community. What globalisation's effect on this sense of belonging is that subcultural groups do not have to abandon their cultural, ethnic, religious background. They can have both their ethnicity and host country's identity. For example, Chinese people, who live in United States of America, have a sense of belonging to American society by protecting their Chinese ethnicity. They build American-Chinese identity to have sense of belonging to mainstream society. Moreover,

they build a hybrid identity to have both ethnic background and host country's culture. Delanty (2003) argues that globalisation has opened up different logics of integration and differentiation today, and many kinds of identities and belongings are built in the globalised world. Because of globalisation, having a sense of belonging is getting more difficult especially in traditional ways. But it can be seen from the example that it does not mean "people do not have sense of belonging in contemporary societies". The understanding of sense of belonging change depending on social changes. There is no doubt that globalisation causes to change the sense of belonging, but at the same time, it gives rise to create new sorts of sense of belongings.

A national identity, race, family relations are becoming less critical. On the one hand, geography is crucial to creating a sense of belonging because people who are living in a specific area create new sorts of belonging. In a global world, there are select cities, and these cities have their particular sense of belonging. For instance, London, New York, Paris. People who live in these cities inroduce themselves a different way. People who live in London call themselves as Londoner, Paris is Parisian, and New York is New Yorker. These cities are the most multi-cultural city in the world, and they build their sense of belonging to mainstream society in a unique way. There is another good example football or other sports teams. Being fan provides a stronger sense of belonging than religion, social class, ethnic background or political affiliations. The clubs, which people belong, are also important sources of social identity. Both men and women view the hobbies and interests that they share with others as a significant source of identity. Migration, international communication and transportation technologies, mobilisation, Americanisation has an impact on local identities, and cultures and those leads to change values, beliefs, and sense of belongings.

References

Appadurai, A. (1996). "Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalisation". Minneapolis: University of Minnesota Press.

Bauman, Z. (2000). "Liquid modernity". Cambridge: Polity Press.

Baumeister, R. and Leary, M. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. Psychological Bulletin,

117 (3), 497–529.

Castles, S. and Davidson, A. (2000). Citizenship and Migration: Globalisation and the politics of belonging. Oxon: Routledge.

Christiansen, F. and Hedetoft, U. (eds.) (2004). The Politics of Multiple Belonging: Ethnicity and Nationalism in Europe and East Asia. Hants: Ashgate.

Delanty, G. (2003). The Persistence of Nationalism: Modernity and Discourses of The Nation IN: Delanty, G. and Isin, E. (eds.) Handbook of Historical Sociology. London: Sage.

Eichhorn, P. (2003). Globalisation and Regional Responsibility: Challenges for Leaders IN: Ricciardelli, M., Urban, S. and Nanopoulos, K. (eds.) Globalisation and Multicultural Societies. Indiana: University of Notre Dame Press.

Gasparini, A. (2010). Community and Territorial Belonging. Comparative Sociology, 9 (4), 433–462.

Giddens, A. (1990). The Consequences of Modernity. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1998) The Third Way: The Renewal of Social Democracy. Cambridge: Polity Press.

Jackson, V. (2011). Belonging against the National Odds: Globalisation, Political Security and Philippine Migrant Workers in Israel. Global Society, 25(1), 49–71.

Korpi, W. (2006). Welfare State Regress in Western Europe: Politics, Institutions, Globalization, and Europeanization IN: Pierson, C. and Castles, F. (eds.) The Welfare State Readers, 2nd eds. Cambridge: Polity Press.

Lavalette, M. and Pratt, A. (eds.) (2006). Social Policy: Theories, Concepts and Issues. London: Sage.

Martens, P., Dreher, A. and Gaston, N. (2010). Globalisation, the global village and the civil society. Future, 42 (6), 574-582.

Savage, M., Bagnall, G. and Longhurst, B. (2005). Globalisation and Belonging. Lon-

don: Sage.

Savage, M. (2008). Histories, Belongings, Communities. International Journal of Social Research Methodology, 11 (2), 151–162.

Schueth, S. and O'Loughlin, J. (2008). Belonging to the world: Cosmopolitanism in geographic contexts. Geoforum, 39 (2), 926–941.

Smith, D. (2006). Globalisation: Capitalism and its Alternatives. Cambridge: Cambridge Polity Press.

Sykes, R. and Palier, B. (2008). Globalization and Welfare States: Some Unsettling Thoughts IN: Sykes, R., Palier, B. and Prior, P. M. (eds.) Globalization and European Welfare States: Challenges and Change. Basingstoke: Palgrave Macmillian.

Turner, G. (2007). Shrinking the Borders: Globalisation, Culture, and Belonging. Cultural Politics, 3 (1), 5–20.

Urry, J. (2000). Sociology Beyond Societies. London: Routledge.

Walton, G. and Cohen, G. L. (2007). A Question of Belonging: Race, Social Fit, and Achievement. Journal of Personality and Social Psychology, 92 (1), 82–96.

20

CYBERBULLYING: A STUDY on IRANIAN NEWS COVERAGE

Ehsan Shahghasemi, Zahra Karami, Ali Rabiei

Abstract

New technologies are developed to help man, but, they are at the same time susceptible of creating new problems. Internet has solved many of our problems but it has also created new ones. Cyberbullying has been one of the problems that by nature is only possible by the help of Internet. It is true that bullying is as old as the man himself, but in the last two decades and as a result of widespread adoption of Internet and Web 2.0 technologies, bullying has gone viral and today we are witnessing an increasing rate of cyberbullying that in special contexts like Iranian culture has had grave consequences for people's and particularly women's lives. In this study, we have analyzed 35 news stories in Persian language news sources (weather print or online) about crimes which involved a kind of cyberbullying. We conducted a qualitative analysis on this data and our results have implications for academics, families, young girls, policymakers and law enforcement officials.

Keywords: Cyberbullying; Iran; FATA; Women Studies; Digital Ethics

Introduction

Bullying is as old as the man himself and even today that we are much proud of our civilized world, bullying is still one of the main problems in schools and wider society. Moreover, after the spread of new information and communication technologies, bullying has taken a new form. In cyberspace, bullies have become equipped with a new and effective tool and hence most of the time they can bully without leaving trail for victims (Topcu & Erdur-Baker, 2012). "Cyberbullying" is by its nature a new phenomenon but its vast spread has been astonishing (Cassidy, jackson, & Brown, 2009). Since the Internet has some global characteristics, social problems associated with it like cyberbullying are widespread and can be seen everywhere in the world. In Iran, phenomenal spread of Internet in the last couple of decades has entailed social problems like cyberbullying; yet, as Iran is in a transition period and most social structures are

still traditional, cyberbullying, as we will see in this paper, can culminate in much more negative outcomes. The official bodies are less willing to publish any figures but a brief scan on news websites can show that this phenomenon is highly rampant in Iran. The lack of official data does not mean that there is no information about the prevalence of cyberbullying in Iran at all. In 2014, Colonel Rajabi Chief of Iranian Cyber Police (FATA) in Golestan province said:

Chatroom is an unreal or virtual environment in which Internet users can talk and exchange opinion. With the intention of abuse, imposters take false but attractive identities and communicate with other people in chatrooms and after getting their trust and acquiring their personal information, start racketeering. There has been incidents in which imposters have impersonated FATA police officers" (ISNA, 2014).

Moreover, in 2011 General Kamal Hadianfar Chief of the Iranian FATA Police said three most frequent cybercrimes in Iran were banking crimes, offence on one's honor, and fishing and farming. He also added that in comparison with the year 2010, cybercrimes had raised by 3.8 percent (Hadianfar, 2012). Colonel Erfani Chief of FATA Police in the province of Khorasane Razavi said in early 2013 that "80 percent of cybercrimes are financial crimes, robbery, deception etc. and the other 20 percent is consisted of crimes like offence on one's honor, spreading false information, immoral matters, etc" (Erfani, 2012). In December 2016 General Hossein Sajedinia Chief of Tehran Police said that in the last 8 months "986 male criminals and 298 female criminals" had been jailed in Tehran province for "moral and social" offences online (Sajedinia, 2016). In September 2017 Colonel Ali Karimi Chief of FATA Police in the province of Kermanshah said that cybercrime in this province had grown by 86 percent. He advised users to be very careful about publishing personal images because sometimes criminals can successfully force people to accept their terms. He added "yet people should be aware that extortion will continue." He made it clear that all legal procedures in FATA Police are confidential and therefore users should not worry about social defamation (Karimi, 2017).

As we said earlier in this paper, cyberbullying is a new phenomenon, but some scholars were fast in doing research on this subject. There has been a wealth of research on this topic (see for example (Dooley, Py_zalski, & Cross, 2009) (Erdur-Baker, 2010) (Cassidy, jackson, & Brown, 2009) (Carla Cesaroni, 2012)). Yet, more studies and field works have to be done in Iran on this subject. Currently, there are very few published works on

cyberbullying in Iran. For example Björkqvist, Jaghoory, & Österman (2015) studied differences in frequencies of both victimization and perpetration of cyberbullying among adolescents from Iran and Finland. 1250 adolescents (615 boys, 635 girls) of three age groups in Iran and Finland participated in their study. Their results showed that both victimization and perpetration of cyberbullying of all kinds were clearly more frequent in Iran. For them, the overall higher levels of cyberbullying in Iran suggested that there were considerable cultural differences in the regulation of aggressive outlets among adolescents of the two countries studied.

Method

The present study has been carried out with a qualitative-descriptive approach. Cyberbullying might entail gruesome outcomes in Iran and since the gender factor is very important in this kind of bullying, and as issues related to sexuality are something of a taboo in Iran, many media and authorities are less willing to talk about it. Yet, in the media there are enough stories of cyberbullying that makes us confident a descriptive work on cyberbullying is possible. We used some keywords to find stories related to our topic, then we amassed these articles in one text file and then we read it several times before codifying and categorizing them. Our categories of ordering our material were, "Methods of Cyberbullying," "Places of Cyberbullying," "Gender," "Marital Statues," "Motivations," and "Frequency of Cyberbullying."

Findings

As we said in the methodology section, our results are comprised of categories of information about cases of cyberbullying. Here, we bring our findings in detail. We acknowledge that our findings are not capable of generalization, yet we think they give a picture of huge dimensions of cyberbullying in Iran.

Methods of Cyberbullying

Our findings showed that methods of cyberbullying are very diverse. Male victims are mainly subject to extortion by either women or men who impersonated to be women on the proposition of a relationship (either a personal date or a virtual relationship

via text, voice or live video chat), and then the cyberbullies recorded communication, and threatened they would publish material publicly or to a special person or, the victim should pay ransom in form of money or top-up credit. In May 17, 2012 ISNA published a report on a website that invited users to their "immoral" images and led them to fake page of a bank:

After each click, the user was led to a fake payment portal of a bank that had been designed aptly; then, by entering their data and passwords, users sent all their information to the criminals. By this modus operandi, criminals bought top-up credit and sold them in market (ISNA, May 17, 2012).

Moreover, related to the same case, Chief of FATA Police in Kurdistan Province said:

. . . we confiscated information about 48 credit cards from computers of the suspects; these credit cards had been used for buying more than 8000$ top-up credit (ISNA, May 17, 2012).

Conversely, male bullies generally win the trust of female victims, then acquire victims' private images, data and information, and then ask for ransom for not publicizing those images and information. There was instances in which cyberbullies got the trust of the female victims and after borrowing money from them, simply vanished.

The following example has been taken from Tabnak news website dated February 28, 2011:

The female complainant said in the preliminary investigation that she befriended a man some time ago and had been seduced by his marriage proposal and had sent some images to him . . . based on her testimony, after a while this man asked for more images and when she resisted, he threatened to publish these images online and after that he had forced her to pay ransom on several occasions (Tabnak, February 28, 2011).

In another file we see how sending personal images to the cyberbully has culminated into racketeering. Here, the suspect is an Iranian man who lives in London and the victim is an Iranian woman who lives in Isfahan:

After a woman informed police about racketeering of 50000 Euro on the web, investigators in FATA Police concentrated on this case . . . after investigations, it became

clear that this women befriended an Iranian man on Facebook who called himself "Milad." After a while, the woman developed a relationship with this man and they planned to marry and she started sending her private images to him . . . at this point Milad ended his relationship with her and told her that either she would pay him 50000 Euro in cash in one week or her images will be published on the Internet (Tabnak, June, 25, 2011).

Another file concerns racketeering from a 15 year old girl. She explained to police that in a chatroom she became acquainted with a man who introduced himself as "Bahram." After several conversations over phone and trusting him, Bahram told her that he needed some money and asked her that this money be transferred to his account:

Bahram was in a city north west of Iran and called me from there; we never met in person. One day he told me he had a problem and needed 150 $ and after I transferred the money from my saving, he found that we are a wealthy family and asked for another 250 $ . . . after that, Bahram took advantage of my innocence because he knew how my father was religious and zealot; he took money from me for several times (Tabnak, November 3, 2010).

As explained above, extortions from male victims have taken place after victims were proposed sexual pleasure, phone calls, or itinerary marriage (a kind of marriage in Islam which is not permanent and is automatically revocated after an ending time is reached), and personal images and in all 5 instances of racketeering from male victims, criminals asked for top-up credit or money transfer. Perhaps the reason that the number of these instances are not high is that these kind of racketeering has not the same devastating consequences for men that has for women. Moreover, men are psychologically more likely to resist against racketeering, than do women.

Places

We were interested in knowing where the cyberbullying incidents (for both perpetrators and victims) took place. The incidents we studied here were the consequences of relationships in chatrooms (9 cases), social networks (10 cases), and matchmaking websites (5 cases). It is worth here to mention again that in this study we included only those kinds of bullyings that had cyber nature.

Below, we have presented the geographical places in which cyberbullying happened as explained in the news stories. The highest frequency belongs to Tehran and the highest number of suspects were in Alborz Province, Azarbaijan and two Northern provinces. It is intriguing that only in two cases predators were in Tehran province which is the place where about 20% of all Iranians live.

Suspects	Victims
Alborz (4)	Tehran (5)
Eastern and Western Azarbaijan (4)	Alborz (3)
North of the country (4)	Khorasan (3)
Khorasan (3)	North of the country (3)
Kurdistan (2)	
Overseas (2)	
Tehran (2)	

Gender

In 21 news stories we studied, the victims were women while in another 10 news stories, victims were men. 20 suspects were male among which 8 cases concerned men who pretended to be women in cyberspace. In one case the rocketeer was a woman who impersonated as a man.

Age

In most of news stories there was not a clear reference to age and there was only implicit cues. In 17 out of 21 cases in which victims were female, news stories referred to victims as "girl." In two cases female victims were "teenager" and in one case the victim was a "high school student." In 8 cases there was a usage of adjective "young" or similar adjectives. For male victims, in 6 out of 10 cases there was usage of terms like "boy" or "young man." In three cases the suspects were identified as a "woman" and in another case the suspect was identified as a "young girl." For male suspects, in 9 cases there was a referral to "young man," "boy," and in one case "a student."

Marital Status

As seen above, in 17 cases there was usage of terms like "young girl," "girl," and in one

case "teenager" to refer to victims. In three cases terms like "young boy" or "unmarried man" were used to refer to male victims. On the other hand, in a publicized file named "Amir Pasha" in which there was 33 female victims, without providing a clear figure, police announced that most victims were married women and as a matter of fact the case opened when a 42 years old married woman reported to police. As related to male victims, there is not enough information about details and marital status. In two cases the term "boy" has been used to refer to the victims and in another case it has been said that the victims of the rocketeer man were "single men."

As related to suspects, in 4 cases the term "boy" has been used to refer to male cyberbullies and the term "woman" was used to refer to female suspects.

Motivation

In most cases, the main motivation for crimes were financial. In a number of cases, cyberbullies were motivated by enduring the relationship or having sex with victims. In one case a young boy claimed he had no financial motivation and perpetrated cyberbullying only because he had a quarrel with his parents. In another case the suspect confessed that he was not at first motivated by money and after his friends insisted, he had decided to get money from his relationship.

Frequency

In 35 news stories, 19 were about serial cyberbullying cases that involved several victims. In these files, first one victim complained to police and after opening the case, more victims showed up or FATA Police officers found more victims through investigating predator's computer. In one case a young man in northern part of the country had asked money from more than 500 young girls while in another case in Ardabil a young man threatened more than 60 high school girls throughout Iran that either they would pay him or he would publish their personal and private images.

Discussion and conclusion

Studying news stories about cyberbullying –of all kinds- in Iran reveals that men much more than women are likely to commit cyberbullying, though that does not mean that

women are not inclined to commit cyberbullying.

Iran has a particular culture in which "defamation" entail grave consequences. Family is still the most important building block of the society and people fear from debacles. But, cyberbullies exist everywhere and they are more experienced – or even more clever- than victims.

This is why in many cases victims comply with cyberbullies' requests in the vain hope that the problem will be over soon. But, bullies rarely go after getting what they want. They always want more and therefore there are many people in Iran whose lives are practically ruined by constant fear of defamation.

So far, no systematic and well-organized program to cope with cyberbullying has been introduced in Iran. Parents should become aware of the dangers of cyberspace for teenagers lives. Girls must be informed about people who are waiting on the other end of the line to take the right moment. Boys should become aware of the legal punishments of cyberbullying and its grave consequences it might have for the victims. And, there should be rehabilitation centers to help victims of cyberbullying.

References

Björkqvist, K., Jaghoory, H., & Österman, K. (2015). Cyberbullying among Adolescents: A Comparison between Iran and Finland. Journal of Child and Adolescent Behavior, 3(6), 1-7.

Carla Cesaroni, S. D. (2012). Bullying Enters the 21st Century? Turning a Critical Eye to Cyber-bullying Research. Youth Justice 2012 12: 199, 12(3), 199-211.

Cassidy, W., jackson, M., & Brown, K. (2009). Sticks and Stones Can Break My Bones, But How Can Pixels Hurt Me? Students' Experiences with Cyber-Bullying. School Psychology International, 383(30), 383-402.

Dooley, J. J., Py_zalski, J., & Cross, D. (2009). Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying A Theoretical and Conceptual Review. Journal of Psychology, 217(4),

182–188.

Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequentand risky usage of internetmediated communication tools. new media & society, 12(1), 109-125.

Erfani, M. (2012, February 18). Mozayedeye Interneti mamnou/ 80 darsade jarayeme ciberi mali ast. Retrieved from ISNA: http://bit.ly/2gekK9z

Hadianfar, K. (2012, June 12). 3 jorme moheme rayaneei dar keshvar. Retrieved from Mehrnews: http://bit.ly/2ybTBLp

ISNA. (2014, April 17). Kolahbardari ba ja'ale onvane Police Ciberi. Retrieved from Isna: http://bit.ly/2yeSBDK

Karimi, A. (2017, September 18). Mozahemate ciberi dar peye etemade bija be digaran. Retrieved from FATA: https://www.cyberpolice.ir/news/96021

Sajedinia, H. (2016, December 21). 1200 cybercriminals were arrested by FATA Police in the capital. Retrieved from http://bit.ly/2gekK9z

Topcu, & Erdur-Baker, O. ¨. (2012). Affective and cognitive empathy as mediators of gender differences in cyber and traditional bullying. School Psychology International, 33(5), 550-561.

21

RECEP IVEDİK 5: THE PRESENTATION OF CARNIVAL/GROTESQUE BODY IN PUBLIC SPHERE AND ITS EVOCATİONS IN MINDS

Nahide Konak, Veysel Mehmet Elgin

Abstract

The main purpose of this study is to analyze Recep İvedik 5 film by utilizing Michail Bakhtin's carnival/grotesque body and classical body ideas conceptualized in his book of "Rabelais and His World", and Norbert Elias's private and public distinction and etiquette-related ideas conceptualized in his book of "The Civilizing Process." We think that Recep İvedik 5 film represents the fundamental features of carnival and grotesque body realism. Consequently, we argue that the film can be classified as the Turkish version of carnival/grotesque style of realism. In Bakhtin's carnival/grotesque-classical body distinction, while the carnival/grotesque body represents the body that is controlled by passions, urges and animal-like traits, the classical body represents the body that is dominated by the mind as well as self-controlling and world-controlling. While Elias scrutinizes the progresses of etiquette historically, he indicates that barriers began to develop between "internal" and "external", "private" and "public" spheres as well as etiquette became more complicated and differentiated with the development of the notion of civilization after the sixteenth century. In modern societies, while the carnival/grotesque body, which is associated with hair, bodily fluids and its behaviors (e.g., farting, burping, bodily smells, sexuality), is supposed to be imprisoned into "internal"/"private" sphere, the classical body, which is associated with mind, self-control and world-control, is supposed to be presented in the public sphere. When observing the body features and behaviors of the carnival/grotesque body in the public sphere, the modern individuals tend to interpret it as uncivilized, repellent and impudent. Based on these conceptual ideas, we also argue that in the Recep İvedik 5 film, Recep İvedik typecasting is symbolizing grotesque body (physical body, bodily behaviors and curse language) presentations that abolish private-public duality. The disappearance of this duality lead some audience's liking while other's repulsion. The main data come from four focus group interviews conducted with the Sociology and Psychology undergraduate students at Abant İzzet Baysal University between March and May, 2017. The focus group interviews were conducted with the help of six semi-structured open-ended questions and some related probing questions. The data were interpreted through utilizing content analysis.

Key words: Recep İvedik 5 Film, Carnival, Grotesque and Classic Bodies, Private and Public Sphere, Civilization

Introduction

Recep İvedik 5 film that came out in 2017 classified as the most-watched film of all time in Turkey with over seven million viewers. The previous four movies of the Recep İvedik series also listed within the all time top 10 most-watched movies list in Turkey with more than twenty three million viewers. Then, this situation made us to ask the question of why it is so popular? How can we explain the popularity of Recep İvedik 5 film?

We decided to conduct an exploratory study in order to satisfy our curiosity. Our qualitative research design is based on four focus group interviews conducted with 24 participants from the Sociology and Psychology undergraduate students at Abant İzzet Baysal University between March and May, 2017. The focus group interviews were conducted with the help of six semi-structured open-ended questions and some related probing questions. The data were interpreted through utilizing content analysis.

While some of our participants indicated that they liked it; some said they did not like it but they added there are some aspects that made them laugh; some said they watched it with prejudice but added they had fun and they found it funny; some indicated they did not like it at all because they felt there are degradation, humiliation, sexist and fascist connotations, thus some found it disgusting and unrealistic. Some interpreted it as it has only rating concern with no art concern and no concern of giving message.

Our participants' reactions, opinions and evaluations of the Recep İvedik 5 film directed us to Michail Bakhtin's carnival/grotesque body and classical body ideas conceptualized in his book of "Rabelais and His World", and Norbert Elias's private and public distinction and etiquette-related ideas conceptualized in his book of "The Civilizing Process." As we will demonstrate in this paper, we think that Recep İvedik 5 film represents the fundamental features of carnival and grotesque body realism. Consequently, we argue that the film can be classified as the Turkish version of carnival/grotesque style of realism.

We further argue that in the Recep İvedik 5 film, Recep İvedik typecasting's physical body, bodily behaviors and curse language presentations abolish private-public duality.

The disappearance of this duality lead some audience's liking while other's repulsion.

Recep İvedik 5 Film as Carnival

In his book of "Rabelais and His World," Bakhtin talks about two types of feasts: official feast and carnival. The differentiation between the two is very important to understand the carnival spirit. Bakhtin defines official feasts in the following way:

> *…the official feasts of the Middle Ages, whether ecclesiastic, feudal, or sponsored by the state, did not lead the people out of the existing world order and created no second life. On the contrary, they sanctioned the existing pattern of things and reinforced it…the official feast asserted all that was stable, unchanging, perennial: the existing hierarchy, the existing religious, political, and moral values, norms, and prohibitions. It was the triumph of a truth already established, the predominant truth that was put forward as eternal and indisputable. This is why the tone of the official feast was monolithically serious and why the element of laughter was alien to it (Bakhtin, 1984:9).*

Based on this explanation, according to Bakhtin, while the official feasts play a role in the continuation of the established social order, the carnival temporally liberates people form prevailing truth and the established social order.

In contrasts to official feasts, Bakhtin describes carnival in the following way:

> *As opposed to the official feast, one might say that carnival celebrated temporary liberation from the prevailing truth and from the established order; it marked the suspension of all hierarchical rank, privileges, norms, and prohibitions. Carnival was the true feast of time, the feast of becoming, change, and renewal. It was hostile to all that was immortalized and completed (Bakhtin, 1984:9).*

Following these definitions, it is possible to evaluate Recep İvedik 5 film as a carnival that possesses three main features of carnival that Bakhtin describes.

First of all, while watching the film, most people in the audiences find themselves in a carnival cortege or parade in a Bakhtinian sense. One of our participants indicated that Recep İvedik 5 "has attracted different types of masses and reflects many parts of our culture a lot." Similarly, another participant pointed out that "Recep İvedik contains overtones from all segments of society." Throughout the film, we encounter a lot of

scenes described in detail that exactly overlap many people's real everyday life feelings, practices and experiences. As all our participants agree, Recep İvedik 5 film mirrors feelings, practices and experiences of different segments of the society. Based on our focus group conversations, we reach the conclusion that Recep İvedik 5 film mirrors the following characteristics that we observe in everyday life in Turkey.

1. It mirrors the importance of national feelings by giving reference to the Turkish flag and mehter platoon, "Ottoman slap", teasing and challenging border countries. It reflects the idea that Turks never lose. It also reflects the idea that Turks do everything, even sacrifice themselves for their nation.

2. It reflects aggressiveness, humiliation, intolerance, jealousy, gossiping, hostility, tyranny, vilifying, selfishness, subordination, domination, envying, cheating, trick, being persistent, not being on time, being opinioned, ethical two-facedness, gender stereotypes, gender and social class inequality, the lack of respect, violence, ruddiness, cursing, the use of argot language and bullyrag, the use of language that includes sexual messages, the uses of sexuality for insulting. The uses of trick for standing firm. It reflects a man who is sensual but he has difficulty in showing it and who has suppressed his emotions. It also naturalizes and normalizes almost everything listed above. It reflects male-dominated society, gender roles. It also reflects the societal acceptance of tyrant. It reflects common manners in traffic in Turkey in an accelerated form.

3. One respondent's interpretation summarizes the essence of the film by giving reference to the question of "what makes people laugh in Turkish society" as follows:

We need to ask why Recep İvedik has been watched by many people. It has humorous aspect. It reflects the reality. Unfortunately, we perceive vilifying as funny…In our society, the defects of people have been found funny and society's unusual people are found different, what's why we laugh at them…Recep İvedik is loved because he is one of us. His characters are from our society…Fat people always become an object of derision. They make us burst into laughter… I also laugh at them. Bullyragging is found funny in our society (Focus group 4, female student 4).

4. Some participants also underlined the fact that Recep İvedik 5 film does not only

> reflect people's everyday life feelings and practices, but it also reproduces them. As one participant indicated "he became a role model for some people, especially for younger generation…ruddiness are seen a lot nowadays… it became popular and it is normalized. Students in the dorm use bastard words. They use swearing words in order to humiliate and insult."

These interpretations emerged from our focus group conversations bring us to Bakhtin's further description of carnival:

Carnival is not a spectacle seen by the people; they live in it, and everyone participates because its every idea embraces all the people. While carnival lasts, there is no other life outside it. During carnival time life is subject only to its laws, that is, the laws of its own freedom. It has a universal spirit; it is a special condition of the entire world, of the world's revival and renewal, in which all take part. Such is the essence of carnival, vividly felt by all its participants (Bakhtin, 1984:7).

Thus, based on our participants' interpretations and Bakhtin' description of carnival, we claim that Recep İvedik 5 film can be defined as a Bakhtinian carnival where it reflects people's everyday life feelings, practices and experiences, but it also reproduces them by becoming a role model for some people. Thus, people are not there only to watch it but they are there to participate in it and they do participate, and they live in it while watching the scene because they see parts of their lives in it, some do not see parts of their lives in it and some laugh at it, some do not laugh it, some like it, some do not like. As Bakhtin indicates the essence of carnival is its spirit felt by all its participants. In the film, while reflecting real life feelings, practices, relations in detail, the film tries to make the audiences as part of the film, participants of the film.

One respondent summarizes this point in the following way:

> *He is playing us…He is behaving equally to everyone… he is not hiding his cursing. He declares "it is me." He reveals himself and that is found funny. The reason why it has been liked a lot is that people discover themselves while watching him. Thus, they are having fun (Focus group 4, female student 4).*

Second, Recep İvedik 5 film possesses carnival's other certain trait such as turning the prevailing truth and established order upside down. While evaluating upon Recep İvedik

character, many of our respondents indicated that he uses argot language, does not respect morals, manners, etiquette. One respondent underlines this feature of carnival-related aspects (i.e., violation of societal norms and prohibitions) of Recep İvedik character while saying "people find it sincere because he turns things inside out." This interpretation exactly overlaps with the Bakhtin's description of carnival logic, "logic of the inside out": "a second life, a second world of folk culture is …constructed…a world inside out" (Bakhtin, 1984: 11). Of course, many of our respondents pointed out that this logic of the inside out made them laugh and it serves a function: it makes them relief from real life frustrations, problems, barriers, etc.

Another respondent underlines his norm-breaking character while saying "he does not care about what the others think." Another respondent evaluates his norm-breaking character in the following way: "He does not inhibit himself from saying or behaving, he does not follow the rules, he lives his life his own way."

One respondent indicates that "there is part of Recep İvedik in everybody. People cannot reveal this part due to societal restrains." As Recep İvedik challenges the established order, norms and prohibitions, some people laugh at it. This laugh reflects that they carry parts of Recep İvedik character in themselves, which want to challenge established order, norms and prohibitions. As Recep İvedik violates them, they feel they did it as well, which is a temporary liberating effect of carnival. One respondent's interpretation clearly reflects the temporary liberating effect of the film as carnival:

> *Society wants to be seen naked and wants to watch itself naked. I mean, society wants to be purified form societal constraints; society wants to be itself, wants to reveal itself with all its shortcomings (Focus group 4, female student 4).*

Third, Recep İvedik 5 film possesses carnival's other certain trait such as turning established order (the suspension of all hierarchical rank, privileges) upside down. One respondent's evaluation of the film confirms this point:

> *The main thing that I see in all Recep İvedik series is the following: It is supposed that someone from folks (general people) must not behave rudely toward someone whose status is higher such as school principal, CEO. We are supposed to be respectful to these who have higher statuses. The film breaks these kinds of perception… I cannot behave disrespectful toward you, I cannot go against you, I cannot slap on your face as a teach-*

er in real life. But, Recep İvedik satirizes the relationship between people in terms of lower and higher statuses. He behaves disrespectfully to those who are from higher status or so-called elites. It cannot happen in real life (Focus group 2, Female student 5).

Some of our respondents also indicated that while watching the movie they see the conflicts between educated and uneducated segments of the society. They indicated that Recep İvedik represents the uneducated segments of the society. They argued that when Recep İvedik uses power over the educated people and behaves disrespectfully and humiliates them, the uneducated segments of the society get relieved. He demonstrates that he can overcome all the problems. He can do things better than educated and so-called qualified people. The audiences see him as someone similar to themselves and he is loved. These interpretations clearly reflect the temporary liberating effect of the film as carnival.

In summary, every time watching the Recep İvedik 5 film, most people in the audiences find themselves in a carnival cortege, they feel the spirit of carnival, and that is why most of them laugh. Thus, the film in general has a main function: As Bakhtin points out, it creates a second life, by creating a second life which is the opposite of the established social order, and it temporally liberates people from current truth and established social order, which the carnival creates the exact same effect.

Many respondents observed that a lot of people in the audience were laughing when watching the film, thus, they concluded that they must have found something that is humorous. As indicated before, for Bakhtin, carnival refers to feasts of people. He defines carnival as the people's second life that renders an "escape from the usual official way of life" and is "organized on the basis of laughter" (Bakhtin, 1984: 8). Consequently, we can also claim that Recep İvedik 5 film as representing the main feature of carnival seems to be organized on the basis of laugher as well in a Bakhtinian sense.

He defines the main characteristics of carnival laughter in three ways: First, it is "the laughter of all the people" rather than the laugher of "an individual reaction to some isolated 'comic' event." Second, it is universal, that is it is directed everyone including carnival's participants. Third, carnival laughter is ambivalent, which means it is simultaneously festive and mocking, deriding (Bakhtin, 1984: 11).

Based on the focus group conversations, Recep İvedik 5 film contains the essence of

carnival humor as well. While many audiences, especially male ones, were laughing Recep İvedik character, they were also laughing themselves at the same time because they see some of the parts of themselves in Recep İvedik character. Recep İvedik character reveals their Recep İvedik parts explicitly. According to Bakhtin, in carnival humor, humor is egalitarian that seeks to unite everyone on the same earth, bodily and social plane (Bakhtin, 1984: 12). Thus, audiences laugh not just at the subject of the joke but at themselves as well.

Bakhtin worried that badly humor had become "nothing but senseless abuse…Laughter …cut down to cold humor, irony, sarcasm" (Bakhtin, 1984: 28, 38). Some of our respondents pointed out these aspects of the jokes in the film. They found badly humors and sexual-message related humors as abusive. A few of them also indicated that Recep İvedik films should be banned.

In summary, based on the examination of Recep İvedik 5 film as carnival, it is possible to conclude that it possesses some main characteristics of grotesque realism, which will be elaborated upon in the following section.

Recep İvedik's Body as Grotesque Body

It is possible to argue that Recep İvedik film possesses the main characteristics of grotesque realism because Recep İvedik 5 film represents a version of grotesque body, which consists of both the material bodily principle and the collective ancestral body of all people.

When Bakhtin discusses the term of carnival, grotesque reality is one of the other concepts that he underlines in his book of "Rabelais and His World." He defines the main principle of grotesque realism in the following way:

> *The essential principle of grotesque realism is degradation, that is, the lowering of all that is high, spiritual, ideal, abstract; it is a transfer to the material level, to the sphere of earth and body in their indissoluble unity (Bakhtin, 1984: 19-20).*

Bakhtin continues to define grotesque realism:

> *Degrade, bring down to earth, turn their subject into flesh. This is the peculiar trait of this genre which differentiates it from all the forms of medieval high art and litera-*

> *ture. The people's laughter which characterized all the forms of grotesque realism from immemorial times was linked with the bodily lower stratum. Laughter degrades and materializes (Bakhtin, 1984: 20).*

According to Bakhtin, in Rabelais work, the material bodily principle refers to the "images of human body with its food, drink, defecation, and sexual life…Images of the body are offered, moreover, in an extremely exaggerated form" (Bakhtin, 1984:18).

While our respondents evaluated the body of Recep İvedik based on its physical appearance, they described it as hairy, fat, big-belly, very filthy, coarse-textured, thick and adjacent eyebrow, disgusting hair, big body and they added that the physical images of his body are presented in an extremely exaggerated form. Thus, Recep İvedik's body reflects the main features of grotesque body. One of our respondents underlines the exaggerated presentation of his body in the following way: "we do not see the body of Recep İvedik in real life because society views it shameful. Since our society finds it shameful, people feel they have to suppress…"

Our respondents also evaluated his body behaviors and speeches, and they reached the conclusion that they are presented in an extremely exaggerated form. Some respondents' evaluation summarizes the emerged theme in the focus group conversations in the following way: "his body and behaviors are inhuman and not normal. Even his voice's tone, behaviors are rude, he is a macho. Cursing is absurd. There is no such a man in our society." "I do think that there are such men who burp and fart in public, wearing white socks." Another respondent evaluated his style of speech as "including argot and abusive words, rude, even his pronunciation is rude." Another respondent indicated that "Recep İvedik represents a man who expresses animal-like aspects of people." Another respondent pointed out that "Recep İvedik confirmed that men like to eat meat, even after midnight."

Another respondent underlines his norm-breaking style of speech and behaviors by giving reference to social status and different occasions in the following way:

> *His style of speech is the same in every occasions…He is treating his customers (i.e. referring to a previous Recep İvedik film series) in the same way as he treats his family members…It is not nice. He is not adjusting his behaviors according to the situations and social status of people…It is disturbing (Focus group 4, female student 2).*

Another respondent also refers to social status and different occasions while evaluating his style of speech as well as points out the impact of his style of speech on society.

> *His style of speech is the same while talking to a grocer, his girlfriend, a children, his family. While talking, he can spit; while eating, he can talk with open mouth; excuse me, he can burp. It is irrelevant and unnecessary. These behaviors are not laughable; on the contrary, they are blameworthy. While talking to children, he misaddresses… different style of conversation needs to be carried out in relation to statuses of people… His style of speech has been spread around like virus. These who have seen him began to talk like him. They imitate Recep İvedik. Why? It is attractive to think that I do imitate Recep İvedik. It is not me (Focus group 4, female student 3).*

Bakhtin defines "the images of the material bodily principle in the work of Rabelais" as the heritage of "the culture of folk humor," which is part of folk culture. He called it "conditionally the concept of grotesque realism" (Bakhtin, 1984:18). In the film, the audiences see lots of material bodily principle grotesque body-like images (a body that enjoys bodily acts and desires) including eating, drinking, sleeping, snoring, farting, sneezing, kissing, nursing, laziness, excreting, hugging, copulating, sexual desires in an extremely exaggerated form. Bakhtin indicates that in grotesque realism, the material bodily principle is presented "in its-popular festive and utopian aspects" as an "indivisible whole including cosmic, social and bodily elements and the presented whole is cheerful, celebratory and gracious" (1984:19). This explanation brings us to the grotesque body's collective ancestral bodily of all the people aspect. Bakhtin continues to declare that in grotesque realism, the bodily element is viewed as positive rather than negative, viewed as not separate "from the other spheres of life, but as something universal, representing all the people" (1984:19). One of our respondents' following evaluation reveals Bakhtin's ideas.

> *Act of farting is part of human nature. In our society, reflecting these is found shameful. Farting is everybody's needs but in our culture, it is shameful. Thus, we laugh at someone who farts…He easily expresses one's natural feelings and needs (Focus group 4, female student, 2).*

One respondent indicated that she liked the aspect of the movie that reveals the animal-like parts of people that the character reflects instincts, which is rare in other movies. Many of the respondents indicated that while growing up we learn to hide this animal-

like part of ourselves. They confirmed that Recep İvedik character reminds us that we as human beings have this aspect.

Bakhtin describes the grotesque body as "not separated from the rest of the world." Rather, he views it as a body that has interconnections and exchanges with the social and natural environment. In other words, grotesque body connects a body with other bodies and with the world through "the open mouth, the genital organs, the breasts, the phallus, the potbelly, the nose… The body discloses its essence as a principle of growth which exceeds its own limits only in copulation, pregnancy, childbirth, the throes of death, eating, drinking, or defecation" (Bakhtin, 1984: 26).

Thus, the Recep İvedik film showed that his grotesque body (thus, every one's body in the audiences) interconnected with and exchanges with the social and natural environment through the scenes including death ceremony, life (lots of eating, drinking, defecation) and birth (male-female relations, sexually loaded language use, and etc.). As indicated, some respondents like the revelation of this reality, but some do not like it.

Some respondents found Recep İvedik 5 film as simple, low brow, using abusive and derogatory language such as fat-slangs, including argot words and derogatory scenes (such as fat women scene), brutish and below the belt jokes, banalizing the relationships, vulgarizing the relationship between women and men, downgrading the relationship between women and men, and reducing the relationship between women and men to boyfriend and girlfriend relationship. Our respondents' descriptions more or less overlap with the characteristics of the grotesque body.

According to Bakhtin, the grotesque notion of the body shapes the foundation of abuses, oaths, and curses. Grotesque body utilizes abusive language and other forms of degradation. Bakhtin argues that grotesque body emphasizes the body's "lower stratum" -the genitals, bowels, and other parts of the human body connected with food and sex- (Bakhtin, 1984: 27-28).

From grotesque realism's point of view, references to the lower stratum of the body and its substances, people celebrated their connections with each other and the world in the carnival. It seems that some of our respondents discovered this function of grotesque body in Recep İvedik film by saying that "he is from the folk," "he is natural," "he is

revealing the suppressed feelings concerning lower stratum in society."

In addition, there are some respondents who critiqued the movie and its audiences, thus, critiqued the carnival and its associated grotesque body as follows:

> *He uses abusive language and everyone around him is laughing. I found it very awkward… He says silly things. I could not have found anything that was laughable…He made many people laugh though (Focus group 4, female student 1).*
> *Everybody farts but it is not funny. It should not be laughed at since it is on the screen. I cannot think that [Recep İvedik] is one of us because everybody does not fart in front of people. Even if they do fart in public, they do it in silence…farting in public is not funny. People may have found it funny, that is why they watch Recep İvedik… (Focus group 4, female student 5).*

These critiques, of course, bring us to the Bakhtin's definition of classical body, which will be elaborated in the next section.

Classical Body

Bakhtin points out the fact that there is a historical shift in the perceptions of the body from "carnival body" to "classical body." Bakhtin views the classical body as finished product, isolated, alone, separated from social and natural environment.

> *The ever unfinished nature of the body was hidden, kept secret; conception, pregnancy, childbirth, death throes were almost never shown…The accent was placed on the completed, self-sufficient individuality of the given body (Bakhtin, 1984: 29).*

In the classical body,

> *such parts of the body as the genital organs, the buttocks, belly, nose and mouth cease to play the leading role. Moreover, instead of their original meaning they acquire an exclusiveness; in other words, they convey a merely individual meaning of the life of one single, limited body. The belly, nose, and mouth, are of course retained in the image and cannot be hidden, but in an individual, completed body they either fulfill purely expressive functions (this is true of the mouth only) or the functions of characterization and individualization. There is no symbolic, broad meaning whatever in the organs of this body. If they are not interpreted as a characterization and an expressive feature,*

> *they are referred to on the merely practical level in brief explanatory comments. Generally speaking, all that does not contain an element of characterization in the literary image is reduced to a simple bodily remark added to speech oration (Bakhtin, 1984: 321).*

In contrast to the grotesque body, in the classical body, most of body's orifices must be hidden from view. For example, food must be carefully introduced into mouth with a fork, and mouth must be quickly closed again. The nose must be blown into a napkin and the mucus must be supposed to be kept out of sight. Classical body does not belch, cough or sneeze on others, or eat with open mouth, sweat, cry, fart, or experience sexual desire, does not use argot words, abusive language etc.

> *In the modern image of the individual body, sexual life, eating, drinking, and defecation have radically changed their meaning: they have been transferred to the private and psychological level where their connotation becomes narrow and specific, torn away from the direct relation to the life of society and to the cosmic whole (Bakhtin, 1984: 321).*

It is not wrong to claim that while our respondents who did not like the movie, in fact do not like the grotesque realism. Our respondents who liked the movie in fact discovered the carnival and grotesque body aspects of the movie and thus, they seem to like grotesque realism.

One of our respondents says:

> *Excuse me, spitting and farting in the bathroom can be considered normal and not shameful, but if you do these acts in public, it is considered shameful. Even if you do these, you are supposed to say 'excuse me' (Focus group 4, female student 2).*

Another respondent continues:

> *Eating, farting, burping is the needs of our body…but if we do these acts in public, we say 'excuse me'…It is related to moral rules and values. It is a societal thing (Focus group 4, female student 3).*

This conversation brings us to the Norbert Elias's private and public distinction and etiquette-related ideas conceptualized in his book of "The Civilizing Process." While Elias scrutinizes the progresses of etiquette historically, he indicates that barriers began to develop between "internal" and "external", "private" and "public" spheres as well as

etiquette became more complicated and differentiated with the development of the notion of civilization after the sixteenth century. The first volume of the Civilizing Process identifies gradual changes in expectations of people's interpersonal conduct in European societies, as well as the way they approached their own emotions and bodily functions. Elias describes medieval society as a place where there was "a lesser degree of social control and constraint of instinctual life" (Elias, 1994: 159). Throughout the history, slowly and gradually, he argues the "the code of behaviour becomes stricter and the degree of consideration expected of others becomes greater," and "the social imperative not to offend others becomes more binding" (Elias, 1994: 64). Gradually, a particular kind of habitus or "second nature" developed, which is an 'automatic self-restraint, a habit that, within certain limits, also functions when a person is alone" (Elias, 1994: 113).

Referring to the example of sexual impulses, Elias wrote that they were:

> *slowly but progressively suppressed from the public life of society…. And this restraint, like all others, is enforced less and less by direct physical force. It is cultivated in the individual from an early age as habitual self-restraint by the structure of social life, by the pressure of social institutions in general, and by certain executive organs of society (above all, the family) in particular. Thereby the social commands and prohibitions become increasingly a part of the self, a strictly regulated superego (Elias, 1994: 154).*

Based on Elias explanations, in modern societies, while the carnival/grotesque body, which is associated with hair, bodily fluids and its behaviors (e.g., farting, burping, bodily smells, sexuality), is supposed to be imprisoned into "internal"/"private" sphere, the classical body, which is associated with mind, self-control and world-control, is supposed to be presented in the public sphere. When observing the body features and behaviors of the carnival/grotesque body in the public sphere, the modern individuals tend to interpret it as uncivilized, repellent and impudent.

Another respondent in the conversation replying in the following way:

> *You said they are shameful. Then, does the movie bring things that are considered shameful in front of us? If it does, then it is nakedness. This nakedness is disturbing, bad and repellent for some people and laughable for some other people. It is revealing who we are…[the whole body connecting with others and the world]… Some found*

> *this revelation as shameful, some find themselves according to me…For example, sexuality is considered as shameful in our society. If it is shameful, how do people get reproduced? If the film showing lots of shameful things, why do a lot of people watch it?...People get unwind/eased (Focus group 4, female student, 4).*

As the last quotation demonstrated, Recep İvedik typecasting is symbolizing grotesque body (physical body, bodily behaviors and curse language) presentations that abolish private-public duality. The disappearance of this duality lead some audience's liking while other's repulsion.

Conclusion

Our curiosity about the answer for the question of how we can explain the popularity of Recep İvedik 5 film resulted in conducting an exploratory study. Our qualitative research design is based on four focus group interviews conducted with 24 participants from the Sociology and Psychology undergraduate students at Abant İzzet Baysal University between March and May, 2017. The focus group interviews were conducted with the help of six semi-structured open-ended questions and some related probing questions. The data were interpreted through utilizing content analysis.

Our participants' various reactions, opinions and evaluations of the Recep İvedik 5 film directed us to Michail Bakhtin's carnival/grotesque body and classical body ideas conceptualized in his book of "Rabelais and His World", and Norbert Elias's private and public distinction and etiquette-related ideas conceptualized in his book of "The Civilizing Process." As we demonstrated in this paper, we think that Recep İvedik 5 film represents the fundamental features of carnival and grotesque body realism. Consequently, we argue that the film can be classified as the Turkish version of carnival/grotesque style of realism. Many respondents' interpretations of the film clearly reflect the temporary liberating effect of the film as carnival.

In Bakhtin's carnival/grotesque-classical body distinction, while the carnival/grotesque body represents the body that is controlled by passions, urges and animal-like traits, the classical body represents the body that is dominated by the mind as well as self-controlling and world-controlling. While Elias scrutinizes the progresses of etiquette historically, he indicates that barriers began to develop between "internal" and "external", "private" and

"public" spheres as well as etiquette became more complicated and differentiated with the development of the notion of civilization after the sixteenth century.

In modern societies, while the carnival/grotesque body, which is associated with hair, bodily fluids and its behaviors (e.g., farting, burping, bodily smells, sexuality), is supposed to be imprisoned into "internal"/"private" sphere, the classical body, which is associated with mind, self-control and world-control, is supposed to be presented in the public sphere. When observing the body features and behaviors of the carnival/grotesque body in the public sphere, the modern individuals tend to interpret it as uncivilized, repellent and impudent.

Based on these conceptual ideas, we also argued that in the Recep İvedik 5 film, Recep İvedik typecasting is symbolizing grotesque body (physical body, bodily behaviors and curse language) presentations that abolish private-public duality. The disappearance of this duality lead some audience's liking while other's repulsion. The general trend emerged in the data demonstrated that first, some respondents who critiqued the movie and its audiences also indirectly critiqued the carnival and its associated grotesque body. Second, it demonstrated that some respondents who liked the movie and its audiences also indirectly liked the carnival and its associated grotesque body aesthetic presentation.

Finally, this exploratory research also resulted in asking the following question for the future studies: Did the film makers of Recep İvedik utilize the Michail Bakhtin's carnival/grotesque body and classical body ideas conceptualized in his book of "Rabelais and His World", and Norbert Elias's private and public distinction and etiquette-related ideas conceptualized in his book of "The Civilizing Process"? Accordingly, it is believed that the future studies aiming to conduct interviews with the film makers in order to see whether there is a direct connection with these books in their inspiration will shed light on this issue as well.

References

Elias, Norbert. 1994 [1939], The Civilizing Process. Oxford: Blackwell Publishers.

Bakhtin 1984 [1964], Rabelais and His World. Bloomington IN: Indiana University.

Part V
Forensic Anthropology

22

ADLİ ANTROPOLOJİDE YÜZ ÖLÇÜMÜNÜN KULLANIMI

FACE MEASUREMENT IN FORENSIC ANTHROPOLOGY

Fikri Özdemir , Vahdet Özkoçak

Abstract

Forensic anthropology, human skeletal remains, physical characteristics of living people; is a branch of physical anthropology that examines the anatomical and anthropometric structure of the facial region, especially at first. Today, the increase in judicial cases, migration from rural to urban centres', migration from neighbouring countries due to the battles in our borders have led to differences in the anthropometric structure of the society. These differences vary according to sex, age, race, and region of residence. A lot of studies have been done on this subject in many parts of the world and our country by using various techniques, and many articles, articles by anthropologists, anatomists and plastic surgeons have been the topic At this point in time, these studies are not only of a certain age group, gender and limited areas; it should be done in people of different ages, both genders, living in different regions. These studies should be done with the technical equipment that will provide the fastest, reliable and lowest cost result. In the literature related to the face that will reveal the differences according to the sexes, age, race, and the region where they live, the measurements should be obtained from the previously determined points and updated with the ratios between them and the regression analysis. By the standard data obtained, a data bank can be created which will help to re-identify from the face that can be experienced in the future and to solve the judicial events fastest.

Keywords: Forensic Anthropology, Face Measurement, Physical Anthropology

Giriş:

Adli Tıp, son yıllarda Ülkemizde birçok bilim dalıyla birlikte çalışan ve önemini giderek artıran bir bilim dalı haline gelmiştir. Adli Tıpla birlikte çalışmalarını sürdüren, Adli antropoloji ise, iskelet ve yumuşak dokudan alınan ölçümler ve elde edilen oranlar-

la kimliklendirilme çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Adli Antropoloji, ölüm sonrası insan iskelet kalıntılarının, bulunan cesetlerin veya parçalarının cinsiyet, yaş, ırk, boy, köken ve ölüm sonrası değişimleri açısından tanımlanmasıyla ilgilenen Fiziki Antropolojinin bir dalıdır.

Adli Antropolojik çalışmalar travmaları ve bunların oluşumuna yol açan nedenleri ve aletleri de içeren bilgileri elde etmemizi sağlar. Tüm bunların yanı sıra Adli Antropoloji aynı zamanda patologlara ve araştırmacılara ölüm şeklinin ve sebebinin belirlenmesinde de yardımcı olur. Adli Antropoloji aynı zamanda doğal felaketler, uçak kazası ve savaşlarda ölenlerin tanımlanmalarında başvurulan çok önemli bir bilim dalı haline gelmiştir.

Buluntu bir erkeğe mi, yoksa bir kadına mı ait olduğu, Adli Antropoloji çalışmalarının en önemli çalışmalarından bir tanesidir. Bireyin cinsiyetinin doğru olarak tayin edilmesi, bulunan iskeletin veya vücut parçasının cinsiyeti farklı teknikler kullanılarak hem morfolojik hem de uzunluk olarak tayin edilebilmektedir.

Bireyin kaç yaşında olduğunun tahmin edilmesi de adli antropolojinin ilgi alnına girmektedir. Geliştirilen metotlar kullanılarak (bebek, çocuk ve erişkinler için ayrı ayrı olmak üzere) bireyin yaşı tahmin edilmektedir (Özkoçak ve Alkaya, 2017).

Hangi ırka aittir? İskelet ve yumuşak dokudan ırksal morfolojik özelliklerin tanımlanmasının güçlüğüne rağmen (günümüz toplumları oldukça karışmıştır), vücudun gösterdiği temel morfolojik özellikler ve metrik veriler değerlendirilerek bireyin ait olduğu ırk tespit edilebilmektedir. (http://www.adliantropoloji.com/ana-sayfa/new-page.html)

Hem ülkemizde hem dünyada yüz ve yüz bölgesinde bulunan yapılardan literatürde belirlenen noktalardan alınan ölçümler, bu 3 değişkene göre karşılaştırma yapılarak, farklı tekniklerle çalışmalar yayınlanmıştır (Özkoçak ve Alkaya 2017). Bizde bu çalışmamızda yüzün kimliklendirilmesinde, yaş, cinsiyet ve ırk tayininde bugüne kadar yapılmış çalışmalar, kullanılan teknikler ve en son gelinen noktayı ve bundan sonra neler yapılabileceğini araştırdık.

Bu çalışmalardan, Mommaerts MY (2010) 74 kadın, 31 erkeğin yüz resimleri üzerinden imaj programı sayesinde yapmış olduğu ölçümlerden elde ettiği sonuçlardan bazıları şunlardır. Kadın yüzleri, erkeklerden çok daha küçük bir klasik yüz endeksine sahip olarak değerlendirildiğinde, yüz yüksekliğinin hem erkek bireylerde hem de antik kadın

yüzlerinden daha az veya yüz genişliğinin daha büyük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

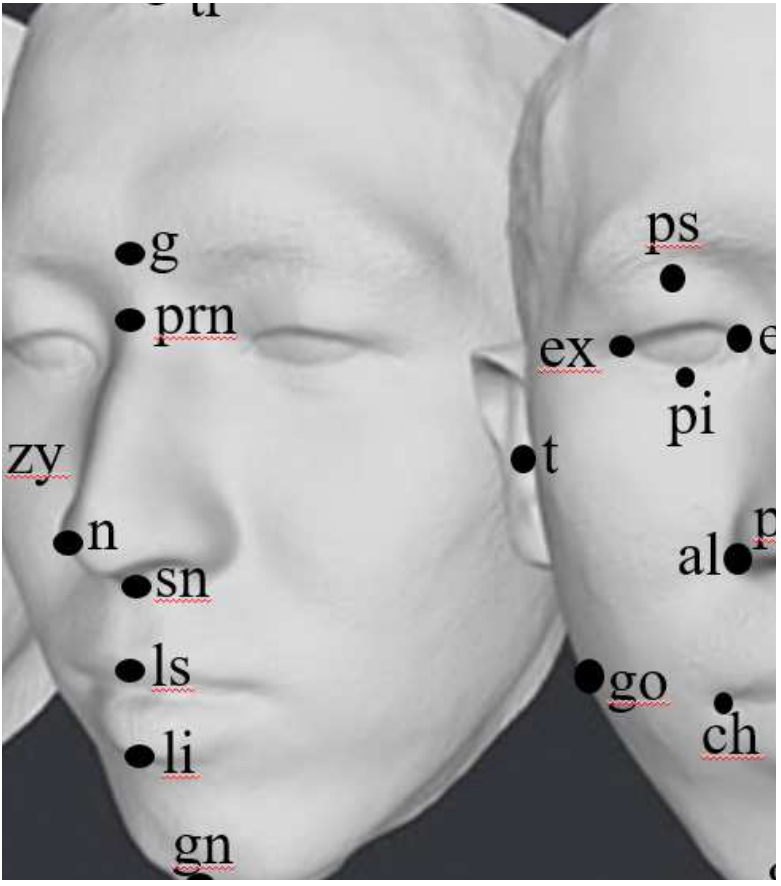
Jayaratne YS, (2014), erkek burnunun kadın burnundan daha büyük olduğunu, önden görünümde, kadın burnu daha ince bulunduğu ve burun genişliği / burun yüksekliği için daha küçük bir orana denk geldiğini göstermişlerdir. Dış yan görünümde, erkek burun ucunun açısının kadın burnuna göre daha dik olduğu görülmüş. Erkek burnun burun kökü, nazofrontal açı ve derin maksilofrontale bağlı olarak daha derin çıkmış. Alttan bakıldığında, kadınlarda burun ucu daha yüksek bir Baum oranı ve Simons oranı nedeniyle nispeten daha belirgin göründüğü gözlemlemişlerdir.

Uzun A, (2006) 108 sağlıklı Türk erkek bireyde direk antropometrik ölçüm metoduyla yapmış olduğu çalışmada, bireylerin burun tiplerini leptorin olduğunu belirtmiştir.. Çalışmadaki burun genişliğinin (al-al) ortalamasının Afro-Amerikan, Çin, Japon, Kanada-Kafkasya, Afrikalı, Afro-Kafkasya ve Afro-Hint burunlarına göre daha kısa olduğunu göstermişlerdir.

Arslan SG, (2008) 83 bayan 90 erkek sağlıklı Türk erkek bireyde direk antropometrik ölçüm metoduyla yapmış olduğu çalışmada, Mezoprosopik ve leptoprosopik grupların karşılaştırılmasında, yüz genişliklerinin mezoprosopik grupta daha yüksek olduğunu göstermiştir. Euryorospik ve leptoproskopik grupların karşılaştırmasında, europrosopik grupta yüz genişlikleri daha yüksek iken leptoprosopik grupta üst ve toplam yüz yüksekleri daha yüksek bulmuşlardır. Euryprosopik, mezoprosopik erkek gruplarla karşılaştırılmasında euryproskopik grupta yüz genişlikleri daha yüksek bulunmuştur.. Mezoprosopik ve leptoprosopik grupların karşılaştırılmasında, burun genişlikleri mezoprosopik grupta daha yüksekmiş. Euryaproskopik ve leptoproskopik karşılaştırılmasında, leptoprosopik grupta yüz genişlikleri, interkantal mesafeleri ve alın genişlikleri daha küçük olduğunu göstermişlerdir. Bu çalışma, erişkin Türk kadınlarının çoğunun euryproskopik yüz olduğunu, buna karşın leptoprosopik yüz tipinin, yetişkin erkeklerde en sık görüldüğünü ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda, yüz boyutları arasında mezoprosopik yüz tipine yönelik bir eğilim bulunmuştur. Buna ek olarak, her cinsiyet için yüz türleri arasında çok küçük farklar olduğu gözlenmiştir.

Sforza C, (2010) 4-73 yaş arası, 888 sağlıklı İtalyan bireyler üzerinde 3D scaner tarama yöntemiyle yapmış olduğu çalışmada, erkeklerin kadınlardan daha büyük burnu sahip olduğu gösterilmiştir. Burun boyutlarındaki cinsel dimorfizm, ölçüme bağlı olarak

farklı yaşlardan başlar gibi görünmektedir. Örneğin, burun köprüsü uzunluğu (n-prn), doğum sonrası yalnızca kızlara göre daha büyük olurken: doğumda ve yaşamın ilk aylarında, bebek erkek ve kızlarda benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Buna karşılık, philtrum boyu yeni doğan döneminde aynı yaştaki kızlara göre anlamlı olarak daha büyük olduğu yapılan çalışmada gösterilmiştir..

Şekil 1. Yüzde bulunan antropometrik ölçüm noktaları

Alharethy S, (2017), 76 erkek, 84 kadın bireylerden Bilgisayarlı Tomografiden (CT) yapmış olduğu çalışmada, Suudilerdeki burun kemiklerinin ölçümleri ve açıları incelendiğinde, bu ölçümler diğer etnik gruplardan farklılık gösterdiği sonucuna varmışlardır. Erkeklerin kadınlara kıyasla burun kemiklerinin daha uzun olduğunu hesaplamışlardır.

Zacharopoulos GV, (2016) literatüre kazandırdığı 78 erkek ve 74 kadın Yunan bireyleri arasında yapılan çalışmada, ortalama değerleri karşılaştırıldığında bazı önemli farklılıklar gözlenmiştir. Alın yüksekliği (tr-g) kadınlarda aşırı derecede daha küçükken, yüzdeki 7 dikey ölçümden 6›sında Yunanlı erkekler ve kadınlar arasında benzer değerler görülürken, sadece morfolojik yüz yüksekliği (n_gn) kadınlarda anlamlı olarak daha düşük bulmuşlardır. Yüzdeki 4 yatay ölçümden mandibular genişlik (go-go), maksiller yüzey arkı (t-sn-t) ve mandibular yüzey arkı (t-gn-t) (Şekil 1) tümünde kadınlarda anlamlı olarak daha düşük hesaplanmıştır. Rum erkeklerde gözler biraz daha geniş ve burun daha uzun, daha geniş ve eğilimli olmakla birlikte, cinsiyetler arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Ağız, Yunanlı erkeklerle kadınları kıyaslandığında; biraz daha geniş ve aşağıya yerleşik olduğunu göstermişlerdir. Yunan kadınlarında üst dudaklar biraz daha kalınken, alt dudaklar Yunan erkeklerinde daha kalın bulunmuştur. Bununla birlikte, istatistiksel olarak anlamlı farklar ne cinsiyetler arasındaki labio-oral bölgenin dikey ölçümlerinde ne de yatay ölçümlerinde bulamamışlardır. Kulaklar erkeklerde daha uzun ve eğilimli olmasına rağmen istatistiksel olarak bu farklılıklar önemsiz bulunmuştur.

Ozdemir F (2015) 59 bayan, 56 erkek Türk bireylerde direkt antropometrik ölçüm tekniği ile yaptığı çalışmada; Türk erkelerin toplam burun uzunluğunun Azerbaycan, Japon, İran, Yunan, Macar, İtalyan ve Portekiz erkeklerinkinden daha kısa olduğu, Rus, Hint, Singapurlu Çinliler, Vietnamlılar, Asya Thai, Bulgar, Çek, Hırvat, Alman, Leh, Slovak, Sloven, Afro Amerikan, Kuzey Amerikalı, Mısır, Angola, ve Zulu'lu erkeklerden daha uzun olduğu görülmüştür. Türk kadınlarının toplam burun uzunluğunun, Azerbaycan, Çin, Vietnam, Tayland, İran, Japon, Bulgar, Çek, Alman, Yunan, Macar, İtalyanca, Leh, Portekiz, Slovak, Sloven ve Mısır kadınlarından daha kısa iken, Hint, Rus, Hırvat, Afrika kökenli Amerikan, Angola, Zulu, Tonga ve kuzey Amerikalı bayanlardan daha uzun olduğunu belirtmişlerdir.

Mane DR, (2010) 29-35 yaş arası 59 bayan, 56 erkek Hintli bireylerde direkt antropometrik ölçüm tekniği ile yapılan bir diğer çalışmada, kadınların metrik değerlerinin

erkeklerden daha küçük olduğu görüşünü desteklerken, dikey ve yatay boyutlar erkeklerde kadınlardan daha büyük olduğu, glabella-pronasalale haricinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığını göstermişlerdir. Bu nedenle, Hint nüfus arasında yüzün üst ve alt üçte birinde kesin bir cinsel dimorfizm olduğunu ortaya koymuşlar, ancak yüzün orta üçte ikisi daha az cinsiyet farklılığı gözlendiğini belirtmişlerdir.

Othman SA, (2016) 54 erkek, 55 kadın bireyden 3D scaner yöntemiyle yapmış olduğu çalışmada, Malaylı erkekler ile kadınlar karşılaştırıldığında, kraniyofasiyal bölgenin neredeyse tüm parametrelerinde, interkantal genişlikler, üst ve alt vermilyon yükseklikleri, yüz profili ve nazolabial açılar ve burunun ağıza ve alt yüz yüksekliğinin toplam yüz yükseklik oranları istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulmuşlardır. Klinik olarak önemli farklılıklar açısından, göz bölgesindeki biyoküler genişlik Malaylı erkeklerde kadınlara kıyasla belirgin olarak daha geniş olduğu gösterilmiştir. Erkek burnunun daha uzun ve daha belirgin olduğu belirtilmiştir. Burun yüksekliği ve burun köprüsü uzunluğu sırasıyla klinik olarak daha büyük olduğu hesaplanmıştır. Yüz boylarındaki artış ve alt yüz yüksekliğiyle gösterilen Malaylı erkeklerin yüzlerinin daha uzun olduğu hesaplamışlardır. Orolabial bölgedeki dört değişken erkeklerde istatistiksel olarak anlamlı derecede daha büyük bulunmuş ancak farklar klinik olarak anlamlı gösterilmemiştir.

Açar Güdek M, (2015) 59 bayan, 56 erkek Türk bireylerinde direkt antropometrik ölçüm tekniği ile yaptığı çalışmada; interkantal genişlik, biyoküler genişlik ve göz fissür uzunlukları Türk erkeklerinde kadınlardan anlamlı derecede büyük, ancak göz fissür boyu cinsiyete göre farklı olmadığını hesaplamışlardır.

Uzun A, (2014) 59 bayan, 56 erkek Türk bireylerinde direkt antropometrik ölçüm tekniği ile yaptığı çalışmada, çoğunlukla dar burun olan genç Türk erkek ve dişilerde, nazofrontal açı, burun ucu açısı ve eğim açısının ortalama değerleri arasındaki istatistiksel olarak anlamlı farklar göstermişlerdir.

Tartışma

Literatür taraması sonucu elde ettiğimiz araştırmalarda, direkt ve indirekt antropometrik ölçüm yöntemlerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu yöntemlerden direkt antropometrik ölçüm metodu Frankfurt Horizontal düzleminde bulunan bireylerin aynı araştırmacı tarafından, standardize edilmiş antropometrik ölçüm aletleriyle birden fazla ölçüm alınarak, ortalamasının bulunmasıyla yapılmaktadır (Şekiil 2). İndirekt yöntemlerde ise Fotografik , 3D scaner, ve CT yada röntgen filmlerinden alınan görüntüler üzerinden

ölçümler alınarak yapıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 3). Bu tekniklerin her birinin kendi içinde avantaj ve dez avantajları bulunmaktadır.

Direk antropometik ölçüm metodunda, araştırmacılar ölçümleri kişi üzerinden direk olarak aletler aldıkları için, istenmeyen yaralanmalar olabilmekte, bir kişi için geçen süre daha uzun sürmektedir. İndirekt yönteme göre avantajı ise; dijital ortamda çekim esnasında olabilecek ölçüm hatalarının önüne geçilmiş olması, maliyetin daha düşük olması, aletlere araştırmacıların daha kolay ulaşabilmesidir.

İndirekt yöntemler, çeşitlilik göstermekle birlikte en büyük avantajı, ölçüm yapan kişilerin zamanının çok alınmaması, eksik kalan veya eklenmek istenen ölçümler için tekrar o kişi rahatsız edilmeden dijital ortamdan tekrarlanabilmesidir. En büyük dez avantajı iki boyutlu görüntülerde uygun mercek ve mesafe ayarlanmadığı takdirde, ölçümlerde hataların oluşabilmesidir. CT gibi hastaya radyasyon veren bir aletle yapılan ölçümlerde kişiye gereksiz radyasyona maruz bırakılmasıdır.

*Şekil 2. Direkt ölçüm metoduyla yüz ölçümü (*http://belgelerlegercektarih.com/2012/09/17/64-000-kisinin-kafatasini-olctuler/*)*

Şekil 3.İnirekt ölçüm metoduyla yüz ölçümü (https://www.3dsystems.com/shop/sense/techspecs)

Irklar arasındaki farklılıkların yapıldığı çalışma sınırlı kalmaktadır. Günümüzde ulaşımın artması, göç dalgaları, eğitim ve turizm amaçlı seyahatler, nüfusların homojen olmadığını, farklı ırkların göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermiştir. Burun tiplerin ve yüz tiplerinde ırklara bağlı farklılıkların bulunduğu gözlemlenmektedir.

Yapılan çalışmalarda elde edilen ölçümler o coğrafyada yaşayan nüfus hakkında değerli bilgeler elde edilmesine katkıda bulunmuştur (Tedeschi-Oliveira SV, 2016). Bu ölçümlerden yüz, burun vs. tiplendirmeler yapılmış, yüz ve burun tipleri cinsiyet, yaş ve ırka göre farklılık gösterip göstermediği tespit edilmiştir (Uzun A, 2014).

Özellikle son yıllarda artan terör olayları ve kriminalistik vakalarda Adli Bilimciler tarafından en çok kullanılan insan vücut bölgesi yüz olmuştur. CCTV kameralardan elde dilen görüntüler ve fotografik verilerden elde edilen görseller sıklıkla kullanılmaktadır. Son yıllarda ülkemizde de artan ve dünyada uzun zamandır kullanılan yüz bölgesinden elde edilen veriler veri bankalarında saklanmaktadır. Ülkemizde de özellikle son yıllarda pasaport, nüfus cüzdanı, ehliyet ve diğer kurumlar için yapılan başvurularda saklanan

veriler önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemiz ve dünyada yapılan çalışmaların önümüzdeki yıllarda farklı yöntem ve yeni tekniklerle daha önemli bir yere sahip olacağını düşünüyoruz (Özkoçak ve Alkaya, 2017).

Sonuç

Yapılan çalışmalar nüfusa göre tabakalı örneklem alınarak, toplumun özelliklerini yansıtan kişiler çalışmaya dahil edilerek güncellenmesi gerekmektedir. Farklı yaş, cinsiyet ve bölgelerden en kısa sürede en doğru sonucu verecek teknik kullanarak yapılmalıdır. Elde edilen ölçümlerden hesaplatılan oranlar, tipler bu 3 değişken göz önüne alınarak karşılaştırılması sonucu pek çok istatistiksel açıdan farklılıklar bulunacaktır. Bu farklılıklar regresyon analizleri sayesinde bir veri bankası oluşturulduğu takdirde, herhangi bir vücut parçası bulunduğunda, yaş, cinsiyet ırk ve hangi bölgede yaşadığı konusunda kısa sürede bilgi sahibi olunabilir. Olay sonrası görgü tanıklarından elde edilen ifadelerde, akılda en fazla kalan vücut bölgesi olan yüz ve bunun merkezinde bulan burun ve göz ile ilgili tanıkların verdiği ifadelerde elde edilen robot çizimlerden, ortaya konuşlan oranlar sayesinden kısa sürede tespit yapmak mümkündür. Tanımamak için yapılan cerrahi operasyonlar, toplumun genelinin sahip olduğu oranlarla uyum göstermeyecektir. Kameralardan elde edilen görüntüler çeşitli yazılım programları sayesinde, kendisini gizlemesinin önüne geçmiş olacaktır.

Kaynaklar

Açar Güidek M, Uzun A (2015). Anthropometric measurements of the orbital contour and canthal distance in young Tuskish. Janatomical society of India, 64 1-6.

Alharethy S, Al-Quniabut I, Jang YJ. (2017) Anthropometry of Arabian nose using computed tomography scanning. Ann Saudi Med. 37(2):144-147.

Arslan SG, Genç C, Odabaş B, Kama JD. (2008) Comparison of facial proportions and anthropometric norms among Turkish young adults with different face types. Aesthetic Plast Surg. 32(2):234-42.

Dong Y, Zhao Y, Bai S, Wu G, Zhou L, Wang B. (2011) Three-dimensional anthropometric analysis of chinese faces and its application in evaluating facial deformity. J Oral Maxillofac Surg. 69(4):1195-206.

Jayaratne YS, Deutsch CK, Zwahlen RA. (2014) Nasal Morphology of the Chinese: Th-

ree-Dimensional Reference Values for Rhinoplasty. Otolaryngol Head Neck Surg. 150(6):956-61.

Mane DR, Kale AD, Bhai MB, Hallikerimath S. (2010) Anthropometric and anthroposcopic analysis of different shapes of faces in group of Indian population: a pilot study. J Forensic Leg Med. 17(8):421-5.

Mommaerts MY, Moerenhout BA. (2011) Ideal proportions in full face front view, contemporary versus antique. J Craniomaxillofac Surg. Mar;39(2):107-10.

Othman SA, Majawit LP, Wan Hassan WN, Wey MC, Mohd Razi R. (2016) Anthropometric Study of Three-Dimensional Facial Morphology in Malay Adults. PLoS One. 5;11(10):e0164180.

Özdemir F, Uzun A. (2015) Anthropometric analysis of the nose in young Turkish men and women. J Craniomaxillofac Surg. 43(7):1244-7.

Özkoçak, V., Alkaya A., (2017), Geometrik Morfometride İstatistiksel Yaklaşımlar, Gazi Kitabevi, Basım sayısı:1, ISBN:978-605- 344-516- 6, Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 3527664).

Sforza C, Grandi G, Menezes MD, Tartaglia M, Ferrario VF. (2010) Age- and sex-related changes in the normal human external nose. Forensic Science International 204; 205.e1–205.e9.

Tedeschi-Oliveira SV, Beaini TL, Melani RFH. (2016) Forensic facial reconstruction: Nasal projection in Brazilian adults. Forensic Sci Int. 266:123-129

Uzun A, Akbas H, Bilgic S, Emirzeoglu M, Bostancı O, Sahin B, Bek Y, The average values of the nasal anthropometric measurements in 108 young Turkish males. Auris Nasus Larynx 33 (2006) 31–35

Uzun A, Ozdemir F. (2014) Morphometric analysis of nasal shapes and angles in young adults. Braz J Otorhinolaryngol. 80(5):397-402.

Zacharopoulos GV, Manios A, Kau CH, Velagrakis G, Tzanakakis GN, de Bree E. (2016) Anthropometric Analysis of the Face. J Craniofac Surg. 27(1):e71-5.

https://www.veteknoloji.net/haber/3-boyutlu-yuz-tarama-aparati-tanitildi-85314.html

23

TÜRKİYE'DE CEZA ADALETİ ALANINDA DEĞİŞİMİ İZLEMENİN BİR ARACI OLARAK CEZA POPULİZMİ

PENAL POPULISM AS A TOOL FOR MONITORING CHANGES IN CRIMINAL JUSTICE IN TURKEY

Metin Türkmen

Abstract

The concept of penal populism can be used as an analytical tool to monitor the recent changes in criminal justice and criminal policies in Turkey. This concept expresses in the most general sense that the stance and sensitivity that the public has exhibited regarding the punishment of the criminals is used by policy makers for political purposes and benefits. In Turkey sample it is possible to reveal penal populism with some determinations through examples such as frequently changes of punishment laws, criminal justice area shaped by everyday politics, recent death penalty discussions and violent crimes too frequent in the media. Crime news in the media can be determinant factor on punishments, or on the one hand, death penalty discussions continuing and on the other hand many times during the history of the republic there were many amnesty. Punishments are constantly subject to pressure from society, which is reflected in policy makers in this area but the real question is the demands, expectations and sensitivities of society to the punishments, how being used by politicians. In this study, which is based on penal populism, first point of view is to make a different dimension of the relationship between punishments and society on the Turkish case. In order to fulfill this purpose, a historical comparative method has been adopted. The study here on the one hand is from political sociology and on the other hand sociology of crime and sociology of punishment. It is argued that the main factors that is shaping criminal justice and determining criminal policies can be determined by the penal populism in Turkey. In order to support this claim, firstly the theoretical developments related to penal populism and the reflections of this concept on the developed western democracies will be discussed, and after that will follow by the evidence on criminal justice and criminal policies in Turkey about penal populism.

Keywords: Penal Populism, criminal justice, criminal policy, death penalty discussions, violent crimes.

Giriş

Popülizm kavramının daha çok siyaset sosyolojisinin ilgi alanına girdiği düşünülebilir fakat son yıllarda bu kavramın dünyadaki bu yöndeki gelişmelere paralel olarak farklı alanlarda da tartışmaya açıldığı görülmektedir. Tartışmaya açılan alanlardan birisi de ceza adalet sistemi üzerinedir. Ceza politikalarının belirlenmesi, uygulanması ve bu alandaki değişikliklerin gerçekleştirilmesi ile ilgili toplumsal dinamiklerin anlaşılması, akademik tartışmalarda popülizm ile ceza alanını birbirine yaklaştırmaktadır. Popülizm ile ilgili açıklamaların neredeyse tümünde bu kavramın karmaşıklığı belirtilmekte ve çoğunlukla bu karmaşıklığı aşmak için ise küresel bir durum yerine yerel durumlar üzerinden yola çıkılmaktadır. Bu şekilde popülizm açıklamalarında kullanılan deliller, çeşitli ülkelerin yerel siyasi yapısından kaynaklanmaktadır. Fakat yine de burada popülizme genel bir tanım girişiminde bulunularak, bu kavramın özelinde ceza popülizmi kavramına geçiş yapılmıştır. Ceza popülizmi kavramıyla ceza adalet alanı ilişkisi deşifre edilmiş ve bu bağlamda Türkiye'de bu kapsamda ortaya çıkan sorunlarla ilgili kanıtlar aranmıştır. Genel anlamda sosyoloji alanında sayılabilecek bu çalışma, disiplinler arası nitelikte siyaset sosyolojisi, ceza sosyolojisi, kriminoloji ve ceza adaleti alanlarını da ilgilendirmekte ve bu alanda dünyadaki güncel tartışmaların Türkiye'ye aktarılması amacını da taşımaktadır. Çalışmada özellikle bu alandaki literatür de bu alana ilgi duyan okuyucuların faydalanması amacıyla sunulmaya çalışılmıştır.

Sosyolojik Yönleriyle Populizm ve Ceza Populizmini Anlamak

Popülizm kavramının kökeni halk anlamına gelen Latince populus kelimesinden gelmektedir. Etimolojik kökeni 1870 – 1890 döneminde ABD'deki Grangers ve Greenbackers adlı çiftçi hareketine uzanır. 1892'de ABD'de Demokratlara ve Cumhuriyetçilere karşı Halk Partisi adıyla yeni bir parti kurma çabası içerisinde olan aktivistlerin bulduğu bir kavramdır (Toprak, 2013: 32). Siyasal anlamda bu kavram halkın içgüdüleri ve arzularının siyasal eylemin en önde gelen meşru kılavuzu olduğunu ifade eder. Popülist olarak ifade edilen kişiler elitlere karşı sıradan insanları destekledikleri iddiasıyla karakterize edilirler (Heywood, 2012: 232-233). Popülizm neredeyse tüm kaynaklarda tanımlanması zor olarak görülen bir kavramdır (Canovan, 1999). Popülizm, zor ve kaygan bir kavramdır. Onu daha elle tutulur kılabilecek niteliklerden yoksundur. İçine, onu değişken kılan özellikler yerleşmiştir. Bu nedenlerle, popülizmin bir fikir ya da siyasal

hareket olarak, evrensel ve kapsamlı bir tanımını bir yana bırakalım, genelleştirilmiş bir anlatımını kurgulamak dahi son derece güçtür (Taggart, 2004: 2). Popülizm çoğunlukla liderlerin ve partilerin kitleleri harekete geçirmek için kullandıkları bir siyaset tarzı olarak ifade edilebilir. Bu yaklaşım medyanın yanı sıra siyasi iletişim çalışmalarında da yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışta popülizm, medya ilgisini ve halk desteğini maksimize etmeyi amaçlayan profesyonel olmayan politik davranışlar olarak görülebilir. Popülist aktörler kendilerini sadece yeni ve farklı olarak değil aynı zamanda seçkinlere karşı ve halkla ayakta duran cesur liderler olarak sunarlar (Mudde ve Kaltwasser, 2017: 4). Bir hareket, ideoloji ya da söylem az çok popülist olabilecektir. Hiçbir siyasi hareket tamamen popülizmden muaf tutulamaz, popülizmin derecesi siyasi alternatifleri birbirinden ayıran uçurumun derinliğine bağlıdır (Laclau, 2005: 47). Genel anlamda popülist tavır seçkin karşıtı olarak seçkinlere dair eleştirel bir tutum içerisindedir. Bunun yanında popülistler, çoğulculuk karşıtı olarak sadece kendilerinin halkı temsil ettiğini düşünürler. Popülistler siyasi rakiplerini ahlaksız ve yozlaşmış elitler olarak tasvir ederler, iktidara sahip iken ise hiçbir muhalefet onların gözünde meşru değildir. Popülistler için her zaman işe yarayan denklem, geri kalan herkesin ahlaki olmadığı ve halkın sahici bir parçası olmadığı iddiasıyla reddedilmesidir. Bu duruma karşılık demokrasi çoğulculuğu gerektirmektedir. Popülizmin bu şekilde ayrımcı bir tavır içerisinde olması demokrasi için bir tehlike olarak görülebilir. Popülist iktidarların üç özelliği vardır; devlet aygıtını gasp ederler, yolsuzluk ve kayırmacılık yaparlar ve sivil toplumun bastırılması için sistemli bir çaba gösterirler. Pek çok otoriter yönetici benzer şeyler yapmaktadır. Popülistlerin farkı kendi iradelerini halkın gerçek temsilcisi olduklarını söyleyerek meşrulaştırmalarıdır. Popülistler kendi işlerine yarayan yasal sınırlar koyma konusunda isteklidirler (Müller, 2017: 13-19). Popülizmin temel iddiası ahlakileştirilmiş bir çoğulculuk karşıtlığıdır. Bir siyasal aktör ya da hareketin popülist olması için, halkın bir bölümünün halk olduğunu iddia etmesi; sadece kendisinin bu halk ile esaslı bir biçimde özdeşleştiği veya sadece kendisinin bu gerçek ve doğru halkı temsil ettiğini ileri sürmesi gerekir. Sıradan halkın çıkarları için mücadele etmek popülizm değildir. Fakat sadece insanların bir kısmının hakiki halkı temsil ettiğini söylemek popülizmdir (Müller, 2017: 37-39). Popülistler kendi iktidarlarını meşrulaştırdığı için bir durumu kriz olarak adlandırmaya ve varoluşsal bir tehdit gibi göstermeye heveslidirler. Kriz bir performans olabilir ve siyaset sürekli kuşatma altındaymış gibi sunulabilir. Popülistler sürekli baskı üretimini halka yakınlığın estetiğiyle birleştirirler. Popülizm ilericilerin, gericilerin demokratların, mutlakiyetçilerin, solun ve sağın elinde bir araç olmuştur. Popülizmin koşullara uyabil-

mesinin nedeni yüreğinin boş oluşudur; popülizm bir kilit değer kümesine bağlılıktan yoksundur. Diğer ideolojiler eşitlik, özgürlük ve toplumsal adalet gibi bir dizi değere zımnen veya alenen bağlıyken, popülizmin bu tür bir çekirdeği bulunmaz. Bu durum, nasıl olup da bu kadar farklı siyasal konumlanışların popülizmi sahiplenebildiğini açıklar. Aynı zamanda popülizmin neden başka ideolojilere yamanmadığını açıklar. Popülizmin doğal konumu, kendi yüreğindeki boşluğu dolduran başka fikirlere iliştirilen bir sıfat olmaktır (Taggart, 2004: 5).

Her popülizm örneği, verili etkenlerden birinin popülizmin tanımlayıcı özelliği olarak vurgulanmasına yol açma eğilimindedir. Rus örneğine bakarken, popülizmin anahtarı olarak köylülüğü ve köylü yaşamının romantizme edilmesini görmek cazip gelir. Ancak 19. yüzyıl ABD popülizmine bakarken, dikkatin Rus köylüsüne romantik bakışla hiçbir ortaklığı bulunmayan bir kırsal radikalizme yoğunlaşması olasıdır. Güneye gidilirse, Latin Amerika popülizmi kırsal kesimin dışına çıkıp kentli emekçi sınıfların bir hareketine dönüşür. Kanada'daki popülizmse çiftçilere ve tarım işçilerine dayanmıştır. Avrupa'ya gelinirse, aşırı sağın yeni popülizmi kesinlikle kentli ve dışlayıcıdır. Yerkürenin etrafında ve tarihin içinde dolaşmak kendi başına bizi popülizmin özüne yaklaştırmaz (Taggart, 2004: 9). Örneklerin hiçbiri popülizmin tüm yönlerini aydınlatmaz. Bazıları buna oldukça yaklaşsa da, hiçbiri bunu tam olarak başaramaz. Deneysel bir olgu olarak popülizm, tarihsel ve güncel vakaların nahoş bir bileşimidir. Bu durum bazılarının popülizmin özünü bulma arayışından vazgeçmesine ve bunun yerine kavramı farklı tiplere bölmekle yetinmesine yol açmıştır. Taggart bu şekilde özgün popülist hareket, parti, fikir ve rejimleri inceleyerek popülizmin ideal bir tipini belirlemeye çalışmaktadır. Taggart çalışmasında popülizm tanımlarını birçok farklı yazar açısından görmeye çalışır sonrasında ABD, Rusya, Latin Amerika ve Kanada üzerinde popülizmi örneklendirmeye çalışır. Çalışmasında popülizmin karakteristik özelliklerini ortaya koyarken halk ve anayurt kavramlarından yola çıkar. Popülizmin en yaygın özelliği halkın yanında olduğunu savunmasıdır. Popülizmin seçkin karşıtlığı da bu konumdan kaynaklanmaktadır. Kimileri popülizmi halkı temsil eden bir hareket olarak tanımlar. Halk kavramının popülizmin istediği ölçüde esnek ve bükülgen bir kavram olması bu kavramı popülist denklemin önemli bir parçası haline getirir. Halk burada retorik aracıdır ve popülizmin ihtiyaç duyduğu şekillendirilebilir araç pozisyonundadır. Halk kavramının önemli bir özelliği onu oluşturan kişilerin sayısıdır. Terimin kullanımı halkın kalabalık ve çoğunlukta olduğunu ima eder. Halk kalabalık olduğundan onlar adına konuşan kişilere daha

fazla meşruiyet sağlarlar ve tamamen kazanıldığı takdirde, karşısına çıkacak her gücü alt edecek bir potansiyel kitle teşkil ederler. Popülizm halk kavramına çelişkileri olmayan, birleşik ve dayanışma içindeki bir bütünlük olarak yaklaşır. Retoriğin bir aracı olarak halka durmadan gönderme yapılmasının nedeni, bunun popülist tahayyüle derin kök salmış, üstünde erdemli ve birleşik bir nüfusun yaşadığı zımni bir anayurt anlayışından türemesidir. Anayurt geçmişe gönderme yapılarak ve anayurdun sınırları çizilerek kurgulanır. Anayurt ötekileştirilen grupların dışlanmasına meşruiyet sağlar. Kimin dâhil edildiği çok iyi bilinmese de popülistler kimlerin dışlandığını çok daha iyi bilirler. Popülistler belirli grupları gerçek halktan olmamaları düşüncesiyle dışlarlar. Anayurt cemaatin çekirdeğidir ve marjinal ya da uçta olanı dışlar. Popülistler bu şekilde kendilerini her şeyin merkezinde görürler. Anayurt kavramı popülizmin farklı görünümlerinin ortak yönlerini görülmesini sağlarken her bir tekil popülizm dinamiğinin de kendi özgün anayurt anlayışını oluşturmasına izin verir (Taggart, 2004: 115-124).

Popülizmi dile getiren ve tartışmaya açan ilk metinlerden birisi FrancoVenturi'nin 1952 yılında Populismo Russo başlığıyla yazdığı eser olarak görülebilir (Venturi, 1952). 1967 yılında Londra'da düzenlenen konferansın sonrasında Populism: Its Meanings and National Characteristics (Ionescu ve Gellner, 1970) adlı eser ise küresel ölçekte popülist gelişmeleri kapsayan ilk eserlerden birisi olmuştur. 1980 yılında Khoros'un, Popülizm: Geçmişi, Bugünü ve Geleceği (Khoros, 1984), 1981 yılında Margaret Canovan (Canovan, Populism, 1981) sonrasında Kitching'in (Kitching, 1982) yazdığı eserler de bu alanda temel başvuru kaynaklarıdır (Toprak, 2013: 26-27).

Türkiye'ye baktığımızda Osmanlı döneminde popülizm, ilk başta Selanik'te ortam bulmuştur. Burada ittihatçılar halkı keşfetmişler Selanik'in kaybedilmesinden sonra ise popülist söylem İstanbul'da ortaya çıkmıştır. Halka Doğru, Türk Yurdu, Türk Sözü, Türk Duygusu, Büyük Duygu, Talebe Defteri dergileri popülist bir söylem içinde olmuşlardır. Popülizmi kendi gerçeğine uyarlayan ülkelerden belki ilki Türkiye'dir. Bunda Rusya ile Osmanlının aynı coğrafyayı paylaşması ve Rusya'da önemli bir Müslüman unsurun bulunması rol oynamıştır. Rusya tüm dünyada bugünkü anlamıyla popülizm hareketlerinin ilk ortaya çıktığı coğrafyadır. Halkçılık sonrasında Cumhuriyete geçişte temel ilke haline gelmiş ve 1937 değişikliğiyle anayasada yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye'de popülizmin esin kaynağının Rus popülizmi olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyetin fikir tabanı da halkçılık üzerine inşa edilmiştir (Toprak, 2013: 43-46). Türkiye

popülizmi değişik eksenlerde yaşamıştır. Çok partili döneme kadar popülizm ideolojik bir silah pozisyonundadır. Çok partili dönemde ise siyasal boyutu ön plana çıkmıştır. Türkiye'de popülizm son zamanlarda günlük dilde olumsuzluk içerse de ilk evrelerinde pozitif değerlerle yüklü olmuştur. İlk dönemde halkçılık milliyetçilikle birlikte bulunan bir çözüm yolu olmuştur. Tek parti döneminde bu şekilde ideolojik bir içerikle devam etmiştir. Çok partili döneme girilince ideolojik niteliği körelmiş, siyasal boyutu ön plana çıkmıştır. Kitleleri coşturucu bir siyaset yöntemine dönüşmüştür (Toprak, 2013: 424).

Popülizm sürekli olarak siyaset sosyolojisi etrafındaki tartışmaları yönlendirse de burada onun farklı bir boyutu olarak ceza adaleti ile ilişkisi sorgulamaya açılmıştır. Ceza ve ceza adalet alanına sürekli olarak normatif yapı üzerinden bakılmaktadır. Hukukçular, kriminologlar, adli bilimler alanındaki birçok akademisyen, cezayı tek boyutlu ve sınırlı bir bakış açısıyla normatif açıdan görmeye çalışmaktadır. Burada ceza popülizmi kavramı, toplumla cezalar arasındaki ilişkinin farklı bir boyutunun görülebilmesi ve popülizmin cezalar üzerinden görülebilmesi amaçlarıyla ortaya çıkartılmış sosyolojik yönü ağır basan bir kavram olarak ele alınmaktadır. Ceza Popülizmi modern toplumda ceza, iktidar yapılandırılmasında önemli bir değişiklik kaynağı olarak görülebilir. Cezanın amacı, adaleti sağlamak ve suçu azaltmak olduğu halde, iktidar, varlığını korumak ve oy oranını artırmak için cezalarla ilgili koşulları ve sürelerini, kamu algısını değiştirecek çeşitli sebepleri gözeterek değiştirebilmektedir (Garland, 2001: 13). Arjantin, Amerika, Güney Afrika, İngiltere, Fransa, Japonya ve Yeni Zelanda gibi dünyanın birçok tarafında ceza popülizmi tartışmaya açılmış durumdadır (Sozzo, 2016; Dzur ve Mirchandani, 2007; Super, 2016; Johnstone, 2000; Daems, 2007; Miyazawa, 2008; Pratt ve Clark, 2005). Popülist ceza politikaları çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bazı durumlarda, suçla ilgili toplumun kaygıları ve suçlulara yönelik kamuoyu tepkilerine karşı kasıtlı bir girişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir. Başka bir açıdan politika yapıcılar tarafından kamuoyunun gerçek doğasının yeterince incelenmeksizin kamuoyuna cevap verme arzusundan kaynaklanabilmektedir. Popülist baskılar, özellikle dünyada son yıllarda şahit olunan ceza politikalarındaki değişiklikleri tek başına açıklayamaz, ancak önemli bir rol oynamaktadır ve tüm dünyada az ya da çok bu alanda mevcut kuvvetlerden birisini teşkil etmektedir. İzlenen politikalar, etkileri konusunda pek fazla itina gösterilmeden oy kazanmaya dönük gerçekleşince ceza popülizmi ortaya çıkmaktadır. Ceza popülistleri izledikleri bir politikanın seçim avantajının cezai etkinlikten daha öncelikli olmasına izin vermektedirler. Kısacası, ceza popülizmi, suç oranlarını düşürmekten veya

adaleti teşvik etmekten ziyade oy kazanmak için ceza politikalarının belirlenmesi olarak ifade edilebilir (Roberts, Stalans, Indermaur, ve Hough, 2003: 3-5). Popülizmin kendisi gibi ceza popülizmi de niceliksel göstergelerden çok duygular ve sezgiler biçimini almaktadır, örneğin vatandaşlar arasındaki gündelik konuşmalarda suç ve düzensiz öfke ile ilgili endişeler ve bu endişeler etrafında dönen vatandaşların gündelik konuşmaları ve bu konudaki kaygılar özellikle popüler basın ve iletişim araçlarında ifade edilir. Dahası ceza popülizmi fikir birliği yerine bölünme ve muhalefet üzerinden beslendiği için bu şekilde sanki halkın ceza beklentileri ve ceza adalet makamlarının politikaları ve uygulamaları arasında büyük bir uçurum varmış gibi bir durum oluşur. Ceza popülizmi bu şekilde ceza adalet alanında ceza adaleti kuruluşunun değerlerinden çok kamu iradesini yansıtmasını sağlamanın bir yolu haline gelir (Pratt, 2007: 12-14).

Çalışmada ceza popülizmi kavramı Türkiye örneğinde eleştirel bakış açısı temelinde ele alınmaktadır. Burada mevcut toplumsal yapıya popülizm aracılığıyla ceza adaleti politikalarıyla müdahaleler söz konusudur. Bu alanda popülizm kendisini ilk bakışta gündelik ceza politikaları ve ceza adaleti alanında sık değişikliklerle göstermekte ve ceza adaleti alanının bu bağlamda şekillenmesi birçok toplumsal çatışma ve sorunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla sonraki aşamada ceza adalet alanı ile ilgili açıklamalar ve Türkiye örneğinde ortaya çıkan sorunlar ele alınmıştır.

Türkiye'de Ceza Adaleti ve Ceza Politikalarının Sorunları

Ceza çağdaş görüşte suç işleyen kişiye, çeşitli yapıcı amaçları gerçekleştirmesi için uygulanan ve esasında kişiyi bir takım yoksunluklara tabi kılan müeyyidedir. Cezanın amacı zarar vermiş bulunan fiil ve onun failine karşı bir çeşit sosyal tepkidir. Ceza hukuku, cezaların uygulanmasını gerektiren hukuki ihlallerin, sapmaların nelerden ibaret olduğunu bu hususta kuralları ve esasları gösteren hukuk dalıdır (Dönmezer ve Erman, 1987: 4-6). Modern ceza hukuku özgürlükçü yapıya kavuşmuştur. Bu ceza hukuku anlayışıyla insanın biyolojik ve uygar evrimi esas alınmış, özgürlük ve eşitlik yaşamda yaygınlaştırılmış, bireysel amaçla toplumsal amaç arasındaki özgürlük dengesini sağlama çabası gelişmiştir (Selçuk, 2002: 111). Ceza adalet sistemi, bir suçun işlenmesiyle başlayan, araştırma, soruşturma, itham, yargılama, infaz ve infaz sonrası tedbirlere ilişkin süreçleri kapsayan, temel olarak kolluk, savcılık, mahkeme, denetimli serbestlik ve infaz kurumlarının rol aldığı bir sistem olarak tanımlanabilir. Ceza adaleti özgürlük ve sorumluluk

öğretimine, insan onuruna saygıya dayanan, hastayı suçlama yerine, suçludaki insana ulaşma mantığını benimseyen adalettir (Selçuk, 2002: 109). Ceza adaletinin ilk amacı, suçu, suç korkusunu ve onların sosyal ve ekonomik maliyetini azaltmaktır. İkinci amacı ise suçlu insanı tümüyle yıkmak değil, ondaki suçluyu cezalandırmak ama aynı kişideki insanı kazanmaktır (Yücel, 2011: 55). Ceza adaleti, hem bilim hem de sanat olan ceza politikasının sosyal yansımasıdır. Toplumsal yararlılık üzerine kurulmuştur. Ceza adaletinin insancı kılınması, boş bir kavram, duygusal bir uğraşı değildir. Bir ceza felsefesi olarak toplumsal nitelik taşır. Suçluyu insan olarak görür, eşya olarak değil. Çağın bir gerçeği olarak ceza adaleti insan gerçeğinden hareket eden ve insan gerçeğini yansıtan çok yönlü bir denklem, bir sanattır (Selçuk, 2009: 93-95).

Ceza siyaseti ise, suça ilişkin kanunların yapılmasını, bu kanunların uygulanması ve infazını, suça karşı toplumsal tepkilerin değerlendirilmesini, suç kontrolünü ve önlenmesini, suçlara ve mağdurlara yardım yollarını ve vasıtalarını kapsamaktadır. Çağdaş ceza siyasetinde öncelikler; suç işlemenin önlenmesi, cezaya en son çare olarak başvurulması, tutuklamaya gerekmedikçe başvurulmaması, adli para cezası ve hapis cezasına seçenek yaptırımlara daha fazla yer verilmesi, özellikle tehlikeli suçlular hakkında sosyal araştırma raporları düzenlenmesi, infaz sonrası koruma açısından gözetim ve yardım hizmetlerinin sunulması ve mağdurlara yönelik düzenlemelere işlevsellik kazandırılması olarak sıralanabilir (Yücel, 2011: 21-22). Ceza adalet politikası suç politikası, önleme politikası, ceza politikası, infaz politikası ve mağdur politikasının bir bütün olarak ele alındığı bir çatı politika olarak da ele alınabilir (Yavuz, 2017).

Ceza adaletinin bir bilimsel disiplin haline gelmesi 1970 ve 1980'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde bu konuya gösterilen yoğun ilgiye dayanmaktadır. Ceza adaleti kriminolojiden bağımsızlığını ilan etmiş ve ceza adaleti hukukçular ağırlıklı olmak üzere değişik disiplinlerden akademisyenlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Ceza adaleti bir suçun soruşturulması, kovuşturulması ve cezaların infazı ile ilgili süreç ve kurumlardan oluşan bir yapıdır. Avrupa ve Amerika'da ceza adaleti bir ders olarak okutulmakta ve bu alanda ders kitapları basılmaktadır (Smart, 2006; Hoffman, 2000; Maxfield ve Babbie, 2009; Marsh, 2004). Kriminoloji ve penoloji suçun nedenleri ile daha çok ilgilenirken ceza adaleti fazla ilgilenmemektedir. Ceza adaleti daha çok işlenen suçun soruşturulması, kovuşturulması ve cezanın infazıyla ilgilenir. Bu şekilde suç ve ceza olgularına kurumsal ve yapısal açıdan yaklaşmak söz konusudur. Ceza adaletine içerisinde farklı

süreç ve uygulamaların olduğu bir sistem olarak bakmak da mümkündür. Dünyada ceza adalet sistemleri soruşturmacı ve taraf sistemleri olarak da ikiye ayrılmaktadır. Bir kimse hakkında yargılama yapılabilmesi için diğer bir kişi tarafından suçlanmasına ve ceza alması için de suçlamanın ispatına dayanan sisteme taraf sistemi ve bir kimsenin cezalandırılması için ithama gerek duymayan ve hâkime kendiliğinden harekete geçme yetkisi veren sisteme ise soruşturmacı sistemi denmektedir. Türkiye'de iki farklı sistemin dengede tutulmaya çalışıldığı işbirliği sisteminden bahsetmek mümkündür. Ayrıca ceza adaleti ile ilgili teorik anlamda farklı modellerden de söz etmek mümkündür. Bunlar arasında suçla mücadele, usuli haklar ve mağdur hakları modelleri sayılabilir. Türkiye'de başta suçla mücadele modeli hâkimken 1992 yılında usuli haklar modeline bir geçiş yaşanmış, sonrasında Avrupa Birliği sürecinin etkisiyle 2000'li yıllardan sonra usuli haklar modeli ve mağdur hakları modelinin bir karışımı benimsenmiştir. Bu şekilde Türkiye hak ve özgürlüklerin daha güvende olabileceği bir sistemi benimsemiştir (Arıcan, 2009: 25-70).

Günümüzde ceza adaletinin uygulamaya çalıştığı cezaların amacı daha karmaşık hale gelmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında cezalandırıcı adalet, ıslah edici adalet, onarıcı adalet ve dönüştürücü adalet şeklinde farklı ceza adaleti anlayışları ortaya çıkmaktadır. Suçluya acı çektirmeyi amaçlayan cezalandırıcı adalet 18. Yüzyıl sonlarına doğru etkinliğini yitirmiş, suçluları ıslah ederek topluma yeniden kazandırma amacında olan ıslah edici adalet anlayışı 20. yüzyılın sonuna kadar etkin olmuştur. Günümüzde ise suç mağdurunun durumu da göz önünde bulundurulmaya başlanmış ve dolayısıyla onarıcı adalet anlayışı gelişmiştir. Artık onarıcı adalet düşüncesinin de belli oranda aşıldığı görülmektedir. Cezanın tamamen kaldırılmasını savunan dönüştürücü adalet fikri tartışılmaktadır. Türkiye'de son dönemdeki gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda onarıcı adalet fikrinin benimsendiği görülmektedir. 2004 yılında ceza adaleti üzerindeki büyük reform özellikle cezalandırıcı adalet anlayışını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir fakat cezalandırıcı anlayışın etkisinin devam ettiği bazı kanunlar üzerinde tespit edilebilir durumdadır (Arıcan, 2009: 71-89).

Türk ceza adalet sistemi, soruşturma, kovuşturma, infaz ve denetimli serbestlik olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Her aşamanın ise kendine özgü organ ve aktörleri bulunmaktadır. Kolluk kuvveti emniyet genel müdürlüğü ve Jandarma genel komutanlığı tarafından oluşturulur. Ayrıca Sahil Güvenlik Komutanlığını da bu gruba dâhil etmek

mümkündür. Emniyet Genel Müdürlüğü İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Jandarma Genel Komutanlığı ise bir taraftan Genelkurmay başkanlığına diğer taraftan ise İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Bu iki teşkilat da cumhuriyet savcılarına bağlı olarak görev yapmaktadır. Jandarma kırsal bölgelerde polis ise kentlerde sorumluluk alanlarına sahiptir. Suçlular ceza adalet sistemine ilk olarak kolluk kuvveti vasıtasıyla dâhil olmaktadır. Şüphelilerin gözaltında tutulmasına cumhuriyet savcıları karar verebilirken 2015 yılında yapılan bir değişiklikle kolluk kuvvetine de bazı suçlarla ilgili 48 saat süreyle gözaltında tutma yetkisi verilmiştir. Ayrıca bu değişiklikle birlikte valilere de suç faillerinin bulunması için kolluk amir ve memurlarına emir verme yetkisi tanınmıştır. Kolluk kuvvetinden sonra devreye soruşturma aşamasında savcılar girmektedir. Savcının temel rolü soruşturmanın hukuka uygun olarak yürütülmesi ve iddianamenin hazırlanmasıdır. Savcının iki seçeneği bulunmaktadır ya iddianame hazırlayarak yapılan eylemin suç olduğunu ifade ederek mahkemeye sunmak ya da kovuşturmaya yer olmadığına karar vermek. Savcının bu kararlarına itiraz da sulh ceza hâkimliklerine yapılabilmektedir. Hâkim savcının hazırladığı iddianameye bakarak şüphelileri tutuklama ve serbest bırakma kararı verir. Hâkimin dâhil olduğu mahkemelerin görevi maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasıdır. Anayasa da temel bir devlet işlevi olarak değerlendirdiği yargı yetkisini Türk milleti adına bağımsız mahkemelere vermektedir. İlk derece mahkemeleri asliye ceza ve ağır ceza mahkemeleridir. Sulh ceza mahkemeleri iki yıla kadar hapis cezasını gerektiren suçlara bakarken 2014 yılında yapılan düzenlemeyle görevleri asliye ceza mahkemelerine devredilmiştir. Sulh ceza mahkemeleri yerine sulh ceza hâkimlikleri kurulmuştur. Ağır ceza mahkemeleri on yıldan daha fazla cezayı gerektiren suçlarla ilgili davalara bakmaktadır. Asliye ceza mahkemeleri tek hâkimli, ağır ceza mahkemeleri çok hâkimli yargılamalar yapmaktadır. Esasen asliye ceza mahkemeleri de çok hâkimli yargılama gerektirmektedir fakat bu durum eleştirilmekle birlikte Türkiye şartlarında hâkim sayısı azlığından bu durum gelişmiştir. Mahkeme karşısında şüphelinin en temel haklarından birisi olan savunma hakkını ise avukatlar yapmaktadır. Avukatlar da müdafi rolüyle ceza adalet sisteminde önemli bir rol üstlenmektedirler. Soruşturma ve kovuşturma sonrasında suçluluğu bir şekilde tespit edilen kişinin cezasının infaz edilmesi gerekmektedir. Ceza adalet sisteminin belki de en önemli kısımlarından birisi bu kısımdır. Hâkim hapis ya da adli para cezası verebilmektedir. Hapis cezası ise ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve süreli hapis cezalarıdır. Adli para cezası ise gün olarak tespit edilir ve her gün için belli bir miktar para değeri konulur. İdam cezası 2002 yılında kaldırılmıştır. 2005 yılından itibaren ise denetimli serbestlik kapsamına giren hükmün açıklanmasının geri bırakıl-

ması, hapis cezasının ertelenmesi gibi kararlar da ortaya çıkmıştır. İnfaz ise kapalı, açık, yüksek güvenlikli cezaevleri gibi çeşitli tipte cezaevlerinde gerçekleştirilmektedir. Hapis cezasından sonra suçlular şartla salıverme kurumundan yararlanarak dışarı çıkmaktadırlar. Normal süre alınan cezanın üçte ikisine denk gelmektedir fakat son dönemde bu süreler üzerinde de sık sık değişiklikler yapılmaktadır (Sözer ve Balcıoğlu, 2016: 349-361).

Her ülkede ceza adalet sisteminin etkinlik ve verimliliği önemli bir tartışma konusudur. Etkinlik sistemin gücüne işaret ederken, verimlilik bu gücün ölçülü ve ekonomik bir şekilde kullanılmasına işaret eder. Sistemi etkin kılmadan verimli yapmak mümkün değildir. Örneğin yargılamanın makul sürede bitirilmemesi hem ceza adaletinin etkinliğini olumsuz etkilemekte hem de kaynakların verimsiz kullanılması sonucunu doğurmaktadır. İdeal bir sistem hem etkin hem de verimli olmak durumundadır. Etkinlik ve verimliliğin sağlanmasında kullanılacak faktörler ile etkinlik ve verimliliğin tespitinde kullanılacak ölçütler her zaman aynı olmayabilir. Örneğin toplumun ceza adaleti ile ilgili perspektifi caydırıcılık faktörü ile ilgili olmasına rağmen doğrudan ceza adaletini etkin kılmak için kullanılmamaktadır ancak etkinliğin belirlenmesinde önemli bir ölçüttür. Etkinlik ve verimlilik kriterleri olarak; adil yargılama, muhakemenin makul sürede yapılması, cezaların caydırıcılığı, infaz, teknolojisinin kullanımı, toplam kalite yönetimi ve mahkeme yönetimi sayılabilir (Arıcan, 2009: 137-175).

Ceza adalet sisteminin etkinliği ve verimliliği ile toplumun adalet sistemine güveni arasında sıkı bir bağdan söz etmek de mümkündür. Sistemin insan hakları ve demokratik hukuk kuralları çerçevesinde etkin ve verimli çalışması bu güveni sağlayacaktır. Ceza adaletini ilgilendiren her konuda kişi hak ve özgürlüklerine ve adil yargılama ilkelerine yer verilmelidir. Ceza adaleti sistemi bir ülkenin rejimi, politik ve ekonomik durumu ile yakından ilişkilidir. Burada gelişmişlik düzeyi ile ilgili bir açıklamadan ziyade gelişmiş ülkelerin ceza adaleti alanında başka tür sorunlarla karşılaşması söz konusudur. Tarih boyunca uygulanan ağır cezalar suçları engellemek konusunda tam olarak başarılı olamamış ya da cezaevine kapatılan suçlular tam anlamıyla ıslah edilememiştir. Suç ve suçluluk dünyanın her yerinde hep yükselme eğiliminde olmuştur. Çıkarılan af kanunları ya da esnek şartlı salıverme kuralları da cezaevlerini kısa süreliğine boşaltmış fakat kısa süre içerisinde boşalan yerler tekrar dolmuştur. Bu anlamda günümüzün onarıcı ve dönüştürücü adalet anlayışları daha yapıcı bir tutumla hapis cezası ve tutuklama yerine diğer tedbirleri ön plana çıkartarak cezaevlerini başvurulacak en son yerler haline getir-

meye çalışmaktadır. Dönüştürücü adaletin yaptığı gibi suçun işlenişinde sorumluluğu doğrudan toplum üzerine yıkarak hapis cezasının tamamen ortadan kaldırılması düşüncesi söz konusudur. Ceza adalet sisteminin etkinliği ve verimliliği için verilen cezanın nicelik ya da niteliği değil işlenen bir suç karşısında uygulanan yaptırımın tavizsiz uygulanarak kesinlik özelliğini koruması daha önemli görülmektedir (Arıcan, 2009: 177-186). Ünlü ceza hukukçusu Beccaria'nın dediği gibi suçları önleyen en önemli frenlerden biri, cezaların ağırlığı değil, cezaların kaçınılmaz olmalarıdır.

2005 yılında ceza adaleti alanında yapılan köklü değişiklikler ve tartışmaya açılan ceza adaleti alanı, son yıllarda artan suç sayıları ve cezaevlerindeki doluluk oranları gibi etkenler, son dönemde Türkiye'de ceza adalet alanını şekillendirmektedir. Sorumluluk ceza adaleti üzerindedir fakat ceza adalet politikalarının belirlenmesinde aktif rol oynayan siyasi iktidarın, yargı organlarının, sistemin içerisinde yer alan diğer aktörlerin ve yasa koyucuların da sorumluluğu bulunmaktadır. Burada iyi yasa ya da kötü yasa yerine iyi uygulanan ya da kötü uygulanan ya da uygulanamayan yasalardan söz etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. İyi düşünülmeden ve üzerinde yeterince çalışılmadan yapılan yasal değişiklikler uygulayıcıları uygulanması zor ya da uygulama kabiliyeti olmayan birçok kurallarla mücadele etmek zorunda bırakmaktadır. Örneğin tutuklama en son ve tamamen şartları oluştuğunda başvurulacak bir koruma tedbiri olmasına rağmen hâlihazırda bir çeşit cezalandırma metodu veya toplumun infialine mani olma ve toplumda suçlar cezasız kalmıyor mesajı verme aracı olarak kullanılmaktadır. Cezaevlerindeki nüfusun yarıya yakını tutuklulardan oluşması bu düşünceyi desteklemektedir. Ceza adaleti sisteminin nitelikten çok etkin ve verimliliğe ihtiyacı bulunmaktadır. Bu aynı zamanda bir ülkenin gelişmişlik düzeyiyle de ilgilidir. Bir ülkenin ekonomik ve sosyal anlamda gelişmişlik düzeyi ile ceza adaletinin etkinliği ve işlerliği arasında paralellik kurulabilir. Hatta bir ülkenin geleceğinin ceza adalet alanının iyi işlemesine bağlamak da mümkündür. Sağlıklı çalışmayan ve kendisinden beklenen fonksiyonları yerine getiremeyen bir ceza adalet sistemi devlete olan saygı ve güvenin yitirilmesine ve bunun sonucu olarak da toplum içerisinde anarşi ve kargaşanın doğmasına yol açabilir. Her anlamda yürürlükteki yasaları ihlal eden herkesin adalet önünde hesap vermesi bir toplumun huzuru ve geleceği için son derece önemlidir. Türkiye'de devletin birçok kurumu gibi ceza adaleti kurumları da devletten yeterli desteği alamamakta ve bunun yanında ceza adalet kurumları üzerinde politik baskılar bulunmaktadır. Bu duruma ceza adalet kurumlarının eksiklikleri de eklenince ceza adalet sistemi ülkenin gelişmesinin önünde bir engel olarak

ortaya çıkmaktadır (Arıcan, 2009: 21-24).

Önemli sorunlardan ilki yargılama üzerindeki iş yükünün ceza adaleti alanında bazı uygulama problemleri ortaya çıkartmasıdır. Uygulama problemleri ise ceza politikacıları tarafından gündelik formüllerle çözülmeye çalışılmaktadır. Yargıda her ülkeye özgü sorunların başında aşırı iş yükü gelmektedir. Türkiye'de iş yükünün üstesinden gelinebilir olmamasından dolayı ceza hukuku birçok kez değişiklik geçirmiştir. Bunu önlemek için suçların önlenmesi ve sistem girdisinde ayıklamaya yönelmek gerekmektedir (Yücel, 2011: 37-39). Alternatif arayışının merkezine sadece iş yoğunluğunu azaltmak şeklindeki pragmatik amaç alınmamalı, bir bütün olarak sistemin toplumdaki adalet beklentisine karşılık verebilme kapasitesi dikkate alınarak; taraflar arasındaki husumetlerin giderilmesi, mağdurların onarılması, mağdurların resmi süreçlerde örselenerek tekrar tekrar mağdur edilmelerinin önüne geçilmesi, yeniden suç işlenmesinin engellenmesi, somut eylemler ve bu eylemler nedeniyle uygulanan yaptırımlar arasındaki dengesizliğin azaltılması, sistemin cezasızlık ürettiğine dair toplumda oluşan yaygın kanının ortadan kaldırılması, faillerin topluma kazandırılmasına katkı sağlanması gibi çok çeşitli amaçlara ulaşılması da hedeflenmelidir. Farklı bir açıdan hâkim ve savcı sayısının ihtiyacı karşılamadığı görülmektedir. Bu durum yargının yavaş işlemesine sebep olmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında asgari bir limit olarak makul sürede davaların sonuçlandırılması gerekmektedir. Amaç yargılama sürecinin gereksiz gecikmeler olmaksızın zamanlıca gerçekleşmesi olmalıdır. Yargılama süresi hâkimler, avukatlar, savcılar, kolluk gibi farklı aktörler arasındaki ilişki sonucu belirdiğinden zamanlamalar bunların tümü tarafından paylaşılan ve takip edilen hedefler olmalıdır. Yargılamada gereksiz gecikmelerin giderilerek makul süre içinde sonuca varılması, ülkede adalete güven duygusunun yerleşmesi açısından gereklidir (Yücel, 2011: 63-65). Bunun dışında Yargıtay da büyük bir iş yükü altındadır fakat açılan istinaf mahkemeleri belli bir oranda bu yükü hafifletmiştir. Yargıtay esasen bir içtihat üretme kurumudur fakat hemen hemen her dosyanın Yargıtaya gitmesi bu işlevini yerine getirememesine sebep olmaktadır. İstinaf mahkemeleri çok yakın bir zamanda faaliyete geçmiştir dolayısıyla henüz uygulama sonuçları bu alana yansımamıştır. Kolluk kuvveti de ceza adalet sisteminin etkinlik ve verimliliğini sağlayacak şekilde güçlendirilmeli ve sisteme entegre edilmelidir. Diğer taraftan Türkiye'de sistemi etkin ve verimli kılacak uzlaşma ve adli kontrol uygulamaları da gözden geçirilmelidir. Uzlaşma esasen ceza adaleti üzerindeki yükü hafifleten bir uygulama olmasına rağmen tam tersine işleri artırmaktadır. İş yükünün azaltılması yönünde

bir öneri olarak, ABD'de yaygın bir uygulaması olan "plea bargaining" (itiraf pazarlığı) kullanılabilir. Sanığın suçunu itiraf etmesi üzerine, savcının hâkim rolünü üstelenerek mahkûmiyete karar verip ceza tayin etmesidir. Savcının suçun derecesini azaltması ya da arzulanır bir ceza önermesi karşılığında sanığın hâkim huzurunda yargılanma hakkından vazgeçerek suçunu itiraf etmesidir. Bu şekilde zamandan ve yargılama giderlerinden büyük oranda tasarruf edilebilecektir (Yücel, 2007: 218). Sistemin zayıf yanlarından biri de genelde ceza davalarının makul süre içinde sonuçlandırılamamasıdır. Yargılamadaki iş yükünü hafifletmek siyasetin temel uğraş alanlarından birisi olmalıdır. Ceza adaletinin etkinliği açısından diğer problemden birisi de davaların zamanaşımından düşmesidir. 2004 yılında bu durumla ilgili bir değişiklik yapılarak zamanaşımı süreleri yükseltilmiştir (Yücel, 2011: 82-85).

Türkiye'de son dönemde suçlarda meydana gelen artışı rasyonel bir çerçeve içerisinde ifade edebilecek bir teori yok gibidir. Suç sayılarında Avrupa'da 2000'li yıllardan sonra azalma yaşanırken Türkiye'de tam tersi bir durum oluşmuştur. 2006 yılında cezaevi nüfusu 70277 iken, 2016 yılında 192814 olmuş, 2017 Şubat ayı 201047, 2017 Aralık itibariyle de 231572 hükümlü ve 168593 tutuklu sayısına ulaşılmıştır. Bu sayılar Cumhuriyet tarihinin yıllara göre rekor düzeyde en yüksek oranda artışı olarak yorumlanabilir (Adalet Bakanlığı İstatistikleri). Özellikle tutuklu sayısının hükümlü sayısına yaklaşması bu alanda bir sorunun olduğunu göstermektedir. Önlem olarak sınırlı bir işlevi olan tutuklama, bu tabloda cezaya dönüşebilmektedir. Cezaevi nüfusu son 10 yıllık süre göz önüne alındığında büyük bir yükseliş yaşamıştır. Suç oranları tek başına cezaevi nüfus artışını açıklayamamaktadır. Çoğu ülkede suç oranları azalırken cezaevi nüfusu artabilmektedir. Bu durum, gerçek suç korkusu, ceza adalet sistemine güven kaybı, cezaevi iyileştirme tedbirlerinin başarısızlığı, cezadaki ödeşmeci felsefenin yeniden güç kazanması gibi değişkenlerle açıklanabilir. Suçla baş etmek için daha çok cezaevi inşa etmek öldürücü bir hastalıkla baş etmek için daha çok mezar yapmak gibidir (Yücel, 2011: 88-91). Tutukluluk oranları ceza adalet sistemlerinin önemli sorun alanlarından birisi olarak görülebilir. Türkiye'de ceza adalet sisteminde tutukluluğa çok fazla başvurulduğu ile ilgili eleştiriler söz konusudur. Azami tutuklama süreleri indirilmiş, tutuklamada somut olgulara dayalı gerekçe zorunluluğu getirilmiştir fakat halen Türkiye'de tutuklamanın niteliği ve keyfiliği tartışmalara sahne olmaktadır (Balcıoğlu, 2016: 387-388). Türkiye'de dönem dönem cezaevlerinde isyan, firar, adam öldürme, ölüm orucu ve rehin alma gibi bazı krizler yaşanmıştır. Cezaevlerinde bu krizlerin yaşanmasının nedeni büyük oranda denetim

eksikliği ve sık çıkan aflardan dolayı sürekli af beklentisinin mevcut olmasıdır. Diğer taraftan cezaevlerindeki fiziki şartların da etkisi söz konusudur. Son dönemde bu alanda önemli adımlar atılmaktadır fakat henüz yeterli seviyeye ulaşılamamıştır (Balcıoğlu, 2016: 396-400). Cezaevinden sonra cezasını çekmiş bulunan hükümlünün topluma dönüşünü sağlamak da ceza adalet siteminin bir parçasıdır. Cezaevinde hükümlülerin topluma uyum süreçlerinin desteklenmesi için çeşitli eğitimler ve kurslar düzenlenmektedir. Salıverilmeden sonra ise denetleme ve yardımlar devreye girmektedir. Türkiye'de cezaevleri birçok kritik dönemden geçmiştir. Cezaevleri devletin baskı politikalarının en şiddetli ve en seri biçimde hissedildiği ve politik muhalefetin sindirilmesi ve etkisizleştirildiği konusunda tartışmaların yaşandığı kurumlar halindedir (Balcıoğlu, 2016: 419). Cezaevinde belirlenen süreyi iyi halli olarak geçiren mahkûmlar koşullu salıverilmeden faydalanırlar. Türkiye'de son 10 yılda koşullu salıverilme ile ilgili süreler üstünde de birçok değişiklik gerçekleştirilmiştir. Buradaki gerekçe olarak cezaevlerinin doluluğu dile getirilmektedir. Bu şekildeki bir gerekçe ise rasyonellikten çok uzak görünmektedir. Ceza kanunları üzerinde sık kanun değişikliklerinin gerçekleştirilmesi ceza popülizmini bu şekilde ortaya çıkartmaktadır. Özellikle infaz sürelerini belirleyen kanunlar ve infazın alt ve üst sınırlarını belirleyen kanunlar sık sık değişikliğe uğramaktadır.

Türkiye'de son yıllarda ceza adalet alanını şekillendiren önemli faktörlerden birisi de Avrupa Birliği uyum süreci ile ilgilidir. Avrupa birliğine katılımla ilgili olarak Türkiye'de ceza adaleti sisteminin Avrupa Birliği müktesebatına uyumu dâhilinde ceza adaleti ile ilgili 23. Fasıl yargı ve temel haklar ile ilgilidir. Bu amaçla yargı reformu stratejisi oluşturulmuş sonrasında ise yargı paketi denilen değişikliklerle birçok değişiklik yapılmıştır. 2015-2019 yıllarını kapsayan ikinci stratejik planda ise 61 cezaevi standartlara uymadığı gerekçesiyle kapatılmış 175 yeni ceza infaz kurumunun yapımı ise devam etmektedir (Balcıoğlu, 2016: 386-387). 2004 yılında temel ceza kanunlarının birçoğu AB müktesabatının bir parçası olarak ceza hukuku reformu kapsamında değiştirilmiştir. Burada ceza popülizmi adına önemli bir tespit olarak AB uyum süreci paralelinde şekillenen ceza politikalarının bulunmasıdır. Toplumda AB'ye tam üye olmak konusundaki motivasyon, ceza adaletinde yapılan birçok değişikliğin zeminini oluşturmuştur. Türkiye'de ceza adaleti alanındaki sorunların çözümü için Türk Ceza Adalet Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi Projesi adında Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ortak projesi düzenlenmiştir. 2013 yılında yayınlanan Türk Ceza Adalet Sistemi İhtiyaç Değerlendirme Raporu ve Eylem için Tavsiyeler raporunda projenin uzun dönemli uzmanı Marcel

Lemonde birçok sorun olduğunu ifade etmektedir ve bu sorunlara 50 maddelik bir tavsiye listesi sunmaktadır. Önemli sorunlar olarak toplumun ceza adaletine olan güven eksikliği, hukukun genel ilkelerine yer verilmemesi, ceza adalet sisteminin katı olması ve usulün belirsiz olması olarak sıralanmaktadır. Sonrasında yargılama öncesi ve yargılama safhasında bazı problemler ortaya konulmaktadır. Tavsiyeler ise, ceza adaletinin topluma açılması, sistemin daha esnek hale getirilmesi, yargılamanın daha adil yapılması, terör ve örgütlü suçlarla daha demokratik bir şekilde mücadele edilmesi ve cezasızlıkla daha etkili bir şekilde mücadele edilmesi şeklindedir (Lemonde, 2013).

Son dönemde halkın suçlara tepkisi bağlamında ortaya çıkan ve ceza politikalarını belirleyen bir tartışma ise idam cezası ile ilgilidir. Günümüz ceza adalet alanında suçlulara ceza yerine ikinci bir şansın verildiği, hapis cezasına son çare olarak başvurulduğu ve cezalandırma anlayışlarının geçmişten çok farklılaştığı dünyada idam cezasının tekrar uygulanmak istenmesi Türkiye gibi AB uyum sürecinde bir ülke için pek imkân dâhilinde görünmemektedir. İdam cezasının tekrar uygulanabilmesi için ceza kanunlarının neredeyse tümünün tekrar değiştirilmesi gerekmektedir. Fakat mevcut siyasi yapı halkın bu taleplerini rasyonel bir gerekçeyle reddetmek yerine, söylemleriyle bu doğrultuda bir değişikliğin yapılacağı ile ilgili halka umut vermektedir. Bu kapsamda idam tartışmalarını da ceza popülizmi açısından değerlendirmek mümkündür. İdam tartışmaları sık sık medya ve basın organlarında yer almaktadır. Ayrıca medyanın dile getirdiği önemli bir konu ise şiddet suçları ile ilgilidir. Özellikle kadına yönelik şiddet ve diğer işlenen cinayet haberleri kamuoyunda büyük infiale yol açabilmekte. Ceza politikacıları ise kamuoyunun göstermiş olduğu bu hassasiyete bu alanda yeni kanunlar çıkartarak cevap vermektedir. Türkiye'de bu durumun birçok örneğini görmek mümkündür. Kadınlar üzerindeki şiddeti azaltmak için kolluk kuvvetinin de anında tedbir ve uzaklaştırma kararı verebilmesi, basında bir genç kızın cinayetinin infiale yol açmasından dolayı bu dava üzerinde birçok politikacının hassasiyetini dile getirmesi, okul servisinde meydana gelen ihmal yüzünden ölen küçük bir çocuk sebebiyle Türkiye'deki tüm okul servislerinde düzenlemeler yapılması ve güvenlik önlemleri alınması gibi birçok örnek vermek mümkündür. Suç korkusu doğrudan mağdurların yarattığı bir korku olmak ötesinde düşünsel olarak kitle iletişim ortamında veya insanlar arası iletişimle oluşmaktadır. Suç korkusu basın ve medya kuruluşlarında dile getirilmekte ve çevreden duyulan haberlerle desteklenmektedir. Özellikle şiddet içerikli suç haberleri her gün medyada yer alarak sanki her dakika suç işleniyor korkusu oluşturulmaktadır. Kişilerin sosyal ve kültürel

fırsatlardan yararlanması kısıtlanmakta ve toplumsal dayanışma duygusu zedelenmektedir. Bu fırsatı ekonomik açıdan değerlendirenler de yeni bir piyasa oluşturmuşlardır. Örneğin sigorta şirketleri ve güvenlik firmaları suç korkusunu bir pazarlama tekniği olarak kullanırlar. Suç korkusu, kolluğun bütçe ve yatırım harcamaları için de dayanak oluşturabilir ya da siyasiler bunu istismar edebilirler. Medyanın çoğu zaman gerçeği yansıtmayan suç haberleri ve pompalanan suç korkusu cezaların ağırlaştırılması doğrultusunda popülist bir yaklaşıma sebep olabilmektedir (Yücel, 2011: 91-92).

Popülizmin gözlemlenebileceği bir diğer mesele ise çıkarılan af kanunları ile ilgilidir. Az gelişmiş ve hukuki ve toplumsal düzenini oturtamamış pek çok toplum sorunu adli aflar çıkararak çözmeye çalışmaktadır (Balcıoğlu, 2016: 418). Türkiye'de 1974, 1978, 1988, 1991 ve 2000 yılında yapılan ceza indirimi ve genel af uygulamalarında cezaevi nüfusunun düştüğü, diğer zamanlarda hızlı bir şekilde yükseldiği görülmektedir. Cezaevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklu sayısı da genel aflardan etkilenmektedir. İstatistiklere göz atıldığında afların çıktığı dönemlerde bu sayının azaldığı fakat izleyen yıllarda bu sayının hızlı bir şekilde yükseldiği görülebilir. 1970 – 2015 yılları arasına bakıldığında örneğin 1974 tarihinde hükümlü ve tutuklu sayısının yüzde 59,22 oranında düştüğü görülmekte hemen bir yıl sonra 1975'te ise yüzde 51,31 oranında bir yükselme olduğu görülmektedir. Bu durum afların Türkiye örneğinde suçluluğu azaltmak üzerinde ne kadar olumsuz etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumu 1986, 1991, 2000, 2004 ve 2005 yıllarından hemen sonra da bu şekliyle tespit edilmesi mümkündür. Son 15 yıllık dönem de Türkiye'nin nüfusu yüzde 24 artmış fakat tutuklu ve hükümlü sayısı yüzde 234 oranında artış göstermiştir (Balcıoğlu, 2016: 402-403). Türkiye'de ceza adalet alanının birincil sorunlarından birisi de bu durumdur. Ceza adaleti alanındaki politikaların belirsizliği, sık değişiklikler, uygulama sorunları, af kanunları gibi birçok sorun suçların cezasız kaldığı ile ilgili genel bir düşünceyi topluma yansıtmaktadır. Bu durum ise suç oranlarının yükselmesini ve hukuka olan güvenin sarsılmasına neden olmaktadır. Türkiye'de asıl sorun sert ve cezalandırıcı bir ceza rejiminin varlığı değil, cezaların uygulanmasıyla ilgili kararlılığın mevcut olmaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunun en büyük delillerinden birisi cumhuriyet tarihi boyunca birçok defa başvurulan ceza indirimleri ve çıkarılan af kanunlarıdır. Araştırmalar, algılanan yakalanma ve ceza görme riski ile suçluluk arasında olumsuz ilişkiler olduğunu, cezanın kesinliğinin şiddetinden daha etkili olduğunu göstermektedir. (Yücel, 2011: 51-52). Af yetkisi, hükümdarlık tahtına tanınan ve hükümdarlar tarafından her zaman istenilen çok güzel ayrıcalıklar-

dan biridir. Ancak, yasanın tanıdığı bu ayrıcalık aslında yine yasanın kendisi tarafından örtülü olarak onaylanmamaktadır. Suçların affa uğrayabileceklerini ve cezanın suçların kaçınılmaz sonucu olmadığını göstermek, suçlularda cezasız kalma umudunu ve düşünü kışkırtmak demektir (Beccaria, 2013: 218). Kanun koyucu ve politika belirleyiciler suç işleme sebeplerinin tespiti ve buna yönelik önlemlerin alınması ya da muhakeme dışı çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi yerine, özellikle toplumda infial yaratan suç eylemlerinin ardından her defasında kanundaki ceza miktarlarının artırılmasını isteyen kamuoyu baskısına nasıl bir karşılık verilmeli, aşırı kalabalıklaşan ve kalabalıklaştıkça insan haklarına aykırı şart ve uygulamaların arttığı cezaevi sistemiyle nasıl baş edilmeli gibi sorulara cevap aramışlardır. Bu arayış siyasi iktidarları, bir taraftan kamuoyunda yüksek sesli tepkiye neden olan belirli suçlar için kanunda öngörülen ceza miktarlarını artıran ve aynı zamanda cezaevlerine gönderilen kişi sayısının artmasına neden olan değişiklikler yapmak bir taraftan da sık sık infaz şartları ve sürelerinde af benzeri sonuçları olan değişiklikler yaparak cezaevlerindeki kişi sayısını azaltmak çelişkisine itmiştir (Yavuz, 2016).

Diğer bir konu ise AB uyum sürecinin bir eseri ve cezaevlerindeki doluluk oranlarının azaltılması yönünde popülist bir amaç taşıyan ve 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ceza adalet alanına birçok yeniliği beraberinde getiren Denetimli Serbestlik sistemi ile ilgilidir. Denetimli serbestlik Türkiye'de AB ye girebilmenin şartlarından birisi, ceza evleri üzerindeki baskıyı azaltmak için başvurulabilecek bir kurtuluş reçetesi, vergi yükünü hafifletecek ve daha ucuza mal edilecek bir infaz sisteminin gerçekleştirilebilmesi için bir araç pozisyonundadır. Bunun yerine tüm dünyada olduğu gibi denetimli serbestliğe bir alternatif olarak bakmak yerine ceza adalet sisteminin önemli bir parçası olarak bakmak gerekmektedir. Denetimli serbestliğin ortaya çıkışı ile ilgili de bazı politik tespitler yapmak mümkündür. Avrupa ve Amerika'da 1900'lü yılların başında tamamen bir sivil toplum girişimi olarak ortaya çıkan ve sonrasında kurumsal olarak gelişip devlet tarafından desteklenen ve ceza adalet sistemi içerisine dâhil edilen bu sistem, Türkiye'de tamamen devlet eliyle belli politik amaçları gerçekleştirmenin bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. Sistem en temelde suçlular üzerinde rehabilitasyonu öngören bir yapıya sahip olmasına rağmen, Türkiye'de rehabilitasyon amacı değil bunun yerine ceza adaleti alanındaki baskıyı azaltmanın bir aracı olarak kullanılmaktadır. Denetimli serbestlik bu anlamda başlı başına ceza adaleti alanında popülist politikaların uygulama aracı pozisyonunda olmasına rağmen bunun yanında sistem dâhilindeki uygulamalarda da sık sık değişiklikler yapılarak bu politikalar daha uç bir noktaya ulaştırılmaktadır. 2012 yılında

yapılan değişiklikle koşullu salıverilmesine 1 yıl ve daha az süresi kalan hükümlüler infaz hâkimi kararıyla denetimli serbestlik uygulanmaya başlanmış bu şekilde hükümlüler 1 yıl erken tahliye edilmiştir. 2016 yılında ise bu süre 2 yıla çıkarılmıştır. Kısa bir zaman dilimi içerisinde Denetimli Serbestliğin dosya yükü yaklaşık 10 kat artmıştır fakat personel sayısında aynı oranda bir artış söz konusu değildir. Denetimli serbestlik dosya sayılarındaki artışın özellikle 2011 yılından sonra hızlandığı görülmektedir. Avrupa Konseyi üyesi 46 ülkede 2015 yılında denetimli serbestlik altına alınmak suretiyle toplam giren kişi sayısı 1173278 iken bu sayının 544931'i (karar bazında) Türkiye'de gerçekleştiği görülmektedir. Bu verilere göre Türkiye'de neredeyse diğer 45 ülkenin tamamının yaptığı kadar denetimli serbestlik uygulaması yapmaktadır. (Yavuz, 2017). Denetimli serbestlik bu şekilde bu kadar büyük bir beklentiyi karşılamaktan çok uzak bir kurumsal yapıya sahiptir. Neredeyse Avrupa'nın tümü kadar dosyayla uğraşan, gerçekte ceza adalet alanının önemli bir bileşeni olan bu sistem, popülist politikalara kurban edilmektedir.

Sonuç

Başta Türkiye'de ceza adaleti alanındaki tartışmaların çok yeni olduğunu eklemek gerekmektedir. Türkiye'deki tartışmaların sınırlılığı sadece bu alanda değil hukuk, suç ve ceza ile ilgili akademik tartışmaların tümünde mevcuttur. Bunun yanında bu alanlarla ilgili hukuk ve kriminoloji gibi normatif düşünceyi ön plana alan bakış açıları karşısında, açıklamalarında daha çok toplumun dinamik yapısını sorunsallaştıran sosyoloji, çok daha analitik ve alternatif bakış açılarını ortaya koyabilecektir. Bu çalışmanın temel amaçlarından birisi de Türkiye'deki bu alanda eksikliği görülen tartışmalara bir katkı sunabilmektir.

Türkiye'de on gün yatakta kalacak biçimde adam dövmenin cezası, pencere camının kırmanın cezasının beşte biridir. Gözlüğü tehditle almanın cezası on yıl, göz çıkarmanın cezası beş yıldır. Bir yasa göz çıkar ama gözlüğü alma, adam döv ama cam kırma diyorsa o ülkede mal cana üstün tutulmuş, değerler hiyerarşisi altüst edilmiş demektir (Selçuk, 2002: 108). Genel anlamda Türkiye'de ceza alanında popülizmin başlıca nedenleri yargı ve ceza infaz sistemi üzerinde aşırı iş yükünün yapmış olduğu baskı, sık kanun değişiklikleri ve medyanın cezalar üzerindeki baskısı olarak ifade edilebilir. Sık kanun değişiklikleri ve bu alanda belirsiz politikalar, ceza adalet sistemine olan güveni sarsmaktadır. Ceza adalet sistemi, bu alanda ortaya çıkan sorunlara gündelik politikalarla çözüm bulmaya çalışmakta bu durum ise sık kanun değişikliklerine ve halk nazarında güven-

sizliğe neden olmaktadır. Her gün insanlar kendi aralarında suç ve düzensizliklerle ilgili endişelerini konuşmakta, bu endişeler aynı zamanda basın yayın kuruluşlarında da dile getirilmektedir. İnsanlar basının karşısına çıkmış olan suçluların daha ağır cezalandırılmasını istemekte, diğerlerini ise görmezden gelmektedirler. Politika yapıcılar ise işte bu noktada harekete geçmektedirler. Bu durum gerçek anlamda cezalar üstünde popülist bir durumu ortaya çıkarmaz mı? Bir toplumda ceza adaleti alanındaki temel problemin, toplumun suçlar ve suçlularla ilgili sergilemiş olduğu hassasiyet ve duyarlılığına bir şekilde cevap vermek değil, adaletin sağlanması ve hukukun ilkelerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili görülmesi gerekmektedir. Bu anlamda suçları azaltmak temel bir yaklaşım olarak benimsenmelidir. Suçları azaltmak için ise sadece kanunlara başvurmak hayalden öte bir şey değildir.

Kaynaklar

Arıcan, M. (2009). Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Balcıoğlu, E. (2016). Türk Ceza Adalet Sisteminde İnfaz Kurumu. M. A. Sözer, ve E. Balcıoğlu içinde, Kriminoloji (s. 385-422). İstanbul: Nobel.

Beccaria, C. (2013). Suçlar ve Cezalar Hakkında. (Sami Selçuk, Çev.) Ankara: İmge.

Canovan, M. (1981). Populism. Londra: Junction Books.

Canovan, M. (1999). Trust The People Populism and The Two Faces of Democracy. Political Studies, 47(1), 2-16.

Daems, T. (2007). Engaging With Penal Populism The Case of France. Punishment and Society, 9(3), 319-324.

Dönmezer, S., ve Erman, S. (1987). Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Dzur, A., ve Mirchandani, R. (2007). Punishment and Democracy. Punishment and Society, 9(2), 151-175.

Garland, D. (2001). The Culture of Control Crime and Social Order in Contemporary Society. Chicago: The University of Chicago Press.

Heywood, A. (2012). Siyasetin Temel Kavramları. Ankara: Adres Yayınları.

Hoffman, D. (2000). Criminal Justice. California: IDG Books.

Ionescu, G., ve Gellner, E. (1970). Populism: Its Meanings and National Characteristics. Londra: Widenfeld and Nicolson.

Johnstone, G. (2000). Penal Policy Making Elitist, Populist or Participatory. Punishment and Society, 2(2), 161-180.

Khoros, V. (1984). Populism: Its Past, Present and Future. Moskova: Progress Publishers.

Kitching, G. (1982). Devolopment and Underdevolopment in Historical Perspective: Populism, Nationalism and industrialization. Londra: Methuen.

Laclau, E. (2005). Populism What's in a Name. F. Panizza içinde, Populism and The Mirror of Democracy (s. 32-49). London: Verso.

Lemonde, M. (2013). Türk Ceza Adalet Sistemi İhtiyaç Değerlendirme Raporu ve Eylem için Tavsiyeler. Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Ortak Projesi.

Marsh, I. (2004). Criminal Justice An Introduction to Philosophies, Theories and Practice. London: Routledge.

Maxfield, M., ve Babbie, E. (2009). Basics of Research Methods For Criminal Justice and Criminology. California: Wadsworth Cengage Learning.

Miyazawa, S. (2008). The Politics of Increasing Punitiveness and The Rising Populism in Japanese Criminal Justice . Punishment and Society, 10(1), 47-77.

Mudde, C., ve Kaltwasser, C. (2017). Populism a Very Short Introduction. New York: Oxford University Press.

Müller, J.W. (2017). Popülizm Nedir? . İstanbul: İletişim.

Pratt, J. (2007). Penal Populism. New York: Rotledge.

Pratt, J., ve Clark, M. (2005). Penal Populism in New Zealand. Punishment and Soci-

ety, 7(3), 303-322.

Roberts, J., Stalans, L., Indermaur, D., & Hough, M. (2003). Penal Populism and Public Opinion Lessons From Five Countries. New York: Oxford.

Selçuk, S. (2002). Özlenen Hukuk Yaşanan Hukuk. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Selçuk, S. (2009). Adalet ve Yaşayan Hukuk. Ankara: İmge.

Smart, U. (2006). Criminal Justice. London: Sage.

Sozzo, M. (2016). Democrazation, Politics and Punishment in Argentina. Punishment and Society, 18(3), 301-324.

Sözer, M. A., ve Balcıoğlu, E. (2016). Türk Ceza Adalet Sistemi. İ. Meşe, & M. Arıcan içinde, Kriminoloji (s. 349-384). Ankara: Nobel.

Super, G. J. (2016). Punishment, Violence and Grassroots Democracy In South Africa The Politics of Populist Punitiveness. Punishment and Society, 18(3), 325-345.

Taggart, P. (2004). Popülizm. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Toprak, Z. (2013). Türkiye'de Popülizm 1908-1923. İstanbul: Doğan Kitap.

Venturi, F. (1952). Populismo Russo. Torino: Giulio Einaudi.

Yavuz, H. A. (2016). Bardağa Hangi Tarafından Bakmalı? Rehabilitasyon ve Yeniden Sosyalleşme Kavramları Bağlamında Türk Ceza İnfaz Sistemi Üzerine Düşünceler. Türk ve Avrupa Hukukunda Yeni Anlayışlar: Denetimli Serbestlik Düzenlemeleri ve Uygulamalar. Antalya.

Yavuz, H. A. (2017). Ceza Adalet Politikası Bağlamında Alternatif Çözüm Yöntemleri. Ceza Hukukunda Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri Sempozyumu. Rize.

Yücel, M. T. (2007). Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Yücel, M. T. (2011). Yeni Türk Ceza Siyaseti. Ankara: İmge.

24

TREPANASYON: KURİKİ HÖYÜK (BATMAN) ÖRNEĞİ

TREPHINATION: A CASE OF KURIKI HOYUK (BATMAN)

Ayşen Açıkkol Yıldırım, Pınar Gözlük Kırmızıoğlu, Elif Genç

Aabstract

Kuriki Höyük is located 14 km south of Batman province center and 1 km southwest of Oymataş village. In this study, the case of trephination in the skull of a middle-aged male man, which was uncovered in 2011 at Kuriki Höyük and dated to BC 1st millenium, was investigated. Trephination is the process of removing parts from the skull without damaging the brain, brain membranes and blood vessels in living individuals. It is made for magical and healing purposes. This process is applied by different techniques such as scraping, grooving, boring and cutting and rectangular intersecting incisions. Trephination was performed by applying the left parietal line drilling technique, which is the material of our study and the diameter of the trephination hole is measured as 6.52 mm. Radiological studies indicate that there is a remission of healing around the hole. This situation suggests that the individual has lived for a while after the operation Kuriki trephination has similar with Aşıklı (Aceramic Neolithic), Çayönü (Aceramic Neolithic), Kuruçay (Early Chalcolithic) and Allianoi (Byzantine) trephination samples in terms of the using technique and the size of the hole.

Key words: Trephination, Kuriki Höyük, Iron Age, Drilling Technique

Giriş

En genel tanımıyla trepanasyon yaşayan bireylerde beyine, beyin zarına ve kan damarlarına zarar vermeden kafatasından parça çıkarılması işlemidir (Lisowski, 1967; Ortner & Putschar, 1985). Yunancada "delici (borer)" anlamına gelen trypanon kelimesinden türetilmiştir (Margetts, 1967). Trepanasyona ilişkin ilk bilimsel kayıt 1863-1865 yılları arasında Peru'da bir araştırma gezisi düzenleyen Amerikalı diplomat ve antropolog E.G. Squier'in Cuzco kafatasını keşfetmesi ile literatüre girer. Daha sonra kafatası Fransız ant-

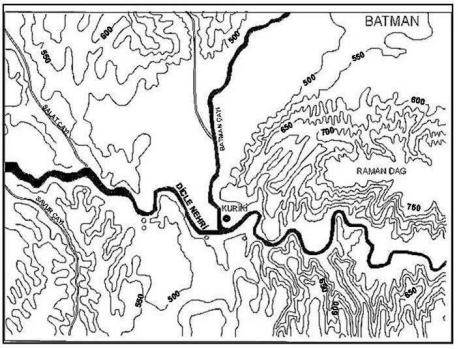
ropolog Paul Broca tarafından incelenir (Clower & Finger, 2001; Stewart, 1958). Paul Broca'nın 1870'lerde yaptığı çalışmalar "trepanasyon" olgusunun antropoloji ve beyin cerrahisi literatürüne yerleşmesini sağlar (Clower & Finger, 2001). Büyü, din ve bilimin iç içe geçtiği prehistorik dönemlerde trepanasyon işleminin nedenini ayırt etmek çok zordur, çünkü trepanasyon hem ritüel ve/ve ya sihir hem de iyileştirme amacıyla yapılmış olabilir. Postmortem trepanasyonlarda kafatasından çıkarılan parçanın amulet, muska ya da tılsım olarak kullanıldığına ilişkin tartışmasız kanıtlar vardır (Faria Jr, 2013; Lisowski, 1967; Liu & Apuzzo, 2003; Oakley et al., 1959). Kafatasındaki deliklerin diyagnozuna ilişkin en erken çalışmalardan biri 1927 yılında yayınlanmıştır. Parry bu çalışmasında kafatasını etkileyen travmalar, hastalıklar ve postmortem değişimlerin ayırt edici özelliklerinden bahseder ve son olarak ilkel kabilelerdeki ve eski populasyonlardaki trepanasyon örnekleri hakkında bilgi verir (Parry, 1927). Yaşayan ilkel populasyonlardaki trepanasyon uygulamaları ve eski yazılı kaynaklar, operasyonun amacı ve tekniği konusunda geçmişe ışık tutar (Bandelier, 1904, Hilton-Simpson, 1913; Macintyre et al., 2005; Margetts, 1967; Zargaran et al., 2013). Her ne kadar Hipokrat'ın (MÖ 460-370) trepanasyona ait bilimsel kayıtları çok uzun zamandır biliniyor olsa da, Eski Mısır, Babil, Çin ve Pers uygarlıklarının yazılı tıbbi metinlerinde de beyin cerrahisine ilişkin bilgiler mevcuttur. Hammurabi (MÖ 1955-1912) kodeksindeki maddelerden biri, bir cerrahın hastasının kafasındaki yaralanmayı tedavi ederken hata yapması durumunda alacağı cezayı belirtir (Adamson, 1991; Goodrich, 2004). Mısır'da keşfedilen Edwin Smith (MÖ 1600) papirüsü eski Mısırlıların beyin ve omurga operasyonlarını yaptıklarını gösterir (Goodrich, 2004; Liu & Apuzzo, 2003). Eski Yunanların, erken Romalıların ve Bizanslıların insan anatomisini iyi bildikleri ve cerrahi operasyonları başarıyla uyguladıkları konusunda bir anlaşmazlık yoktur (Goodrich, 2004). Çağının en ünlü bilim adamı İbn-i Sina'nın (MS 980-1037) beyin operasyonu yaptığına ilişkin yazılı bir kaynak olmamasına rağmen, bakır bir tabağa işlenmiş bir gravür İbni Sina'yı bir sarayda, muhtemelen bir sultanın kafasını ameliyat ederken gösterir (Sarrafzadeh et al., 2001).

En eski trepanasyon örnekleri Akeramik Neolitik Çağ'a aittir ve şimdiye kadar Asya, Afrika, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya ve Okyanusya bölgelerinde farklı dönemlere ait çok sayıda trepanasyonlu kafatası keşfedilmiştir (Alfieri et al., 2012; Arensburg & Hershkovitz, 1988; Barnes & Ortner, 1997; Cosgrove, 1929; Crubezy et al., 2001; Fabri et al., 2012; Facchini et al., 2003; Houghton, 1977; Kangxin & Xingcan, 2007; Kidd, 1946; Khudaverdyan, 2011; Littleton & Frifelt, 2006; Lopez

et al., 2011; Lorkiewicz et al., 2005; Mallegni & Valassina, 1996; Mallin & Rathbun, 1976; Mariani-Costantini et al., 2000; Martin, 1995; Mason, 1885; Mednikova, 2000; Mogliazza, 2009; Mountrakis et al., 2011; Nikita et al., 2013; Nystrom, 2007; Parry, 1935, 1936; Pitsios & Zafiri, 2012; Powell, 1970; Powers, 2005; Rezaian & Forouzanfar, 2012; Richards, 1995; Risdon, 1939; Sangvichien & Subhavan, 1976; Sankhyan & Weber, 2001; Smith, 1990; Stewart, 1958; Margetts, 1967; Webb, 1988; Weber & Wahl, 2006; Zias, 1982; Zimmerman et al., 1981). Kronolojik olarak en eski örnekler Kuzey Afrika'da Fas Taforalt'tan ve Anadolu'da Çayönü ve Aşıklı Höyük'ten bilinir (Ferembach, 1962; Özbek, 1992, 1999). Her ne kadar literatürde farklı teknik isimleri karşımıza çıksa da (örneğin Parry, 1923), Lisowski'nin (1967) çok sayıda çalışmayı derleyerek standartlaştırdığı 4 ana teknikten söz edilebilir: 1. Kazıma (Scraping), 2. Oluk Açma (Grooving), 3. Delme ve Kesme (Boring and cutting), 4. Düz Kesilerle Kesme (Rectangular intersecting incisions).

Kuriki Höyük

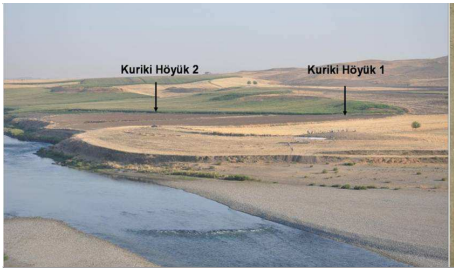
Makalenin konusunu oluşturan trepanasyon örneği Kuriki Höyük (Batman) kazılarından elde edilmiştir. Kuriki Höyük, Batman İl merkezinin 14 km. güneyinde, Oymataş Köyü'nün 1 km. güneybatısında yer alır (Harita 1). İlk kez 1988 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında G. Algaze ve ekibi tarafından bölgede yapılan yüzey araştırmaları sırasında ziyaret edilmiş, 2009 yılında Ilısu Barajı ve HES Projesi etki alanında kalan kültür varlıklarının belgelenmesi ve kurtarılması amacıyla yapılan çalışmalar kapsamında kazılara başlanmıştır. 2009–2010 yıllarında Mardin Müze Müdürlüğü, 2011 yılından itibaren Batman Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Çukurova Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Elif Genç'in bilimsel danışmanlığında, Çukurova Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Dumlupınar Üniversitesi ve Batman Üniversitesi'nden öğretim üye ve öğrencilerden oluşan bir ekiple kazılar yürütülmüştür.

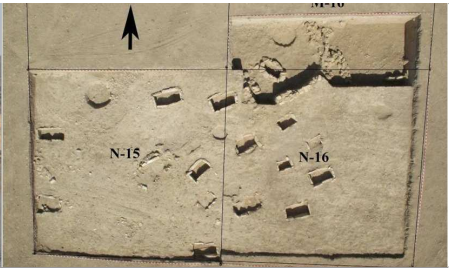
Harita 1: Kuriki Höyük, Batman (Güneydoğu Anadolu).

Yukarı Dicle Havzası içinde bulunan Kuriki Höyük, bölgenin zengin petrol kaynağının bulunduğu Raman Dağı'nın güneybatısında, Batman Çayının suladığı düz vadinin doğusunda ve Batman Çayının Dicle Nehri'ne döküldüğü noktada yer alır. Dicle Nehri bu noktadan itibaren derin vadi içinden akarak doğuya doğru devam eder. Bu bölge su kaynakları açısından zengin, geniş tarım alanlarına sahip, taş kaynaklarına yakın olması ve bulunduğu stratejik konumu nedeniyle Prehistorik çağlardan itibaren her dönem önemini korumuştur.

5 bin yıllık geçmişe sahip olan Kuriki Höyük, birbirine yaklaşık 70 metre uzaklıktaki iki küçük tepeden oluşur (Resim 1). Burada 4 farklı kültür saptanmıştır (Genç et al., 2011). Ana toprak üzerindeki en eski yerleşim (IV. Tabaka) Geç Kalkolitik Çağ'a (MÖ 4. Binin ikinci yarısı) tarihlenir. İkinci yerleşim (III. Tabaka) uzun bir aradan sonra Demir Çağ'a (MÖ I. Bin) aittir. Üçüncü yerleşim (II.Tabaka) Part/Roma Dönemi'ne (MÖ I. Bin sonu - MS. I. Bin başları) tarihlenir. Dördüncü ve son yerleşim ise (I. Tabaka) Ortaçağ'dan günümüze karışık dönem malzemeleri içermektedir. Kuriki Höyüğün hemen doğusunda, Dicle Nehri kenarındaki kayalık alanda kilise kalıntıları ve kaya mezarları Orta Çağ yerleşim izlerini barındırmaktadır. Aynı alanda bugün Oymataş adı ile anılan modern köy bulunmaktadır. Höyüğün güney yamacında bulunan mezarlık alanı dönemin öteki dünya inancını yansıtmaktadır (Resim 2).

Resim 1. Kuriki 1 ve Kuriki 2 kazı alanları.

Resim 2. MÖ 1.bin mezarları.

Taş sanduka ve basit toprak mezarlardan oluşan nekropol alanı birkaç nesil tarafından kullanılmıştır. Özellikle taş sanduka mezarlarda görülen eski ve yeni gömüler birer aile mezarları olarak yorumlanabilir. Birden fazla bireyin bulunduğu mezarlarda ilk gömülen bireye ait iskelet, mezar içinde bir köşeye toplanarak yeni birey için boş alan yaratılmış, yeni birey hocker pozisyonunda gömülmüştür (Genç ve diğ., 2013). Mezarlarda tunç ve demirden küpe, bilezik, kolye taneleri, boyalı ve tek renkli kaplar ele geçmiştir. Kuriki Höyük kazısından 2009-2012 yılları arasında çıkarılan iskeletlerin ilk analizi yayınlanmıştır (Açıkkol Yıldırım ve diğ., 2014). Kuriki Höyük iskeletlerinin antropolojik incelemeleri Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Paleoantropoloji Laboratuvarında sürdürülmektedir.

Trepanasyon Örneği

Trepanasyon geçirmiş birey 2011 yılında, MÖ 1. Bine tarihlenen (Pers Dönemi), en büyük uzunluğu 127 cm, en büyük genişliği 88 cm olarak ölçülen L.30 numaralı taş sanduka mezardan çıkarılmıştır. L.30 nolu taş sanduka mezar kuzeybatı güneydoğu yönlü inşa edilmiş ve birkaç kez kullanılmıştır (Resim 3). Eski gömülere ait kemik parçaları mezarın kuzeybatı köşesine toplanmış (L.32, L.32/2, L.32/3), yeni gömü sağ yanına hocker pozisyonunda yatırılmıştır (L.33). Trepanasyonlu birey L.32 olarak numaralandırılan, L.33 numaralı kadının gömülmesi sırasında kemikleri mezarın köşesine toplanan orta yaşlarda (35-50 yaş aralığı) bir erkeğe aittir. L.32 numaralı orta erişkin erkeğe ait olan kafatasının sol parietalinde drilling yani delme tekniği uygulanarak yapılan bir trepanasyon saptanmıştır (Resim 4, 5). Mezarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Resim 3. L.30 numaralı taş sanduka mezar.

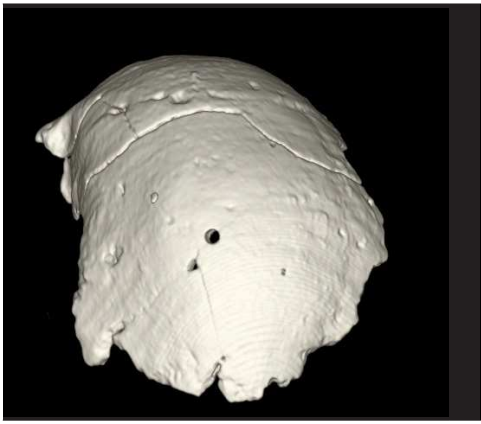
Resim 4. Kuriki trepanasyon örneği Yandan Görünüm

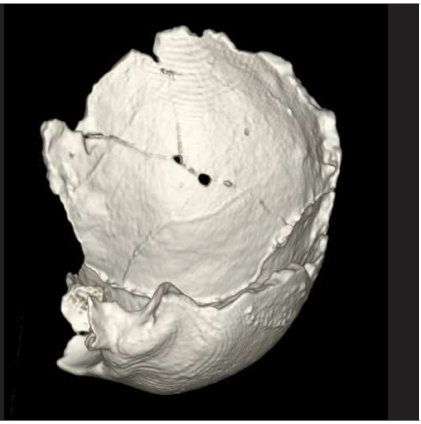
, Resim 5. Kuriki trepanasyon örneği Yakın Plan Görünüm

Trepanasyon deliğinin sagittal suturdan uzaklığı, 55,57 mm, lambdoid suturdan uzaklığı, 66,55 mm olup, deliğin çapı, 6,52 mm olarak ölçülmüştür. Deliğin eğimi, postero-lateralden antero-mediale doğru olup, bu eğim bireyin kafasının operasyon sırasında sağ tarafa doğru yatırıldığını, cerrahın operasyonu kafanın yanında durarak gerçekleştirdiğini işaret etmektedir. Paleopatolojik analizde bireyin kemiklerinde bu operasyo-

na neden olabilecek herhangi bir hastalık izine rastlanmamıştır. Trepanasyon deliğinin diploe'sinin kapanmış olması, bireyin operasyon sonrasında bir süre daha yaşadığına işaret eder. Makroskobik incelemenin yanı sıra, kafatasının çeşitli açılardan 3 boyutlu tomografileri çekilmiş (Resim 6, 7) ve radyolojik incelemeler de deliğin çevresinde iyileşme izleri olduğunu göstermiştir. Trepanasyon vakalarında en büyük sorun, eğer delik çevresinde iyileşme izleri gözleniyorsa bireyin operasyon sonrasında ne kadar yaşadığını belirleyebilmektir. Paleopatoloji literatüründeki kırık vakalarına ilişkin veriler, ideal koşullarda spongiyoz dokunun 6 haftada, kortikal kemiğin ise 3 ayda iyileştiğini ileri sürmektedir (Ortner & Putschar, 1985; Roberts & Manchester, 1995). Kesin bir süre belirlenemese de Kuriki bireyinin en azından 1-2 ay yaşadığını söylemek mümkündür.

Resim 6. Kuriki trepanasyon örneği (CT) Üstten Görünüm

Resim 7. Kuriki trepanasyon örneği (CT) Endocranialden Görünüm

Tartışma ve Sonuç

Akeramik Neolitik-Geç Osmanlı Dönemi arasındaki yaklaşık 10 bin yıllık süre içinde, Anadolu'nun farklı bölgelerinde farklı zaman dilimlerinde çok sayıda trepanasyon işlemi uygulanmıştır (Tablo 1). Türkiye'de bulunan ilk trepanasyon örneği, 1958 yılında Şenyürek tarafından Kültepe Asur Ticaret Kolonisi (Orta Tunç Çağı) iskelet materyal-

leri arasında, bir erkek bireyin kafatasında gözlenmiştir (Şenyürek, 1958). Hem dünya genelinde hem de Türkiye'de beyin delgi operasyonlarında kullanılan en eski teknik delme tekniğidir ve bu tekniğin geçmişi Akeramik Neolitik dönemine kadar uzanır. Aynı zamanda günümüzde modern kliniklerde nöroşirurjide kullanılmaya devam etmektedir. Kafatası delgi operasyonlarında kullanılan tekniklerin tamamı Anadolu örneklerinde görülmektedir. Anadolu trepanasyonları konusunda ayrıntılı bir inceleme 2011 yılında yayınlanmıştır (Erdal & Erdal, 2011).

Kuriki Höyük trepanasyonu, teknik açısından Türkiye örnekleminde çok yaygın kullanılan (13 adet, bkz Tablo 1) delme tekniği ile yapılmıştır ve Aşıklı (Özbek, 1992), Çayönü (Özbek, 1999), Kuruçay (Güleç & Pelin, 1998), Acemhöyük (Açıkkol ve diğ., 2009), Perge (Erdal & Erdal, 2011) ve Allianoi (Erdal & Erdal, 2011) örneklerine bu açıdan benzerlik gösterir. Ancak bu buluntu yerlerinin birbirlerinden çok farklı zaman dilimlerine ait olması nedeniyle, bu tekniğin farklı dönemlerde yaşamış insanlar tarafından birbirlerinden bağımsız şekilde geliştirildiğini düşünmek son derece mantıklıdır. Kuriki trepanasyonu, aynı zamanda Çayönü (Özbek, 1999) ve Kurban Höyük'ten (Alpagut, 1986) sonra Güneydoğu Anadolu'da keşfedilen üçüncü kafatası delgi operasyonudur.

Türkiye'de Pers hakimiyetindeki Geç Demir yerleşimlerinden biri olan Kuriki Höyük'te keşfedilen trepanasyon, Anadolu Demir Çağı (MÖ 1200/1100-333) örnekleri arasında bölge ve dönem açısından tektir. Karagündüz (Sevim ve diğ, 2002), Hakkari (Gözlük ve diğ., 2003) ve Dilkaya (Güleç, 1988) trepanasyonları Erken Demir Çağı aşiretler döneminden Orta Demir Çağı Urartuları'na doğru delme-kesme tekniği uygulamasında muhteşem bir ilerleme kaydedildiğini gösterir. Söz konusu teknik şimdilik Doğu Anadolu'nun dağlık bölgeleri ile sınırlı gibi görünmektedir. Ancak bu tekniğin uygulandığı 5 bireyden sadece bir tanesinde iyileşmeye rastlanmıştır. Bir diğer Demir Çağı trepanasyonu, Doğu Anadolu'dan çok uzakta, Çanakkale Assos nekropolünde keşfedilen ve MÖ 600'e tarihlenen, delme-kazıma tekniklerinin uygulandığı bir kadına ait kafatasında, frontal kemik üzerinde belirlenmiştir. Doğu Anadolu örneklerinin aksine, bu kadın operasyondan sonra görece uzun bir süre yaşamış gibi görünmektedir (Nalbantoğlu & Şengül, 2013). Kazıma tekniği, aşamalı olarak uygulandığı için delme ve kesme tekniklerinden çok daha güvenlidir ve Assos örneği de bu durumu çok iyi yansıtır.

Tablo 1: Eski Anadolu toplumlarında trepanasyonun dönemlere göre dağılımı

No	Buluntu Yeri	Araştırmacı	Dönem	Cinsiyet	Teknik	Bölge	İyileşme
1	Aşıklı Höyük	Özbek, 1992	Neolitik	Kadın	Delme	Occipital	+
2	Çayönü	Özbek, 1999	Neolitik	Erkek	Delme	Parietal	-
3	Çatalhöyük	Angel, 1971	Neolitik	Kadın	Delme	Parietal	-
4	Kurban Höyük	Alpagut, 1986	Er. Kalkolitik	Kadın	Kesme	Occipital	+
5	Kuruçay	Güleç ve Pelin, 1998	Er. Kalkolitik	Kadın	Delme	Parietal	-
6	Karataş	Angel, 1975	Erken Tunç	?	Travma	Temporal	+
7	İkiztepe	Erdal, 2005	Erken Tunç	Erkek	Kesme	Parietal	-
8	İkiztepe	Erdal, 2005	Erken Tunç	Erkek	Kesme	Parietal	-
9	İkiztepe	Erdal, 2005	Erken Tunç	Erkek	Kesme	Parietal	+
10	İkiztepe	Erdal, 2005	Erken Tunç	Kadın	Kazıma	Parietal	+
11	İkiztepe	Erdal, 2005	Erken Tunç	Erkek	Delme	Bregma	+
12	Küçükhöyük	Güleç ve Açıkkol, 2001	Erken Tunç	Erkek	Oluk Açma	Occipital	-
13	Baklatepe	Erdal, 2006	Erken Tunç	Kadın	Kazıma	Sagittal Sutur	+
14	Kültepe	Şenyürek, 1958	Orta Tunç	Erkek	Kesme	Occipital	+
15	Acemhöyük	Açıkkol ve diğ., 2009	Orta Tunç	Kadın	Delme	Lambdoid Sutur	+
16	Çavlum	Güleç ve diğ., 2004	Orta Tunç	Erkek	Kesme	Coronal Sutur	-
17	Karagündüz	Sevim ve diğ., 2002	Erken Demir	Erkek	Delme-Kesme	Parietal	-
18	Karagündüz	Sevim ve diğ., 2002	Erken Demir	Erkek	Delme-Kesme	Parietal	-
19	Hakkari	Gözlük ve diğ., 2003	Erken Demir	Kadın	Delme-Kesme	Frontal	-
20	Dilkaya	Güleç, 1988	Orta Demir	Kadın	Delme-Kesme	Bregma	+
21	Dilkaya	Güleç, 1988	Orta Demir	?	Delme-Kesme	Parietal	-
22	Kuriki	Bu çalışma	Geç Demir	Erkek	Delme	Parietal	+
23	Assos	Nalbantoğlu ve Şengül, 2013	Geç Demir	Kadın	Delme-Kazıma	Frontal	+
24	Stratonikeia	Sağır ve diğ., 2013	Helenistik-Roma	Erkek	Oluk Açma	Frontal	-

25	Gordion	Güleç, 1995	Roma	Erkek	Oluk Açma	Coronal Sutur	+
26	Cevizcioğlu	Erdal ve Erdal, 2011	Roma	Kadın	Delme	Occ.- Parietal	+
27	Cevizcioğlu	Erdal ve Erdal, 2011	Roma	Erkek	Delme	Parietal	-
28	Cevizcioğlu	Erdal ve Erdal, 2011	Roma	Erkek	Delme	Parietal	+
29	Cevizcioğlu	Erdal ve Erdal, 2011	Roma	Erkek	Kazıma	Frontal	+
30	Perge	Erdal ve Erdal, 2011	Roma	Erkek	Delme	Parietal	+
31	Perge	Erdal ve Erdal, 2011	Roma	Erkek	Delme-Kesme	Frontal	-
32	Gordion	Güleç, 1995	Roma	Erkek	Travma	Coronal Sutur	-
33	Kovuklukaya	Erdal ve Erdal, 2011	Erken Bizans	Erkek	Delme	Frontal	+
34	İznik	Özbek, 1994	Geç Bizans	Erkek	Kazıma	Frontal-Parietal	+
35	İznik	Özbek, 1994	Geç Bizans	Erkek	Kesme	Frontal-Parietal	+
36	İznik	Erdal ve Erdal, 2011	Geç Bizans	Erkek	Kesme	Frontal-Parietal	+
37	İznik	Erdal ve Erdal, 2011	Geç Bizans	Erkek	Kazıma	Parietal-Occ.	+
38	Allianoi	Erdal ve Erdal, 2011	Geç Bizans	Erkek	Delme	Frontal	-
39	Dilkaya	Güleç, 1995	Ortaçağ	Erkek	Kesme	Parietal	+
40	Van Kalesi	Gözlük ve diğ., 2004	Ortaçağ	?	Oluk Açma	Frontal	+
41	Osmanlı	Güleç, 1995	Geç Osmanlı	Erkek	Travma	Parietal	+
42	Osmanlı	Güleç, 1995	Geç Osmanlı	Kadın	Delme	Parietal	+
43	Osmanlı	Güleç ve diğ., 1999	Geç Osmanlı	Erkek	Kesme	Parietal	+

Mezopotamya, Levant ve İran'da Anadolu ile karşılaştırılabilecek trepanasyon sayısı görece daha azdır. Literatür araştırmasında, Mezopotamya topraklarını içeren Irak'ta herhangi bir trepanasyon vakası ile karşılaşılmamıştır. İran sadece iki örnekle temsil edilmektedir. Bunlardan biri, İran'ın güneydoğusundaki Sistan'da Tunç Çağı'na tarihlenen

(MÖ 3200-3000) ve "Yanmış Şehir" olarak bilinen Sahre-e Sukte'de bulunan başarılı bir trepanasyon örneğidir. 13-14 yaşlarında bir kız çocuğunun sağ parietalinde yer alan ve iyileşme izi gözlenen delik, muhtemelen hidrosefali hastalığının tedavisi için kesme tekniği (?) ile açılmıştır (Rezaian & Forouzanfar, 2012). İran'daki ikinci örnek, Dinkha Tepe'de bulunan ve Demir Çağı II'ye (MÖ 1100-800) tarihlenen 11-12 yaşlarında bir çocuğun sağ parietalinde kazıma tekniği ile açılmış trepanasyon deliğidir (Mallin & Rathbun, 1976). Araştırmacılar delik çevresinde iyileşmenin mevcut olduğunu belirtmişlerdir. Dinkha Tepe ile aynı döneme tarihlenen Doğu Anadolu Erken Demir Çağı örneklerinde delme-kesme tekniği kullanılırken, İran'dan ele geçen tek örnekte, delme-kesme tekniğine göre çok daha güvenilir olan kazıma tekniğinin kullanılmış olması ilginçtir ama bu konuda yorum yapabilmek için yeterli sayıda örnek maalesef yoktur.

Türkiye'den sonra en çok trepanasyon örneği bulunan ülkelerden biri komşumuz Suriye'dir. Ünlü Ebla şehri, trepanasyon uygulanan Ön Asya sitelerinden biridir. Orta Tunç Çağı II'ye (MÖ 1650-1600) tarihlenen 45-55 yaş aralığındaki bir erkeğin sol frontalindeki dikdörtgen biçimli delik, kesme tekniği ile açılmıştır (Mogliazza, 2009). Yüksek ölüm riski taşıyan bir teknik uygulanmasına rağmen, Ebla örneğinde delik büyük ölçüde kapanmıştır ve söz konusu Ebla erkeği muhtemelen operasyon sonrasında uzun yıllar yaşamıştır. Yine Suriye'deki Ugarit (Ras Şamra) yerleşiminin Geç Tunç Çağı tabakalarından çıkarılan bir kadın kafatasında sol frontal üzerinde delme tekniği ile açılmış 4 delik mevcuttur (Ferembach & Vallois, 1962). Mogliazza (2009: 190), Dastugue'nin (1962) yayınına dayanarak Ras Şamra'nın Orta Tunç Çağı'na ait 2 bireyde ve Minet el Beida'nın Geç Tunç Çağı'na ait bir bireyde trepanasyon keşfedildiğinden bahseder.

İsrail ve Filistin'in Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağı'na ait trepanasyon örnekleri görece daha iyi bilinir. Kronolojik açıdan en eski örnek Filistin'deki MÖ 8350-6000'e tarihlenen Jericho (Eriha)'da bulunmuştur, trepanasyon muhtemelen delme tekniği ile gerçekleştirilmiştir ama bu vaka hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır (Kurth & Roher-Ertl, 1981). MÖ 4. Bine tarihlenen Wadi Hebran aile mezarındaki orta yaşlı erkek bireyin kafatasında kazıma tekniği ile uygulanan trepanasyon çok başarılı olmuştur (Hershkovitz, 1987). Jericho yakınlarındaki Wadi Makuqh'ta bulunan Kalkolitik yaşlı (yaklaşık MÖ 3400) genç erişkin bir erkeğin sol frontalinde delme tekniği ile açılmış 3 delik yer almaktadır (Zias, 1982). İlginç olan nokta bu bireyde hem frontal sinüzit hem de intrakraniyal enfeksiyon belirlenmesidir. Zias, Wadi Makuqh trepanasyonunun tıbbi

amaçla uygulanmış en eski beyin delgi operasyonu olduğunu düşünmektedir. Arad Erken Tunç Çağı II yerleşiminde bulunan 16-18 yaşlarındaki genç bir erkek kafatasındaki trepanasyon, iki parietal kemiğinin bregma bölgesinde kazıma tekniği ile uygulanmış ve başarılı olmuştur (Smith, 1990). Jericho'da Orta Tunç II yaşlı bir erkeğin kafatasındaki 4 trepanasyon deliği frontal ve sağ coronal sutur üzerinde yer almaktadır (Oakley ve diğ., 1959). Filistin'deki Demir Çağı (MÖ 700) yerleşimi Tell Duweir (Lachish)'de keşfedilen 3 adet erkek kafatasındaki kesme tekniği ile açılmış delikler (Risdon, 1939; Starkey, 1936), düz kesilerle kesme tekniğinin Ortadoğu'daki en güzel örnekleri arasındadır. Bireylerden ikisinde iyileşme izi gözlenmezken, kafasına aldığı bir künt cisim travması nedeniyle operasyon geçirdiği düşünülen üçüncü birey, operasyondan sonra bir süre daha yaşamıştır. Demir Çağı'na ait bir başka örnek Timna'da keşfedilmiştir (Ferembach, 1957). Erişkin erkek kafatasının frontalinde düz kesilerle kesme tekniğinde uygulanan trepanasyonda herhangi bir iyileşme izine rastlanmamıştır. Son olarak, Jericho Roma Dönemi'ne ait 3 trepanasyon belirlenmiş, bunlardan ikisinin başarılı olduğu anlaşılmıştır (Zias, 1982) ve bunun temel nedeni operasyonlarda oluk açma tekniğinin kullanılmış olmasıdır. Arensburg & Hershkovitz (1988), İsrail / Filistin ve Necef'te Hellenistik Dönem-Bizans arasında trepanasyon geleneğinin, daha önceki dönemlere göre daha yaygın olduğunu belirtmektedir. İsrail – Filistin örneklemi, Türkiye'ye benzer biçimde Akeramik Neolitik Dönem'den İslami Dönem'e ulaşan güçlü bir cerrahi operasyon geleneğinin varlığını işaret etmektedir.

Yukarıda bahsedilen Ortadoğu örneklerinin hiçbiri doğrudan Pers İmparatorluğu ile ya da Pers hakimiyeti ile doğrudan ilişkili değildir. Yaptığımız literatür araştırmasında doğrudan Perslere ait herhangi bir cerrahi operasyon yayınına rastlanmamıştır. Bunun nedeni İranlı antropologların Farsça yayın yapmasından kaynaklanıyor olabilir düşüncesi ile yola çıkarak Eski Mezopotamya ve İran cerrahisi ile ilgili yayınlar taranmış ama bu yayınlarda da bilmediğimiz örnekler ile karşılaşılmamıştır (Adamson, 1991; Zargaran ve diğ., 2013). Diğer yandan Kuriki Höyük bireyinin etnik aidiyetini saptamak, eski DNA çalışması olmaksızın mümkün değildir. Pers hakimiyetindeki bir Demir Çağı yerleşmesinde yaşamış olsalar da, bu yerleşimin sakinlerinin Pers kökenli olduğunu düşünmek için şimdilik bir neden yoktur.

Bu bireye trepanasyonun neden yapıldığını bulmak amacıyla, bireye ait iskelet kalıntıları paleopatolojik açıdan incelenmiş, ama ne kafatasında ne de vücut kemiklerinde

herhangi bir hastalık izine rastlanmamıştır. Birey ölümüne değin kafatasına herhangi bir darbe de almamıştır. Burada ilk akla gelen, mental bozukluk, migren, epilepsi gibi bireyin günlük yaşamını etkileyen ama kemiğe yansımayan bir rahatsızlığı tedavi etmek amacıyla operasyonun yapıldığıdır. Ancak elimizde bu tür bir rahatsızlığın varlığını gösteren hiçbir kanıt yoktur. Bireyin çenelerinde gözlenen ölüm öncesi diş kaybı sadece bireyin ciddi bir dental sorunu olduğunu işaret eder, trepanasyon nedeni olma ihtimali çok düşüktür. Uygulanma nedeni bilinmese de, Kuriki Höyük trepanasyonu, Demir Çağı Güneydoğu Anadolu insanlarının sağaltma geleneğinin güçlü olduğunu kanıtlamaktadır. Anadolu'nun 10 bin yıla yayılan köklü trepanasyon geleneğinin yeni bir örneği olarak literatürdeki yerini almıştır.

Teşekkür

Bu çalışmanın radyolojik analizini yapan, Sivas Devlet Hastanesi Radyoloji Bölümü'nden Uzm. Dr. Mehmet Arı'ya (şu anda Sivas MEDICANA Hastanesi Radyoloji Bölümü'nde görev yapmaktadır), laboratuvar çalışmalarında özveriyle çalışan Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerimiz ve mezunlarımız İbrahim Sarı, Gülender Eligüzel, Gonca Topkaya, Sümeyye Boz, Hüseyin Güleç, Tolga Köroğlu, Doğuhan Dağ ve Nevzat Aydın'a yardımlarından dolayı çok teşekkür ederiz.

Kaynaklar

AÇIKKOL, A., GÜNAY, I., AKPOLAT, E., GÜLEÇ, E. (2009), "A Middle Bronze Age Case of Trephination from Central Anatolia, Turkey", Bulletin of the International Association for Paleodontology, 3 -2, 28-39.

AÇIKKOL YILDIRIM, A., GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU, P., GENÇ, E. (2014), "Kuriki Höyük İskeletleri", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 29, 203-215.

ADAMSON, P.B. (1991), "Surgery in Ancient Mesopotamia", Medical History, 35, 428-435.

ALFIERI, A., STRAUSS, C., MELLER, H., STOLL-TUCKER, B., TACIK, P., BRANDT, S. (2012), "The Woman of Pritschoena: An Example of the German Neolithic Neurosurgery in Saxony-Anhalt", Journal of the History of

the Neurosciences, 21, 139-146.

ALPAGUT, B. (1986), "The Human Skeletal Remains from Kurban Höyük (Urfa)", Anatolica, 13, 149-174.

ANGEL, J.L. (1971), "Early Neolithic Skeletons from Çatal Höyük: Demography and Pathology", Anatolian Studies, 21, 77–99.

ANGEL J.L. (1975), "Appendix: Early Bronze Karataş People and Their Cemeteries", American Journal of Archaeology, 80-4, 385-391.

ARENSBURG, B., HERSHKOVITZ, I. (1988), "Cranial Deformation and Trephination in the Middle East", Bulletins et Memoires de la Societe d'anthropologie de Paris, XIVo Serie, 5-3, 139-150.

BANDELIER, A.F. (1904), "Aboriginal Trephining in Bolivia", American Anthropologist, 6-4, 440-446.

BARNES, E., ORTNER, D.J. (1997), "Multifocal Eosinophilic Granuloma with a Possible Trepanation in a Fourteenth Century Greek Young Skeleton", International Journal of Osteoarchaeology, 7, 542-547.

CLOWER, W.T., FINGER, S. (2001), "Discovering Trepanation: The Contribution of Paul Broca", Neurosurgery, 49-6, 1417-1425.

COSGROVE, C.B. (1929), "A Note on a Trephined Indian Skull from Georgia", American Journal of Physical Anthropology, 13, 353-357.

CRUBEZY, E., BRUZEK, J., GUILAINE, J., CUNHA, E., ROUGE D., JELINEK, J. (2001), "The Antiquity of Cranial Surgery in Europe and in the Mediterranean Basin", Earth and Planetary Sciences, 332, 417-423.

ERDAL, Y.S. (2005), "İkiztepe Erken Tunç Çağı İnsanlarında Trepenasyon: Olası Nedenleri", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 20, 101-112.

ERDAL, Y.S. (2006), "Bakla Tepe Erken Tunç Çağı II Mezarlığında Bir Trepenasyon", Hayat Erkanal'a Armağan Kültürlerin Yansıması - Studies in Honor of Hayat Erkanal içinde, Eds. A. Erkanal ve diğ., Homer Kitabevi ve Yayıncılık,

İstanbul, ss. 337-344.

ERDAL, Y.S., ERDAL, Ö.D. (2011), "A Review of Trepanations in Anatolia with New Cases", International Journal of Osteoarchaeology, 21, 505-534.

FABRI, P.F., LONOCE, N., MASIERI, M., CARAMELLA, D., VALENTINO, M., VASSALLO, S. (2012), "Partial Cranial Trephination by means of Hippocrates' Trypanon from 5th Century BC Himera (Sicily, Italy)", International Journal of Osteoarchaeology, 22, 194-200.

FACCHINI, F., RASTELLI, E., FERRERO, L., FULCHERI, E. (2003), "Cranial Trepanation in Two Skulls of Early Medieval Italy", Homo, 53-3, 247-254.

FARIA Jr, M.A. (2013), "Violence, Mental Illness and the Brain – A Brief History of Psychosurgery: Part 1 – from Trephination to Lobotomy", Surgical Neurology International, 4, 49.

FEREMBACH, D. (1957), "A Propus du Crane Trepane Trouve a Timna, Origine de Certaines Tribus Berberes", Bull. Mem. Soc. Anthr., Paris, 8, 224-275.

FEREMBACH, D. (1962), La Necropole Epipaleolithique de Taforalt. Etude de Squelettes Humains, Centre National Recherche Scientific, Rabat.

FEREMBACH, D., VALLOIS, H.V. (1962), "Les Restes Humain de Ras Shamra et Minet el Beida: Etude Anthropologiques", in Ugaritica IV. Découvertes des XVIII et XIX Campagnes, 1954-1955. Fondaments Préhistoriques d'Ugarit et Nouveaux Sondages, études Anthropologiques, Poteries Grecques et Monnaies Islamiques de Ras Shamra et Environ, Ed. C.F.A. Schaffer, P. Geuthner, Paris, pp. 565-622.

GENÇ, E., VALENTINO, S., D'AGOSTINO, A. (2011), "Kuriki Höyük 2009 Yılı Kazı Çalışması", Kazı Sonuçları Toplantısı, 1- 32, 142-153.

GENÇ, E., VALENTINO, S., D'AGOSTINO, A. (2013), "Kuriki Höyük Archaeological Project 2010, A Preliminary Report", Kazı Sonuçları Toplantısı, 2-33, 463-479.

GOODRICH, J.T. (2004), "History of Spine Surgery in the Ancient and Medieval Worlds", Neurosurgical Focus, 16-1, 1-13.

GÖZLÜK, P., YILMAZ, H., YİĞİT, A., AÇIKKOL, A., SEVİM, A. (2003), " Hakkari Erken Demir Çağı İskeletlerinin Paleoantropolojik Açıdan İncelenmesi", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 18, 31-40.

GÖZLÜK, P., YİĞİT, A., ERKMAN, A.C. (2004), "Van Kalesi / Eski Van Şehri İnsanlarının Sağlık Sorunları", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 19, 51-62.

GÜLEÇ, E. (1988), "Van / Dilkaya'da İki Beyin Ameliyatı Vakası", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 4, 153-161.

GÜLEÇ, E. (1995), "Eski Anadolu Toplumlarında Beyin Ameliyatı (Trepenasyon)", Popüler Bilim, 17, 44-47.

GÜLEÇ, E., PELİN, C. (1998), "Kuruçay Höyüğü'nde Gün Işığına Çıkarılan Bir Trepanasyon Olgusu", DTCF Dergisi, 38, 1-2, 343-350.

GÜLEÇ, E., ÖZER, İ., SAĞIR, M. (1999), "Osmanlı Dönemi İskelet Serisinde Gözlenen Bir Trepanasyon Vakası", V. Ulusal Anatomi Kongresi.

GÜLEÇ, E., AÇIKKOL, A. (2001), "Küçükhöyük İskelet Serisinde Bir Trepanasyon Vakası", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 16, 71-78.

GÜLEÇ, E., YILMAZ, H., SEVİM, A., ŞİMŞEK, N., AÇIKKOL, A. (2004), "Çavlum Toplumunda Bir Trepanasyon Olgusu", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 19, 41-50.

HERSHKOVITZ, I, (1987), "Trephination: The Earliest Case in The Middle East", Mitekufat Haeven: Journal of the Israel Prehistoric Society, 20, 128-135.

HILTON-SIMPSON, M.W. (1913), "Some Arab and Shawia Remedies and Notes on the Trepanning of the Skull in Algeria", The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 43, 706-721.

HOUGHTON, P. (1977), " Trephination in Oceania", The Journal of Polynesian Society, 86-2, 265-269.

KANGXIN, H., XINGCAN, C. (2007), "The Archaeological Evidence of Trepanation in Early China", Indo-Pacific Prehistory Association Bulletin, 27, 22-27.

KIDD, G.E. (1946), "Trepanation Among the Early Indians of British Columbia", Canadian Medical Association Journal, 55, 513-516.

KHUDAVERDYAN, A. (2011), "Trepanation and Artificial Cranial Deformations in Ancient Armenia", Anthropological Review, 74, 39-55.

KURTH G., ROHER-ERTL, O. (1981), "On the Anthropology of the Mesolithic to Chalcolithic Human Remains from the Tell Es-Sultan in Jericho, Jordan", in Excavations At Jericoıı, Ed. K.M. Kenyon, British School of Archaeology, Jerusalem, pp. 407-499.

LISOWSKI, F.P. (1967), "Prehistoric and Early Historic Trepanation", in Diseases in Antiquity, Eds. D.R. Brothwell and A.T. Sandison , Thomas Book, Illinois, 651-672.

LITTLETON, J., FRIFELT, K. (2006), "Trepanations from Oman: A Case of Diffusion?", Arabian Archaeology and Epigraphy, 17, 139-151.

LIU, C.Y., APUZZO, M.L.J. (2003), "The Genesis of Neurosurgery and the Evolution of the Neurosurgical Operative Environment: Part 1 – Prehistory to 2003", Neurosurgery, 52, 3-19.

LOPEZ, B., CARO, L., PARDINAS, A.F. (2011), "Evidence of Trepanations in a Medieval Population (13th-14th Century) of Northern Spain (Gormaz, Soria)", Anthropological Science, 119-3, 247-257.

LORKIEWICZ, W., STOLARCZYK, H., SMISZKIEWICZ-SKWARSKA, A., ZADZINSKA, E. (2005), "An Interesting Case of Prehistoric Trepanation from Poland: Re-evaluation of the Skull from the Franki Suchodolskie Site", International Journal of Osteoarchaeology, 15, 115-123.

MACINTYRE, M., FOALE, S., BAINTON, N., MOKTEL, B. (2005), "Medical Pluralism and the Maintenance of a Traditional Healing Technique on Lihir, Papua New Guinea", Pimatisiwin: A Journal of Aboriginal and Indigenous

Community Health, 3-1, 87-99.

MALLEGNI, F., VALASSINA, A. (1996), "Secondary Bone Changes to a Cranium Trepanation in a Neolithic Man Discoreved at Trasano, South Italy", International Journal of Osteoarchaeology, 6, 506-511.

MALLIN, R., RATHBUN, T.A. (1976), "A Trephined Skull from Iran", Bulletin of the New York Academy of Medicine, 52-7, 782-787.

MARGETTS, E.L. (1967), "Trepanation of the Skull by Medicine-men of Primitive Cultures, with Particular Reference to Present Day Native East African Practice", in Diseases in Antiquity, Eds. D.R. Brothwell and A.T. Sandison, Thomas Book, Illinois, pp. 673-701.

MARIANI-COSTANTINI, R., CATALANO, P., GENNARO, F., TOTA, G., ANGELETTI, L.R. (2000), "New Light on Cranial Surgery in Ancient Rome", The Lancet, 355, 305-307.

MARTIN, G. (1995), "Trepanation in the South Pacific", Journal of Clinical Neuroscience, 2-3, 257-264.

MASON, O. (1885), "The Chaclacayo Trephined Skull", Proceedings of United States National Museum, 8, 410-412.

MEDNIKOVA, M. (2000), "Post-mortem Trepanations in Central Asia: Types and Trends", in Kurgans, Ritual Sites and Settlements: Eurasian Bronze and Iron Age, Eds. J. Davis-Kimball, E.M. Murphy, L. Koryakova and L.T. Yablonksy, Bar International Series 890, Archeopress, Oxford.

MOUNTRAKIS, C., GEORGAKI, S. AND MANOLIS, S.K. (2011), "A Trephined Late Bronze Age Skull from Peloponnesus, Greece", Mediterranean Archaeology and Archaeometry, 11-1, 1-8.

MOGLIAZZA, S. (2009), "An Example of Cranial Trepanation Dating to the Middle Bronze Age from Ebla, Syria", Journal of Anthropological Sciences, 87, 187-192.

NALBANTOĞLU, E., ŞENGÜL, G. (2013), "Trephination in Anatolia: Case Report and Review", Journal of Neurological Sciences (Turkish), 30-3, 612-616.

NIKITA, E., LAHR, M.M. AND MATTINGLY, D. (2013), "Evidence of Trephinations Among the Garamantes, a Late Holocene Saharan Population", International Journal of Osteoarchaeology, 23, 370-377.

NYSTROM, K.C. (2007), "Trepanation in the Chachapoya Region of Northern Peru", International Journal of Osteoarchaeology, 17, 39-41.

OAKLEY, K.P., BROOKE, W.M.A., AKESTER, A.R., BROTHWELL, D.R. (1959), "Contributions on Trepanning or Trephination in Ancient and Modern Times", Man, 59, 93-96.

ORTNER, P.J., PUTSCHAR, W.G.J. (1985), Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remians, Smithsonian Institution Press, Washington.

ÖZBEK, M. (1992), "Aşıklı Höyük Neolitik İnsanları", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 7, 145-160.

ÖZBEK, M. (1994), "Roma Açıkhava Tiyatrosunda Bir Toplu Gömü Alanı (Geç Bizans Dönemi)", Humana: Bozkurt Güvenç'e Armağan içinde, Eds. N.S. Altuntek, S. Aydın ve I.H. Demirdöven, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara, ss. 367-380.

ÖZBEK, M. (1999), "Çayönü'nde Kafatası Delgi Operasyonu", H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 109-126.

PARRY, T.W. (1923), "An Address on Trephination of Living Human Skull in Prehistoric Times", The British Medical Journal, 1, 457-460.

PARRY, T.W. (1927), "Diagnosis of Holes in Prehistoric Skulls", Postgraduate Medical Journal, 2-20, 122-125.

PARRY, T.W. (1935), "The Ovingdean Prehistoric Skull Exhibiting Double Primitive Surgical Holing", Man, 35, 56-57.

PARRY, T.W. (1936), "Three Skulls from Palestine Showing Two Types of Primitive

Surgical Holing; Being the First Skulls Exhibiting This Phenomenon That have been Discovered on the Mainland of Asia", Man, 36, 170-171.

PITSIOS, T., ZAFIRI, V. (2012), "Cases of Trephination in Ancient Greek Skulls", International Journal of Caring Sciences, 5-3, 239-245.

POWELL, B.W. (1970), "Trephination: Case from Southern New England", Science, 170, 732-734.

POWERS, N. (2005), "Cranial Trauma and Treatment: A Case Study from the Medieval Cemetery of St. Mary Spital, London", International Journal of Osteoarchaeology, 15, 1-14.

REZAIAN, J., FOROUZANFAR, F. (2012), "Consideration on Trephinated Skull in the Sahre-e Sukte (Burnt City) in Sistan", Journal of Research on History of Medicine, 1-4, 157-167.

RICHARDS, G.D. (1995), "Brief Communication: Earliest Cranial Surgery in North America", American Journal of Physical Anthropology, 98, 203-209.

RISDON, D.L. (1939), "A Study of the Cranial and Other Human Remains from Palestine Excavated at Tell Duweir (Lachish) by the Wellcome-Marston Archaeological Research Expedition, Biometrika, 31-1/2, 99-166.

ROBERTS, C, MANCHESTER, K. (1995), The Archaeology of Disease, Cornell University Press, New York.

SAĞIR, M., ÖZER, İ., SATAR, M., SAVAŞ GÜLEÇ, E. (2013), "Stratonikeia İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 28, 59-68.

SANGVICHIEN, S., SUBHAVAN, V. (1976), "Skull Trephining in Prehistory", Journal of the Science Society of Thailand, 2, 142-147.

SANKHYAN, A.R., WEBER, G.H.J. (2001), "Evidence of Surgery in Ancient India: Trepanation at Burzahom (Kashmir) Over 4000 years ago", International Journal of Osteoarchaeology, 11, 375-380.

SARRAFZADEH, A.S., SARAFIAN, N., VON GLADISS, A., UNTERBERG, A.W., LANKSCH, W.R. (2001), "İbn Sina (Avicenna) Historical Vignette", Neurosurgical Focus, 11-2, 1-4.

SEVİM, A., PEHLEVAN, C., AÇIKKOL, A., YILMAZ, H., GÜLEÇ, E. (2002), "Karagündüz Erken Demir Çağı İskeletleri", Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 17, 37-48.

SMITH, P. (1990), "The Trephined Skull from the Early Bronze Age Period at Arad", Eretz-Israel Archaeological, Historical and Geographical Studies, 21, 89-93.

STARKEY, J.L. (1936), "Discovery of Skulls with Surgical Holing at Tell Duweir, Palestine", Man, 36, 169-170.

STEWART, T.D. (1958), Stone Age Skull Surgery: A General Review, with Emphasis on the New World, Smithsonian Institution, Washington.

ŞENYÜREK, M.S. (1958), "A Case of Trepanation Among the Inhabitants of the Assyrian Trading Colony at Kültepe", Anatolia, 3, 49-52.

WEBB, S.G. (1988), "Two Possible of Trephination from Australia", American Journal of Physical Anthropology, 75, 541-548.

WEBER, J., WAHL, J. (2006), "Neurosurgical Aspects of Trepanations from Neolithic Times", International Journal of Osteoarchaeology, 16, 536-545.

ZARGARAN, A., FAZELZADEH, A., MOHAGHEGHZADEH, A. (2013), "Surgeons and Surgery from Ancient Persia (5,000 Years of Surgical History)", World Journal of Surgery, 37, 2002-2004.

ZIAS, J. (1982), "Three Trephined Skulls from Jericho", Bulletin of the Schools of Oriental Research, 246, 55-58.

ZIMMERMAN, A.R., TRINKAUS, E., LEMAY, M., AUFDERHEIDE, A.C., REYMAN, T.A., MARROCCO, G.R., SHULTES, R.E., COUGHLIN, E.A. (1981), "Trauma and Trephination in a Peruvian Mummy", America Journal of Physical Anthropology, 55, 497-501.

25

YAŞLILARA YÖNELİK TASARIMLARDA ANTROPOMETRİNİN VE ERGONUMİNİN ÖNEMİ[1]

THE IMPORTANCE OF ANTHROPOMETRY AND ERGONOMICS IN ELDERLY DESIGNS

Gülüşan Özgün Başibüyük Faruk Ay, Sercan Acar

Abstract

Senility; is defined as a stage in which the physical and mental changes in the later life of life as a continuation of adulthood. There are 6 million 495 thousand people who are 65 age and above in Turkey. Today, studies on the elderly generally aim to increase their living standards and general health status. In this study, it was aimed that the various designs made by considering the physical conditions of 65 years old and above individuals are necessary in terms of anthropometric and ergonomic aspects and with these designs, it is aimed to determine a comfortable life style by maximizing the quality of life of the elderly and to develop an anthropometric dataset in the elderly population. In our research, we emphasized the importance of anthropometry and ergonomics in the designs made for elderly people in Turkey.

Key words*: Senility, Design, Anthropometry, Ergonomics*

Giriş

Eğitim, ekonomi ve sağlık düzeylerinde meydana gelen olumlu gelişmeler, son yıllarda dünya genelinde doğurganlık ve mortalite oranlarının düşmesine neden olmuş ve bunun sonucunda yaşlı birey sayısında yoğun bir artış meydana gelmiştir. 2015 yılı istatiki verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %8.5'i yaşlı nüfusdan oluşmaktadır Nüfus

1 "Bu araştırma TÜBİTAK MAG 115M548 No'lu ve 'Anadolu Yaşlılarının AntropometrikBoyutları' adlı 1001 projesi tarafından desteklenmektedir."

değişikliğindeki bu eğilim özellikle ekonomik yönden gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Tıbbi teknolojiler ve sağlık alanındaki olumlu gelişmelerin, yaşlı nüfusundaki bu değişimin başlıca nedenleri olduğu düşünülüyor. Örneğin, daha önceden ölümcül olduğu düşünülen hastalıklar, günümüzde tedavi edilebiliyor ya da hastanın ömrü birkaç yıl uzatılabiliyor.İnsanlar her zamankinden daha uzun yaşıyorlar. Diğer yandan günümüzde çeşitli sosyoekonomik değişimlerde yaşanmaktadır. Bir kaç yıl önce emeklilik yaşı 60 yada 65 iken şuan yaş sınırı ekonomik sebeplerden dolayı daha da artmıştır. Bu ekonomik nedenler, ülkelerin politikalarında yaşlılar için mevcut sosyal güvenliklerine yönelik katı bir denetim uygulamak zorunda kalmıştır. Sonuç olarak, yaşlılar, yaşam standartlarını koruyabilmek için mümkün olduğunca uzun süre kendilerini ekonomik açıdan toplum içinde var olmaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte, yaşlı bireylerin yaşam şartlarında meydana gelen değişikliklerden dolayı önemli sayıda yaşlı birey hala çalışmaya devam etmektedir.

Ekonomik olarak gelişmiş bir çok ülkede yaşlı bakım evlerinde ve huzur evlerinin sayısında büyük bir artış gözlemlenmiştir.Bundan dolayı, yaşlılara yönelik kendi ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak tasarlanmış fiziksel kurumlar sağlanmalıdır.Fakat ne yazık ki tasarlanan ürünlerin hiçbiri hem dünyada hem de ülkemizde yaşlı insanlar için özel olarak hazırlanmamıştır. Bu durum neredeyse her alanda geçerlidir. Genel olarak, engellilerin ve yaşlıların büyük çoğunluğunun normal ürünleri (kitlesel pazar için) kullandığı toplum tarafından bilinmeyebilir. Bundan dolayı yaşlı bireylerin özel ihtiyaçlarını karşılama problemleri ortaya çıkmaktadır. Ergonomistler, yaşlıların gelecekte önemli bir sayıya ulaşması nedeniyle, ergonomik tasarımlı iş yerleri, çalışma istasyonları, araçlar ve yaşlı insanlar için ekipman konularını görmezden gelemezler. Bundan dolayı yapılacak olan ergonomik tasarımlar yaşlı bireylere göre adapte edilmelidir. Antropometri tekniğide burada devreye girmektedir. Antropometri insan vücut ölçülerinin ve diğer fiziksel özelliklerinin sayısal olarak boyutlandırılmasıdır. Antropometrinin kullanımı özellikle bireylerin beslenme ve sağlık koşullarının, sosyodemografik özelliklerinin ve yaşam stilinin belirlenmesinde büyük bir öneme sahiptir. Her bir birey farklı vücut yapısına sahip olduğundan dolayı yapılacak olan tasarımlarda bireyin ergonomik yapısına uygun olmak zorundadır. Özellikle yaşlı bireyler için yapılacak olan tasarımlarda bireyin antropometrik boyutu ve şekline uygun ölçüm yapılmalıdır. Çünkü Fozard (1981) ve Stoudt (1981), yaşlıların antropometrik bakımdan yaşları ile artan bireylerarası farklılıklara sahip olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, yaşlı nüfusta genç yetişkin nüfusa kıyasla

çok farklı olabilecek etnik karışım olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye'de de 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı %8.2 iken; bu oranın 2023 yılında %10.2 ve 2050 yılında ise %20.8ve 2075 yılında ise %27,7 olabileceği düşünülmektedir. 65 yaş üstü nüfusun gösterdiği bu yükseliş eğilimi beraberinde birçok yeni sorunu da beraberinde getirecektir. Bunlar arasında özellikle sağlık problemleri, sosyal güvenlik, sosyo-kültürel faaliyetler ve aileleri ile olan ilişkileri yer almaktadır. Ayrıca,artan yaş miktarı, bu bireylerin psikolojik ve fizyolojik olarak ta kendilerini zayıf gördükleri bir dönem olarak algılamalarına neden olmaktadır. Yaşadıkları sosyal ve fiziki çevrenin kendilerine uygun bir şekilde tasarlanması, onların hayatını kolaylaştırmak adına oldukça önemlidir.

Günümüzde yaşlılar ile ilgili çalışmalar genel olarak onların yaşam standartlarını ve genel sağlık durumlarını arttırmayı amaçlamaktadır. Yaşlanmanın başarılı, devamlı, bağımsız ve üretken olması düşünülmektedir. Başarılı bir yaşlanmanın temel noktaları arasında yaşam süresinin uzunluğu, zihinsel ve biyolojik sağlık, sosyal ve bilişsel yeterlilik ve yaşamaktan zevk alma yer almaktadır. Tabiki bu durum sadece yaşlıların bireysel çabası ile gerçekleşmez; toplum tarafından da çeşitli imkanlar (ekonomik, psiko-sosyal ve fizyolojik faktörler) sağlanarak, yaşlı bireylerin toplum içinde yer almasını sağlayabiliriz. Türkiye'de yapılan çalışmalara göre yaşlılık problemi ekonomik, demografik ve toplumun sosyo-kültürel yapısından kaynaklanmaktadır ve bundan dolayı sanayileşmiş batı medeniyetlerinin arkasından gelmektedir. Fakat bu durum her hangi bir sorun olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü, 2000'li yıllardan itibaren Türkiye gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alır ve bundan dolayı yaşlı birey sayısının gelişmiş ülkelerden 2 kat daha fazla olacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı yaşlanmayla ilgili problemlerin çözümü için önlemler alınması gerekmektedir. Özelikle son yıllarda Türkiye'de yaşlılara yönelik yapılan çalışmalar dikkat çekici boyuttadır. Sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin katkılarıyla kurulan Geriatri ile ilgili bölümleri ve merkezlerin açılmasıyla da yaşlılığa yeni boyut getirilmiştir. Ayrıca bu amaçla 2007 yılında "Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı" çalışması kabul edildi ve 2013 yılında "Ulusal Yaşlanma Uygulama Programı" hazırlanmıştır. Bu uygulamada yaşlılara yönelik her türlü destekleyici çalışma ergonomik yönden değerlendirilerek ele alınmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007).

Bu çalışmada da 65 yaş ve üzeri bireylerin fiziki durumları gözönünde bulundurularak

yapılan çeşitli tasarımların antropometrik ve ergonomik açıdan ne kadar gerekli olduğu, bu tasarımlarla yaşlıların yaşam kalitelerini maksimum düzeyde artırarak rahat bir yaşam tarzı belirlemek ve yaşlı nüfusta antropometrik bir veri seti geliştirmek amaçlanmaktadır. Araştırmamızda Türkiye'deki yaşlılara yönelik yapılan tasarımlarda antropometrinin ve ergonominin önemi vurgulanmıştır.

Yaşlanma ve Yaşlılık

Gerontoloji ve geriatri alanlarında sıkça karşılaştığımız "yaşlanma" ve "yaşlılık" kavramları, birbirine karışan fakat irdelendiği zaman aslında aralarında net bir ayrımın olmadığı ve çoğu zaman da birbiri yerine kullanıldıkları görülmektedir. Yaşlanma olarak kullanılan kavram; "dünyaya gelen her canlının, zaman içerisinde almış olduğu mesafe ile birlikte ölümle sona ermektedir." şeklinde tanımlanabilmektedir. Yaşlılık ise; yetişkinliğin devamı olarak yaşam süresinin ileriki zamanlarında fiziksel ve ruhsal değişimlerinin görüldüğü bir evre olarak tanımlanmaktadır. Geçen bu zaman diliminin en önemlisi de doğurganlığın azalması ve mortalitenin artmasıdır (Beğer, 2012: 1-3).

Dünya'daki yaşlı nüfus oranı genç nüfusa oranla hızla artmakta ve bu artış nüfusun yaşlanması olarak bilinmektedir. Özellikle son yıllarda gelişmiş ülkelerde doğum oranı ve mortalite azalmaktadır. Ortaya çıkan bu durum gelişmekte olan ülkelerde de görülmeye başlanmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) yaşlılık tanımını; çevreye uyum sağlayabilme kabiliyetinin giderek azalması şeklinde tanımlamıştır. Yaşlanma sürecinde bireyler çevresel faktörlere uyumun azalması ile beraber, kalıcı olarak bazı yeteneklere de sahiptir. Günlük yaşamdaki sorunlara pratik çözümler üretebilirler, bilgileri kalıcıdır, özellikle dil bilgilerinin kalıcılığı dikkat çekmektedir (Kalınkara, 2014: 1-11).

Yaşlanma; anne karnında başlayıp ölüme kadar geçen bir değişim süreci olarak kabul edilir. Yaşlılık; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, günlük hayatta önemini koruyan ve gün geçtikçe de önemi daha da artan bir konu haline gelmiştir. Bu sebepten dolayı yaşlılık aslında bireysel bir konu olmayıp, toplumsal bir konu olarak ele alınmalıdır. Erikson (1982)'a göre yaşam, bir önceki evreden etkilenerek gelen ve bir evrenin bir sonraki evrene hazırlığı niteliği taşıdığını 8 evresinin var olduğu görüşündedir. Bu süreci tanımlarken; bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemini gelişme dönemi

olarak ele alırken, yaşlılık dönemini gerileme dönemi olarak ele almaktadır (Kalınkara, 2014: 1-11).

Gelişmiş ülkelerde yaşlılığın başlangıcı 65 yaş ve üzeri olarak kabul edilse de, belli bir yaş sınırı belirlemek zordur. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yaşlılığın sınırını 1970'li yıllarda 60 yaş olarak belirlemiş fakat bugün sanayileşmiş ülkelerin emeklilik yaşını, 65 yaş olarak kabul etmiştir. Yapılan bu sınıflanmaya göre;

- 65-74 yaş arası "genç yaşlı",
- 75-84 yaş arası "yaşlı",
- 85 yaş üzerini ise "yaşlı yaşlı" olarak anmaktadır.
- Antik çağlarda yalnızca 100 insandan biri 60 yaşına kadar ulaşabiliyordu. Gereken ortam koşulları olmadığından dolayı 20. yy'ın başlarına kadar dünyanın hiçbir yerinde uzun yaşam sürdürülememiştir. Avrupa'da ise, ortalama yaşam süresi 50 yılken, iyi koşullarda yaşayarak yaşlanma şansını yakalayanlar krallar, filozoflar, devlet adamları ve yüksek rütbeli subaylar olduğu bilinmekteydi. 16. ve 17. yüzyıllarda yaşlılık kronolojik yaşla ölçülen bir yaşam dönemi olmayıp, sadece bedensel güç kaybına uğrayan kişilere "yaşlı" denmekteydi. 20. yy'ın başlarına kadar yaşlılık bir hastalık değil, sakatlık olarak görülüyordu. Sakatlık derecesine de biyolojik durumuna bakarak karar veriliyordu. İlerleyen yıllarda bu düşünce, takvimsel yaşla belirlenen bir yaşam döngüsü şeklini almıştır (Kalınkara, 2014: 1-11).

Yaşlanmanın Nedenleri

Yaşlanma, her canlıda meydana gelen sürekli değişen evrensel bir süreç haline gelmiştir. Vücutta; hücre, doku, organ ve sistemlerinde ortaya çıkan değişimleri ile geri dönüşü olmayan işlevsel değişikliklere "yaşlanma" denir.

Karakteristik olarak;

- - Organ sistemlerinin kapasitelerindeki azalma,
- - Çevresel faktörlere uyumda görülen azalma,
- - Cevap verebilme kapasitesinde azalma, şeklinde ortaya çıkar.

Bireylerde yaşlanma sonucu oluşan farklılıkların; genetik özellikler, beslenme tercihleri,

kemik erimesi, doğum ve menopoz sonrası hormonal değişimlere bağlı olduğu görülmektedir. Bunların sonucunda; vücudun belirli bölgelerinde yağlanmalar ve bölgesel sarkma sorunları, kas ve iskelet sisteminde oluşan bozulmalar, hormonal değişimlere bağlı olarak aşırı kilo (obezite) gibi problemler yaşanmaktadır (Maraba ve Şener 2016: 21-23).

Yaşlanan toplumun gereksinimleri, genç toplumdaki bireylere göre daha fazladır. Ortaya çıkan kronik hastalıklardan dolayı huzurevlerine, yaşlı bakım evlerine gereksinim artmıştır. Yapılan araştırmalara göre; Amerika'da bakım evlerindeki yatak sayılarının, hastane sayılarını geçtiği tespit edilmiştir. Yaşlı bireylerde kronik hastalıklar giderek artmıştır. Bazı hastalarda, bu hastalıklar kişide kalıcı hasar bırakmıştır. Örneğin; Alzheimer, Parkinson. Bu hastalıklar yaşlılarda görülen hastalıklardır ve yaşam süresi uzadıkça daha da sık görülecektir. Bu hastalıklar ölüme neden olmasalar bile ciddi özürlülüğe sebep olmaktadır. Yaşlı bireylerin sağlığı için yapılan tedaviler arasında yaşam kalitesinin arttırılmasının da önemli bir yeri vardır (Kalınkara, 2014: 1-11). Bununla birlikte en önemli diğer bir nokta ise yaşlanan bir toplumun ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulan, onların fiziksel ve morfolojik özelliklerine cevap verebilecek nitelikte hazırlanan antropometrik ve ergonomik tasarımlardır. Bu tasarımlar ile birlikte yaşlı nüfusun hayatı kolaylaşacak ve refah seviyesi daha üst noktalara ulaşabilecektir. Antropometrik ve ergonomik tasarımlar ile bu bireylerin yaşam standartları kendi bireysel ihtiyaçlar çerçevesinde yol alacaktır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) uzmanları bir araya gelerek oluşturdukları komite ile birlikte, yaşlılık sorunlarına çözüm üretmek amacıyla ilk kez 1982 yılında Viyana'da toplanmışlardır. Aradan geçen 20 yılsonunda 2002 yılında Madrit'de ikinci kez toplanarak "Uluslararası Eylem Planı" hazırlayarak yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili çeşitli konulara yer vermişlerdir. Bu eylem planında yer alan bazı konular şu şekilde hazırlanmıştır;

- - Yaşlılar, insan hak ve özgürlüklerinden yararlandırılmalıdırlar,
- - Karar verme sürecinde yer almalıdırlar,
- - İhtiyaç durumunda olan yaşlılara sosyal koruma sağlanmalıdır,
- - Sağlık hizmetlerinden gerekli şekilde yararlanmalıdırlar,
- - Öğrenme konusunda, yaşlılara faydalı konularda fırsatlar yaratılmalıdır,
- - Yapılacak olan ekonomik etkinliklere aktif olarak katılmaları sağlanmalı ve bu sayede

ekonomiye katkıda bulunmalıdırlar.

Yapılacak olan bu çalışmalardan hükümet, sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşlar ile birlikte çalışmalar sürdürülmelidir (Kalınkara, 2014: 1-11).

Antropometri ve Ergonominin Yaşlılar İçin Önemi

İnsan vücudunun ölçülebilen (metrik) boyutsal özelliklerini konu alan antropometri tekniği; tüm yaş gruplarında insan vücudunun fiziksel boyutlarının, orantılarının ve kabaca bileşiminin ölçülüp değerlendirilmesidir. Bireyin veya toplumun metrik boyutlarıyla, vücut bileşiminin belirlenmesinde kullanılan dolaylı teknikler içerisinde kolay ve sıklıkla kullanılan bir tekniktir. Antropometri bireysel ve toplumsal özellikleri basit ve tahmin edici olup ileriki yıllarda oluşabilecek hastalık, sağlık, fonksiyonel bozukluklar ve mortalitenin hastalıklarla ilişkisini gösterir. (Akın ve ark,. 2013; Bosi, 2003; Kaya ve Özok., 2017; Yardımcı ve Özçelik, 2006).

Antropometri, bireyin veya bir toplumun morfolojik, fizyolojik, hatta psikolojik özellik ve kapasitelerinin ortaya konmasını sağlayan bir teknik olduğundan birçok bilim ve sanayi kolunda rahatlıkla yararlanılabilir. Çeşitli sistem ve makinelerin ergonomik tasarımında ön koşul; o sistem içinde çalışacak, o makineyi kullanacak insanın antropometrik ölçülerinin bilinmesidir. İnsanın antropometrik ölçü değerlerinin dağılımının bilinmesi tasarımcılara, üreticilere, tüketicilere ve kullanıcılara çok yararlı olacaktır. Üretilen ve kullanıma sunulan her şey insan yaşamını kolaylaştırmak içindir. İnsanın kullanımı için tasarımlanarak üretilen yapı ve yapı donanımları, bunların yerleşeceği mekanların boyutları, makine araç-gereç ve sistemlerin boyutları, bunları kullanacak insanların antropometrik özelliklerine uygun olmalıdır. İnsan, yaptıkları ve ürettikleriyle çevresinin şekillenmesini sağlarken, oluşturulan çevrede, bizim bedensel ve ruhsal özelliklerimizin şekillenmesinde önemli rol oynar. Bu nedenle, mevcut ve gelecek kuşakların bedensel ve psikolojik sağlığını korumak için toplumların kendi antropometrik ölçülerine uygun tasarımların yapılması zorunludur (Akın ve ark., 2013).

Her toplumun genetik yapısı ve çevresel etmenleri farklı olacağından, kendine özgü özellik ve karakterlerinin olması gerekir. Bu özellik ve karakterlerden biri de toplumun antropometrik özellikleridir. Her birey ve topluluğun farklı antropometrik ölçülere sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Tasarımı düşünülen yapı ve malzemenin

özelliğine uygun vücut ölçülerinin alınmasına da özen gösterilmelidir (Akın ve ark,. 2013).

Her türlü yapı ve malzemenin tasarımında antropometrik ölçülerin önemi büyüktür. Endüstri mühendisliği, iç mimari, mimari, tasarım, otomotiv, giyim, yapı, mobilya, iş yerleri, eğitim yapıları gibi üretim dallarında giderek artan miktarlarda antropometrik verilere ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanın yaşadığı her mekanın, kullandığı her makine ve aletin ergonomik olarak tasarlanıp üretilmesi, alınan antropometrik ölçülerin uygunluğu oranında insanın boyutsal ölçüleri ile uyuşarak, hem kullanıcının beden ve ruh sağlığını koruyacak hem de üretim ve talep ihtiyacını arttıracaktır (Akın ve ark. 2013).

Antropometrik veriler ergonomide iş alanlarının, mobilyaların, giysilerin ve aletlerin fiziksel ölçülerini belirleyerek; alet veya ürünler ile onu kullanacak insanların ölçülerinin birbirine uyumlu hale gelmesini sağlamaktadır. Düzenlenecek bir mekan veya ürünün insana yararlı olabilmesi ya da kolaylık sağlayabilmesi için temel kriterlerden birisi insanın antropometrik ölçülerine uygun boyutlarda olmasıdır. Düzenlenecek her mekan ve ürünün kullanışlı ve yararlı olabilmesi için ergonomik olması zorunlu olduğuna göre, antropometrik ölçülere mutlaka gereksinim olduğu da ortadadır. (Akın ve ark., 2013; Sabancı ve Sümer, 2015).

İnsan, yaşamını daha iyi şekillerde sürdürmek için doğayı ve çevreyi değiştirmekte ve yeniden şekillendirmekte, fakat bu süreçte yalnızca çevre değişmemektedir. Çevredeki değişimlerle insan değişimleri de meydana gelmektedir. İnsan, çevre koşullarına ayak uydurmak için yaşam biçimleri ve davranışsal kazanımlar geliştirmektedir (Duyar, 1995).

Ergonomi, insan makine sisteminin özelliklerini ve bu özelliklerin birbiriyle sağladığı uyumu inceleyen bilim dalıdır. İnsan kullanımına yönelik tasarım, çalışma ve yaşama koşullarının en uygun hale getirilmesini amaçlayan uygulamaların tamamıdır. Ergonomi; iş, ürün tasarımı, ev yaşamı ve dinlenme dönemi etkinlikleri ve bunlara yönelik üretimle ilgili olarak çevre ile kişinin etkileşimi olarak tanımlanabilir. Çeşitli iş ve çevre koşullarında insanların makinelerle ilişkisini göz önüne alır. İnsan eğilimlerinin, yeteneklerinin ve kısıtlılıklarının bu ilişkideki rolü üzerinde durur. Yapılan değerlendirmelerin sonucunda elde edilen verileri insan-makine sistemlerinin tasarımında, işyeri ve çalışma ortamının düzenlenmesinde kullanır. İnsan, makine, iş gereksinimi ve çalışma yöntemleri arasındaki karmaşık ilişkiyi konu edinen ergonomi bilimi birçok bilimin

sağladığı verilerden yararlanmak zorundadır. En geniş tanımıyla ergonomi; insanın anatomik özelliklerini, antropometrik ölçülerini ve fizyolojik kapasite ve esnekliklerini ele alarak; mekan değişkenliklerinin etkisi ile oluşan psikolojik ve fiziksel tepkilerine göre insan makine ve donanım uyumunu araştıran bilim dalıdır (Sabancı ve Sümer, 2015; Güler, 2004).

Ergonomideki çabanın tamamı; verimli, güvenli, rahat ve etkili bir insan kullanımı sağlamak amacıyla araç-gereç, makine, sistem, iş, iş akışı ve düzeni ve çevreler tasarlamak amacıyla insan davranışı, yetenekleri, kısıtlılıkları ve diğer karakteristikleri ile ilgili bilgileri araştırmak ve uygulamaktır. Kişilerin hayatının uygun hale gelmesini amaçlar. İnsanları en yüksek düzeyde üretken, aktif ve güvenli hale getirmek üzere; sistemi, ürünü ve donanımı tasarlayarak en iyi yöntemi bulmaya çalışır. Yakın çevrenin sağlık koşullarına uygun hale getirilmesi, birtakım tehlike olasılıklarının ortadan kaldırılması temel amaçtır. Fiziksel özelliklere uygun çalışma düzeni, kullanılan araç-gerecin işe ve kullanan kişiye uyumunun sağlanması temel amaçtır (Akın, 2013; Güler, 2004).

Kişiler erkek, kadın, çocuk ya da yaşlı, üretici ya da tüketici, sakat ya da sağlam oluşlarına göre değişik özelliklere sahiptirler. Doğumlarından başlayarak çevre koşulları ve dış dünyadaki birçok durum ve araçla etkileşim ve ilişki içerisine girerler. Ortamın aydınlanması, ısısı, gürültüsü, çalışma ortamının boyutları, tasarımı, yerleşimi; kullanılan araç-gereç ve donanımın özelliği, mobilyalar, dinlenme etkinliklerinde kullanılan araç ve gereçler, günlük yaşamın birer parçası olan tüm araç-gereç, makineler sürekli etkileşim içerisinde bulunduğu ve onu çeşitli şekillerde etkileyen çevre unsurlarıdır (Güler, 2004).

Ergonomi, insanların iş ve her türlü uygulamadaki durumunu, uygulama ortamındaki her türlü stresi ve bu strese uyum sağlama yeteneğini konu edinir ve çalışma çevresindeki stresleri ve insanların bu streslerle uyumunu araştırır. Fabrika ve ofislerin, mobilyanın, donanımın, araç gereç ve iş taleplerinin insan boyutları, yetenekleri ve beklentileri ile uyum içerisinde olmasını sağlamak ergonominin amacıdır. Temel bileşenlerinin anatomi, fizyoloji, psikoloji, mühendislik ve tasarımın olduğu disiplinlerarası bir alan olan ergonominin amacı; kaza ve yaralanmaları önlemek, yorgunluğu ve insan vücudunun aşırı kullanımını, zaman kaybını, işe devamsızlığı alt düzeye indirmektedir. Yaşlıların karşılaştığı sorunların büyük bir kısmını ev kazaları oluşturmaktadır. Yaşlılarda oluşan genişleyici değişiklikler hayat kalitesinde azalmaya ve ev kazalarına katkıda bulunmaktadır. Yaşlının hayat kalitesinin yükseltilmesinde günlük hayatın büyük bir bölümünün

geçtiği konut ve çevresi büyük önem taşımaktadır (Başıbüyük Özgün ve Aktan, 2011; Güler, 2004).

Niteliği ayırt edilmeksizin her iş, insan üzerinde değişik stres düzeyi ve zorlanmalar meydana getirmektedir. Ergonomi, çalışma ve yaşama mekanlarındaki stresi ve insanın bu stresle baş edebilme uğraşını ve adapte olmasını sağlayacak önlemleri araştırır. Yaşlının fiziksel ve boyutsal özelliklerinin dikkate alarak günlük kullanılan aletler, iç mekan mobilyalarının boyutlarını ayarlayarak yalnızca yaşlıların bağımsız yaşaması için kolaylık sağlamaz, aynı zamanda onların yaşam konforunu arttırır ve çoğu kez tehlikeli kazaları engeller. Hayatın, insan üzerindeki olumsuz etkilerinin düzeltilmesi ve yok edilmesine yönelik tüm çabalar ergonomi alanına girmektedir. En uygun bedensel, ruhsal ve dolaylı olarak da sosyal çevreyi sağlamaya yöneliktir. Özellikle fizyolojik ve fiziksel yetileri göz ardı edemez. Kişi ile yaşadığı çevrenin ilişkisini kapsamlı olarak göz önüne alma zorunluluğu vardır. Yaşlı bireylerin yetenekleri ve kısıtlamaları bilinmedikçe ergonomik tasarım başarılı olamaz. İş ortamının düzenlenmesinde, oturma araç ve gerecinin ve düzeneğinin tasarım ve üretiminde, çalışma postürü, araç ve gereç tasarımında antropolojinin insanlarla ilgili olarak sağladığı standart antropometrik ölçülerden yararlanır (Güler, 2004; Kalınkara, 2015:98-113). Antropometrik ölçümlerden yararlanmalarının nedenleri arasında yaşlı bireylerin vücut fizyolojisine uygun tasarımların ortaya çıkmasını sağlamaktır. Yapılan tasarımların oluşturulmasında öncelikle bireylerin ön görüşleri alınmalıdır. Bu sayede onların sağlığına uygun ya da onların sağlığını tehlikeye atan tasarımlar hakkında fikir olabilmemiz sağlanacaktır. Yapılacak tasarımlar hakkında fikir sahibi olunduktan sonra yaşlı nüfusun metrik ölçülerini ifade eden Antropometrik ölçümler alınarak fizyolojileri hakkında bilgi sahibi olmamız sağlanacaktır. Bu ölçümler onların konforunu ve refahını sağlayacak şekilde vücut hatlarının oturma, kalkma, eğilme ve yatar pozisyonda en rahat ettikleri şekilde bu tasarımlar ergonomik bir biçimde oluşturulacaktır. Özellikle yaşlanma ile birlikte meydana gelen sağlık problemleri (kemik erimesi, alzeimer, parkionson vs.) yaşlıların kendilerine özgü tasarımların ortaya çıkarılmasında zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir. Türkiye'de de özellikle son yıllarda yaşlılara özgü sosyal sorumluluk projelerinin artması bu anlamda onlara verilen değerin ne kadar arttığını göstermektedir. Son yapılan çalışmaların özellikle yaşlılara yönelik tasarımlarda ergonominin ve antropometrinin üstüne odaklanması bu çalışmanın da ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Yaşlılık; yetişkinliğin devamı olarak yaşam süresinin ileriki zamanlarında fiziksel ve ruhsal değişimlerinin görüldüğü bir evre olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de 65 yaş ve üzeri 6 milyon 495 bin kişi bulunmaktadır. Bu oran hem ülkemizde hem de dünya genelinde gün geçtikçe artmaktadır. Yaşlı nüfusun arttığı bu süreçte yaşlılara yönelik yapılan çalışmalarda son zamanlarda oldukça artmıştır. Özellikle yapılan tasarımlarda Antropometrik ve Ergonomik değerlerin ön planda tutulması onlara verilen değerin ne kadar önemli olduğunun kanıtıdır. Antropometrik ve ergonomik değerlerin bu kadar önemli olmasının nedeni yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına ve özellikle sağlığına yönelik tasarımların onların ihtiyacını karşılayacak seviyede yapılması amaçlanmaktadır. Yaşlı bireylerin sağlığı için yapılan tedaviler arasında yaşam kalitesinin arttırılmasının da önemli bir yeri vardır (Kalınkara, 2014: 1-11). Yaşlanan bir toplumun ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulan, onların fiziksel ve morfolojik özelliklerine cevap verebilecek nitelikte hazırlanan antropometrik ve ergonomik tasarımlar bu önemi bir kez daha vurgular. Bu tasarımlar ile birlikte yaşlı nüfusun hayatı kolaylaşacak ve refah seviyesi daha üst noktalara ulaşabilecektir. Antropometrik ve ergonomik tasarımlar ile bu bireylerin yaşam standartları kendi bireysel ihtiyaçlar çerçevesinde yol alacaktır.

Çalışmamızın sonucunda, yaşlı bireylerin daha rahat, konforlu ve özgür bir şekilde kullanabileceği iç ve dış mekan tasarımlarının antropometrik ölçümlere ve ergonomik olarak yaşlı bireylere uygun planlanması hedeflenerek onların rahat ve konforlu şekilde yaşaması planlanmıştır. Böylelikle yaşlı bireylerin kendilerini huzurlu ve güvenilir bir şekilde hissetmeleri sağlanacaktır.Yine bu değerler diğer disiplinlerle ortak hareket edilerek özellikle sağlık alanında yaşlılar için yapılması planlanan her türlü çalışma ve tasarıma yönelik çalışmalar desteklenecektir.

Kaynakça

Akın, Galip (2013). Ergonomi. Ankara: Alter Yayın.

Akın Galip ve ark. (2013).Antropometri ve Spor. Ankara: Alter Yayın.

Beğer, Y. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı Geriatri Bilim Dalı 25: 1-3.

Başıbüyük Özgün Gülüşan ve Aktan Burcu (2011). "Gerontoloji: Antropometri-Ergonomi", VI. Ulusal Yaşlılık Kongresi, 04-06 Mayıs 2011, YASAD.

Bosi Bağcı,Tülay (2003)."Yaşlılarda Antropometri". Turkish Journal of Geriatrics.6: 147-151.

Duyar, İzzet. (1995). "İnsanın Fiziksel Boyutlarındaki Değişmeler Ve Ergonomik Açıdan Önemi". 5.Ergonomi Kongresi. 180-189.

Güler, Çağatay (2004).Sağlık Boyutuyla Ergonomi – Hekim ve Mühendisler İçin. Ankara: Palme Yay.

Kalınkara, Velittin (2014).Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi. Ankara: Nobel Yay.

Kalınkara, Velittin (2015). "Yaşlıların Antropometrik Ölçülerinin İç Mekan Tasarımına Uygulanması". YASAD. 2: 98-113.

Kaya Özlem ve Özok Ahmet F (2017). "Tasarımda Antropometrinin Önemi".Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi. 5: 309-316.

Maraba, B., & Şener, H. F. (2016). Yaşlılık Döneminde Vücut Formu Değişimlerine Bağlı Olarak Kadın Giyiminde Yaşanılan Sorunlar. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 9(2): 22.

Sabancı Alaettin ve Sümer S.Korkut (2015). Ergonomi. Ankara: Nobel Yay.

Yardımcı Hülya ve Özçelik Ayşe Ö (2006).Ankara İli Gölbaşı İlçesinde Yetişkin Kadınların Antropometrik Ölçümleri ve Beslenme Alışkınlıkları Üzerine Bir Araştırma.Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu, Doktora. Ankara.

CURRENT DEBATES IN **SOCIOLOGY & ANTHROPOLOGY**

This book focus on to comprehensively examine tourism and development debates with some local cases and global conceptual perspective. Throughout the book, case studies and photographs are provided to illustrate key points. The list of references is impressive and exhaustive, which confirms the authors' intentions to take an overall trip to the existing literature. Practically nothing has been omitted; all relevant authors have been consulted and the structure of the book follows an organized order. This is why this book will be of a great interest to tourism and development studies, students at first place is also for managers, academics, politicians and all others interested in the subject.

IJOPEC PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul

ISBN 978-1-912503-11-7
9 781912 503117